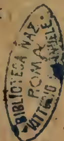
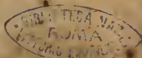
us

ARNOLDI FERRONI BVRDIGALENSIS, REGII CONSILIARII, DE REBVS GESTIS GALLORVM LIBRI IX.



AD HISTORIAM PAVLI AEMILIJ additi. *Perducta historia usque ad tempora* Henrici II. *Francorum Regis.*





PARISIIS

Apud Vascosanum, uia Iacobæa ad insigne Fontis.

M. D. L.

CVM PRIVILEGIO REGIS.

PRIVILEGII SENTENTIA.

REGIO diplomate cautum est, ne quis alius, præter Vascosanum, hos libros Arnoldi Ferroni Senatoris Burdigalensis de rebus gestis Gallorum, ad historiam Pauli Aemilij additos, ante sexennium imprimat, néue uendat: qui secus fecerit, libris & pœna in sanctione æstimata, mulctabitur. Lutetiæ Parisiorum V. Calend. Octobr. M. D. XLIX.

Barrillon.

PRAEFATIO.

Quæ res magno atque excellenti ingenio homines olim ad monumenta rerũ gestarum posteris tradenda excitarunt; hæ ipsæ quin me ab hoc instituto reuocarint, parũ absuit. Partim enim laudis studio ducti, cum esse hanc unam quæ tantos labores posteritatis memoria consolaretur, intelligerent; partim studio illustrandæ patriæ, præmijsque à populis, Regibúsue propositis; partim studio ueritatis proponendæ, similibúsque alijs caussis, exempla ut proponerent posteris, unde quod imitarentur acciperent, id aggressi sunt. Ac mihi quidem laudem sperare hoc seculo, cuius ea hactenus labes & macula fuit, aliorũ labores aut ridere, aut contemnere, suos sine riuali laudare, sani hominis non uidebatur. Illustrandæ autem patriæ consilium, etsi optimum, seponẽdum semper ab hoc scribendi genere putabamus. Præmia autem nulla hoc tempore industriæ constituta uidimus. Quippe illa honore, liberalitatéque alitur. Ea ubi dempseris, parum sibi constant industriæ fructus. Nunc uerò cum diuitijs magni laudabilésque homines fiant; ingenium, eloquentia, constantia, integritas refrixisse uidentur, omnésque industriæ fontes exaruisse: præsertim cũ ad ingenij lau-



dem parandam labore opus ſit & ſudore, ad opes parandas quà cuique lubet nitatur. Ita fit ut homines docti, ſtudioſi, induſtrij, ignoti ſint, inter uulgus numerentur, nullo numero, nulla gratia, nulla authoritate habeantur. Veritatis autem ſtudium etſi nos mouere maximè potuit, periculum tamē quod ſemper uidimus conflatum ſtudioſis eius proponendæ, odiorumq́ue ſegetes inde gliſcentes progredientéſque, hoc præſertim tempore, quo uirtutem alligatam uidemus, forum ſine fide, tribunalia ſine iure, conculcatam diſciplinam omnem militarem, omnium ætatum ordines ſimulatores ac diſſimulatores, uel ipſos homines philoſophiæ ſacris addictos ab hac prouincia deterreret. Hæc ego diu mecum agitans, quin genus hoc ſcriptorum omne deleuerim, parum abfuit. At uicit tandem, quod uincere fuit æquum, & uicit quidem ſtudium ueritatis paſſim proponendæ. Is mihi ſolus ſtimulus, hi demum aculei fuere ad res geſtas Gallorum perſcribendas, cum uiderem ſcriptores horum temporum, & uulgares, & eruditos paſſim res ita narrare & contexere, inuolucris ut rerum & uerborum ueritatis amiciſſimam ſimplicitatem tegant; potentiorum ut auribus omnia data prudentes rerum æſtimatores intelligant, totaq́ue mente in ea cogitatione, curaq́ue uerſati uideantur, ea demum ut literis man-

ris mandarent quæ illis grata essent, & ad id unde aliquis flatus ostendi potuit, uela dederint; ut quam lucem ueritatis, uitæ memoriam, nunciam uetustatis historiam sapientissimi homines dixerunt, eam, quoad eius fieri potuit, artificiosum mendacium, corruptelam disciplinarum reddiderint. Scribam autem quæ hac ætate aut certe proxima gesta sunt; ab eóque ordiar, unde Paulus Aemilius, nobilissimus rerum Gallicarum scriptor, finem fecit. Vnicus mihi erit scopus ueritas, ex qua si quid in me odij confletur, opprimi me onere officij malo, quàm illud quod cum fide mihi imposui oneris, aut propter metum deserere, aut propter ingenij debilitatem reijcere.

ARNOLDI FERRONI BVRDIGALENSIS, REGII CONSILIARII, DE REBVS GESTIS GALLORVM LIBER I.

M Ortuo Britannorum Regulo, bellum Britãnicum, quod iam extinctum esse uidebatur, repentè renouatũ est. Proceres Britannici dum dissentiunt de Anna Britanni filia collocanda, id bellum excitarunt. Nam pars Alanum Alebretum Aquitanum multorum oppidorum dominum præferebat, isque uoluntate patris cum ea matrimonium contraxisse falso iactabatur, priori die quàm is decederet: sed repudiante Anna, uanum eorum erat studiũ. Pars tacitè Gallo studebat: pars Maximilianum Federici Cæsaris filium ad eas nuptias aperte uocabat, nõ solum præsidio futurum (si quid aduersi à Gallis accideret) sed libertatem etiam Britannicam confirmaturum. Nec ignota eorum studia Gallo. Vltro citroque legationes ijsse sciebat. Iam omnia composita ex animi sentẽtia Maximilianus coniectura augurabatur, totamque Britanniam animo inuaserat. Iam matrimonij nomine potitus parte Galliæ opulentissima, Belgarumq; principatu, quid non speraret adiuncta Britannia? Diu deliberatum est apud Gallos, quæ ratio ineretur depellendæ huiusce procellæ. Cunctatio Maximiliani consilium confirmauit. Adhibiti in consilium prudentissimi homines, ita statuerunt: & Maximiliani affinitatem repudiandam, & Annæ nuptias Regi maturãdas: præsertim cũ potentissimi uicini dominatus peri-

culosus esset, à quo nihil nisi simulatam amicitiā in præsens, & postea bellum expectari par sit; cum iam immemor affinitatis & fœderis, bella ex bellis serendo, regni æmulum sese profiteatur. Itaque datum est negotium quibusdam Annam tentandi. Hæc primum mirabatur: deinde etiam fidem datā Maximiliano (iam enim procuratorio nomine, uerbis conceptis, misso Volphango Polaymo Austriaco, more maiorum, rituque Regio, absens ei pacta fuerat) frangere uerebatur. Sed Laualla, aliæque Britannicæ nobiles, quarum & consuetudine utebatur, & familiaritate delectabatur, muneribus gallicis delinitæ, ad spem ampliorem regni melioris puellam impulerunt: prætexentes, Maximiliano marito, tueri uix posse Britanniam: Pontifices authores sacrorum, facilè legibus eam soluturos; quas nec uiolatas esse, dum tutius & certius matrimonium initur. Puella præclara indole, admirabilique uirtute, his persuasa, se, ditionemque Britannicam in fidem Regis contulit, ac paucis postea diebus, magno Gallorum plausu, celeberrimæ nuptiæ confectæ sunt. Britannia Gallorum regno adiecta, Britannis frementibus, certumque Ducem desiderantibus. Maximilianus hæc à Carolo parari prius resciverat: ubi autem confecta omnia intellexit, ita commotus est, ut & conuitia fœda in Carolum ingereret, & pro Galliæ regno opprimendo sese deuoueret.

Senserat Henricus Anglorum Rex id moliri Carolum: ac iam à Maximiliano excitatus, exercitum in Galliam parauerat. Peruenerat Anglus è Caleto Bononiam oppidum maritimum, tentans si quo tandem pacto id expugnare posit. Contraxit & Carolus copias. hæ dum lentius progrediuntur, Philippus Creperecors, qui

præsidio

præsidio Atrebatibus datus erat, Bononiam defendendam suscepit. Oppugnantur Bononienses lentè. Misso in castra ad Regem caduceatore, de pace agi cœptum est: à qua Henricus non abhorrebat, & Gallorum opera in regno recuperando usus, & domesticas seditiones ueritus, Maximiliano etiam nulla, ut conuenerat, subsidia afferente. Conuenit ut Carolus impensas belli refunderet, certa quotannis pecunia impensarum nomine eroganda. Anglus in Britanniam rediit. Atrebates interea urbem leui præsidio teneri sentientes, consilia inibãt de urbe Maximiliano dedenda. is eò copias miserat. hæ celeritate usæ, urbi iam proximæ erant. Paratis omnibus, portisque summa custodũ socordia ita obseruatis, ut claues adulterinæ admouerentur, post cantiunculam pronunciatam, qua milites maturare iubebantur, in urbem introducti sunt. Vrbi tum præerat Paulus Carquilenus. hic ad primum hostium motum cum militibus in arcem sese proripuit: mox arci etiam, sibique timens, cum secundo die auxilium Gallorum adesset, arcem deseruit. Vrbs direpta est: multi obtruncati: non à templis, non à domibus coniuratorum tẽperatum est. Author cõiurationis uilißimus quidam faber ferrarius fertur, qui secundũ mœnia urbis habitabat: ac solus eo relictus erat, dum Ludouicus undecimus uertere solum Atrebates cogit: in Galliámq; uelut coloniam eos deducit. Præfectum Carquilenum, quem alij Carcaluentum uocant, Britannum fuisse constat. Eum alij uino lãguidum, cõfectum cibo, stertentem somno, captũ aiunt ab hostibus: direptósque Atrebates fuisse ob stipendia multorũ mensium militi non persoluta à Maximiliano. Sunt qui putent fanum Omeri eodem tempore expugnatum, alijs

in aliud tempus oppugnationem referentibus. Satis constat, quocunque tempore receptum sit oppidum, summa custodũ socordia id accidisse: Hostes duce Georgio Daberſio, copias eduxisse quasi urbem oppugnaturos, Gallos mœnibus sitúque oppidi fretos paratos fuisse: sed hostes sese in castra recepisse: hoc idem totis octo diebus finxisse: quin & ex oppido Gallis prodeuntibus in castra quasi fugientes abijsse. Ita multum remisisse Gallos de pristina diligentia, qua antea usui fuerãt: ubi his creuisse negligentiam cum audacia uident. Belgarum peditatum, & Germanos auxiliares, turres proximas murũq; adhibitis scalis summa usos celeritate occupasse, alibi sopitis custodibus, alibi custode nullo: refractis deinde portis progressos, cæsis Gallis & oppidanis, loco potitos. Eodem tempore Ambianorum ciuitas ab ijsdem tentata est. Catharina Licia, uirili mulier animo, dum uigiles parum suo munere funguntur, dormitantes stertentesque excitat. Ambiani ad strepitum aduenietium hostiũ adcurrunt: pars ad urbis custodiã relicta est: pars alia urbe egressa Maximiliani fugat milites, ingenuè fassos unius mulierculæ uigilijs & industria ademptam uictoriam. Dum hæc in Gallia geruntur, Federicus Cæsar fato functus est, cum prius Maximilianum filium Francfordiæ consortem imperij, ab ijs qui Cæsarum eligendorum iura sibi uendicant, declarari curasset. fuit is annus impertitæ nobis à Deo Opt. Max. salutis, millesimus quadringentesimus octogesimus sextus. Ita ille Cæsar declaratus est post patris mortem: diadema, infulásque solennes illas Cæsarum neque unquam suscepit, neque (cum facilè posset) suscipere admodum laborauit. Is imperij res cõpositurus turbatas morte patris, redita

dita Margareta filia unà cum quibusdam oppidis, quæ sua esse contendebat, fœdus iniјt cum Carolo. Pace fruebatur Gallia, cum Ludouicus Sfortia princeps (necdum tamen sumpto Ducis nomine, quippe uiuente adhuc Ioanne Galeatio duce Mediolanensium) crebris nuncijs, ob simultates quas gesserat cum Alphonso Rege Neapolitano, non cessabat Carolum in spem certißimã Regni Neapolitani impellere, ultro etiam ad eam prouinciam omnem suã operam, opésque deferens. Ferdinãdus quoque Aragonum Rex maximè laborabat in recuperãdo Comitatu Ruscinonis, & Perpeniani. Abhorrebant tamen proceres Gallici à Ferdinãdo, iusta uẽditione quæsitas res negãtes tutum esse reddi, præsertim quæ spectarent ad limites Regni. Exclusus Ferdinandus Oliueriũ Maillardum unum è sodalibus Franciscanis magna ui pecuniæ sibi deuincit: alij id adscribunt Ioanni Manleoni Franciscano. hic Annæ Regiæ sorori erat à confeßionibus sacris, uanam ambitionem eo cultu tegens, cui facilè in rem id esse Gallicam persuasit: illa Ludouico Ambasiano, Albiensi Põtifici. Ii cum Regi infixissent aculeum, quasi non redditis his rebus, sese ipse falleret: imperatorem omnium & magistrum Deum non falleret: contrahi quidem animum utilitatis specie, sed ubi certũ sit uitium adiunctum rei, quæ speciẽ utilitatis affert, cõtinuò arripiendum honestum, secernendã abijciendámque utilitatem: atque ita existimandum, conscientiam mentis nostræ quam à deo accepimus, à nobis diuelli nõ debere: hanc unam testem optimorum nobis consiliorum uiuis, fatóque functus futuram. Hæc illi cum subinde occinerent, facilè eum in eam sententiam adduxerunt, maximè iam meditantem bellum Neapolitanum, neq; post

suum discessum conuelli res gallicas uolentem. Ipse Ferdinandus postea, res eas tantum pignori obligatas fuisse, ac pecunia soluta, de hypothecis Regi decedendum aiebat. Si tamen iure æquo per eius gratiam aut potentiam uti potuisset, testamentóque condito lui ea pignora posse, Ludouicum sanxisse: quæ tamẽ in perditis & desperatis à se habita sint, cùm hominem neminẽ inueniret, per quẽ hæc à Carolo impetrare posset; donec à Frãciscano sodale tacitum sibi subsidium comparasset, qui ex incerto certum sese compotémque consilij reddidisset. Aragonensi pecunia omnis remissa est: & Prouincia ea lege reddita, ut ipse, quíque ei succederẽt, comiter maiestatem Gallicam cõseruarent: ipse in Gallos arma ne ferret: nec alios qui in Gallos bella essent gesturi, cõmeatu, aliáue ope iuuaret: nec per fines regni sui transire sineret. Ludouicus Ambasianus oppida Aragonensi reddidit. Eodémque tempore Ludouicus Valesius dux Aureliorum, qui postea regnum adeptus est, uxoris precibus & lachrymis, quæ soror erat Caroli, insigni mulier & sanctitate & pudicitia, liberatus est è custodia: in amicitiam quoque Regis interiorem admissus, non sine laude mansuetudinis, cùm bello uictum Rex seruasset, dignitatíque pristinæ restituisset. Interea Rex ad bellum Neapolitanum animum intendebat: milites scribebat: arma, equos, machinas bellicas parabat: auxiliares ex Heluetijs, Scotis, alijsque fœderatis uocabat: commeatum, aut pecuniam quæ bello diuturno satis esset, congerebat. Ludouico Aureliorum principi negotium datum est, ut & ueteres naues quæ Maßiliæ subsistebant, reficeret, & pararet alias plures, uti Campaniæ, Lucaniæq; oram primo quoque tempore aut occuparet, aut infestaret.

staret.

staret. Missi legati ad Maximilianum Cæsarem, Alexandrum sextum Pontificem Max. Ferdinandum Aragonensium Regem, Henricum Britanniæ Regem, Venetos, aliósque Principes, pacifica omnia retulerunt. Alphonsus iunior regnum Neapolitanum, defuncto patre, obtinebat, Ferdinando patri industria dispar. Is, ubi tātos belli apparatus in se parari uulgò iactaretur, uelut incertis rumoribus rem exagitatam contēnebat: Posteaquam autem certissimis authoribus, nuntijs, literis certior est factus de Caroli aduentu, non indiligenter quæ ad bellum, quæque ad rem militarem pertinebāt, parauit. A Maximiliano Cæsare, Ferdinādo Aragonensi, reliquisque Regibus, cùm fœdere Gallico obstricti essent, subsidia nulla eo tempore impetrauit. Cum Alexandro Pontifice Romano, spreto Gallico fœdere, per Ioannem Borgiam nepotem & Cardinalem occulta inijt fœdera. Florētinos, Vrsinósque sibi adiunxit, & Vidum Vbaldum Vrbini principem, transitum Gallorum impedituros. Nicolaum Vrsinum Petilianum Comitem, Flaminiam cum ualido exercitu misit: Classem ualidam instruxit, eíque Federicum fratrem præfecit. Romam deinde uenit: longáque oratione Pōtifici, Purpuratisque ostendit, non minus sibi quàm uniuersæ Italiæ aduentū Gallorum pertimescendum esse. Impetrauítque à Pontifice exercitum, ut quem nuper contraxerat ad urbis defensionem, ad Petilianum mitteret. Parisienses longū Regis è Gallia discessum ueriti, conati sunt Regē ab ea expeditione missis legatis deterrere, quos ille inauditos dimisit, dictitans nequaquā sibi tot opus esse cōsultoribus: eóque posthac Parisiēsibus infensus est. Causa potior indignationis fuit, quòd pecuniā ad id bellum à Rege pe-

titam liberè negaßēt. Annus agebatur millesimus quadringentesimus nonagesimus quartus, cum Rex nunc Molinium, nunc Lugdunum adiens, pulcherrimarū mulierum amore tenebatur: conuiuijs etiam eas adhibens, certáque loca designās, quibus hæ mulieres, quibus ipse consueuerat, cōuenirent: nactus etiam homines nō ignobiles emissarios, architectósque libidinum. Ita diei breuitatem conuiuijs, noctis longitudinē uoluptatibus conterebat. Inde Viennam adijt, urbem sitā in finibus Delphinatium. eóque loco ab Anna sorore magno ingenio muliere admonitus, resipiscere cœpit: uoluptatúmq; occasiones bellicis cogitationibus occupationibusque fallere. Ibi Petrum Borbonium qui Annam sororem in matrimonium duxerat, uicarium ac rectorem regni donec abesset, pronūciauit: singulisq; præfecturis præfectos cōstituit, omnes tamē Borbonio parituros. Anna soror multum apud fratrem gratia atq; authoritate ualebat: quo factum est ut ad eam absente Rege omnia referrentur. Igitur nō sine uenustißimarum mulierū lachrymis, quæ ægrè ab eo diuellebantur, accinxit se ad Neapolitanam profectionem. Regem in expeditionem proficiscentē nobilitas Gallica secuta est: calonum, lixarum, plaustrorū, carrucarum infinitus numerus. nam multū opus erat ad machinas bellicas centum quadraginta insignes uehendas: cùm interim paruarum innumerabilem traherent copiam. Diu deliberatum est, Réxne præsens bello adesse deberet, Petro Borbonio & Anna sorore reliquáque nobilitate Gallica Regem reuocāte. Sed Stephani Versii suppræfecti Belcariensis, & Gulielmi Brissonneti Quæstoris Regij, quibus solis ad interiorem Regis amicitiam aditus patebat, uicit sentētia, ut is bellum id susciperet.

ciperet. Vna hæc cura angebat Regem, unde pecuniam in sumptus belli pararet. nam quæ parata erat, iam consumpta erat. A Genuensibus mercatoribus & Mediolanensibus constat non sine fœnore mutuò sumptum ingentem numerũ pecuniæ. Rex cum Thurinum progrederetur, nactus est Blancham uiduam, Allobrogum ducis uxorem: ea quicquid auri in ornamentis esset, contulit. Ille id suscipiens, pignori dedit, sumptis inde mutuò duodecies mille nummis aureis. Tantundem sumpsit à uidua Montferrati: eáque in Galliam reuersus bona fide persoluit: totoq; itinere dum partim à mẽsarijs, partim fœderatis mutuas sumit pecunias, nec remige in supplementum ad classem quam instruxerat, opus fuit: nec stipendio qui ab eo educti sunt milites eguerunt. Interea classis Gallica, cui Ludouicus Aureliorum dux præerat, classi Neapolitanæ occurrit. Gallica classis ad portũ Genuensem stationem habebat. Ibi sunt qui certatũ scribant uario certamine: tandem depressas interceptasque naues hostiles, Federico fugato. Sed qui comites Carolo in ea expeditione adfuerunt, narrant ad Spediam locum quem uocant Speciem, & Rapalam, uicina Genuæ loca, egressos hostes duce obiecto Fescio, cũ interim classe etiam Gallis occurrerent. Erant Gallis instructæ naues gallicæ, maiores decem, myoparones maiores triginta, minores quindecim, onerariæ duodecim. Sperabant hostes ex urbe motum aliquem in Gallos. Ludouicũ cõstat classi occurrisse: sed ita littori proximam nauẽ prætoriam adnauigasse, ut pedestres hostium copias machinis bellicis emissis è mari & prosterneret & fugaret, territos machinarum impetu, quarũ usum exactiorem ignorabant Itali: etsi prius ad eos perlatas proditum sit.

Arnol. Ferroni Lib. I.

Carolum etiam supprafectum Diuionensem cum Heluetiorũ instructa acie prastofuisse, & renouantes pralium multis casis fudisse: Sfortianis etiã militibus, quos Ioannes Adurnus eduxerat, angustias itinerum obsidentibus, etsi hi pralio abstinuerint. Ita casi fugatique sunt hostes, captis multis; inter quos fuit Fregosinus, Petri Fregosi Cardinalis Geneuensis filius, magni apud eos nominis (nanque illi spurios non minus quàm naturales & legitimos liberos obseruant.) Alij etiã Rapalam oppidum expugnatum aiunt. Germani scriptores etsi his congruunt, pralij tamen formam aliter narrant: Federicum cum quatuor hominum millibus, Gallis occurrisse: eos à Gallis & Heluetijs circunuentos fuisse: neq; tamen ideò minus aciem instruxisse: sed militum numero & machinarũ impetu impares fuisse hostes: ac tandem & casos & fugatos fuisse: Cecidisse ex Neapolitanis mille, ex Gallis uix trecentos. Ludouicus mare relinquens, cum Federicus inde sese proripuisset, Astam secessit, eóque loco nactus Carolum, certiorem eum fecit de uictoria. Ludouicus Sfortia cum uxore, regio magnificóque comitatu è Mediolano egressus, Regi ad Astam occurrit: eique gratias egit quòd eam prouinciam se authore suscepisset: Regique fidem & operam omnem
» *detulit. Pergeret felicibus auspicijs: nec uires hostium*
» *metueret. Qui apud Italos potentia omnino ualeant,*
» *quatuor esse: Alexandrum Pontificem, quem cum Co-*
» *lumnensibus solis uires conferre minimè ausum, certum*
» *sit: quid facturus aduersus tantam potentiam? Vene-*
» *tos, qui hoc tempore quieti sint: Mediolanenses, quos*
» *ipse nutu suo regat. Ita aduersus Neapolitanos solos*
» *rem Gallis futurã. Hos omnes quatuor cõcordes opésque*

" conferentes superatos. quid futurum hoc tempore quo
" aduersus unum bellum sit gerendū? Neapoli recepta, tan
" ta auxilia terra maríque sese subministraturum Turca-
" rum, ut imperium Constantinopolitanúmque diadema
" nullo negotio Gallia florens recipiat: Ita futurum ut res
" gestas Magni Caroli famámque Rex adolescens uincat:
nec uanæ pollicitationes, nisi à labijs nō dissensisset præcordia, aut pectus nō postea à lingua mutatum res ipsa docuisset. Ibi rex pustulis toto corpore emanantibus coorta etiam febri ægrotare cœpit. Sed febre leuatus, cum cōsilia belli omissurus putaretur, ad pristinas cogitationes reuersus est. Ascanius Sfortia Ludouici frater interea Romæ Regi egregiam nauabat operam, ut & Iulianus Cardinalis, quē postea Pontificē factum Iulium uocarunt. Hi Ostiam Iuliano eodem Pontifice Ostiensi adnitente Columnensium factione Pontifici extorserūt: intercipiebantq́; commeatus qui Tyberi Romam uehebantur. Instante iam hyeme Ferdinādus Alphonsi Regis filius, Nicolaus Petilianus Comes, Virgilius Vrsinus, Ioannes Iacobus Triuultius, lapsi spe Gallorū è Genua eijciendorum, copias cogere, à Florentinis equos parare, finitimos populos ad se allicere cœperunt: Ita contractis copijs & numero & rei militaris peritia haudquaquam spernendis, ad Sapim peruenere. Prodit is fluuius ex Apennini iugis. Ad eos depellendos Rex misit Bernardum Aubignium (quem Scoti Ebrardum Stuardum uocabant) & Franciscum Roberti Seuerinatis filium cum quibusdam equitibus à Sfortia sumptis. Horū aduentu cognito Aragonēses & Neapolitani copias equestres educunt, equitatu pulso: sequentibúsque Gallis & Sfortianis, repēte pedestres copias emittūt. Ita dū utrin-

que receptui canitur, utrique in castra exercitũ reducũt, Aubignius castra celeriter uallo fossaq; muniũt: leuibúsque prælijs quotidie certabatur, cum castra castris essent proxima. Erãt cum Aubignio Rodulphus Gonzaga, & Galeotus Mirandulanus. Ac quodã die cũ tormẽtorum bellicorũ pilæ ferreæ ex uallo in hostiũ castra torquerẽtur, ita afflictæ res sunt hostiũ, adcurrentibus Gallis, deleri ut potuerint eodem die, ni Vidus Vbaldus Vrbini princeps, qui nuper in castra hostiũ uenerat, suos terga dãtes reuocasset, paucisque ex fuga reuocatis restitisset. Enituit eodẽ ꝑlio uirtus Gratiani Calmontij spurij è nobili Calmontiorũ Aquitanorũ familia. Hũc etiã alio nomine Artignanũ uocabãt. Imitatus hac in parte maiores suos, ꝑcipuè uerò Brãdelesiũ Calmõtiũ, cuius ut uiri fortis, animosi, & acriter se morti offerẽtis uirtus laudem ad posteros propagauit. Et Aubignius suspecta habebat auxilia Sfortiæ: & Ferdinandus de suorum fide dubitabat: quo factum est, ut neutri rem prælio committerent. Alexander Pontifex irritatus Columnensiũ iniurijs, copias suas è Flaminia reuocauit. Ita cedente Ferdinando, equitibusque Gallicis extremum agmen carpentibus, dissolutæ sunt eorum copiæ: secutique Galli & Sfortiani in Flaminia Mordanum ceperũt & diripuerunt: Catharinamque Hieronymi Riparij Sixti olim Põtificis Romani nepotis uxorem, Aragonensiũ partes secutam, legatos ad Regem mittere coegerũt: qui ibi eam futuram ubi ille præscriberet, & ea facturam quæ imperaret, firmarũt. Ita passim Italiæ omnes proceres Regi adiuncti, uel eius aduentu spem nouarum rerum cõcipientes, uel machinarum impetu perterriti, ut sunt ad res nouas intenti. Accedebat inueterata de Gallorũ humanitate

manitate liberalitatéque memoria: quam tamen paulatim deposuerunt, Gallis insolentissimè rapinis omnia fœdantibus. Carolum inde Sfortia & apud Mortariū & Papiam magnificè excepit. Ingredienti Regi plausu maximo à multitudine undique occurrente, gratulatio significata est: similiq; plausu & frequentia usque ad ædes deductus est: ibi Stephanus Versius, qui ad familiaritatem Regis intimam peruenerat, conatus est uoluntatem Regis a Sfortia alienare, uel suspectum eum palàm sentiens, uel apud Ludouicum Aureliorum ducem gratiam initurus qui iam palàm Mediolanensem ditionem ad se reuocabat. eoque factum est, ut duplicarentur apud Gallos nocturnæ excubiæ. Nec Sfortiā id latuit: sed simulationū inuolucris rem tegens, rogauit Regem qua tandem ratione suspectum eum haberet, qui opes omnes suas conferat ad prouinciam quam ipse sibi semel decreuit debellandam. Rex bene eo sperare iusso, negauit unquam apud se uel leuiculā suspicionem resedisse: petiitque Ioannnem Galeatium ducem Mediolanensium uisere sibi liceret: is æger corpore, lectulóq; decumbens, ima è pectore suspiria trahebat. Rex misertus est principis nobilissimi, qui uelut custodia septus eo castro adseruabatur: obsecrauit ne in consilium cogitationū, desperationem aut timorem adhiberet: curaret diligenter ualetudinem: Dei ope futurum, sanitati restitutus constituta ut omnia negotia, si quæ angunt, uideret. Ille flens gratissimam sibi esse Regis ait uolūtatem: fecisséque nihil eum à necessitudine ueteri obsequióque Galeatij patris in Gallos alienum: Actum de se: commendauitque filiolum. Rex cum multa eum libenter esset rogaturus, supersedit ob Sfortiam præsentem. Ibi Isabella Alphonsi

Regis Neapolitani filia, Galeatij uxor, pedibus Sfortiæ aduoluta humum consperſit lachrymis, capillo paſſo, circumque caput reiecto negligenter, tandem aliquando
„ *patris Alphonſi Ferdinandique fratris miſereretur, ora-*
„ *uit. ſatis iam ultum iniurias ſuas. quid tandem expecta-*
„ *ret, niſi ut è Regibus ſeruos redderet? Quid ego uobis*
„ *(inquit) pater & frater, præter lachrymas poſſim red-*
„ *dere, quas uos ex morte mariti imminente pro me ipſa*
„ *plurimas uideo effundere? quid poſſum niſi mœrere? quid*
„ *niſi ſqualida gemere? memini quidē, memini, dum haſce*
„ *mihi nuptias conciliaretis, præſidium uos uobis quaſi pa*
„ *raretis, huc me deduxiſſe: pro quo præſidio præſens uo-*
bis adſit ruina. *Sfortia reſpondit iactam aleam, neque rem eſſe integram: depromendas fuiſſe eas deprecationes pro marito & pro ſeipſa, quæ uenuſtula eſſet & adoleſcentula. Fuere qui ita putarunt, Regem ita eius oratione commotum, ut ſi, quas ad Sfortiam illa preces effudit, genibus ſuis obuoluta effudiſſet, ad æquas pacis conditiones, quas eo tempore per Venetos Alphonſus maiore regni parte delata offerebat, uēturus exiſtimaretur. Inde Placentiā comitāte Sfortia Rex peruenit. Ibi certior factus Sfortia Galeatium nepotē animam agere, pegaſario curſu arrepto Papiā properabat: ſed in itinere audijt diſceſſiſſe: Mediolanúmque properauit, cū prius rediturum ſe Regi recepiſſet, nec tamen redijt. Fama eſt Galeatium nepotem pronepotémque ueneno ab eo ſublatos, ita aptè temperato, ut ſub aduētum Gallorū occumberet. Ita ille Mediolanenſem principatum malis artibus quæſitū obtinuit, cuius dominatio neq; iucunda fuit multitudini, & bonis ita moleſta, magno ut omnibus in odio fuerit. Ciccus Calaber uir natura peracutus &*

prudens

prudens, expulso Ludouico Sfortia *cũ* Bona Sabaudia*na matre, moderabatur* Galeatij *nomine res* Mediola*nensiũ.*Bona*, cum esset leui ingenio, per* Antoniũ Tele*sinum* Ferrariensem *adolescẽtem uenustißimum, qui ad eius amicitiam arrepserat, totámque eam poßidebat, eique obsequentior eá erat, quàm castam mulierem deceret, reuocauit* Sfortiã*, nequicquam dissuadente* Cicco.*Is reuocatus.* Cicco *necato cum in amore & delicijs illa aliquantulum* Telesini *uersata fuisset, tandẽ & tutela filij, & omnium rerũ administratione priuata est, omnia ad se* Ludouico Sfortia *reuocante, donec sublatis nepotibus* Mediolanensi *imperio potitus est.* Inde Rex, *cum* Florentinis *non satis æquis uteretur ob* Petri Medicis *factionem, qui* Neapolitano *adhærebat,* Sarzanam *obsidere cœpit. Sunt qui* Cesenatenses *etiam oppugnatos putent. Secus* Macram *amnem* Lunam *uetustum olim aiunt fuisse oppidum & nobilißimum: quod hodie nullum extat, uicinis tamen locis* Lunensis *regionis nomen retinentibus.* Ad Macræ *dextram supra* Lunam *est* Sarzana*, cuius arcem à* Thoma Fregoso *communitam lautißiméque ædificatam proditum est. Ad eam perueniens* Carolus *cœpit machinis admotis oppugnare. erat ea neque commeatu, neque defensoribus admodum munita.* Florentini *quibuscunque conditionibus cum rege transigendum censuerunt: ægréque impetrauit* Petrus Medices*, ut eò mitteretur cum paucis. Sed* Franciscus Valorus*,* Tanaus*,*Nertius*, & plerique aduersæ factionis paucos post dies legationem aliam decreuerunt. Mißi sunt obuiam* Medici Franciscus Pienneus*, &* Gulielmus Brissonetus*, acturi de pacis cõditionibus.* Hi *multa petierunt quæ se non impetraturos cre-*

à quo libertatẽ petere poßint: qua nisi hoc tempore potiantur, nequicquam posthac sperare debeant. Hac impulsi occasione Pisani, qui iam antè se Florẽtinorum obnoxios dominationi dolerẽt, liberius audaciúsque de libertate recuperanda consilia inire cœperunt: indictóq; consilio, uel sui capitis periculo Pisas in libertatem uindicandas decernunt: Galeatius huius se cõsilij principem futurum pollicetur. Quærebatur ratio perficiendi. Erat Iacobus (hunc alij Ioannem uocant) Rabotius, Regius apud Grationopolim consiliarius, uario homo ingenio: sed ei potiora semper omnia unde quæstum undecunque pararet, quàm fides atque integritas fuere. Hic eo tẽpore munere fungebatur libellorum, magistri Adami Fumæi nomine, absentis: cum eo agũt, postulationes ut suas ad Regem deferat. id ille recepit, uictus muneribus. ita constituta re, cum Rex è solennibus sacris rediret, uel ad ea adiret, obuiam prodeunt, effusa plebe, fœminis mœrentibus, populóque libertatem identidem atque identidem acclamante. Rogat Rex Rabotium, petitione insolita concursúque plorantium commotus, quorsum hæ plebis petitiones tendant. Ille miserrimam esse populi conditionem respondit, direptas à Florentinis fortunas ciuium: locupletes in exiliũ actos: fana uexata: uectigalem urbem singulis rebus, quæcunque uænirent, nouis prætorijs impositis, factam. Rex cum ille iustas preces diceret, quando libertatem peterent, libertatem se ijs dare professus est. Ita ad plebem Rabotius conuersus, libertate eos à Rege donatos pronunciat. Paulisper fremitus gaudentium libertate fuit: mox etiam omnes acclamarunt, gratiasque Regi egerunt. Inde effusa plebs ad pontem circa Arnum situm properant.

Ima parte pontis stabat leo marmoreus (quem Maiorem uocabant) referens Florentinorum dominationis insignia. Illi leonem deturbant, comminuunt, dissipãt: odiúmque quod in Florentinos attulerant, in eorum insigne profuderunt: mox etiam suo loco reposuerunt, addito Regis simulachro magnificè depicto, equestríque statua, è qua Rex stricto ense leonem pedibus conculcatum prosterneret. Sed hæc adulantis populi studia quàm uana fuerint, postea compertum est, cum urbe à Maximiliano Cæsare recepta, in Regis statuam eadem peregerint, Cæsaris erecta statua quæ Gallicã comminueret. Pisani interea, magistratus expellunt, bonis eorum publicatis, ut & eorum quos Florentinorum rebus studere uidebant. Politianum quoque oppidum, Pisanorum consilia secutum, expulso prætore arcéque deiecta, rebellauit. Rex certior factus de Pici Mirandulani eruditi hominis morbo, tanti uiri fama commotus, medicos suos ad eum properare iussit. Sed morbi uis serum fuisse auxilium ostendit. Petrus Medices Florentiam redierat, domúmque suam lautissime regioq; more ædificatã Regi præparabat. Erat is summo apud suos odio ob munitiones locorum Regi traditas. Augebãt inuidiam Franciscus Valorus & Nertiorum factio. hi cum quibusdam aliјs, nacti locum quo iniurias ulciscerentur, in eum inimicitiarum dolorumque iracundia eruperunt. relata res est ad senatum. dicuntur in Medicen sententiæ graues. ut quisque grauissimè dixit contumeliosissiméque in Medicen, ita quammaxime rempublicam iuuisse uisus est. de his rebus Medices admonitus, in curiam uenit. Iacobus Nertius solum se admissurum ait: cum comitatu prohibiturum aditu: uociferantíque

tíque

tique fores clausit. Aguntur omnia raptim & turbatè: neque Medici deprecandi purgandíque spatium datur. His de causis Medices armata familia uocatóq; ad parteis Paulo Vrsino cũ paucis alijs, cum iam uulgus inconditis uocibus streperet, libertatem identidem acclamãs, è Florentia se proripuit. absentem hostem iudicarunt, bona eius publicarunt & diripuerunt, eíque aqua atque igni interdixerunt. Matthæus Balasius qui Petri domũ à Rege missus exornabat, domum ipsam supellectilémque diripuit, qui si maxime ob Regem Petro hostis esse debebat, tamen hospitis domus direpta perfidiam cum auaritia certasse significabat, quãuis is rapinas suas prætextu tegebat pecuniæ, quam ab argentarijs Mediceis Lugduni sibi debitã contendebat. Omnes Medicis clientes & familiares institorésque quos plures habebat, sese ad motum fortunæ mouere cœperunt; ut narrantẽ multi eum postea audierunt eo ipso tempore, nondum direptis bonis, neque à magistratibus ad suum commodum (quod postea accidit) conuersis, institorem Florentinum à quo ad uestimenta sibi suisq; paranda aut pannos aut pecuniam ad centum usq; numos aureos petebat, ei præcidisse, negasseque, quem hostes ciues iudicassent, huic se sua posse etiam mutuò poscenti concedere. Medices patria profugus Venetias peruenit: duósque dies extra urbem duxit dum ambigunt Veneti an eũ recipientes Regis in se animum irritarẽt: sed cum Philippus Cominius qui apud eos à Rege legatus missus erat, nihil à Rege hac de re literarum se accepisse profiteretur, magnifice eum exceperunt, eúmque unà cum uiginti alijs quos deligeret è familia (quod passim concedi non solet) armatum in publicum prodire permiserunt. Rex etsi in eum à

Stephano Versio multisque alijs incensus, nunquam tamen nec uerbo nec scripto eum insectatus est: uicemque eius se dolere professus est: impetrassetque ei reditũ à Florentinis, nisi ipsi Florentini commodo eius dolentes florentibus rebus eius, regia consilia turbari ostendissent. Florentini paulo antea legationem nouam ad Regẽ decreuerant, qui se suaque omnia in fidem eius clientelámque dederent. Erat inter legatos Hieronymus Ferrariensis Dominicanus sodalis: hic Petrũ Medicen proprio nomine anteuertisse questus est, quod ciuitatis nomine factum deceret. Legatis benigne responsum. Inde Rex instructo exercitu Florentiam ingressus, exceptus est incredibili honore & pompa, nihilque prætermissum est, quod ad ornatum excogitari posset, quod non in eũ collatum sit, ut uel magnifici triumphi pompa percipi posset. Rex cum Florentinis fœdera inijt, quorũ summa fuit: Darent illi Regi centum & uiginti numũm aureorũ millia, quinquaginta millia statim numerarentur, reliqua æquis pensionibus. Loca à Medice Regi tradita, Rex ab eis precariò cũ præsidio teneret: ea is redderet post quatuor menses, Neapoli capta, aut prius, si in Galliam rediret: insignia illi Regia reciperent, ipse eos in fidem reciperet. Hæc ut rata in posterum essent, iureiurando ad altare diui Ioannis sanciret. Multa quoque cauta sunt eo fœdere Petro Medici & Alfonsæ uxori, cui dos restitui debebat. Florẽtiã post octauum diem abijt, saluis & rebus ciuium, & pudicitia uxorum, quod illi maxime uerebantur. Dum Rex Florentinorum res componit (nã hi Pisanis datam libertatem grauiter ferebant) ad eum ueniunt Antonius Lauretanus, & Dominicus Triuisianus, Venetorum decreto legati missi, ea quidem ratione (ut di-

(ut dictitabant) ut Regi Romam adeunti, si quid posset, Venetorum nomine commodarent. Misit & Rex legatos ad Alexandrum Pontificem, Ludouicum Tremoliũ, Ioannem Ganaium, Paulum Vidandum quæstorem. præmisit & Ludouicum Luxemburgum, & Antonium Alegreum Ostiam cum Heluetijs ad duo hominum millia. Admiserat in urbem Pontifex Ferdinandum Alphonsi filium, unà cum Italicis aliquot militibus, quos antea ad urbis defensionem contraxerat. Ita factum est, ut legati Regis dubio essent uitæ discrimine. Sed cum & Luxemburgus auxilio Columnensium fretus parte una ex Ostia properare iactaretur: & appropinquare etiam Regis in urbem aduentus putaretur: mutato consilio remißi ad Regem sunt legati. diffideréque tũc artibus suis & simulationibus Pontifex cœpit: ac tum demũ, quando ita Regi placeret, etsi tumultum imminere non leuem uideret, aditum se Regi præbiturum significauit. Postulauit tamen Ferdinando liberum reditum, quem & impetrauit, prius tamen uelut obsidibus retentis Ascanio Sfortia Cardinale, & Prospero Columna. Inde Rex Senas: mox ueritus ne Viterbio hostes potientes, exercitum castraque transferrent, eò contendit, celerius omnino q̃ Pontifex putarat, loco potitus. Vbi lacum Vulsinensium prætergreßi sumus, campi nos excipiunt amplißimi, in quibus est Viterbium, ruinæ olim Faleriæ urbis inter Hetruriæ urbes celebris. Adiacet Viterbium mõti. receptísque castris uicinis, præsidióq; imposito, Brachianũ adijt. Carolus Vrsinus ueniẽti Regi oppida Virgilij patris obtulit, cùm iam Ferdinandus è Roma seceßisset: cum pater Ferdinandi partes toto eo bello & secutus esset, & adhuc ei militans sequeretur. ita ex una & eadem familia

modò harum modò illarum partium erant, neque in Regis omnino, neque Neapolitanorum Regum parte fidem habentes. Pridie calendas Ianuarias Romam uenit instructo exercitu Carolus: noctúque ingressus tãto lampadum splendore ut dies nõ desideraretur. Hospitium ei decretum erat ad diui Marci Palatium. Cum autem seditio orta esset in uico Iudæorum, in authores seditionis, qui militem Gallicum occiderant, animaduersum est. Ad hæc tribus locis media urbe iussu Regis furcæ erectæ sunt, ut in alieno solo terror etiam Gallicus ostentaretur. Regem in urbem ingredientem secuti sunt Ascanius Sfortia, Iulianus, quem postea agnouit Roma Pontificem: Baptista Sabellus, Ioannes Columna, pluresque alij ex Purpuratorum Cardinaliumque numero. Magistratus omnes cum nobilitate Romana, tãtæque ad eius introitum effusiones hominum ex oppidis, concursus ex agris, plausus inconditæ multitudinis fuit, domesticum ut Regem non exterum recipere uiderentur. Alexander in Vaticanum secesserat: præsidijsque id firmarat, Baptista Vrsino uno comitante ex Purpuratorum cœtu. Agitatum est de abroganda dignitate Pontifici: admotæq; sunt machinæ bellicæ Vaticano, cum is Regiis legatis de pace acturis portas clausisset. Ipsi Purpurati palam agere cœperunt, & dicere decernendam in eum quæstionem: ex Vaticano inuitum educendum: secernendos dandósque iudices apud quos causam dicat. Ascanius Sfortia Pontificatum emptum aiebat. idem plerique alij: & sane haud insulse, ni ipsi nundinationibus ipsis præfecti fuissent, cum & Vicecancellarij (sic enim uocant) ordinem, ingentemque pecuniam cum domo pontificia idem ipse Sfortia recepisset. Pontifex circunspectis rebus omnibus,

omnibus, subductisque rationibus, territus etiam ruina muri ex Vaticano suapte spōte disiecti, ne diutius de capite suo comitia agerentur, misit ad Regem qui nuntiarent ad æquas pacis conditiones se uenturum. Conuenit tandem ut oppida aliquot donec in Galliā rediret, à Pontifice Rex retineret: ut Valentinus Borgia Cardinalis Alexandri filius, Regia castra quatuor menses sequeretur: ut Zezymus Turcarum principis frater daretur: ut Ostiensis arx Iuliano Cardinali redderetur: ei reliquísque Purpuratis, omnibúsque aliis Gallos secutis fraudi ne in posterum esset quòd Regem secuti essent. iis siquid ablatum esset, restitueretur: ipse in Regem arma ne ferret, aliós ue ferentes ne consilio ullā ue ope iuuaret: ex Gallis duo quos deligeret Rex, Purpuratorū numero adscriberētur. Allecti mox in Purpuratorum ordinem Gulielmus Brissonetus, qui prius quæstor Regius, ac fuerat paulo antea Maclouiensi Pontificatu donatus: & Philippus Luxemburgus, Cœnomanensiū Antistes. Mox Rex obside recepto Valentino Borgia intra paucos dies qui ad patrem perfugit, & Zezymo Turca, Vaticanum ad Pontificē salutandū profectus est: eiq; ut filius pius ueluti parenti & Pontifici se submisit: Eoq; tempore Petrus Vachius, Antonellus Salernitanus, & plures alii è Genua cum classe Gallica profecti, cum incerti locorum diu deerrassent, ad Regem circa Populoniā in terrā egressi peruenerūt: pecunia allata, ex qua Columnensibus maior pars erogata est, ob stipendia militum quos in Regis gratiam ad duo millia se aluisse aiebant. Alphonsus Caroli in Romam aduentum sentiens, magna cura & diligentia fines suos tueri uoluit. Sed angebatur memoria procerum aliquot Neapolitanorum à se iniuria cæsorū:

eorum uocibus resonare loca omnia & uigilans & dormiẽs, furijs ueluti quibusdã percitus, augurabatur. Neque uero ex pristina animi magnitudine ulla apud eum memoria resedit: sed exanguis atque æstuans regno abdicato, Ferdinandum filium pro se regnare iubet: ipse parum apte compositis rebus, Mazaram secessit, religionem professus, sed prius eò ingẽtem uinorum suauissimorum copiam aduehendam curauit, eoque loco paucos post mẽses calculi doloribus uexatus occubuit, cùm uere ad frugem rediisse, uigilijsque & ieiunijs corpus macerasse diceretur. Aquilam interea Galli pulsis Aragonijs recepere, ut & Populium & Tranium & Larinũ pulsis Vrsinis, commotis iam omnibus ipsa fama & opinione fortitudinis Gallicæ. Rex è Roma abiens instructo exercitu, omnia pacata Columnensium opera inuenit. Monfortij paululum restiterunt, sed à Gilberto Cliuensi Germanicarum copiarum ductore oppugnati, imperata fecerunt: Alij oppugnationem eam trahũt ad Castelfortium, idque expugnatum & direptum aiunt, cæso etiam Iacobo Cointio, qui cum prius Regi militasset, maiore à Ferdinando stipendio cõstituto rebellauerat. Exteri scriptores rident Gallicos, qui Monfortium & Castelfortium diuersa separatáque loca crediderint. Inde ad montem Ioannis properatum est, octóque horis continuis cũ machinarum impetu deiecta mœnia essent, irruẽtibus Gallis cæsi sunt hostes, oppidum receptum: pars quidẽ Gallicarum copiarum per Sabinos in Neapolitanum Regnũ perueniebat: pars alia per Latium ad Lirim contendebat. Admouebãtur copiæ fano Germani. Ad Casini mõtis radices fanum est id Germani, intra cuius mœnia & ambitum scatent uberrimi fontes: hi amnem augẽt quarto suprà

to suprà milliario ad fanum Eliæ orientem: isque cũ alijs Lirim amnem in Samnitibus producit: rursusque duodecim expletis passuum millibus, in maiorem Liris cursum, ad locum quem Pontem Curuũ uocant, incidit. Ferdinandus fanum adijt Germani cum quinque millibus equitum, peditum quinque millibus: alij quatuor constituunt, quingentos addentes equites: aiuntque quadrato agmine ad Gallica castra accessisse, sed Gallos detrectasse certamen. Locus est montanus Cancelli nomine, sex passuum millibus à fano Germani distans: hunc occupari iubet Ferdinãdus. sensere id Galli, missoque Petro Riuensi Tribuno militari, fugati mox sunt hostes. Sed & Ferdinandus, cum audiret cum prima acie Iacobum Lotharingum Guysium ad Germanum peruenire, uel prælium detrectans, uel quòd Neapolitanum tumultũ uerebatur, inde sese proripuit: ita fanũ Germani industria celeritatéque Lotharingi receptum: quo tamen loco si unquam aliàs, aut Galli ob locorum munitiones diutina obsidione fatigandi, aut prælio aperto lacessendi fuerãt. Hoc loco edicto aiunt à Rege sancitum, ut ueteres possessores qui castra, aliá ue loca, Ioannæ reginæ tempore possedissent, quorum Aragoniorum tyrannide interuersæ essent possessiones, ad ueterem dominatum possessionemque redirent. Aquilanis quoque multa extra ordinem indulta, & ius monetæ cudẽdæ. Circa id tempus Caieta à Gallis recepta, arx diu obsessa, à Braneto & Tuttimondo diu defensa, tandem deditionem fecit, Brãdelesio Calmõtano strenuo industrióque homine oppugnãte. Restabat Capua. ea supra Casilinum, duodecimo à mari milliario, amni Vulturno adiacet. Eò mox contendit Carolus, ut si quid ad urbem alioqui munitam ho

stes adderent, celeritate præcurreret, munitionésque impediret. Eam ualido præsidio tenebat Ferdinãdus: præfeceratque ei Ioannem Iacobum Triuultium, Nicolaum Petilianum, & Vergilium Vrsinum, omnes rei militaris peritissimos. Venerat eò prius Ferdinandus. is solus in urbem admissus est: milites exclusi: hortatus tamen fuerat eos, ne necessario tempore fidem mutarent, futurum
" *ut crastino die rediret. Interea ciues fremere, iam accisas*
" *res Ferdinandi: nobilitatis animos mutatos. quid tan-*
" *dem frustra nitendo, odium sibi quærerent? Conclamare*
" *omnes, & Iacobum Triuultium obsecrare, urbi consu-*
" *lat. quid pro his pugnarent, à quibus tot calumnias passi essent? Hoc audito uulgi fremitu, magnus omnibus incessit timor His de causis concilio conuocato, de summa rerũ Petilianus Vrsinus & Triuultius deliberant. Constitutum est uti Triuultius ad Regẽ de pace acturus deditioneq; mitteretur. Erat Triuultius summa apud suos nobilitate, patria tamen profugus Mediolanensi ob simultates quasdam quas gesserat cum Ludouico Sfortia priuato adhuc, neque ad tantum principatum euecto: transieratque ad Alphonsum Neapolitanum Regem: huiúsque opera & Alphonsus & Ferdinandus toto hoc bello Neapolitano optima fidißimáq; usus erat. Ipse autem uel ad motum fortunæ consilia dirigens, uel Ferdinandi res pro deploratis habens, discedere ab eo, Gallorumque experiri amicitiam constituit. nactusque hanc legationis occasionem, ad Carolum trãsiit. Rex Triuultium, quòd erat honesto loco natus, reiq; militaris peritia laudatus, & in honore apud Ferdinandum fuerat, humanißimè excepit: maioríque stipendio conditioneq; apud se turmis præpositum militaribus habuit. Hũc alij*

scribunt

ſcribunt comitem initio fuiſſe Regi *huius expeditionis.* Impetrauit *is ut* Vergilio Vrſino *&* Nicolao Petiliano *fide publica* Nolam *abire liceret, aut in alia pacata loca.* Erat Capuæ *multitudo inſolens belli, diuturnitate pacis.* Itaq; *intellecta* Triuultij *ad* Gallum *profectione. ingens undique clamor, direptáque* Regis *pecunia & ſuppellectili, militibus ſine imperio hac atque illac curſitantibus, de deditione legatos mittũt ad* Regem. Petilianus *interea &* Vergilius Vrſinus Nolam *peruenerunt, ibique poſt aliquot dies, etſi fide publica eis cautũ eſſet, aſſeruati tamen ſunt diligentius quàm conditio eorum requireret, & ſane egreſſi fuerant è* Capua, *nõdum diplomate* Regio *quò fide* Regia *abirent, miſſo.* Turmaſque *equitum plures miſſas ab eis ad* Ferdinandum *perueniſſe conſtabat: quæ cauſa fuit, ut* Galli *fœdere ſe teneri nõ dicerent, cum ab his ipſis fœderis leges uiolatæ eſſent: nec tamen unquam in uincula coniecti ſunt, quod quoſdam odio* Gallorũ *prodidiſſe uidemus.* Ita Capua *recepta eſt, miſſo à* Rege Aubignio *(quem* Scoti Stuardum *uocant) &* Proſpero Columna. Ferdinandus Neapolim *rediens ciues cœpit benigniſſime alloqui, appellare ſingulos, maiorum ſuorum merita, ſi qua erant, referre: cõtumelias ſi quibus illatæ erant, meritorum cumulo ſartire ſe in poſterum decreuiſſe: omniáque ipſe agebat agitabátq; quæ confirmãdis animis placandiſque cõferrent.* Sed Capua *deditione audita cum ex urbe abijſſet, à ciuibus excluſus in arcem ſe contulit: eóque inſpectante ciues ſtabulũ eius ſupellectiléml; ornatiſſimam locis proximis ſepoſitã diripuerunt, cum prius tumultuoſe &* Iudæorũ *&* Hiſpanorum, *quos ſectam* Mahometis *ſequi aiebant, bona diripuiſſent.* Vix è Capua Carolus *prodierat, cũ è* Nea-

poli adſunt legati qui ſe omnia quæ imperaret facturos receperunt. Præmiſſi ſunt Neapolim Petrus Rohanus Gyenſis Tribunus militaris, Stephanus Verſius Belcarienſis ſuppræfectus, profectionis Regi author, & Ioãnes Ganaius præſes Pariſienſis: Hi publice Regio nomine priuilegia ciuium confirmarunt. Paulo poſt deiecta parte mœnium, in urbem Rex ingreſſus eſt triumphantis habitu. Ingredientem ciues nullo non honorum genere exceperunt. A ciuibus, fœminis, adoleſcentibus, ſacerdotibus, omniq́ue ordine publicè priuatimq́ue ſigna letitiæ præbita ſunt. Adfuerunt præſtò Regi Caraffæ multis ab Aragoniјs ditati opibus, Traianus Cabanilius, Troiæ ac Montellæ toparchus, Celanenſis, Grauinienſis, Merillanienſis. Ferdinãdus diffiſus Germanis, quos acceſſierat, cum Hiſpano tumultuantibus, ut quidam uolunt, ex Caſtro Siciliã petiјt, relicto tuendæ arci Alphonſo Daualo cum quibuſdam Germanis: diademaq́ue Regium magnifice Rex ſuſcepit. Hinc Oui arcem admotis machinis, cum è caſtro alio Daualus abiјſſet, quatere cœpit. Federicus Alphonſi frater locũ medium colloquio petiјt: uelle ſeſe cum Rege de conditionibus agere. Huic fide publica permiſſum, ad Regem ut ueniret. ubi ad Regem uenit, primum penſionem regni nomine quæ regno non inferior uidebatur, offert: ſequenti die rediens, maiorem partem regni tantum: partem Ferdinando nepoti, Regio nomine titulóque poſſidẽdam petebat: ſibiq́ue ſaluas res ſuas & uxoris. Huic Rex & nepoti in Gallia ditionem opulentam, quam ducatus nomine impertiret, obtulit. Multa à Federico dicta ſunt, cur eas conditiones reſpueret. Itaque colloquio finito ſe ad ſuas munitiones re infecta recepit, cum prius & Thomã Fregoſum, & Daualũ

initio

initio tumultus arcibus præposuisset, & Antonium Picciolum Consentinum. Fama est Suzannam Borboniã neptem oblatam à Rege Ferdinando nupturam cũ quinquaginta millibus nummorũ aureorum annuis uectigalibus, si in Galliam ueniret. Neapoli degẽs Carolus, proceres regni in uerba sua iurare uoluit: eosq; postea in fidẽ recepit. decursus quoq; militares habiti. Auditæ ciuium querelæ, tributorũ antea exactorũ magnitudinẽ minui petentium. Id Rex libenter audijt: tributáq; quãtum eis uisum est, minuit, ob id à populo & laudatus & amatus. Loca deinde uicina adijt: atq; iterum Neapolim rediens magnifice exceptus est, cũ antea ob arces nõ deditas, honores delatos repudiasset. Nec tamẽ nobilitas Neapolitana diutius Regis aduentu lætata est, cum difficiles eis ad Regẽ paterẽt aditus: rariq; essent qui aut præmio essent affecti, aut magistratib. prioribus, stipẽdijs ue quibus Aragonijs militabãt, nõ deiecti: Cũq; nobiles homines, qui magno suò incõmodo Andegauensiũ olim partes secuti erãt, præmia expectarẽt, repente edicto Regio præcisa eis est spes, eoq; cõfirmatæ possessiones eorũ qui Aragonẽsiũ partes tutati fuerãt: cuius edicti causam sustinebãt aulici aliquot nobiles: re qdẽ uera nemo dubitabat, quin Ioãnes Ganaius præses Parisiensis & iuris præfectus, edictũ id mercenariũ ad suum quæstũ nundinationemq; fixisset. Id edictũ alij in gratiã tantum Mariliani Comitis, eiq; soli datum scripserunt. Ita irritati multorũ animi, qui nato quæstuosissimo illo edicto ius suũ retinere se posse diffidebãt. Multi tamen aliud scripsere, ut & supra ostẽdimus. Qui ex hostibus in arce Oui erant, post longã obsidionẽ pacti nisi intra octauũ diẽ auxilia adessẽt, facerẽt deditionẽ, octauo die lapso arce Regi cesserũt.

Ferdinandus in Ischiam secesßit, ægrè admissus, nec nisi post multas suorum preces, ab eo qui loco præerat. eò factum est, ut intromissum & illum & filium pugione arrepto necarit. inde ad patrem transiit, custodia alij tributa. Eodemque tempore Petrus Medices Neapolim ueniẽs, humanißimè à Rege exceptus est. Columnenses, fundos cum multis oppidis à Rege acceperunt. Alienatis omnium animis à Ferdinando, Calabriam, Appuliam, Lucaniam per præfectos mox maiore ex parte recepit. Aubignium, Gallicamque nobilitatem multis etiam oppidis donauit. Stephanum Versium profectionis authorem Nolæ imperio donat: ad eumque res omnes referri uoluit, pulso Vrso Vrsino uetere Comite Nolæ, ac duce Asculi. Cum esset Carolus Neapoli, frequentes ad eum rumores afferebantur; literisque item Philippi Cominij, sui apud Venetos legati, certior fiebat, Alexandrũ Pontificem Romanum, Maximilianum Cæsarem, Ferdinandum Hispaniæ Regem, Venetos, Ludouicum Sfortiam, contra se coniurare. Coniurandi hæ erant causæ: Primùm quòd uererentur Alexãder, Veneti, & Sfortia, ne pacato regno Neapolitano, in se Rex uerteret uires suas: deinde quòd Gallos nolebant inueterascere in Italia: tum quòd uicini Regis calamitas cautiores eos reddebat: sollicitabantque illi Cæsarem in easdem partes, negantes saluo Rege res imperij tutas. Maximilianum ueteres inimicitiæ & dolor repudiatæ filiæ incitant: Alexander contumeliæ dum Rex Romam adijt illatæ monetur: Sfortiam spes munitorum aliquot locorum, quæ Rex præsidio tenebat, recipiendorum, impellit: Ferdinandus iam se, Rege Italiam ingresso, ubi Ruscinonem adeptus est, totum se ab eius amicitia auerterat. atque ubi è Roma

sciuit Regem egressum, Antonium Fonsecam ad Regem caduceatorem mittit, qui doceret, Ferdinandum sibi consanguinitate coniunctum: proinde temperaret ab eius regno inuadendo: aliter futurum, ut cogeretur propinqui ulcisci iniurias. Huic Carolus inspectante exercitu, hæc ne essent fœdera cum eo inita? num illi profectionem indicatam? rogauit: id ne electum tempus turbandi sui consilij? Ad quæ Fonseca, nisi temperaret ab ea prouincia, futurum ait ut ille propinquum tueretur; cum interim Galli equites frendentes, Fonsecam uelut uiolandæ pacis authorem, non caduceatorem, interimendum aiebant. Ille nihilominus fœderibus exhibitis, subscriptis à Carolo & Ferdinando ut erant ea chartis, scripta inscidit, Regiq́ue Ferdinandi nomine & amicitiam renuntiauit, & bellum indixit. Rex iactam aleam respondit: sine ope Ferdinandi, ut cœpisset, iter ita se confecturum. Fonseca postea caduceatoris munere egregie perfunctus, nihil non honorum in Regem contulit: auditas esse ait à se uoces militum sibi insultantium: quid minus deceret quàm uiolari maiestatem legati sacrosanctam? multaq́ue alia prudenter locutus, multis à Rege muneribus receptus, dimissus est: paßimq́ue interdictũ ne quis eum dicto aut facto uel leuißime læderet: custodibúsque datis in loca pacata perductus est. Ludouicus Sfortia, Aurelium Mediolani competitorem, iactatásque in itinere ab aulicis in se uoces suspicionum plenas, iustam sibi esse fidei mutatæ occasionem iactabat: Pontifex liberum aditum Carolo datum, ut Neapoli mox recepta in Turcam duceret exercitum: Neapoli recepta imminere Italiæ querebatur. Cautiores Veneti, qui tuendæ Italiæ fœdus contractum aiebant, ut non lacessendi Regis gra-

tia, ita si ultro lacesseret, sese fœderatosque tuendi. Erat Venetijs Regio nomine Philippus Cominius, *multis præsidijs ingenij, industriæque munitus: ille in hominum uel ciuiũ uel aliorum legatorum corruptelis, ad ea quæ tacitè inibantur fœdera eruenda, cognoscendaq́;, mirandũ in modum solers, atque aptus erat: quiduis facere, dicere, in eiusmodi rebus hostium ut consilia nota haberet, sciebat: industrijsque ex familia sua hominibus gratiosis undique tota urbe emissis, præmioque & pollicitationibus multis captis, acutissime tota urbe quid consilij inirēt legati* Pontificis, Maximiliani, Sfortiæ, Ferdinandi, *indagare & odorari solebat.* Hunc *quodam die uenire ad se iubet* Senatus Venetus. Venienti *dux ei de sententia consilij pronunciauit, fœdus ictum cum* Pontifice, Maximiliano, Ferdinando, *&* Sfortia, *primum ob* Turcæ *arma imminentia* Christianis *depellenda: deinde ob* Italiæ *defensionem: postremò, ob sese ipsos tuẽdos. idq́; eum iusserũt ad* Regem *scribere.* Cominius *angi cœpit æstuareque dubitatione, paratiores eos esse existimans,* Germanósque *mox eis adfuturos.* Quorum *si auxilia* Venetis *præstò adfuissent, implicatum oportebat omnino* Regis *esse reditum.* Vt *autem sunt* Itali *ad aliorum odoranda consilia sagacissimi, irritare cœperunt* Cominium, *ut expiscarentur exprimerētque ab irritato, si quid possent.* At *is ad se rediens, ridenti similis, id fœdus paucis antè diebus* Regi *se indicasse per literas ait:* Regemque *scripsisse, id se resciisse antequã è* Roma *discederet: atque ea ille perbellè simulabat, cùm tamen agitari tantum fœdera, non inita esse sciisset.* Ille *eos commotos uidẽs, addidit, ad* Ludouicum Aurelium, *ut* Astam *ualido præsidio teneret, &* Petrum Borbonium Galliæ *proregem,*

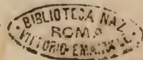
ut omnia

ut omnia quæ opus esset, pararet ad ea fœdera turbanda, se scripsisse. Erant & Venetijs Ferdinandi Neapolitani *legati:moxque paßim apud reliquorum principum legatos signa undique lætitiæ exhibita sunt.* Et tamē *ipsi ad* Cominij *simulationem ita ingemuerunt, ut frontē ferire uisi sint:omnium enim maximè grauiter ferunt, cōsiliorum secretas machinationes diuulgari, iactātes uetus illud militaris hominis, & timentes,* Bene *consultum* » *surripitur sæpißime.* Quippe *si resciuere inimici cōsilium tuum,tibi tuopte consilio,occludunt linguam, & cōstringunt manus: atque eadem quæ illis uoluisti facere, faciunt tibi.hac certe parte* Gallorum *leuitatem uincentes, cum animi magnitudine inferiores sint: qui quæ audierunt,male continent, palamque etiam consilia sua efferunt.* Interea *augebantur hostium copiæ:incertisque rumoribus iactabatur,plusquam quinquaginta millia peditum,equitumque ab eis scripta.* Tantū *numerum coactum* Rex *non putabat.* At *ubi super alium alius idem omnes nuntiantes superuenerunt,facta fides: parariqe cœpta sunt & quæ ad* Neapolim *tuendam & quæ ad reditum sufficerent.* Præsidia *multis locis imposita sunt.* Gilbertus Borbonius Mompēserius *prorex,* Neapoli *relictus,* Bernardus Aubignius Calabriæ, Georgius Suillius Tarenti: Iulianus Lotharingus, Gabriel Monfalcous,Gulielmus Villanouanus,Gratianus Guerrius, & *plures alij hac atque illac locis munitis cum præsidio relicti sunt, parum tamen pecuniaria re instructi.* Sparrum (*alij* Lesparrum *uocant ab oppidulo & castro in* Aquitania *eiusdem nominis) aiunt* Apuliæ *præpositum, ab eóque edicto* Regio *impetratum, ut debitoribus ad credita soluenda biennium daretur.* Aquilanis *præ-*

positus diœcetes Vitriacus Lenocurtius, *Hostiæ* Nauarrus, *aut* Nauarris *uicinus, qui & Cātabri dicūtur*, Menaldus Guerrus: Brutijs *præpositus* Persius *ex* Alegreorum *familia.* Sparrum *narrant cum ex* Brundusio *prodiens sæpe qui* Messanæ *pro* Aragonio *erant, ad pugnam eliceret, ubi sæpe fuisset superior, tandem cum quingentis hostes peditibus* Messana *egressos: at multos in insidijs dispositos.* Prodijsse Sparrum *cū* Gallis *ducētis: pulsósque mox hostes donec peruentum sit ad locum insidiarum. tum demum impetu facto undique circumuentos* Gallos, *multosque cæsos; captum* Sparrū. Nec *desunt qui eodem tempore* Rhegium *à* Ferdinando *ducentis* Gallis *cæsis receptum uelint:* Crotonem *expugnatam,* Tarentinos *seditione concussos, cum plebs* Aragonios, *nobilitas* Gallos *tueretur:* Ferdinandum *edicto proposito condonasse omnia nobilitati:* Aquilanos *tamen nūquam à* Gallis *desciuisse. id nos presſius suo loco exequemur. quindecim tantum constat ad regnum tuēdum hominum millia reducta.* Ipse *cum decem aut nouē hominū millibus quàm potest celerrime ad iter se accingit.* Sunt *qui scribant,* Venetorum *aliorumq; nomine legationem missam ad* Regem: *hos hanc habuisse summā orationis.* Aut Ferdinando *regnum redderet, aut in* Turcam *duceret copias.* Regem *respondisse, solitos* Gallos *in* Turcas *sine eorum hortatu bella capessere, & suis auspicijs gerere.* Regnū Neapolitanum *maioribus suis ademptum per uim.* Actum *in iram prorupisse, subiunxisseque,* Bellos *uerò* Venetos *consultores, qui architecti sint totius huius tumultus, quorum sit negotiationes potius quàm bella exercere: futurum ut breui catenā illam quam adamantinam iactitent, dissoluat.* Pontificem *hanc telam texuisse:* Venetos

diduxisse:

» diduxisse: filum eos neuisse, & opus esse acu: daturúmque se operam, ut neque tantum eis superſit otij ad Gallica negotia curanda, neque bello potius quàm negotiationibus se immiſcendi. Id si uerum eſt, mirũ eſt, Baizetis Turcarum imperatoris legatum Venetijs eo tempore fuisse, fœderis etiam huius non ignarũ, cum Turcæ Gallorum arma maximè uererentur: etsi Zezymo extincto maxima cura liberati sunt, summa nequitia Alexandri Pontificis, qui pecunia accepta Zezymũ ueneno corruptum Carolo dederit. Sunt qui narrẽt, petitam pecuniam præsentem à Rege à Neapolitanis remiſſa maiore parte, modò præsentẽ numerarent. petitos obsides ducẽtos, qui in Galliam Regem sequerentur. quod non sit impetratum. Nec desunt qui ob Gallorum rapinas cõiuratum dicant in Regẽ. sed de duobus detectis insidijs supplicium sumptum. Camillus cum è Brundusio in Gallos sæpe erũpens leuibus prælijs eos fatigaſſet, tandẽ cæsus eſt. Hunc alij Camillũ Pandoneũ uocãt. Eodémq; tempore constat Virgilium Vrsinum & Petilianum, qui iustóne bello capti eſſent dubitabatur, Regia sententia liberatos. Hos tamen Rex usque ad Aſtam secum uolebat educere, ne quid interea molirentur. Pontificem constat ex urbe ueteri, loco diffidentem, Perusiam contendiſſe. Posthæc paratis omnibus, è Neapoli in Galliam rediens, Romam peruenit: miſitque ad Pontificem qui in urbem ueterem confugerat, qui ad colloquium eũ elicerent: nec tamen potuit irritatum eius animum mollire. Inde Viterbium. Cum autem Tuſcanellæ ciues in gratiam Pontificis Gallos aditu prohiberent, Carolus scalas aliaque ad oppugnationem neceſſaria expediri iubet: docuítque Gallos, optimum eſſe, oppiduli huius exẽplo, reliquis in-



ferre timorem, ita posthac infesta minimè futura itinera. nísusque alacri militum opera, multis cæsis, post horam tertiam expugnauit oppidum. præda militibus concessa est. Alij ob negatum commeatum oppugnatum oppidum aiunt: Laurentanósque & Phaliscos eandem expertos cladem. Sunt etiã qui eam oppugnationem Carolo prius Romam petente factam scribant: Potiores sunt apud me authores qui in reditu Tuscanellam expugnatam aiũt. Narrat uerò Marcus Guasus, Guysium Lotharingũ cum suis urbe exclusum, impetum in urbem fecisse, ubi plus quàm ducenti sint cæsi è suis. Sequenti die multis necatis urbe potitum, Rege tamen grauiter id ferẽte. Inde Senas adijt: ibique à Philippo Cominio certior factus est de hostium numero. Hic non destitit monere Regem, celeritatem adhiberet ad iter conficiendum, priusquam hostium copiæ conuenirent, nec suos distraheret. prudens consilium: sed iuuenem principem iuuenes consultores magis delectabant. Eo loco Rex suos ad concilium conuocat: ostendit, Florentinos offerre triginta millia nummũ aureorum, quæ prius sint polliciti mutua daturos: præterea septuaginta millia: equitum mille, peditum duo millia, unà cum Francisco Sico rei militaris peritißimo, qui Regem donec in Galliam redierit, sequatur. tantum petere munita loca, quæ ab ipsis, Petróue Medice precariò accepisset, præsidijs deductis redderet. Ludouicus Tremolius & Ioannes Iacobus Triuultius, & plures alij, conditiones à Florentinis latas, recipiendas contendunt, Liburno tantum retento. dissentit Ludouicus (quem passim etiam Franciscum alij uocant) Lignius Luxemburgus. In Pisanorum gratiam Regis consensu hæc sententia probata est, repudiatis optimis Florentinorum cõditionibus.

tionibus. Refertur etiam ad consilium, petentibus Senensibus, sint ne hi in fidē Regis recipiendi, præsidiúmque eis relinquendum: Missos hos faciendos Triuultius, Cominius & plerique alij aiebant: accelerandum Regi iter, ut primo quoque die Astam perueniret, antequam copiæ quas Veneti contrahebant, in unum locum coactæ, Gallos distraherent, & implicarent: dispersos neque Regi utiles, neque sibi ipsis præsidio esse posse. Cum in eam sententiam omnes transiißent, mutato consilio, quòd Luxemburgo Senenses ingentem pecuniam pollicebantur, urbisque Præfectum uolebant, trecenti præsidio relicti sunt, qui intra paucos menses inde fugati sunt. Deinde consumptis frustra aliquot diebus, Carolus iter Pisas facere cœpit. Cum Pisas uenisset, Pisani Luxemburgum, Tremolium, alióśq; homines nobilißimos rogare cœperunt, ut qua hactenus fide & humanitate Galli in calamitosos fuissent, ea in se essent: néue paterētur iterum eos in Florentinorũ miseram seruitutem recidere. Atq; eos quidem benignitas comitasque Pisanorũ qua in eos usi erāt antea, utebantúrque, & fortuna ita mouebat, ut hominum miserorum & ope non indignorum preces mouere debebāt. Sed iusiurandũ à Rege Florentiæ præstitum & Regē ipsum & aulicos plerosq; mouebat: ipsiq́ue Florentini, ubi apertè ea à Rege petere non audent, occultè cuniculis oppugnare Pisanorum libertatē cœperunt, uocatis ad suas partes Gulielmo Brissoneto Cardinali, Petro Rohanno tribuno Gyensi, Ioanne Ganaio præside, incertũ precibus an pretio, an motis Reipublicæ utilitate. Ad hæc, plebs gregarios ipsos milites, custodésque & stipatores Regios delinierat, ut paßim illi & Brißoneto et Ganaio, ni sentētiā muta-

rent minitarentur. Accidit ut quodam die Pisani multis stipati ex Gallica nobilitate, ad Regem adirēt: atque ubi longa oratione pro libertate ad Regem usi essent, aculeos in Brissonetum, Ganaium, Giensem iniĳcerent. Ac Rex Pisanos abiectos excitauit, datam libertatem se adempturum negās. Inuectus autem in audaciam eorum, qui homines de se optimè meritos apud se traducerēt: mox, sed consumptis frustra septem diebus, Robertum Entraguium, Pisis reliquit, Lignĳ consilio. Huic etiam & quibusdam aliĳs loca alia munita cū præsidio relicta sunt, quæ illi fidem metientes utilitate, uelut addictione palàm proposita magna inde pecunia sumpta distraxere. Deliberatum est an Genua tentanda esset: negabāt duces distrahendas Regi copias. nec tamen fatigatus Rex Iuliani Cardinalis Ostiensis precibus, temperauit, quin Genuam Philippum Sabaudianum mitteret, unà cum Claudio Polignaco & Hugone Ambasiano, cū aliquot equitibus et peditibus. Petrus Borbonius certior factus de Regis reditu, præmiserat Genuam Ioannē Miolenium & Stephanum Neuesum cū octo myoparonibus. Hi excepti à Ludouico Flisco & Ioāne Adurno, circa Rapalam partim capti, partim fugati sunt: ipsique Philippus Sabaudianus & Iulianus Cardinalis & Hugo Ambasianus, qui in suburbia Genuæ peruenerant, sperantes ex ciuitate ad seditionem aptissima motū aliquem: parum abfuit quin in manus uenirent hostium. Ad Pontremuium hostes Regis iter impediebant. Eò missus est Petrus Giensis Tribunus cum prima acie. Erant ibi in præsidio trecenti, pro loci magnitudine satis instructi ad iter impediendum, atque his rebus quæ ad obsidionem ferendam opus erant. Superueniente Ioanne Iacobo Triul-

tio

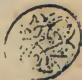
tio qui multos ex his priuata familiaritate notos habebat, factum est, ut deditionem facerent: Sed per incõmode accidit ut Heluetij à ciuibus aliquot pulsarentur, atque illi contumeliæ impatientes ad arma concurrerent: uiolatáque lege deditionis, in oppidanos sæuirent: castrũ etiam oppugnarent, ut inde uix tandem Regis iussu submoti sint. Suadebat Triuultius ut Rex iactitaret, se ad Galeatio Mediolanensem ditionem restituendam, puerόque conseruandum imperium, proficisci. ac multos eo pacto sibi adiuncturus putabatur. Id consiliũ uelut maiestate Gallica indignum Rex cõtempsit. Inde circa Alpes Pontremulo uicinas præmisit Petrum Rohanũ Giensem cum prima acie: ipse etiam suis summum iugum tenentibus, incipit Apenninum scandere, sequente post terga Tremolio. Sed prius ob machinarum bellicarũ ingentium molem quæ summa difficultate trahebantur, propterea quòd locus impeditissimus est ad iter faciendum, territus est: locóque humili quinque continuos dies statiua habuit: identidemque de Germanorum Heluetiorumque perfidia querebatur, qui Põtremuli diripiendi authores fuissent. Sed consumpto commeatu, accidit ut Heluetij & Germani machinas perducẽdas deposcerent, si tamẽ scelus id admissum Rex condonaret. fatigatus Rex precibus Tremolij, culpam hanc eis cõdonauit. Illi bini simul funibus adstricti iunctique, atque alij alios urgentes, recentésque fessis submissi, adiunctis Gallicis equis, alacriter machinas perduxerunt. Proditum est Tremolium ipsum depositis uestibus, ut accenderet reliquorum animos, cepisse machinarum bellicarum pilas æneas, alacritérque pertulisse. Ac iam Tarro proximi erãt: Gallique cum Rege die quinto Iulij, anno im-

pertitæ nobis salutis à Deo Opt. Max. millesimo quadringentesimo quinto & nonagesimo, peruenerunt ad uicum cui Foronouo nomen est. Accidit ut duobus ante Regis aduentum diebus, quidam ex leui Venetorum equitatu occurrẽtes quadraginta Gallicis equitibus quos Petrus Giensis præmiserat ad hostium castra speculanda, facto equestri prælio secundo, quòd numero superiores erant, Gallos usque ad castra sequerentur: cæsisq; aliquot, capita eorum ad Venetos referrent, capto etiam Germano quodã, acri homine et prudẽti. At Giensis ueritus ne si hostes in se impetũ facerent, impar esset, montem rursus scãdere cœpit, eius sese angustijs tutatus. Consederant hostes in Parmensi agro ad Tarrum. Principes tanti exercitus fuere Franciscus Gonzaga Mantuæ Regulus, Franciscus Seuerinas Sfortiæ nomine, Lucas Pisanus & Melchior Triuisianus legati Venetorũ. Seuerinas producto Germano qui nuper captus fuerat, numerum ab eo petijt eorũ qui Giensem secuti erant. Ille prudẽter auxit numerũ, remissoq; captiuo ad Gonzagã deliberare cœperunt de Giensi opprimendo. Gonzaga cum numerũ à Germano ementitũ pro uero haberet, negauit tutò posse deleri Giẽsem: Triuisianoque & Pisano idem sentientibus, cum nondum coactas dicerẽt omnes copias, dilatũ est id consilium Seuerinatis, qui cõfingi à captiuo numerũ diceret: & sanè nullo negotio Giensis deleri potuit, ni paruo momẽto deterriti hostes castris se cõtinuissent. Sequenti die, antequã milites educeret in aciẽ, Rex eos hortatus est breui oratione, in hunc modũ.
» Si quam alacritatem hactenus in propulsandis hostium iniurijs
» ostendistis, eandem retinetis, certam iam uobis spondeo
» uictoriam milites. Enimuerò quin retineatis neque mihi unquam

" unquam dubium fuit: neq; magnitudo animi uestri mul " tis magnisq; rebus perspecta, uereri sinit. Cum eis hosti" bus res nobis est, quorum si nunquam uires experti esse" mus, hærendum nobis forte esset. iactitare enim & rei " militaris peritiam, & proauos magno fastu soliti sunt. " At quo magis facta dictis potiora sunt, eo toto hoc itine" re superatos à nobis meministis. Si Neapolitanum prin" cipatum, quem se nobis hoc prælio adempturum putant, " retenturi demum essemus, satis equidem ampla essent o" peræ pretia. Nunc depulsis hostibus, & ille fixus mane" bit: & quicquid Veneti tot imposturis uersutijsq; partũ " habẽt, in nostrã forte uenturũ est potestatẽ. Equidẽ cùm " tota hac peregrinatione nostra Neapolitana, ut hospi" tes amicißimi undique exciperemur, nullum pretiũ tãti " itineris uigiliarúmue referre uos angebar. Veniebat e" nim in mentem præmio excitari magnorum etiam uiro" rum animos: nunc uerò illuxit dies, qua spoliatis ditißi" mis, sed inertißimis hostibus, digna tandẽ tot laboribus " præmia recipiatis. Nec quàm multi hostes in nos irruere " dicantur, anxiè quæsieritis. Sæpe multitudo ipsa mole " sua corruit. Totæ illæ copiæ ex inertißimis hominibus " coactæ sunt, qui languidi uino, confecti cibo, debilitati " stupris, eructare sermonibus suis cædẽ nostrã audẽt: sed " pœnas iamdudum perfidiæ inertiæq; debitas, hodie re" cepturi sunt. Nobis adsunt Heluetij fidelißimi socij, equi" tes expeditißimi, machinæ bellicæ instructißimæ. Quòd " si, quam fremitus iste uester alacritatem ostendit, ean" dẽ retinetis, uicimus milites: atq; ita uicimus, ut hic dies " in posterũ & Gallicũ nomẽ hostibus formidolosum red" diturus sit: et nos posthac à talibus eorũ cõiurationibus " liberaturus. Cõclamatum est à toto exercitu, felicibus

auspicijs in pugnam prodiret: futurum, ut per hostiũ cadauera uiam aperirent. His dictis instructa est acies. Sinistrum cornu Petro Rohanno Giensi Tribuno militari, & Ioanni Iacobo Triuultio datum est, adiuncto etiam Ioanne Chabaneo Palicio: parumque abfuit, quin Ioannes Fuxeus Narbonæ Vicecomes, & Guysius, dum de ordinibus prius ducendis certant, in apertum certamen loco iniquißimo uenerint: sed hæc ægre tandem à Giensi sopita sunt, Ioãne dextro cornui præfecto. Deinde aderant Heluetij ad hominũ duo millia, quos Iacobus Armeniacus, Niuernensis, Gilbertus Cleuensis, & Carolus diœcetes Diuionensis, Ludouicúsq; Lornayus, magnus Reginæ prægustator, in certos numeros distributos ducebant. Aderant eo loco tormenta bellica, ductoribus Vido Louerio, & Ioãne Grangio. Mediæ aciei Rex ipse præerat, equo insigni (quem dono acceperat à Carolo Sabaudiano monoculum) uectus: lorica eleganter uariéque cõtexta, paludamentoque militari ornatus. Eadem arma eundémque amiculum uoluntate Regis sumpsere Ludouicus Lignius, Luxẽburgus, Pienneus, Matthæus Spurius, Borbonius, aliíque aliquot ex Gallica nobilitate, florentes ætate, & uirium robore insignes: eósque circa se Rex eo die habere uoluit. dextrũ cornu tenebat Ludouicus Tremolius unà cum Ioanne Fuxeo et Roberto Fricinesello. Hiq; eo ordine & alacritate prodibant, ut in prædam non prælium profecturi uiderentur. Rex plusquam quadringentos ex equitibus stipatoribus suis, relictis equis primæ aciei adiunxit. Proditum est à quibusdam nefando præmio accensos hostes in Regem, pollicitis centum numûm aureorum millibus ei qui caput Regis retulisset. Alij aiũt Epirotas aut Alba-

nos auxilij spem præcidisse Sfortiæ, nisi is prius polliceretur ultra stipendia & singulis mẽsibus nummum aureum, & pro capitibus singulis Gallorum cõto elatis alterum nummum aureum, idque eum pollicitum. Veneti *quoque instruunt aciem. Præsidio castris non leuem numerũ relinquunt.* Franciscus Seuerinas *cum parte equitatus peditatusq; ad* Giensem *primamq; aciem debellandam cũ* Ioanne Bentiuolo *missus est.* Franciscus Gõzaga *cum flore equitũ peditumque in* Regẽ *proruit à sinistra.* Antonius Vrbinas *cũ delecta manu equitũ, iussu* Gõzagæ *lẽte sequebatur, ut cũ propius esset accessũ ordinesq; perturbati, ab latere aperte* Gallos *aggrederetur, sed nõ nisi signo prius dato.* Erãt *in hostiũ exercitu quinquaginta millia peditũ atq; equitũ:* Regi *uix octo millia aut equitũ aut peditũ.* Qui *maiorẽ numerũ addunt, decẽ millia adfuisse uolũt.* In *ipso procinctu cũ nondũ ad iactum teli uentũ esset,* Philippus Cominius, & Gulielmus Brissonetus Cardinalis, *cũ hostibus de fœderibus agebãt.* Lucas Pisanus & Rodulphus Gõzaga, *quãdo* Rex *liberũ tantũ transitũ peteret, nõ denegandũ cẽsebant.* Frãciscus Gonzaga & Melchior Triuisianus *dissentiebant.* Ac *iã dextero* Tarro Galli *processerãt, cũ machinæ bellicæ primum à* Gallis *in* Venetos, *deinde etiã à* Venetis *in* Gallos *emissæ sunt, paruo utrinque incommodo.* Tum *demũ hortante* Gonzaga, *cũ hostes undique procurrissent, triplici undique alueo ad ulteriorem ripam contendebant.* Iam *prima acies ita processerat, ut* Rex *hostes in se irruentes intuitus, coactus sit auertere uultum à prima acie, uertereque ad hostes, accedereque ad extremã aciem.* Gonzaga *cum delecta manu equitum procurrere cœpit, aliúque turmatim in* Gallos *inuehi acritérque instare.* Ho-



rum aduentu paulum loco cesserunt Galli. At mox simul connixi magno impetu in hostes concurrerunt, certatúmque est aliquantulum acriter: sed proruentibus à sinistra Gallicis equitibus, à latereque undique in hostes inuectis, non tulerunt Gallorum impetum. At mox incitati fuga alij in castra, alij longius profugerunt. Multum contulit ad uictoriam Gallis leuis hostium equitatus, qui cum à tergo Gallos inuadere debuisset, plaustris aliquot mulisue conspectis, quibus uehebantur impedimenta, prædæ spe ducti in ea impetum fecerunt. Seuerinas etiam Giensem adortus, uixdum abiectis hastis, non tulit Gallorum impetum: urgētibúsque Heluetijs, sagittarijsque Scotis & Aquitanicis, loco pulsi pedites, multis cæsis. uniuersi mox terga uerterunt. Giensis suos ne sequerentur, prohibuit, ignarus quo statu Regis res essent. Sed qui Regi proximi erant equites, in fugientes hostes ita inuecti sunt, ut eos usque ad castra sequerentur. Hos Rex sequi noluit: solúsque, cum sui fugientibus instarent, unà cum Antonio Ambusio cubiculario suo, paucisque alijs relictus est. Id Gonzaga intuitus, qui signa suorum fugientium nunc manu prehendebat, nunc eos acerbis uocibus incessebat, consistere aliquot ex his iubet: ipseque in Regem rursus proruens, æquare pugnam uidebatur. Sed & Rege acriter dimicante, & Gallis aliquot occurrentibus, rursus in fugam hostes uersi sunt. Ac tum suadentibus suis, cum Giensi Rex se coniunxit, qui si perterritis hostibus institisset, facilè eo die perterritos castris exuisset. Accidit ut medio in prælio huiusce belli Nicolaus Petilianus & Vergilius Vrsinus, qui liberali custodia à Rege asseruabātur, nacti occasionem ad hostes transirent: iámque fugam meditantes & ca-

stra

stra relinquentes ab eo se auerterint consilio. Petilianus, etiamsi recentes aliquot cohortes prælium renouarent, uictoriā certam spōdebat. Sed ita consternati erant eorum animi, ut nihil minus, quàm de prælio cogitarent. Vergilius Vrsinus in domum secedens uicinam Gallis deinceps fidelis futurus est. Hunc demum ad Astam (ut æquum erat, & conuenerat) cum bona gratia à Rege dimissum alij aiunt. Ita Galli quò uoluerant trans Tarrum progressi sunt. Cæsi ex hostibus peditum duo millia, equites mille. Submersi tantundē. Impedimēta Gallica dū bellū ferueret, direpta. Matthæus Spurius Borbonius captus nō lōge à Rege, mòxq; pecunia Regia liberatus. Clades Italicorū principum qui in Regem irruerant, morte insignis. Nam Bernardum forte Brachium, Ioannem Picininum, Rodolphum Gonzagam, Rainutium Farnesium, Antonium Scarampam, Guydū Gonzagam, Ioannem Mariā, Galeotum Gazoldum, Theophilum Poetam, Rubertum Bagnum, Vincentium Corsum, Ascanium Martinengum, Robertum Strosium, Alexandrum Beraldum Patauinum, Petrum Mafeū Veronensem, Bernardinum Sanctouitalem, Ioannem Georgium Colornum, Galeatiū Corregiū, aliósque plerósque nobilissimos principes desideratos constat: Vulneratos Hānibalem Bentiuolum, Gilbertum Carpensem, Galeotum Mirandulanum, Antonium Palauicinum. Totóque eo certamine & pluisse & cælum atratum ob ingentes tonitrus fuisse certum est. Mirum est Italicos aliquot scriptores in re tam recenti, cui multi hodie uiuentes adhuc interfuerunt, uictoriam ad Venetos pertrahere uoluisse: triumphos Gōzagæ cecinisse: huic uni acceptam Italiæ libertatem retulisse, quasi Carolus ani-

mo Italiam omnem inuasisset. Rex *quo loco prælium cō-missum erat, cœnauit: curatísque corporibus militū, per-noctasse eum quidam eodem loco uolunt: alij, paulò al-tius castra translata: ubi saucios* Rex *ipse inuisens co-mitérque appellans, maximè recreauit: sed cùm castra hostium uiserentur ad bellum instructißima, deliberatū est an renouato prælio impetus in ea faciēdus esset.* Iacobus Triuultius, Franciscus Ciccus, Camillus Vitellius *Itali rei militaris peritißimi sequendos hostes decerne-bant: inde* Parmam: *mox* Mediolanum *in* Gallorū *uen-turum potestatem.* Luxemburgus, Fuxeus, Giensis *quie-scendum* Regi *suaseruut. eámque sententiam* Rege *secu-to, excubiarum obeundarum munus* Heluetijs *datum, sane quàm libenter id in se recipientibus: totáque nocte ignibus factis, clangoribusque buccinarum, non leuiter hostes terruerunt. unde à* Rege *sequenti die trecentis nū-mis aureis donati sunt:* Eoque *loco & Regi & proceri-bus* Gallicis Italicisque, *qui eum sequebantur, attenua-to uictu utēdū neceßariò fuit, cùm* Regi *panis uix secū-darius, reliquis uix ater adesset: ut nec reliquis aliquot diebus quibus ad* Astā *peruenit.* Sed *hac parte nullius unquam expostulationes auditæ sunt. eo illi erāt in* Re-*gem animo, extrema ut pati mallent, quàm hisce de re-bus querelas ad eum peruenire, quem ipsum seruire e-tiam tempori uidebant.* Post *pugnam, biduo de inducijs pacisque conditionibus utrinque actum est.* Tertio *die, instructa acie, hora una antequā illucesceret, inde* Rex *profectus est: eóque die parum consequi hostes potuere, ob* Tarrum *mole undarum uastiorem eadem nocte red-ditum: parumque certi duces itinerúmue exploratores* Gallis *aderant. quæ causa fuit, ut penè imprudentia in-signe facinus admissum sit.* Triuultio *erat uexillū albū,*

nō dißimile ei quod gestari uiderāt Galli à Gōzagæ Vexillifero. Erat eo die præmissa prima acies cū Triuultio impedimētis machinisq; : reliqui cum Rege sequebantur instructi intentique. Ac primùm, quoniam prima acies uia militari processerat, ultima deuio itinere paululum ex uia aperta deflexerat, conspecto etiam uexillo albo, postquam haud procul inter se fuere, strepitu uelut hostes properarent, prima acies extremæ metum simul & tumultum facere: ac penè parum abfuisset quin concurrissent, ni utrinque præmißi equites rem certius explorassent. Regem secutus est Franciscus Seuerinas cum toto leui equitatu. Sed trecētis Heluetijs unà cum paruulis machinis agmen claudentibus ita perterriti sunt, ut ne uni quidem ex toto Gallico exercitu, negocium facessere potuerint. Gonzaga cum toto exercitu sequebatur. Sed primi diei mora illata, & aliquorum dierū frustra labore suscepto, sequendi finem fecit. Rex incolumis cum incolumi exercitu tandem Astam peruenit. Interea ad Caietam tumultuatum est. multi Aragoniorū excitati pollicitationibus impetum in Gallos faciūt, cædūt, diripiūt, obtruncāt Gallos, undiq; acclamātes Aragoniū nomen. Necesse fuit Gallis in arcē se recipere. Admonent mox Versiū, & Prosperū Columnā qui nondū ad Ferdinādū trāsierat (alij aiūt fuisse Cardinalē Columnā accersitū) de oppidanorū insolētia. Illi die sacro Ioāni mari in arcē ingreßi ꝑdeūtibus Gallis cōtuderūt oppidanorū sụpbiā, multis necatis, multis quoq; captis, et aduectis inde cū mulieribus ad Neapolim, ut inde in Narbonensem prouinciā mari ueherētur. Sed hos aiūt dū Genuēsi claßi occcurrūt, solutos. Gallos proditū est cum Quadrata in Apulia essent pulsi, euocantibus oppidanis, ne-

catis Aragoniis, urbe iterũ potitos. Monopolim cũ Veneta classis cum Antonio Grimano appulisset, pulsa est à Gallico præsidio, cui præerat Prudẽtius Tranus cũ Georgio Duratio iuuene impigro. tandẽ tamẽ expugnata est. Primi qui mœnia ascendêre, fuere Lodarinus & Matthæus Capellus: inde Matthæus Risus et Georgius Volsimontius, uno è Bemborum familia prius cũ aliquot aliis necato. captus Prudentius, reliqui elapsi. ciues humanissimè tractati. Pulignanum & Molã quoque recepere. Sæpe tamen à Conuersanis ubi Duratius ierat, pulsi, quibusdam cæsis, in quibus fuit Comes Gauinus, deploratus maximè à Venetis. Desuillius, quẽ Suilliũ uocãt, Tarento eos sæpe expulit. Sunt qui ita exactè historiã hanc Neapolitanam persecuti sint, ut Ephemerides ediderint totius huius itineris. Nemo tamẽ diligẽtius quàm Octauianus, Pontifex Engolismensiũ, qui comes adfuit Carolo. Aliis displicuit scrutari omnia hæc & excutere morosius exemplo ueterum, quorum scripta legimus. Is Octauianus & Mõfortii à Gallis expugnati, & Montis Ioannis meminit. Addit, dum Rex è loco quem Florẽtinum uocant, ocreatus equos admitteret, impeditũ iter Iudæi Isacii precibus hominis industrii, qui initiari uoluerit abluique, Iudaismo spreto, sacrosanctæ persuasionis nostræ mysteriis. Ita illum Rege patre lustrico splendidè ablutum à Ioanne Darcio Andegauensium pontifice, magnisque muneribus à Rege donatum. Meminit idem oppugnationis Montis Ioannis, ubi Oliuerii Coytinii, quem & Tailleboürtium uocant, ab oppido eiusdẽ nominis in Aquitania, spectata sit industria. isque urbi præpositus, fanũ Germani occupatũ à Guysio, sed nulla hostiũ clade ait. In castro autẽ quod Ciuitatulã uocant,

post

post uariè machinis strata mœnia, euocatos ait Gallos ad colloquium. Lignium & Gilibertum Cleuensem Neuersium collocutos cum his, impetratasque ab hostibus uigintiquatuor horarũ inducias. His lapsis acrius emissas machinas. Rursus uocatos Gallos. fœdus ictum, nisi intra quartum diem subsidia uenirent, aut Ferdinãdus copias eas educeret quæ congredi possent cum Gallis: deditionẽ facerent saluis impedimentis, relictis tamen machinis omnibus: Post eum diem factam deditionẽ. Oppugnatam deinde Oui arcem per multos dies, deditámque tandem iisdem cõditionibus. arci præpositos Claudium Rabaudaigum & Carolum Lauerdacum. Narrat uerò eam omniũ rerũ copiã inuẽtam in Castro nouo, uix ut Lutetia suppeditare tantã posset. Nam præter frumenti triticiq; omnis generis, carnis suillæ, bouinæq;, lucanicorũ, panni aurei, argentei, serici, coccinei omnis coloris: holosericæ, byssinæ, subsericæ, undulatæ, Damascenæ, Attalicæ, polymitæ uestis, omniumque pretiosorũ pannorũ infinitũ numerũ inuentũ. Aliquot præterea cubicula ubi inerãt ephippia, & quæ uulgò uocantur sellæ equestres omnis generis. Aliquot ubi inerãt conscensoria desultoriáq; equorũ, quæ pedũ sustentacula dicuntur. Alia ubi frena & lupata, alia ubi parapleuridia, alia ubi phaleræ, alia ubi habenæ, alia ubi calcaria, alia ubi tela omnis generis & arma, quæ singula singulis essẽt locis cubiculisque collocata. Alia ubi arcus, alia ubi chordæ, alia ubi sclopi, alia ubi enses, alia ubi hastæ, alia ubi sulphurei apparatus omnis generis ad lõgissimam obsidionem ferendam aderãt. Nam machinas bellicas omnis generis tantas inuẽtas ait, eáq; magnnitudine, ut ægrè Galli tantas tota Italia inueniri posse antea sibi persuasissẽt.

Refert idem filiã Traiani Melphitani principis sæpißime instar equitũ fortißimorũ effusißimis habenis cõcitato maximè equo cũ Gallis congressam magna omniũ admiratione. Vasa uerò aurea argenteáq; tãta inuenta, facilè ut eorũ splendore & Regiæ familiæ, domúsq; & Aureliæ, Borboniæq; domus, simul omnem coniunctum splendorem uincerent. Nã uasorũ murrhinorum, cristallinorũ, fictilium, toreumatum preciosorũ, scyphorũ sigillatorũ, uasorũ æreorũ, stanneorũ, plumbeorũ abũdantiam neminẽ satis posse enarrare, cũ singulis uasis, ut uitreis & fictilibus & alijs suæ essent sedes amplißimæ: ubi hinc escaria, hinc potoria, hinc uinaria, hinc aquaria, hinc olearia, hinc unguentaria, hinc pulmentaria & coquinaria summo essent ordine cõstituta, quæ referre frigidæ esset curiositatis, quibus tamẽ admoneri possunt qui circũfluũt oĩbus copijs, atq; in omniũ rerũ abũdantia uiuunt, ne his fidãt immodicè. Quo die Tuscanella à Guysio Lotharingo direpta est, Regẽ ait certiorẽ factum de Lesparri Oruallı captiuitate, cuius & nos suprà meminimus sub Sparri nomine, ut et Italici scriptores. Lesparrus uerò dicitur ab oppido & castro eiusdem nominis sito in Aquitania, in Medullorũ finibus: & illi in nominibus Gallicis, & nos interdum in Italicis cæcutimus: quo magis uenia danda est eis qui Monfortiũ & Castelfortiũ in hac expeditione dũ oppugnationẽ Gallicam referunt, ut diuersa loca separarunt: ut & ijs qui pro Mazara Messanam, & Misagnam uocauere. Planè ita mutata sunt & locorũ & urbium nomina, ut qui interdum uulgaribus, qui ueterum nominibus loca designant, utcũque ferendi potius quàm reprehendẽdi uideantur. Meminere & alij horum temporum scriptores

crebrò

crebrò Ludouici Vindocinẽsis è Vindocinẽsiũ illustrissima familia, cuius fideli opera Rex sæpe usus sit, ut & alterius Vindocinensiũ principis natu maioris, qui ad Vercellas è Gallia properarat spe prælij capessendi dum obsidetur Aurelius ad Nouariam: quo defuncto ingens fuit tota aula luctus. Sed hæc postea accidêre. Sæpe ijdẽ meminere Alegrij, Crussolli, Bauldricourtij, Mauleoni, Maupasii, Miolantij, Priæ, Camincani, Mõtansei, Chalmontij, Vergij, Hospitalis, Beaumõtij, Lislij, Palicij, Chãdenerei, Cleriusi, Claudij Chastrei, Daunoi, Toilei, quem & uocant Ganaichum, Frãcisci Salbei, Gountandi, Philippi Moulinij, Roberti Frainezelli, Iuliani Bourgueni, Caroli Brillaci, Ioannis Cardonij, Rigaldi Doreilleij, Iehannoti Tetrij, fani Brisei, quem & Brisetum uocant: Chãdioti, Castridrusii, Chesnoi, Susannei Brossij, Tintauillæ, Stisaci, Adami Malbranchij, Valletani, Odeti Riberaci, Bourdilloni, Balsaci, Lachausi, Gallioti Ienolaci, Castilloni, Edouilli. Persequi uerò omnia etiam minutissima, quæ illi alijque in ephemerides digessere, indignum est grauitate historiæ quam instituimus, ne nobis usu ueniat quod L. Sisennæ eruditissimi homines aiunt uenisse, ut in historia puerile quiddam consectemur. Narrat Iacobus Sadoletus quo tempore Carolus Rex adijt Italiã, certissimis nuntijs & literis allatum, Regem Turcarum metu perculsum & territum, relinquendam sibi Epirum & Græciam putasse, præsidia ex oppidis omnibus deducta, copias omnes Bizantium fuisse reductas, classes ad Hellespontum adesse iussas, cum non iam de obsidione perferenda ulláue ratione resistendi, sed de fuga & traiectione cogitaret.

Arnol. Ferroni Lib. I.

ARNOLDI FERRONI RERVM GALLICARVM LIBER II.

HIC *ſtatus rerũ* Gallicarum *Rege è* Neapoli *reuerſo erat*. Cæterùm *per eos ipſos dies, quibus* Rex Senenſium *res rediens componebat,* Anna Valeſia Caroli *ſoror,* & Petrus Borbonius Galliæ *Prorex, literis* Regis *certiores facti de hoſtium coniuratione reditúque, multum dubitabant nouáſne copias, ſubſidio* Regi *futuras occurſuráſque ei, ſcriberẽt, cum is ut erat ætate florens contemnensque hoſtium minas, nihil de his ad eos perſcripſiſſet.* Vt *rem totam accelerarent, effecerunt* Philippi Cominij, *Regij apud* Venetos *legati literæ, quæ fluctuantes adhuc animo incertóſque de* Venetorũ *apparatu excitarunt.* Itaque *cum* Ludouicum *etiam* Sforti*am paratum uiderent ad* Aſtam *occupandam, delectu raptim per urbes* Galliæ *uicinas habito, contractiſq; aliquot* Heluetiorum *millibus, & auxilijs quæ præſtò à* Ludouico Salutiano *miſſa adfuerant: cum ſex peditum millibus, equitum mille quingentis eò miſſus eſt* Ludouicus Valeſius Aureliorum *princeps, eo ardentius eam prouinciam ſuſcipiẽs, quòd* Aſtam *materno iure iamdudum poßidebat, eripique ſibi nolebat: ſimul etiam faciliorem inde uiam ad* Mediolano Sfortiam *deijciendum ratus.* Huic *tamen diſerte denuntiatum, ne nouas ipſe res moliretur: hoſtium demum conatibus obuiam iret:* Regi *tantum ad* Ticinũ *amnem, ſi res paterentur, occurreret.* Ludouicus *cùm comperiſſet ſoluta omnia apud hoſtes, occaſione*

casione rei bene gerendæ inductus, seu indignatus sibi maioribusque suis à Sfortia Mediolanensem principatũ occupari, instructo paratóque exercitu prope Nouariam peruenit. Ciues expulsis Sfortianis eum in urbem receperunt, Monferrati uidua enitente, auxiliaque ei submittente. Castrum post tres dies receptum est. Nec otiosus erat Sfortia: Galeatium Seuerinatem cum ualida peditũ equitumque manu Nonnum miserat, locum Astæ proximum. Nõ intulerat commeatum in Nouariam Aurelius, eamque ualido præsidio tenebat. Vrgebat Nouaria recepta Sfortiam. itaque misso eò Seuerinate, cuius copias auxere & Germani à Maximiliano missi, et qui ex Italico exercitu è fuga Fornouensi Parmam fugerant: adiũcto etiam fœderis iure Francisco Gongaza, cum Venetorum copijs, Nouariam obsidet. Ita commutato rerum statu, ex obsessore Aurelius obsessus factus est. Galli fortiter obsidionem ferre: eruptionibusq; crebris equitatum hostium fugare. Seuerinas machinis admotis urbem oppugnandam cẽsebat: Gonzaga non inutilem proximam oppugnationem, sed præcipitem periculo uictoriam futuram aiebat. Huius consilium Veneti secuti, castra munierunt. aditus omnes quibus commeatus in urbẽ inferri possent, præcluserunt. ita non iam armis, sed fame oppugnatur Aurelius. Erant qui suaderent Aurelio, præsidio in urbe relicto, cum nõdum undique septus esset, ipse ad Regem perueniret, curaturus res suas cõmodius, Regemque ad auxilium ferendum excitaturus. Vidua Sabaudiana, cum Rex Thurium peruenisset, per quæstorẽ suum, adiuncto etiam Gulielmo Brissoneto Cardinale, Regem ad bellum in Sfortiam parandum acuebat: decretumque est, ut Carolus suppræfectus Diuionensis in

Heluetios proficisceretur, ualidas ex his copias educturus. Georgius etiam Ambasianus, Rothomagensiũ Pontifex, qui Aurelium secutus fuerat, ab eóque ad Regẽ ex urbe emissus, Gulielmi Brissoneti promissis melius sperare iussus, cum is optime Aurelio cuperet, monebat eũ, obsidionem ferret: satis in tempore adfutura auxilia. sed ad extremam famem iam obsessi peruenerant. Itaque Iacobus Castillonus cum delecta manu equitum ingentẽ farinarum numerum in Nouariam ferendum suscepit: nec tamen tertia pars salua perlata est, insidijs hostium undique occurrẽtium intercepta. Ipsi etiam Gallici equites magna ex parte aut cæsi aut fugati sunt. Philippus Aurengius qui Rege reuerso multum apud eum authoritate ualebat, reliquique omnes proceres Gallici, æquis conditionibus bello finẽ imponi uolebant, reditũ ad suos parantes: quorum desiderio Gallici milites, uenia nulla impetrata, è castris abibant. Ac tandem, qui suadebãt auxilia Aurelio mittenda, æquis ipsi cõditionibus rẽ transigi uolebant, modò ab hostibus prius hæ proponerentur. Sed fame homines interea consumebantur: ut iam ad equos, canes, mures, insignia pretia peruenirẽt. Necessitas ipsa delitias eas, quibus certabatur ab utro prius ageretur de pace, Gallis extorsit: missisq; literis tentatæ sunt pacis conditiones. Ab hostibus mox in castra Regia missi qui palam suaderent pacem: occultis mãdatis dissuaderent. Conuentum est, ut à Rege Philippus Aurengius, Petrus Rohanus, Giensis Tribunus militaris, Piennæus, Philippus Cominius: ab hostibus, Franciscus Gonzaga, cum quibusdam alijs, in locum medium inter castra conuenirent. Sequenti die in Regia castra Franciscus Bernardinus, & quidã alij missi. Hi Nouariam occupatam repetebant:

petebant: Galli Genuam ueluti Gallorum beneficiariam urbem petebant. Tandem *frustra cõsumptis aliquot diebus, Aurengius, Rohanus, Piennæus, Ganaius, cum hostibus conuenerunt, ut donec certiora inirentur fœdera, Aurelio liber exitus ab urbe tribueretur, nihil eis tamen de obsidione remittentibus. Atq; ut incolumis ille abiret, obses interea datus Franciscus Gonzaga Ioanni Fuxeo. Ibi etiã Sfortia impetere cauillo cœpit Gallicos legatos, cũ in dictandis fœderis legibus alterum alter perturbaret, simulq; eloqueretur: quod ab Italica grauitate alienissimum erat. Petrus Rohanus Nouariam peruenit: Aureliumque unum cum paruulo comitatu liberum abduxit. Res parum abfuit à seditione, quiritantibus obsessis, absumptis omnibus alimentis, illum abire incolumẽ, sese prædam hosti futuros: ægréq; sopita est comitate Rohani, qui nepote suo obside relicto sanxit, intra triduum omnes se liberaturum. Post quartum diem quàm redierat Aurelius, fœdus cum Sfortia ictum est, ut Galli omnes exterique milites qui Nouariæ erant, liberè cum impedimentis abirent. Educendi eos munus susceperunt Galeatius Seuerinas, & Franciscus Gonzaga: idque optima fide perfecerunt. Nouariæ imperium penes ciues manebat: triginta tantum Galli castrũ tenerẽt: hi donec certius fœdus iniretur, annonam à Sfortianis emere poßẽt: ciues nec Gallos, nec Italos in urbẽ immitterẽt. Sed fame qui inde abierãt, morbisq; ita consumpti erant, ut in ipso itinere partim fame enecti sint, partim cibum ingestũ recipere nõ potuerint: partim nimia deglutiendi famemq; explendi insania occũberent. Ex quinq; millibus qui inde prodierant, plusquam quadringenti mox absumpti. Rex pecuniam in eos liberaliter erogauit: affatimq; cibis*

redeuntes expleuit, defunctorumque parentibus si qui adfuere, stipendia persoluta sunt. At Sfortia interea Nouarienses sibi adiunxit, urbemque mox recepit. Castrum præsidio Gallorum tenebatur: adfueruntque eodem tempore Heluetiorum decem millia, quos Carolus suppræfectus Diuinionensis eduxerat militiæ auidos. Erãt duo millia Heluetiorum qui Regi militarant: tria millia partim ex his qui è Nouaria redierant, partim qui eò fama prælij exciti conuenerant. Alij maiorem addunt numerum: uiginti enim duo millia adfuisse. maior pars cũ uxoribus liberisq; è domo prodierat. Hos simul conuenire noluit Rex, ratus parum tutò tantæ multitudini salutem suam committi. Ludouicus Aurelius Heluetiorũ aduentu ferocior factus, unà cum Ludouico & Antonio Luxemburgis, Gulielmo Brissoneto Cardinale (cui montes aureos pollicebatur cũ gratia multum apud Regem ualeret) Regem ad bellum excitabat, submissosq; & cõcitatos aliquot Heluetios prælium poscere ferocius iubebat: reliquos qui prælium dissuadebant, minis etiã aperte terrẽs, ut Philippo Aurengio hac de re differenti, emẽtiri eum, mendaciáque struere exprobrarit: quod genus contumeliæ apud Gallicos proceres multo maximũ est. Diu deliberata re cum nihil promoueret Aurelius, decretum est, ut Rohanus, Piennæus, Ganaius, redirent pacem inituri. Ea est his pacta conditionibus, ut Sfortia Regem potiri sineret aduersus hostes quoslibet Neapoli: nauésque duas suppeditaret instructissimas, subsidio futuras castris Neapolitanis: sequenti anno tres naues daret: ipseque præsens expeditioni, si præsens Rex ad recipienda sua rediret, Regem sequeretur: Venetis hostis esset, si hi pacis fœdera hæc abnuerent, Aragoniósue sequerẽtur: idq; eis intra

eis intra duos menses denuntiaret: Regi pecuniā mutuò datā expensam ferret. Rex sequenti die quo fœdus initū est, reditum parabat. Id Aurelius grauiter ferēs, per suos sollicitabat Heluetios, stipendia trium mensium integra peterent, ratus eo pacto Regem belli consilia renouaturum. Illi nocte conueniūt: clanculis primùm sermonibus frendere: mox palam stipendia trium mensium petere, quæ pollicita sibi esse contendebant: totaque nocte tubicines cornicinésq; extra uallum auditi sunt. eo etiā prouecti, ut consilia inierint de Rege abducendo. Nā quòd Galli pauci adessent, facilè id fieri posse putabāt. Ita excitata ab his seditio acrius sæuire cœpit, quā illi ipsi uellent. Alij Regem mittendum: proceres Gallicos opulētiores abducendos aiebant. Iamque in Carolum suppræfectum Diuionensem & Ludouicum Lornaium manus iniecerāt. Rex prima uigilia, incertum an seditionis metu, an quod ita prius constituisset, inde sese proripiens, consilia eorum frustratus est. Aurengius missus ad eos pacandos. stipēdiáque trium mensium his qui nuper domo acciti uenerant, soluta sunt: reliquis eius temporis quo militassent, addito stipendio quindecim dierum ob reditū. Ita illi ad suos, Regis liberalitate laudata, redierunt, sed Rege cautiore reddito, quantum se proferre, extero demum fretus milite posthac audeat. Interea Neapolitani ab Aragonijs sollicitati Ferdinandum ad se reuocabant: isque captans omnes occasiones, copias iam contraxerat: Neapolimque aduolat. Gilbertus Mompenserius populares conatus sedare primum conatus est: ut uidit omnia infesta, arces munijt: in eas se recipit cū Salernitano principe. Auersæ, & Capuæ ciues factum Neapolitanorum secuti, Ferdinandum etiam admiserunt. Is quò rebus suis

rectius consuleret, Columnēses etiam, quos tot beneficijs Francus cumularat, sibi adiunxit. Hi florentibus Regis rebus, quandiu spes commodi præmijque affulsit, fideles fuerunt: ubi turbari res eius uident, mutato cum fortuna animo primi in partes Ferdinādi transgreßi sunt. Veneti quoque accesserūt partibus, pacti maritima aliquot loca. Rex priusquam ex Asta abiret, nauibus aliquot instructis quibus præfecit Eymericum Darbanum, obseßis opem tulit. Is cum esset rei militaris non imperitus, nautici belli omnino rudis, cùm hostibus occurrisset, loco se tenuit: Liburnúmque redijt: nec subsidio ulli obseßis fuit. Gilbertus Mompenserius, cùm sera esse auxilia uideret, & à multitudine commeatum in multos menses paratū consumi, aliud inijt consilium; quod ut sequeretur multa eum mouerunt. Quippe rumor incesserat, sparsus literis Sfortiæ, Regem pugna ad Tarrum inita fato conceßisse. Ergo pactus est cū Ferdinando, nisi intra præstitutum diem auxilia uenirent, arces dederet: Gallis liber esset in Galliam reditus. Hæc ut rata essent, obsides dedit Franciscum Alegrium, Petrum Marchianum, Gulielmum Capellam, Ioannem Roqueberſium, Georgium Genlium, homines nobiles, rèique militaris peritos. At Mompēserius, Stephanus Versius, & alij, Claudio Ognano Aquitano relicto in præsidio arcibus, cum aliquot alijs Tarentum secesserunt: idque præsidio munierunt, aut (ut alij scribunt) Salernum. Planè cōstat Suillium qui Tarēto præerat, longo tempore obsidionem tolerasse: Is tādem peste grassante egit supremum uitæ diem, nec nisi fame quasi enectus urbe post reditum Caroli multis mēsibus defensa ceßit. id alij quoque adscribunt Iuliano Lotharingo, quē Rex ducem designarat montis S. Angeli. At is eo demum

mũ loco ſæpe expulit hoſtes. Eorum audita profectione, parũ abfuit quin obſides à Ferdinando necarẽtur, quaſi uiolatis fœderis legibus, dum eodem tempore in ora Apuliæ ab Antonio Grimano eò à Venetis cum claſſe miſſo, Monopolis Gallis extorqueretur: hique etiam mutua data pecunia Ferdinando, maritima aliquot loca pignoris nomine retinuerunt: Franciſcumque Gonzagam cũ ualido exercitu ſubſidio Ferdinando miſerunt. Addunt eo tẽpore alij Gallos qui Sanſeuerinum caſtrum obſidebãt, pulſos, Conſentiã à Conſaluo receptam, & hoſtes egregiè Gabriele Monfalcono cum Gallis Manfredoniũ tuẽte pulſos. Rex Thurinum profectus, Petrum Rohanũ & Ioannem Ganaium ad Sfortiam legatos miſit, qui nunciarent, ſanè quàm libenter uenturum ſe cum eo in colloquium, ut de ſumma rei inter ſe tranſigerent. Is colloquij declinandi rationes aliquot attulit. Primum, tantis colloquijs cum Rex Neapolim adiret, nihil profectum: exẽpliſque compertum & noſtra & patrum noſtrorũ memoria, ex mutuis hiſce colloquijs accẽdi odia: deinde Ludouici Lignij Luxẽburgi odium prætexebat, Gulielmíque Briſſoneti Cardinalis, qui ſuſpectũ eum iamdudum reddiderant apud Regem. Tum iactitatas fuiſſe querelas Ticini à quibuſdam, qui eum inuitum abducendũ palam ferebant. Sed ſi is ad Regem uel obſidibus datis uel fide publica ueniſſet, ſatis conſtabat, Regẽ pacis cupidum cum eo tranſacturum fuiſſe de Mediolanenſi principatu, quem Aurelius uendicabat. Nam nec Rex potentiam Aurelij æquo animo ferebat: nec eius querelis turbari pacis conſilia uolebat. Ita Sfortia, quòd fœderatorum cõſilijs gratificaretur, prudenter declinare ſibi uiſus eſt Regis colloquium: quo uno tãtos motus bellicos, indignám-

que tali principe captiuitatem futuram auertere potuerat. Rex *Philippum Cominiũ legatum ad Venetos remisit, sciscitatum, uellent iuberéntne ratas esse pacis conditiones cum Sfortia initas: Monopolim redderent: Gõzagam à Ferdinando reuocarent: ipsumque Ferdinandum declararent eo nouo fœdere quod cum Pontifice, Maximiliano, alijsque pepigerant, non cõtineri.* Hi *post aliquot dies responderunt, nullum bellum à se in Gallum susceptum. Copias quas eduxerint, eductas Sfortiæ fœderati gratia, quẽ Rex eo principatu deijcere uoluerat. Hæc palam priuatim receperunt, his se conditionibus hos motus temperaturos: Ferdinandus ut Neapolitanum regnum beneficiarium apud Regem profiteretur, in clientelámque, Alexandri Pontificis uoluntate reciperetur: quinquaginta millibus numûm aureo. pensione æquis conditionibus Regi quotannis soluenda: quam ipsi ei mutuò se daturos profitebãtur: Tarentum Regi interea relinqueretur. ꝙ si Rex quod iactitabat, Italiam prius ingressus, Turcam debellare cuperet, centum naues instructissimas offerebant: daturosq; se operã, ut & Maximilianus & Pontifex ualida auxilia equitum peditumque suppeditarent. At Sfortia qui naues duas instructas subsidio Regi mittere ex fœdere debebat, misso Genuã à Rege Stephano Neueso, certior factus de Gallorũ qui obsidebantur, modico commeatu, rem uarijs ex causis consultò extrahebat. Ad extremum etiam duas subsidio Ferdinando, uiolato fœdere misit. Cõminius rediens de his à Neueso admonitus, expostulauit cum Sfortia, monuitque eũ, uideret cautius quò progrederetur: his nauibus subductis Neapolitanas Regi arces adimi, quibus ademptis Regis in se odium accendat. Ille naues qui [illegible] pactas,*

 at non

at non ut his Galli imponerentur, aiebat: sequenti tamen die futurum ei recepit, ut Galeatium Seuerinatem cum ualida classe subsidio Regi mitteret, nec tamen misit. ita ille erat eruditus artificio simulationis, utrisque ut se uenditaret. Galli interea Neapolitani regni loca aliquot præsidio tenebant. Tota moles belli uersa in fines Calabriæ: eò Galli secesserant unà cum Gilberto Mompenserio. Ferdinandus exercitum producit. Nec Galli detrectant certamen, tametsi Ebrardo Aubignio dissuadente, qui æger corpore molestè ferebat, incuria Mompenserij debiliores Regi res quotidie fieri. Sed tardißime Gallis pecunia suppeditabatur: & quæ ex regno aderat, cõsumpta iam erat; ut mensium quatuordecim militi stipendia deberentur: quæ causa fuit ut Germanorum aliquot cohortes Gallis relictis ad Ferdinãdum transierint, Heluetijs tamen ad extremum Gallo militantibus: etsi eadem eos stipendiorum causa mouere poterat. Occurrente itaque Ferdinando, utrinque acriter pugnatum est. Sed Galli quòd locorum iniquitate explicare equitatum non potuerant, fugati, in castra paucis desideratis rediere. Ea uictoria Ferdinandus elatus, per alios Tarentum iubet oppugnari. Id ualido præsidio Georgius Desuellius, uel ut alij malunt, Gratianus Guyenneus tenebat. Cæsi Neapolitani fugatique, erumpentibus ex eo Gallis, obsidionem post decimum diem soluerunt. Gallus pabuli inopia circa Ebulium seceßit: castra munijt: equitatum fame consumptum pabulo refecit. Hũc Ferdinandus secutus cum totis copijs, suos hortatus ne fugientem Francum elabi sinerent. Nec Francus prælium detrectabat. Concurritur acerrime. Peditum æquale aliquantum fuit certamen, donec mißi qui Gallorum castra tentarent. Ea

egregie defensa sunt. Gallus & numero & uiribus fortior factus, Aragonijs instare cœpit: cum Ferdinandus clamitás partam iam sibi adimi uictoriam, prælium instaurat. Sed Gallis equitibus undique prementibus, fugatisque his qui castra obsidebant, Ferdinandus quin in manus Gallorum ueniret parum abfuit: Eo perterritus Neapolim adcurrit. Hunc Galli secuti & ipsi Neapolim recipere frustra tētant. Ea spe lapsi inde abierunt. Interea arces Neapolitanæ à Ferdinando recipiuntur. Vergilius Vrsinus & Camillus Vitellius cum satis ualido exercitu in Apuliam subsidio Gallis uenerunt: castra cum Mompenseriō iunxerunt. Ferdinandus castra propius mouit. & loco non iniquo committi poterat prælium: idque accelerandum & Mompenserius & Vrsinus decreuerant: sed seditione militum impediti sunt, quos concitatos à Percio Mompenserius frendebat, sumpturus de eo supplicium, cum dicta imperiúmue proregis palam contemneret, ni aduersæ res ad alias eum cogitationes traduxissent. Galli Atellam compulsi, ualidius à Ferdinando Hispaniæ Rege missis etiam Hispanis cum Consaluo Aegidario, oppugnati sunt. Hic uias omnes quibus commeatus inferri possent, præclusit. Tentauit etiam Atellæ molas frumentarias occultè immisso milite frangere. sed accidit ut Mompenserius admonitus, eò mitteret delectam equitum manum, in quibus fuit Ferronus Burdigalensis (qui suppræfectus eius urbis paucis antè annis fuerat) Camillus Vitellius; qui hostes adorti, fugatósque usque in castra persecuti sunt. Sed cum singulis diebus noctibúsque idem tentatum esset ab hostibus, tandem magno eorum discrimine concisæ sunt molæ frumentariæ. Mompenserius etiam ægrotare cœpit: ac uel

morbo

morbo territus, uel fractus rebus aduersis, deditionem fecit, ea lege, ut loca omnia à Gallo occupata redderet: ipsi salui cum impedimentis in Galliam mitterentur. Ita & Mompenserius & Vrsinus in Ferdinandi uenerunt potestatem, cum multis Gallorum Heluetiorúmque cohortibus, deditione ignobili pacti salutem: quam nec acceperunt, per speciem classis parandæ qua in Galliam redirent, in loca parum salubria relegati. Mompenserium alij febre ex immodicis æstibus contracta, alij ueneno sublatum aiunt. ex Gallis pauci domum rediere. Vrsino etiam fides uiolata est, Ferdinando fœdera palam uiolante, quòd diceret Caietam retineri adhuc à Gallis. Sed nec apud uiolatorem fœderum diuturnum gaudium mansit. Nupserat is consanguineæ adolescentulæ adhuc. Immodico coitu extenuatis uiribus, uel ut alij malunt, febre circa Atellam contracta, uel profluuio sanguinis, fato concessit. Federico Aragonio Alphonsi fratri regnum delatum est. Caieta adhuc præsidio Gallorum tenebatur. Sunt ad Caietam terrestres aditus difficillimi, paruaque custodia indigent. Ibi nobilis portus, in cuius introitu castrum est munitißimum: ex quo si naues aut onerariæ, aut aliæ conspici poßint, machinis inde facilè fugari possunt. Stephanus Versius eo loco collectos Gallos, qui Gilberti Borbonij Mompenserij fœdera cum Ferdinando secuti non erant, in quibus fuere Ioannes Ferronus, & Camillus Vitellius, aliíque plures, perduxit. commeatum in urbem affatim introduxit. Aeger Ferdinandus eo loco & Venetas aliquot naues cum Grimano, Federicoque misit: quæ machinis bellicis territæ, soluta mox obsidione, abierunt. Paratæ sunt etiam terrestes copiæ Francisco Gonzaga duce, quæ uel loco-

rum iniquitate, uel quòd Gonzagam iam tæderet Aragonensium dominationis, inde abierunt. Vno enim loco, idque lente cùm Galli oppugnarentur, facilè hostium impetum depellebāt. Ita Federicus Columnensibus eam prouinciam suscipientibus, ad Ferdinandi donationes adiecit etiam alia eis oppida: Hiq; etiam cum oppugnarēt Caietam, uigiliásque oscitanter agerent, antelucano tēpore erūpentibus Gallis fugati sunt. Hæc gallicos annales secutus scripsi. At exteri ita easdē res narrāt, retexēda ut nobis omnia rursus sint, ut me quidē pudeat tantæ incertitudinis. Narrabo uerò bona fide quæ hi prodiderint. sic enim ij. Interea Ferdinādus cū tribus milibus peditum, equitibus quingentis, quibus Hugo Cardonius præerat, unà cum Consaluo Ferdinando, quem uiolato fœdere subsidio Ferdinandus Hispaniarum Rex miserat, cum quinque milibus peditum, & septingētis equitibus, è Messana Rhegium delatus est: facilèque impetrauit, ut portæ sibi aperirentur. Qui Gallicarum partium erant, sub aduentum Ferdinandi urbe excedentes, in arcē sese receperunt. hanc mox ille oppugnare adortus est. Nō uidebantur Galli laturi obsidionem. itaque trium dierum inducias impetrarunt. Dū agitur de conditionibus, Consaluus machinas tormentáque auehi imperat, partéque arcis potitus, multis cæsis qui imparati nihil tale expectassent. reliqui in partem aliam arcis munitiorē sese recepere: Ea cum expugnari etiam posset, uelo expanso, colloquium petebant. Cum prodijssent hostes ad colloquiū, quæsiere quod ob factū dictúm ue uiolatis inducijs cæsi essent: simul orarunt, ut remoto exercitu, si quid transigi posset, cōficeretur. Emanuel Benanidius, unus è Consalui comitibus, uiolato fœdere, obambulantes è sua cohorte

aliquot

aliquot prius uulneratos querebatur. hæc etsi conficta apparebat, conuenit ut arce dedita, Galli incolumes, cōplicatis uexillis, armis succincti emitterentur. Præerat tū Rhegio Adrianus Maillius Contius. Ferdinādus dū recens terror esset, ad fanū Agathæ, & Semenariam cum tribus peditum milibus misit. Nec ibi mora deditionis facta: emissi tamen ab oppidanis prius Gallici milites incolumes alia porta. Multi è Gallicis militibus, cum alij inermes quasi in pace obambularent, alij pabulatum dilapsi essent, à Consaluo intercepti sunt. Bernardus Aubignius, quem multi Ebrardum Stuardum uocant, qui Brutijs præerat, cum aperte bellum geri uideret, ad Terinā consilium habuit: is locus hodie Terrænouæ nomine notior est. Adfuere Aubignio præstò Carolus Alegrius iunior, cui Persino cognomē: Gratianus Guerrus, Georgius Desulius, Ludouicus Dillierus, Frāciscus Bouchardus Aubaterreus, Gabriel Alebretus Dauenesius, Menaldus Castelbaiacus, Nicolaus Danfrenillus, Maserius Gaillardus, Riuerius Lislius. Placuit, quādo equitatu pollerent, pugnandi copia fieret ferocienti hosti. Ita ad Semenariam properatum est, eo consilio, si se hostes in urbem reciperent, ut omni parte simul urbs oppugnaretur. Ferdinandus, qui satis nosset, in euentu eius prælij positum esse si superior euaderet, ut facilè postea paterno regno potiretur, tutam fore belli aleam ratus, dissuadente Consaluo totam curam in certamen intendit. Aubignius, omnibus præparatis, in cāpos apertos qui Semenariæ subiacent circa flumen uicinum collocauit suos: uidensque ad flumen properare Ferdinandum & Consaluum, lætatus est pugnandi copiam sibi fieri. Consaluus & Hugo Cardonius, quorum consilio utebatur Fer-

dinandus, collocauere ad læuam pedites Hiſpanos *&* Terraconenſes *citeriore in ripa: equitatum in dextram expanſis late alis diduxerunt.* Aubignius Heluetiorum *peditatum* Hiſpanico *peditatui opponit: è* Brutijs *&* Gallico *peditatu cohortes aliquot in tergo ſubſidio relinquit: ipſe parte equitatus ſumpta partem alteram* Alegrio *committit.* Erat Gallus *flumen tranſeundũ: expectaratque* Conſaluus *ut occupatos in traijciendo diſtraheret. At ubi uidet quadrato agmine* Gallos *in ſe ferri, ne ſuis diſtrahendis reliquorum robur minueret, inſtruit aciem, occurrereque* Hiſpanos *equites* Gallicis *iubet, ſi fortè loco eos pellere poſsint.* Hi *cum cataphractis* Gallicis *congreſsi ne primum quidem eorum impetum tulere: nec* Hiſpani *pedites clamorem* Heluetiorum *ſuſtinuere, ſed equitum ſuorum fuga commoti ſenſim ſeſe proripiebant.* Id *intuiti* Aubignius *&* Alegrius, *à dextra & læua cum robore equitatus inuecti in pedites, proculcatis multis reliquos in fugam uerterunt.* Heluetij *&* Galli *inſtantes ingentem eorum edidere cædem.* Ferdinandus *&* Cardonius, *quà fugã ſuorum cernebant, cum cohorte prætoria occurrebant: redire eos in pugnã iubebant: multi rediere, ſed* Aubignius *cum ſua ala acriter inſtabat.* Ferdinandus *cum ſuos pelli undique uidet, in fugam uertit equum: ſequentibusque è* Brutijs *aliquot qui* Regem *agnouerant, parum abfuit quin interciperetur.* Sed *equo ob præcipitatum curſum lapſus, cum iam* Galli *manum inijcerent, à* Ioanne Andræa Altauillano *ſubleuatus equoque alio donatus inde ſe proripuit, magna fortunæ indulgentia.* Quippe Altauillanus *à quo ſubleuatus fuerat, uix dũ eo paululũ progreſſo ab equitibus* Gallicis *necatus eſt, digniſsimus lõgiſsima uita qui dũ*

hero

hero subuenit, uiuus uidénsque in certißimam perniciem sese cõiecerit. Ferdinãdus cum paucis fugiẽs Messanam; Consaluus, in ipso itinere pluribus se adiungentibus, Semenariam prius, mox loco diffidens Rhegium conceßit. Semenaria mox in Gallorum rediјt potestatem, unà cũ Fano Agathæ & uicinis aliquot castris. Ferunt Ludouicum Aragonium unum è Pontificijs purpuratis captum: sed dum mutata ueste in priuati sacrificuli modum obambulat, relictum. Theodorus Triuultius, & Benanidius ita uulnerati sunt, ut desperata ualetudine uix tandem pristinæ ualetudini restituti sint. Cõsaluum Semenaria egressum cum per ignotos Gallis calles Rhegium sese proripuisset, frustra Aubignius persecutus est. Alegrius & Insulanus instandum esse mox putabãt Semenariæ, nec perculsis Hispanis & Consaluo sese inde proripiendi occasionẽ dandã. Id cum displicuisset, Aubignio fatigato toto diei labore, quando hoc bene succeßisset, hilarem hunc sumendum diem, & crastino die posse tentari diceretur, nequicquã postea, nocte fugientibus Hispanis tentatũ. Interea Ferdinandus, cũ è Messana conscendisset unà cum classe parũ frequenti uti Syracusas transmitteret, non ita multum prouectus, reiectus uentis est in Messanam. Ibi literæ prius uenerant, commotos Neapolitanos, Columnẽsium opera multos in armis esse. Duce tãtum & authore Rege belli opus esse. si se commotis ciuibus ostẽdat, & Neapolim & Capuã & Campaniæ loca omnia mox, Gallorũ dominationis pertæsa, ultro ueterem Regem acclamatura esse: ciues repudiatis malis suasoribus, ad auctoritatem Aragonũ esse redituros. His literis lectis, repudiato consilio Cardonij & Ludouici Aragonij, primum cœpit de reuer-

sione cogitare: celeriterque Neapolim *deuectus, promptiora ciuium studia quàm existimaret, nactus est, pulsis* Gallis *obuios ciues, festo cultu proceres.* Gilbertus Borbonius, *ut uidit omnia aduersa, castris se cōtinuit.* Dum Galli, *qui in præsidio* Auersæ *&* Capuæ *relicti erant,* Mompenserio *opem ferunt, ciues* Ferdinandi *uexilla erigentes in eius potestatem rediere. Neque uerò castris annona in multos menses illata fuerat, neq; ea instructa rebus ad longam sustinendam oppugnationem necessarÿs.* Ferdinandus *arces, &* Cardonÿ *consilio, &* Prosperi Columnæ *auxilio usus, summa ui oppugnat, dum neque numi in stipēdium militi, neque auxilÿ spes adest.* Borbonius *re cū suis deliberata, inducias cum* Ferdinando *paciscitur. his additum, nisi intra eum diem qui conuenerat, auxilia adessent, arces dederet:* Galli *omnes incolumes cum omni & supellectile quam auehere possent, & armis, emitterentur. Interea certiorē facit* Aubignium, *nisi intra paucos dies obsessis opē ferat, actum de arcibus.* Aubignius *cum longo morbo confectus esset, premeretúrque adhuc doloribus acerrimis corporis, eò è* Lucanis *accitum misit* Alegrium *cum robore equitatus & peditatus. Is obuios habuit in itinere* Aragonios: *exceptusq; angusta uia, cum equitatum explicare non potuisset, quà uenerat redire sese simulauit. mox* Ebulium *adÿt. instare hostis. nec* Galli *detrectarunt certamen. Videbatur haud inæquale certamen, donec* Ioannes Iacobus Dursortius, *quem* Duratium *uocant,* Alegrÿ *monitu* Aquitanos *urgere cœpit, rogaréq, ecquid cum toties uicto hoste litigarent? Illi incitati facilè fregerunt* Aragonios, *præsertim cum iam distracti essent, missis qui castra* Gallica *oppugnarent. Ea egregie defen-*

sa sunt

ſa ſunt à Franciſco Malherba. ita uerſi ſunt hoſtes in fugam: multi cæſi: uexilla tredecim relata. Sunt qui Ferdinandum huic prælio narrent interfuiſſe, & parum abfuiſſe quin à Carolo Bridaco Dargio necaretur fugiẽs. Alegrius uictis inſtans, cum in conſpectum Caſtri ueniſſet, Gallos accendit, quaſi paratũ eſſet auxilium: Vt iã de necandis obſidibus deliberarit Ferdinãdus, quaſi uiolatis conditionibus. Galli Neapolim recipere tentãt. Magdalenæ fanum tenuerunt: hortos Regios inuaſerunt: ſperantes tumultum aliquem ex tam uaſta ciuitate. Iam admouebat obſides caſtro Ferdinandus, minitans eis laqueum. Mompenſerius quando Alegrij auxilium ſerum uidebat, in uetere ſententia manebat: Reliqui uiolatas leges induciarum à Ferdinando aiebant, cũ ingentes munitiones interea extruxiſſet. In eas Galli è portu erũpentes, deiectis munitionibus Columnenſes in fugam uerterũt. nam Proſper Columna totus & animo & corpore in eam curam incumbebat: Alfonſo tamen Daualo ſtrenuè dimicante, Phari turre recepta, labare Gallis animi cœpere. Hi mox confirmati ſunt morte eiuſdem Dauali. nanque is cum Punico mancipio agens de incendenda Gallica claſſe, ſagitta ictus occubuit, dũ incautius pretium ad Pœnũ per ſummũ hortorum parietẽ perfert. Iam Proſper eas munitiones Ecciæ monti admouerat, ut re deſperata per Pauſilippum mõtem Alegrius redire cogeretur. Itaque cum undique præciſa eſſet ſpes auxilij, Mompenſerius nouis conditionibus ſcriptis, obſidibus prius receptis inſtructo exercitu caſtris ceſſit. Seceſſit in Apuliam Mompenſerius, & corrogata undique pecunia (neq; enim à Rege afferebatur) exercitum inſtaurat. Huic adfuere Paulus Vrſinius, Virginus Vr-

ſinus, & Paulus Vitellius cũ Salernitano principe. Hi ſoli ex exteris fidem minimè cum fortuna mutarat. Alegrius euocatus à Mõpenſerio, tardius cũ robore Heluetiorũ aduenit: Rogatus ecquid tardius aduenisset toties efflagitatus, cõtumelioſè reſpõdit ut niſi aut ab Heluetijs Mõpẽſerius ſibi metuiſſet, quos ille ſibi cõciliarat oppidulorum aliquot direptione, uel Virginij Vrſini oratione placatus eſſet, ſuppliciũ ſumpturus de Alegrio quaſi ſeditioſo iactaretur. Ferdinãdus paulò antea legatos Venetias miſerat auxiliũ à fœderata ciuitate petentes. Cũ negaretur, pollicitus eſt ſeſe oppigneraturũ Apuliæ aliquot ciuitates. Ea pactione Veneti Franciſcũ Gonzagam cum ualido exercitu miſere. Eius aduentu recreatus Ferdinandus caſtra propius mouet. Occurrerat hic ad Fogiã Ferdinando. Interea haud longè à furcis Caudinis Mompenſerius audiẽs progreſſas aliquot Germanorũ & Neapolitanorũ cohortes, nactus palanteis cum Paulo Vitellio eas mox cõſectatus eſt & cõcidit. Ferdinandus auctus nouis copijs quas Ioannes Gonzaga adduxerat, Circellum uenit. id oppidum Galli obſidebant. ſoluta eſt obſidio. Inde Ferdinãdus pergit ad Frãgetum oppugnãdũ. Primo die uana fuit oppugnatio, erũpentibus oppidanis: ſequenti admotæ cũ eſſent machinæ, & proſtrata mœnia, potitur urbe Ferdinãdus. direptæ urbi, dum Galli adſunt auxilio, faces ſubijciuntur: miſerẽque uagante incendio ſerum fuit auxiliũ. Eodem impetu recepta Altauilla. Qui res geſtas Gonzagæ ſcripſere, narrant Valatẽſes direptos: inde Regẽ & Gonzagam Nuceriã cõueniſſe. Inde Paludẽ, Circellum, & Frãgetum. Ita proxima fuiſſe caſtra ut quo loco prãderẽt Galli, Aragonij cœnarent: eodem è flumine utriſque haurienti-

bus

bus, ubi utrinque multi sint cæsi dum eunt aquatum. Iesnaldos, dum se Galli Atellam recipiunt ab hoste direptos, & Andretenses, qui loco cesserant. Nusquam integris uiribus certatum: tumultuarijs pugnis quotidie, quibus Epirotæ equites Gallorum uim non sustinentes, per gyrum elabentes, uariéque concurrentes Gallos fatigabant. Mompenserius ubi suos atteri uidet, castra propius mouit Frãgeto oppidulo. Luce prima iubet instruatur pedestris acies, se equitatũ omnẽ leuémq; armaturã educturum. Videbantur & hostes in certamen uenturi. At Heluetij, uel causati stipendia non soluta, uel Alegrij oratione cõmoti, qui infensior Mompenserio ueteribusq; simultatibus incitatus grauiter imperiũ illius ferre uidebatur, negarunt nisi persoluto integro stipẽdio sese prodituros. Ita discordia horum conuulsæ res gallicæ. Accisis rebus in Atellam Galli se recepere, fremente frẽdentéque Mompenserio, qui talem contumeliã uindicaturus erat, si per fata licuisset. Alegrius leuibus ex causis irritatum aiebat Mompenserium, quem elato animo omnis, quæ haberetur contra uoluntatem eius, oratio grauiter offenderet. Vocatus est Consaluus cũ robore Hispanorũ militũ ad Atellam. Erat Gallicum præsidium extra Atellam dispositum gratiã frumentariarũ molarum tuendarum. Id cum opprimere uellet Consaluus, Hispanum peditatum quo abundabat, Heluetiorum & Aquitanorum cohortibus opposuit: equitatum ita disposuit, ut ala una abderetur inter molas & oppidum decliui loco: altera undique excurrens Gallos sese proripiẽtes opprimeret. Iã Hispani concitati cũ ingẽti clamore in Heluetios & Aquitanos incurrũt. Heluetij insolito tumultu turbati primũ dilabi, mox Aqui-

tanos imitati qui sagittis hostes iam morabantur, inuecti in eos facilè impetum sustinebāt, nisi equitū clamore compulsi utrique in urbem sese proripuissent. Alegrius ex urbe egressus cum lectißimis equitum copijs, cum ab Epirotis equitibus eluderetur, in peditatum Hispanum progressus multis proculcatis & dißipatis & captiuis abductis in urbem redijt. Consaluus feruente tumultu molas confregit, eo ipso uictoria sese potitum magnificè iactitans. Is postero die ad lacessendos Gallos progressus cum loco fidentes detractare diceret certamen, Ripamcādidam oppidulum præsidio uacuū nequicquam quiritantibus ciuibus, qui se iam à Ferdinando in fidem receptos aiebant, Hispanis diripiēdum dedit. Gallus plus animi quàm uirium erat. itaque desperata tutela urbis Atellanæ, de deditione agere cœpere. Alegrius ipse in castra ad Ferdinandum profectus est. His legibus deditio facta, ut Galli incolumes cum supellectili impensis Ferdinandi in Galliæ uicina loca ueherentur: machinas bellicas relinquerēt: maiores equos præter unū ne quis aueheret, nisi ex Regis uoluntate: Virginius Vrsinus liberè ad suos rediret. Sunt qui scribant hunc authorē fuisse Gallis ne in aciem dimicationémque uenirēt. Nec tamen fides illis seruata. nanque sub specie parandæ classis in loca insalubria relegati multi periere, uel cœli inclementia, nullo hostium dolo, ut Italici scriptores prodidere: uel simulata fallacia, propinato etiā quibusdam ueneno, ut uideo Gallicos aliquot scriptores narrasse, præcipuè de Virginio Vrsino præter fœdus necato. Occubuit Gilbertus Borbonius, Mompēserius, Carolus Lenocurtius. Mompenserium indignatione, cum promissa non seruarentur, multi uolunt deceßisse, tametsi à Gō-

zaga moneretur, si saperet ne præterquam quas captiuitas ipsa haberet molestias adderet: & illas quas haberet, restè ferret. Ex Heluetijs *mille trecẽtis uix trecẽti in* Galliam *rediere. Hi toto eo bello fidelißimi* Gallo *fuere, nisi quod ab* Alegrio *concitati pugnã detrectarunt, libẽter pugnaturi si ille imperasset.* E Germanis *octingẽti* Mompenserio *mißi, cum trium mensium solum stipendia accepissent, ultro in castra* Ferdinandi *peruenere. Addunt alij deditionem factam* Gonzagæ Mantuano, *nõ* Ferdinando. *erat enim* Mompẽserius *sororius* Gonsazæ. Ferdinandus *paulò pòst desideratus, ipseq; Gonsaza graui & diuturno morbo concussus est.* Interea Aubignius & Consentiam & Laynum & pleraq; *alia loca, quæ prius occuparat in* Brutijs Consaluus, *cæsis qui in præsidio relicti erant* Hispanis, *recepit. itaque ille in* Brutios *mox redijt aucto exercitu.* Venere *ad* Aubignium Hispani *aliquot equites, colloquio locum petẽtes.* Vbi *quæ postularent audijt (narrabant autẽ* Atellæ *deditionem: hortabantur, mallet* Federici *noui* Regis *(nã is* Ferdinando *successerat) clementiam quàm uim experiri) conuenit datis decẽ dierum inducijs ut is è suis mitteret quosdam, qui exquirerent uerán e essent quæ narrata erant.* Ea *ubi uera esse audijt, pactus est ut urbes uacuas præsidijs relinqueret:* Ipse *cum uniuerso exercitu liberè ad suos rediret.* Oliuetanis *dũ* Rodoricus Daualus *arma temerè infert, urbe illi erumpunt cũ* Gallis: *circaque uicum cui* Insulæ *nomen, multis cæsis occubuit* Daualus. Oliuetani *tamen paulò pòst adueniente* Cõsaluo *emißis liberè* Gallis *imperata fecere.* Idem Cõsaluus Menaldum Guerram, *qui portu arcèque* Ostiensi *occupata* Pontificem *fatigabat, mox uictum abduxit.*

Arnol. Ferroni *Lib.* II.

Aubignius instructis copijs in Galliam redijt. Atellæ deditionem & uictoriam multi Gõzagæ acceptã referũt, non Consaluo aut Hispanis. Id quidem constat, ea deditione ita fractos et cõminutos Gallos ut facile qui superfuere debellati sint. Circa ea tẽpora Neapoli dira scabies homines inuasit, cui cũ pharmaca ut nouo morbo quærerentur, multos absumpsit. Hunc morbũ uanè quidam dixere elephantiasim: alij lichenas, alij carbonem, alij ignem sacrũ, alij lepræ speciẽ, alij inter morbos populatim aut ui astrorum, aut aëris intemperie uaganteis collocauere: adnotántq; eodẽ anno quo is morbus grassari cœpit, in Romano agro Tybrim, in Bononiensi Rhenũ, in Ferrariẽsi & Mãtuano Padũ, in Veneto Athesim extra solitos limites exundasse: tantísq; imbribus annum eum maduisse, ut terris undiq; humẽtibus minus mirandũ sit æstiuũ aërem ad eã intemperiem peruenisse, calidam & humidam, quam M. Tullius ex Philosophorũ placitis putredini corruptioniq; causam dare scripsit. Ne hoc quidẽ prætereundum est, dum redit Carolus & diuersatur apud Astẽses, singulari certamine cõgressos Gallũ & Italũ. Gallus cũ esset paruulo corpore Landa nomine, quasi nanus ab Italo Cristophoro Zerbulo Genuẽsi uasto corpore homine uocatus, At hic, ait, nanus Herculi tuo clauã est extorsurus. Inspectante Rege, pompaq; insigni parata, & praeparatis longo ordine his rebus quæ ad singulare certamen nescias uanius an profusius parari solent, tandem congreßi diu gladijs acriter rẽ gessere. Vix unquam alias tanto animo & Galli & Itali in certamẽ singulare ullos uenisse fatebantur. Dum successu alitur utrinq; certamen, dum neutri certũ est cedere, dum Italorum præsentia Zerbulo, Gallorũ Landæ crescere uires

uidentur,

uidentur, tãdem impacto per uiscera gladio iacuit Zerbulus. Iacẽtem sese condonare Italorũ nobilitati Landa professus est: Isque in uicinũ tentoriũ delatus, curatus est. Zerbulo Rex uicto trecẽtos nummos aureos, Landæ uictori quingẽtos donauit. Vix meminissem huius duelli, nisi Symphorianus Cãpegius M. Antonium Sabellicum odio Gallorum tam præclarum facinus prætèrijsse indignaretur, qui & in tantæ rei memoriam quo loco pugnatum est, Trophæum erectũ ait. Fuit is Landa Burdigalensis, familia honesta potius quàm illustri. Carolus ad eos qui Caietam obtinebant, iterũ atq; iterum subsidia decreuit. Sed uel socordia eorum qui præpositi erãt, uel hostium uigilãtia labor irritus fuit, etsi ferè integro biennio his qui ab Aubignio submissi erant, urbem acriter tuentibus, & Venetorum & Ferdinandi Hispani, et Federici Neapolitani conatus irriti fuerint. Rex Lugdunum peruenerat. eò allatũ est ei de filij morte: magnúmque dolorem cepit: at multo maiorẽ Anna Regina, quæ humi prostrata miserè deflebat extinctũ filiolum, ut neque modus, neq; intermissio lachrymarũ, neq; ulla admodum leuatio adfutura uideretur. Adflictã mœrẽtémque exquisitis undiq; oblectamẽtis Rex cõsolatus est: nihilq; prætermisit quod ad eã recreandã pertineret. Eius pueruli ferociã patri exosam sunt q scribãt: Ex quo omnibus sortẽ Magnatũ intuentibus, uideri necesse est miserrimam: sic distrahuntur in cõtrarias uoluntates eorũ cupiditates, à liberis ut eisque infantibus sibi metuãt. Ipse Carolus cũ esset in rebus gerẽdis satis industrius, & comitate liberalitatéque peculiaribus Regum uirtutibus abundaret: quorundam familiaritate & consuetudine ita oblectabatur, regnare ut hi demum uiderẽtur. Rex,

cum eum una hæc cura Neapolis recipiendæ urgeret, nouа fœdera cum aliquot Italis principibus inibat, Pontifice, Venetis quoq;, & Florẽtinis & Senensibus ad parteis uocatis. Exteri multa equitũ peditũmque millia pollicebantur: nec Gallus segnius copias scribebat. Iámque parata erat omnia. præmissæ copiæ. his præesse debebat Ludouicus Aureliorũ princeps: quem ut paludatus ad castra proficisceretur, Rex quotidie expectabat. Is diem è die ducere, modò hanc, modò illam causam impeditæ profectionis nectere. Verebatur enim longiorem profectionem, cũ Regẽ parũ esse firma ualetudine uideret, seséque Regno potiturũ. Re ad consiliũ relata, decretũ ut is primo quoq; exiret. Is non sua ipsius querela, at Regio nomine Proregẽ exiturum se aiebat. Itaque commotus huius dissimulatione Carolus, omnia belli consilia abiecit, crebrò dictitans, neminem se hominem inuitum in castra missurum, repositurus tamen Aurelio ni priores res eum ab hoc consilio auertissent. Et tamẽ ne nihil actum uideretur, missus est Iacobus Triuultius, qui exercitui præesset. & huius quoque conatus uani fuere, nouis occasionibus uetera consilia extrudentibus. Nanque eodem tempore Baptista Fregosus, Fliscorũ factione adiuuante, etiam Paulo Fregoso purpurato Pontificio, patruo, urbe pulsus Genuensiũ, si expeditæ aliquot cohortes mitterẽtur, quo die uenisset, Genuã se redditurũ recipiebat. Ita Rex missis ad Triuultium literis, iubet parte copiarũ ei data Genuam tentet. Eodémque tempore Iulianus Ostiensis Põtifex, Sauonã quoq; Regi pollicebatur, si auxilia adessent. Huic etiam partẽ copiarũ ad Sauonã recipiendã Rex tradi imperat, uel ignarus satis distractas copias missis ad Genuam cohortibus, uel sperans

utraq;

utraque urbe se potiturũ. Triuultius quo pacto curaret Regis mandata fideliter exquirebat. Dũ uerò tẽpus ducitur, certior factus Sfortia, Genua missis copijs munijt: Gallique profecti cum Baptistino Fregoso, dubitare cœperunt de eius fide. Ita labor hic irritus fuit. Iulianus etiã Cardinalis, Sauonensiũ res munitiores nactus quàm speraret, fatigatis nequicquã Gallis, inde sese proripuit. Ita dum plures simul rei bene gerẽdæ occasiones miscentur, alterã altera frustrata est. Triuultius Mediolanensem ipsum principatũ tẽtare uolebat: in Italiã cupiebat belli molem transferre, in sede ac solo suorũ: ab his armis, equis, cõmeatibus auxilia uẽtura rebatur: omnia ibi Sfortiæ inimica infestáq; futura. Et iam aliquot oppidula receperat, cùm in Galliã à Rege reuocatus est. Eodem tempore & cum Ferdinando Hispaniæ Rege, quod iam antè suspectũ fuerat, motũ est bellum. Qui è Neapoli redierant, auxilia Federico ab eo mitti nunciarant. Missi sunt qui eius regionẽ popularẽtur. ipse etiã misit qui Galliam Narbonensem excurrerent. hi terrore magno illato, agros populati, ad suos se receperũt. Accẽsa utrinque odia. Rex quum copias coegisset, his præfecit Carolũ Albonium, cui & Sanctoandræano cognomen est, hominẽ acrem & rei militaris peritissimũ. Castrũ est Salsarum (quod Salsularũ nomine sunt qui putent à ueteribus significari) circa Ruscinonẽ. Id ita à Perpeniano distat, ut locus alter alteri auxilio esse non possit. Valido id hostes præsidio tenebãt. Ridere hi cõsilia Gallorũ, qui eò copias admouerant. Sed nihilo secius Albonius uineas agere: tormẽta castro admouere: & quo loco aquis palustribus locus septus est, eo etiam hostes terrere. Ferdinãdus ipse ad Perpenianũ exercitum cõparauerat instructissimum.

Sed Albonius inter Salsulas & Perpenianum loco oportune capto, diremerat Hispanis societatem auxilij mutui: continuatáque obsidione decem horis integris, Salsulæ in potestatem Gallorum uenere. Et sanè eo tempore non erat his mœnibus præsidijsque locus, quibus hodie, firmatus. Nam tertio post hoc prælium anno à Ferdinando ita munitum esse suadente Petro Nauarro, relatum est. Sanctoandreanus cum suadere uellet Regi, ut receptum locum muniret, minimè exauditus est, deterrito Rege impēsarum magnitudine. Capti eo loco ex Hispanorum nobilitate quinquaginta, multi necati, præda ingens relata. Caieta tādem in hostium uenit potestatem, sed æquis conditionibus: Commeatu, nauibus, pecunia instructi, ad suos se receperunt, Massiliamque appulerunt. unde agitari cœptum est de pace inter Ferdinandum & Carolum. Misit in Galliam Ferdinādus Ioannem Mauleonem sodalem Frācíscanum. (nā hoc hominū genere maximè eum usum ait Cominius, & Italos plerosq; proceres Corius, quasi specie religionis in speculis constituti diuina humanis miscere simulatione libera eis liceat) Cum eo Rex ad Ferdinandum Renatum Clerium & Michaelem Grādimontanum Aquitanum remisit. hi id agebant cum Ferdinādo, ut auxilio esset Regi ad Neapolim recipiendam, ipse partem regni modicam Siciliæ uicinam recepturus. Id illi redeuntes recepisse Ferdinandum aiebant. Sed cum Ferdinandi legati qui cum his redierant, parum hæc sibi comperta dicerent, remissi sunt ad Ferdinandū ijdē illi, Clerius Grandimontanus & Paulus Bouchagius, rogantes, num hæc pepigisset, præsensq; fœderibus se adfuturum certo die edixisset. Is de his quidem se cum Regijs legatis egisse dicebat,

cebat, sed tētandi gratia, non quasi exploratam rem asserendi: sanè quàm lubenter curaturum se, ut pax cū Aragonijs, Italisque coeat. Quæ cum Clerius & Grandimontanus audirent, excanduerunt. Grandimontanus etiam Ferdinando, uenia prius impetrata, palàm dixit, hos sermones cum prioribus parum congruere: ad quæ ille quasi non exaudiens, uel quòd uerè non exaudierat, nihil respondit. Ita pactæ sunt in aliquot menses induciæ. Paulò antea dira scabies homines inuasit tota Gallia, cuius & supra meminimus: cui cùm remedia ut nouo morbo deessent, multos absumpsit. Galli Neapolitanam scabiem, quòd eo redeuntes eam experti sunt: Itali Gallicam, quòd è Gallia à Gallis ad se euectā: rursus & alij Hispanicā, ob Hispanorū circa Neapolim appulsum, uocarunt, utroque populo in alterum nomen reijciente. Veteribus olim non ignotam sunt qui contendant: tam frequentem non fuisse certißimum est. Ac quidā ita prodidere: Hispanos ex Indica nauigatione cum Christophoro Columbo, quem alij Colonum uocant, redeuntes, eâ infectos rediisse: iunctosque postea Consalui copijs, mali contagione serpente socios infecisse. Esse porrò apud Indos eum morbum frequentem, sed qui facilè ligno quod Gaiacum uocant, apud eos excellenti, curetur. unde & Indicam alij scabiem in Indiam eam relegantes, uocant. Circa idem tempus institutū fuerat Lutetiæ cœnobium prostitutarum mulierum ad frugem redeuntiū resipiscentiúmque: indéque ad alias Galliæ urbes manauit. Caroli impetus resederant: certo tamen cōsilio Neapolis repetendæ, cum Francisco Gonzaga, & Vrsinis noua inibat fœdera, Florētinis adiunctis, Alexandróq; Pōtifice ad partes uocato. Veneti quoq; accessuri uideban-

tur. Interea dum cautius res meditatur, profectionẽ iterum atque iterum differt. Ac cũ in eum sermonẽ incideret, palàm asserebat nunc hac nunc illa parte erratũ: sed si eò rediret, se perfecturum, ut errata prioris profectionis cautioribus cõsilijs sarciret. Castrum Ambasianũ magnifice, conquisitis undiq; architectis solertibus, ædificabat. Cœpit & ipsam Galliam probatißimis institutis regere. Ipse bis hebdomade, omniũ querelis auditis, ius dicebat, libero omnibus aditu ad auditorium dato. Nemo fuit quantumuis abiectus, qui nõ ad Prætoriũ ubi uenisset, audiretur. Constituerat, magistratus Regios salarijs auctis, ab omni quæstu auocare, iure illo etiã sportularũ sublato. Duodecim centum millia libellarum Turonicarum, nomine tributi à Gallia tantum quotannis exigere uolebat ad alendas copias. Ipse se familiamque suam, omnes etiam aulicos magistratus, ex fructibus obuentionibusque regiorum prædiorũ, canonis Regij, aliorúmq; iuriũ, alere debebat: quem morem priscos Galliæ Reges conseruasse ferũt. Sacerdotum ambitionẽ fastúmq; tollere uolebat. Vxorium torũ castè colebat, cùm prius adolescentiam uarijs illecebris traduxisset. Pater puerũ latinis literis instrui noluerat. Ipse optimos quosque authores in linguam patriam uersos didicit. Magistratus non nisi eruditißimis probatißimisq; uiris dedit. Ac sæpe falsus ab aulicis, qui inde pecuniam extorquebant, ad Senatorium gradum neminem admisit, qui non ab ipso Senatu nominatus lectúsque esset. Nec temere nouã ullam sanctionẽ proposuit, quæ non à Galliæ curijs prius probata discussaque fuisset. Tanta indole Princeps, repentè sublatus est. Nam quodã die ex cubiculo uxoris prodiẽs, una cum ea in ambulacrũ apud Ambasiam substitit, ut

qui

qui in castro pila ludebāt simul spectarēt. Atque ibi orto sermone cū Ioanne Episcopo Andegauense de prioris uitæ erratis, ita sibi futurum propitium deū obtestabatur, si non speraret posthac futurum, ut Deū neque culpa ulla piabili, neque expiabili, quoad eius fieri posset, offenderet. Hæc dicēs mox auersus corruit, hora diei post meridiem secunda, usque ad horam noctis undecimam, quo cum uox eū defecisset, expirauit: Sed cū ad se redire uisus esset, extrema hæc uox tertiò audita est, Deum sacrámque Virginē implorantis. Vbi primū corruit, in uicinum ambulacro cubiculum, quo nullum toto castro sordidius erat, perductus: ubi casu non culcitra, non thorus linteo ornatus. Paleariū tantum aderat linteis sordidis substratū: Atq; ibi is cui tot castra ornatißima, tot urbes florentißimæ parebant, animam egit, magno sui desiderio apud omnes relicto, annum agens uicesimum septimum, cum regnasset annos quatuordecim. magnificéque ad Dionysii Parisiorum sepultus est, sepulcróq; maiorū illatus. Ipse pēdebat à quibusdam Aulicis qui apud eum omnia poterāt: quales fuere Stephanus Versius, Gulielmus Brissonetus Cardinalis, Burdelotus Castilloneus, Lignius, Florimondus Robertetus, & Ludouicus Pōcherius, ille Regi à secretis, hic quæstor: Ludouicus Grauillus Tribunus maritimorū. Sed tamen è Neapoli reuersus res acutius explorabat. Apoplexia extinctus credebatur. & multis antè mensibus signa morbi apparuere: purgationéque indigere eū Regij medici tres censebant, uno dißidēte: quem indoctum reliquis eruditißimis Rex præferebat. Iustis etiam Caroli manibus peragēdis dies est dicta. Ex Ambasia corpus elatum, procerū Gallicorum magno comitatu, solennibusq; his adhibitis quæ pa

rentalibus Regum celebrandis adhiberi solet. Tres adfuerunt ex Purpuratorũ ordine, Gulielmus Brissonetus, Philippus Luxemburgus, Ioannes Peraudus: addũt alij Gurcium. Vbicunque corpus repositum est, tãtus fuit lampadum, luminúmque splendor, ardere ut sacræ ædes uiderentur. quod & toto itinere accidit. Simulacrum uiuum, quoad eius fieri potuit, Carolum referens elatũ est. Laudatio ei dicta est à Ioãne Bellouiso Andegauensium Pontifice. Erat is Regi à sacris confessionibus. Multus hinc de ipso Carolo sermo, plerisque inopinatã mortem mirãtibus, breuitatem uitæ atque Regni laudi uertẽtibus, qui adolescens ea confecerit, quæ pauci diutissime regnantes assecuti sint. At apud alios uita eius uariè laudabatur, reprehendebatúrue. Aditum quidem paratum ab eo in Italiam, magno nominis splẽdore, nullo Regni commodo: quem si cæteri Reges æmulari contendant, & armis & pecunijs & hominibus exhaustu ri breui sint Galliam, Italis proceribus alijsque exteris bellum ex bello semper serentibus & augẽtibus, priuatorum commodorum gratia. Sanè eum obsequentiorem fuisse aulicis quàm deceret. Repudiatã Maximiliani affinitatem spe Britanniæ regno adijciendæ. Vanam spem fuisse nullis relictis liberis. quanquam quæ hîc Regni utilitas, cùm fœdere matrimonij diserte Britanni cauisse se uanè tamẽ iactitarẽt, ut si duo inde liberi ex eo matrimonio nati essent, secundus Britanniæ imperaret. Conferebant prudentes huius imperium cum Ludouici undecimi patris imperio. Illum, proceribus Gallicis uarijs artibus circumuentis, Ioannem Armeniacum apud Lectoram fide data necari iussisse, sororis incestũ prætexẽtem, cum qua illum nunquam nuptias cõtraxisse uerissimum

mum erat. Inceſtum, ſi fuerit, expiatũ ſanè longo antè tẽpore, condonatumque à Pontificibus fuiſſe. Nihil hîc diplomate Pontificio opus fuiſſe, cum alij Põtifices culpam expiaſſent. Carolum fratrem ueneno per familiares ab eo ſollicitatos ſublatum, ut inuidi, aut Burgundiones iactitabant. Circumuentum Burgũdionem, hoſtibus pecunia ſuppeditata, militéq; per ſpeciem miſsionis dato. Proſcriptam ab eo nobilitatem. Inde populum aucto tributo fatigatum. Senatuum, magiſtratuum, legum munia in illum unum tranſlata. Contrà, huius mitia fuiſſe imperia, qui etiam tributa minuere uoluerit, magnum ſui deſiderium apud omnes reliquiſſe, quem aulici, plebs, nobilitas, omnes ordines ut parentem pium lugerent. Et cæterorum quidem dolorem dies paulatim minuebat: Anna regina pannis pullis, uittisq; obſita (tametſi pãnis albis Reginæ Gallicæ Reges lugere ſolitæ ſint) ita miſerè lamentabatur, ut cibo & ſomno integros aliquot dies abſtinuerit: unamque eam uocem ſolantibus ſe emitteret, mariti ſibi iter ſequendum. Angebat ea cura Ludouicum Aurelium. Vocari ad ſe Gulielmum Briſſonetum Cardinalem iubet: eumque partes Reginæ cõſolandæ ſuſcipere uoluit. Erat is unus ex omnibus minimè ad eam conſolandam accommodatus, qui tantum doloris ex Caroli morte ceperat, ut cõſolatione ipſe egeret. Fuerat is adminiſter uoluntatum regiarum. In quotidianis relaxationibus ad Regis naturã & mores ita aptus erat, regnare ut ipſe cum eo uideretur. itaque multis opibus eũ Rex dignitatibúſque ornarat. Seu ſeria tractaret, ſeu ludicra, Briſſoneto acquieſcebat. adeo eos inter ſe morum ſimilitudo coniunxerat. Ioannes Mara Condomienſium Pontifex, homo & ſapiens & ſanctus & eruditus, Briſſo-

neti opera, adnitēte etiam Alano Alebreto, Pontificatum Condomiensium adeptus fuerat. Is Brissonetum ueluti cliens obseruabat: neque ab eius latere eo sanè tempore discedebat. Sed in Ioanne Mara elucebāt præclara uirtutis, eruditionis, religionis, liberalitatis in egenos, in deū singularis pietatis ornamenta: ex quibus totum se expendebat, mortalia cætera & caduca censens. Ille ueluti cœlestem ciuitatē incoleret, in omnibus suis factis, dictis, cogitationibus, nihil præter diuina præcepta intuebatur: perfectus in literis: sacrarumq; rerum iam ab adolescētia traditā tenuit disciplinā: summa orationis & elegantia et acrimonia. Atq; hæc omnia, uitæ decorabat modestia & integritas. Cum eo solo Brissonetus ad Reginam consolandā profectus, thalami sui angulo humi iacētem mœrentémque inuenit. At illa comite Regio familiaréq; uiso, acerbius eiulare cœpit, reijciens se in eū flens quàm miserrime. Incipiebat colligere Brissonetus rationes aliquot, quibus eius dolorem minueret. At cū illa fleret uberius, homo misericos ferre non potuit: ac nihil præter lachrymas reddidit. Ita & Cardinalis & Regina multū simul lachrymarū effundebant. Hæc Mara intuitus, cœpit Reginam hac oratione consolari, eo lubentius auditus, quòd ob uitæ sanctimoniam Reginæ commēdatus erat. » Mœrentē te mariti mortem Regina, non esse reprehendendam arbitrabar. Pudicarum est id mulierum, & » quæ ægrè à maritis diuellantur: & quo magis pudicitia » cæteris excellis, eo maiorem luctum, uberiores lachrymas » adfuturas uidebam. Quòd autem ita angeris, ut & con» uictum & cōsuetudinem pristinā reieceris, & cibo ali» quot iam dies somnóque abstinueris: planè ostendis, mole» te doloris obrutam, fatum tibi accelerare, & adhibuisse

in consilium

» *in consilium cogitationum tuarum, desperationem: quò*
» *uno & manes mariti offendis, &* Dei Opt. Max. *iram*
» *implacabilem in te prouocas; ni ab ea sententia dimoueri te patiare. Amisisti maritum: morte illius perturbaris.*
» *Quid est quod eo nomine querare? Est ille dolor communis tibi cum omni nobilitate aulica. Maritum autem si ea*
» *lege tibi* Deus Opt. Max. *dedisset, immortalis ut immortalitatem tibi etiam adferret: ereptum tibi dolere debebas. Quid ei accidit, quod non omnibus nobis immineat?*
» Vt *non commouemur cum inquilinum post constitutum*
» *tempus domo locata migrare uidemus: ita nec moueri*
» *æquum cum discedere uidemus homines ex hac uita, cũ*
» *commorandi certos* Deus *terminos circunscripserit &*
» *definierit. Quæ res mihi dolores hosce leuare solet, luben*
» *ter tibi commemorabo, si forte eleuare eadẽ res tibi tuos*
» *mœrores poterit. Sæpe intueor tumulos priuatorũ, busta*
» Regum: *Deniq; in eum ipsum locum progredior, quo undique mixti iacent omnium cineres, atq; ossa hac illac dispersa. quem in locum progressus, defunctorum tumulis*
» *solitus sum nullo stipatus comite inambulare.* Hæreo *eo*
» *loco: defigo oculos in ossa. deinde mecum:* En *illæ manus*
» *quid attrectarũt? hi pedes quò abierunt? hoc caput quãtos ædificauit cogitationum montes?* Crede *mihi, cogitatione ea nõ leuiter afficior. Misera uero sors hominum.* Si
» *quò illa ossa reciderunt, non te peruenturam censeas, stulta es: si censeas, miseranda: si negligas, parum sana.* Dolere *te dixisti, ea ætate, eo in te amore, ea animi magnitudine* Regẽ *ꝙ amiseris.* Vide *uerò ne tua ipsius causa tot lachrymas profusas ipse etiam indignetur, qui immortalitatem illi inuideas.* Nã *illius quidem gratia nihil est quod*

" te excrucies. Neque ipsa opinor laudaris mercatorē qui
" decoxerit, nec qui depositū inficiatus sit: quid igitur de-
" positā creditamq; uitā à maximo negociatore deo, ac Ca
" rolo precariò concessam cū suo ille iure repetierit, resti-
" tutam doles? Quid est quod illius causa excruciet te tuus
" dolor intestinus? Nihil accidit illi incommodi. quid enim
" accidere incommodi ei potuit, cuius uita deo gratissima
" erat? nisi tu quidem ex mortalitate ad immortalitatem,
" ex terresti habitatione ad cælestem, ex turbulēta uita ad
" pacificam, ex tenebris ad lucem traductum grauiter fer-
" re uideris. Ac si tu Regina ea esses, quæ nullis unquā for
" tunæ fluctibus agitata esses, culpa fortasse effusis tātus la
" chrymis uacares. At enim cū ita uixeris, ut fortunæ diu
" prospera nescio quid mœroris semper incurrerit, & in
" longo tempore fœlicitatis, magnis interim sis icta uulne-
" ribus, patris morte, tuorum cæde, trium liberorum fune-
" re: maritum tuum absentem in longinquam expeditionē
" profectum uideris: paruo comitatum milite lectissimis co
" piosissimisq; hostium millibus occurrisse audieris: In ma
" num hostium uenisse, aut extrema passum iterum atque
" iterum rumore ab hostibus conficto audieris: hæc inquā
" quum magno anteà animo tuleris, repēte tot angoribus
" partam laudem effluere uno hoc incommodo addito, si-
" nes? Ne Regina, ne hera hæc commiseris alieno hoc ma-
" ximè tempore, quo populus constantiæ magnitudinisque
" exemplum memorabile à te expectat: tantum abest ut ti-
" bi in mentem quicquam uenisse putet de morte tibi ipsi
" acceleranda. Nullus quidem tardè eò properare potest,
" unde nunquam cum semel peruenit, reditus pateat.
" Quid fatum te accelerare iubet intestinus tuus dolor? Le
" ge ea omnes nati sumus, ut exuere semel necesse sit mor-

tale

" tale hoc corpus. Parce dolori: & lachrymæ finẽ teneãt,
" & gemitus singultúsque tandem aliquando facessant.
" Omnibus horis in mortem ipsam ruimus, quãtumuis ea
" differre uideatur iter ad nos suum. Retinenda anima à
" Deo Opt. Max. data custodia corporis: nec iniussu eius
" cuius iussu data est, ex hac ei uita migrandum, ne munus
" ab eo assignatum defugisse uideamur. Rex ipse Ludoui-
" cus ut afflictam te suo nomine consolaretur Brissonetus,
" iussit. At illi accidit quod Polo, ut uerum dolorem, ueras
" ipse lachrymas effunderet. Vtrosque obtestor per sacrum
" Dei nomen, ne uos ipsos ne uestrorum de uobis spem fal-
" latis. Ne lachrymis assiduis uestras duplicate sollicitudi-
" nes. Exhibete uos Carolo qualem eum uelletis uobis ex-
" hiberi. si prius fato essetis functi, cuperetis eũ uacare do-
" lore: uelletis lætissime de uobis & sentire, & loqui: ita
" illi, res illius gestas, comitatem, animi magnitudinem lau
" dantes, rem estis gratissimam facturi. Vidimus uos pro-
" speram fortunam ferre modestissime: facilè aliquãdo in-
" telligamus, aduersam quoque uos æquo animo ferre, ne
" tot uirtutibus hanc quasi languoris maculam asperga-
" tis. Quod quidem si uestrorum uestráq; gratia minus ad-
" duci potestis ut efficiatis, at Regis ipsius precibus done-
" tis, Regis ipsius superioris & Dei præceptis etiam obtem
" peraturi, cui prorsus assidui isti languores displicere so-
" lent. Hæc ille cum dixisset: uocatique ministri recrean-
dæ defectionis cibum afferrent, illa secundo post mortem
mariti die cibum sumpsit: cœpitq; aliquid ex pristino do
lore remittere. Ferunt Hieronymũ Ferrariensem sodalem
Dominicanum, cuius responsa Florentini pro oraculis ha
bebant, & Caroli in Italiam aduentum & prosperum
reditum, mortemque illius prædixisse. Hunc quòd esset

Gallorum studiosior, quàm alij uellent, ferunt à Florentinis adnitente Pontifice quasi uiolatæ persuasionis reum damnatum: alij cum imposturis plebem falleret, & Auguris diuini nomen aucuparetur, iure cæsum uolunt: Certe ad temperantiæ & sobrietatis laudem doctrinæ & ingenij gloriam adiecisse eum nemo diffitetur. Raphael Volaterranus Carolũ ut bardo ingenio & superbo incessit, reliqui omnes exteri scriptores (uno excepto M. Sabellico, cuius historia omnis sugillatio est Gallorũ) & humanitatem & liberalitatem, & reliqua animi Regéque digna ornamẽta huic tribuũt, quæ nec dissimulant Itali, qui patria Italicáque lingua historiam scripsere ea plane diligentia & fide, ut reliquos omnes superasse uideãtur. Narrant in reditu direpta urbe uirginem, in quá erat forma & species liberalis, uim militum fugientẽ, stratam ad illius pedes. exarsisse mox eum in eã, seductámque lectulo mox collocatam in eam cum insiliret, aspecta tabula ubi diua uirgo puellum gestabat, oratum Regem à uirgine per intactam illibatamque diuinam Matrem, integra redderetur sponso, Regem uim lachrymarũ profudisse, compressisse & constrinxisse uoluptatem quæ se iam profundebat & eliciebat: intactam uirginẽ sponso quoque captiuo liberato reddidisse, dote cõstituta de suo quingentorum nummum aureorum, liberatis unà spõs omnibus proximis & affinibus.

ARNOLDI

ARNOLDI FERRONI RERVM GALLICARVM LIBER III.

POsteaquam proceres Gallici more Regio iusta Carolo fecerunt: elatúsque ille magna hominum & ordinum frequentia, desiderium sui apud Gallos reliquit: non diu de Rege nouo creando deliberatum est. Lege enim Gallica ad LVDOVICVM VALESIVM Aureliorum Ducem, regnũ redibat. Is mox Carolo mortuo, in exequijs parandis reliquisq; Regijs muneribus obeundis regnare se ostendit, nullo neque aduersante, neque regno minus idoneum contendente. Itaque coacto consilio Remos petens ungitur. Præstò Regi adfuere ad insulas regni accipiendas, Ioannes Alenconius, qui partes Ducis obibat Burgundiæ: Petrus Borbonius pro Duce Normandiæ: Antonius Lotharingus pro Duce Aquitaniæ: Philippus Rauestanus pro Comite Flandriæ: Gilbertus Cliuensis pro Comite Campaniæ. Peractis tristitiæ imitamentis, aulicos proceres humanissime affatus, consilia sibi capessendi egregiè regni retulit: neminem se eorum qui Carolo militasset exauctoraturum: magistratus aulicos eodem se quo prius loco habiturum. Easdem eos mercedes, eadem stipendia accepturos. Ad hæc, formam futuri regni præscribens, iudicia se eorum peritis permissurum: militiæ se consulturum ostendit. Iudicum etiam decuriam aliam statuit, supremi ei Consilij nomen impartiens, ad quos hæ controuersiæ referrentur, quæ ob potentium hominũ in Se-

natu nimium gratiosorum factiones, periculosè tractarentur in Senatibus. Sed horum potentia paulatim gliscens, eò erupit, pertractis auocatisque omniũ controuersijs, & his qui iudicia differre ob potentiã uolunt, eò accurrentibus, recognoscentibusq; illis supremi ordinis placita résque iudicatas pessimo exemplo; reipublicæ ut Gallicæ magnam inde illatam calamitatem uideamus. Fine æstatis turbidis rumoribus prorupisse Germanos Maximiliani auspicijs in Burgundiam, allatum est. Ludouicus eò cohortes aliquot cum Ioanne Fuxeo misit, quæ hostiũ impetus arcuerunt. Sperabant omnes tali Rege nihil nõ fœlicissime Gallis successurum. nec immerito. Vicit omniũ spes. nusquam Gallorum res neque feliciores neque potẽtiores quã eo Rege; etsi procellis fortunæ fine regni agitatus cursus prosperarũ rerũ intermissus uide potuit. Agebatur annus impartitæ nobis salutis M.CCCCXCVIII, quo tempore Ludouicus admouit animum ad forensium controuersiarum innumerabiles gyros aperiendos: multáque sancijt, quæ ad earum breuitatem, iudicumque moderationem pertinẽt. Inde cum studiosi prætextu priuilegiorum mirè plerunque alios uexarent, leges promulgauit quibus pleraque moderatus est, fraudésque eorum repressit. Neque uerò tantum hæc unius alteriús ue consilio statuit: sed prudentissimorum quorumque adhibito consilio quos eiusce rei gratia aut ad se euocauit, aut aulicis nogocijs occupatos, cõsilijs adhibuit. Nec temere aliquid edicto sancijt, quod non eruditorum quorumcũque uirorum è Galliæ Senatibus delectorum iudicio prius confirmaretur. At Parisiensis Academia intercessit promulgationi cõstitutionum, quas in se latas uidebat: Résque parum abfuit à seditione, proponentibus multis famosos

mosos libellos in Regem ipsum, & Guydonem Rupifortium summum iuris præfectum: remque ipsam concionatoribus palam exagitantibus, diuinarumque rerū peritis libertatem amissam deplorantibus, nisi Rex gliscētem seditionem uariéq; serpentem, Lutetiam ueniens extinxisset, nobilibus hominibus (ut sunt interdum studiosis parum equi) ridentibus, optatissimumque ad spectaculum ringentibus. Angebat alia cura Regem. Nam Anna Carolo prius nupta Britannorum principatum secū auferebat. Visa res est grauissima, & quietem Gallicā conuulsura. Adhibito intimorū consilio, de repudianda Ioāna Valesia uxore, Caroli nuper Regis sorore, consilium iniit. Huic uni uitam acceptā & captiuus & odio apud fratrē flagrans Ludouicus debebat. Repudiarēt ne Regis sororem? & eam sororem cui tātum deberet? Quid si proceres Gallici grauiter id ferant? Hæc aliquantulū agitata torserunt Regem. Deniq; populus uxorē cui tot annis Rex assueuit, repudiari quo tandem pacto augurabitur? Vicit aliorum sententia, qui & metu cum Ioanna contractum matrimonium, & contestationibus eo tempore adhibitis id constare, neq; fœdere ullo naturali contractum aiebant: asserente id Ludouico. Maligni rerum
" *æstimatores uariè id eius factum incessebāt, Quasi, aie-*
" *bant, uero id esse simile potest, cum Regi Carolo tres essēt*
" *liberi. Cùm mœrens uxor captiui uitam à fratre multis*
" *lachrymis impetrasset, metum si quis initio adhibitus sit,*
" *nunquam purgatum? nullum mariti officium in tam be-*
" *ne de se meritam uxorem ab eo collatum? cubantem unà,*
" *ex illius complexu æquè discessisse atque aliam mulierē?*
" *amplexātem pari amplexu non acceptam? desiderij eius*
" *expectationem non expletam? non pellectum animum,*

non mitigatum tot lachrymis, quas profuderāt uxoris oculi pro marito liberando? Ad Pontificem itum est Romanū, nec sine muneribus. Is erat Alexander VI. Borgiæ filij extollendi auidissimus, omnésq; etiam quærēs occasiones ampliandi ei imperij. Ac ratus Ludouici amicitiā ad eam rē aptissimam, quos uoluit iudices ei decreuit. Hi fuere Philippus Luxēburgus Cardinalis, Ludouicus Albigiorū Pontifex, Ferrādus Septensis Episcopus, è domo ipsi Regia petiti & dati. Hi tandē dissoluerunt lata sententia matrimoniū: eóq; factum est, ut Rex Annā Caroli uxorē cū Britannorū principatu acciperet. Ac ne ingratus in Ioannam uideretur, ultro ei Biturigū principatum iure fraternæ successionis debitum detulit. Ea fuit eximia pudicitia & integritate, cælestis uitæ ob morum sanctitatē quadā ueluti exempla uiuens adhuc nusquam non præbens. Ac tantum abfuit ut repudium ægre ferret, ut se plerunq; magno onere leuatam prædicaret: humanásque cogitationes spésq; auersata, ad diuinas animū trāstulerit. Noua Regina nouis magnisq; plausibus iterū excepta est, Britannorū nobilitate haud satis æqua, cum interim in Galliam deuolui eum principatū uidebant. Rex ubi primum ex animi sententia regni res composuerat, totus & animo & opibus in bellum Mediolanense insistere cœpit, Valentinæ auiæ nomine principatum Mediolanensem iure sibi delatum hæreditario contendens. Nec uerò Ludouicus Sfortia, quin magnum bellum à Gallo impenderet, dubitabat. Audierat, ad Alexandrū Pontificem Romanum, ad Maximilianum Cæsarem, ad Venetos, ad alios Italiæ regulos, missos legatos. Germanorum expeditam manum ad fines tutandos accersierat. Maximiliani affinitate fretus erat. Iā Veneti nouo Re-

gi gra-

gi gratulatum uenientes, ad bellum eum accenderant, opem ei ultro suam deferentes. Ac tandem *secretis pactionibus cum* Rege *initis, cum* Cremonam *sibi à* Mediolanensibus *iniquè ereptam dicerent, ut* Cremona *eis cum multis alijs oppidis cederet, fœdus cum* Rege *paciscuntur.* Philippus *Austriacus* Maximiliani *Cæsaris filius,* Burgundiam *petierat.* Nec *hũc ipsum irritatum* Rex *ad* Mediolanense *bellum profecturus, relinquere uolebat, ultrò citróque legatis missis, adnitente* Ludouico Borbonio Vandomio. Cum *obsequium se præstaturum rerũ urbiumq; quas beneficiarias à* Gallo *tenebat, profiteretur, missus est ad* Atrebates Guydo Rupifortius, *qui iurantem in uerba* Regis *ut beneficiarium admisit: & quadã quæ ablata maioribus suis querebatur, reddidit.* Ita *uacuus reliquis curis, toto animo in* Mediolanense *bellum* Rex *incubuit.* Excitabat Regis *uoluntatem* Ioannes Iacobus Triuultius: *qui quo odio apud suos flagraret* Sfortia, *& quàm leuissimo momento fugaretur, ostendebat.* Hunc *iampridem factione* Mediolano *pulsum, &* Carolo *militantem* Rex *nouerat: sibique egregiam nauasse operã ad* Nouariam *meminerat.* Itaq; *& præmissus est ad res tentãdas, & parti copiarũ præpositus.* Paulo *antea uenerat in aulã* Valentinus Borgia, Alexandri Pontificis *filius.* Hunc Rex *magnifice suscepit: atque ita sibi deuinxit, ut posthac semper magnifice de eo & sentiret & loqueretur.* Cumque *relicto prius galero* Cardinalitio, *affinitatem quæreret ex aulica nobilitate: quã uellet sumendi optionem proposuit.* Elegit is Fuxeam Alebreti Alani Aquitani *principis filiam.* Erat Alebretus Ludouico *parum gratus ob fidem olim uiolatam ad* Britanniam, *dum priuatus bellum moliretur in* Carolum: *nec*

filiam extero homini credere uolebat. Misit igitur in aulam Ioannem *Caluimontanum, qui nuptias eas dissuaderet, hominem summo acriq; ingenio. At is rationibus* Regis *adductus, & priusquam ad Alebretum se reciperet, donatus à* Rege *cõsiliarij Regij apud Burdigalæ* Se*natum magistratu: facilè Alebreto persuasit, è re sua eas esse nuptias: atque ut maximè non sint, quicquid id esset molestiæ, concoquendum. hanc unam superesse rationem, qua in gratiam* Regis *rediret. Ita data illa uxor Borgiæ: eásque nuptias ille cupidißimè est amplexus, tum ob uicini principis Alebreti Franciq́ue affinitatẽ, tum ob uxoris formam eximiam pari morum & probitate & suauitate conditam.* Huic *præter dotem paternam,* Valentia *nobilis ciuitas, donec superesset, ducatus titulo insignita, data est.* Ipse *Cæsaris nomen accepit, crebrò iactitãs, uexillisque adscribens, aut Cæsarem aut nihil se futurum.* Rex *peditũ uigintiquinque millia cõtraxerat, equitũ sex millia. exercitui præfecit* Ebrardũ Stuardũ Aubigniũ, Ludouicũ Luxemburgũ, *Lignium,* Ioannẽ Iacobum Tri*uultium, tres uiros rei omnino militaris peritißimos. Post Alpes superatas, duo oppidula,* Nomum & Roqua, *Sfortiæ copijs firmata, Gallos excluserunt.* Aubignius Nomũ *cum militibus inuadens, primo impetu cepit:* Roquam Triuultius, *quod firmiori præsidio teneretur,* Luxembur*go suos submittente, expugnauit. utrunque oppidulum & incensum & direptum est. Inde in* Alexandriã *itum est:* Ea *firmo præsidio tenebatur, utpote in quam primos belli impetus peruenturos* Sfortia *ante uidisset: eoq́; miserat* Galeatium Seuerinatem. *alij* Galeatium *alium* Sfor*tiæ proximum missum scribunt.* Galli *qui primam oppugnationem hortatu* Luxẽburgi *cepere, ab hostibus, mul-*

tis cæsis, depulsi sunt. Triuultij consilio res cautius tētari cœpta est. Fama est, cum Galeatio actum de urbe relinquenda, quod falsum fuisse alij contendunt. Sequenti die admotæ machinæ bellicæ magnam muri partem deiecerunt: totaque nocte leues aliquot machinæ admotæ, hostibus somnum exemerunt, nocturnam uerētibus oppugnationem. Galeatius ex urbe è muris dilapsus, ad Ludouicum Sfortiam peruenit, metu res Gallorum, ne forte ignauia urbem reliquisse diceretur, augens. Vrbs uacua duce sibi non defuit. Galli undiq; urbem oppugnantes, tandem expugnarunt: nec sine suorum strage tamen. Sæuitum est in Sfortianos: à ciuibus temperatum. Mœnia strata. Dertona mox ab Aubignio recepta est. Papiēses Alexandrinorum casum ueriti ultro deditionem fecere. Sfortia eo tempore Mediolani cū esset, Venetis parte alia urgentibus, Gallorum aduentum, fretus Germano milite, expectabat. At fama tot breui urbium amissarum territus, sibiq; ipsi conscius quantum grauiter plebs dominatum ferret, ueneno sublatis nepotibus ueris Mediolani hæredibus, territus etiam Galeatij aduentu, qui cataphractorum Gallorum equitum insignem uirtutem referret, mutato consilio solum uertere statuit, ad Maximilianumq; Cæsarem proficisci, ratus ob affinitatem, & copias & uires inde sibi adfuturas. Inde Comū, mox Lario lacu transmisso, in Germaniam profugit, præmissis antea eò liberis, cum magna auri argentique copia. Mediolanū propter urbis uastitatem non munierat. Arci Bernardinum Curtium præfecerat. Post Sfortiæ fugā, Mediolanum in Gallorum uenit potestatem. Rex à suis admonitus, post supplicationes passim decretas, Mediolanum adijt: ubi publicè magno omniū plausu exceptus

est. Arcem quæ ui expugnari non poterat, Triuultius auro expugnandam aiebat. Vocatus ad colloquium Curtius, qui toto triennio arcem facile defendisset, Triuultij opera auro expugnatus est. Tradita ei centum millia nummûm aureorum, mediamque mobilium partẽ, quæ in arce essent, sunt qui scribant: alij, quibus magis accedo, decem millia numûm aureorum tantum, cum media supellectilis parte, tradita aiunt. Genua mox in Gallorum uenit potestatẽ, Baptistini Fregosi opera: Eiq; præfecit Rex Philippum Rauestanum, Fregosi tamen consilio res Genuensium moderaturum. Venetis quoque Cremonam, cũ aliquot oppidis quæ circa Abduam sunt, ex fœdere restitui Rex iussit: etsi pignoris tantum iure debitã sibi contenderent: faciléque, quicquid id esset æris alieni, dissolui posset. Sed & fœdera inita seruanda erant, & illi tã potentes quouis pacto ad Gallorum amicitiam alliciendi. Interea dum Mediolanensium reipublicæ res diligentius Rex obseruat, animaduertit Mediolanenses tributorum mole nimium fatigatos. Tributa igitur ad mediocrem usque modum minuit, usus ea in re consilio Guydonis Rupifortij iurispræfecti, Georgij Ambasiani Cardinalis, & Iafredi Caroli, quẽ præsidẽ Senatus Mediolanensis constituit: quorũ consilio, pace postea undique parta, tributa tota Gallia magna ex parte remittere uoluit: remisissetque, ni Venetum Pontificiumque bellum ad maiores eum impensas traduxissent. Fine etiam regni, Iulio Pontifice Romano, Henrico Britanniæ Rege, Cæsare Maximiliano, Heluetijs, Ferdinando Aragonensi, omnes Galliæ partes uno eodemque tempore inuadentibus, nunquam auxit tributa, nunquam aulicos militaresque magistratus, Senatús ue Gallicos ullis stipendijs fraudauit.

Tantum ſex menſium ſtipẽdia diſtulit, quæ ipſa fine anni ſimul perſoluta ſunt. Neminẽ eorum qui antea Sfortiam ſecuti eſſent, in ius uocari, à militibúſue laceßi, edicto uetuit. Si quos nobili ortos familia, bonis lapſos inuenit ob priorum temporum tyrannidem, bona ſi quæ fiſco addicta fuere, eis reſtituit: ſi minus, pecunia erogata ne poſſeſſores antiquos in ſe concitaret, nouos fundos nouáque eis caſtra uenalia, ſi quæ inuenta ſunt, comparauit. Gregarium quẽdam militem cùm Claudius Sayſellus (quẽ poſtea Pontificatu Maßilienſi donauit) è familia Franciſci Philelphi ortum diceret, cum literatũ crederet, annuo ſtipendio iuuare uoluit. Eo militiam præferente, in militum gradum honeſtißimum, ueſtibus, equis, armis, pecuniaque inſtructißimum, adſciuit. Et quo magis popularia uiderentur imperia, Galliam repetiturus, Iacobum Triuultium Mediolanenſem, Mediolani proregem conſtituit. Andream Quintinum Scotum arci Iouis præfecit, hominem rei militaris peritißimum & uigilantiſſimum. Caſtri cuſtodiam Carolo Stepeio commiſit. Poſtea etiam profeſſores bonarum literarum edicto reuocauit, aucto priore ſalario. Iaſonem Maynum, caſtri non ignobilis donatione, Philippum Decium, & Franciſcũ Curtium, ſalariĳ magnitudine ad intermiſſam legum interpretationem reuocauit. Denique ex Italica nobilitate, ſi quos aut prudẽtia aut rei militaris ſcientia inſignes com perit (habebat uerò emiſſarios ad eos undique conquirẽdos) militiæ gradu honeſtißimo ſtipendĳsque amplißimis donauit. Ipſe nobilißimum quenque, mẽſæ ſuæ adhibuit: & ab eis inuitatus, libenter conuiuĳs interfuit. Rebus tandem ex animi ſententia conſtitutis, Lugdunũ redĳt, lætus ob uxoris partum, quæ Claudiam Valeſiam

(erit ea postea Gallorum Regina) pepererat. eodemque tempore & decuriones Parisienses & præfectus decurionum, à Senatu mulctati sunt ob pōtis Parisiensis ruinam: quæ fœda eo tempore fuit, componētibus alijs sarcinulas, alijs migrantibus, alijs dum quò facilius migrarent, liberos uagientes & infantes efferrent, redeuntibus submersis. Eum pontem Parisienses postea magnifice construendum curarunt, adhibito etiam à Rege ad id opus Iucundo Veronensi architecto, docto homine. Reuersus Rex litem composuit inter Carolum Geldriæ & Gulielmum Iuliaci principem, ob insignia eadem à Geldrēsi sumpta: ad quam componendā arbitrum illi eum honorarium delegerant. Pro Iuliaco pronunciatum est: ita tamen ut is oppidum Geldriensi extortum redderet. uterque Regis sententiæ paruit. Iuliacoque Regis liberalitate quatuor aureorum nummûm millia numerata sunt: decretumque annuū in posterum stipendium. Sunt qui scribant, eos ultro euocatos eo prætextu, ut reliquos Germaniæ principes & Heluetios cum Maximiliano Cæsare committerent: ut eo bello implicatus, Sfortiæ auxilia ne suppeditaret. Maximilianum quidem constat suppeditatam in id bellum à Rege pecuniam ægrè tulisse. Eodemque tempore à Ladislao Pannoniæ Rege legati uenerunt gratulatum quòd Sfortiam uicisset: Mediolanensibusque in ditionem redactis, auxisset regnum: petentésque, ut is amicorum sociorumque numero haberetur, eis quæ petebant concessa: occultioraq; fœdera inita quibus Maximiliano negotium facesseret. Eodemque anno, sed priusquam Mediolanum adiret, Senatum Rex Rothomagi, Georgij Ambasiani consilio, statuit, fixum & perpetuum futurum, non temporarium. Sfortia tandem

ad Maximilianum *peruenit: comitérque exceptus est. At minora ab eo quàm sperabat, auxilia suppeditari posse uidit: résque suas pro deploratis se habere dixit.* Nec *tamen sibi defuit:* Ad *duodecim hominū millia ex* Heluetijs *conscripsit,* Maximiliani *usus opera, non pecunia.* Italicus *quoque miles eius imperijs assuetus ultro nomina dedit: ex his octo hominum millia adscripsit.* Mox *suorum literis certior factus,* Triuultij *imperia* Mediolanensibus *displicere, per clientes atque amicos seditionem* Mediolani *excitat.* Nam *& Gallorum rapinæ, patrataque aliquot temere facinora, inuisos eos* Mediolanensibus *reddiderant, ut & morum ingenijque dißimilitudo, & cum* Italicis *mulieribus liberior familiaritas.* Triuultius *seditioni iam gliscenti occurrens, coeuntes aliquot turmatim, per uicos immisso milite, obtrūcat.* Vocatam *plebem pro concione, mitißima oratione placare conatur.* Sed *factione hostium obstrepente, recensere cœpit milites, aduentante iam* Sfortia. Vix *quatuor hominum millia inuenit: reliqua pars ex pacto militabat* Valentino Borgiæ Cæsari *ad tempus.* Munijt *igitur arcem.* Mox Nouariam *seceßit, ut & hostes receptis è* Flaminia *militibus, compesceret, & recentes milites scriberet.* Et *sanè* Nouaria *ad bellicos impetus hostium eludendos aptißima erat.* Irrigātur *enim ferè suburbia* Nouariæ *fluuiolis duobus,* Terduplo *ab ortu,* Aconia *ab occasu:* Nouariensique *agro summæ* Alpes *iminēt.* Est *& in extrema parte agri uicus* Lanizarius, *unde commeatus abundè in urbe inferēdos curauit* Triuultius. Suntq; *tota urbe fossæ manuariæ, & fluuiolus nauium minime capax, castrum munitißimū.* Ibi Triuultius *collocat milites: aggeres munijt. mittit &* Pegasarium *cursorem ad*

Regẽ cum certis mandatis, quo statu res essent, edocturũ. Ille mox eò Ludouicum Luxemburgum, quẽ secũ è Mediolano rẽduxerat, cum expedita Aquitanorũ peditum manu mittit. Aubignius dũ hæc aguntur, ueritus ne res hostium superiores essent, cũ Triuultio se cõiungit, direpta prius Dertona. Venetos admonet societatis cũ Rege initæ: auxilia ex fœdere debita poposcit. Illi Nicolaum Petilianum Comitem cum exercitu mittunt, ut aut cum Aubignio & Triuultio se coniungat, aut si minus id fieri poßit, agros Mediolanensiũ populetur. Ille, Mediolanẽsi agro populato, cũ aditus sibi ad Aubigniũ præcluderẽtur, ad suos se recepit. Principio sequentis anni, qui fuit millesimus quingẽtesimus, Sfortia à suis admonitus de Gallorũ fuga, Mediolanũ redijt cũ ualida Heluetiorũ manu, quã Italico exercitu postea cõtracto auxit. Atque ut sunt cũ fortuna mutabiles huiusce populi animi, uel quòd Sfortianorũ imperia nõ ingrata olim meminerant, nihil non beneuolentiæ in eũ profuderũt. Papia & Parma & Veganum acceßit. Aduentãtibus etiam Sfortianis, cum Nouarienses aliorum exemplum secuti, consilia agitarẽt de Gallis urbe expellendis, è Nouaria quoque Galli secesserunt. Benedictus Cribellus, & Ludouicus Caymus, quibus multum Sfortia deferebat, Mediolanum, Papiam, uicinaque alia loca nuper à Gallis recepta, munienda suadebant: Carolus Stampa Nouariam unam acri præsidio & ualido tuendam: eò molem belli uertendam: sed Italo milite, nõ Heluetio ad omnẽ auram spei lucrique mobili, fidem habendã. Instare enim Gallicas copias: quæ si Nouaria potiantnr, facilè Mediolanũ recipiant. Erant Aubignius & Triuultius Gallicarũ copiarum ductores. Hi pari uirtute potẽtiaque cum essent,

parum

parum abfuit quin rem Gallicam satis afflictam, mutuis dißidijs subuerterent. Aubignius quoquo pacto Mediolanum adeundum contendebat: Triuultius donec reficeretur exercitus, circa Nouariam expectãdum. Captiuos si quos Aubignius libertate donabat, Triuultius in seruitutẽ reuocare conabatur. alter alterũ obliquè cauillo impetere: alter alterius facta eleuare. Luxemburgus mox Regem admonuit de tanta ducum discordia. Rex utrique abrogato imperio, summæ rerum præfecit Ludouicum Tremoliũ, adiectis in supplementũ nouis militibus. Tremolius ubi primũ Regia castra adijt, semotis arbitris cum utroq; congressus, facilè effecit, ut ambo in gratiam redirent. Quò enim tandẽ, inquit, iræ discordiæque uestræ erupturæ sunt? Quid tandẽ amplius passuræ Gallorũ copiæ, ab hostibus fusæ fugatæque & castris exutæ, essent? Quis tandẽ Sfortiæ laudatior triumphus? Heluetios & Italos, fugatúmque semel Sfortiam, impune uidetis, mutuis uestris demum dißidijs fretos, uos Mediolano, Papia, Nouaria pepulisse. Quos tandem illi contẽpsere? uos duces? an uestros milites? Si culpa in uobis est, ecquas nõ ignominiæ notas uobis inuritis? si in illis, an nõ iure eos pertæsum est uestri imperij? cũ quales in bello ipsi duces fuistis, tales reliquos fuiße æquũ fuerit. Quin saltẽ tẽporum rationẽ habuistis? At credo equidẽ, & tibi, Triuulti, res Carolo è Neapoli redeũte prosperè gestæ spiritus augẽt: & tibi, Aubigni, Caieta toto biẽnio fidelißime fortißiméque defensa. Videte uerò potius ne ridendi sitis, nõ solũ quòd rem Gallicã uestris dissidijs affligatis & obruatis, sed quòd etiã quibus in expeditionibus antea uos magnificè, prudentérque gesseritis (quæ sane & plures et laudabiles sunt) his uos uir-

tutibus factisque præclarè gestis quasi maculam sic istud dißidium aspergatis. Continuanda mediusfidius uobis perpetua illa animi magnitudo, quam & initio prudẽter suscepistis, & postea fortißimè sustinuistis; ne si prioribus extrema non consonent, casu illa magis, quã uirtute gesta habeantur. Hæc ego utrique uestrum parum esse grata coniecturâ quidem auguror: sed hac quidem parte æquum est, usuram mihi patientiæ uos paulisper accommodare, uicißim adiurgaturos. Nam me uera potius quàm grata loqui, quamuis meum ingenium nõ cogeret, neceßitas cogit. Cuperem quidẽ, Aubigni & Triulti, auribus uestris alia dare. At multò malo uos magnos, Regique, in gratiam ubi redieritis, gratos, qualemcunque animum erga me retẽturi sitis: quàm pati uestra discordia tantũ Gallorum robur inane redire. His dictis facilè effecit, ut in gratiam redirent. In gratiã reductos eo loco habuit ut nemo agnosceret imperium mutatum. Tantum pro duobus tres copiarum ductores. nihil enim egit sine utriusque consilio. Sfortia cũ audiret Tremolium Mediolanum proficisci, parte prius copiarum præmissa, relictis cæteris impedimentis, Nouariam secessit. Aubignius suadet eò quoque Gallos educendos: sublato Sfortia facilè potituros Gallos Mediolano. Placuit id Tremolio. Itaque præmißis tantum qui itinera circa Mediolanum infestarent, uelitibus, robur exercitus in Sfortiam uertit. Erãt ex his Heluetijs qui Sfortiæ militabãt, aliquot qui Carolo in expeditione Neapolitana & Nouariensi militarant: hique à Sfortia serius quàm cõuenisset, suppeditari stipendia querebantur. Specie populandi ex castris egreßi cum Tremolio qui literis eos prius sollicitarat, conueniunt uti accepta pecunia ingẽti,

Sfortiam

Sfortiam deserant. Erat castrum Nouariense cinctũ munitúmque acri Gallorum præsidio, cui præerat Carolus Louenius, huius recipiendi occasionem quærens. Sfortia ad id oppugnandum ex Alexandrinorum finibus properabat. Eũ cũ toto exercitu secutus est Tremolius. Raptim utrinque instructa acie concurritur, Sfortianis certamen minime detrectantibus. Pedites Italici & Germanici alacriter prælium ineũt, haud segniter prouentibus Gallis. Ioannes Fuxeus & Ludouicus Borbonius Vandomius cum lectißimis equitum turmis à latere incurrentes, hostium aciem præruperunt. faciléque Sfortianos ancipiti terrore perculsos dißipassent, ni Italici equites exceptos eos aliquandiu tenuissent. Sed Emundo Prio, & Ludouico Grauillo cum recenti equitatu immisso, instantibus, equitatus hostium fusus est. Ventũ erat ad Heluetios, qui incertum Gallico auro corrupti, an quòd Martem communem uererentur, detrectarũt certamen. Ita Sfortia conturbatus fusúsque Nouariã redijt. Alij eam cladem circa Alexãdriam acceptam prodidere. Sed spem nondum abiecerat. Heluetij cum commeatum in Nouariam illatum non uiderẽt, uel quòd ita pepigerant, uel quòd publico gentis edicto in gratiã Regis facto, militare aduersus eum prohibebantur, pacti sunt cum Tremolio ut salui ad suos cum omnibus impedimentis, persolutóque uel certe promisso stipendio, abirent. Non sibi defuit Sfortia, quin per Stampam & Cribellum multis pollicitationibus deterreret eos ab eo fœdere, & fidem & iura gentium ne uiolarent obsecrãs. Quò enim (inquiebat Cribellus) Heluetij proficiscimini? qua nos spe secuti estis? cõtra quos primùm arma hæc induistis? Quid Gallum hostem relinquitis? Sfortiam ho-

" *stis loco habetis? Quid? uós ne ad hæc patranda accersi-*
" *mus? Quē de uobis nunciū accipiet* Maximilianus Cæ-
" *sar, cū uiolata fide deditum* Sfortiā *relictūq; intelliget?*
" Quantum te Sfortia de Heluetijs *fefellit opinio! qui ca-*
" *lamitosam præcipitemque tuam senectutem, fœdā exa-*
" *cta stultáque ætate caniciem, tot rebus antea prosperè*
" *gestis, efficiant.* Ne Heluetij, *ne uiri fortissimi hæc com-*
" *miseritis, alieno hoc maxime tēpore, quo tota* Italia *ma-*
" *gnitudinis uestræ memorabile aliquod exemplū expe-*
" *ctat.* Moueri uidebantur aliquot Cribelli oratione: sed, primoribus edicto se gentis uetari dictitātibus, deditio facta est. At Cribellus, quoniam Heluetij urbe tantum egrediebantur, non ipsum Sfortiam Italósue dedebant, Nouariam tenendam præsidio interea censebat, donec recentes è Mediolano copiæ, quas Ascanius Sfortia Cardinalis Sfortiæ frater adducebat, adessent: Sollicitari etiam posse Franciscum Gonzagam, qui cum lecta equitum manu auxilium ferre posset. Stampa cōtrà disserere.
" *Quid urbem tenerent quam intra paucos dies fa*
" *me domiti frustra durioribusque conditionibus relictu-*
" *ri sint? Satius esse, quoniam salui* Heluetij *instructo com-*
" *positóque agmine* Gallis *dextra læuáque stantibus pro-*
" *deant,* Heluetica *ueste* Sfortiam *ut gregarium alium mi-*
" *litem uestitum,* Heluetiorumque *arma ferentem, cum eis*
" *prodire. nam & facilè latere posse, & ad suos se inco-*
" *lumē referre.* Nō probabat id Cribellus, Heluetio fœderum uiolatori nihil fidendum ratus. Sed Sfortia latere se posse putans, Heluetijs se miscuit. Non latuit dolus Tremolium: ita per exploratores omnia illius consilia odorabatur. Prodeuntibus Heluetijs uelut ad prælium Gallicas copias paratas esse iubet, hastis obuersis uelut

sub

sub iugum missurus. Heluetios *ne ipsis quidem recusantibus, prodire nominatim unumquenque iubebat, diligentius explorato uniuscuiusque uultu*. Tum *demum* Sfortiam *agnitum præhendi iußit: prehēsum in castrum* Nouariense *munitißimum perduci*. Sunt *qui ab ipsismet* Heluetijs *proditum, alij à suismet aiunt*: Gallici *aliquot scriptores, sumpta sodalis* Franciscani *ueste deprehēsum*. Ita *ille in* Galliam *captiuus perductus est, potitus quondam nobilißima* Italiæ *parte: tantáque potentia, ut eius arbitrio res quondam* Italicæ *steterint*. Eóque *die* Tremolius *cum* Sfortia *locutus, bono eum animo esse iußit*: Ludouici Regis *mansuetudinem multis notam & spem ei salutis & certam fiduciam præbere: inuitatúmque ad cœnam cum* Aubignio *humanißimè solatus est: omnémque ei honorē habuit, qui in tali fortuna haberi posset*. Ipse *cum premeretur bello* Gallico, *non modo nō abiecto animo fuerat, sed adhibuerat etiam omnem operam qua huiuscemodi procellam depelleret*. Baiazetem Turcarum *imperatorem sollicitarat ut in* Italiam *arma eodem anno trāsferret*, Turcarum *copijs per* Forumliuium *missis: qui & in ea loca descendentes, ingenti præda abducta abierunt, orturum maiorem tumultum sperantes, ut eis* Sfortiani *receperant*. Plures *id prodiderunt, diuino id ei consilio accidisse, ut post sublatos ueneno nepotes, in hos acerbos fortunæ impetus incideret*. Alij *arrogantiæ: alij perfidiæ*. Punica *enim fide, ut noui commodi spes effulserat, palam recepta etiam cum* Venetis Pontificeque *fœdera uiolarat*. Quidam *impietati, cum eodem anno* Gallos *ad sacrum annum expiandæ* Reipublicæ Christianæ *gratia indictum à* Pontifice, Romā *eūtes, hospitibus nummo aureo pro* Gallico *capite delato, occidi*

iussisset. Sunt qui (quis tamē non hic rideat curiositatem aliorum in perscrutandis alienarum calamitatum causis?) potentem hominem auaritia obcæcatū, cum stipendiorum solutionē eo tempore Heluetijs differret, quo uel maximè repræsentanda erat, iure in has eum incidisse angustias, commemorēt. Atqui neque illi ingeniū in administrandis Mediolanensis principatus oppidis, neque prudentiam in moderandis rebus, neque astutiā ad uarios rerum euentus depellendos defuisse, ab ullo proditum est. Magnitudinem animi ne ipsa quidem captiuitas minuit. Quo fit ut uicissitudinē fortunæ res uario ordine miscentis qui intueatur, is hominem senem & nobilissimum tanto excidisse principatu miretur. Eum multi scribunt, Lochiensi arce inclusum consenuisse: sed neq; Regio more, ut par erat, obseruatū, nec satis liberaliter habitum. Narrant enim subterraneum cubiculum ædificatum, idque concameratum atque in apsida curuatū, ferreis compagibus, ferreóque ostio munitum: in quod homo quondam & potentissimus & ornatissimus, coniectus, miseram captiuitatē passus sit. Alij post aliquot annos custodiæ Scoti equitis cōmissum, liberius liberaliúsque tandem tractatum aiunt. Ascanius Sfortia Cardinalis nuncio fraternæ cladis perterritus cum turmis aliquot equitum è Mediolano fugiebat. At interceptus à Sonsino Benzenio Venetoque equitatu, captus Venetias perducitur: Ludouicoq; Regi repetēti hominem ex fœdere post paucos dies deditus, in Galliam perductus est: qui & ipse non modò non infracto animo propter aduersi prælij euentum, sed confirmato atque renouato uisus est: ac quāquam uersa omnia intelligeret, & ad Regem noctu accedens, cum multis facibus aulicis ad eius

spectaculum

spectaculum proruentibus, honorificè quidem Regē & salutauit & appellauit: sed nec ad pedes iacuit, nec ullis lachrymis eiulatúue captiuitatem deplorauit. Quin de sua captiuitate cum Philippo Luxemburgo Cardinale, & Octauiano Sangelasiano Engolismensium Pontifice disserens, bene secum actum aiebat: iocabatúrq; Venetos de se optime meritos, qui eum ex his laqueis quibus circumretitus esset, exuissent, ac ui abductum explicassent, cum periculum esset, ne in maiores plagas incideret, quibus confici eum & concidi necesse esset: indicans hac oratione uel ad Federicū Neapolis Regē, uel ad Alexandrum Pontificem cōfugienti, uel ad Maximilianum redeunti, duriorem sortem futuram. Ea enim consilia agitarat cum fratre: fugam etiam ambo ad Baizetē Turcā meditati, ni intercepti fuissent. Sed Ascanium, ob gradum Purpuratorum, parum carcer tenuit. Ac paucis postea mensibus fidei suæ commissus est, uagaríque tota Gallia permissus. Postea quoque (sed hæc aliquot deinceps annis contigerunt) cum deierasset nihil se in Gallos moturum, spemque iniecisset, futurū, sua ut opera ex cœtu Gallicorum Purpuratorum uni Pontificatus pararetur, ad Comitia noui Pontificis à Rege missus est, & solutus, impetrante id ægre Georgio Ambasiano Cardinale: in quem tam ingratus postea fuit, ut dum suffragia patrū in eum inclinarēt, quo tempore Iulius Pōtifex renunciatus est, eius unius opera ei Pontificatus extortus sit, non sine Bernardini Caruali purpurati querelis: qui ubi Pontificatum sibi ereptum uidet, Ambasiano potius quàm Iuliano deferri uolebat. Mediolanensis inde ditio in Gallorum rediit potestatem. Georgius Ambasianus Cardinalis Mediolanum missus est. ad eum è

iußisset. Sunt qui (quis tamē non hic rideat curiositatem aliorum in perscrutandis alienarum calamitatum causis?) potentem hominem auaritia obcæcatū, cum stipendiorum solutionē eo tempore Heluetijs differret, quo uel maximè repræsentanda erat, iure in has eum incidisse angustias, commemorēt. Atqui neque illi ingeniū in administrandis Mediolanensis principatus oppidis, neque prudentiam in moderandis rebus, neque astutiā ad uarios rerum euentus depellendos defuisse, ab ullo proditum est. Magnitudinem animi ne ipsa quidem captiuitas minuit. Quo fit ut uicißitudinē fortunæ res uario ordine miscentis qui intueatur, is hominem senem & nobilißimum tanto excidisse principatu miretur. Eum multi scribunt, Lochiensi arce inclusum consenuisse: sed neq; Regio more, ut par erat, obseruatū, nec satis liberaliter habitum. Narrant enim subterraneum cubiculum ædificatum, idque concameratum atque in apsida curuatū, ferreis compagibus, ferreóque ostio munitum: in quod homo quondam & potentißimus & ornatißimus, coniectus, miseram captiuitatē passus sit. Alij post aliquot annos custodiæ Scoti equitis cōmissum, liberius liberaliúsque tandem tractatum aiunt. Ascanius Sfortia Cardinalis nuncio fraternæ cladis perterritus cum turmis aliquot equitum è Mediolano fugiebat. At interceptus à Sonsino Benzenio Venetoque equitatu, captus Venetias perducitur: Ludouicoq; Regi repetēti hominem ex fœdere post paucos dies deditus, in Galliam perductus est: qui & ipse non modò non infracto animo propter aduersi prælij euentum, sed confirmato atque renouato uisus est: ac quāquam uersa omnia intelligeret, & ad Regem noctu accedens, cum multis facibus aulicis ad eius

spectaculum

spectaculum proruentibus, honorificè quidem Regẽ & salutauit & appellauit: sed nec ad pedes iacuit, nec ullis lachrymis eiulatúue captiuitatem deplorauit. Quin de sua captiuitate cum Philippo Luxemburgo Cardinale, & Octauiano Sangelasiano Engolismensium Pontifice disserens, bene secum actum aiebat: iocabatúrq; Venetos de se optime meritos, qui eum ex his laqueis quibus circumretitus esset, exuissent, ac ui abductum explicassent, cum periculum esset, ne in maiores plagas incideret, quibus confici eum & concidi necesse esset: indicans hac oratione uel ad Federicũ Neapolis Regẽ, uel ad Alexandrum Pontificem cõfugienti, uel ad Maximilianum redeunti, duriorem sortem futuram. Ea enim consilia agitarat cum fratre: fugam etiam ambo ad Baizetẽ Turcã meditati, ni intercepti fuissent. Sed Ascanium, ob gradum Purpuratorum, parum carcer tenuit. Ac paucis postea mensibus fidei suæ commissus est, uagarique tota Gallia permissus. Postea quoque (sed hæc aliquot deinceps annis contigerunt) cum deierasset nihil se in Gallos moturum, spemque iniecisset, futurũ, sua ut opera ex cœtu Gallicorum Purpuratorum uni Pontificatus pararetur, ad Comitia noui Pontificis à Rege missus est, & solutus, impetrante id ægre Georgio Ambasiano Cardinale: in quem tam ingratus postea fuit, ut dum suffragia patrũ in eum inclinarẽt, quo tempore Iulius Põtifex renunciatus est, eius unius opera ei Pontificatus extortus sit, non sine Bernardini Caruali purpurati querelis: qui ubi Pontificatum sibi ereptum uidet, Ambasiano potius quàm Iuliano deferri uolebat. Mediolanensis inde ditio in Gallorum rediit potestatem. Georgius Ambasianus Cardinalis Mediolanum missus est, ad eum è

Vercellis Mediolanum adeuntem ciues Mediolanenses profecti sunt, Regiam clementiam implorantes. Hos ille pecunia mulctatos, securos esse iußit, grauiora expectãtes. nec ulli postea fraudi fuit, Sfortiam iuuisse. Inde & Lignius, Luxemburgus, & Triuultius, Tremolius, & Aubignius in Galliam redeũtes magnificè excepti sunt, ob præclaram toto eo bello nauatam operam. Carolus Ambasianus Mediolani Prorex relictus, uir prudens & moderatus, seuerißimusque in militum rapinis uindicandis. Itaque factum est ut eo Prorege, pacifica omnia multis annis fuerint. Fama est duces præfectósque è bello reuersos, cum munera à Rege expectarent, frustratos. & Ludouicus quidem ad rem fuit paulo attentior, quàm tantum Regem deceret. Illud satis constat, & Tremolium & Triuultium & reliquos proceres ab Anna Regina Rege sciente magnis muneribus donatos. Ea prudentiã uirili, si quid hac parte Ludouicus errabat, facilè sarciebat. Tãtaque fuit libertas apud Gallos eo tempore, ut palàm mimi personatum Regem ludis publicè exhibitis Lutetiæ in scenam traducerent ægrum, pallidum, obuoluto capite, soleatum, & aurum potui aptum (quo interdum condiuntur pretiosa medicamenta) sitientem. Quod tantum abfuit Ludouicus ut curaret uindicandum, recitatus ut ludis & riserit & libertatem populi collaudarit. Ac circa id tempus Anna Fuxea ex nobili Candalorum Aquitanicorum familia, nupsit Hungariæ Regi: eas nuptias Anna Regina ob eorum affinitatem, procurante. Ludouicus interea potitus Mediolano, ut sunt Regum cupiditates insatiabiles, animum adiecit ad Neapolim, quæ à Carolo defecerat, recipiendam. Ferdinandus Hispanorum Rex, cum au-

xilium putaretur laturus Federico, *in societatem belli & uictoriæ futuræ admissus est, ea conditione & nundinatione, uti ambo Reges regnum partirentur.* Ferdinandum *cupido finium propagandorum, præter iura cõ sanguinitatis, eò impulit, sed causantem uanéque prætexetem iram in* Federicum, *quum paratus antea fuisset* Neapolim *Gallo stipendiariam facere.* Igitur Bernardus Aubignius *cum uiginti peditum milibus, quadringentis cataphractis equitibus* Gallico *numero & ordine instructis, è* Mediolano *per* Hetruriam *profectus, eò tandem peruenit: pacata undique loca beneficio* Alexandri Valentinique Borgiæ *nactus.* Huic *prima fuit cura* Columnensium; *qui ad omnem auram fortunæ uarij* Gallis *fuerant, compescendorum.* Arces *eorũ munitissimas expugnauit partim ui, partim deditione: expugnatas* Valẽtino *(nam ita quoque cõuenerat) dedit.* Iordano *quoque* Vrsino, *qui fidelissimus semper* Gallo *fuerat nulla deterritus rerum uariatione,* Taliequitium & Allam *reddidit, loca prius ablata factione partium: prædámque à* Columnensibus *abactam, in eum liberaliter contulit.* Mox Apulia *omnis in* Gallorum *uenit potestatem, traditaque* Hispanis. In *traijciendo* Liri *obuius hostium exercitus nonnihil* Gallos *turbauit.* Sed *uociferãte* Aubignio, *& iactationes equitum* Gallicorum, *qui se solos sine pedite paucis antè diebus hostes subigere arrogantissimè contenderant, exprobrãdo, perruperunt turmatim equites, hostésque in fugam uerterunt.* Capua *inde tentata est.* Fabritius Columna *urbi præerat: eo inuito passim* Neapolitani *in* Gallica *castra cõtendebant.* Venit *& ipse cũ* Aubignio *in colloquiũ.* At *cũ ille ueluti parta uictoria conditiones duriores ferret, ipse ut belli euen-*

tum ancipitem expectaturus, integra omnia existimaret, nihil eo actum colloquio, Valẽtino Borgia pacis perturbante consilia. Et iam machinis admotis quatiebant Galli urbis mœnia, cum Fabritij hortationibus excitati ciues, multos primo impetu repulerunt. Orta inde indignatio, urbsque grauius oppugnari cœpta. Cũ hostibus iam uiribus suis diffidentibus, Galli calẽtes adhuc à recenti ira, prælium ineunt. Mox in fugam auersi sunt: effusique quà iter patebat, nisi quos cædes oppreßit, urbe pelluntur. Fabritius ubi suorũ effusam fugam uidet, equo admisso urbe egressus, fugiens Gallis sequentibus in castra reductus est, seruatúsque, pacta mercede persoluta: etsi Valentinus Borgia magnam auri copiã Aubignio nequicquam pollicitus esset, si hominem aut interficeret aut sibi dederet. Iordanus Vrsinus quem ob fidelitatem toto bello exhibitam, Galli fouebant, cùm sponsor accessisset mercedis intra trimestre persoluẽdæ, effecit, ut mox liberaretur. Neapolis deinde recepta est: sed paucis antè mensibus ingentem armorum machinarúmque multitudinem Valentino Federicus uendiderat, contractis inde plusquam triginta millibus nummûm aureorũ. Federicus pactus est cum Aubignio uti à Rege acciperet certa annua uectigalia, annuúmque sibi suisq; stipendium. Cùm se ille sponsorẽ adhiberet, aueheréque ex formula pacti supellectilẽ omnem posset, cum Aubignij literis in Galliam profectus est ad Ludouicum: non solùm annuis illis uectigalibus stipendijsq; donatus, sed locupletißimo etiã comitatu, quẽ ex suis conficere posset Gallico stipendio, ornatus, multis quoque oppidis hortisque & domibus amœnißimis traditis: ob quæ identidem feliciorẽ se regno adempto quàm seruato respondit. Nec uerò temporaria

poraria fuit ea liberalitas: Regno etiã Neapolitano *pulsis* Gallis, *idẽ cultus, idem honos, eadem ei præmia reddita: consiliis quoq; intimis à* Rege *adhibitus est: regióque more quasi regnaret, cultus.* Filius *arcem* Tarentinam *retinens, ea maluit* Hispanos *quàm* Gallos *potiri.* Circa *id tempus* Regia *classis in* Turcas *ad* Mitylenen *expugnandam cum* Veneta *missa est. oppugnatáq; fuisset urbs, ni* Galli *commeatus inopia cessissent: quẽ se suppeditaturos* Veneti *receperant.* Italici *scriptores culpam* Gallis *adscribunt.* Gallici *culpam in* Venetos *referũt, qui ante tempus ne monitis quidẽ* Gallis, *abierint. Classi* Gallicæ *præfuit* Philippus Rauestanus. Galli *iam* Neapolitanas *res confecerant: unáq; cura fuit reipublicæ constituendæ, quæ ut in bellis, fluxa, parum stabat.* Itaque *iussu* Regis *in* Senatum *probi quinque uiri & iuris ciuilis scientia illustres, allecti: in quibus &* Martinus Ritius, *&* Matthæus Afflictus, *&* Petrus Coardus, *qui postea* Præses *fuit* Lutetiæ. Accidit, *ut, cùm casu in* Leontis Tomacelli *&* Marini *fratris domo cœnaret* Aubignius, *& super cœnam iniecta esset à* Francisco Puderico *mentio de* Iouiani Pontani *eruditione, ut postridie* Pontanum *accersitum multis muneribus donaret* Aubignius: *uellétq; hominẽ iã senẽ honorifica functione ornare.* At *is uel uariationẽ rerũ præuidens, uel otio senectutis cõsulens, modestè causatus senectutẽ, functione abstinuit.* Calabria *et* Apulia *ex fœdere in* Hispanorũ *uenerat potestatẽ. iidẽ* Tarẽtũ *acceptis peditibus* Aquitanicis, *à* Ludouico Armeniaco Nemorense *ad quẽ summũ imperium* Rex *quasi ad* Proregẽ *detulerat, receperãt.* Ambigi *cœptum est de aliquot oppidis.* Matthæus Afflictus *iurecõ*

sultus narrat, ex his locis quos Capitanatam & Basilicatam uocant, ortam primum controuersiam. hanc alij Capitinatam, olimque Normannorum & Græcorũ tẽporibus Catapaniatã fuisse aiunt, quòd qui ei præesset missus à Cæsare Constantinopolitano, diceretur Græco nomine Catapanus, quæ uox contractis atque immutatis literis, uersa est in Capitinatam, quiq; Catapanus fuerat, in Capitanium. Addit idem Afflictus, initium dissidij ortum prius ex castro Rignani, quod Alexander & Lionectus Richardi nullo iubẽte suum esse cõtendentes inuaserunt. Alij scribunt dissidium ortum ob oppidum promontorij Gargani Daunijs attributũ: Antonius Rosellus è Tripalda Hirpinorum oppidulo sub pacificatoriæ legationis specie uiolatis inducijs perfide à Consaluo eiectos Gallos ait; unde exarsisse ira Armeniacum, ut erat contumeliæ impatientissimus. Cõsaluus ubi uidet se Gallicis copijs imparem, cum Armeniaco uenit in colloquium ad Fanũ sacratũ Antonio. Cõsaluum & Hispani & Italici scriptores nõ interiorem Furio Camillo, aut P. Scipione, aut C. Cæsare faciũt: Et planè uigebãt in eo studia rei militaris: nullæ apud illum libidinum illecebræ. Vtebatur hominibus fortissimis, eóque eos loco habebat quo se ipsum. Erãt in homine industriæ quidã stimuli: in laboribus patiẽtissimus, in largitione profusissimus. Comprehendebat multos amicitia, tuebatur obsequio; idem edoctus uersare suã naturam ad tẽpus. Milites in officio liberalitate, indulgentiaque parum interdum retinere uidebatur: at eosdem mox, quasi uices alternas inter se essent pacti, ferociẽtes ita domabat ut ad officiũ facilè reuocaret: Suopte ingenio, quod multa doctrina excoluerat, præsentium & imminentium casuum

insignis

insignis æstimator, futurorũ certissimus cõiector: Incertis & obscuris, donec qualia essent deprehendisset, rarò acquiescebat: In bellicis rebus quid moliendum, quo tẽpore imparati hostes intercipiendi, quà peruadendum, quà anteuortendum, noctúne an diu occurrendum: ubi in insidias præcipitatus esset, quà euadendum, ita sollers, præmeditata iam olim ut ei omnia uiderentur. At idem peruertebat facilè omnia fidei fundamenta, ubi utilitatis speciẽ uideret, latebras periurijs suis facilè quærens. Nanque eas uirtutes simulatio perpetua, perfidia, nullus deûm metus, iurisiurandi contemptus præstringebant. Is dum dat exigitque ab Armeniaco iusiurandũ, ut cõmunia essent ea oppida de quibus ambigebatur: erigerentur interea utriusque Regis uexilla, securo interea Armeniaco totus ad belli cogitationes traductus est. Nam Ferdinandus Apulia Calabriáque nõ cõtentus, spe iam integrum Neapolitanum regnum hauserat. Literis autem admonebat Consaluum, sereret belli undique occasiones. Itaque mox eiectis Gallis, & Capitanatam, & Basilicatam uiolato fœdere recepit. Hic quũ Armeniaco homini et acri & uehemẽti quasi quasdam contumeliæ faces admouisset, nõ tulit ille contumeliam, eductisq; Gallicis copijs Hispanos instituit coercere. Nactus autẽ palãtes & dispersos, pluribus uulneratis plures captiuos abduxit, tota etiã Apulia exacturus Consaluum. Itaq; cum lectis copijs in Brutios Aubigniũ miserat. Addunt quidam, sed Hispani demum scriptores, Consaluum de se Baroli continet, ad singulare certamẽ Armeniacum prouocasse, eum pugnam detrectasse. Itali scriptores, sæpe prouocatum ab Armeniaco Consal-

uum ad prælium, aiunt respondisse, se non ad prouocationem ferocientis hostis, sed ex occasione captata rationeque prius inita bella capeßere solitum: quóque magis mirere, per præconem prouocatum aiunt. Deliberatum *est de tota belli ratione, cum se iam* Consaluus Barolum *loco munito recepisset.* Erant in cõsilio Gabriel Alegrius, Iacobus Chabaneus, Palicius, Ludonicus Darsius, Castellio Formantius, Bartholomæus Chandius, Ioannes Monferratus, Thomas Mõferratus, Matthæus Aquinanus, Mõdracus & Torsius: *multis dissentiẽtibus, & oppugnandũ* Barolum *suadẽtibus.* Itum *in eam sentẽtiam, ut bellum protraheretur, occuparentur undique loca munita, ea præsidijs firmarentur:* Armeniacus *obsideret* Barolum: *daret operam ne commeatus inferretur.* Iam Aubignius *Cõsentia recepta,* Brutiorum *oppida & munita loca partim armis, cæso* Hispanorum *præsidio, partim uoluntaria deditione hosti extorserat.* Hispani Barolo *erumpentes aßiduè leuibus prælijs cum* Gallicis *equitibus congrediebantur.* Conuenerat *inter* Armeniacum & Consaluum, *ut pacta certa mercede captiui utrinque ad suos redirẽt:* Ea *comitate factũ, ut ultro sese* Hispani Galli*que cauillis impeterent.* Accidit *quodam die ut certare uellent* Hispani *quasi publico duello cum totidem* Gallicis. Armeniacus, *qui ea cõtẽtione acui suorum animos uideret, non detrectauit certamen.* Placuit *utrinque undecim deligi.* Tranij *locus delectus, quem* Veneti *ex fœdere occuparant.* Itali *scriptores narrant sex horis continuò pugnatum.* Inclinante *uictoria in* Hispanos, *à* Torseio, Mondraco, Petro Baiardo, Arturo, Oliuerio Cabanaco *elusos* Hispanos. Hos *enim septos aliorum equorum corporibus,* Hispanorum *impetus*

petus sustinuisse, cum Hispanorum equi olfactu necatorum aliorum equorum commoti Hispanos equites excuterēt. Venetos iudices consultos utris uictoriam addicerent, iudicium ampliasse: ita ueluti comperēdinato iudicio utrosque sibi uictoriam arrogasse. Symphorianus Campegius narrat septē Gallorum equis occisis, Baiardum & Torsium ita restitisse Hispanis, ut in fugam uersos reliquos fuga sibi consulere coegerint. Reliqui quoque Gallici scriptores, uictos aiunt equites Hispanos. Antonius Rosellus iurisperitus, iurisprudētiæ opinor solo nomine commotus, etsi Italus, ingenue agnoscit & Hispanos & Italos à Gallicis equitibus uictos. Narrat autem quinque Italos adiunctos à Cōsaluo sex Hispanis equitibus, cum totidem Gallis congressos pro uictis publice habitos, quantumuis Veneto iudice iudicium ampliāte. Gerebatur ita bellum, medio ut in prælio uictis parceretur: captiui honestis conditionibus liberarentur. Accidit ut Petrus Baiardus, tumultuaria in pugna uulnerato Alphonso, quē alij Alosum uocant, alij Aldonsum Sotomaiorem, captum abduceret, neque aliter quàm Gallos cōmilitones apud se haberet, eaq; adhiberet fouendis uulneribus quæ adhiberi in ea rerū penuria possent. Is redditus pristinæ ualetudini palam Terralium uti inhumanum & uilem habere, dicta factáq; eius eleuare: ut plane uideretur illius existimationi & dignitati illudere: denique cum acuta febre laborare Baiardum nosset, ad certamen singulare hominē prouocauit. Baiardus morbo recreatus conditionem auide arripuit. Obsignatis ab utroque tabellis conuenit, siquis è Gallis aut Hispanis impediret prætextu ullo, ne uictor in uictorem lege ageret, ut is tamen captiuus abduci posset non secus atque si ar-

mis superatus esset. Ea lex ab Alphõso dicta, quasi equitum Gallicorũ uim superato Terralio metueret. Congressi ambo cum essent, primo ictu uane in casidem impacto ab Hispano, cum id uitasset Baiardus, ipse in collum hostis gladio adacto quum armato hoste lõgius aberrasset, tertiò demum per iugulum uitata lorica adacto necauit Hispanum. Alphonsus qui equitatu ualidum Baiardum sciret, pedestrẽ pugnam maluerat. Cæso arma Baiardus non ademit. Hispanis sepeliendum dedit: aut si hi impendium sepulturæ recusarẽt, ultro sepulturus: Hi, cũ uictus esset illustri familia, laudato Baiardo gratias egere, abducto ad sepulturã corpore. Exteri scriptores narrãt bis cõgressos Gallos cum Italis & Hispanis: priore congressu incertam uictoriam, altero congressos Italos cum Gallis superiores euasisse. Vagabatur inde Gallicus equitatus adeo liberè per Apuliæ campos, ut Armeniacus præconis uoce diserte pecuarijs imperaret, pecus deducerent in late patentes Cerignolæ campos, se curaturum ne quid his damno fraudiue sit. Id ille palam edixerat, gnarus Cõsaluum fraudi locum inuenturum, educturumq; suos quasi ad paratam prædam: parte uerò alia Gallicum equitatum emitti per Palicium & Torsium iubet, quasi Canusium, quò sese Petrus Nauarrus cum ualido Hispanorum præsidio receperat, oppugnaturus. Consaluus occulte prima uigilia suis emissis, partẽ equitatus mittit ad prædã intercipiendam ad cãpos Cerignolæ: partem aliã ualle ima collocat, ut ex insidijs præsidio Gallico, quod pecora tuebatur, occurreret. Inuolant Hispani equites in pecora: Præda onusti inde sese proripere parãt. Galli qui præsidio relicti erant, impetu facto in fugam passim eos conijciunt. Simulabãt hi fugam eo effusius quo maturius

in insi-

in insidias eorum qui abditi essent, incurrerent. Cedendo quidam sensim impetus Gallorũ sustinebãt, donec ad uallem qua latebãt Hispani, pertracti sunt. Inde exorti Hispani integris uiribus & recentibus equis, fatigatis Gallis se circunfudêre: multos interclusos & interfecere & cepere. Redeuntes & uictoria insolẽtes nactus Palicius è Canusii simulata obsidione rediens sparsos & inconditos sine ordine ita cecidit ut præda extorta potiretur, & captiuos liberaret. Didacus uerò & Theodorus Boccalus & Ludouicus Gordus cũ aliquot Hispanis equitibus ita acriter pugnabãt ut facilè æquari potuerit certamen nisi reliqui fuga sibi consuluissent. Vulnerato didaco & Boccalo, capti illi cum flore equitatus hostilis in castra perducti sunt. Alij scribunt à fortuna partam iam præsentemque Hispanorum uictoriam interpellatã dum casu Palicius uerè è Canusio rediJt, & præda onustos hostes dißipat: ut ipsa fortuna quasi eos obiecisse Gallus uideretur, ut forte multa eueniunt quæ non audeamus optare. Armeniacus equites, prout cuiusque opera fuerat, & ante omneis Palicium, Torsium, Terraliũ collaudatos præda donat, insignibusque donis: & cum robore exercitus ad Baroli mœnia progressus est, ultro Consaluum ad pugnam prouocans. Cum pugnandi copia non fieret, agris quacunque incedebat populatis, oppidis multis castrisque expugnatis, magnam uim prædæ trahẽs ad Canusium oppugnandum pergit. Canusio præerat Petrus Nauarrus, magna apud suos authoritate, quasi rei militaris peritißimus. Erant & cohortes aliquot è Nauarris Hispanisq; ab eo delectæ. Consaluus territus antea Palicij aduentu simulato, eò prius Paulum Collium cum ducentis submiserat. eò perferuntur machinæ belli-

ca, & alius omnis apparatus oppidorum oppugnandorum. Et Galli quidem *strata murorũ parte tormentis,* Thoma Monferrato *cũ* Aquitano *peditatu urgente, uariè* Nauarrum *& oppidanos terrebant.* Nauarrus *&* Collius *pro dirutis alios muros reficiebant. hoc primo secundoq́; die impigre. Indies deinde pauciores, uel pilis plumbeis necati, uel uigilijs confecti, segnius uim arcebant,* Gallis *in magna copia peditum succedentibus alijs in locum aliorum. Quarto die cum admotæ essent machinæ,* Collio *ex urbe egresso, pollicentique, si cõditiones haud iniquæ offerantur, cessurum oppido* Nauarrum, *missus est* Thomas Mõferratus *ad eũ, monuitque hominem ne uim ultimam experiri uellet.* Deditio *facta his legibus ut* Nauarrus *signis militaribus expansis, tympanisque pulsantibus incolumi cum exercitu, uulneratis quoque per* Gallicos *equos in castra perductis, emitteretur.* Palicius *ne tam liberali conditione emitteretur suadebat: ui oppugnaturum se uno die recipiebat.* Alegrius *conditiones eas specie amplas, re inanes aiebat.* Condonandum *esse aliquid* Nauarro, *qui uereretur ne quid sibi de pristina gloria deperiret.* Potirẽtur *modò* Galli Canusio, *magnifice ille ad suos rediret.* Victum *tamen &* oppido *spoliatum rediturum: satis ea hostem deditione remissurum spiritus, compressurum animum, seducturum arrogantiam.* Ita Galli Canusio *potiti sunt.* Eo *terrore perculsis hostibus,* Cerignolã *recipit* Monferratus, Formantius *Quadratam,* Rubos Palicius, Alegrius Fogiã, Sipontũ Baiardus, *Altamuram* Ludouicus Darsius, *fanũ* Georgij Sanctocolumbanus, Giracium Carolus Motta. Eodẽ *terrore* Galli Iapygiam, Messapiam, Pleuceriam, Salertinos *uniuersamq́;* Apuliam *sui iuris fecere, exceptis paucis locis.*

Aletium

Aletium, Calatanam, Rudias, Oriam, Mottulas, cæsis qui in præsidio erant Italis & Hispanis, militi diripiēda dedere. Castellanetum, cū sese ciues Gallicarū semper fuisse partium profiterentur, uoluntaria deditione acceptum. Conuersani quoque in uerba Gallorum iurantes in fidē recepti sunt. Eodē tempore Ouetanos, qui præsidium Hispanicum expulsis Gallis receperant, à Carolo Luxēburgo expugnatos diripiēdósq; militi datos quidā prodidere. Paucis ante mensibus uenerat in Galliam ex Hispania rediens Philippus Maximiliani Cæsaris filius. Is & Ferdinādi soceri nomine, et Maximiliani patris, Regē Lugduni agentē inuisit, & cū pacis mandata habere se à socero diceret, benignissime auditus est: prius enim aduentus sui spē faciens, uenturum sese pacis stabiliendæ causa scripserat. Hæc palā. Clam uero cum Maximiliano patre agebat, ut Germanorum tria millia ad Consaluum mitterentur. nā horum robur Consaluus Heluetio peditatui opponere decreuerat. Clā quoq; naues parabat Ferdinandus quas Hispanico peditatu instructas Barolū mitteret. Accidit ut quo tēpore Philippus sequestrū se pacis profiteretur, eo per Aubignium de rebus Apuliæ Rex fieret certior, atq; ut erat in submittēdis undiq; exploratoribus callidus, per Ioānem Dalburgium Pōtificē VVormatiēsem admoneretur de delectu Germanorū qui Consaluo mitterentur. Ipse Philippus ea erat prudentia, ut per delectos homines industrios è Belgis undiq; submitteret qui sese in multorū familiaritatē insinuādo omnes rumorum uētos colligerēt, atq; exciperent: pellicerēt etiā uel gratia uel liberalitate Gallos ut eorū consilia nota haberet. Per hos certior factus nō ignarū esse Regē occultorū cōsiliorum, uereri cœpit ne uelut simulator à Rege retineretur,

aut idem sibi usuueniret quod Ludouico XI. Gallorum Regi, qui sese Peronæ in fidem arbitriumque Caroli Burgundi contulisset. Itaque cũ Rege collocutus, alienæ culpæ ne reus haberetur orabat: se quidem ea mandata pacis quæ accepisset à socero, afferre: si quid ille clã moliatur, ignorare. Rex qui etiam metũ Philippi per suos explorarat, eo nomine uacuo animo & soluto esset, orat. Ne tamen ignarum se fraudis, atque adeo caudicem, & fungum qui illi crederet, putaret, fabella hac metũ eius elusit. Compilatum (ait) à furibus fanum, diẽ dixit foribus, quippe quæ irrumpentibus illis aditum præbuissent, nec pro fano satis fideliter excubassent. Tum fores, iniquum esse aiunt se in iudicium uocari, quæ terebratæ & cõuulsæ uix tandem patuissent: prius uerò fanum ipsum accusandum quod fures ingressos receperit, tulerit diripientes, & præda onustos emiserit. Sunt qui scribant multo antea præuidentem hæc Philippum, non nisi prius acceptis obsidibus in Galliam uenisse. Armeniacus rursus Barolum admouet copias, per caduceatorem prouocãs Cõsaluum ad pugnam. At is loci munitione confidens, pugnam detrectauit. Cum autem uideret Canusium redire Gallos, præmissumque peditatum & bellicas machinas, Didacũ Mendocium, summo apud Hispanos loco hominem, qui cum flore equitatus abeuntium extremum agmẽ carperet, emisit. Versa est equitatus Gallici pars Alegrio duce in Hispanos, nec uelocitas eis quibus concursare mos est, Gallis stabili pugnæ assuetis, proderat. Ita pluribus uulneratis, duobus necatis Hispani equites ad suos se recipiunt. Vrgere Galli: instare fugientibus: Mẽdocius suis reuocatis fortiter prælium instaurare. Sed cũ cohortes aliquot hostiles expãsæ in alas utroque latere Gallos

dimicantes

dimicantes inuasissent, & Fabritius Columna cũ ala integra subsidio Hispanis uenißet, multis uulneratis despõdere animos ac sese inde Galli proripuere. Neque enim præmißis ante alijs copijs Armeniacus auxilio eis esse poterat. Aucti sunt Hispanis animi fœlici eo successu. Captiui aliquot è Gallis abducti sunt, inter quos Carolus Motta; quẽ captiuũ de pugnæ successu procaciter differentem, & Columnensiũ Italorumq; uires extenuãtem causam dedisse uolunt singulari certamini, quo totidem Gallos totidem Italis congressos uictos Italici scriptores referunt, Gallicis dissentientibus. Nanque incerta utrosque uictoria rediisse uolunt, cum omnes præter legem dictam stadij finibus impetu equorũ euecti sint. Apud Castellanetum, Petro Nauarro qui uicino Tarento præerat, oppidanos commouente non diu quies Gallis fuit. Dum enim Lanius & precio spoliari se, & ariete publicè uenum exposito uociferatur, Galli qui in præsidio erãt, quibus præerat Christophorus Aubrius Raderayus, summa perfidia submißis à Nauarro Hispanis, nocte intempesta ab hospitibus uno eodemque tempore comprehensi sunt. & equis & armis spoliati turpiter oppido eiecti. Aubrius ita eiectus cũ perfidiam Castellanetium uindicãdam suadet, facilè Armeniaco homini & acri & uehementi persuadet properet ad uindicandum tetrum facinus. Marius AEquicola & Ioannes Monferratus dissuadebant Armeniaco ne quid se commoueret: facilè in tempore daturos illos pœnas perfidiæ. Ipse si se subducat cum robore exercitus, non sibi defuturum in omnes occasiones intẽtum Consaluum, quin aut Rubos aut Altamuram aut Fogiam mox aduolet. Armeniacus Castellanetum aduolat, ut exarserat ira & stomacho: & quinde-

cim numum aureorum millibus, quæ ciues pro expianda ea perfidia offerebãt, contemptis, admotis machinis muri partem sternere incipit: at arcto adhuc ad irrumpendum loco, cum moræ impatiẽs immitteret undique Gallos, oppidanis & Hispanis, quibus ex ima rerum desperatione animi acuebantur, haud impigre resistentibus, suos reuocat, strata maiore parte muri uiam suis postea facturus. Hæc cogitãtem terret eques Gallicus Mericus Guarnerius, nuncians ni Rubos contendat, actum de Palicio & oppido. eò enim cum totis copijs Consaluum è Barolo progressum. Itaque retro unde uenerat, Rubos Palicio opem laturus contendit, sed instructo exercitu: iam enim assuetus Hispanicis insidijs, ne dispersi Galli à leui hostium equitatu exciperentur metuebat. Hactenus ita rexerat res Gallicas Armeniacus ut fortitudinem Hispani, misericordiam uicti, fidem socij perspexisse se faterentur. Alegrius uel imperium eius perosus, uel Apulorũ commotus sermonibus, qui parum abstinentes familiares esse Armeniaci querebantur, non desinebat aperte figere maledictis Armeniacum: pertinere hoc ad existimationẽ Gallicæ existimationis palam aiebat, ut aut Armeniacus eis uteretur quos abstinenteis præstaret, aut si spe amicitiæ deceptus esset, missos eos faceret: nihil interesse prædaretúr ne Armeniacus, an eos secum duxisset qui ueluti in prædam inuitati pro emissarijs habeantur. Cum autem iactitaret spe prædæ & pecuniæ maioris consequendæ retentas Gallicas copias ad Castellanetum, uir acer ingenio augebat atrocitatem eorum, quæ dicebat, uultu truci, cum accisas Gallicas copias, Rubos receptos, Palicium necatum & fœdißime desertum ingentis pecuniæ uana spe consequẽdæ quereretur: & hac atque illac

que illac uolitantem Armeniacum, qui tardus sit & parum efficax, ardentibus Gallis pugnæ copiam non facere: distractos tandem Gallos pro præda hosti præbiturũ: ipse ita sentiet posterius; cum satis feriatum cessatione torpere Gallum agnoscet. Hac delata ad Armeniacũ uariè hominem affecerũt: repositurus tamen alio loco Alegrio, publice tantũ edixit, Quo in exercitu Imperator ru moribus uulgi exagitetur, nihil esse salutare. Nihil esse quod sibi inuidiam paret ex familiarium sordibus: tantum eos abesse ab auaritia & rapinis, quantum eum ab abstinentia: se tandem aliquando pro istis dictis & factis Alegrium ulturũ, ut ne impune illusisse in se uideatur: interea curet uterq; suum negotium. Alegrium quasi bellicis negotijs, molestis & operosis implicatus sit, mox quærere quo defungatur ruiturus, talibus curis. Se, quod sit imperatoris munus, daturum operam, ut bene gerendæ rei occasionẽ eis præbeat. Multis bellis didicisse quãdo pugnãdum sit. Quibus de causis Castellanetum profectus sit, Alegrio non esse reddendam rationem. Verba eius, uerba dum sint, se laturum, ne quid priuata ea cõtentione res hostium superiores sint: cæterum ubi in præsens certamen ueniendum sit, facta uerbis potiora futura. Interea Consaluus cum quinque millibus peditũ, equitibus trecentis (nam celeriter è uicinis locis præsidia Hispanorum & Italorũ eduxerat) Nauarro è Tarento reuocato, castris prope Rubos positis, admotis machinis, in tres partes copias diuisit, ut una semper pars, quiescẽtibus alijs duabus, oppugnaret urbẽ. Anceps diu prælium fuit. Palicius urbem tuebatur cum centum Gallicis equitibus, unà cum Amadeo Sabaudiano. Chabaneus, cui

Curtono cognomen, unà cum Arturo Oliuerio trecentos pedites partim è Narbonensi prouincia, partim ex Aquitania celeriter circumagebat, ut subire Hispanus murum præ incidentibus telis facile non fuerit. Nouem horis continuis, qui Palicij res gestas Gallice scripsit, narrat pugnatum, equitibus Gallicis unà cum Palicio pro uallo fortiter obsistentibus. Consaluus ubi animaduertit paucitate oppugnantium æquari certamen, Italos milites plumbis æneis fortißimum quemque è Gallis impetere iubet: simul integras copias submittit. Vulnerati sunt & Palicius & Curtonus & Arturus. Hispani alij per ruinas strati muri, alij scalis ascensum parant: aduersus quos acerrime & Gallici & Aquitanici pedites cōcurrunt. Hostes & numero & uiribus superiores partim per semiruta, partim scalis, iam multis pilarum plumbearum ictu necatis, trāscendēre. Ita Rubos Hispani recepere. Ex peditibus constat omnes aut necatos aut uulneratos: equitum maior pars uulneribus quoque confecta. Palicius & Amadeus Sabaudianus, & Arturus Oliuerius & Curtonus capti, lætis Hispanis qui pro Palicio, Armeniaco sese potitos existimabant: Atque ita confectum bellum unius urbis expugnatione. Rubos uictores permissu Consalui diripiunt. Reuocauit inde medio ferè die milites Consaluus, cum attentari agnouisset earum mulierum pudicitiā quæ ad aras confugerant. Eas Barolum perductas, non contumeliæ exemptas, sed libidini ducum reseruatas apparuit. Expleti libidine Hispani eas tandem emisere. Sunt qui scribant, imparatum Palicium, cum uigiles parum suo munere fungerentur, oppressum: multis tamē horis acriter dimicatū omnes consentiunt. Reposcēte interea Armeniaco captiuos ea mercede,

cede, qua conuenerat inter eos initio belli, idque conceptis uerbis, si quis se sciens periurio contaminaret, satis ostendit Consaluus se fidem utilitate metiri: iusiurandum & deos pro nugis habere: Palam enim, uiolatas prius à Gallis inducias querebatur: clam, his redditis labare rem Hispanicam aiebat. Itaque equites excepto Palicio & Curtono longa diuturnáque custodia asseruauit. Pedites prius curatos, crudeli exẽplo remigibus Hispanicis myoparonibus adiunxit. Inde cum rediijsset Barolum, & Armeniacus haud longe à Rubis abesset, Castellanetorum perfidiam identidem accusans, qua factum esset ut serius adesset, ita consilia bellica disposuit ne quid nisi exquisitis omnium sententiijs moliretur. Accessit huic uulneri recens terror. Nam Cæsarem Borgiam Valentinum iam fidem cum fortuna mutasse ferebant, & qui omnia Regi quem Mediolani inuiserat, receperat, exauthorato exercitu uana simulatione promptissimos quosque è suis ad Consaluum ire passus est. Recreauit spes Gallicas Aubignij interea uictoria. Is cum sciret Hugonem Cardonium è Messana Rhegium soluisse, & fuso Iacobo Sanseuerino, & Didaco Ramiro, qui à Francisco Harcurtio ad Terinam obsidebatur, liberato: Terina quoque direpta, ne iterum Gallis prædæ esset, uideret longius progressurum, disquirere cœpit quo pacto ferociam eius contunderet. Erant cum eo Claudius Grignanus (hunc alij Grignium uocant, prodijsseque uolunt è familia Iacobi Brimei Grignij, qui olim nobilitatus sit animi excelsi & inuicti magnitudine, eoque nomine à Philippo Burgundiæ Duce inter equites uelleris aurei adscriptus) & Franciscus Malherba. Pedites Aquitanos

& Heluetios, qui M. octingentorum numerum explebant, Malherbæ committit: ipse equites cum Grignano qui quadringenti erant, partitur. Fixerat Hugo castra ea planicie quæ à Terina prospicitur. Aubignius explicat mox late equitatum, uti hosti terrorem incutiat, neque paucitate copiarum animaduersa, audacior euadat. Dextrum cornu Honorato Besemiano & Alphonso Salernitano principibus, quasi in Lunæ gyrum gradientibus committit: Læuum Griniano cum paucis cataphractis equitibus, maiore uerò parte leuis armaturæ: Media ipse acie graditur, robur cataphractorum equitum ita ducens ut Salernitano & Besemiano facilè iungi posset. At Malherbam aptißime ad Heluetiorum phalangem & peditatum Aquitanicum, qui sagittis perite emittendis ualebat, unà leuis armaturæ equitibus adiunxerat. Hugo quoque Cardonius cum detrectationem pugnæ, fugæ comitem esse uideret, nondum communitis castris, sese ad certamen accingit. Emanueli Benanidio committit dextrum cornu, Theodoro Triultio læuũ, partitis inter eos Siculis & Italis Hispanisque equitibus: in media acie aduersus Aubignium subsistit cum cataphractis Aragonijs equitibus, quorũ alijs aliquot ueteranis iampridem exacto Neapoli Mompenserio utebatur: pedites Hispanos & Siculos Antonio Læuæ cõmittit, homini eousque belli cupido ut tum demum ea hora se felicem diceret, cum ostendendæ Hispanorum uirtuti occasio pediti Hispano daretur aduersus Heluetios & Aquitanos tot uictorijs præferoces, demptóque hoc fulgure Gallici nominis circumlaturũ ubique Hispanos arma iactitaret. Congreßi utrinque acriter pugnabant, eaque celeritate ab utroque cornu

procursum

procursum ut machinarum bellicarum opera inutilis fuerit. Hugo ipse antè equo insigni uectus, exemplo suo satis suos hortabatur. Aubignius ubi æquari pugnam uidet, Grignano imperat uti expansa ala in trāuersos Hispanos Siculósque pedites incurrat: Is celeriter inuectus uarie pedites dissipat. Is terror obiectus hosti Malherbam impulit ut magno impetu Heluetios & Aquitanos extruderet, qui perculsis hostibus instantes, pedites in fugam uerterent. Hugo, quum equitibus labarent animi, ita acriter obsistebat ut quosdam è suis prehenderit, & aduersos in hostem uerterit. Tū uelut redintegrata est pugna. At Aubignius cum ala cataphractorum Scotorum ita se intulit ut pulsi loco hostes perturbatis ordinibus in fugam uersi sint. Ita undique fuga facta. Galli multis stadijs fugientes persecuti sunt, multis in itinere & cæsis & captis, dum incautius per montium angustias euadentes consectātur. Grignanus necatus est: Aubignius uix uno atque altero stipatus (omnes enim in prædam intenti hostes sequebantur) facto impetu ab Hispanis aliquot equitibus captus est, nec agnitus: mox tamen opem ferentibus equitibus aliquot Gallicis & Italicis, qui Salernitano militabant, ad unum cæsis Hispanis liberatus est. Ferunt iugulum Aubignij iterum atque iterum ab Hispano equite petitum, sed Ioannis Stuardi Albaniæ Reguli, uixdum adhuc pubescentis, opera, qui reliquos celeriter ad opem ferendam euocarat, seruatum. Relata quindecim uexilla militaria: capti M. trecenti, mille cæsi. Galli supellectili omni impedimentisque hostium sunt potiti, & Hispanicis equis ducentis, quorum iacturam grauiter Cardonius tulit. Is sese pro-

ripuit in locum altum, cui Bubalinæ Mottæ nomen: locóque diffisus longius in Siciliam rediјt. Aubignius mox Mottam Bubalinam, dedentibus se oppidanis, & Pentadactylum Locrorũ oppidum ui expugnauit: & quia hyems instabat, dimissis in hyberna copiјs, Armeniacum mox certiorem facit de uictoria adepta. Elato autẽ Grigniani defuncti corpore ad Bubalinam Mottam, militari pompa & captiui Hispani & relata ex hostibus uexilla feretrum præibant. Ita illius funeri iustis magnifice solutis, reliquísque equitibus, decursiones quoque militares habitæ. Simul cum Griniani corpore elata quoq; sunt aliorum corpora. In his quinquaginta equites fuere notissimæ uirtutis: pedites centum. Aduenerat paulo antea Petrus Summuntius (in quo erat summa eruditio, & cum eruditione iunctus urbanitatis lepos) ad salutandum Aubignium: ísque precibus illius hac funebri oratione fortissimorum uirorum exequias celebrauit: Maxime uellem proceres, uiuum potius Grinianum quàm mortuum, reliquósque fortissimos commilitones cæsos, laudaremus: sed quoniam ita natura comparatum, ut corpus fluxum, animum immortalem nacti euocante deo Opt. Max. corpus humo, animam cælo tandem aliquando reddamus, enitendum est nobis ne ulla posteritas memoriam fortissimorum uirorum inobscurare taciturnitate nostra possit; quandoquidem uita defunctorum in uiuorum quodammodo sita est memoria. Atque ut omittam & genus & auos & proauos (hæc enim ut splendidissima sint, ita aliena sunt, maiorum sunt nostrorum) Grinianum ipsi semper scitis apud suos charum, apud principes magnum, apud uos summa beneuolentia fuisse. Missus prima militia ad Cordeum, omnẽ exer-

citum in se conuertit. haud facilè discerneres militine an Cordeo charior esset: neque Cordeus alium quenquam deligere solitus ubi quid promptißime agendum esset: neque milites alio duce plus confidere. Cum Carolo uerò Rege huc profectus, uirtute, aßiduitate, consilio, tanto Regi acceptißimus fuit. Multa prætereo eáque præclarißima, ad singulare enim factum properat oratio. Meministis enim proceres, meministis qualem operam Regi Aubignióque toto hoc bello præstiterit. Vidistis nobilißimum hominem militaribus armis oneratum, humi iacentem, fatigatum nocturnis uigilijs quiescere. Meministis qua uos ille liberalitate fouerit: Meministis ut idem primus quidem prælium lubēter inire solitus sit, postremus commisso prælio excedere. Nunquam hominem ab instituta animi magnitudine, auaritia ad sordeis ullas reuocauit, non libido ad uoluptatem, non amœnitas ad illecebras. Quid commemorem faciles priuatorum ad eum aditus? liberas querimonias? ut miles eum pro commilitone, socij pro fratre, exteri pro patrono paßim haberent. Nam humanitate quidem tanta fuit, ut difficile sit dictu utrum hostes magis fortitudinem eius roburque ueriti sint, an clementiam superati amarint. Tali indole Grinianus ereptus est nobis (ut Mars fortem quemque pignerari solet) dum fugientibus hostibus instat, & subducta caßide quo statu res sint nostræ explorat: sed ita occubuit, ut multis prius hostibus & uulneratis & cæsis uictoriam nobis nobilißimam reliquerit. Quamobrē fortißimi milites, celebremus exequias tanti uiri: Celebraturi uerò sumus optime, si illius exemplo nitamur semper ad optima, si ille nobis

» exemplar sit, si eius fortitudinem, magnitudinemq; ani-
» mi imitemur, eius abstinentiam censuram nostram esse pu
» temus, fortunatamq; mortem eius nobis persuadeamus,
» quæ naturæ debita, pro patria potißimum est reddita:
» persoluisseque eum naturæ debitum, quæ ei usuram uitæ
» dederat, tanquam pecuniæ, nulla præstituta die: confe-
» cisseque iter iucundum, quo confecto dum diuorum con-
» sortio fruitur, nulla reliqua cura, nulla sollicitudine an-
» gatur, emissumque è custodia & leuatum uinculis in æ-
» ternam domum remigrasse. Feramus ipsi æquißimo ani-
» mo eius mortem, quem uirtutis perfectæ perfecto fun-
» ctum munere uidemus: Ac si præreptos illi aliquot an-
» nos, præcisas potius forte aliquot horas doleamus, id ta-
» men in mentem nobis ueniat, tam splendidè & integrè
» uitam anteactam id perficere ut satis superque uixisse
» uideatur. Cuius fortitudinem si perpenderitis, rationi-
» bus subductis intelligetis, si desiderium Aubignÿ & for.
» tißimi cuiusque intuemur, fortißimum uirum Grinianũ
» parũ uixisse: si ad earũ rerũ quas geßit magnitudinẽ, sa-
» tis uixisse: si ad fortunæ uarietatẽ & commutationẽ, ni-
» mium diu uixisse: si ad memoriam rerum præclarißime
» gestarum, semper uicturum esse. Atque ut angi possumus
» eo nomine quòd fortißimi uiri cogitationes & actiones
» medio in spatio fractæ sint & corruerint, isque ipse ante
» in ipso cursu obrutus quàm portum conspexerit: Conso-
» lari tamen haud leuiter debemus, cum ex hac tanta re-
» rum perturbatione in feliciorem uitam migrasse homi-
» nem uideamus. Cuius fortißimi manes ita cõquiescunt,
» ut æterna omnia, secura, tranquilla Dei Opt. Max. ope
» adepti esse uideantur. Iam hyems in exitu erat, cũ Hu-
go Cardonius reparato exercitu, mißis etiam quinq; ho-

minum

minum millibus à Ferdinãdo, aux erat exercitum, ut iam ad octo hominum millia in armis haberet. Siculis Cardonius, Hispanis præerat Ferdinãdus Andrada belli peritissimus. Aderat & Ioannes Cardonius, & Alphonsus Carnailus, & Emanuel Benanidius, & Antonius Læua. Aubignius superiores cum non ignoraret hostes numero militum, confisus tamen ueterano milite, & frustra toties expectans à Rege auxilium, aleam rursus belli tentandam sibi persuasit. Itaque facturus hosti pugnandi copiam, ex Gioia oppido copias educens, in campos uicinos progressus est. Primum agmen ipse sibi sumpsit: secundum Honorato Sanseuerino, tertium Alphonso Salernitano tribuit: Malherbæ pedites cum machinis bellicis cõmisit. Apud hostes in dextro cornu Emanuel, in sinistro Carnailus, in media acie Hugo Cardonius, sequente Læua cum equite & pedite Hispano uetere. Aderat deinde cum recẽtibus copijs Andrada. Aubignius cum Emanuelis cornu concurrit, ita acriter ut pulsi hostes iam terga darent. At cedentibus mox adfuere Cardonius & Læua: turbatisque equis uir uiro cõgrediens ferè ex equestri pedestre certamen reddidere. Anceps erat, utrinque multis cadentibus, certamen, nec ulli fugæ consilium tentaturi uidebantur. Tandem hostes sæpe & multum cogitantes, qua fronte acieque densa, cũ numero uincerẽt, superessentque integræ copiæ, Aubignij equitatũm nimis tenuẽ & rarum impellerent, Alphonsus Carnailus sinistrum cornu circunducens ita in Aubignium, cuius equitatum in angustum locum coactum uidebat, inuectus est, ut facilè pepulerit labore & uulneribus fessos. Inde dißipati Aubigniani equites, & quà quis-

que potuit, inde sese effusa fuga proripuit. Aubignius ab hostibus interceptus, suorum cuneo in equum relatus est. Alphonsus Sanseuerinus, cum tardius Aubignio opem ferret (nam iam hostes peditatum quoque Gallicum dißiparant) à Ferdinando Andrada fugatus est. Honoratus Sanseuerinus, ne tentata quidem pugna, quasi serum esset auxilium, cum fugæ comes esset Alphõso, unà cum eo interceptus et abductus est. Aubignius Gioiam, inde Angitulam sese proripuit. Andrada & Cardonius celeritate uictoriæ usi Angitulam mox expugnant. Aubignius cum suis in castrũ munitum transit, per multos menses, etsi admotis machinis, obsidionem fortiter tolerans. Scio à Iehannoto Dinuerso, & Podenasio equitibus Gallicis & Aquitanicis huius pugnæ aduersum euentum in culpam Aubignij relatum, cum illi Malherbam admonerent, quòd essent Galli numero hostibus inferiores, protrahendam pugnam: loca munita insidẽda. Sed quando multa calumniari facilius gesta possumus, quàm quid opus factu sit antequam gerantur cõsulere, euentisque rerum parum sani homines metiri solent hominum prudẽtiam. Quæ in rem Gallicam essent haud ignorasse Aubignium tot prælijs assuetum, facilè crediderim: fieri uerò potuisse, ut qui amplas res & secundas ductu suo sæpe geßisset, scientiæ militari & fortunæ, qua sæpe in bellis periclitatus superior semper euaserat, confideret, à qua tum desertus sit. Interea ut finis unius mali, principium esset alterius, Consaluus aucto exercitu ex pluribus Germanorũ cohortibus, & undique aduecta annona, Preianne Gallo frustra obnitente, iam etiam Venetis, qui sese spectatores futuros huius belli receperant, neutrique auxilium laturos, occultè

Ferdinando

Ferdinando fauentibus, post septimum mensem Barolo egressus est, ultro Gallis cõgressurus. Armeniacus, qui aucto exercitu non ignoraret maiora ausurum Consaluum, rogat Matthæum Aquæuinanum, qui se Cõuersani tenebat, ut ad Altemurã sese Ludouico Darsio cõiungens, Canusiũ ad se properaret. Petrus Nauarrus Matthæum ad Darsium properãtem, dispositis in itinere insidijs, literis perlectis & corrupto pecunia tabellario, cum id ille ignoraret, intercepit, captiuúmque abduxit. Consaluus ad Carignolam tandem cum robore exercitus peruenit, euocato prius ad se Petro Nauarro & Ludouico Errera. Alij Ciriniolam oppidum uocant, Cereneolam alij. Peruenerant iam ad Armeniacũ ad Canusium agẽtem, Darsius, Alegrius, Formantius, Traianus Carracciolus, Palicius. Alegrius, cum hostis pugnãdi copiam faceret, etsi uix hora diei superesset, ferox sermone belli aleam subeũdam ferociter aiebat, oblique dissentientes timoris arguens. Cui Armeniacus, qui quoniã aduesperasceret, malebat sequẽti die pugnare, Ego quidẽ (ait) dimicaturus sum. Vereor uerò ne præclarus hic consultor, currenti potius equo quàm hoste confidat, ubi in apertã cõtentionẽ certamenq; uenerimus. hauddubiè euentũ belli ominatus, fugãq; Alegrij. Ipse ita instruxit aciem, ut in dextro cornu ipse cũ Darsio esset, Chandius in media cum peditatu, extremã Alegrius duceret: atq; ita decretum est exquisitis singulorum sententijs, ut cum Armeniacus inuectus esset in hostem, Chandius è media acie machinas bellicas emitteret. Parũ abfuit quin Armeniacus & Alegrius inter se digladiarẽtur, sed Arsius permulsit iram Armeniaci. Concurrère principio leues alæ equitum: Tormenta hostium bellica in Gallos emissa

sunt, quorum fumo & excitato puluere equitibus Gallicis uisendi hostis & procurrendi facilior copia adimebatur. Ea tormenta cum iterum in Gallos emitterentur, metu Italorum, qui ea uentura in Gallorum potestatem uerebantur, ut quidam prodidere: ut alij, casu incensa sunt. Armeniacus procurrẽs in Germanos & sinistræ alæ equites, fossis aliquot quas hostes prius leuiter texerant, incurrens, ne ad eos perueniret factum est. Itaque retro agmen flectens, dum locum alium, quò irrumperet, disquirit, pila plumbea ictus cecidit. Chandius eisdẽ fossis hærens, & pilis quoque plumbeis ab Hispano pedite impetitus, dissipatis Heluetijs eodẽ loco necatus est. Ita Galli animos demittunt & contrahũt. Cædes inde, non iam pugna erat, cum uictos duces Galli uiderent, Hispani & Germani ingenti ululatu testarentur. Formantius acriter dimicans captus est. Darsius multis necatis, cum effusam fugam Alegrij atque aliorum uideret, sæpe diris deuouens hominis contumaciam, qui simultate sua extremo diei tempore uana elatione animi subnixus Gallicam uirtutem eo facto maculasset, & de uera belli gerendi ratione Armeniacum dimouisset, & ipse tandem perfugit Venusiam. Alegrius Tripaldam post uarias latitationes, inde Auersam tandem peruenit. Et Italici & Gallici & Hispani scriptores huius diei celebrem uictoriam his fossis adscribunt, quibus occubuit Armeniacus. Alij ita narrãt, nono Calend. Maij anno millesimo quingentesimo tertio Consaluum in pontem Cannarũ uenisse: Postridie cũ tẽtaret Ciriniolã, uenisse subsidio Gallos: fuisse utrinque acriter pugnatum, donec equites Gallorũ ab extrema acie nullo premente sese reciperent. Ea re animaduersa equites Hispanorum, & Italos Gallorum à

fronte

fronte prœliantium latera adortos perturbasse: ita hosti partam uictoriã. Aubignius interea per hostes certior factus de Armeniaco cæso, útque cõploratæ essent res Gallicæ, missis etiam equitibus qui eadem renunciarent, sese in fidem Consalui contulit (sunt qui Palicium & Turnonium cum Aubignio uelint fuisse) pactus omnium incolumitatem, & liberum in Galliam discessum: ipse, donec confectum esset bellum, liberali custodia asseruaretua: bello confecto, liberaretur. Ac ne Cõsaluus sub belli nondum confecti formula rem extraheret, conuenit ut Neapoli, arcibus, et Caieta reddita, aut expugnata cõfectum bellum haberetur, atque idem iuris statueretur, Neapoli cum arcibus à Gallis ea æstate retenta. Galli secundum eam pugnam plures captiui abducti sunt: tormẽta bellica eximiæ magnitudinis capta. Interea Neapolitani pulsis Gallis, & in arcem confugientibus oratores ad Consaluum mittunt, nihil aliud petentes quàm incolumitatem sibi, & ueterum tabularum, immunitatum & iurium cõfirmationem. Consaluus benignißime auditos, cœnæque adhibitos Neapolitanos, collaudatis Ferdinãdi in eam ciuitatem studijs, ita sibi eorum beneuolentiam conciliat, libenter ut illi pro Ferdinãdo Consaluũ, siquid is molitus esset, regnare uoluissent. Omniũ sibi laborum circa Apuliam exhaustorum nequaquam tantum fructum esse, quàm ultro sibi conciliatos Neapolitanos, profitebatur. Itaque ex Apulia Campaniã ueniẽs, magnificè, receptus alijs urbibus, Neapoli exceptus est. Admotæ mox sunt à Petro Nauarro arcibus machinæ. Valentina turris haud diu oppugnata, recepta est. Turris nouæ oppugnatio diutius eos occupauit, sed cuniculis à Nauarro ductis, parte proruente Galli deditio-

nem fecere, uiolati tamē omnes præter fœdus. Inde Orii arx iisdem cuniculis tentata, oppressis ruina muri prolabentis custodibus expugnata. Ludouicus interea Darsius qui Venusiam se receperat, cum delecta Gallorum manu crebrò eo loco erumpens, uarie Hispanos fatigabat. Itaque cum Valentinum Benanidium cū turmis aliquot Hispanicis intercepisset, eò missus est à Cōsaluo Antonius Læua cum Didaco Arelliano, qui erūpentē coerceret, quos ille sæpe fatigatos uarie eludebat: occupata etiam Atella & Altamura, cæso Hispanico præsidio. Inde Cōsaluus Caietam contendit. Erant eo loco Alegrius, Ludouicus Salaßiorū regulus, Oddo Ribberacus Daydius cum Aquitanico peditatu. Caietam ductis quoque cuniculis dum oppugnat Nauarrus, contra ex urbe aliis actis cuniculis, uanū fuit hominis studiū. Simul Aquitani pedites, ex urbe machinis emissis, fortissimū quēq; ex hostibus sternebant. Claßis quoque Gallica Preianne duce & Iona nauarcho adolescente, quæ inter Molam et Caietā prouecta erat, machinis emissis hostes Formianis littoribus uagātes paßim necabat. Cæsi sunt in Caietæ oppugnatione Sancius Armentalus, Alphonsus Lopesius, Antius Litestanus Germanus. Sed maxime commotus est Consaluus morte Hugonis Cardonii iam Gallicis bellis assueti, & Rodorici Maurici. Itaque remißa obsidione, in Castellonem rediit, quod alii Formianū M. Tullio fuisse aiunt. Rex interea cōscriptis septē peditum millibus & quadringentis equitibus Ludouicū Tremolium, & Frācifcum Gonzagam copiis præficit. Eos subsidio suis mittit. Sed Tremolio Romæ grauiter ægrotāte, ut iam desperata esset hominis ualetudo, summa imperii rediit ad Gonzagam. Moritur interea Romæ Alexāder

VI.

VI. Põtifex Max. Is cũ filio Valẽtino Cæsari imperasset, ut propinato ueneno inuitatos purpuratos tolleret, dum ministri errore & Alexandro & Cæsari, & Hadriano purpurato, qui multum gratia apud eos ualebat, è lagena ueneno infecta crebra pocula dantur, accidit ut quibus pernicies parabatur liberarẽtur, Alexander Põtifex & Valentinus sese obrutos ueneno sentirent. Alexandro intra paucos dies extincto, filius mulæ utero recenter necatæ inclusus, alijsque pharmacis adhibitis, seruatus est: sed ita aduersa fuit ualetudine, dum agitur de Pontifice deligendo, ut, quod concupierat, è suis quem uellet, Pontifex non designaretur. Gallicus exercitus multum poterat ad comitia Pontificia. Georgius Ambosius Rothomagensium Pontifex, unà secum è carcere liberato Ascanio Sfortia Ludouici fratre, cum is omnẽ ei suam deferret operam, ingratißimum Ascaniũ sensit. Elusus est uerò egregiè à Iuliano, quem Iulium Põtificem nominatũ legimus. Is cum & Borgiæ opera & Galloriũ uel studio uel metu uideret patrũ studia in Georgiũ inclinare, ultro adijt hominẽ: & Pontificatũ quidẽ (ait) omniũ suffragijs dari tibi fateor. Atque ego quidẽ haud diffiteor, uel pleraque me, tantam ut tibi dignitatẽ pararem, & simulasse dolẽtem, & dißimulasse uolentem, tandẽ ut aliquãdo rẽ omnẽ ad effectũ cõsilij perducerẽ. Hactẽnus tacui, cũ præmaturã denũciationẽ officij studiique intelligerem. Id uerò ueremur amici tui, ne quod olim non ignoras accidisse, quiritentur exteri purpurati metu te Gallicorũ armorum designatum: nouaq; habeãt postea comitia de alio designãdo. Quin tu eos, cum uideas parata omnium in te studia, hoc metu liberas? Neque enim circunfusis patribus armis Gallicis, uane quis

" *obiecturus Spiritus sacrosancti numine nos desertos.*
" *Itaque censeo emittas mox omnes Gallicos milites urbe,*
" *Pontificatum minime controuersum sine dubio adeptu-*
" *rus. Hæc suadeo ut non peritissimus harum rerum, ita de*
" *studijs erga te patrum non ignarus. Quæ erũt necessaria*
" *in eo tibi parãdo honore, in eadem nec infidelem, nec se-*
" *gnem operam polliceor.* Georgius hac oratione commo*tus, rem defert ad Borgiam. Is ridere Iuliani uanitatem, qui homo in dedecore natus, ad turpitudinem educatus, ad simulationem accommodatus, sequester comitiorum corrumpendorum, tanto postea interuallo sacrosancti Spiritus numen ad Pontificia comitia reuocet. Paruit tamen malo omine illius cõsilijs. Ita Galli Roma egressi, Iulianique opera Pontificatus Georgio extortus, renũciato Pontifice Pio III. Ipsum Iulianũ multi postea audiere uanitatem Gallicam ridentem: & Pio paucorum dierum Pontifice, cum multa in Gallos moliretur, mortuo, Iulianus Pontifex præparatis ante in id consilijs Pontificatum adeptus est. Iam Heluetij & Galli unà cũ Gonzagua longius progressi erant. Aderant & Ludouicus Sallassus, & Sadricurtus Spurius, & Matthæus Trantius, Alegrius, Antonius Basseius, Michael Grãdimontanus, Petrus Medices Florentinus, Sanctocolumbanus, Theodorus Triuultius qui se iampridem ad Gallos receperat: Borbonius Aquitanus, qui comitis Lauedani agnomine notior est: Gibertus Carpinas, Ioannis Bentiuoli Bononiensium Reguli gener: Rambertus Malatesta Sogliani Comes, pluresque alij partim è Caieta euocati, partim Gallica stipendia secuti. Vrsini uel Borgiæ irritati simultatibus, uel à Didaco Mendocio maiorum stipendiorum spe sollicitati, desertis Gallis Cõsaluo hæserunt.*

hæserunt. Galli qui è Caieta eruperãt, Molam & Itrium dorti cæsis Hispanis diripiunt. Arcem Sicam dum oppugnant, uana fuit oppugnatio. Consaluus è Formiano motis castris, supra Casinũ arcem munitã, quam è tẽplo Galli erexerant, cæsis direptisq; Gallis recipit. Aquinum Gonzaga profectus est. Missi sunt à Consaluo Fabritius Columna, & Ludouicus Petilianus, qui cũ Columnensium & Vrsinorũ equitibus extremũ agmẽ carperẽt. In hos inuectus Alegrius sex captis, multis uulneratis reliquos in fugã uertit. Gõzaga ex Aquino motis castris, Fregellas se recepit. Cõsultanti quidnã agendũ, quà peruadendum, multis in diuersas sententias tendẽtibus plures dies consumpti sunt. Placuit tandem Lyri amne ponte cõstrato traduci copias. Fuere qui scripserint, quorundã qui Gonzagæ familiares erãt, opera admonitos hostes de cõsilijs Gallicis. Nã Cõsaluus quasi nõ interfuisset modo, sed præfuisset extremis cõsilijs, leuẽ mox armaturã equitatũq; Hispanicũ misit cũ Petro Pacæo & Fabritio Columna, qui aduersam hosti ripã tuerẽtur: munitioneque longe lateq; perducta Gallos trãsitu arcerẽt. Galli interea ad traijciendũ Lyrim, pontẽ consternebãt, pilis Hispanicis æneis, & Italicis sæpe prohibiti. Galli quoq; ijsdem pilis uarie hostes infestabãt. Itaq; accidit ut à Gulielmo Bayleno Poiano Aquitano equite, eodémq, sagittarũ emittendarum peritissimo, Fabius Vrsinus sagitta emissa necaretur. Interea à Fabritio Columna Galli qui Euandri arcẽ cũ Federico Mõfortio retinebant, acerrimè oppugnantur, cum Conzaga admonitus à Sadricurto qui arcem magni momenti ad bellum aiebat, minimè obsessis auxilium tulisset, neq; ferre uellet. Pacta Gallorũ incolumitate deditur arx Fabritio. Dissimili euẽtu turrim

ad Lyris fauces positã, cũ fortiter admotis quoq; machinis Galli oppugnarẽt, Antonio Basseio urgente Hispani dedere coacti sunt, pacta quoq; suorũ incolumitate. Iam põte cõstrato nequicquã hostes cũ munitiones oppugnassent & ripa aduersa cedere cogerẽtur. Erãt ita Gallica tormẽta è superiore inferioréq; ripa instructa, ut ad põtem emissa transeuntibus maximo essent auxilio. Et iam Basseius cum delecta Heluetiorũ manu trãsierat. Fabritius Columna & Ferdinandus Andrada in transeuntes inuecti, uarie eos urgebãt. Sed Alegrius et Sadricurtus, & Petrus Medices, & Sanctoiulianus unà cũ Baiardo transgressi facilè Hispanos & Italos equites prcpellebant, cũ repentè Cõsaluus cũ robore exercitus aduolat. Eius erat cõsilium ut impeditos Gallos, & inopinantes aggressus, qui nondũ flumẽ transierãt, cõcideret. Basseius & Alegrius, etsi numero inferiores, audacius subsistere. Sed Galli machinis aptissimè à Consaluo dispositis, ne auxiliũ iam transgressis ferrẽt prohibebãtur. Quod Alegrius Basseiusq; intuiti, Heluetios hortati, dũ et Galli q erãt cum Alegrio equis cæsis peditũ munus libẽter susciperent, in tormẽta hostiũ bellica impetũ faciũt, ut iã Fabritius Colũna & Andrada pulsi loco sese ad suos reciperẽt. Sed ea ab Hugone Moncata egregie defensa, & Germanis militibus, tandẽ ut Heluetijs Gallisq; ad suos redeũdũ fuerit. Cæsi sunt è Gallis aut Heluetijs quingẽti, cẽtum submersi: ex hostibus ducẽti desiderati. Petrus Medices in Gonzagã grauiter inuehebatur, quẽ cũctatione simulata, exploratis satis omnibus, traijciendi alijs causam fuisse aiebat: nunquã autẽ adduci potuisse, ipse ut traijceret. Genesius Sepulueda eo prælio cõmẽdat Ferdinandi Hilescæ signiferi Hispani robur, qui machina bellica dextra amissa, uexillum læua multis uulneribus

acceptis extulerit. Galli in castra regreßi de integro & consiliũ Lyris traijciendi inibãt. Sed Gõzaga cũ se suspectũ Gallis sentiret, uel Sãdricurti cõuitijs cõmotus à quo pædiconis noĩe insignitũ se frẽdebat, uel (quod Sandricurtus iactabat) ut abducto secũ robore Italicarũ copiarũ uires Gallicæ minuerentur, abdicato sponte imperio abijt, culpã cõferens in Gallorũ contumaciã, nihil suo egressum se officio dictitãs: sed hactenus ea erant consecuta quæ hyemi aduẽtanti, locisque parũ bello aptis imputari poterant. Eius discessu et hostibus aucti animi, et ex hac spe deturbati Galli nõ leuiter perculsi sunt: & tamen, ut in rebus fluxis, summã imperij detulere ad Ludouicum Salaßiorũ regulum, donec Regi aliud placuisset: exteris tamen multis, qui florẽtibus rebus præstò fuerãt, deuolãtibus, & ad hostes se recipiẽtibus. Hyems deinceps adeò imbribus frequens, locis præsertim cænosis adeò utrorũq; copias afflixit, ut Cõsaluus tot pro ripa extructis munitionibus, eas deserere & ad Sueßã se recipere coactus sit: & Galli, qui toties ꝑ Lyri traijciẽdo certaßẽt, abeũte hoste nihil deliberarẽt de trãsitu, deteriores locos et parũ munitos ueriti. Tẽtauerat is prius perfringere Gallicũ pontẽ, in eamq; operã cõuehi iusserat ligneas munitiones, quæ impetu amnis emissæ superiori loco põtẽ perfringerẽt. Beiomãtius cũ cohortibus Aquitanicis paruis nauiculis traijciẽs, elicuit omnẽ eum apparatũ, & abduxit, cæsis qui adornabant Hispanis, nauigiolisque aliquot depreßis & ratibus abductis. Cõsaluus cum hæc frustra expertus esset, Prosperi Columnæ consilio deliberat de incendendo ponte Gallico. Ad id traiectoriam nauem deligit, eámque lignis exilibus, sulphure utraque parte intinctis, ingentiq; alia materia

ficca, resinata, & piceata, cõplet: hancque maximo sonitu incitatã ad pontem emittit: irrito conatu, cum & Galli dolo intellecto leuibus machinis emißis uenientem arcerent, & ignis ab Hispanis temere illatus, & antennas & latera & foros proramque ipsam, resinatúmque & piceatum omnem apparatum prius cõsumeret, quàm ponti Gallico nocere posset. Galli interea hyemis sæuitia plures absumpti sunt. Vigiliæ multos conficiebant: Heluetiorúmque affecta laboribus corpora, & equi pabuli inopia consumpti. Tot rebus oppreßi, cum neque pecuniâ auersâ stipẽdia à regijs Quæstoribus bona fide exoluerentur, Salassus constituit peditibus relictis, qui munitiones tuerentur, equitatus robur Caietam deducere. Fremere pedites, obijci se hostium insidijs, stipendia non solui, affecta iam omnium uigilijs corpora. Permulsit Salaßus iras eorum: réque iterum deliberata constitutũ est uti & pedites & equites in hyberna deducerentur. machinæ uerò bellicæ fluuiatilibus nauibus impositæ sunt: eorúmque auehendorum cura mandata Petro Medici. nam is, licet plerique id munus detrectarent quasi periculi plenum, receperat: futurúmque potius ut uita spoliaretur ab hostibus, q̃ hi machinis potirentur, edixerat. Atq; ut receperat, ad extremũ præstitit. Nam fluuiatiles naues machinis onustæ, in ipsis fluminis faucibus, proris auersis & undis dantibus locũ unà cũ eo & plerisque alijs obrutæ sunt: tametsi Medices iam cũ initio littora agitata uẽtis intumescere, ac resonantẽ undiq; fragorem & murmur uideret, & audiret increbrescere, cautius sese ea cura explicare potuit. Iam Consaluus (ut erat ad exploranda Gallica cõsilia callidißimus, & exploratores plures ingẽti pretio deuinctos in Gallicis castris

ſtris habebat) certior factus fuerat de eorũ in Caietam *diſceſſu.* Itaque Liuiani Vrſini *conſilio, parte alia* Lyris, *adiunctis cõpluribus nauiculis, atq; inuicẽ colligatis, aſſeribusq; constratis, dolijs quoq; applicatis ponte facto traijcit copias: imparatósq;* Gallos *nactus, q̃ ſugiũ ſe re ceperãt, cæſis illis oppido potitur.* Salaſſus *interea cũ robore copiarũ* Caietã *properabat.* Accelerãt Ferdinãdus Andrada *&* Didocius Mendocius *cum leui equitatu hoſtiũ, ut extremum abeuntiũ agmen inuadãt.* Petrus Terralius Baiardus *ſolus acriter diu impetũ hoſtium ſuſtinuit, donec adeſſent &* Bernardinus Adurnius *et* Grãdimontanus *&* Sanctocolumbanus, *cum alis aliquot* Gallicis *&* Italicis *circa lapideũ pontẽ* Formianum, *qui & diu impetũ hoſtiũ pluribus quoq; necatis ſuſtinuere. Atq; ubi ſatis intelligũt lõgius ſuos progreſſos, ſenſim ſe quoq;* Caietã *recipiũt, pluribus tamẽ deſideratis, in quibus &* Adurnius *occiſus eſt &* Sanctocolũbanus *uulneratus, unà cũ* Buſeto *et* Bourdelio. Cõſaluus *ad* Caietã *oppugnandã contendit, nõ ignarus frumẽti inopia, ut in tanta multitudine, urgeri* Gallos. Galli *quoq; cũ ingraueſceret annona, eſſẽtq; in ſumma difficultate nũmaria, ne fruſtra obſidionis incõmoda perferrẽt,* Sanctocolũbanũ *miſere qui ſalutato* Cõſaluo *narraret, ſi non indignæ militaribus hominibus cõditiones offerrẽtur,* Caieta *ceſſuros: ſin ſecus, potius nõ indignã* Gallico *nomine mortẽ oppetituros. Remiſſi ſunt* Caietã *cũ eo* Petrus Nauarrus, Didacus Mẽdocius, Petrus Pacæus, *cũ* Salaſſo *trãſacturi.* Tãdẽ *cũ multis diebus* Triuultius, Baſſeius *et* Alegrius *cũ* Cõſaluo *collocuti eſſẽt, his legibus urbs dedita eſt, ut* Galli *oẽs,* Itali, Heluetij, *quà uiſum fuiſſet, uel terrà uel mari cũ omnibus equis impedimẽtisq; liberè in* Galliam

rediret: Caietanorũ res oẽs ſaluæ eſſent, reliquiſq; urbibus quæ Gallicas partes ſouiſſent, fraudi ne eſſet: Aubignius, Formãtius, & reliqui captiui, qui Neapolim abducti eßẽt, liberarẽtur. Nõ potuit impetrari à Cõſaluo ut Matthæus Aquæuianus & Sãſeuerini liberarẽtur: Diſerte tamẽ additũ eſt, integra eorũ cauſa Ferdinãdo ſeruaretur: de his neq; Ferdinãdus, neq; Cõſaluus ſuppliciũ ſumere poßent, donec per legatos Gallicos cũ Ferdinãdo Rex egiſſet. Ei rei peragẽdæ octo mẽſes ſtatuti ſunt: Hiq; poſtea pace inter Reges cõciliata, liberati ſunt. Traianus Caracciolus cũ omnibus ſuis liber emiſſus eſt: hiq; qui à Gallis capti erãt, liberati. Eo pacto Galli in Galliã rediere: Salaſſus tamen in itinere defunctus eſt. De regijs Quæſtoribus, qui pecuniã auertiſſent, decreta peculatus quæſtio: Ioannesq; Herouetus peculatus damnatus eſt: Sadricurtusque & Baſſeius & Alegrius, quaſi re male geſta, diu aula exclusi ſuut: Alegrius tamen intra paucos menſes in gratiã redijt. Sed & equitũ peditũq; ſtipendiũ præfecti fraudauerãt, falſũ interea equitũ numerũ deferẽtes. Sũt qui ſcribãt Aubigniũ & pleroſq; alios aliorũ captiuorũ facta permutatione redditos: uolũtq; unà cũ Aubignio captum prius Alegriũ, liberatũ. Herouetus ab ipſis Gallicis Italicisq; præfectis ita aiebat fraudari ſtipendia, ut nunquã copiæ eo quo debebãt numero uiderentur, quin & in tranſuectione publica alij alijs equos commodarẽt. Ludouicus Darſius cũ eo fœdere uti poſſet, ea fuit animi magnitudine, ut expãſis uexillis reſonãtibusq; tympanis Venuſia egreſſus, fruſtra obnitẽte Antonio Læua in Galliã redierit. Hũc alij Ludouicũ Daxiũ Berruyerũ uocãt, uerẽne an duorũ noĩa cõfundẽtes, parũ nobis exploratũ eſt. Is etſi ob Armeniaci amicitiam Alegrio parũ æquus eſſet, poſitis tamẽ ſimultatibus au-

thor fuit Regi ut hominē acrē et rei militaris peritißimū reuocaret in aulā. Incidit bellū hoc Neapolitanū secundum, in annū millesimū quingentesimū secundū & tertiū. Rex interea, qui militaribus uiris deditus, parū æquus uidebatur eruditis, cœpit eos quoq; præmijs in aulam inuitare. Actiū Syncerū, qui cū Federico Neapolitanorū rege uersabatur, liberali stipēdio fouit: impetrauitque à Ferdinādo ut Neapolim rediēs auitis paternísque fortunis restitueretur. Inerat Regi cū grauitate iunctus facetiarum nō scurrilis lepos: ut eius multa lepide dicta circunferātur, in quorū possessionē uulgus iam inuasit. Audiens unū ex Heluetijs suis stipatoribus, diris confixum Pōtificijs, cū æs alienū ad tēpus nō dissoluisset: An ideo inquit, minus absſtenti pane albo uescūtur? significans, plerisq; qui castra sequūtur, parū hæc esse curæ. Cū audijßet galero & causia Pontificia donatū indoctum quendā ab Alexādro Pontifice: Bellū uerò histrionē ait Pōtificē, qui nobis in purpura simias, in pelle leonis asinos exhibeat. Eiusdē est illud, deteriorē esse cōditionē equorū, q̄ asinorū: Quippe equos cursu fatigari & disrumpi, ut asinis sacerdotia præfecturasq; ecclesiasticas è Roma referāt. significās, ignaris hoībus ac nullo paßī delectu habito, ut quisq; prius Romā adcurrit, sacerdotiorū uacua munera his cōferri. Annā Reginā cū uideret cupidine dominandi flagrantē, multa se quoq; inscio moliri, uxori pudicæ multa aiebat condonanda. Eandem acrius instantem, tundendo adepturā se sperantē ut despondere Carolo Maximiliani Cæsaris nepoti Claudiā filiam, fœdus aiebat uelle pacisci inter musculos domesticos & æluros. Atq; eidē occinēti eadē æquè studere, atq; adeò erga durus ita animū induxisse oēs socrus ut eis iniquæ

ſint, ita reſpõdit: Itá ne uerò tantidem eſſe putas, præeſſe Britãniæ minori obnoxiam filiam Gallicis regibus: quãti nuptam potentiſsimo Regi unà nobiliſsimi regni commodis frui? Viſne, inquit, clitellas aſini, ephippijs equi præferre? Principio & ceruas cum ceruis cornibus amplis inſignitas à natura: At cum ceruæ ceruis ſeſe præferrent, indignatum Deum, excornes ut in poſterum prodirent imperaſſe. Solebat enim uel fabella uel apologo quid ſentiret efferre, admonens Reginam, ne ſua ſibi inſolentia potentiã minueret. Cum audiſſet Franciſcũ Gallicum Cæſarem, qui poſtea regno potitus eſt, magno ære alieno contracto, Regia quoque pecunia à Quæſtoribus mutuò ſumpta, anxium eſſe, rationes hæ in fiſcum quo pacto referrentur, ipſe quidem eum uacuo animo eſſe iuſsit: hac tamen fabella admonuit. Equitabam cũ patre: proximus mihi uidebar oppido in quod perueniendum nobis erat: itaq; uiſis templi pinnis altiuſculis, cũ è uia languerem, ad patrem conuerſus, en iam, aio, confecta uia: peruenimus in oppidũ (aberamus uerò ab eo loco multis ſtadijs) ille ad me conuerſus, adoleſcens inquit, ne poſthac pinnis uiſis templorum, iter te executum dixeris. tacite innuens indignum eſſe ut ſpe & ſpecie largitionis, nõdũ adepti principatus commoda ſe percepturũ exiſtimaret. Cũ honori uelificari Regio Iulius Põtifex diceretur, nõ tãtũ otij ſuperfuiſſe aiebat diuo Petro, ut res Claudij Cæſaris aut Domitij Neronis, quæ ad ſe nihil attinebant, curaret. Ex antiquorũ rebus geſtis res geſtas Philippi Macedonis Alexãdri patris, & Vlpij Traiani Cæſaris maxime probabat. Vnus è Sodalitio Frãciſcano magni nominis corã eo cõcionãs, argutiſsimus diſputationibus cõcionẽ clauſerat, dũ in dubiũ reuocat, ſi Dei Opt.

Max.

Max. ſpecie dæmon uiro integræ uitæ appareat, isq́; ſeſe coli iubeat, ſi is pro Deo dæmonẽ habẽs coluerit, an is in ſacroſanctæ perſuaſionis uiolatæ crimẽ inciderit? Eo audito, qui magis deliraret uidiſſe ſe neminẽ aiebat. Proinde futurũ uti poſthac cõcionibus ſacris abſtineat, niſi cõcionatores lites eas inter ſe bona fide componant. Aulico magni nominis, uxoris adulterium deplorãte: Diræ, inquit, Pontificiæ, & uxoris adulterium, ſiquis contempſerit, nunquam ſanum hominem cõmouebunt, & de gradu deijcient: ſiquis his uel leuiter commoueatur, aculeum nocturnum diurnumq́; qui perpetuò hæreat, relinquet. Cæterum probi utroque mouẽtur. Gloriabatur, cũ ſollicitũ ſuſpicionibus regnũ, ſuſpẽſum metu, perturbatũ nouis conſilijs Carolus tradidiſſet, id ſe Franciſco florẽti & ætate & uiribus trãquillum relicturũ. Cum audiſſet, à Senatu Mediolanenſi poſtica libidine abuſum, exuſtum: Pol, inquit, uereor ne Mediolanẽſes oẽs exurãtur: tẽperariq́; pœnam deinceps, nec niſi indubitatis probationibus reuinctos damnari iuſsit. De magnitudine frequentiáque hominũ, qui Lutetiæ erãt, diſceptãti & Stiſaco miranti quo pacto tãtus numerus hominũ aleretur: Quin miraris, ait, quo ego pacto cũ tot annos pedibus æger iaceã, pedeſtre tamẽ certamẽ ineam, ubi res exigit? ſignificãs hominũ induſtria et improbo labore multa perfici, quæ factu natura difficilia uideãtur. Cũ Stiſacus, ut erat perfacetus, et Regi gratiſsimus, id uerò ſe mirari diceret, quòd Rex pedibus nõ careret, qui eos tã ſæpe exagitaſſet ſubagitandis adoleſcentulis aulicis: Hac, inquit, ratione mẽbra tibi iampridem euulſa omnia & ſublata decuit, à te toties in idẽ negotiũ ſollicitata. Antonio Vinonio, dũ ex condicto unuſquiſque narraret quibus ſtu-

dijs adoleſcentiam traduxiſſet, dicenti ſe pelle uituli cõtectum in aucupium quo aues falleret, deſcẽdere ſolitũ: Tu uerò ait haud omnino adhuc uitulinã pellẽ exuiſſe uideris: notans in eo ſocordiam apertã. Nam Galli ſocordes & ſtultos, uituli nomine deſignare ſoliti ſunt. Libros M. Tullij de officijs, Catonẽ maiorem, Lælium, Paradoxa, oratiunculas aliquot, in Gallicam linguã, etſi parũ fideliter uerſa ſummopere exoſculabatur. Valde delectabatur M. Tullij dicto, quo Cæſarem admonuerat, nullam de uirtutibus eius plurimis nec gratiorem nec admirabiliorem miſericordia: homines ad deos nulla re propius accedere, quàm ſalutem hominibus dando: nihil habere nec fortunã Regiam maius quàm ut poßit, nec naturam melius quàm ut uelit conſeruare plurimos: eaque Franciſco genero ſæpe inculcabat; conducere arbitratus, talibus aureis eius uocibus undiq; circũſonare: isque ſoceri admonitionibus excultus clemẽtißime poſtea regnauit, etſi multis hoſtium domeſticorumque inſidijs exagitatus. Delectabatur & cõmentarijs Iulij Cæſaris in linguam patriam euerſis potius quàm uerſis: ita erroribus ſcatebant. laudanteque Hieronymo Aleandro clementiam Cæſaris, ipſe quidem laude non indignam, cæterum temporariam & alliciendis Romanis oſtẽtatam aiebat; exemplum afferẽs ex Vexeloduni deditione, cum deditis Cæſar omnibus qui arma tuliſſent, manus præcidiſſet, uitamque conceßiſſet: & Galliam ipſam pacatã per ſe, ſpecie belli undique conquiſita uexaſſet & ſpoliaſſet. Fidelitatem quoq; Cæſaris ſe deſiderare aiebat his in cõmentarijs, in numero aut cæſorũ, aut eorum qui ex urbibus ad bellũ prodijſſent, referendo. Aleandroque Xerxis numerum terreſtium copiarum referente, quas fuiſ-

ſe

se CLXX.*myriades:& Semiramidis Assyriorum* Regi*næ,cui fuerat peditatus centum millia,equitatus centum myriades,falciferorum & plaustrorum decies decē millia,uirorum in camelis pugnantium idem numerus:aliorum camelorum(ubi opus erat)uicies dena millia:naues in* Bactris *ter mille* : Elegantia *uenustateque uerborum abundantes exteros,historiæ ueritatem aiebat trāsgressos:tantumque abesse ut aut quæ de* Xerxe *aut* Semiramide *scripsissent,uera sibi esse persuaderet,ut & in sacris historijs & diuinis corruptos interdum numeros bellatorum uereretur: quos & à* Valerio Antiate *uanißime auctos* T.Liuius *paßim fatetur.* Aiebat *uerò,Græcos,qui pauca geßissent,disertißime historiam scripsisse* : Romanos *& diserte scripsisse,& res geßisse historia non indignas:*Gallos, *multa strenue cū geßissent, nihil literis mādasse.* Aleandrum Rex,*cum* Lutetiæ *summo auditorum concursu* Gryphum Ausonianum *primùm, &* Theodori Gazæ *græcæ* Linguæ *grammaticas institutiones:mox &* Platonis Timæū, *&* M.Tullij Ciceronis *librum de* Vniuersitate *enarraret : quingentorum nummorum aureorum stipendio annuo fouerat.* Ea *liberalitate factum est ut ad mansuetiorum* Musarum *studia plures confluxerint.* Cum Dorualllus *narraret,uiolato iureiurando* Valentinum Borgiam Cæsarem *à* Consaluo *perfidißime retentum, & uinctum ad* Ferdinandum *missum:*Ergo *ait posthac pro* Punica,Hispanicam *fidem sumus celebraturi.*Narrabat Copus Basiliensis *medicus*, Regi *acceptißimus,ex ueteribus scriptoribus*, Ceruos *qui ex* Sicilia *in* Calabriam *ac* Rhegium *urbem transnatent per æstatem desiderio pabuli, longitudine natationis defessos, quòd*

onus capitis super aquas extantis non facilè perferant, ad leuandum laborem rationem hanc inire. Natare quidem ordine cunctos, unius ductum alio post alium sequente: ita uideri exercitus imaginem, congruo ordine incedentis. Inter natandum uerò singulos super anteriores caput imponere: Ac si accidat ordinis decurionẽ animo labare, mox hunc in tergo locari, alium uerò decurionis in locum substitui, quasi nouus tergi ductor declaratus sit: Ita repræsentari aciem, in qua Aubignius tergum, frontem Grinianus regat. usque adeo etiam ad ceruos militaris disciplina transiisse uideatur. Hæc narrantem intuitus Rex, risu diffluens, non mirum igitur si apud Rhegium cerui, disciplina astuque militari pollentes, Gallos crista feroces deuicerint. innuens Gallos militari potius astutia, quàm robore, Apulia Calabriáque depulsos. Dicebat, eum qui Põtificib. his qui bello potius quàm pietati student, primus arma, sodalibus sanctioris uitæ instituta professis equos permisisset, & militarem & cælestem disciplinam corrupisse. Cum audiret Armeniacum efflictim deperire puellam Neapolitanam quæ uultu esset adeo modesto, adeo uenusto ut nihil supra: Graue esse aiebat tyrannũ uoluptatẽ, quæ ea demũ cõcupiscat quorũ sit copia angustior. Pragmaticos forenses uarijs cauillis impetebat. Itaq; ualde laudabat aruspicis augurisq; eius respõsum, qui cõsulẽti quid oculis maxime prodesset, respõdit, Si pragmaticum patronúmque rarißime uideris. Ipse Lutetiæ persæpe quum Liliatis subsellijs ius dicebatur, intererat, patronósque disertos non illibenter audiebat. Eos tamẽ sutoris artificium impudenter sibi uendicare aiebat: Nanque quod sutoris est proprium, dentibus alutam producere: hoc patronos

in di-

in dilatandis prudentum responsis & Cæsarum legibus facere aiebat. Itaque principatum adeptus multa statuit quæ uidebãtur utilia ad litium anfractus tollendos; sed ea adhibitis prudentißimis hominibus utriusque ordinis. Nactus ad Braccũ Lutetiæ, senatores Parisienses qui sese pilæ ludo oblectabant: acriter increpitos, si posthac deprehenderentur, pro senatoribus habiturum se stipatorum loco edixit: pertinere hoc ad maiestatẽ Senatoriam putãs, si minus occupati ludicris publicus uiderẽtur. Feruente adhuc bello Neapolitano, Rex, ut Ferdinãdum ad sua tuenda reuocaret, auerteretque eum in cogitationem domestici belli, ex Gallia & Tectosagis equites accersit, pedites conscribit: his copijs præficit Riuium tribunum militarem: eumque mittit ad Ruscinonem oppugnandã. Paucis ante annis Galli quoddam castrum incenderant, id Salsiarum nomẽ accepit, olim etiam Salsularum. Ferdinandus loci naturam cõtemplatus, Petro Nauarro authore, ruderi ueteri lapidibusque confractis nouis adhibitis succurrit, reliquias colligit, adhibitisque Regio apparatu operis, breui castrum instaurauit: munijtque ualidißimis propugnaculis, loci natura arcem alioqui munitißimam, magna eorum socordia qui Leucatam superiori loco oppidum Regio nomine obtinebant, qui neque ædificantes arcuissent, neque Regem admonuissent. Riuius late diductis copijs obsidebat Salsulas, Hispani sæpe erumpunt ex eo loco: plurimum uerò proficiebant in repellendis uulnerandisque Gallis emißis æneis tormentis. Sunt qui scribant, cum Galli unum è propugnaculis expugnasse se crederent, id quidem corruisse, incendio tamen ab hoste clam immisso & ruina Gallos plerosq; oppressos, defensoribus in partem aliam arcis momento tẽ-

poris,ut cōuenerat,receptis,qui inde miro se artificio subduxerant. Riuius *animaduertens, prælium iniquius esse suus,nec tamē multum profici propter loci difficultatem, suos reuocat quasi abiturus.* Hispani *mox erumpunt,sed à* Gallis *fugam simulantibus nunquam in insidias præcipitati sunt,facilè ad suos se recipientes.* Extremum *erat intercludere hosti commeatus, progressos longius excipere,atque eos intra munitiones continere : idque diligenter à* Gallis *curabatur.* Interim *tamē leuibus decursionibus utrinque certabatur,ubi & plures desiderati sunt, inter quos* Rupipotius *, qui* Regi *gratißimus erat, pila plumbea emissa necatus est: simulque uulneratus* Asprimontanus,*qui uicecomitis* Ortēsis *nomine notior est: &* Terridus. Sed *cōtinuata obsidione,cū adesse* Ferdinādus *diceretur multa secum trahens peditum equitumq; millia,ipseque* Riuius *acri morbo uexaretur,soluta est obsidio.* Fuere *qui* Tribunum *auro corruptum soluisse obsidionem uellent.* Id *falsum fuit,rumore tamen uulgi exagitatum.* Est *enim ea* Gallicæ *plebis in iudicando leuitas uti ignara consiliorum bellicorum, si quid minus succedit, mox in proditionem culpam omnem uertant,multáque ex opinione confictisq; rumoribus,pauca ex ueritate æstimet.* Alij *scribunt pactis inducijs* Hispanos *in* Siciliam *à* Ferdinando *missos, ut inde iunctis uiribus* Apulia Gallos *pellerent.* Paulo *antea miserat* Rex *ad* Iulium Pontifi. Max. *legatos,qui ei de* Pontificatu *adepto gratularentur:operamque suam deferrent:obsequiumq; exhiberent quale pium* Pontificibus Gallici Reges *exhibere soliti sunt.* Legati *hi fuere* Petrus Pictonicus, Sanctoualerianus *,* Pontifices Ebredunensis *; &* Ruthenensis: Martinus Retius *quē,*Neapoli *extorrē* Rex *in patrū* Parisiēsium *senatum adlegerat: &* Gulielmus Budæus *qui*

Regi erat à secretis, & literarũ noĩe innotescere incipiebat. hi amicißime excepti sunt. Multi quoq; qui è Neapoli rediere, salutato Pontifice, Regi eũ optime cupere credebãt: sed emicuit inter omnes Baiardus, qui omniũ ora oculósq; in se magnitudine rerũ gestarũ cõuertebat. Cõsalui de hoc est iudicium, Plures Gallus equos esse albos, pullos, rutilos, giluos, castaneos, leucophæos, unicum uerò Balium (nã Gallica lingua Baiardus equus, qui latinis balius aut badius est, dicitur, paululũ immutatis literis: hos & aliȷ̃ spadices uocauere. Balios porro Caßius medicus equos magnopere cõmendat) innuens non unũ è multis Gallicis equitibus esse Baiardum, potius inter tã multos spectatæ licet uirtutis propè singularẽ. Rex antea anno M. D. I I. V I I. Kalẽd. Septẽbr. è Mediolano tota multitudine obuiã cũ infulis effusa faustaque omnia acclamante Genuã ingressus est, summo apparatu exceptus. Is ciues per Philippũ Rauestanũ admonuerat ne lõgius sibi obuiã irẽt, locũq; designarat quo illi occurrerẽt, Obuiȷ̃ Genuenses facti sunt Regi, Brixio Iustiniano gratias agẽte, ac urbẽ in clientelã Regis dedẽte. Procũbentibus Genuẽsibus, Rex mox, data dextra Iustiniano, cõsurgere omnes iubet. Venere Genuã cũ Rege Borgia Valẽtinus Cæsar, Regulus Mõsferratus, Ludouicus Salassorũ Regulus, Iacobus Triuultius, Philippus, Rauestanus qui Genuæ proregẽ agebat: Petrus Giẽsis Tribunus militaris, Dunensis, Ligniacus, Trimolius, Chaumontius, Petrus Fuxeus, & plerique aliȷ̃: Iulianus, quem diximus postea designatum Põtificem: Raphael Sanctogeorgianus, & Federicus Sãseuerinus Romani Purpurati, unà cum Georgio Ambosiano. Rex cum inuisissent loca munita, & quæ opus uidebãtur ad perficiẽdas munitiones

curasset, postulatis Genuẽsium audiendus tandem uacauit. Delegerant hi VIII.uiros, qui quæ in rem uidebãtur publicam, consulerent, & ad Regem deferrent. fuere autem hi Ioannes Baptista Grimaldus, Symon Blancus, Andreas Cicero, Anfreonus Vsmarisus, Ambrosius Zerbus, Nicolaus Spinula, Antonius Saulus, Stephanus Auria. Petiere hi à Rege, libere ut mercaturam facere eis liceret in finibus Hispanorum, qua ob bellum Neapolitanum iam conflatum arcebantur. Deinde ne magistratus, qui annui antea erant, perpetui fierent, ut acciderat in Daniele Scarampa, qui Proregis amicitia subnixus, Prætorem Genuæ aliquot iam annis agebat. Philippus Rauestanus grauiter posteriorem hanc petitionem tulit, ut ferè utrinque in comitia exarserint, accusantibusque ciuibus Scarampam qui pecunia reum emiserat, decreta eo sit nomine quæstio, cui præesse debebat Stephanus Poncherius. Rex ne quid populare deesset, quæ petierant ultro detulit, ut nihil tam populare regno eius uisum sit: Ita se in priuati modum singulos prẽsando appellandóque demiserat. Quarto Nonas Septẽbris, cum sciret Rex edictum publice à magistratibus, præstò ut omnes essent abeuntẽ regem comitaturi, ipse summo diluculo antè urbem egressus est quàm illi conuenissent. Multi raptissime admissis equis abeuntem secuti sunt. Genuẽses quo testarentur beneuolentiam erga Regem, omni eum honorum genere cumularunt: præconisque uoce publicè edixerũt, & Senatusconsulto sanxerunt ut is dies quo Rex Genuã ingressus esset, pro festo deinceps annuatim celebraretur. Mirati sunt illi Regem strumis solo contactu mederi. Petrus Fuxeus Pontius referebat, se olim cum Stephano Spinula & Bernardo Flisco Senatoribus Genuẽsibus, in

cũ sermonẽ uenisse ut diceret rebellione postea Genuensium secuta, quã nos suo loco explicabimus, facilè apparuisse quantũ populari studio credendũ sit. Eos uerò narrare solitos, culpã nõ penes populũ, sed penes paucos cõcitores uulgi esse, præcipue uero penes nobiles Genuẽses. Eos æquo iure regi Rempub. indignãtes, ea fecisse quorũ Genuẽses non magis puderet quàm pœniteret. Itaq; initio eius tumultus, qui incidit in annum M. D. VI. missos à populo ad Regem legatos, qui nobilitatis iniurias, plebis querelam deferrẽt: sed dicere exorsos, cum esset Rex interfatus, aliáque sibi prævertenda esse dixisset, repulsos: eosq; infesta nobilitate parum postea benigne auditos. missum uero à nobilitate Genuensi Stephanũ Viualdum cũ tribus aliјs, publice auditum. Vltionem iræ eos, & occasionem cupiditatis explendæ nactos Regem accendisse in eos qui imperata facere parati essent, tantum de Rauestani Proregis & nobilium iniurijs quererẽtur. Itaque cum plenum minarum iræque profectum Regem maximis itineribus sciret, præcurrisse è ciuitate qui nũciarẽt auidum pœnæ Regem uenire. ita irritatis Genuẽsium animis, cum pauci subdidissent ignem ac materiam seditioni, ad arma eos uenisse: cumque iam positis armis innocentiam ciuitatis tutarentur, aspernatum Regẽ eam orationem. Itaque cum Rauestanus cõfeßionem his culpæ magis apud Regem profuturã diceret, rursus ad Regem missos Cristophorum Cataneum & Quilicum Nigrum: Cataneum, oratione ad mitigandam iram Regis habita, ad extremum ita finijsse, ut diceret Genuenses se omniaque sua fidei clementiæque Regiæ permittere. tum demum benigne auditos in fidem acceptos, metuq; omni liberatos: Ita uerborũ potius q̃ rerum, ni infesta nobilitas

eò Regem uocasset, certamen fuisse: multos tamen palam dissuasisse ne se omnino Regiæ clementiæ committerent, ne insultandi aduersis rebus eorum potestatem nobilitas haberet: adeo sæuitia imperij exasperatos animos, facilè ut impetu iræ concitari potuerint: cumque decerneretur omnia Regiæ clementiæ esse permittēda, ingemuisse multos conditioni suæ ignaros Regiæ clementiæ; cum publicam causam à priuata non segregari iniquo animo ferrent. Hæc à uiris grauißimis excepta, quando in Genuensium mentionem incideramus, referre libuit, posteriorem eam rebellionem ex uulgaribus historijs suo loco postea enarraturi. Ac mihi quidem uetera facta dictáque maiorum nostrorum repetenti, cum & Genuensium reipublicæ detrimēta intueor, & aliarum ciuitatum nō minores animo colligo calamitates, mirum uideri solet, unde tot nobilißimis ciuibus repentè inuecta sint incommoda, quó ue tandem pacto, qui olim ultro Gallicū imperium expetebant, tam facilè repudiēt. Verisimillimum uerò uidebatur, superioribus seculis uiguisse Gallicā domi forisque industriam: honestam de omni uirtute inter nobiles fuisse contentionem: certamen eis fuisse, domi ne antiquiores prudentia & consilio melius, an foris iuuentus magnitudine animi ac industria res bellicas gererēt. Ita seniores, quorum uirtus multis magnisque rebus esset cognita, prouincijs regendis præponebantur: iuuenes ad maxima pericula adeūda parati seniorum præmia expectabant: ipsiq; ita educabantur à maioribus, ut equitando, iaculando, semper aliquid agerent quo aleretur uirtus: Nunc instituūtur ad otium & illecebras: choreas ducunt, tam frequenter uti ad ludum saltatorium non ad militiam præparari uideantur. epulis instruēdis Regiam

magnificentiam

magnificentiam imitantur. Inde procax & superbus fastus, pro rectis blãda unoquoque suggerente: ita delitijs, lãguore, desidia inficiuntur, & uanis assentationibus opinionibúsque delinitum animum molliunt; ut iam uerissimum uetus illud reddiderint, quo dictum est, Aetatem parentum peiorem auis, ferre nos nequiores, mox daturos progeniem uitiosiorem. Alea & fritillus in manibus est: pro magistris uitæ instituendæ, agmen canum & auiũ. Si qui adhibentur rectores formandæ iuuẽtuti, obsequentiores quàm par sit seruiunt ipsi temporibus. Ita dum sumptus fiunt ingentes, ad rapinas conuersi, tũ freti malitia peruertere urbes & expilare, decoráq; omnia labefactare assuescunt. Tum demum ciuitates exteræ, dum ab his quos adsciscunt, innocentiam abstinentiámque expectant, & tranquilliorem reipublicæ statum, nõ modo id non adeptæ sed in summas miserias direptionésque se incidisse uidentes, facilè dominatum nouum expetunt. Nec mirum, si, cum ita instituti ad gubernacula accedant, teneant clauum, sedeant in puppi, naufragia facta plerunque audiamus. Id quoque indignissimum, ubi uel de re grauissima agatur, ita obseptum esse aditum, ad aureis magnatum assidentibus semper, & occupãtibus eorum latus eis qui plus possunt, paucissimis, apud quos omnes frendant recidisse potentiam, ut nescias miserior ne sit eorum conditio quorum querelis occludũtur aures, an ipsius qui tribus aliquot aut quatuor ita cingatur, ut mancipiorũ, quæ dominorũ facta sunt nexu, fractiq; animi & abiecti, & arbitrio carentis suo seruuli speciẽ potius, q̃ eius in quo elucere possit maiestas, exhibeat: apud quẽ nihil minus polleat q̃ ipsius iudiciũ & uolũtas, circũagatur uerò, et hac atq; illac impellatur paucissimorũ

susurris: qui eum esse quæstum in animũ induxerunt maximũ, quammaxime suis potius quàm publicis seruire cõmodis: neque ullum, qui se in eorum committat fidem, nisi captato undique lucro subleuare. qui si magnitudine rei semel occuparint eius animos, difficilis postea atq; haud scio an ullus aditus ueritati relinquitur. Disputabat hæc olim Bessario Nicenus cum Ludouico XI. Rege. *aderat & Ioannes Vaquerius præses Lutetiæ, cui Rex idẽ Philosophis usu aiebat uenire quod his qui medendi curam sibi uendicant, qui acutißime quidem de causis principijsque morborum disserant, magnamque partem in his occupati sint: illa eorũ perexigua sit oratio qua medeantur ægris.* Tum Bessario, *magni esse negotij ait, ad rationem ueram peruenire. Quo enim maior ingenij uis hominibus acutißimis adest, eo maiorem humanis animis consulendi parere angustiam: se tamen ex prudẽtum lectione consulere, aduersus tales assentatores id imitetur princeps, quod poeta sapientißimus, aduersus Sirenum cãtus, quæ suauitate aut nouitate quadam & uarietate cantandi reuocabant eos qui præteruehebantur, ab* Vlysse *ait factitatum, ut obturemus aures neque patefaciamus eorum blanditijs, adhibeamus uero ianitores ac custodes fidißimos, rationem nempe ac iudicium circunspectum, uera demum libenter excipientes: foresque occludamus his quæ ueri solum speciem referunt: uanos rumores uanasque suspiciones, & utilitatis imaginem, & cautionis minime necessariæ titulos obdito etiã pessulo excludamus.* Vbi quid igitur *defertur uel à familiarißimis ad principem, submota amicitia familiaritateque adhibeat in consilium prudentiam: excutiat rem ipsam: eo grauiore animi contentione rem uoluat, quo*

instructiores

instructiores uiderit familiares ad delationem. Nunquã delatori tam libere aures aperiat, ut reo nõ libentius referet: nihil ante statuat quàm cum accusatione comparata sit defensio: tandem uerò adhibitis prudentißimis hominibus, exclusis uerò eis qui rem detulerint, quiue ab eis cõmoda expectant, & quorum commodo uel incommodo aut iactura honoris res est cessura, quid æquũ sanctumque uidebitur decernat. Primo uerò congressu delatori aures patere, at obstruere & inuias defensuro dare, hominis esse aiebat indigni tanto principatu, qui nisi tandem cohibeat tales imposturas, ipsa si cupiat salus, seruare prorsus non poßit talem principatum. Horũ unicam esse causam ignorantiam: easque tenebras quibus suæ cuiusque hominis institutiones moresque obuoluuntur. Esse uerò indignißimum, quod factitarint Cæsares plurimi, ut exclusis eis iudicibus apud quos more institutisque maiorum peragenda esset accusatio, iudices ipsi dent ex sua aut eorum qui detulerint quorum ue commodo res uertatur, cohorte. Ita factum ut summa nequitia plurima deferantur, parua religione multi iudicent, delecti nimirum ad urgendum propellendumque reum: eoque nomine gratiam inituros sese sperãtes. Proinde rerum omnium nihil commodius esse quicquam ad principatum tuendum ac conseruandum, quàm ab his quibus imperamus, amari potius quàm metui. Recte enim à prudentißimis hominibus dictum, malũ esse custodem diuturnitatis metum: contraque beneuolentiam fidelem esse uel ad perpetuitatem. Erga potentiores autem uehementer amorem populi commoueri opinione liberalitatis, beneficẽtiæ, iustitiæ, omniumque earum uirtutum quæ pertinent ad mansuetudinem morum. Habere fidem

tum principi plebem, cum eum existimat adeptum cum iustitia prudentiam: admirarique quem uidet excellentibus quibusdã & singularibus uirtutibus excultũ: quẽ abstinentem, non immersum uoluptatibus, pecuniæ in loco contemptorem, æquitatis & iustitiæ defensorem, intrepidum ad pericula, ubi res exigit, subeunda agnoscit: qui probè calleat, male impetu & familiaria & publica negotia administrari; cuiq; uetus illud Tyberianum, tametsi uetustate iam protritum, aßidue tamen moderatoribus rerum publicarum inculcandũ, placeat, Boni pastoris esse tondere pecus, nõ deglubere: cuius animus minimè perpetuo uagetur errore, nec habeat ipse quid ab alijs pendens sequatur; qui regnum plebis potius commodo, quàm familiarium administret arbitrio, neq; talis sit qualẽ aulicorum rapinis expediat esse: quique iustitiæ seruandæ causa à Deo Opt. Max se Regno præpositũ sibi persuadeat, ut & prohibeat iniuria tenuiores, & æquitate constituta summos cum infimis pari iure retineat. Ad Ludouicum redeundum est: *Tantus princeps suis non caruit uitijs: pecuniæ ita parcus ac tenax, ut & Neapolim & Mediolanum, dum iacturam pecuniæ timet, perdidisse eum constans sit opinio. Adolescens plane animi fuit fluxioris, remißiorisque uitæ: ut in aulicam, quæ purgandis indusijs uacabat, forma nõ inelegantis, oculos admouens mox seductam amplexus sit: Astæ quoque in hospitæ filiam, etsi forma mediocri, scitam tamen & dulces modos cytharæ edoctam, mox exarserit, pudicitiæque eius, etsi pedibus æger, illuserit. Post nuptias tamen Annæ maxime contrahebat & cohibebat eas uoluptates. Idem propẽsißimus leuibus ex causis ad uarias suspiciones. Carolo Borbonio etsi optime*

cuperet,

cuperet, in eo tamen taciturnitatem reprehendebat, uetus illud crebrò usurpans, Quà flumen est tranquillum, interdum latere profundiores aquas: quasi uaticinaretur quæ postea acciderunt. In Carolo octauo notat Philippus Cominius, *quòd regnum non tam suo quàm familiarium aliquot arbitrio administraret, talisque esset plerunque qualem esse eum aut expediret illis aut liberet. Eadem hæc omnia in Ludouicum congeri possunt: sed accidit ut proborum integrorumque familiaritate uteretur. Ingratitudinem ei multi obijciunt, orsi ab uxore. Hanc, cum esset eius precibus liberatus carcere, regnum mox adeptus repudiauit. Cōcupierat uerò priuatus adhuc, nuptias Annæ Britannicæ, unde Britānicum bellum concitatum multi uolunt. Sed male institutum consiliū, exitum reperire non potuit. Vnde iocus Maximiliani Cæsaris, fatale esse ut quæ somnient Aureliorum duces, Reges Gallici adipiscantur. Nam & inuito eo, Carolo Regi Anna nupsit, & eo mortuo, Ludouico, rite tamen prius repudiata alia uxore, quæ uti liberale ingeniū decebat prudens & modesta quicquid id erat, tulerat, & texerat, & de salute desperātē multis lachrymis fratri eū Carolo cōciliarat. Ita Ludouici animus deuictus misericordia uxoris, paulatim elapsus est Parisiensibus aliquot fœminis, quibus priuatus consueuerat, translatúsque uxori posteaquam tantum se ei debere agnouit. Multos quoque nouis amicitijs implicatus neglexit cum quibus priuatus coniunctißime & amantißime uixerat. quosdam etiam exegit aula, ut Petrum Giensem tribunum. Idem & multos summa pertinacia refellebat, & refelli ipse sine iracundia non poterat. Adolescens pla-*

ne incognita pro cognitis habebat, hisque temere assentiebatur, nec ad considerandos rerum exitus aut tempus aut diligentiam adhibebat: unde in uarias angustias præcipitatus est. At Regnum adeptus raró labebatur, eáque uitia adolescentiæ facilè declinabat, cum multam operam in inuestigandis aliorum consilijs conferret. Cum Renatus Carnutensium Pontifex diceret Burgundionibus omnibus innatum esse & in animo insculptum odium Gallicum, id quidem uerum haud diffitebatur, sed adfuturum tempus cum deposito odio, ultro Gallicum imperium exposcant: Neque sibi tamen neque suis esse sperandum ut ea uideant tempora; ut nec Neapolitani regni receptionem.

ARNOLDI FERRONI RERVM GALLICARVM LIBER IIII.

DVM hæc apud Neapolim gerũtur, ne in Gallia quidẽ quietæ omnino res Gallicæ fuere, dißidio à Ferdinãdo orto qui prædabundus Galliam Narbonensem infestabat. Id incœptũ conatu quàm effectu grauius fuit. Misso Ludouico Tremolio cessere Hispani. Annus agebatur M. D. V. cum Ludouicus arderet studio Neapolis recipiendæ, augendíque ultra alpes imperij, cum repentè grauißimus eum morbus inuasit, desperantibus medicis Regiam ualetudinem: ut Anna Regina mundum omnem muliebrem in Britãniam minorem mittere uoluerit: ni à Petro Giensi tribuno, qui itinera obseruarat, prohibita esset. Ob quæ conualescente Rege primum commendatus est: mox muliebri ira exardescente, nullumque non lapidem mouente, aula exclusus est, iußus etiam causam dicere maiestatis apud Tholosanos ob operam suã nauatã Ludouicæ Sabaudianæ. At Senatus Tholosanus (etsi ut seuerißimus omnium à à Regina delectus esset) non dignum iudicauit se qui ad reos potius urgendos, quàm subleuandos deligeretur. Itaque Tholosani patres uel remittentes aliquid ex pristina seueritate, uel religione iudicandi obstricti, etsi multa urgere reum uidebantur, quæ tamen illis parum hærere uidebantur in hominem integra opinione præditum, aula eum tantum comitatuque Regio exclusẽrũt: Cætera ita temperarunt ut nihil Regiæ uoluntati iræque

nauit. Regem in Bentiuolum aulici acuerant, qui redeũte è Neapoli Carolo, cùm ille obsidibus datis liberum transitum per Bononiam peteret, Gallos inde ab eo reiectos, eo responso cui multi inerant contumeliarum aculei, referebant. Vix Galli redierant, cum Genuẽses Regia imperia exosi, sese in libertatem asseruerunt, Paulo Nouo baphijs pannisque intingendis præposito, duce. Rex admonitus, Ambasiano adcurrenti contracto exercitu nonas misit copias. Genuenses munitionem propugnaculúmque ante urbem extruxerant insigni robore. Inde Regios paßim prosternebant. Ambasiani iussu Palicius cum delecta peditum cohorte in eum locum impetum facit. pugnantes hostes sesèque audacius efferentes pilis plumbeis Galli prosternunt. ac demum in fugam alios uertunt. hi in urbem compulsi diffidere suis uiribus cœperunt. mißis ad Regem legatis, militum ferociam insolentiámque causati, deditionem fecere. Paulus Nouus fuga mari elapsus, à myoparone Gallico interceptus, maiestatus damnatus capite luit. Palicium uulneratum in propugnaculi oppugnatione multi scribunt. Ortum id bellum ob mutuas querelas plebeiorum cum nobilibus. interdictum est Genuensibus ne conuenticula agerent, ne quid in posterum molirentur. Rex Genuam ingressus, honorificè exceptus est. Cõuenere ad Sauonam deinde Ludouicus & Ferdinãdus hoc ipso tẽpore, ut multi scribunt, ubi & ijs qui Gallorũ apud Neapolim imperia secuti erant, possessiones denuo confirmatæ sunt, & multa clanculum per Antonium Palauicinum Pontificis legatum de bello in Venetos parando occultè agitata. Iulius si tantum operæ consumpsisset acuendis in regibus ad bellum in Turcam decernendum, remp. quam

haud scio an ullam hodie habeant Græci, optime constitutam haberent, & minus impura seruitute opprimerẽtur. Nec Rhodi *acerbam uastitatem uidissemus, si quæ arma* Leo Pontifex *in Gallos mouit,* Rhodijs *submisisset.* Annus *agebatur millesimus quingentesimus septimus, cùm* Iulius Pontifex *omnes uias proferẽdi imperij quærens, castra aliquot ciuitatésque expugnare uellet.* At *possessores & domini impares se uidentes,* Venetorum *se fidei commiserũt: permutatione inita tutiora loca, etsi minus nobilia recipientes.* Ita Pandulphus Malatesta *cum* Ariminum *inuaderet* Pontifex, Arimino *eis cessit. unde factum est ut* Venetos *quoque ipsos armis petere uellet.* Hi *patrijs institutis* Rempublicam *prudenter moderabãtur: faciliúsque* Iulium *toto imperio expulissent, quàm ille eos unica ciuitate.* Pontifex *missis legatis ad* Maximilianum, Ludouicum, Ferdinandum, Margaretam *quæ* Caroli *adolescentis tutelam gerebat, prætextu belli* Turcis *inferendi singulos ad bellum* Venetis *inferendum hortatur.* Placuit *legatos principum* Cameracum *conuenire.* Ibi *quid cuique reddendum sit confecto bello statuitur.* Bellũ *in* Venetos *decernitur.* Decretum Ludouico *belli imperium.* Cæteri *principes & opibus & copijs iuuare eũ debebant, nec tamen iuuarunt.* Nec *segnius tamen quæ ad bellum opus erant parauit, ut qui prius in summa esse difficultate nummaria eos non ignoraret, cupidissimus* Cremonæ *aliarúmque urbium uendicandàrum.* Ludouicus *consilio aduocato deliberarat an id bellum suscipiendum esset.* Purpurati *omnes suadebant: dissuadebat solus* Stephanus Poncherius Senonũ Antistes: *contentum* Regem *patrijs finibus cedere alienis æquum esse.* De Cremona *si quid eum urgeret, facilè*

poris,ut cōuenerat,receptis,qui inde miro se artificio subduxerant. Riuius animaduertens, prælium iniquius esse suis,nec tamē multum profici propter loci difficultatem, suos reuocat quasi abiturus. Hispani mox erumpunt,sed à Gallis fugam simulantibus nunquam in insidias præcipitati sunt,facilè ad suos se recipientes. Extremum erat intercludere hosti commeatus, progressos longius excipere,atque eos intra munitiones continere: idque diligenter à Gallis curabatur. Interim tamē leuibus decursionibus utrinque certabatur,ubi & plures desiderati sunt, inter quos Rupipotius, qui Regi gratissimus erat, pila plumbea emissa necatus est: simulque uulneratus Asprimontanus,qui uicecomitis Ortēsis nomine notior est: & Terridus. Sed cōtinuata obsidione,cū adesse Ferdinādus diceretur multa secum trahens peditum equitumq; millia,ipseque Riuius acri morbo uexaretur,soluta est obsidio. Fuere qui Tribunum auro corruptum soluisse obsidionem uellent. Id falsum fuit,rumore tamen uulgi exagitatum. Est enim ea Gallicæ plebis in iudicando leuitas uti ignara consiliorum bellicorum, si quid minus succedit, mox in proditionem culpam omnem uertant,multáque ex opinione confictisq; rumoribus,pauca ex ueritate æstimet. Alij scribunt pactis inducijs Hispanos in Siciliam à Ferdinando missos, ut inde iunctis uiribus Apulia Gallos pellerent. Paulo antea miserat Rex ad Iulium Pontifi. Max. legatos,qui ei de Pontificatu adepto gratularentur:operamque suam deferrent: obsequiumq; exhiberent quale pium Pontificibus Gallici Reges exhibere soliti sunt. Legati hi fuere Petrus Pictonicus, Sanctoualerianus, Pontifices Ebredunensis, & Ruthenensis: Martinus Retius quē,Neapoli extorrē Rex in patrū Parisiēsium senatum adlegerat: & Gulielmus Budæus qui

Regi erat à secretis, & literarũ noĩe innotescere incipiebat. hi amicißime excepti sunt. Multi quoq; qui è Neapoli rediere, salutato Pontifice, Regi eũ optime cupere credebãt: sed emicuit inter omnes Baiardus, qui omniũ ora oculósq; in se magnitudine rerũ gestarũ cõuertebat. Cõsalui de hoc est iudicium, Plures Gallus equos esse albos, pullos, rutilos, giluos, castaneos, leucophaeos, unicum uerò Balium (nã Gallica lingua Baiardus equus, qui latinis balius aut badius est, dicitur, paululũ immutatis literis: hos & alij spadices uocauere. Balios porro Caßius medicus equos magnopere cõmendat) innuens non unũ è multis Gallicis equitibus esse Baiardum, potius inter tã multos spectatæ licet uirtutis propè singularẽ. Rex antea anno M. D. II. VII. Kalẽd. Septẽbr. è Mediolano tota multitudine obuiã cũ infulis effusa faustáque omnia acclamante Genuã ingressus est, summo apparatu exceptus. Is ciues per Philippũ Rauestanũ admonuerat ne lõgius sibi obuiã irẽt, locũq; designarat quo illi occurrerẽt. Obuij Genuenses facti sunt Regi, Brixio Iustiniano gratias agẽte, ac urbẽ in clientelã Regis dedẽte. Procũbentibus Genuẽsibus, Rex mox, data dextra Iustiniano, cõsurgere omnes iubet. Venere Genuã cũ Rege Borgia Valẽtinus Cæsar, Regulus Mõsferratus, Ludouicus Salassorũ Regulus, Iacobus Triuultius, Philippus, Rauestanus qui Genuæ proregẽ agebat: Petrus Giẽsis Tribunus militaris, Dunensis, Ligniacus, Trimolius, Chaumontius, Petrus Fuxeus, & plerique alij: Iulianus, quem diximus posteà designatum Põtificem: Raphael Sanctogeorgianus, & Federicus Sãseuerinus Romani Purpurati, unà cum Georgio Ambosiano. Rex cum inuisissent loca munita, & quæ opus uidebãtur ad perficiẽdas munitiones

curasset, postulatis Genuēsium audiendus tandem uacăuit. Delegerant hi V I I I.*uiros, qui quæ in rem uidebătur publicam, consulerent, & ad* Regem *deferrent. fuere autem hi* Ioannes Baptista Grimaldus, Symon Blancus, Andreas Cicero, Anfreonus Vsmarisus, Ambrosius Zerbus, Nicolaus Spinula, Antonius Saulus, Stephanus Auria. *Petiere hi à* Rege, *libere ut mercaturam facere eis liceret in finibus* Hispanorum, *qua ob bellum* Neapolitanum *iam conflatum arcebantur.* Deinde *ne magistratus, qui annui antea erant, perpetui fierent, ut acciderat in* Daniele Scarampa, *qui* Proregis *amicitia subnixus,* Prætorem Genuæ *aliquot iam annis agebat.* Philippus Rauestanus *grauiter posteriorem hanc petitionem tulit, ut ferè utrinque in comitia exarserint, accusantibusque ciuibus* Scarampam *qui pecunia reum emiserat, decreta eo sit nomine quæstio, cui præesse debebat* Stephanus Poncherius. Rex *ne quid populare deesset, quæ petierant ultro detulit, ut nihil tam populare regno eius uisum sit:* Ita *se in priuati modum singulos prēsando appellandóque demiserat.* Quarto Nonas Septēbris, *cum sciret* Rex *edictum publice à magistratibus, prastò ut omnes essent abeuntē regem comitaturi, ipse summo diluculo antè urbem egressus est quàm illi conuenissent.* Multi *raptißime admißis equis abeuntem secuti sunt.* Genuēses *quo testarentur beneuolentiam erga* Regem, *omni eum honorum genere cumularunt: præconísque uoce publicè edixerūt, &* Senatusconsulto *sanxerunt ut is dies quo* Rex Genuā *ingressus esset, pro festo deinceps annuatim celebraretur.* Mirati *sunt illi* Regem *strumis solo contactu mederi.* Petrus Fuxeus Pontius *referebat, se olim cum* Stephano Spinula & Bernardo Flisco Senatoribus Genuēsibus, *in*

eum

cũ sermonẽ uenisse ut diceret rebellione postea Genuensium secuta, quã nos suo loco explicabimus, facilè apparuisse quantũ populari studio credendũ sit. Eos uerò narrare solitos, culpã nõ penes populũ, sed penes paucos cõcitores uulgi esse, præcipue uero penes nobiles Genuẽses. Eos æquo iure regi Rempub. indignãtes, ea fecisse quorũ Genuẽses non magis puderet quàm pœniteret. Itaq; initio eius tumultus, qui incidit in annum M. D. VI. missos à populo ad Regem legatos, qui nobilitatis iniurias, plebis querelam deferrẽt: sed dicere exorsos, cum esset Rex interfatus, aliáque sibi præuertenda esse dixisset, repulsos: eosq; infesta nobilitate parum postea benigne auditos. missum uero à nobilitate Genuensi Stephanũ Viualdum cũ tribus aliis, publice auditum. Vltionem iræ eos, & occasionem cupiditatis explendæ nactos Regem accendisse in eos qui imperata facere parati essent, tantum de Rauestani Proregis & nobilium iniuriis quererẽtur. Itaque cum plenum minarum iræque profectum Regem maximis itineribus sciret, præcurrisse è ciuitate qui nũciarẽt auidum pœnæ Regem uenire. ita irritatis Genuẽsium animis, cum pauci subdidissent ignem ac materiam seditioni, ad arma eos uenisse: cumque iam positis armis innocentiam ciuitatis tutarentur, aspernatum Regẽ eam orationem. Itaque cum Rauestanus cõfessionem his culpæ magis apud Regem profuturã diceret, rursus ad Regem missos Cristophorum Cataneum & Quilicum Nigrum: Cataneum, oratione ad mitigandam iram Regis habita, ad extremum ita finiisse, ut diceret Genuenses se omniaque sua fidei clementiæque Regiæ permittere. tum demum benigne auditos in fidem acceptos, metuq; omni liberatos: Ita uerborũ potius q̃ rerum, ni infesta nobilitas

eò Regem uocasset, certamen fuisse: multos tamen palam dissuasisse ne se omnino Regiæ clementiæ committerent, ne insultandi aduersis rebus eorum potestatem nobilitas haberet: adeo sæuitia imperij exasperatos animos, facilè ut impetu iræ concitari potuerint: cumque decerneretur omnia Regiæ clementiæ esse permittēda, ingemuisse multos conditioni suæ ignaros Regiæ clementiæ; cum publicam causam à priuata non segregari iniquo animo ferrent. Hæc à uiris grauissimis excepta, quando in Genuensium mentionem incideramus, referre libuit, posteriorem eam rebellionem ex uulgaribus historijs suo loco postea enarraturi. Ac mihi quidem uetera facta dictáque maiorum nostrorum repetenti, cum & Genuensium reipublicæ detrimēta intueor, & aliarum ciuitatum nō minores animo colligo calamitates, mirum uideri solet, unde tot nobilissimis ciuibus repentè inuecta sint incommoda, quó ue tandem pacto, qui olim ultro Gallicū imperium expetebant, tam facilè repudiēt. Verisimillimum uerò uidebatur, superioribus seculis uiguisse Gallicā domi forísque industriam: honestam de omni uirtute inter nobiles fuisse contentionem: certamen eis fuisse, domí ne antiquiores prudentia & consilio melius, an foris iuuentus magnitudine animi ac industria res bellicas gererēt. Ita seniores, quorum uirtus multis magnísque rebus esset cognita, prouincijs regendis præponebantur: iuuenes ad maxima pericula adeūda parati seniorum præmia expectabant: ipsiq; ita educabantur à maioribus, ut equitando, iaculando, semper aliquid agerent quo aleretur uirtus: Nunc instituūtur ad otium & illecebras: choreas ducunt, tam frequenter uti ad ludum saltatorium non ad militiam præparari uideantur. epulis instruēdis Regiam

magnificentiam

magnificentiam imitantur. Inde procax & superbus factus, pro rectis blāda unoquoque suggerente: ita delitijs, lāguore, desidia inficiuntur, & uanis assentationibus opinionibúsque delinitum animum molliunt; ut iam uerissimum uetus illud reddiderint, quo dictum est, Aetatem parentum peiorem auis, ferre nos nequiores, mox daturos progeniem uitiosiorem. Alea & fritillus in manibus est: pro magistris uitæ instituendæ, agmen canum & auiū. Si qui adhibentur rectores formandæ iuuētuti, obsequentiores quàm par sit seruiunt ipsi temporibus. Ita dum sumptus fiunt ingentes, ad rapinas conuersi, tū freti malitia peruertere urbes & expilare, decoráq; omnia labefactare assuescunt. Tum demum ciuitates exteræ, dum ab his quos adsciscunt, innocentiam abstinentiámque expectant, & tranquilliorem reipublicæ statum, nō modo id non adeptæ sed in summas miserias direptionésque se incidisse uidentes, facilè dominatum nouum expetunt. Nec mirum, si, cum ita instituti ad gubernacula accedant, teneant clauum, sedeant in puppi, naufragia facta plerunque audiamus. Id quoque indignissimum, ubi uel de re grauissima agatur, ita obseptum esse aditum, ad aureis magnatum aßidentibus semper, & occupātibus eorum latus eis qui plus possunt, paucissimis, apud quos omnes frendant recidisse potentiam, ut nescias miserior ne sit eorum conditio quorum querelis occludūtur aures, an ipsius qui tribus aliquot aut quatuor ita cingatur, ut mancipiorū, quæ dominorū facta sunt nexu, fractiq; animi & abiecti, & arbitrio carentis suo seruuli speciē potius, q̄ eius in quo elucere poßit maiestas, exhibeat: apud quē nihil minus polleat q̄ ipsius iudiciū & uolūtas, circūagatur uerò, et hac atq; illac impellatur paucissimorū

susurris: qui eum esse quaestum in animũ induxerunt maximũ, quammaxime suis potius q̃ publicis seruire cõmodis: neque ullum, qui se in eorum committat fidem, nisi captato undique lucro subleuare. qui si magnitudine rei semel occuparint eius animos, difficilis postea atq; haud scio an ullus aditus ueritati relinquitur. Disputabat haec olim Bessario Nicenus cum Ludouico XI. Rege. *aderat* & Ioannes Vaquerius praeses Lutetiae, cui Rex idẽ Philosophis usu aiebat uenire quod his qui medendi curam sibi uendicant, qui acutissime quidem de causis principijsque morborum disserant, magnamque partem in his occupati sint: illa eorũ perexigua sit oratio qua medeantur aegris. Tum Bessario, magni esse negotij ait, ad rationem ueram peruenire. Quo enim maior ingenij uis hominibus acutissimis adest, eo maiorem humanis animis consulendi parere angustiam: se tamen ex prudẽtum lectione consulere, aduersus tales assentatores id imitetur princeps, quod poeta sapientissimus, aduersus Sirenum cãtus, quae suauitate aut nouitate quadam & uarietate cantandi reuocabant eos qui praeteruehebantur, ab Vlysse ait factitatum, ut obturemus aures neque patefaciamus eorum blanditijs, adhibeamus uero ianitores ac custodes fidissimos, rationem nempe ac iudicium circunspectum, uera demum libenter excipientes: foresque occludamus his quae ueri solum speciem referunt: uanos rumores uanasque suspiciones, & utilitatis imaginem, & cautionis minime necessariae titulos obdito etiã pessulo excludamus. Vbi quid igitur defertur uel à familiarissimis ad principem, submota amicitia familiaritateque adhibeat in consilium prudentiam: excutiat rem ipsam: eo grauiore animi contentione rem uoluat, quo

instructiores

instructiores uiderit familiares ad delationem. Nunquā delatori tam libere aures aperiat, ut reo nō libentius referet: nihil ante statuat quàm cum accusatione comparata sit defensio: tandem uerò adhibitis prudentissimis hominibus, exclusis uerò eis qui rem detulerint, quiue ab eis cōmoda expectant, & quorum commodo uel incommodo aut iactura honoris res est cessura, quid æquū sanctumque uidebitur decernat. Primo uerò congressu delatori aures patere, at obstruere & inuias defensuro dare, hominis esse aiebat indigni tanto principatu, qui nisi tandem cohibeat tales imposturas, ipsa si cupiat salus, seruare prorsus non possit talem principatum. Horū unicam esse causam ignorantiam: easque tenebras quibus suæ cuiusque hominis institutiones moresque obuoluuntur. Esse uerò indignissimum, quod factitarint Cæsares plurimi, ut exclusis eis iudicibūs apud quos more institutisque maiorum peragenda esset accusatio, iudices ipsi dent ex sua aut eorum qui detulerint quorum ue commodo res uertatur, cohorte. Ita factum ut summa nequitia plurima deferantur, parua religione multi iudicent, delecti nimirum ad urgendum propellendumque reum: eoque nomine gratiam inituros sese sperātes. Proinde rerum omnium nihil commodius esse quicquam ad principatum tuendum ac conseruandum, quàm ab his quibus imperamus, amari potius quàm metui. Recte enim à prudentissimis hominibus dictum, malū esse custodem diuturnitatis metum: contraque beneuolentiam fidelem esse uel ad perpetuitatem. Erga potentiores autem uehementer amorem populi commoueri opinione liberalitatis, beneficētiæ, iustitiæ, omniumque earum uirtutum quæ pertinent ad mansuetudinem morum. Habere fidem

tum principi plebem, cum eum existimat adeptum cum iustitia prudentiam: admirarique quem uidet excellentibus quibusdã & singularibus uirtutibus excultũ: quẽ abstinentem, non immersum uoluptatibus, pecuniæ in loco contemptorem, æquitatis & iustitiæ defensorem, intrepidum ad pericula, ubi res exigit, subeunda agnoscit: qui probè calleat, male impetu & familiaria & publica negotia administrari; cuiq; uetus illud Tyberianum, tametsi uetustate iam protritum, aßidue tamen moderatoribus rerum publicarum inculcandũ, placeat; Boni pastoris esse tondere pecus, nõ deglubere: cuius animus minimè perpetuo uagetur errore, nec habeat ipse quid ab alijs pendens sequatur, qui regnum plebis potius commodo, quàm familiarium administret arbitrio, neq; talis sit qualẽ aulicorum rapinis expediat esse: quique iustitiæ seruandæ causa à Deo Opt. Max se Regno præpositũ sibi persuadeat, ut & prohibeat iniuria tenuiores; & æquitate constituta summos cum infimis pari iure retineat. Ad Ludouicum redeundum est: Tantus princeps suis non caruit uitijs: pecuniæ ita parcus ac tenax, ut & Neapolim & Mediolanum, dum iacturam pecuniæ timet, perdidisse eum constans sit opinio. Adolescens plane animi fuit fluxioris, remißiorisque uitæ: ut in aulicam, quæ purgandis indusijs uacabat, forma nõ ineleganti, oculos admouens mox seductam amplexus sit: Astæ quoque in hospitæ filiam, etsi forma mediocri, scitam tamẽ & dulces modos cytharæ edoctam, mox exarserit, pudicitiæque eius, etsi pedibus æger, illuserit. Post nuptias tamen Annæ maxime contrahebat & cohibebat eas uoluptates. Idem propẽßißimus leuibus ex causis ad uarias suspiciones. Carolo Borbonio etsi optime

cuperet,

cuperet, in eo tamen taciturnitatem reprehendebat, uetus illud crebrò usurpans, Quà flumen est tranquillum, interdum latere profundiores aquas: quasi uaticinaretur quæ postea acciderunt. In Carolo *octauo notat* Philippus *Cominius, quòd regnum non tam suo quàm familiarium aliquot arbitrio administraret, talisque esset plerunque qualem esse eum aut expediret illis aut liberet.* Eadem *hæc omnia in* Ludouicum *congeri possunt: sed accidit ut proborum integrorumque familiaritate uteretur.* Ingratitudinem *ei multi obijciunt, orsi ab uxore.* Hanc, *cum esset eius precibus liberatus carcere, regnum mox adeptus repudiauit.* Cōcupierat *uerò priuatus adhuc, nuptias* Annæ Britannicæ, *unde* Britānicum *bellum concitatum multi uolunt.* Sed *male institutum consiliū, exitum reperire non potuit.* Vnde *iocus* Maximiliani *Cæsaris, fatale esse ut quæ somnient* Aureliorum *duces,* Reges Gallici *adipiscantur.* Nam *& inuito eo,* Carolo Regi Anna *nupsit, & eo mortuo,* Ludouico, *rite tamen prius repudiata alia uxore, quæ uti liberale ingeniū decebat prudens & modesta quicquid id erat, tulerat, & texerat, & de salute desperātē multis lachrymis fratri eū* Carolo *cōciliarat.* Ita Ludouici *animus deuictus misericordia uxoris, paulatim elapsus est* Parisiensibus *aliquot fœminis, quibus priuatus consueuerat, translatúsque uxori posteaquam tantum se ei debere agnouit.* Multos *quoque nouis amicitijs implicatus neglexit cum quibus priuatus coniunctißime & amantißime uixerat. quosdam etiam exegit aula, ut* Petrum Giensem *tribunum.* Idem *& multos summa pertinacia refellebat, & refelli ipse sine iracundia non poterat.* Adolescens *pla-*

ne incognita pro cognitis habebat, hisque temere assentiebatur, nec ad considerandos rerum exitus aut tempus aut diligentiam adhibebat: unde in uarias angustias præcipitatus est. At Regnum adeptus rarò labebatur, eáque uitia adolescentiæ facilè declinabat, cum multam operam in inuestigandis aliorum consiliis conferret. Cum Renatus Carnutensium Pontifex diceret Burgundionibus omnibus innatum esse & in animo insculptum odium Gallicum, id quidem uerum haud diffitebatur, sed adfuturum tempus cum deposito odio, ultro Gallicum imperium exposcant: Neque sibi tamen neque suis esse sperandum ut ea uideant tempora; ut nec Neapolitani regni receptionem.

ARNOLDI FERRONI RERVM GALLICARVM LIBER IIII.

DVM hæc apud Neapolim gerũtur, ne in Gallia quidẽ quietæ omnino res Gallicæ fuere, dißidio à Ferdinãdo orto qui prædabundus Galliam Narbonensem infestabat. Id incœptũ conatu quàm effectu grauius fuit. Misso Ludouico Tremolio cessere Hispani. Annus agebatur M. D. V. cum Ludouicus arderet studio Neapolis recipiendæ, augendíque ultra alpes imperij, cum repentè grauißimus eum morbus inuasit, desperantibus medicis Regiam ualetudinem: ut Anna Regina mundum omnem muliebrem in Britãniam minorem mittere uoluerit: ni à Petro Giensi tribuno, qui itinera obseruarat, prohibita esset. Ob quæ conualescente Rege primum commendatus est: mox muliebri ira exardescente, nullumque non lapidem mouente, aula exclusus est, iußus etiam causam dicere maiestatis apud Tholosanos ob operam suã nauatã Ludouicæ Sabaudianæ. At Senatus Tholosanus (etsi ut seuerißimus omnium à à Regina delectus esset) non dignum iudicauit se qui ad reos potius urgendos, quàm subleuandos deligeretur. Itaque Tholosani patres uel remittentes aliquid ex pristina seueritate, uel religione iudicandi obstricti, etsi multa urgere reum uidebantur, quæ tamen illis parum hærere uidebantur in hominem integra opinione præditum, aula eum tantum comitatuque Regio excluserũt: Cætera ita temperarunt ut nihil Regiæ uoluntati iræque

datum uideretur, tametsi & Ludouica Sabaudia & Alanus Alebretus. multa pro testimonio in reũ dixissent, & corrogata essent respõsa aliquot iurisperitorum Italorum, ut Hippolyti Marsilij & Ludouici Bolognini, quibus hi consulti respondebant uiolatam maiestatem Regiam. Recreatus Rex, paulisper flexit animum ad religionem, cuius maxime nos res aduersæ admonent. Sacríque diuini corporis mysteria iterum iubente Pontifice celebrari, supplicationibusque passim tota Gallia decretis celebrari iussit. Fuit idem annus insignis morte Ioannæ Caroli Regis sororis, Ludouicíq; quondam uxoris: eodémque tẽpore celebrata sunt sponsalia inter Frãciscum Valesium, & Claudiam Ludouici filiam. Anno sequenti & Philippus Maximiliani Cæsaris filius, & Isabella Ferdinandi uxor decessere. Philippus planè infestior fuit Gallis uel ueteri odio Burgũdicæ, Gallicæque familiæ, uel leuibus ex causis quas prætexebat. Aiunt, quo primum tẽpore Blesis Regem inuisit, magnificè exceptum. Accidit ut eum Rex cœnæ adhiberet, ipseq; proluere manus de more pararet: tum officij causa Philippus prolubro mantilique arrepto, ministri munere fungeretur. Id eius plenum officij studiúm Rege modestissime auersante, peruicit is tandem ut abluto Regi mantile exiberet. Erat Ioannes Grignolius Talerandus, homo hilaris iocisque referendus solitus Regi risus mouere:
» *atque is Philippo erga Regẽ ita officioso, Macte, inquit,*
» *esto hac officij exhibitione. Probe enim fungeris officio,*
» *maiora etiam merente Rege. munire tibi uiam uideris*
» *qua Regiæ maiestati iampridem debitum, sed interru-*
» *ptum officium exhibeas. Gallorum res in Italia flore-*
» *bant, nihil prorsus sine eis ut bellicæ gloriæ reliqui re-*

ferrent.

ferrent. Pontifex Iulius, *dum olim legatione fungeretur apud* Ludouicum Vndecimmm Cardinalis, *ita fuerat familiaris* Ludouico Aureliorum *tūc principi, non obscura ut esset eorum beneuolentia.* In *relaxationibus, conuiuijs, alijsque uoluptatibus uterque alterum & cōscium habuerat & sodalem.* Ab *his initijs profectus amor, etiam* Carolo Rege *auctus fuerat.* Is *quoque* Pontifex *designatus perpetuam eam beneuolentiam futuram receperat.* Ardebat *is cupiditate imperij proferēdi.* Alexander Pontifex Valentini *filij opera multa reuocarat ad* Pontificatum, *struens spe filio amplum imperium, ni morte repentina ea spe lapsus fuisset.* Bononiam Ioanni Bentiuolo *adimere non potuit, & præsidio septam militum, & munitam ciuium beneuolentia erga principem satis moderatum.* Post Borgiæ Valentini *discessum, cum is ad* Bentiuolum *urbe frustratus fasces literarum misisset, quibus à plerisque ad urbem recipiendam impellebatur,* Bentiuolus *in multos hoc solo iudicio delatos grassatus est: ob quæ plebis studia ab eo alienata sunt.* Horum *certior factus* Pontifex, *egit cum* Rege *ut milites quos in* Italia *alebat, ad eam sibi expeditionem adiungere fineret.* Concessum *est id* Pontifici. Is *collectis copijs fretus* Gallico *milite cui præfuit* Carolus Ambasianus, Bononiā *oppugnauit.* Ea *tādem in eius uenit potestatem.* Sed Gallicos *duces frustratos dimisit. cum enim montes aureos tripliciaque stipendia pollicitus fuisset, auideque urbe domita, illi promissa expectarent, celeberrima* Bononiæ *ecclesia sacrum fecit* Pontifex. *eo loco in adstantes* Gallicos *milites multas delictorum condonationes effudit, solum* Gastonē Fuxeum *ense gemmato, cylindrisque & adamante* Indico *insigni ornato, do-*

nauit. Regem in Bentiuolum aulici acuerant, qui redeũte è Neapoli Carolo, cùm ille obsidibus datis liberum transitum per Bononiam peteret, Gallos inde ab eo reiectos, eo responso cui multi inerant contumeliarum aculei, referebant. Vix Galli redierant, cum Genuẽses Regia imperia exosi, sese in libertatem asseruerunt, Paulo Nouo baphijs pannisque intingendis præposito, duce. Rex admonitus, Ambasiano adcurrenti contracto exercitu nouas misit copias. Genuenses munitionem propugnaculúmque ante urbem extruxerant insigni robore. Inde Regios paßim prosternebant. Ambasiani iussu Palicius cum delecta peditum cohorte in eum locum impetum fa cit. pugnantes hostes seséque audacius efferentes pilis plumbeis Galli prosternunt. ac demum in fugam alios uertunt. hi in urbem compulsi diffidere suis uiribus cœperunt. mißis ad Regem legatis, militum ferociam insolentiámque causati, deditionem fecere. Paulus Nouus fuga mari elapsus, à myoparone Gallico interceptus, maiestatis damnatus capite luit. Palicium uulneratum in propugnaculi oppugnatione multi scribunt. Ortum id bellum ob mutuas querelas plebeiorum cum nobilibus. interdictum est Genuensibus ne conuenticula agerent, ne quid in posterum molirentur. Rex Genuam ingressus, honorificè exceptus est. Cõuenere ad Sauonam deinde Ludouicus & Ferdinãdus hoc ipso tẽpore, ut multi scribunt, ubi & ijs qui Gallorũ apud Neapolim imperia secuti erant, possessiones denuo confirmatæ sunt, & multa clanculum per Antonium Palauicinum Pontificis legatum de bello in Venetos parando occultè agitata. Iulius si tantum operæ consumpsisset acuendis in regibus ad bellum in Turcam decernendum, remp. quam

haud

haud scio an ullam hodie habeant Græci, optime constitutam haberent, & minus impura seruitute opprimerētur. Nec Rhodi *acerbam uastitatem uidißemus, si quæ arma* Leo Pontifex *in* Gallos *mouit,* Rhodijs *submisisset.* Annus *agebatur millesimus quingentesimus septimus, cùm* Iulius Pontifex *omnes uias proferēdi imperij quærens, castra aliquot ciuitatésque expugnare uellet.* At *possessores & domini impares se uidentes,* Venetorum *se fidei commiserūt: permutatione inita tutiora loca, etsi minus nobilia recipientes.* Ita Pandulphus Malatesta *cum* Ariminum *inuaderet* Pontifex, Arimino *eis ceßit. unde factum est ut* Venetos *quoque ipsos armis petere uellet.* Hi *patrijs institutis* Rempublicam *prudenter moderabātur: faciliúsque* Iulium *toto imperio expulissent, quàm ille eos unica ciuitate.* Pontifex *mißus legatis ad* Maximilianum, Ludouicum, Ferdinandum, Margaretam *quæ* Caroli *adolescentis tutelam gerebat, prætextu belli* Turcis *inferendi singulos ad bellum* Venetis *inferendum hortatur.* Placuit *legatos principum* Cameracum *conuenire.* Ibi *quid cuique reddendum sit confecto bello statuitur.* Bellū *in* Venetos *decernitur.* Decretum Ludouico *belli imperium.* Cæteri *principes & opibus & copijs iuuare eū debebant, nec tamen iuuarunt.* Nec *segnius tamen quæ ad bellum opus erant parauit, ut qui prius in summa esse difficultate nummaria eos non ignoraret, cupidißimus* Cremonæ *aliarúmque urbium uendicandárum.* Ludouicus *consilio aduocato deliberarat an id bellum suscipiendum esset.* Purpurati *omnes suadebant: dissuadebat solus* Stephanus Poncherius Senonū Antistes: *contentum* Regem *patrijs finibus cedere alienis æquum esse.* De Cremona *si quid eum urgeret, facilè*

Venetos dissoluto ære alieno, ea cessuros. In reliquis eos fidem & dare paratos & accipere. Rex fœderi non interfuerat: per Georgium Ambasianum Cardinalem initum est: quem & Maximilianus Regio nomine in clientelam recepit ob Mediolanensem principatum. Carolus Cæsar postea iactabat, prius receptum à Maximiliano Gallum, ea conditione, Claudia ut filia sibi nuberet. Eua nescente conditione, nihil iuris inde partum: cuius rei ut confictæ à Carolo pauci meminere. Ne hoc quidem beneficij clientelæque ius oppugnat, quo uno telo utuntur Sfortiani, cum sine alterius præiudicio id datum aiunt à Maximiliano: cum Cæsar si quod ius inde Sfortiæ acquiri uoluit, fraude se ipse sua clientelæ potius iure priuauit, quàm ullum alteri tribuit, qui affinis Sfortiæ ius probe nosset. Ita Pontifice hortãte susceptum est bellum. Et sane patrum nostrorum memoria accepimus, magis à Gallis bella suscepta impulsu Italorum dißidentiũ, quàm animo ditionis proferẽdæ. Inter hæc Ludouicus ad conducendum ex Heluetijs militem Trimolio misso, Galliæ Mediolanique rebus constitutis, ad Triuium oppidum exercitum admouit. Erant Regi in armis quadraginta hominum millia. Iacobo Chabaneo Palicio prima acies data est: cui iunxit Rex Heluetiorum turmas. Is Triuiũ, dedentibus se oppidanis, recepit. Pandinũ ijdem diripere cõstituerant, cùm repente nunciantur adesse Venetorum copiæ. Cõtraxerãt ij ad quinquaginta hominũ millia. Bartholomæus Aluianus exercitui præerat. Iã Veneti Triuium receperãt, nullo in oppidanos sæuitiæ libidinisque genere omisso. Sed Rex priusquam in aciem prodiret, cum Veneti præter spem pugnãdi copiam facerẽt, breui in hunc modũ oratione excitandos sibi Gallos putauit.

» tauit. Si quis est uestrũ milites, qui nouo hoc in Venetos
» suscepto bello nouóq; hoste moueatur, is si cogitarit quo
» longius arma proferimus, eo nos in opulẽtiores, at rei mi
» litaris imperitiores bellũ gerere, & terrorẽ si quẽ habet,
» deponet: & se ipsum maiore proposito præmio ad capes
» senda belli præmia excitabit. Nã & cum eo hoste rẽ esse
» uidebit quem uos superioribus annis, cùm numero præ-
» staret, auspicio Caroli Regis uicistis; & ex uicto prædã
» opimã retulistis: & qui uos olim tot terrarũ spàtia emẽ-
» sos iter in patriã & penates faciẽtes, perfidissimè Italia
» omni cõcitata inuaserit. Cũ eo genere hominũ res est uo-
» bis, quos uana iampridẽ incessit cupido & Cæsarũ et Põ
» tificũ & Regũ funditus tollendorũ: quiq; unus post ho-
» minum memoriã, maiorũ nostrorũ nostráq; nobis indu-
» stria partos principatus inuadere nõ dubitarint. Prope-
» randum itaque, atque obuiã eundũ milites: nisi forte in
» mentem uobis uenit, futurum, ut ijs rebus oppidísque ce-
» dant, quæ iamdudum occupata per uim possident. quod
» tantum abest ut efficiant, omnem ut prius moueãt lapi-
» dem, quò dominationem etiam in posterũ augeant: qui-
» que quo plura habent, acrius quæ non habẽt cõcupiscũt.
» Quid quòd ignauissimi homines instructo exercitu no-
» bis occurrere ausi sunt? iactitantes uerba illa quidẽ spe-
» ciosa, terrorusque & minarum plena, sed in caput eorũ,
» si dijs placet, recasura. Nos id à maioribus accepimus,
» freti ut uirtute roboreq; in prælium progrederemur: ne-
» que unquam audiendos putaremus magnificos istos uer
» borum funditatores, uerbis demum feroces, rei militaris
» ignaros: quos telam potius quàm tela tractare deceat:
» quique imbelles, è latebris suis eruti, metu exangues,
» ne primum quidem belli strepitum expectaturi sint. Tot

" *meo ductu auspicióque bella semper uictores gessistis.*
" Enimuero *æquum est facta mea uestráque imitãda uobis proponatis, qui mihi & Sfortiã rei militaris non imperitum, &* Mediolanensem *principatum uestris armis dextrísque partum dederitis. Quod mearum fuit partium, copias lectißimas, auxilia fidelißimorũ* Heluetiorum *accersii: machinas suis locis collocaui: ne quid fidelißimis copijs deesset, prouidi: locum quo equitatus explicari posset, delegi.* Reliqua *in uestra sita uidetis potestate.* Audete *modo uincere,* Deo Opt. Max. *propitio pulcherrimam de* Venetis *uictoriã relaturi.* Est *locus quẽ incolæ* Agnadellum *uocant, ducentis fere ab* Abdua *passibus, inter* Caßianum *&* Riuoltãm. Vix *paratæ erant* Gallicæ *copiæ, cum repente* Veneti Gallos *ad prælium inuitare cœperunt, dissuadente* Petiliano *cunctatore illo quidẽ, sed* Gallicis *bellis assueto.* Nec *illi detrectant certamen.* Concurrunt *pedites, ut æqualis aliquantulum fuerit pugna. aperta acie collatis signis dimicatum est.* Rex *ex sententia ducum tormenta bellica inter uepreta defixerat, ut putarent* Veneti *nihil ab his sibi metuendum.* At *ea maximo impetu in eos prouoluta & ordines totos turbarunt, & ferocißimos quosque nec opinantes prostrarunt.* Carolus Borbonius *adolescens, iussu* Regis *ad* Heluetios *nonnihil ex pristina alacritate remittentes profectus, maxime eos in hostes commouit.* Tum *demum urgere etiam* Galli. Immissus *equitatus facilè equitatum hostium loco depulit.* Aluianus *urgere, clamare, ultro citróque ad* Nicolaum Petilianum *mittere.* Sed *& bellica tormenta &* Gallicus *equitatus, nullum hostibus respirandi locum dedere. ita uersi* Veneti *in fugam. captus* Aluianus. Cæsi *ex hostibus ad decem hominũ millia.*

lia. multi capti. fugientes Galli usque ad Mestrum oppidum persecuti sunt: præda prope immensa. ex Gallis uix quingenti desiderati. Aquitanorum Heluetiorúmq; opera qui Gallo militabant, multum ad uictoriam contulit, ut & industria Ienolaci tormentorum magistri. Defunctos Rex sepeliri iussit., fanúmq; eodē loco ædificari ubi sacra fierent annua, idque uectigalibus annuis dotauit. Rex, profligatis hostium copijs, Brixiam, Cremā, Cremonam, Bergomum, per Carolum Ambasianum recepit. Palicium misit Vincentiam, qui & eam et Veronā & Patauium Maximiliano Cæsari reddidit: Pontifici quoque curauit Ariminum, Fauentiam, Rauennam. Secundum eam uictoriam Rex Mediolanum redijt, nullo non honorum genere exceptus. Veneti nouo milite conscripto Patauium Cæsarianis dolo cæsis receperunt: missisque legatis ad Ludouicum Hungariæ Regem, Henricum Britanniæ, conuentumque Norimbergensem, pacis consilia cum Maximiliano agitabant: quæ ille omnia respuebat, nisi Patauium redderetur: excitabatque Gallos ad opē ex fœdere ferēdam. Palicius eò missus cum quatuor hominum millibus. frustra urbs aliquot menses oppugnata est. Veneti quoque & Vincentiam & Veronam frustra tentarunt. Hercules Ferrariensiū Dux Venetos maximè urgebat. Illi ad eam procellam depellendam duce Angelo Triuisiano contractā classem ingentē in Ferrariensem miserūt. Huic subsidio missus est Carolus Molarcus cum turmis aliquot Gallicis: quorum ope Ferrariensis facilè classem Venetam & fugauit, et magna ex parte intercepit. Lauretum etiam terrore recentis uictoriæ Venetis ademptum: sed perincōmodè accidit, ut de præda inter gregarios milites aliquot Italos et Gallos primum

rixa, mox utrinq;, Italis Italos, Gallis Gallos iuuãtibus, certamen apertum intercederet: multáque se clade mutuò fœdarent. Vnde Venetis occasio data, claßis quæ ad Pollesinum stabat, reficiẽdæ. Plures ita narrant, hostes cũ res conclamatas uiderent, triremes colligantes, in eam quæ medio loco sita erat, quo facilius reliquæ cremarẽtur, ignes iniecisse: sed Ferrariẽsium aduentu eas ab incendio uindicatas; una tamen incẽsa. Cælius Calcagninus triremes quindecim ait captas, signa sexaginta relata: reliquarũ nauium ingentem fuisse numerum: homines cæsos aut submersos supra duo milia: ex Gallis & fœderatis Ferrariensi non amplius quadraginta desideratos. Noluisse Alphonsum & Hippolytum Ferrariẽses iusto certamini rem cõmittere donec aduenissent Ludouici Regis subsidia. Referunt & eo prælio alij, Britanni Huneaudearij è minore Britannia, & Ventadorij Comitis è Lemouicorum finibus magnorũ uirorum spectatã uirtutẽ. Iam Veneti misis legatis Dominico Triuisiano, Leonardo Mocenio, Hieronymo Donato, & quibusdã alijs, ad Iulium Pontificẽ, cũ eo redierant in gratiam, pacti futurũ, Ferrariã ut ei uicináq; loca repetẽti adessent. misitq; ille ad Maximilianũ, Achillẽ Craßũ legatũ, qui eũ Venetis cõciliaret, Matthæi etiã ea in re Gurcẽsis Cardinalis opa usus. Sed legatis Gallicis supueniẽtibus, irritæ fraudes Pontificiæ fuere. Properabant autẽ Veneti Veronã oppugnare. Sed Cæsarianis diligẽter excubias agẽtibus, spe ea lapsi rediêre. Palicius aucto ex Germanis exercitu, partitus est copias cũ Cæsarianis ad Lemniacũ, parte etiã Ferrariensi attributa. Pollesinũ etiã Venetis extortũ est. Lemniacũ quoq; direptũ. Ad Brẽtillas coactis copiis Venetorũ, rursus Galli Cæsarianis coniun

cti

Eti obuiam hosti properarũt. sed leuibus aliquot præliis utrinq; demũ certatũ est. deniq; nõnihil simultatis intercessit inter Maximilianũ & Ludouicũ: ob quæ factum est, Rex ut Romã miserit Robertũ Briconnetũ & Albertũ Pium Carporũ Comitẽ ad Iuliũ: qui etsi benignè legatis respõdit, nihil tamẽ remisit interea de belli quod adornabat, apparatu. Mox tamẽ recõciliati sunt Regũ animi. Iulius autẽ cõtracto exercitu, Mutinã recepit, & Mirãdulam, quã Ioãni Francisco Pico reddidit. Marcũ Antoniũ Columnã instructa classe ad Genuã oppugnãdã misit, factione excitatus Octauiani Fregosi & Nicolai Doriæ exulũ. In Ferrariã quoq; classem mouit, Iacobo Papiẽsi Cardinali imperio attributo. Sed cũ Genua acri Gallorũ præsidio teneretur, fugata Pontificia classe, irrita oppugnatio fuit. Anteà ut scripsi, etsi falsò in hoc tẽpus quidã reïciũt, Ferdinãdus Hispaniæ Rex Ludouicũ Sauonæ inuisit: amboq; sacro pane unà suscepto, cõceptis uerbis fœdus sanctissimũ pepigerunt, quod mox à Ferdinãdo uiolatũ est. Tribuũt illi oẽs industriam, animi magnitudinẽ, ingeniũ acutissimũ, prudentiã, cũctationẽ: iurisiurãdi uerò religionẽ ab eo cultã ipsi etiam Hispani negãt. Cõsaluus ipse sæpe questus est postea: deceptus, ut aiebat, Ferdinãdi & iureiurãdo cõcepto uerbis sacrosanctis, et syngrapha manu eius obsignata: ut posthac haud illepide iocaretur, exacturum se à Ferdinando iusiurandum in eius numinis uerba cui fidem habeat, notãs altius in eo labem parum synceræ fidei, quo morbo olim Hispani Iudaïsmo infecti laborarunt. Sunt qui scribant, accepta Germana Fuxea uxore à Ferdinãdo, fœdus adiectum, ut regnũ Neapolitanum iure quo optimo

rixa, mox utrinq;, Italis Italos, Gallis Gallos iuuãtibus, certamen apertum intercederet: multáque se clade mutuò fœdarent. Vnde Venetis occasio data, claßis quæ ad Pollesinum stabat, reficiẽdæ. Plures ita narrant, hostes cũ res conclamatas uiderent, triremes colligantes, in eam quæ medio loco sita erat, quo facilius reliquæ cremarẽtur, ignes iniecisse: sed Ferrariẽsium aduentu eas ab incendio uindicatas; una tamen incẽsa. Cælius Calcagninus triremes quindecim ait captas, signa sexaginta relata: reliquarũ nauium ingentem fuisse numerum: homines cæsos aut submersos supra duo milia: ex Gallis & fœderatis Ferrariensi non amplius quadraginta desiderátos. Noluisse Alphonsum & Hippolytum Ferrariẽses iusto certamini rem cõmittere donec aduenissent Ludouici Regis subsidia. Referunt & eo prælio alij, Britanni Huneaudearij è minore Britannia, & Ventadorij Comitis è Lemouicorum finibus magnorũ uirorum spectatã uirtutẽ. Iam Veneti missis legatis Dominico Triuisano, Leonardo Mocenio, Hieronymo Donato, & quibusdã alijs, ad Iulium Pontificẽ, cũ eo redierant in gratiam, pacti futurũ, Ferrariã ut ei uicináq; loca repetẽti adessent. misitq; ille ad Maximilianũ, Achillẽ Craßũ legatũ, qui eũ Venetis cõciliaret, Matthæi etiã ea in re Gurcẽsis Cardinalis opa usus. Sed legatis Gallicis supueniẽtibus, irritæ fraudes Pontificiæ fuere. Properabant autẽ Veneti Veronã oppugnare. Sed Cæsarianis diligẽter excubias agẽtibus, spe ea lapsi rediere. Palicius aucto ex Germanis exercitu, partitus est copias cũ Cæsarianis ad Lemniacũ, parte etiã Ferrariensi attributa. Pollesinũ etiã Venetis extortũ est. Lemniacũ quoq; direptũ. Ad Brẽtillas coactis copiis Venetorũ, rursus Galli Cæsarianis coniun-

cti

cti obuiam hosti properarũt. sed leuibus aliquot præliis utrinq; demũ certatũ est. deniq; nõnihil simultatis intercesſit inter Maximilianũ & Ludouicũ: ob quæ factum est, Rex ut Romã miſerit Robertũ Briconnetũ & Albertũ Pium Carporũ Comitẽ ad Iuliũ: qui etsi benignè legãtis respõdit, nihil tamẽ remiſit interea de belli quod adornabat, apparatu. Mox tamẽ recõciliati sunt Regũ animi. Iulius autẽ cõtracto exercitu, Mutinã recepit, & Mirãdulam, quã Ioãni Francisco Pico reddidit. Marcũ Antoniũ Columnã instructa classe ad Genuã oppugnãdã miſit, factione excitatus Octauiani Fregoſi & Nicolai Doriæ exulũ. In Ferrariã quoq; classem mouit, Iacobo Papiẽſi Cardinali imperio attributo. Sed cũ Genua acri Gallorũ præſidio teneretur, fugata Pontificia classe, irrita oppugnatio fuit. Antea ut ſcripſi, etſi falſo in hoc tẽpus quidã reijciũt, Ferdinãdus Hiſpaniæ Rex Ludouicũ Sauonæ inuiſit: amboq; ſacro pane unà ſuſcepto, cõceptis uerbis fœdus ſanctiſſimũ pepigerunt, quod mox à Ferdinãdo uiolatũ est. Tribuũt illi oẽs induſtriam, animi magnitudinẽ, ingeniũ acutiſſimũ, prudentiã, cũctationẽ: iuriſiurãdi uerò religionẽ ab eo cultã ipſi etiam Hiſpani negãt. Cõſaluus ipſe ſæpe queſtus eſt poſtea: deceptus, ut aiebat, Ferdinãdi & iureiurãdo cõcepto uerbis ſacroſanctis, et ſyngrapha manu eius obſignata: ut poſthac haud illepide iocaretur, exacturum ſe à Ferdinando iuſiurandum in eius numinis uerba cui fidem habeat, notãs altius in eo labem parum ſyncerę fidei, quo morbo olim Hiſpani Iudaiſmo infecti laborarunt. Sunt qui ſcribant, accepta Germana Fuxea uxore à Ferdinãdo, fœdus adiectum, ut regnũ Neapolitanum iure quo optimo

maximo inposterum retineret: quod falsum fuisse Gallici scriptores constantissime aiunt. Rediijt & è Neapoli cum Ferdinando Consaluus. ad hũc cum missi essent Ferdinandi nomine qui cum eo supputarent rationes eius temporis quo Neapolim rexisset, rationibus ille breuissimè intulit innumeras myriades auri in exploratores demum collatas: ac magno uir animo, Renunciate, inquit, Regi quid mihi dederit: quid ego ei reddiderim, meminerit inermem & squallidum peditem. Apuliæ & Calabriæ partẽ debilitatam accepi. Reddidi uictorẽ florentémque militem spolijs superbum: reddo iam florentissimum opulentissimumque regnum. Si tam exiguè & exiliter ad calculos administrationẽ meam reuocet, repetam & ipse quæ à me erogata sunt, & in eũ profecta. Sed hæc postea acciderũt: Iulijq; artibus Ferdinãdus mox à Ludouico alienatus est. Rex in Galliã redierat: mortuóque Carolo Ambasiano prorege Mediolani, acri homine & industrio, Gastonem Fuxeũ nepotem cui Nemorẽsem principatũ attribuerat, Proregẽ declarauit. Is adolescẽs erat annos uix egressus uiginti: cæterũ prudentia senili, animóq; tã ad bella paratissimo, rectores ut ei attributi sint à Rege, qui ferocientẽ adolescẽtiam coercerẽt. Paucisque etiam postea mensibus fato functus est Georgius Ambasianus Cardinalis, cui rerũ omniũ administrationẽ Rex perfacilè tribuebat, uir & prudens & tẽperatus: & quo uiuo nõ temere ullis nouis tributis plebs Gallica onerata sit. Hic Regi imprimis iucũdus & suauis fuit: ille Regi proximus, seu seria tractaret, seu relaxaret animũ. cum eo in cubiculo solus, comésq; itineris semper fuit. Regi quoq; nata est eo tẽpore Renata filia, nuptura Ferrariensi. Huic pater lustricus adhibitus Ia-

cobus

cobus Triuultius. Pontifex in Ferrarienſem patrem bellum gerebat: mediaque hyeme Gallos Mirandula eiecit. In Ludouicum Heluetios concitarat, Maximiliano Sfortia authore. Fuxeus cum illi uix bidui itinere à Mediolano abeſſent, præmiſit Carolum Contium cum expeditis uelitum cohortibus. Hic hoſtes urgere nũc à tergo, nunc à fronte: inſtare, prorſus ut implicare eorum iter uideretur. Tãdem illi Contiũ inſidijs poſitis circumuentum cum aliquot equitibus obtruncãt. Poſt Contij mortem de Palicij ſententia legatos mittit Fuxeus ad Heluetios. hi ſi in patriã redeãt, duplo maiorẽ pecuniã promittũt q̃ pollicitus ſit Pontifex. Nec mora, pecunia accepta, redeũt. Stabat in armis rigida hyeme loricatus Põtifex, grauitérque conſternatus Heluetiorũ reditu, nunciόque claßis Venetæ Ferrariam infeſtantis, oppreſſæ: nihil tamẽ de priſtina ferocia remiſit: pergitq; ad Bononiã occupãdam, ad quam Fuxeus cõtendebat tuendã, Paulo Capello cum Venetorum copijs opem ferente. Cõmittitur prælium. Veterani Galli cũ tyrone Italico cõgreßi. Nondũ uentũ erat ad primum teli iactum, cum Pontifex unà cum Purpuratorum Epiſcoporumq; comitatu dißipatur. Veneti fugientes ab agricolis direpti ſunt. Ioanni Bentiuolo Bononiã Fuxeus reddidit, ea lege, comiter ut Gallicam maieſtatẽ conſeruaret. Neque huic prælio adfuiſſe Iulium crediderim, neque exteri aiunt proximum uerò fuiſſe certißimum: ſed extra iactum teli. Fuxeus cũ Pontificem Iulium facilè intercipere poſſet, fugientẽ ſequi noluit. Tantum coegit ut quos abſtentos pronunciarat, diris illis Pontificijs ſolueret. Non ceſſabant Veneti à Ferrarienſi oppugnando. Palicius ad opem ferendam properans, ad Bellaerem Palatium Ferrarienſibus co-

pijs iunctus est. Veneti ubi pugnãdum uiderent, in prima acie cohortes aliquot Hispanas locant, eásque Gallis opponũt. Atrox cædes utrinq; ædebatur. Mox tamẽ fusi fugatiq; Veneti instãtibus Gallicis equitibus sunt. Palicius mox Mediolanũ redijt ad famã Heluetiorũ iterum aduentantiũ. Erãt in Gallia Cardinales aliquot, Bernardinus Caruailus sanctæ Crucis Cardinalis: Antoniotus Gẽtilis, Federicus Seuerinas, Gulielmus Brisonetus, Frãciscus Borgia, Renatus Pria: & quidam alij. Horũ cõsilio & Maximilianus Cæsar, et Ludouicus decerni Patrũ concilium uolebãt. Id primũ Turonis, mox Pisis, deinde Lugduni coactũ est, ubi & multa in Põtificẽ decreta sunt, cũ ille interea abstẽtos oẽs iudicaret, dirarũ imprecationes uelut ex plaustro effundens: Renatũ etiam Priã omnibus dignitatibus priuãs, reliquósq; omnes, ni in urbẽ redirẽt. At illi, præcipue Federicus Seuerinas, cur abessent nõ leues sibi causas propositas aiebãt, cũ multis precibus à Mãtuano et Triuultio cõtendisset Iulius, uti ex itinere reuocatos cõprehenderent. Indictũ autẽ fuisse Pisanũ conciliũ, cũ Iulius ipse iureiurãdo in se recepisset post bienniũ antequã Põtifex renũciaretur, id se coacturũ: ni indiceret, unicuiq; ius indicẽdi tribuisse. Ipse interim cũ Gallo pacis cõsilia simulare: quod intuitus Federicus Seuerinas nihil non tẽtabat. Sed callidus Põtifex, nolle se agere de pace per aliũ quàm Scotũ oratorẽ aiebat, cum interea & Iacobum Papiẽsem Cardinalem, & Franciscum Auxitanensem Cardinalem crudeliter impeteret, quorum alterum Papiensem crudelissime necauit: alterũ ex uinculis causam dicere coegit: atq; ut Pisanũ conciliũ dissolueret, aliud ad Lateranũ indixerat. Indicto ad Lateranum concilio pauci adfuere è Gallicis

Germanicísque Pōtificibus, paucis exceptis quos postea Maximilianus recōciliata cum Iulio amicitia misit cō-silio Ludouicum opprimendi. Primo patrum cœtu qui fuit quinto Nonas Maias anno millesimo quingentesimo tricesimo, Egidius Viterbiēsis Augustiniani ordinis præfectus, uir præter uitæ sanctimoniam diuinarum literarū peritissimus, ueteréque Italia dignißimus, cuius conciones ad populum grandes erant uerbis, decoræ sententiis, genere toto graues, Vetus illud prudentis hominis callens, cum Regibus principibúsque aut omnino nō loquendum, aut quæ sunt optima loqui oportere, dicere prior à Iulio Pontifice iussus, utilia miscens dulcibus, & auribus etiam aliqua dans Pontificis, hortatus est cœtum ad emendationem prioris uitæ, tacitéque ad arma in communem hostem nostræ persuasionis uertenda, hac oratione. Si quis est qui admiretur, quòd cum tot magni Pōtifices eruditissimi sanctissimíque uiri sedeāt, ego potissimū cœtui huic hortando præpositus sim, qui neque prudētia, neque eruditione, neque dignitate sim cum aliis conferendus: is si prudētissimi Pontificis meiq; consilij rationem cognouerit, unà & illud quòd imperauit probabit, & in his profectò laboribus uolūtatem nostram minimè reprehēdendam putabit. Multùm sanè interfuit, quamobrē ego nō uirtute ulla aliis præpositus, sed quadam superiorū tum temporum tum actionū ratione, & tanquā à causa ipsa inuitatus uidear, qui primus hoc conflictu telū iaciā, & sacrosancti Lateranēsis cœtus auspicia capiā. Nā cū annis ab hinc circiter uiginti quātū in me fuit, et perexiguæ uires fultæ diuina ope tulere, euangelia populis interpretatus sim, prophetarū uaticinia aperuerim, Ioānis uisionem de successu Eccle-

» *siæ, uniuersæ ferè Italiæ enarrauerim, ac sæpenumero af-*
» *firmauerim eos qui tunc audiebant, ingentes Ecclesiæ et*
» *agitationes & clades uisuros, illiusque emendationem*
» *forte tandem aliquando conspecturos. nunc par esse ui-*
» *sum est, ut qui hæc dixerat uétura, idem uenisse testetur:*
» *& qui toties exclamarat, Videbunt oculi mei salutaria*
» *tempora, iam tandem exclamet, Viderunt oculi mei sa-*
» *lutem, aut certè sanctum piúmque principium expecta-*
» *tæ instaurationis. Dicam itaque de cœtu ac synodo, &*
» *quàm Ecclesiæ commoda semper sit, & quàm nostris tē-*
» *poribus necessaria. Principio quis non uidet rerum alias*
» *diuinas esse, cælestes alias, alias humanas? Ac diuinæ*
» *quidem quòd sunt motus ac mutationis expertes, emen-*
» *datione non egent: cælestes uerò atque humanæ, agita-*
» *tioni obnoxiæ instaurationem desiderant. Nam luna cū*
» *ad solis commercia uenerit, Sol cum à cancro in brumā*
» *descenderit, quasi magno mortalium dispendio, damna*
» *ab integro reponit: coguntúrque præscribente natura*
» *lucis iacturam rependere: & quicquid cadendo abstu-*
» *lerint, ascendendo mortalibus restituere. Quòd si cæle-*
» *stia siderum itinera, quanquam perpetua, immortalia,*
» *sempiterna, quandiu architecto Deo huius fabricæ ter-*
» *renæ placuerit, redeunt tamen restituunturque: quid-*
» *nam tertium hoc faciet genus, utpote fluxum, caducum,*
» *mortale? Profectò aut interitu cito pereat necesse est, aut*
» *continua innouatione reficiatur. Quod enim est cibus*
» *corporibus ut uiuant, quod semē generibus ut perpetua*
» *sint, id præstat humanis animis sua pro tempore emēda-*
» *tio, cultura, disciplina. At quemadmodum si pratis im-*
» *bres, si hortis aquā aut puteos, si agris cultum, si uineis*
» *putationem, si deniq; uiuentibus alimentá subduxeris,*

illa

» *illa arescent breui, syluescentque, hæc uiuere desinet, at-*
» *que emorientur: ita ferè post* Constantini *magni tempo-*
» *ra, quæ ut sacris rebus multũ adiecere splendoris & or-*
» *namenti, ita morũ & uitæ sanctitatẽ non parum ener-*
» *uarunt. Quoties à synodis habendis cessatum est, toties*
» *uidimus diuinam sponsam à sponso ad tempus relictam.*
» *Vidimus* Christum *paululum in nauicula obdormiẽtem.*
» *Vidimus uentorum rabiem, factiosorum furorem in can-*
» *dida ueritatis uela irruentem. Vidimus malas cupidita-*
» *tes, dirã auri atque habẽdi sitim. Vidimus multos à deo*
» *ad functiones sacras uocatos partim bella & ferẽtes &*
» *alentes, partim deditos corporis gaudijs per luxum atq;*
» *ignauiam ætatẽ agere. Vidimus, summa homines soler-*
» *tia, ingenium, quo neque aliud in natura mortalium me-*
» *lius ampliúsque, aut incultu atque socordia torpesce-*
» *re sinere, aut prophanis curis, quum dominico gregi es-*
» *sent præpositi, intẽtos occupari. Vidimus perditam ma-*
» *lorum audaciam, aduersus iura, authoritatem, maiesta-*
» *tem* Ecclesiæ *sæuientem. Vidimus inquam, uim, rapinas,*
» *adulteria, incestus, omnem denique scelerum pestem, ita*
» *sacra prophanáque miscere omnia, ita in sanctum naui-*
» *giolum impetum facere, ut penè scelerum fluctibus illa la*
» *tus dederit, ac propè mersa & pessundata sit. Rursus cũ*
» *eo monente spiritu, cui hodie supplicationes decretæ sunt,*
» *patres ad* Synodum *confugerunt: quamprimùm emen-*
» *dauere composuerëque omnia, uẽtis turbinibúsq; impe-*
» *rauere: & quasi in tutißimum portum delati, impetũ ra-*
» *tioni, iniuriam iustitiæ, uitia uirtuti, tempestates ac flu-*
» *xus serenitati tranquillitatique cedere compulerunt, hy-*
» *mnumque cecinere sanctospiritui, piscatorum, maris, at-*
» *que aquarum deo: Aquæ multæ haud potuere extingue-*

re charitatem. & illum, Iam hyems transiit, imber abijt: surge. Iacet enim spõsa, ut hyeme frondes arborũ. Surgit reuirescitque synodorum studio, ut syluæ ueris tempore reuocato sole frondescunt ad solis redeuntis radios, & fœcundi spirant Zephyri, & læta plantaria germinant. Ad synodorum lumen & diuini spiritus flant auræ, & emortui Ecclesiæ oculi reuiuiscunt, ac recipiũt lucem, ubi pars altera impletur oraculi, Iterum pusillum & uidebitis me: quod quidem nihil aliud sibi uult, nisi sancti spiritus lucem quæ synodis omißis extinguitur, tanquã excusso è silice nouo igne iterum accendi & recuperari in synodis. Fide planè deo placemus: hæc labãs fulcitur synodis, hæc uerum cultum diuini numinis proponit, sacrosanctaque fidei fundamenta tuetur. Ex ea fide & unitate trinitatis, mysterijsque diuini sermonis mortale hoc corpus induente sata est illa uinea, quam & futuram cecinere oracula, & præsentẽ Euangelia indicauere. At iam perierat uinea: nam ut testatur Dauid, illam aper de sylua depastus erat: illam tumor philosophiæ uastauerat. Arrius primum montem super cuius uertices consita erat uinea, auellere conatus est, qui unitatem discerpsit. Sabellius secũdum, qui personas cõfudit. Photinus tertium, qui partum uirgineum impura temeritate labefactauit, tres ueluti impij gigantes, qui gloriæ cupiditate, & rerum nouarum studio cælestes montes loco mouere ausi sunt, ut uiam sibi facerent ad cælum oppugnandum, rescindendumque. Et erant iam uoti compotes. nam quæ ipsi philosophia persuadebant, armis ea recipi principes imperabant. Philosophia nos argumentis urgebat: arma collatis signis oppugnabant. illa præstigijs. Hæc ui fidem euertere conabantur: illa inuertere

quæ

» quæ credebantur. hæc eos qui credebant, perdere contendebant: illa in pietatem & animas, hæc in corpora » uitamq́ue ſæuiebant. Quid faceret diuina ſponſa iam » peritura? quò ſe uerteret? quò confugeret? cuius fidem, cuius opem, cuius auxilium imploraret? Exhorreſcebat tempeſtas, nauicula mergebatur. Denique, ne multis morer, » nulla effugiendi, nulla euadendi inuenta uia eſt, niſi » Nicena ſynodus Syluestro ad clauum ſedenti & iam » naufragium facienti adſtitiſſet, ac ſtatim diuinis fulminibus & fidei montes reſtituiſſet, & gigantum temeritatem diſieciſſet, ubi deus erepta puella ignotos atque » impudentes procos repudiauit, ſeptamq́ue liberali cuſtodia adultam iam uirginem caſtè & ab armatorum » impetu defendit, edoctáque eſt ſponſa aduerſis rebus, » nullum omnino præſidium ad ſe uel tuendam firmius, » uel liberandam accommodatius, uel uindicandam efficacius habere, quàm ſynodũ: qua una fit ut nullæ aquæ » Eccleſiæ charitatem extinguant, utq́ue diuinus ſpiritus » in noſtris animis manſionem efficiat, qui unicus uelut aquarum uictor tẽpeſtatumq; domitor fertur teſte Moſe, » atque excubat ſuper aquas. Iam uerò quod de fide dixi, » quæ utique parua eſſet ſine ſynodis, idem ferme de iuſtitia, tẽperantia, ſapientia, cæteriſq; uirtutibus exiſtimari » uelim. omnes enim deſidiã pro labore, ocium pro negocio, uoluptatem pro ſolicitudine expetimus: uerùm cum » animaduertimus quandoq; fore (quod in ſynodis fit) ut » cenſus habeatur, ut morum & uitæ exploretur ratio, ut » improbi deprehendantur, iudicentur, plectantur: contrà » probi alliciantur, foueantur, attollãtur, incredibiles ſtimuli appetendæ uirtutis inijciuntur, ut homines colligãt » ſeſe, ut meliora deliberent, ut ad uitia relinquenda, &

» *uirtutem capeſſendam accendantur, nihilque non hone-*
» *ſtũ, nihil liberali homine indignum moliatur. Illud, illud*
» *ſynodi diſcerniculum fuit unde ueluti ex equo Troiano*
» *tot clariſsima ingeniorum lumina emicuere. Illa uirtutũ*
» *approbatio, illa deteſtatio uitiorum Baſilios, Chryſoſto-*
» *mos, Damaſcenos, Cyrillos, Athanaſios Græciæ: Hiero-*
» *nymos, Ambroſios, Auguſtinos, Gregorios Italiæ peperit:*
» *qui cum magna ſimilium turba quos libros, quæ ſcripta,*
» *quæ monumenta, quod diſciplinarum, quod doctrinarũ,*
» *quod diuini uel auri uel argenti genus in Chriſtianum*
» *ærarium non congeſſerunt? Rem prætereo, niſi tẽpus ob-*
» *ſiſteret minimè prætereundam, de Eccleſiarum rectori-*
» *bus, de paſtoribus populorũ, in quibus quidem uniuerſa*
» *rei Chriſtianæ ſita eſt & ſumma & ſalus. Vt enim infe-*
» *rior hic mundus cæli tum motu tum lumine regitur: ita*
» *Chriſtianæ gentes à rectoribus ſuis uelut à cæleſtibus pa*
» *ſtoribus gubernantur: qui ſi boni futuri ſint, neceſſe eſt*
» *ut & lumine diſciplinarum fulgentes alios doceant, &*
» *motum ſanctarum actionum exercentes, quæ docue-*
» *rint, ipſi in primis & maximè agendo præeant. Hæc duo*
» *illa ſunt quæ & docuit paſtorum princeps Chriſtus cum*
» *& lucernas ardentes geſtare ad clarè inſtituendum, &*
» *ad ſanctè agendum præcinctos eſſe iuſsit: ſimul ipſe miri-*
» *ficè exercuit, cum & lux mundi, & diuini patris ſapiẽ-*
» *tia fuerit, & ſanctorum appellatus ſit, quòd probos o-*
» *mnes uitæ ſanctimonia anteceſſerit, atque ob eas res pa-*
» *ſtorem ſe bonum dixerit. Quòd uerò ob utrunque bonum*
» *ſe dixerit, teſtatur præco diuinus, qui cœpiſſe eum ſcribit*
» *tum facere, tum docere. Idem nobis enitendum, niſi tan-*
» *tam dignitatem tabeſcere uetuſtate, & per ſocordiã di-*
» *labi uolumus: ea in re debemus animum maximè exer-*

cere,

" cere, ut exẽplo prius à nobis præposito colantur boni mo
" res, cõcordia Christiana in unũ omnes coalescamus. Hu-
" ius rei, quæ omnium longè maxima est, multa præcipuá-
" que semper fuit cura Synodis. Nam qui præstanti do-
" ctrinæ sanctum uitæ institutum adiunxerint, à Synodo-
" rum patribus ex uniuerso terrarum orbe conquisiti, euo-
" cati exornatiq; sunt summa cum eligentiũ laude, Eccle-
" siarum fructu, commodo, lætitia, plausu populorũ. Quid
" illud omnium grauissimum ac periculosissimum loquar,
" quòd nemo tempestate nostra nõ deplorat, iniurias prin-
" cipum dicam, an militum?legionũ inconstantiam, arma-
" torum minas? Quid enim miserius uel audiri uel cogitari
" potest, quàm ut cæli terrarumque regina Ecclesia aut ui
" seruire, aut manus dare, aut grassantiũ tela pertimescere
" cogatur? adeò serpit hoc tempore, adeò insurgit, adeò in-
" ualescit, ut omnis illa Ecclesiæ authoritas atque adeò tra
" dita libertas, euersa, profligata & planè extincta esse
" uideatur. Quam ob rem caue Iuli secunde Pontifex ma
" xime, caue credas ullum mortalium quicquam melius sa
" lubriúsque cogitasse unquã, quàm ipse spiritu sancto mo-
" nente cogitaueris in Synodo instituenda; cuius quidem
" nulli reges, nulli Cæsares, nulli principes possunt uel de-
" creta contemnere, uel iussa negligere, uel authoritatem
" detrectare. Si qui enim fortè põtificem ipsum per se iner-
" mem parui pendere ausi sunt, Synodi authoritate, prin-
" cipumque & nationum consensu ac studijs instructum
" metuere ac uereri consueuerunt. Nã si synodorum res ge
" stas repetamus, nihil illis potẽtius, nihil maius, nihil mu-
" nitius esse intelligemus. Synodo nanque in Ioannẽ Hi-
" spaniæ, & Alphonsum Lusitanum, Rodulphum impera-
" torem designatum Gregorius X. Martinus IIII. in Pe-

» trum Aragoniū animaduertit. Synodo Alexander V. La
» dislaum exauctoratum fecit. Synodo & olim Gregorius,
» & patrum memoria Eugenius Græcā ecclesiam latinæ
» coniunxit. Quin in hac eadem æde omnium principe, &
» quæ uincere semper hostes solita est, uinci nunquā, nō nisi
» synodo & II. Innocentius aduersarios deiecit, & III.
» Alexander uictorem sociósque superauit: & Innocen-
» tius Othonem imperio submouit: & Martinus V. ho-
» stilia tyrannorum arma dißipauit: &, ne omnia perse-
» quar, qcquid laude, quicquid gloria dignū à Melchiadis
» ætate in Ecclesia gestum est, aut ad hostem arcēdum, aut
» ad rempublicā componendam, id omne è synodis originē
» sumpsit, & proinde synodis acceptum ferendū. Vnde ue
» terum decretis constitutum uidemus, ut quotannis bis ha
» beantur conuētus, docentiū in Ecclesiis, credo haud aliā
» ob caussam nisi ut & sordes abluantur, & ne si qua dis
» sensio orta est, latius uagetur. Et simulachrum huius mo-
» ris retinent paßim Ecclesiæ, dum cōueniunt quotānis sin
» gularū diocœsium sacerdotes, ubi de moribus & doctri-
» na pauca, multa paßim alia inculcantur, nullo ueterum
» exemplo, qui hunc cōuentū ueluti morum aliam censurā
» instituêre. Iam uerò quid aliud sancta Synodus nisi ma-
» lorum metus, proborum spes, errorum correctio, seges &
» restitutio uirtutū? qua dæmonum fallacia uincitur, ille-
» cebræ auferūtur, ratio amissa arcem recipit, terris è cælo
» iustitia redditur. Redit siquidem ad mortales deus. Nā
» si dixerat, Vbi duo uel tres meo nomine conuenerint, ad
» eos uenio, interque eos sum: quanto hùc lubentius se con
» feret, quò non duo uel tres, sed tot Ecclesiæ capita profi-
» ciscuntur? Nam si angelos uocat Ioannes Ecclesiarum pa
» stores, quid est quod uel uotis petere, uel precibus à deo

consequi

" *consequi non possit tanta simul frequentia angelorum?*
" *Hic* Eua *ab exilio reuocatur, hic serpentis caput talo*
" *premitur puellæ sanctioris:* Abrahamus *educitur è* Chal
" *dæorum terris.* Agar *ancilla obtemperat heræ, fœdus cũ*
" *deo rursus feritur, animorum circuncisio introducitur.*
" *Hic scalam figens patriarcharum pater in cælum adi-*
" *tum pandit, deo iungitur in palæstræ ludo, & audendo*
" *à deo accepit nomen. Hic populi ueluti in solitudine op-*
" *pressi fame, diuinitus auxilium impetrant, cæli angelo-*
" *rumque panem recipiunt, & suauitate uescuntur cæle-*
" *stium epularum. Hic cum hominum pectora tanquã sa-*
" *xea euaserint,* Mosis *uirga percussa aquarum fontes ef-*
" *fundunt. Hic thesaurus agro abditus effoditur, marga-*
" *rita emitur, lampades accenduntur, semen in agrum fer*
" *tilem seritur, sinapis granum surgit in arborem, & fe-*
" *raci oleæ oleaster inseritur. O beata itaque tempora illa*
" *quæ* Synodos *susceperunt: hæc stulta si non agnouerint,*
" *misera, si omiserint. Et quando uetera* Synodorum *com-*
" *moda strictim attigimus, nunc quã breuissime nostra de-*
" *libemus. Appello ergo te* Iuli *secunde* Pontifex *maxime,*
" *summus ille te appellat deus, qui suam te gerere uicem in*
" *terris uoluit: qui è tanto iampridem* Senatu *te unum de-*
" *legit, qui nonum usque in annum* Ecclesiæ *suæ te spon-*
" *sum defendit, qui & bonam cogitando mentem, & ma-*
" *gnam agendo facultatem dedit, quantum nulli maio-*
" *rum unquam præstitit, ut prædones abigeres, uias pur-*
" *gares, seditiones tolleres, dei templum omnium quæ us-*
" *quam uisa sunt magnificẽtissimum excitares, militiæ ar-*
" *ma* Ecclesiæ *(quod nemo antea aut potuit aut curauit)*
" *magnis* Regibus *metuẽda faceres: Vt denique imperium*
" *propagares, ut* Ariminum, Rauennam, Fauentiam, &

» alia permulta recuperares. Quæ etsi tibi eripere hostis po
» test, quin tamen primus pontificum hæc gesseris, efficere
» non potest. Magnorum enim principum uirtus non casu
» aut euentu, sed ex consilijs atque actionibus cẽsenda est.
» Nunc rebus gestis hæc duo deerant, ut synodum uocares,
» & communi Christianorum hosti bellum indiceres: &
» quæ ab initio semper cogitasti, spopondisti, decreuisti, iam
» deo, iam Christiano gregi, iam tuæ præstes tum pietati,
» tum fidei. Ac scias te bonos omnes in magnam spem ere-
» xisse, quippe qui bellorum & malorum temporum iniu-
» riâ ad hæc differenda quidem coactus fueris, ad negli-
» genda uerò & deserenda non minis, non telis, non cla-
» dibus adduci potueris, qui animum ea constantia firma-
» ris, ut hi fluctus, hæ aquæ, hi turbines, hæ procellæ, quã-
» quam multæ, firmam tamen charitatem tuam extingue-
» re nõ potuerint. Ille itaque idem deus qui præter hæc o-
» mnia quæ ad animum exercendum enumeraui, immor-
» talia beneficia bis superioribus annis tum Romæ tũ Bo-
» noniæ, cum etiam intra ædes tuas extinctus habereris, te
» in uitã reuocauit, & ad hæc maxima opera gerẽda re-
» seruauit, ut & ipse deus extincto pontifici manifestissi-
» mò mirabilique exemplo, & pontifex extinctæ Ecclesiæ
» sanctissima synodo uitam restitueret, atque unà cum re-
» uiuiscente põtifice, etiam Ecclesia moribus reuiuisceret.
» Ille, inquam, deus petit mandatque, ut duo illa animo uo
» lutes, cures, peragas, & euellas, eruas errores, luxum, ui-
» tia: instituas, ædifices, plantes moderationem, temperan-
» tiam, sanctimoniam. Ad hæc uerò agenda cum alia per-
» multa tum præcipuè amissus exercitus excitare nos de-
» bet: quod equidem diuina prouidentia factum putem,
» quo armis demum Ecclesiæ freti, alienis cederemus, ut ad

nostra

» *noſtra redeūtes uictores euaderemus.* Noſtra autē arma
» *ſunt, pietas, religio, probitas, ſupplicationes, uota, lorica*
» *fidei, atq; arma lucis, ut ait Paulus.* Ad quæ ſi Synodi ope
» *ra redibimus, ut armis nō noſtris inferiores aliquo hoſte*
» *fuimus, ita noſtris erimus omni hoſte ſuperiores.* Veniat
» *quæſo in mētem Moſis bellum quod aduerſus Amalechū*
» *regē geßit.* Videbis *populū deo charum gladijs fidentem*
» *ſemper uinci: contra precibus ſupplicātem, ſemper uince-*
» *re.* Ioſueus *exercitum in prœliū ducebat:* Aaronus *ſacer-*
» *dos cum* Huro *ac* Moſe *montem aſcendebant.* Illi *armato*
» *corpore ferebantur in hoſtem, hi demum purgato animo*
» *precabantur.* Illi *enſibus, hi uotis agebāt: illi ferro, hi pie*
» *tate pugnabāt.* Vidimus *utraq; arma militiæ ac religio-*
» *nis: at iam quæ noſtra ſunt cognoſcamus.* Dum Moſes, *in-*
» *quit, manus attollebat, noſter uincebat exercitus: dū ma*
» *nus remittebat, exercitus inclinabat.* Ac *ne caſu id factū*
» *ſuſpicemur, extremo ſermone illo ſcribitur, aduerſus* A-
» *malechū, hoc eſt eccleſiæ hoſtē dei manum ac bellum eſſe*
» *à generatione in generationē: quibus uerbis monet deus,*
» *utrāq; generationē & Moſis et Chriſti, militiæ armis uin*
» *ci, pietatis ſtudio uincere: ſuperari manu decertando, ſa-*
» *cro faciendo ſuperare.* Audire *operæpretium fuerit diui-*
» *nas uoces undiq; perſonantes, undiq; ſynodū, pacem, ſan*
» *ctā illā expeditionē efflagitantes.* Quando *enim uita no*
» *ſtra mollior? quādo ambitio petulantior? quādo cupiditas*
» *inflāmatior? quādo peccandi licentia impudentior? quā-*
» *do audacia aduerſus pietatē loquendi, diſputandi, ſcri-*
» *bēdi aut frequentior aut ſecurior fuit? quando in populis*
» *rerū ſacrarū, quando & clauium & ſanctorum præce-*
» *ptorū non modò negligentia, ſed & contemptus maior?*
» *quādo apertius religio et fides ludibrio uel tenui plebe-*

" culæ fuit? quando (prò dolor) sectiones in ecclesia perni-
" ciosiores? quando hostis potentior? quãdo exercitus tru-
" culentior? quãdo obiter mõstra, portenta, prodigia tũ cæ-
" li minitantis, tum terræ expauescentis, aut crebriora aut
" horribiliora apparuere? quando (heu fletus me impedit)
" cædes, quando clades uel prius Brixiana, uel postea Ra-
" uennate cruentior? quando inquam ullus inter infaustos
" dies, quàm sanctißima illa resurgẽtis Christi lux aut lu-
" ctuosior aut calamitosior illuxit? Quæ quidẽ omnia (nisi
" ferrei sumus) quidnã aliud quàm cælitus missæ sunt uo-
" ces monentis Dei ac præcipientis ut Synodum habeas? ut
" ecclesiam emendes? ut sponsæ tuæ undiq; laceßitæ, pacem
" utranq; restituas? ut gladios auertas urbis & Italiæ iu-
" gulis imminẽtes? ut nostrã frenes uiuendi licentiã, eccle-
" siæ uiscera maioribus uulneribus ferientẽ? Nõ enim mul-
" tum refert quantum agri poßideamus, sed quàm iusti, q̃
" pij, q̃ diuinarum rerũ studiosi simus: ut deniq; post tot ma
" la, tot incõmoda, tot calamitates principẽ Christũ audias
" Petro posterisq; Synodũ ostendentẽ, ut unicã omniũ ma-
" lorũ medicinã, tutum periclitantis nauiculæ portũ, solam
" Reipublicæ cõfirmãdæ rationem. Iubet enim Petro, con-
" uersus aliquãdo confirmet fratres suos. Audis Petre? Au-
" dis Paule? Auditis augustißima semper capita, tutela ac
" præsidium urbis Romæ? Auditis in quẽ malorum cumulũ
" ecclesia, Christi fundata sanguine deducta sit? Videtis a-
" cies utrinq; profligatas? uidetis cædes? uidetis clades? ui-
" detis campos occisorũ aceruis opertos? Videtis terrã hoc
" anno plus cruoris hausisse q̃ pluuiæ? minus imbriũ bibisse
" q̃ sanguinis? Videtis tantũ Christiani nominis, quãtũ fue-
" rat ad fidei hostẽ debellãdũ satis, nihil nisi exitiũ, nihil ni
" si interitũ superesse? Certe sacris uestris ad deum precibus

opem,

» opē,iuuate,ſuccurrite,& quā de Iudæorū & tyrannorū » faucibus eruiſtis eccleſiā, nūc domeſticis cladibus occū- » bētē eripite. Orat id à deo populus,uiri fœminæq;, omnis » ætas,omnis ſexus. Rogāt patres,obſecrat Senatus,obteſta » tur ipſe deniq; ſupplex Pōtifex,ut eccleſiā,ut urbem, hæc » tēpla,has aras,hæc ſacra, hæc ueſtra ipſorū capita ſeruet, » ac ſynodū Lateranēſem à Iulio indictā hodie,quod fau- » ſtum, felix fortunatumq; ſit & nobis & eccleſiæ,& to- » ti reip. Chriſtianæ, in orbis terræ certiſsimā ſalutē diuini » ſpiritus numine firmet, curetq;: iubeat imperet,et paca- » ri Chriſtianos principes, et in publicū Chriſti hoſtē Maū » metē noſtrorū Regum arma cōuerti,atq; his fluctibus,his » ꝓcellis,his aquis, nō modò non extingui eccleſiæ charita » tē,ſed almæ Crucis meritis,et diuini ſpiritus ductu, qbus » iūctim hodie ſacra fiūt, ablui potius ab omnibus cōceptis » maculis,& in antiquū ſplendorē munditiamq; reſtitui.

Hæc ille prudēter diſſerebat:at cū poſt tertiā ſeſsionem fœdus pepigiſſet Pōtifex cū Maximiliano in æde dicata ſacræ Virgini Populanæ, Iulius qui pacis antea conſilia cum Ludouico agitarat,acrius bello renouādo incubuit: idemque Egidius Viterbienſis quaſi palinodia recātata multa in Gallos effudit,quaſi impij nemine perſequente ex ueteri oraculo fugientes uictoriam dediſſent. & tā- mē uir pius uictus ueritate extremis uerbis orationis hor tatus eſt Pontificem,ſi partam diuino munere uictoriam, ſi hūc diem,ſi Cæſaris fœdera,ſi ſupplicē hanc rēpublicā, ſi res geſtas,ſi illud quod cælo æquaret tēplū,ſi poſteros,ſi monimēta, ſi trophæa,ſi ſua omnia ſtabilia,æterna,feli- cia eſſe cuperet,componeret hos fluctus,tolleret inteſtina mala,emēdaret mores:luxū,licentiā, flagitia, odia præ- terea,diſcordias,arma è repub. prorſus auferret:et cōpoſi

tis rebus pacatisq; uera sanctaq; pace principibus, quicquid Christianarũ esset uiriũ colligeret, & ad imminens Maũmetis periculũ diramq; pestem opprimendam accederet: & si res diuina & uera gloria ex animo curæ ei esset, alia omitteret omnia, has pestes aggrederetur, has domaret, has tolleret. Illi uerò adiuncto Cæsare spretis prudentum cõsilijs nihil deliberatius fuit, q̃ hinc Ferdinando, hinc Anglo, hinc Heluetijs ad arma uocatis Regnum Gallicum opprimere. Quin uulgatum est, iocóne confícto, an uero, Quãdo Romani pictores Petro claues, Paulo ensem tribuunt, illũ in Gallos emissurũ copias, ense accinctum & clauibus, ad Tybrim profectum in aquas amnemq; proiecisse claues, hæc inferentẽ: quandoquidẽ nihil Petri claues prodessent, Pauli ensem (quẽ mox eduxerat) auxilio futurũ. Idem ea fuit perfidia, ut Federicũ Sanseuerinum unũ è purpuratis qui ad Regem trãsierat, blandis literis ad reditum pelliceret: alteris maximè petebat à Francisco Gõzaga Mãtuano, & Iacobo Triuultio darent operã ut quacunq; ratione interceptũ deprehenderent: idem ut dũ per legatos pacis conditiones scribuntur cum Rege, alijs legatis Heluetios summis inuitatos stipendijs uno eodemq; tẽpore in Regẽ armaret: Gallos uerò in uniuersum nouo nomine augens Romanã supellectilem, Micturiuinos uocaret, quasi immodicos uini potores, quod mox emittẽdum esset, quo uitio ipse maximè laborabat. Vnde factum est ut Gallici poëtæ palàm in eũ his affixis undique uersiculis luderent:

Patria cui Genua est, genitricem Græcia, partum
Pontus & unda dedit, quì bonus esse potest?
Sunt uani Ligures, mendax est Græcia, ponto
Nulla fides: Iuli hæc tu tria solus habes.

Magnam

Magnam uerò ab eò iniit gratiā Ianus Lascaris, qui his Romam allatis uersiculis contrarios mox edidit in hanc sententiam:

Est Venus orta mari, Graiûm sapientia, solers
Ingenium est Ligurum: quî malus esse potest
Cui genus ut Veneri, à Graijs sapientia, solers
Ingenium à Genua est? Mome proterue tace.

Is tamen in eas est angustias deductus, ultro ut copias omnes suas Ludouico detulerit, modo tamen Ferrariensem ne tueretur: tantum se spectatorem tribueret. Rex Italiā omnem potius sibi relinquēdam esse dixit, quàm Ferrariensem fidelissimum socium deserendum: eius finibus si Pontifex abstineret, quibusuis conditionibus sese cum eo transacturum. Itaque & Henricum Britanniæ Regē, & Heluetios, & Maximilianum non desinebat in Gallos accendere: effecitque ut inducias Veneti decē mensium à Maximiliano impetrarēt, certa prius pecunia data. Turbatáq; sunt pacis consilia, quæ parabat Pontifex cū Ludouico inire, astutia Ferdinandi uerentis ne florentibus rebus Gallicis pro Neapoli iterū certare cogeretur. Maximilianus à Gallis alienatus uidebatur ob Taruisianā oppugnationem semel susceptam, relictam. Sūt qui scribant eodem tēpore uenisse Heluetios & Pontificios Mediolanum: sed summo Regiæ Oeconomo obuiam eūte, ad Biamcrassam atrox initum prælium. Cæsos quingentos Gallicos equites: reliquos in fugam uersos: At paulo post rediisse Gallos auctis copijs, congressosq; Heluetijs ingentem eorum stragem edidisse. Scriptores Gallici aliquot id prælium reijcere uidentur in tempus Caroli Chaumōtij Ambasiani: quibus non admodū refragari uidetur Andreas Mocenicus Cameracense bellum scribens. Alij id in

Fuxei tempus reijciūt. Narrat Cœlius Calcagninus Iuliū prætexuisse has causas belli in Ferrarięses illati, ꝙ pontificis iniussu salis uectigal instituisset: quòd Centū ac Pteben duo oppida non reddidisset: quòd triremes & machinas Venetico bello commodare noluisset: quòd populos nouis portorijs onerasset. Ipse addit quintá, ꝙ Estensis petenti Iulio ut icto cum Gallo fœdere nuncium mitteret, non paruisset. Addunt aliam alij, quòd Ferrariæ iam opes animo inuasisset, urbemque figendæ suorum dominationi aptißimā uideret. Alphōsum extrema omnia pati maluisse, quàm à Gallico fœdere discederet, cum Gallorum opera & auxilio in primis Rhodigina peniusula olim à Venetis occupata potitus esset. Addit idem, cū Veneta claßis in Ferrariensem agrum impetum fecisset, neminē fuisse ex fœderatis qui maturius opem tulerit, quàm Rex, neminem qui plures copias multorum mensium obæratas submiserit, maiúsue adiumentum ad uictoriá & claßis expugnationem attulerit. Regemque ait per nuncios ac literas sæpe testatum, se libenter omne imperium pro Estensis incolumitate ac defensione expositurum, nec Insubriæ modò ac Liguriæ, totiúsq; Cisalpinæ regionis, sed Galliarū & reliqui regni uires non prōptius pro salute ac existimatione quàm pro Alphonso euocaturum. Interea certior factus est Gasto Fuxeus, à Venetis factione ciuiū Brixiá receptam: pulsos etiá Gallos è Bergomo. Igitur cōtinuatis noctu dieq; itineribus, eò peruenit. Secesserat Aubignius in castrum Brixiense, cui præerat Saluatus Irigonius Aquitanus: nec cessabat ciues ad officiū reuocare, ingenium aduersum uti flecteret, aut iá ab imminenti urbis oppugnatione, si resipiscerent, liberaret. At illi Venetorū hortatu maledicere Gallis, Aubignio som-

noletiam obiectare: Aquitanis qui arci praerant, extrema omnia minitari: ultro etiam arcē oppugnare. Sed arcem oppugnantes Venetos machinis bellicis submouerat. per eam Galli intromissi. Oppidani qui se locorum interuallis tutos existimarant, aduentu Gallorum perculsi, nihilo segnius bellū parare. Veneti properare, reficere moenia deiecta, occurrere Gallis: mulieres ex tectis lapides, aquam, tela proijcere. At Fuxeus deiecta parte murorū, acrius instare. Denique Venetis fugientibus, urbe tandē potitur. Ipse ut exarserat antea iracundia & stomacho, ense nudato urbem ingressus est. Nulli neq; homini neq; rei sacrae religio profuit, quin rabies Aquitanici peditis omnia pollueret. Tantum praedae inuentum quantū nunquam Galli sperassent. Vrbs Aubignio regenda data est, aucto praesidio. Captus est Andreas Gritus & plures alij. Sunt qui putent, Ludouicum Brixianum qui author fuerat Venetorum noctu clam in urbem recipiendorum, duabus admotum quadrigis distentum alligatum fuisse, deinde in diuersum iter concitatis equis, lacero corpore discerptum. Quod falsum fuisse constat: ac tātum maiestatis damnatum capite luisse: defuncti tamen distracta membra, furcisque separatim apposita. Bergomum mox receptum est. Annus agebatur millesimus quingentesimus duodecimus, cùm Fuxeo nunciatum est, & Pontificis, & Ferdinandi Hispanorum Regis, & Venetorum copias Rauennae paratas esse, certo cōsilio Gallorum adeundorum. Ipse anteuertendum ratus, mox expediri iubet milites: annonam paucorum dierum praesto esse. Paucis postea diebus contra opinionem hostium prope Rauennam peruenit. Vbi ad id loci uentum est, Hispani satius duxerunt bellum ducere, nihil infectum

Fuxeo rati, qui Brixiam tanta celeritate receperat. Cõsederant hostes prope Rauennã, loco satis alioqui munito, sed operibus actis industriaq; aditus ad eam difficillimi erant. eo factum est, commeatus ut Gallis deesset, uelut ad certum prælium prius properantibus. Iam sacer dies Paschatis instabat. priori die re ad duces delata, paratur in sequentẽ diem certamen. Erãt cum Fuxeo Palicius, Triultius, Castillonus, Alegrius, Molarchus, Maugeronus. Hispani se locis tenebant ualidis, tormentorumq; bellicorum impetu magnã stragem peditum Gallicorum fecere. At ubi tormenta emissa sunt, erui adhuc educiq; è munitione locorũ nõ poterant. Proni enim Hispani corporibus humi stratis machinarũ pilas uitabãt. Galli propter iniquitatem loci neq; consistere, neq; depellere hostes: fortissimus quisq; cadere aut uulnerari: reliquis timor augeri. At Fuxeus eum qui tormẽtis Gallicis præerat, iubet in fortiora quæque loca tormenta adigere. Nec mora, ictu impetúq; tormentorum coguntur Hispani in apertũ prodire certamen. Progressos machinæ breuiores excipiunt, magnamq; eorum partem dissipant. Galli Heluetijq; acriter urgere. Illi haud imbelles resistunt. maxima ui duodecim horis certatur. Et iam Heluetij lababant, cæso Iacobo Vuedo præfecto eorũ, & Molarco (tametsi hũc postea cũ Fuxeo cæsum alij prodiderint) & Crotio: cũ Fuxeus cum expeditis militibus, laborantibus Paliciũ succurrere iussit. Occurrentique Fabritio Columnæ à tergo leuem armaturam equitum opponit, quæ equitatum hostium fregit. Clamor utrinq; renouatus, Hispanis Iulium, Gallis Franciã acclamãtibus. Circunductis alis, in latera incurrentes equites Gallici Italos pedites à fronte urgebãt: at hi ita sensim cedebant, renouaturi ut prælium uiderentur.

derentur. Gallis *tamen undique instantibus, nec respirādi ullum spatium dantibus, fessi corporibus animisq; tandem retulere pedem, ordines tamen seruantes.* At cum *acrius uictores se inueherent, terga extemplo data, atque in fugam omnes effusi,* Hispanis *tamen &* Italis, *aliquot prius cæsis, captis etiam plerisque, ita fortiter pugnantibus,* Gallos *ut ipsos in admirationẽ pertraherent.* Italici *scriptores sexdecim hominum millia eo prælio cæsa aiūt:* Gallici, *triginta ex utroq; exercitu desiderata, quorum maior pars ex hostibus fuit.* Capti *ex hostibus* Fabritius Columna, Ioannes Antonius Vrsinus, Petrus Nauarrus, Pomarus, Spinellus, Castagragus. Ferdinādus Daualus *qui postea turbas daturus est* Gallis, Ioannes Medices *unus è purpuratis pontificijs, qui postea pontificatum adeptus* Leonis *nomine insigniri uoluit,* Ioannes Auellinus, Raymondus Cardona *fuga sibi consuluit: ut & alij multi,* Montelonus, Betondensis, Stellensis, *insignes omnes & generis nobilitate, & rei militaris peritia.* Multi *cæsi, in quibus* Benedictus Scaliger, Titus Benedicti *filius:* Iulius Scaliger *minor natu pro cæso relictus.* Petri Terralij Bayardi *uirtus eo prælio enituit: &* Odeti Daydij Riberaci. Relata *duo &* XX. *signa militaria.* Secundum *eam pugnā* Antonius Padullus *princeps unà cum* Populensi *Comite sese ex fuga receperant in locum uicinum satis munitum.* Hos *intuitus* Fuxeus, Quid *agimus milites ait? uicti fugatiq; hostes consilia nostra explorabunt? quin cōcurrimus, pauidosq; & æstuātes fugamus?* Palicius *contra monere, satis eo die uires hostium accisas, satis fortunæ commissum, fatigatos milites paululum recreandos.* Quòd *si ea eum cura angèret, expectaret fortissimas equitum turmas quæ adhuc fugien-*

tem hostem persequatur. Nec tamen exaudijt prudēs senis consilium ferox adolescēs. Quin solus ait, huc proficiscar: uos uerò hic stādo uincite. Admissoq; equo in hostes properat. Properantem secuti Alegrius cū filio, Maugeronus, Clyetius, Odetus, Lautrecus, Fuxeus, alijq; pauci. hi in hostes progressi magnam eorū stragem faciebāt: cùm illi horum paucitatē negligentes, exercitum in unū locū cōtractum laxant: circundatósq; Gallos, cæsis prius equis, prosternunt: prostratos multis uulneribus fodiētes obtruncant. Cæsus est Fuxeus, & ferè omnes qui cum eo properarant, excepto Lautreco, qui inter tumulos cæsorum pro mortuo relictus, diúq; conculcatus, tandē in castra relatus est. Palicius ipse sequi aliis iussis, adcurrit cum expedita Gallorum manu: sed serū auxilium irā eos effundere iussit in hostes. Omnes excepto uno atq; altero, cæsi. Ita parentatum manibus Fuxei adolescētis bellicosissimi. Inde Rauennā properatū est. urbs direpta est: non ætati indultum, nō à stupris fanorumq; expilationibus temperatum. Fuxei corpus Mediolanum relatū est summo apparatu, tubarumq; sonitu undiq; perstrepente. Lecticā sequebantur captiui principes. Relata etiā uexilla militaria, summóq; apparatu sepultus magno militū mœrore, ut nō ducē, sed patrē ademptum unusquisque profiteretur: præcipuè uerò gregarij milites, quos ille liberalitate ita sibi deuinxerat, nihil ut eo imperante non auderēt. Rex lectis Palicij literis, quibus de uictoria neceque Fuxei certior fiebat, ad amicos conuersus, Vtinam
„ ait, ego Italia exclusus essem, uiueret uerò Fuxeus, reli-
„ quiq; proceres. Hostibus uerò tales eueniant uictoriæ. Si
„ sic iterum uincimus, uicti sumus. Iulius ubi superatum se uidet, magis irritatus est: operaque Matthæi Gurcensis Cardinalis,

Cardinalis, ex Heluetijs mox suppleuit copias, Maximiliano etiam Cæsare adiūcto. clandestinisq́; legationibus & Ferdinandū Hispaniæ, & Henricum Britanniæ Regem ad bellum Gallo inferendum impulit: sollicitatis etiā Heluetijs. Ludouicus ubi uicinos Reges omnes bellū sibi parare uidet, reuocat ex Italia maiorem militum partē. Ita Pontifex ac reliqui nacti urbes uacuas milite, Italiæ loca quæ Rex occuparat, recipiunt. Aubignius Hispanis Brixiam reliquit, & Tritianam arcem Biarnensis Toparchus, quem Baronem uocant. Palicius cum se Papiam recepisset, iussu quoque Regis saluo equitatu in Galliam redijt, uel suapte sponte, cum se hosti imparem agnoscit. Qui superfuerūt ex Gallis Mediolani, aut fuga sibi consulere coacti sunt: aut cæsi. Ex his gregarius miles in itinere claudicans, obuiam factus ciui cuidam Papiensi. Is quasi peregrini curam ageret, comiter inuitat in domum Gallicum militem. Inuitatum quiritātemq́ue multis uulneribus confodit, mortuo cor euellēs. Id conuiuio publice apposuit, indigno facinore sese polluens, & quod nemo in ferocißimo etiam hoste laudarit. Ferdinandus Hispaniæ Rex egerat cum Anglo ut is classe in Hispaniam appellens, inde in Aquitaniam properans, bellum Gallo inferret. At prius per Ioānis Nauarrorum Regis fines pertransеūdū erat. Ioānes Fuxeus Alebreti filius, Nauarris imperabat. Rex motus ancipiti bello cum & Hispani & Angli uni Aquitaniæ diuersis locis imminerent: ad Ioannem Fuxeum, Ludouicum Oruallum misit. is cum eo egit ut impediret hostium transitum. Nauarrus negabat, se impedire posse. Primùm enim prohiberi fœdere inito cū Ferdinando, ne illi esset hostis: id quoq; iactitare Fer-

dinãdum, cum redderetur ab Hispanis id Regnum posteris suis, diserte cautum, rediturum Regnum ad Hispanos si sui fœdus uiolarent. Quid autẽ, cur hoc tempore id ab eo postulet Ludouicus, qui multo tempore fouerit Regni æmulum Gastonem Fuxeum? deinde cur aliorum controuersiis sese ipse interponat? & dũ alij placere studet, alterum in se accendens certam sibi accersat perniciem? Tũ etiã quid pro Ludouico laboret qui decreto Senatus Tholosani passus sit ditionis Biarnensis imperium sibi eripi, Regiq; addici? His ita respondit Oruallus: fœdus ei antiquius esse cum Gallis quàm Hispanis. Porro nihil metueret Ferdinandi copias: futurum si is uel nutu solo indicet irruptionem in Nauarræ Regnum, auxilia ut potentissima mox adsint, lectissimæq; copiæ, quibus ipse ægre Hispaniã suam tueatur. Quod ad Biarnẽsium ditionẽ attinet, cum id decretum nemo executus sit, cõpromisso se curaturum, ius ut suum saluum ei maneat. Quid autem Fuxeum ingerat, quo sublato nihil sit metuendum? Regẽ ut affinem fouisse, non ut Regni alterius æmulũ. His motus Rex Nauarræ, cum Stephanus Poncherius & Petrus Viachius honorarij arbitri delecti Biarnensem ei ditionem addixissent, antiquato Senatus decreto, fœdus cum Ludouico inijt. Ferdinandus ubi ea fœdera inita intellexit, instructas copias quas in Gallum ducturus erat, uertit in eum. Nauarræ Regnum ingressus, Pompelunã repentè occupat: ac tãta quidem celeritate, uix ut Fuxeus egressus esset una porta, cum hostes alia ingrederentur. Atque hæc quidẽ causa fuit Ferdinando uicini Regis eijciendi: alteram etiã prætexuit, quòd edicto Pontificio & Gallorũ Rex & qui ei auxilium ferrent, absenti pronũciati essent, eorumq; Regna publicata, & quòd Germanæ Fu-

næ Fuxeæ uxori regnũ deberetur. quasi uerò uxori ipse aut posteri eius successerint, nõ potius Fuxæi, aut ipse Ludouicus eiúsue posteri. Ille uerò regno expulsus, ad Gallũ confugit, ex pacto opem ad recipiendũ Regnũ expectãs. Rex collecto exercitu cui præfecit Franciscum Lõgeuillanum Dunẽsem, Franciscũ Valesium futurũ postea Regẽ, Palicium, Borboniũ, aliósq; plures, Regnũ paratus erat armis uẽdicare. Satis constat nunquã paratiores uisas copias. Receperunt hi paucula oppida castellaq;. Certabatur quotidie leuibus prælijs: parũq; abfuit quin Franciscus Valesius ad fanum Ioãnis Pediporci, in manus hostium ueniret: uel ut alij malunt, ad uicũ Eustarium, dum cetũ ingentẽ inuisit. Atqui pleriq; ita narrãt, dum è Pompeluna Gallicæ redirẽt copiæ, ad uicũ Eustariũ progressas. ex eo uico præmissum copiarũ robur: hostes id sensisse: itaq; noctu adfuisse certo consilio Valesii qui eo loco pernoctabat, abducendi. Sed dũ riuulum uico proximũ tranare uolunt, conclamatum ad arma, excitos lixas, calones, gregariósq; aliquot milites, et nobiles adolescẽtes, qui Valesio aderãt: emissásq; in hostes machinas aliquot bellicas, quibus illi perterriti cùm paratiores Gallos crederent, cesserint: Valesium dũ cohortes aliquot expectãt è Pompeluna redeuntes, eo loco substitisse: proximóq; & sequẽti die integro expectasse hostes, quibus cedentibus ad suos se receperit. Erant in Gallorum exercitu Alanus Alebretus, eiusq; filius Ioannes Nauarrorum Rex. Satis constat progressas Gallorum copias ad Pompelunã: stratam mœniorum partem: impetum in urbem factum à Carolo Lilio Aquitano præfecto, ut iã uexilla Gallica è muro conspicerentur. Paratos Gallos fuisse ad irruptionem: sed reuocatos à Ioãne Rege qui urbem suam spoliari di-

ripiq; nolebat. interea subsidia uenisse: Paliciumque & ab Alebreto & filio exoratum, ne urbem militi diripiẽdam daret. Sed munitã urbem præsidio postea fuisse, nequicquã Nauarro postea instante, occasionẽq; quã semel amiserat, deplorante. Rediīt igitur ex Aquitaniā Regius exercitus multis admirantibus, culpãq; rei male gestæ in Dunensem reijciẽtibus. Re quidẽ uera induciæ intercesserãt inter Reges post Pompelunam munitam, ea conditione, ne Gallus eo tempore Nauarro auxiliũ ferret, néue Ferdinandus Britannos aduentantes reciperet. Ita Angli post maris longas iactationes, re infecta domum redierunt. Hæ autem pactiones in uulgus minime emissæ sunt, ne Regi Nauarræ regno ob Gallum spoliato, quiritãdi ansa præberetur. Cum lõgo Dunẽsis tẽpore Prorex Burdigalæ mansisset in castro cui Duao nomẽ est, accidit ut irritata plebs ob uina extera in urbem illata tumultuaretur, redeuntemque uicinis locis è cœna quibusdã è suis pulsatis sequeretur. At is in arcem ingressus emissa mox machina plebem summouit: & per suos sequẽti die placatam blanda oratione sedauit: Ludouicoq; Regi qui pro deplorato eum habuerat, iubenti supplicium sumeret de sontibus, humanißimè rescripsit, iã utrinq; iniurias uoluntaria cõtritas obliuione, nihil esse quod cicatricẽ quæ iam callum obduxisset, refricaret. Rex etiã & Maximilianum per id tempus placarat, & cum Venetis fœdus inierat, usus ea in re consilio Stephani Poncherij Senonũ Pontificis: qui etsi uidebat eo se nomine parum ei gratum, non desistebat tamen uel suo periculo prudenter Regem admonere, desineret cum tam multis contẽdere: nihil Iulium uirtute agere. Quid cum tot cancris hydrisq; congrederetur, quibus ne unus quidẽ Hercules satis sit? Venetis

netis placatis, adiuncto Maximiliano, imposturas Pontificias tandẽ cessuras: Britannorum Heluetiorumq́; minis minori negotio occurri posse. Inde crebris principũ legationibus postulatum est, ut cogeretur sacrosanctum concilium, de republica Christiana deliberaturũ. Ac principes quidem excepto Britanno, multique è Purpuratorum numero, Regi clanculum fauentes, id agebãt, ut pro contumaci habitus Pontifex Pontificatu excideret. Nec Venetos conciliare flecterẽ ue ullis legationibus Põtifex poterat. Iulius tantam inuidiam sese uix posse sustinere uidens, æstuabat dubitatione, uersareque se in utranque partem cœpit, nõ animo tantum, sed corpore etiam, ut iã familiares sollicitum eum uiderent, trepidare hominem intelligerent, quantamcunque fiduciam uultu præferret. Is etiam interdũ iocabatur dudũ se circumrodere quod tandem deuorandum esset, se in periculis cum laude & uirtute hactenus uersatum, spe posteritatis eò perductũ, plures dirutas ac penè desertas, à se esse recreatas ecclesias. Narrant & paucis ante obitum diebus uocem hanc ab eo auditam, Accidisset utinam: iterum autem, utinam ne unquã aut pontificatus infulas adeptus esset, aut arma uersa in fœderatos uertisset in cõmunes persuasionis
» *sacrosanctæ hostes. Misera uerò sors humanæ cõditio-*
» *nis. aliquando tandem, idq́; serò agnoscimus morte pro-*
» *ximi quid expediisset olim. Concusso orbe terrarum in-*
» *testinis bellis magno depensum ille cupiisset. agelli se mo-*
» *dici potius finibus continuisset, quàm sacra arma profa-*
» *nis miscuisset. Hæc nos species cogitatioq́; perturbat, cum*
» *in illud animorum consilium cœtumque eũdum est, dum*
» *diẽ supremũ diuinæ ultionis instare agnoscimus. Cõtraxit tamen auxitque exercitum. Inde in morbum incidit,*

ex diutina mentis agitatione contractũ: ex quo conualescere postea uisus, mox tamen extinctus est, irarum in Gallum plenus. Et hæc quidem circa annum inciderunt millesimũ quingentesimum decimumtertiũ, cum Hẽricus Angliæ Rex, quorũ maiores Gallorum opera rerũ apud Britannos potiebantur (etsi non me latet scriptores rerũ Anglicarum id negare) classem instruit ad Britanniam minorẽ populãdam. Occurrit Britannicæ classi Gallica, numero ut inferior, ita ad tantũ certamen imparata. Erat prætoria Anglorum nauis, Regens uocata, & Reginæ insignis nauis Chordigera, cui præerat Herueus Portimoger nauarchus. Nec territus Herueus numero classis Anglicæ, stipatus & ipse classe Gallica, pugnã inijt: occurrentésque aliquot hostiles naues mergit: occurrentem etiam Regentem inuadit, ac tandem in fugam uertit: fugientem conuersa puppe sequitur, iamque ei imminens proximam unco detinet. Anglus ubi uidet nullum relictum fugæ locũ, suos ad prælium excitat. missilia utrinq; ingesta sunt. unumque Herueũ circumuenire parant hostes. At ille monitus suis, per trãstra ut incursarent, & cõtis & ingestis lapidibus Regentem opprimebat. Inde utrinq; emissæ machinæ bellicæ multos in mare præcipitarunt. Sed emissa machina Gallica ex specula Regentis Anglos excussit. Idq; intuitus Petrus Dholus præfectus speculæ Chordigeræ, funibus arreptis celeriter occupat hostilis nauis speculam, nactusq; tela & lapides obruebat Anglos: alijq; Nauarchi Gallici occupantes alias speculas, sistere Regentem iubebant: inuitamque iam abducebant, cum ex epibatis unus Tribunum Anglicæ classis monet, ignẽ in Chordigeram immitteret. Paruit ille: ignique immisso Chordigera igne concepto latius fundere

incendium

incendium cœpit:quod antequã occurri posset, & trãstra & remos & cætera opera comprehendit:summaq; tabulata iamdudũ conceperãt ignẽ,cùm qui in ea erãt aut absumebãtur incendio,aut abiectis armis, in mare sese præcipitabant. Id *intuitus* Herueus,*uerso in aduersum clauo nauẽ suã obuertit,quò facilius uentus adactum ignem in* Regentẽ *inferret:moxq; idem ignis uento agitatus inuasit* Regentẽ: *ibiq; flammæ flammis additæ &* Chordigeram & Regentẽ *simul absumpserunt.* Herueum *alij arsisse aiũt in flamma* Chordigeræ:*alij,submersum.* Anglica *classis omissa* Britanniæ *minoris oppugnatione,ad suos se recepit. eodemq; anno* Petrus Ioãnes Aquitanus,*quẽ unico nomine alij* Petro Ioannẽ *uocant,&* Carolus Arlignanus Britannicæ *classi occurrentes ad* Brestũ,*etsi illi numero nauiũ superiores essent,in fugã tamen eos uerterunt.* Nacti *tamẽ post aliquot dies* Petrum Ioannem *cũ paucis myoparonibus,parũ abfuit quin interciperent.* Regiæ *enim naues ac myoaparones* Aquitanico *mari nõ assueti,minus poterãt. unde idẽ* Petrus *in* Britanniã *maiorẽ excurrẽs, uico quodam expilato,sagitta ictus,effosso oculo redijt.* Ad Brestũ *tamen ille elusis quinq; nauarchis , insequentibus quinq; eorũ nauibus restitit,tanto impetu eaq; celeritate sequẽtibus* Anglis,*eorum ut* Harandus *nauarchus dum nimiũ instat fugiẽti,in mare præcipitarit sese ipsum.* Interea Maximilianus Sfortia Ludouici Sfortiæ *filius,cui* Põtifex Iulius Heluetios *adiunxerat,pronunciata in singulos annos ingenti in eã gentẽ pecunia,eorũ ope* Mediolanũ *redierat.* Leo Decimus *quẽ* Purpurati *in* Iulij *locum* Pontificẽ *designarant, etsi apertè ei fauebat,* Heluetios *tamẽ inueterascere in* Italia *nolebat.&* Ludouicus *collectis copijs cõsilia agitabat de* Mediolano *recipiendo.eis præfecit* Ludo-

nicũ Tremoliũ. Profecti cum eo sunt ad Mediolanũ recipiẽdũ Iacobus Triuultius, Robertus Marcha, Ioãnes Scotus, Albaniæ principatus nomine notior. Hi Nouariã perueniũt: ratiq; urbem paruo Heluetiorum præsidio teneri, uel eis inuitis ad iter se accingunt. Venit ad urbẽ tuendam nouus Heluetiorum delectus à Sfortia submissus. Hi suis adiuncti explorata Gallorum paucitate, dein cõtempta, in Gallos inuehuntur. Gallicorum equitũ insignis eo die pugna fuit: Italus externusq; eques mox in fugã uersus. Peditum dispar certamẽ. Heluetij in Gallos effusi post anceps prælium tandẽ in fugã eos uertêre. perculsis instantes, impedimenta quoq; diripuere unà cũ machinis aliquot bellicis. Cæsi duo ex liberis Roberti Marchæ. Sunt qui putent per insidias noctu Heluetios Gallorum castra aggressos: de uia his languentibus, cũ multi quieti se dedissent, irrupisse illos. Qui res gestas Tremolij prodidere, cũ ille obuiã iret Heluetijs, opera Triuultij aiunt exercitum in arctiora loca & uiciniora quàm decretũ esset, uenisse: Ita cõiunctas eorũ copias impetu facto Gallis stragem attulisse. Sũt & qui putent eodem tẽpore per Sacramorũ expulsis Sfortianis Mediolanenses Regi conciliatos, & per Adurnios expulsis Fregosis, Gallis Genuã restitutã: quæ mox recepto Octauiano Fregoso factione ciuiũ sese in libertatẽ asseruerit. Mediolanẽses quoq; territi clade Nouariẽsi et Sacramoro abeunte Sfortiã sequuti sunt: Petrus quoq; Soderinus qui in gratiã Regis Mediceos Florentiã reduxerat, eodem tẽpore pulsus. Tremolius maiorem copiarum partem in tutiorem locum perducens, bono esse animo milites iubẽs, castra paucis à Nouaria stadijs munijt: eò quoq; præcipuas machinas abduxit, paucis exceptis quibus utebatur Marcha: parantemq; iter ad Nouariam rursus oppugnandam,

gnandam, literæ Regis reuocarunt: qui audita Anglorum in Picardiam eruptione, eis occurrere malebat. Circa ea tẽpora Iacobus Scotorum Rex infestis copijs admonitus à Ludouico in Anglos mouit, multisque cæsis ipse tandẽ occubuit: alij in oppugnatione arcis Normanæ aiunt cæsum. Est id fatale Regibus Scotorũ, ut dũ alijs totos se dãt, parũ in tuto res suas collocẽt. Omnia sibi faciliora Rex adiunctis Heluetijs putabat. Misit ad eos Tremolium, cognitũ multis qui sub eo ordines duxerant, stipendiáq; meruerant. Atq; illi quidem munera pecuniamq; acceperunt: pecunia tamen accepta spẽ auxilij Gallo præciderunt. Accidit id & Sfortiæ & Maximiliani Cæsaris opera, qui maioribus propositis præmijs, ultro etiã eos ad bellum Galliæ inferendũ sollicitabant. Itaq; seriò admonitus est Tremolius ab Heluetijs aliquot centurionibus amicißimis, Burgũdiæ ut oppida præsidio firmaret. Erat Tremolius Præses Regio nomine aut Præfectus Burgundiæ. Admonito itaq; celeriter Rege, ipse Oxonã locum munitißimũ commeatu machinisque bellicis instruit. Diuionẽ proficiscitur, urbẽ Burgũdiæ nobilißimam. Erat ea olim sedes domiciliúmq; Burgundiæ principũ: & domus & sacellum eorũ domui uicinũ, nunc attributũ Canonicis, uisitur. Proxima urbi Cartusia, insigne opus, ad sodaliũ Cartusianorũ munus dicatum, ubi & eorum busta & sepulchra adsunt nobilißima: castrum Talanũ nomine, munitißimũ, non longe ab urbe, loco edito. Vrbs ut hodie munitißima est, ita eo tẽpore propugnaculis carebat frequẽtibus, quibus hodie referta est. Eò tandẽ Heluetiorũ copiæ peruenerũt, mœniáq; aßidue admotis machinis quassabant. Ipsi tamen dum domui prope suburbia dirutæ mœnibusq; nimiũ fidũt, ex urbe machina emissa, magna strage submoti sunt. Nec cessat

Tremolius diruta mœnia uallo aggeribusque munire: no nos quotidie milites ad urbis defensionem recipere. Ac intuitus ex castro difficilius oppugnari hostes ob suburbia, ea quidē incendit: uidens tamē plebē insolentem belli, uel quòd ipse submouēdum hostem quacunque uia tutissimū sibi persuadebat: cū emissi ex urbe Gallici equites Heluetios aliquot captos per uim in urbem abduxissent, captiuos remissa mercede ad suos redire patitur, uiam sibi per hos muniēs ad hostes placādos. Nec spe frustratus. per eos agi cœptum de Heluetiorum cum Rege concordia. Quid enim gentem amicissimam tantis sedibus diuulsam egisset in Galliam oppugnandam? quæ eos spes. quæ iura ad eam oppugnandā reuocarant? Heluetios Gallorū amicitia fultos nullā non Italiæ orbisq; partem debellare solitos: Gallos eorum uiribus fretos ea spolia domū retulisse quæ perpetuò omnes admirentur. Quid attineat tot annorū amicitiā nulla caussa dissui? Hæc Tremolij prudētissimi hominis dicta pronis auribus accepta facilè Heluetios placarūt. Tantum frendebāt, ex Italicis expeditionibus quibus Gallis militassēt, ingentē pecuniam deberi, pro qua dissoluenda Rex appellatus, procrastinando eos lusisset. Erant autē centum millia nummûm aureorum. Tremolius quādo pecunia in prōptu deerat, uade apud eos relicto Renato Maserio nepote, conuênit cum eis ut domum redirēt. Nec multo post redierunt: nec ullum quidem redeūtes læserunt. ac paulo post accepta pecunia, Maserio recepto, operā ultro suam Regi detulerūt. Rex etsi primū indignatus est ob fœdus cum Heluetijs pactum, admonitus tamē à Tremolio de quorundam dubia fide, de Maximiliani dictis factisque, lubēter quicquid id fuit æris alieni, dissoluit. Cæsar interea Maximilianus per Carolum nepotem

Anglos

Anglos stimulabat ad Galliam inuadendam, adeo parum constãs in fœderibus initis cum Ludouico seruãdis, hostem ut se eum apertum quàm amicum malle Rex *profiteretur.* E Caletio *progreßi* Angli, Flãdriæ *nobilitate ad arma uocata, latè* Gallorũ *agros populabãtur.* Contraxit *&* Rex *copias, quibus præfecit* Franciscum Longeuillanum, Frãciscumque Valesium. *Illi interea* Tarauannam *ciuitatem, quam alij malunt* Morinorũ *nomine insignire, obsident.* Ciues *diuturna cõmeatus inopia laborantes diutius obsidionem ferre nequibãt.* Delectis *ex toto exercitu fortissimis quibusq; negotium datur inferẽdi in urbẽ commeatus. illi strenuè mandata curantes affatim in urbem commeatũ inferũt: spectãte sedenteq;* Anglo, *nec auso interea impedire.* Sed *accidit perincommodè ut redeũtes ante uictoriã sibi canerent triumphum: multaq; in hostes proferrent: ignauiamq; eorum ridentes, feßi de uia corpus curarẽt, excubijsq; nullis positis in hosticum quasi in pacatũ locum deambularent, armorum sarcinis sepositis.* Horum *securitatem* Angli *uidentes, admoniti ab exploratoribus quo loco res essent, nocte intẽpesta in eos inuehũtur, nihil tale metuẽtes: & leuibus aliquot emißis machinis terrẽt, & resistẽtes aliquot obtruncant.* Multi *nouo casu perterriti fugiũt: multi armis arreptis obuiam eunt hosti, qui & ipsi multitudine hostium circumuenti sunt.* Ita *reiecta omni uictoriæ spe, uelut panico terrore perculsi, omnes in fugam uersi: unde pugnã eam* Calcariam *ueteres dixere, cùm solis calcaribus* Galli *fidẽtes, hastis abiectis, ignauißimè fugissent.* Capti *sunt* Longeuillanus, Bayardus, Bußius, *alijq; plurimi: qui mox in* Angliam *classe perducti sunt.* Cũ *autem annona ingrauesceret,* Morini Britanno *ea cõditione deditionẽ fecere, ne quid illi ex urbe præ-*

dæ attingerent. At illi recepta urbe, & eam expilarunt, & in ciues misere grassati sunt. Christophorus Lõgolius commemorat Maximiliani Cæsaris ad Morinos fugam, cum tamen passim exteri ad Germanos uictoriã tradant. Inde Tornacum receptum est ab Anglis, uoluntaria deditione, pacto prius inito cum ciuibus salua omnia futura. At hi Cæsarianis impellentibus nihil non compilarũt, atque ita quidem, ut pleriq; è ciuibus solum uerterint. Britanni Morinis præsidio firmatis, Tornaco quoque factione ciuium occupato, classe in Angliam ouantes rediere, à suisque magnifice excepti sunt: Gallicósque primores captos satis liberali custodia apud se habuere. Eodem tempore Anna Regina in morbum incidẽs, octauo die extincta incredibile sui desiderium apud Regem reliquit. Sunt qui putent aduersa eam semper ualetudine fuisse post ultimũ partum, quasi parum fideliter obstetricum opera usam: tantúsq; fuisse mœror Regis uisus est, ut pullatus nisi pullatum neminem admiserit, acroamataque & ludicra omnia aulæ sustulerit. Hanc Quintianus ait summè in exules & uiduas et calamitosos omnes officiosam fuisse: authoremque fuisse Ludouico ne abhorreret à fouendis literatis hominibus. Siquando irata (nam in summis laudibus eius unam excipit iracundiam) declinasset à religione officij in aliqua re, tantam postea adhibuisse uim pœnitendi, ut remunerando cumulandóque obliteraret priores offensiones, eásque uoluntaria obliuione obrueret: ut in Giẽsi accidit: séque eo nomine obiurgari cũ uerborum grauitate acriori iuberet: imperaretque pontifici qui ei erat à sacris cõfessionibus, ne se expiatam absolueret, nisi prius aut eis quos offendisset irata, aut liberis dãna illata resarsisset. Eodemq; tempore rursus pactæ sunt

induciæ inter Ferdinandum & Ludouicum, aut (ut quidam uolūt) cum priorū dies exisset, prorogatæ. Ipse quoque Rex cum finem alterius mali nouam quotidie excipientem calamitatem uideret, Italia amissa, Morinis oppugnatis, Nauarrorū Rege ob operam sibi delatam in suā contumeliam Regno pulso, suis ad Nouariā fusis: etsi quotidie admonebatur per Claudiū Saysellum legatum suum apud Pontificem, quantum ei cuperet Pontifex: de eo tamen legatoque suo proceribúsque aliquot aulicis sibi metuere cœpit: unde factum est, ut in morbū incideret periculosissimum. Medicorū tamen iussu relaxandi animi gratia fanum Germani adijt: ibique anno millesimo quingentesimo decimo quarto, Maio mense nuptiæ celebratæ sunt inter Claudiam Valesiam Regis filiam, & Franciscū Valesium. Interea Longeuillanus cum Henrico Anglorū Rege congressus honorificéque exceptus, tentare cœpit inter Reges concordiam. Ac tandem legatis, eius hortatu ultro citróque missis, pax inita est, ea conditione, ut Regi nuberet Maria Britannorum Regis soror. Huic Rex in Galliam ad nuptias uenienti Abbeuillā usque obuiam ijt, magnificéque eam excepit: ad Dionysiíque profectam splendidissimè ornandam infulis diadematéque curauit. Erat ea liberali forma, indoléque & suauitate morum Regi gratissima: unde accidit, ut Rex iam morbo ingrauescente, ætatéque prouecta cum ea congressus, parum recrearit senectutem, at morbo acrius uexatus sit. Iam tamen copias contrahere parabat, spe Mediolani recipiendi, cùm medici curare eum ualetudinem iusserunt. Antonius Pratianus præses Parisiensis prius à Rege impetrarat nomine Valesii generi, ut Britāniæ minoris ditionem ille moderaretur. Et iam tædebat eum quorundam superbiæ, qui ultro ad se

omnia reuocabant, siue ita esset, siue Rex id suspicatus id sibi persuaderet, Certè in Pratianum male iam erat affe-ctus ob Episcopatus cuiusdam controuersiam, unde in febrim incidisse creditur: uel ob Britãniæ res ab eo liberius administratas in gratiam futuri Regis. Morbus tamen ingrauescens ea consilia suppreßit. Anno millesimo quadringentesimo decimoquarto, Kalendis Ianuarij fato functus est: sepulchroque maiorum ad Dionysii illatus, non sine mœrore Caroli Borbonij, Petri Vandomij, aliorumq; multorum. Is ea moderatione Gallis imperauit, ut defunctus integri principis patrisque patriæ nomen retulerit: uiuens non tam plebi gratus, uel ob senectutem, uel ob parcitatem. Ipse ut prospero fortunæ cursu aliquandiu usus, ita ad extremum uarijs telis impetitus. Susurrones adulatorésque aula exegit: iustitiæ eximius amator: exosusq; aulicos gregariósque milites, & nobilitatem, si quos ex his iurisiurandi religionẽ contemnere rescierat: temereq; iurantes uarijs edictis coercuit, usus ea in re consilio Gulielmi Parui, qui ei erat à sacris confeßionibus. Fouit uiuens Ambasianos omnes, Georgium & Carolum, reliquósque fratres, quos omnes multis Episcopatibus dignitatibusq; ornauit. Georgio defuncto, multũ usus est opera Stephani Poncherij, & Florimondi Roberteti, & Iacobi Belnensis Samblanchiani.

Quarti libri finis.

ARNOLDI FERRONI RERVM GALLICARVM

LIBER V.

POST interitum Ludouici, regnum delatum est ad Franciscum Valesium proximitatis iure. Is corpori eius iustis persolutis, Rhemos mox contēdit: ibiq; uigesimo die Ianuarij, anno millesimo quingentesimo decimo quarto, magno apparatu unctus est: Lutetiamq; properās magnifice exceptus est, læta plebe, faustaq; omnia eo Rege sibi spondente, qui & ætate & insigni corporis magnitudine polleret. Eo anno pax inita est inter Carolum Maximiliani Cæsaris nepotem Cæsarem postea futurum. renouata pax cum Anglo. Rex Carolum Borbonium Magistrū Equitum dixit. Antonium Pratianum Iurispræfectum designauit, hominem iuris ciuilis peritissimum, sed populo parum gratum. Certior factus incursiones ab Heluetijs factas in Delphinatium fines, Lugdunū properat. exercitum paratum inuenit, quem contraxerat Ludouicus. statuit Mediolanensem principatum recipere. Maximilianus Sfortia quanta Mediolano impenderet tempestas intuitus, & cum Maximiliano Cæsare, & Leone decimo Pōtifice fœdus inierat: ingentem procellam depulerat submotis Ludouici copijs. Ardenti Francisco cupiditate inuadendi Mediolani, quod opponi posset præsidium disquirebat. Erexerant se iam Mediolani ciues tacite ad recipiendum Gallum. Germanos paulò antea iussu Maximiliani Cæsaris

ſua ei ſtudia profitentes remiſerat: itaque excidendum ei ad tempus Cæſar ſuadebat. ſed animus infixus in retinenda ſpe Mediolani, rurſus Heluetios eum uocare ſuaſit, auxilia quoque à Põtifice Leone accerſere. Franciſcus cùm exhauſtus eſſet fiſcus immenſis donationibus, Pratiani conſilio ingentem pecuniam contraxit ex inſtitutione nouorum magiſtratuum. Vicenariã enim claſſem Lutetiæ Senatui addidit: quæ uelut adſcriptitia & ſuperuacanea, diu male audiebat apud uulgus. (Scribit Gulielmus Budæus, ea nota hominumq; opinio ut deleretur apud uulgus, partem allectorum patrum in alias claſſes contributam, & parem numerum aliarum claßium in illam intercalatum fuiſſe in ſupplementum) Senatibus quoque reliquis nouos cõſcripſit Senatores, minus tamen exagitatos uulgi rumoribus, quàm Pariſienſes, quibus uicenaria claßis data erat. Rex ipſe in eam expeditionem profectus eſt, metum ut omnẽ, periculumq; præſentia eius excuteret. Relicta eſt regni gubernatrix Ludouica Sabaudiana mater Regis. Inde Gratianopolim & Fanum Virginis Dambrunæ, & Guyleſtras & fanum Pauli adiens, uia argẽtaria per Alpes exercitum eduxit, ægre machinis bellicis tranſmißis Cæterùm tanta alacritate militum uſus eſt, ut cum hoſtes eum nondum contraxiſſe copias putarent, inſtructo exercitu in eorum finibus uiſus ſit. Iam Sfortia ingentem numerum Heluetiorum contraxerat: Leo Pontifex Proſperum Columnam cum mille quingẽtis equitibus expeditis ſubſidio ei miſerat. Proſper nunquam eo loco Gallos iter tentaturos putãs, de uia feſſus, ſe, equitatumq; ſuum apud Villafrãcham oppidum ſitum in Pedamõtanorum finibus, recreabat. Ruſticus quidam Claudium Morelium admonuit quo loco equitatus Co-

lumnæ

lunæ esset. Is Palicio & Aubignio & Baiardo renuntiat. Illi Nicolaum Imbercurtum acrem hominem,cũ expeditis militibus celeriter eò properare iusserũt: ipsi mox cum robore copiarum secuti. Is ubi Villafranchã uenit, pacata omnia nactus, urbem occupauit. Circa Prosperi domum,quem prandentem deprehenderat, ad arma cõclamatum est. Sed Palicio aduenientे,Prosper in Gallorũ uenit potestatem. Cæsi equites hostium mille, reliqui in fugam uersi aut capti. urbs direpta. Prosper in Galliam missus est. Multi aiunt Gallicos equites, qui prius à Palicio missi erãt ornatu mercatorum,quasi uidulis & sarcinulis in dorsa equorum reiectis,portæ adequitasse: & quasi hospitium quærerent,eos qui portis aßidebant,oppressisse. Laus quidẽ Prosperi intercepti ceßit Palicio. Rex ne quid à tergo relinqueret, Odetum Lautrecum, & Petrum Nauarrũ attributis eis Aquitanicis peditibus,paucísque equitibus, Nouariam oppugnare uoluit. Iamq; ad oppugnandam urbem omnia aptauerant,cum ciues aliquot ex urbe egreßi,nuntiare iubent Lautreco, uelle ipsos ad eũ mãdata perferre. Admißi in tabernaculum,urbem dediderunt,pacti omnium incolumitatem. Recepta Nouaria,missus est Lautrecus ad Heluetios auro placãdos. Cum eis pepigit multis pecuniјs promißis, modica tamen parte persoluta, ut iam confectum bellum Rex putaret. Adfuerunt ei Germanorum copiæ ad bellum paratißimæ. Sfortia per Matthæum Sedunensem Cardinalem Heluetios,cum quibus ictum erat fœdus,impulit ad bellum renouandum, pactus maiores pecunias: futurumq; ostendens si per eos Gallus excluderetur,eorum ut arbitrio Mediolani principatum componeret: ipsiq; Italiæ nobilißima parte potirentur. Iam Lautreco negotiũ da-

sua ei studia profitentes remiserat: itaque excidendum ei ad tempus Cæsar suadebat. sed animus infixus in retinenda spe Mediolani, rursus Heluetios eum uocare suasit, auxilia quoque à Pōtifice Leone accersere. Franciscus cùm exhaustus esset fiscus immensis donationibus, Pratiani consilio ingentem pecuniam contraxit ex institutione nouorum magistratuum. Vicenariā enim classem Lutetiæ Senatui addidit: quæ uelut adscriptitia & superuacanea, diu male audiebat apud uulgus. (Scribit Gulielmus Budæus, ea nota hominumq; opinio ut deleretur apud uulgus, partem allectorum patrum in alias classes contributam, & parem numerum aliarum classium in illam intercalatum fuisse in supplementum) Senatibus quoque reliquis nouos cōscripsit Senatores, minus tamen exagitatos uulgi rumoribus, quàm Parisienses, quibus uicenaria classis data erat. Rex ipse in eam expeditionem profectus est, metum ut omnē, periculumq; præsentia eius excuteret. Relicta est regni gubernatrix Ludouica Sabaudiana mater Regis. Inde Gratianopolim & Fanum Virginis Dambrunæ, & Guylestras & fanum Pauli adiens, uia argētaria per Alpes exercitum eduxit, ægre machinis bellicis transmissis Cæterùm tanta alacritate militum usus est, ut cum hostes eum nondum contraxisse copias putarent, instructo exercitu in eorum finibus uisus sit. Iam Sfortia ingentem numerum Heluetiorum contraxerat: Leo Pontifex Prosperum Columnam cum mille quingētis equitibus expeditis subsidio ei miserat. Prosper nunquam eo loco Gallos iter tentaturos putās, de uia fessus, se, equitatumq; suum apud Villafrācham oppidum situm in Pedamōtanorum finibus, recreabat. Rusticus quidam Claudium Morelium admonuit quo loco equitatus Columnæ

lunæ esset. Is Palicio & Aubignio & Baiardo renuntiat. Illi Nicolaum Imbercurtum acrem hominem, cũ expeditis militibus celeriter eò properare iusserũt: ipsi mox cum robore copiarum secuti. Is ubi Villafranchã uenit, pacata omnia nactus, urbem occupauit. Circa Prosperi domum, quem prandentem deprehenderat, ad arma cõclamatum est. Sed Palicio adueniente, Prosper in Gallorũ uenit potestatem. Cæsi equites hostium mille, reliqui in fugam uersi aut capti. urbs direpta. Prosper in Galliam missus est. Multi aiunt Gallicos equites, qui prius à Palicio missi erãt ornatu mercatorum, quasi uidulis & sarcinulis in dorsa equorum reiectis, portæ adequitasse: & quasi hospitium quærerent, eos qui portis aßidebant, oppressisse. Laus quidẽ Prosperi intercepti ceßit Palicio. Rex ne quid à tergo relinqueret, Odetum Lautrecum, & Petrum Nauarrũ attributis eis Aquitanicis peditibus, paucisque equitibus, Nouariam oppugnare uoluit. Iamq; ad oppugnandam urbem omnia aptauerant, cum ciues aliquot ex urbe egreßi, nuntiare iubent Lautreco, uelle ipsos ad eũ mãdata perferre. Admißi in tabernaculum, urbem dediderunt, pacti omnium incolumitatem. Recepta Nouaria, missus est Lautrecus ad Heluetios auro placãdos. Cum eis pepigit multis pecuniis promißis, modica tamen parte persoluta, ut iam confectum bellum Rex putaret. Adfuerunt ei Germanorum copiæ ad bellum paratißimæ. Sfortia per Matthæum Sedunensem Cardinalem Heluetios, cum quibus ictum erat fœdus, impulit ad bellum renouandum, pactus maiores pecunias: futurumq; ostendens si per eos Gallus excluderetur, eorum ut arbitrio Mediolani principatum componeret: ipsiq; Italiæ nobilißima parte potirentur. Iam Lautreco negotiũ da-

tum erat, pecuniæ ad Heluetios perferendæ. is in itinere à Ioãne Francisco Pico certior factus est de immutata eorum uoluntate, celeriterq; in pacata loca pecuniam recepit: præmißisq; speculatoribus, fremitum hostium audiẽs, mox Regẽ admonuit, copias suas pararet, adfuturos mox ferocißimeq; instaturos hostes, qui omnia belli consilia in celeritate defixerint. Peruenerat Rex Marignanum: & quanquam mouere castra statueret, eo loco substitit. Erãt Heluetiorum uiginti quatuor millia: Hispanorum, Italorumq; octo millia: hi egreßi ad Gallum oppugnandum, Idibus Septembris in conspectum eorum uenere. Miratus est Rex unde ea repentina mutatio: sed adhibitis in consiliũ peritißimis rei militaris ducibus, copias expedit ad pugnam, ita tamen, ut bellica tormenta quibus abundabat, Gallis essent pro uallo. In prima acie collocatus est Carolus Borbonius, in extrema Palicius, mediã sibi Rex sumpsit. Vix instructa erat acies, cum Heluetij ingẽti ui in primam aciem inuehũtur. Erant cum Borbonio Germani qui nuper subsidio regi uenerant. hi quòd raptim instructas acies uiderant, fœdusq; ictum cum Heluetijs, uereri cœperunt ne eo fœdere cautũ esset, ipsi ut Heluetijs dederentur. itaque fuga ab ijs primùm facta, sed certis ordinibus, minimeq; turbatis. Hortatus autẽ Borbonius Gallicum Aquitanicumq; peditatum, pari impetu hostes excepit. Itali aliquot è Mediolano egreßi, à Palicio in urbẽ redire coacti sũnt. Fatigabantur Heluetij machinarum impetu, quibus plures obterebãtur. itaq; ubi uident præter spem Gallos prælium acriter inire, deliberant impetu facto bellica tormenta diripere. Ea acrius in eos emissa, loco eos submouerunt, pluresq; eo impetu quàm bello absumpti sũnt. Ferocius tamen incurrunt, ut primo impetu

multi

multi obtriti sint. Cum Rex in mediã insiliens aciẽ, cõfirmatis animis suorũ, prælium, quod iam elanguerat, accẽdit, mutatoq́; equo (quippe plures fatigarat) dum acrius hosti instat, parum abfuit quin hastis obtereretur: Pedites nunc fugam captare, nunc redintegrata spe acrius in pugnam prodire: Petrus Nauarrus labãtes Aquitanos excitare. Nox præliũ diremit. dubia uictoria, nisi quod Heluetij se stantibus in armis Gallis uicisse non credebant. Ne nox ipsa quidem pugnæ expers fuit: nam Heluetiorum aliquot Galliam acclamantes quosdam ex Gallis errore eo appulsos obtruncarunt: dispersósq; Heluetios aliquot nacti Galli, eodẽ ululatu tractos dissiparunt. Germani errore cognito, nihil non pollicebantur: Iis cura data bellicorum tormentorum conseruandorum. nam & ad ea diripienda Heluetios properaturos Rex putabat. ipse insomnem noctem duxit: tantùm paludatus paululùm in rheda quieuit. Sequenti die primò diluculo adfuerunt Heluetij, inconditoq́; clamore sublato ferocitèr in primũ cornu inuecti sunt. Redditur & à Gallis Germanisq́; par clamor. Ibi uerò cõminus coacti conserere, gladios utriq; impigre stringunt. Pergunt illi ad tormenta bellica diripienda Ibi Germani quo fidem suam probarent Gallo, acriter impetus hostiũ depulere, collato pede quasi uir uiro congrederetur, diutius dimicatum est. Iacobus Ienolacus qui machinis præpositus erat, qua confertos hostes impetum facere uidebat, ita solerter machinarum pilas admouebat emittebatq́;, excidere ut illi acie mox cogitarint. Franciscus Rex non Regis magis quàm militis munera exequebatur. Aquitanicos pedites præda ingenti promissa hortatus, hastis hostiũ impetitus non deesse suis: exempla undique factaq́; fortissimi Regis ostendere. oc-

currentium Heluetiorum aduersa ora fodere, fugiẽtium terga: ubi maior impetus esset hostium, ibi occurrere cum prætoria cohorte. Heluetij machinarum opprimendarum consilio omisso, cum etiam aliquot intercepissent, conferti in primam aciem inuecti, ultimamq; oblique adorti, uarie iam perturbabant Gallos. Tum uerò media acies, aduentante Rege suosq; stimulante, fortissime eorum impetum excipiebat: ut ea quidẽ parte sensim Heluetij cederent ordinésq; laxarent. Cedentes tamen retrorsum diuertebant, acriúsque Gallos inuadebant. Ludouicus Tremolius & Iacobus Triuultius cùm fatigatos iam uiderent Gallicos pedites, authores fuerũt Regi ut equites cataphractos in hostem immiteret: idque cum esset factum, peditésque sublato clamore acrius instarent, instantibus Gallis in fugam uersi sunt. Inde ex fuga Comũ et Mediolanum contendebant. Veneti scriptores ita prodidere: Cõstituisse adhuc Heluetios, cum cohortibus integris, nec bello fatigatis Regem inuadere à lateribus, ac per cõuallem uicinam Marignano paratos fuisse in pugnam peruenire, ni Bartholomæus Aluianus cum Veneto equitatu mox sese efferens, inuectúsque in iam dissipatos, ultro etiam terruisset, territisq; instans adcurrentibus quoque Gallicis equitibus eos fudisset. Et periti rerum Gallicarũ mirantur nunquam Venetos inuectos in hostes fuisse, donec certam uiderẽt Gallus uictoriam, à quibus accisis rebus parum se tutos credidere. Cæsos ex ijs alij aiunt ad uiginti hominum millia, alij ad sexdecim. Germani ueteribus inimicitijs incitati, nacti cohortes aliquot Heluetiorum, in eas doloris iracundia eruperunt, omnésque interfecerunt. Quosdam in subterraneam domum confugientes, præsente Carolo Borbonio, incẽderunt. Nec Gal-

lis

lis incruenta fuit uictoria. Desiderati sunt Franciscus Borbonius Caroli frater, Imbercurtus, Carolus Trimolius, Telamonius Ludouici Træmoly filius, Iacobus Sancerrius, Bußius Mouyus Nicolai Petiliani Comitis filius, aliq́; plures. ex peditibus mille quingenti: Mediolanenses supplices Regi obuiam uenerũt, deditionémque fecerũt. Hos ille in fidẽ recepit pecunia prius mulctatos: Mox castrum munitißimũ in quod se Sfortia receperat oppugnari cœptum. Petrus Nauarrus cuniculis solerter actis, muri iam partem disiecerat: sed dum à Rege missus Carolus Borbonius cõditiones pacis agitat, remittere cœperũt milites ex pristina diligentia aliquid. Itaq; Nauarrus Accersitis Aquitanicis centurionibus, uarie increpitos rursus cuniculis insistere eos iubet. Saluatus Yrions Aquitanicus centurio ex uico Eustario qui egregiam operã extrema pugna Regi nauarat, dũ circa cuniculos quos hostis peruertebat, lampade accensa progreditur, proximus Nauarro pila plumbea ictus cecidit, cuius mortẽ Nauarrus, quòd dux cũ ducibus Gallicis, Italicis, reliquis bellis fuerat, summamq́; rei militaris scientiam habebat, grauiter tulit. multósque alios idem cuniculus oppresserat. Sfortia commotus quòd castrum & natura loci & manu munitum egregie oppugnaretur, legatos ad Regẽ mittit: seq; ut initis aliquot pactis quæ proponebat, in deditionem recipiat, petit. Non recepit Rex cõditiones, sed misso ad eũ in castrum Antonio Pratiano summo iuris præfecto nouas proponens conditiones quibus eum multis annuis uectigalibus donabat, cum hæ placuissent, ueniẽtem in fidem recepit, uiuentemq́; ita fouit, ut pulsus etiã Mediolano, nihil ex pristina in eum obseruãtia remiserit, illeq́; cum liber posset facillimè ad suos peruenire noluerit.

Multus inde tota Italia sermo de tanta Regis uictoria: cuius aduentu maximæ Heluetiorum copiæ Italorúmq; omnibus rebus ornatæ atque instructæ, castrum Mediolani munitißimum obsessum, tot hostiles uires uno prælio essent deletæ. patefactúmq; Gallis Mediolanū, quod antè Heluetiorum copijs ex omni aditu clausum esset : itaque & Leo Pontifex & Veneti Italiæq; omnes reguli gratu latum ad eum legatos miserunt, operámq; ei suam omnē detulerunt. Et quando Pontificis animus alienior à Gallis quàm deceret uidebatur, per Iulianum Medicen cardinalem, cuius arbitrio Pōtificatum Leo administrabat, actum de sanciēdis fœderibus. ipseq; Pontifex Bononiam uenit ad Regem excipiendum. Regi obuiam misit Nicolaum Fliscum & Iulianū Medicen purpuratos Rex Bononiam profectus, magnifice à Pontifice exceptus est. Sācita simul fœdera. datum Pontifici ut Pragmatica Sanctio nouis conuentionibus in eius locum substitutis aboleretur, non sine intercesßione prouocationeq; Gallicarum ecclesiarum & Academiarū: Ibiq; Adrianus Gounfierius cardinalitio Galero donatus est. Occultiora etiam fœdera opera Iuliani cardinalis inita esse, sunt qui prodiderint. Erat is Regi amicißimus ob Narbonensem Pōtificatum multis repudiatis competitoribus à Rege concessum. Alberti quoque Pij industria eo tempore Regi probata. Carolus Cæsar obijciebat Regi de diuidendis Italiæ plurimis principatibus urbibúsque Siciliæq; regno actum. Plane à Rege Purpuratos omnes Pontificios constat, multis & pecunijs & sacerdotiorum cœnobiorū, præfecturarumq; ecclesiasticarū muneribus donatos. Regem muneris insignis loco à Pontifice demum accepisse trunculum dominicæ crucis. Actum est quoque de bello Tur-

cis

tis inferendo, imperijq; Constantinopolitani infulas libenter Pontifex deferebat Regi: sed is & Antonij Pratiani iurisprǽfecti & aliorum usus consilio eas cõtempsit. Hippolytus Estensis unus è purpuratis Alphonsi frater suadebat, dum uires integræ essent, studia exterorum parata regnum Neapolitanum, Rex armis inuaderet. Sed Gallos domesticum otium domum reuocabat. Vnde Pontifex in condonationibus sacris elargiẽdis liberalissimus in Regem fuit. Indeq; magna uis pecuniæ parata est, quæ in Tornaci ab Anglo receptionem insumpta est, tantaque fuit eo tempore concionatorum impudentia, siue ijs condonationibus, hæreditatẽ ut illam cælestẽ cernere neminem posse palã iactitarẽt, unde odio pecuniæ in alios usus insumptæ uilescere cœpit tantæ rei authoritas. Martinus interea Lutherus exortus est, homo maxime Pontifici infestus, & qui ad ei concitandam inuidiam omnes rumorum uentos colligere consuesset. Is uelut unguis in hoc ulcere existeret, stimulator fuit eius tumultus Germanici, quem pij omnes nondum placatum dolent: eum Põtifex habito patrum concilio abstentum pronunciauit, sacris interdixit omnibus, qui eum aut tuerentur, aut susciperent. Nec tamẽ minus Federicus Saxoniæ Dux, alijq; Germani principes hominem fouerunt: qui & eo postea progressi sunt, Pontificem ut ipsum in ordinem cogerent. Institutaq; ac sanctiones ueterum aperte reijcerẽt nouorum ipsi dogmatum assertores. Cœtus augustus Academiæ Parisiensis iure eum male de religione sentientem à Pontifice ex sanctá hominum communitate exterminatum prodidit, doctrinamq; illius eiusmodi esse quæ neq; liberalis sit, neque ex ipsis diuinorum librorũ hausta fontibus, & talem plane quæ partim ex Hussitanorum, par-

tim ex Valdensiũm, ac cæterorum olim factiosorum dānatis iam commẽtarijs corrogata uideatur. Atq; in hanc recentem flammam iniecti professores bonarum literarũ multi. res exagitata apud uulgus. clamitatum à multis Erasmum Roterodamum huius tumultus causam fuisse: hausisse ex eius libris occasionem reliquos, cum tamẽ ille editus libris multis, nihil sibi cum his esse, nec unquā fore commune profiteretur. Nec dubitauit aperte profiteri Sacerdotum palàm impiam uitam, Theologorum supercilium, Sodalium quorundam non amplius ferẽdam tyrannidem, huic tempestati locum fecisse. Dum politiorum literarum cultores inuoluũt fidei negocio, acrius multos irritatos: potuisse æquis conditionibus initio res componi. At alterius partis semper in peius uergentis peruicaciam, alterius quorundam odijs & intempestiuis clamoribus, hucusq; progressam tragœdiam: ægre ut sedari possit. Sperandum tamen Deo optimo hortante promouenteq; futurum resipiscentibus illis etiam capitum aliquot dogmatũmque palinodiā recinentibus, pontificiæ ut maiestati debitum illi tandem officium exhibeant. Rex paulò antea auctus Ludouica filia in Galliam compositis rebus redijt. Carolum Borbonium Mediolani relinquit: cõuenerat cum Venetorum legatis Antonio Grimano, Dominico Triuisiano, & quibusdam alijs, ut copijs eos Rex iuuaret ad Brixiam & Veronam, quæ à Cæsarianis tenebantur, recipiendas. His ex pacto auxilia petentibus nulla interposita dubitatione, peditum tria millia, equites mille expeditos, una cum Lautreco Fuxeo mittit Borbonius. Sed cum Maximilianus Cæsar Henrici Britanniæ Regis hortatu, qui pecuniam ad bellum suppeditaturum se pollicebatur, adiuncto etiā Ludouico Sfortia Maximilian

ximiliani fratre bellum Mediolano inferret, tanta rerum commutatione motus ad suos rediit: quippe ad Maximilianum magnæ ex Germanis Heluetiisq; copiæ conuenerût: Isq; admodû magnus diurnis atque nocturnis itineribus confectis, non longe à Mediolano peruenit. Borbonius tanto periculo commotus ad Heluetios Regi fœderatos fidelißimos ex suis mittit, qui auxilium peterent, Mediolanóque egressus primùm ad Abduam properauit. Ibi certior factus parata quidem ab Heluetiis auxilia, sed tardius properare, Maximiliano copiolas suas noluit opponere. Mediolanum autem rediens iam gliscentem seditionem compescuit. Ex triginta tribus ciuibus, qui in Galliam ad Regem mittebantur, tres eo tantû peruenerant, reliqui ad Maximilianum cõfugiebant, hos ex itinere retractos occidi ille iußit. Aduentu Borbonii territi Mediolanenses, qui iam Bartholomæum Claudiû tribunum rerum capitalium ad urbis præsidium relictû oppugnare parabant, consilio immutato cum Gallis de urbe tuenda consilium ineunt. Iam Cæsar prope Marignanû castra locarat, elatúsque spe certa uictoriæ ex Borbonii fuga, urbi contulit castra. ueritus Borbonius ne suburbia sibi pro castris occuparet, ea quòd à se teneri non posse iudicabat, ne cui essent usui Cæsarianis, incêdit. legationes ad Heluetios nouas circummittit ad eos pagos, quos superiore anno Rex pacauerat: missaq; ingenti pecunia paludamentisque militaribus auro argentóque egregie cõtextis, ad iter mox eos extrusit. Properantes hi postico castri excepti sunt: Maximilianus occasionẽ aucupabatur, incitatus promißis Galeatii Vicecomitis, si qui tâdem ex urbe erumperent, Gallósque inuaderent. Ea spe frustratus cum esset, nõ est uisa ratio ad Mediolanum oppugnandû

commorandi, ne dum in eo esset occupatus, circunuentus à tergo ab equitatu Gallico aduētante laboraret. Ad hæc cum Borbonium aggeres duxisse, seq; imparatum à commeatu uideret, diutius q; eodem loco tantæ copiæ ali non possent, Brixiam adijt. ciues pacti ingenti pecunia ut castra alio transferret impetrarūt. Inde Laudem prætereuectus urbem hostiliter diripuit atque incendit: dubitās an in Venetos tantas copias duceret. Venit interea ex Anglia ingens pecunia Maximiliano: Erat is perhumanus & liberalis, neque pecuniæ cupidus. Baltheo quoq; Germanico succinctus, gregarios milites humanißime audiebat. si quis egestatem deploraret, nummis è baltheo depromptis egestati eorum subueniebat: raroq; bella capessebat, nisi cùm re nūmaria laboraret. Igitur ingenti pecunia ab Anglo acceptā, cùm unus de ijs qui erant ei à secretis solito tristior esset, rogatusq; ab eo quid frontē contraheret? Quid (inquit) non doleam, qui tantam pecuniā inter tot milites diuisam euolaturam mox uideam? arrisit ille: laudatoq; eius consilio. omnibus ignaris uelut literis acceptis, quibus in Germaniam properare iubebatur ob Ladislai Hungari Regis mortem repentinam, & castris se proripuit frustatis militibus. Borbonius extremum agmen Cæsaris carpens, impeditos tardiúsque properantes oppreßit: Reliqui Cæsarem secuti in Germaniam rediere. usi sunt Galli fideli ea in expeditione Venetorum opera, itaque mox ad Veronam recipiendam cum eis missus est Lautrecus: ibi congreßi sex equites Gallici cum totidē ex Hispanis uictores rediere. In iis fuere Cicheus Regi familiaris, Moularcus & quidam alij, quos imitatus Pomperanus inermus cum inermi hoste congrediens uictor & ipse redijt, sed Cicheo & alijs irridentibus. unde postea

ingens

ingẽs ĩter eos orta simultas, ut aliquot pòst annis Cicheus renouatis inimicitijs, clàm cum Pomperano cõgressus necatus sit: ipse Pomperanus à Lorgio uulneratus, & iussu Regis, qui Cichei morte grauissime affectus erat, ad supplicium rapi iussus. sed cum constaret alterum alteri uelut priuatũ duellũ prius denuntiasse, Borbonio adnitẽte, mitigatus est Rex. At Veronæ conferti Veneti, Gallique quassatis prius mœnibus parũ abfuit, quin urbẽ expugnarent. Iussu tamẽ Regis inde reuocatus est Borbonius. Quæ causa fuit, ut induciæ paciscerentur cum Cæsare, deligerentúrque Carolus Hispaniæ Rex, & Franciscus Galliæ honorarij arbitri. Hiq; tandem ita statuerũt, uti acceptis ducẽtis millibus nummûm aureorum Verona Cæsar cederet: proniórque fuit ille ad pacis conditiones accipiendas ob quinque pagos Heluetiorum nuper Regi cõciliatos, quibus quingenta millia nummũ aureorum Rex miserat, ingentémque pecuniam in singulos annos pronuntiarat. Eoque tempore gliscere cœpit seditio apud Hispanos, plebe in nobilitatem incensa. Ea res mouit Carolum ad pacem cum Gallo ineundam, ut is Ludouicam filiã uxorem ducturum se polliceretur, eiúsque matrimonij gratia remitteret Rex Carolo ius omne quo Neapolitanum regnum sibi asserit: ac donec matrimonium contractũ esset centum millia nummûm aureorũ quotannis Regi pẽsionis nomine penderet, eiúsque rei ergò sponsores classicos & assiduos daret. id eo lubentius arripuit Carolus, quòd uereretur adiunctis Heluetijs, Pontifice, Italiæq; omnibus regulis, ne expeditionem ille pararet in Neapolitanum regnũ, quod ei tum perfacile fuit: postea nec quicquam tentatum est. Borbonius posthæc in Galliam redijt, relicto Mediolani pro Rege Odeto Lautreco, cuius ope-

ra cõciliati fuerant Heluetij. Senatus Gallicus Mediolani cõstitutus Præside Ioãne Selua, cuius iudicia ꝓbatißima ubiq; uisa sunt. nã quãta in ĩuidia quãtóq; in odio reliqui fuißẽt, animaduertẽs, multo grauior atq; acrior in reuocãdis iudicijs ad pristinã religionem uisus est. Florebant eo tẽpore res Gallicæ. Sed tamen perpetuo euentu plaudentis fortunæ, fastu aula Regia abundare cœpit. Multi inter blanditias rerum prosperarum minus iam cupiditatibus suis imperare: Si quam uidebant eximia corporis specie & decore, eam deperire: Italicas aliquot pellices palam habere. Posthac anno millesimo quingẽtesimo decimoseptimo Regi natus est Franciscus filius, regno si per fata licuisset successurus. ei patres lustrici adhibiti Leonis decimi Pontificis nomine, Ludouicus Medices, & Antonius Lotharingus: Ambasiæq; infans summo splendore apparatuq; ablutus est. Sequenti anno Maximilianus Cæsar fato functus est. dum commitia habentur de Cæsare deligẽdo, uisa res est non indigna Gallica maiestate. Itaque candidatum se mox Rex ostendit quadraginta millia nummûm aureorum mittens ad conciliãda sibi suffragia. Prensabat unus Federicus dux Saxoniæ, sine fuco more Germanico. Acrior erat competitor Carolus Maximiliani nepos Rex Hispaniarũ, Austriacaq; familia commendatus. Fuit Legatorum Gallicorũ tarda prensatio. Nam paßim, ita negabant, ut Carolo se debere profiterentur. Pontifex aperte Gallo fauebat. Si quid cõferre potuisset in eum, iam Ludouica Sabaudiana Regis mater solicita erat de infulis Imperij, apparatu pompaq; solẽni. Arturus Goüfierius Præfectus prætorio mißus erat ad res tentandas. is re nondum expedita in itinere obijt, non sine Regis querelis qui eo familiarißime

utebatur,

utebatur. Designatus tandē Cæsar Carolus Austriacus, Erardo Marca maxime adnitente, qui palàm in mores Galli multa cōferebat leuißimis de causis, ille hostis, cum pater & fratres Gallis amicißimi essent. Et Leo Pontifex per Thomam Caietanum unum è purpuratis, admonebat Germanos, prohiberi Carolum Imperij petitione, cū ueteri professione unus idem & Romanum Imperium, & Neapolitanum retinere non posset: itaque eo nomine postea is legibus solutus est, aucta etiam pontifici Neapolitana pensione. Franciscus Sammarsallus cuius consilio in consuetudine quotidiana magnopere Rex delectabatur, celeriter cursu publico ad Pōtificem missus, spe Regem ipsum rediens impleuerat. Et Leo quidem naturâ probus erat, qui principem Romanum probe egisset, liberalitate regijsque alijs dotibus nulli inferior, uenationi deditus, uoluptatū sine aliorū iniuria cupidus, ac paulò antea allectus in purpuratorū collegium multis, ingentē uim nūmorum cōtraxerat, ut & ex indictione simulata belli Turcici. Sed Iuliani Medicis opera toto pontificatu usus, acris hominis, simulatoris iuxtà ac dißimulatoris: multa effecit ut posteritas in eo Pontifice desideraret. Inde Regi natus alter filius Henricus Regi successurus. Eodémque tempore clatros cancellosq; argenteos obiectos fenestræ ad fanum diui Martini Turonici, euulsos multi mirati sunt, Iacobi Samblāchiani consilio, non sine plebis querelis, ut tandem uindicem diuinū sacrilegij pœnas à Sāblāchiano sumpsisse iactatum sit. Et annus quidē agebatur millesimus quingentesimus uicesimus, cum ultro citroq; mißis legatis fœdus initum est cum Henrico Angliæ Rege, iniecta mētione sponsaliorum inter Franciscū Regis filium, & filiam Regis Angliæ. Inde ad urbē cui Ar-

dea nomen conueniunt ambo Reges. Vna cum uxoribus & splēdore, eaq; pōpa alı, ut plures religiones in plures annos & sumptu potuissent. Tabernacula tria magno splendore excitata sunt loco medio inter Ardeā & Guynense castrum: alterum Gallo, alterum Anglo, aliud Thomæ Vulseno Cardinali, quo uiro familiarißime Anglus utebatur. Fama est dum proximi essent Reges, necdū locus esset destinatus colloquio, summo diluculo petasatū Regem comitatumq; tribus tantùm ministris, Caletium properasse, Anglumq; inuisisse, eum cùm lectulo decumberet excitatum à ministris, festinante Rege discinctum tunicatumque adhuc necdum dato spatio ad domesticā uestem sumendam obuiā ijsse. Eadem comitate usum Anglum Regem nullo stipatum satellite inuisisse. Mox ad Ardeam conuenere, ea usi familiaritate. Vt ab ijs initijs profectum amorem non modò seruaturos, sed aucturos Reges coniectura omnes angurarentur. & Angli à Gallis toto triduo magnifice opipareq; excepti sunt, & Galli ab Anglis, alio triduo profusis epulis accepti: proceribus utrinque dona danata. Vt propinans Borbonio Anglus pateram aureā egregie cælatam dederit, qui ut erat Anglis iniquior minus aperte quidem repudiasset, sed eo nō exaudiente ignaroq; ueluti ei aßideret munus accepit Carolus Barrandus, homo dicax scurrilique dicacitate solitus risus Regi excitare. Quæ causa fuit, ut quod alij certum fuisset exitium allaturum indignante Borbonio, huic ob morum festiuitatem festiuißime cesserit: eòq; tēpore Philibertus Chalonius Aurēgiorum princeps, in aula degens ob aduentum Thomé Vulseni Cardinalis Lutetiæ hospitium mutare coactus, grauißime id tulit: delatáque ad Regem querela cum se rideri putasset, irarū plenus

nus ad Cæsarem trāsfugit, eiq; amicißimus fidelißimúsq; postea fuit. Et Carolus *quidē* Cæsar *iādudū consilia belli in* Gallū *agitabat. ademptum* Burgundiæ *maioribus suis principatum querebatur. frendebat* Mediolanum *Cæsarum patrimonium occupari.* Cōciliari *tamen* Gallo *uoluerat, dum seditiones* Hispanorum *cōponit,* Austriamq; *& maiorem* Germaniæ *partem seditionibus æstuare uidet.* Factaq; *spes ut ambo congrederentur, amicißime si quid alterum premeret transigerent: cum repentè sese proripuit* Cæsar, *rebus iam suis compositis ferocior factus.* Accendebāt *odia aulici, qui* Cæsarem *ut stolidum apud* Regem *traducebāt, matrisq; furorem referentem:* Id *ut erat ineptum, ita uerum fuit, matrem* Cæsaris *perpetuo furorem laborasse. datos ei custodes qui furentem obseruarēt: quæ se cū inedia conficeret, toto conclaui passim ordine miro tragemata & salgama custodes apponebat, quibus illa gustatis inediam depellebat. resipiscēs interdū, interdū omnia deijciens: quæ tamen ita cōstituta erant, ut facilè deijci nō possent, unde accidit ut quoniam illa intempestiuis horis sæpe & nocturnis cibū peteret, ut singulis horis nocturnis & diurnis epulæ illi pararētur.* Et *cum prædes pecuniæ* Neapolitanæ *causa* Rex *postularet, exarserunt utrinq; eruperuntq; tandem odia male pressa:* Leone *præsertim* Pontifice Franciscoq; Sfortia *ad* Italiam *recipiendam uocante* Cæsarem. Robertus Marchius Cedanum *habitabat uicum, sed castro munitißimo insignem:* Ibi *castrum depresso submissoque loco omni machinarum genere instructißimum.* Is Gallo *semper amicus fuerat: erāt ei in armis semper paratæ aliquot cohortes. Accidit ut is cum* Emeriano *de castro* Hiergiæ *cōtrouersiam haberet: eductis repentè cohortibus ipse nō*

solùm hostes fugauit, sed collectis maioribus copijs in uicina loca impetum faciens, populationibus uicos aliquot fœdauit. Id Cæsar interpretatus est quasi iussu Regis ea patraret, missisq; legatis impetrauit ut reuocarētur ab eo Gallici milites, qui iam Viritonum obsidebāt. Accensis tamen odijs cum uiolato fœdere Anglus Cæsarē ad bellum hortaretur, utrinque bellum parari cœptum. Cū tamen Regem admoneret de Cæsare nihil esse quod laboraret: ita Cæsarem suspici à se, ut se putaret præstare debere si quid in Gallos moliretur. Hæc Rex intuitus, cū seditio apud Hispanos recruduisset, opemq; afferre Henrico Nauarræ regulo Regi saluis cum Cæsare fœderis legibus posset, Andream Fuxeum qui Lesparrous dicebatur, Antonium Turnonium aliosque plures, adiunctis ex Aquitania multis peditibus, equitatuq; Pictonico in regnum Nauarræ impetum facere iubet. Fuxeus celeritate usus, priusquàm Hispanus copias contraheret, usus nobilium oppidanorumq; egregia opera Pompelunam recepit, aliáque aliquot non ignobilia loca oppugnauit. Cum præsidia locis disponere debuisset, aut aucto exercitu alia loca expugnare, uoluntarios milites Aquitanos omnes sponte dimisit, maioremq; equitatus partē ad suos remisit: ac Gruniam profectus (quod alij Logronium, alij Iuliobrigam ueteribus fuisse aiunt) oppidū cœpit oppugnare. Hispani ubi lōgius progredi hominem uident, sedatis seditionibus exercitum contrahunt, ei obuiam ueniunt: Ille urbē oppugnās tantū abfuit ut hostē terreret, ut quotidianis eruptionibus uarie Gallos illi fatigarent. Quibus ille penuriaq; annonæ fatigatus, cui prius nō cōsuluerat, expectabat oportunū tēpus inde sese proripiēdi, prius recepto Nauarrorum Regno. Post receptam Pom-

pelunam

pelunam (quam alij Pompeiopolin uocant) Lesparrous peruenerat in locum quem incolæ uocant Pontem Reginæ. Stellam etiam receperat, & Lozarcõ. Gruniam uerò dum obsidet, territi oppidani machinarum impetu, ni noui auxilij spes affulsisset, de deditione cogitabant. At nobilitate Hispanica, quæ commota domestico bello in gratiam cum plebe redierat, auxilium urbi ferente, cum abundarẽt Hispani copijs, & ob Hyberum fluuium medium inter urbem & castra, duriora omnia erãt Lesparroo: itaque consilium redeundi inijt, sequentibus hostibus, & extremum agmen lacessentibus. Adhæc erumpẽtes reliqui ex urbe, undique admixtis alijs, Gallos perturbabant. ubi ad Noyum uicum uentum est, fatigatus ille, aciẽ pro tempore instruit, circa horam quartam post meridiem. Anceps Gallos terror circunstabat: nam neque leuibus hostium equis procursantibus conferti pugnare poterant, & procursando latius euecti patebant sagittis Hispanorum. Sustinebant tamen hostium impetum, donec Lesparrous hasta in oculos infixa obtritus est, unde postea obcæcatus est. sunt qui sulphureo igne emisso id ei uelint accidisse. Galli paßim cæsi & fugati. Nauarrorum urbes eodem momento receptæ. Turnonius & Lesparrous captiui abducti. Multi putarunt culpa Lesparroi cladem acceptam. nam Põpelunæ cupida nobilitate recipiendi Henrici sui Regis, nulla Nauarrorũ insignia Callica fixerat: ob quæ illos mox in gratiam rediisse cum Hispanis Lusso etiam Aquitano sequestro: qui cum apud eã gentem gratia ualeret, indignaretur in nullam se partem bellicarum curarum accersitum. Ipse Lesparrous culpa se uacare aiebat, propterea quòd firmus ab equitatu nõ fuisset, infrequensq; præliorum miles, rapinisq; demum as-

suetus, ac paulò antè ære dirutus, ad tantam expeditionem sibi attributus fuisset: qui nec suo imperatori parere didicisset, neq; ut pareret coerceri quasi uoluntarius miles. Rex in solatium amissorum oculorum & Lesparrou suo ære carcere liberauit, & multis annuis uectigalibus donauit. Atq; eo quidem tēpore satis cōstat, multis Galliæ locis in Gallos equites Gallicos grassatos. Questi nōn solui stipendia passim uagabantur, oppidula diripiebāt, agros uastabant, pecus abigebant, ne pudicitiæ quidē uirginum parcentes, ut uicis multi diffisi in urbes se recipere cogerentur: Meldenses, cùm illi uicinos agros popularentur, obuiam prodierunt raptim ad arma plebe uocata, eductisque machinis, has cū globi ænei deessent, quo terrorē excitarent, onustas papiraceis globis emisere. Illi uel admoniti à lanio quodam (nanque is postea eo nomine ceruice luit) uel inconditæ plebis arma contēnentes, facilè in urbem ingenti strage edita eos compulere. Dissimili euentu cessit militibus ferocia in Aquitania: Nam post expilatos aliquot uicos, uel leuissimis urbibus exclusi, ad Mompaoum oppidulū Petracoriorū peruenere. Ibi somno & uino madentes, nocte intempesta ab oppidanis rusticisque concisi spoliatiq; sunt. Erant hi ætate uiribúsq; florentes ex turmis Chandij, qui uarie prius agros popularium uexarant, ac sibi Mille Dæmonum nomen imposuerant. Si rogasses quò pergerēt, ad Dæmonē: unde prodirent, è Dæmone, aiebant. unde multi suspicati à potentiore immissos. Ac iam instábat annus millesimus quingentesimus uicesimus primus, cùm Rex irritatus Cæsarianorum in Galliam irruptionibus, excursionibúsque in Mediolanensem agrum, quem iam magna ex parte occuparant; copias parauit quibus auerteret Cæsarem ab exteris

teris bellis, ad sua eum tuenda reuocaret. his præfecit Gulielmum Gounfierium Boniuetum Tribunum *maritimorum.* Erat ille Regi *perfamiliaris arcanorumq́; omnium sermonum particeps:* Burdigalam *profectus à priuatis, ne ipsis quidem* Senatoribus*, sacerdotibúsque parcens, mutui nomine ingẽtes corrasit pecunias, exegitq; magna acerbitate: ac ne sacris quidem abstinuit.* Is *cum in* Nauarros *se proficisci palàm iactitasset, nocte intẽpesta admonitis clàm præfectis, cõtinuatis nocte dieq́; itineribus, prius uisus est circa* Fontem Rapidũ *urbem hostium munitissimam, quàm illi suspicati essent ex alio eum itinere diuertisse: nactúsque ad locum, cui* Andayo *nomen, mare tranquillum, traiecit copias.* Aduexerat *plures machinas, è* Burdigala *quoque sumpserat plures inusitatæ magnitudinis non satis ex uoluntate ciuium.* Situs *urbis & uicinum mare reddebãt oppugnationem difficilem.* Vrbs *machinis quassata, turres prostratæ: nec tamen conferti* Galli *ui expugnare urbem poterant, ut iam de reditu etiam cogitarent.* At *prius ea ui machinarum impetu cõuulsa ita muri pars, ut hostis sibi diffideret. ita deditione facta, urbs recepta est.* Vrbis *custodia attributa* Iacobo Daillono Ludæo. Boniuetus *in* Galliã *reuersus quasi nulla impensa tantum bellum confecisset gloriabatur. omnes multa de eius industria ac re gesta, atq; hæc una uox omnium, nihil magnificẽtius nihil præclarius gestum: unũ hunc uere esse bello* Mediolanensi *præficiẽdum.* Rex *hoc facto sic incensus erat, multum ut accessisse ad eius erga eum amorem uideretur.* Cæsar *post aliquot menses* Philibertum Chalonium Aurengium *misit ad urbẽ obsidendam.* Vrbs *egregie à* Ludæo *defensa: sed periculum erat ne commeatus inopia opprimeretur.* Satis *constat eò*

uentum inopiæ, ut nec muribus, aliò ue animali immundo abstinerent Galli Aquitaniq; qui in præsidio erant: & omne herbarum radicúmque genus muris eruerent, sutrinæ etiam corijs uterẽtur. Parandæ erant copiæ ad annonam inferendam. hæ paratæ sunt à Iacobo Palicio, qui inuito hoste urbem omni referſit commeatu. In locum Ludæi & aliorum recentes immiſſi. Vrbis cuſtodia Franciſco Frãgio Aquitano, qui apud Caſtillonum gratia ualebat, & Petro Nauarrulo, cuius maiores à Cæſare necati ferebãtur, attributa. Aſsidebat urbi Aurengius in omnes occaſiones intentus: is tandem ingentibus præmijs Nauarrulum ſolicitat ut urbem dedat. Erat id difficile, niſi communicatis conſilijs cum Frangio. is uerò abhorrebat ab eo facinore. multi ex turmis Nauarruli quotidie ad hoſtẽ tranſibãt, oppidani ad ſeditionem ſpectabãt. corrupti aliquot milites uel ut aiebant tædio longæ militiæ à Nauarrulo uenia impetrata in Galliã redibant: quos omnes Lautrecus deprehenſos mox necari iuſsit, ſubmotis magnorũ uirorũ precibus. Ita factũ ut urbs dederetur: Frãgius incolumis cum incolumibus aliquot militibus urbe emitteretur. In hunc Lautrecus mox animaduerſurus erat, niſi multa ille quo dilueret à ſe omnẽ culpã retuliſſet, quæ iuriſperiti cõſulti ꝓbata magni eſſe momẽti aiebãt. Interpoſita hàc dilatione per Caſtillonũ, à Rege impetrauit cauſam ut Tholoſæ diceret. atq; is poſtea publice Tholoſæ exauthoratus eſt: uel ob urbem celerius quàm par eſſet ignauiſsime relictam, uel ob parum fidelem operam Regi nauatam: cum tamẽ quicquid id eſſet culpæ, in Nauarrulum conferret, qui ſeditioſe cõcitatis militibus, deditionem ſuaſiſſet. Euentus rei dolo eum uacare mõſtrabat, cum Nauarrulus auctus ſtipendio, reſtitutisq; auitis

bonis,

bonis, ad Cæsarem transiisset. Deinde Hispani populari cœpere Aquitaniam, duce eodem Aurengio: qui collecto ex Hispanis Germanisq; exercitu, Lusso etiam Aquitano adiutore ut quidam frendebant, suscepit eam expeditionem. Ac transmisso pontibus Gano fluuio alioqui rapidissimo, qui tunc placidissimus fluebat, Sordam oppidulũ peruenit. Prope Sordam quasi rostro finditur Ganus, & diuisus æqualiter in duas partes, latera undique alluit, rapidéque dilapsus, mox in unum confluit. Est Sorda sita in præfectura Daciorum, uicina montibus Pyrenæis: ibi domus Sodalium Benedictinorum lautius nuper à Carolo Grandimontano pontifice Burdigalensium, atq; eius loci cœnobiarcha, ædificata. Ganus, qui Sarrãsam, idem eum locum præteruehitur: tumulus eo loco Turpini Põtificis magni familiaris. famaque est ibi castra Magnum Carolum diutius olim fixisse. Hispani locum nacti uacuũ incenderunt. eodem terrore uicinum aliud oppidũ Petram Perforatam, quod Adriano Asprimontano paret, peruenerunt: sed ibi superiore loco atque arduo ueteris castri reliquiæ: satis tamen tum munitæ loci difficultate; quo factum, ut commeatu tãtum ex inferiori loco ab oppidanis accepto, Estingum uicinum aliud oppidum appulerint. fluit & ea parte Ganus: oppidum satis excelso loco situm, sed ad hostiles impetus excipiendos parum munitum. Est & alter fluuius Vidosius nomine, qui ex Pyrenæis montibus prodit, & circa Vidacham castrum Grandimontanorũ haud ignobile præterlabitur. Hispani Estingum incenderunt & diripuerunt; ac Vidacham profecti diu castrum loco palustri situm obsederunt, idq; post uicesimum diem necatis crudeliter qui obsidionem tulerant, receperunt, & diruerunt. Rustici palã Dacium

& Baionam perfugerūt. Erant Dacij paratißimi ad hostes excipiendos, eoq; paucos ante dies immissæ copiæ. At hostes prædabundi, prius castrum uicosq; eius loci quem Mauleonum solum uocant, populati redierunt, multis ex suis desideratis. Quippe agricolæ armis assueti præcipue in balistis sagittisq; emittēdis periti, si quos temere ex ordine progressos deprehendebant paßim feriebant. Ipse Aurengius aliquot post menses, in Italiam naue actuaria uectus, sordidaq; ueste de industria quo facilius lateret amictus, ab Andrea Doria exceptus est, & ad Palicium perductus diuq; captiuus in Gallia mansit. Diripuere quoquè circa id tempus hostes fanum Ioannis Lucensis, & uicum Viarriū & agros Laburtium uicinos Baionensibus. Parte alia Cæsar in finibus Galliæ Belgicæ, per Henricum Nansoum collectis plusquam equitum octo millibus, peditum uiginti millibus, Mosone urbe per deditionem recepta, Maserias oppidū oppugnabat: urbs satis munita est, amnibus etiam præterfluentibus munitior. Sed suburbia quæ eo tempore urbi æqualia erāt, ab ipsis Gallis diruta, ne hosti prædæ essent. Sunt urbi uicina loca excelsa, ex quibus emissa tormēta bellica uarie oppidanos terrebant. missus est Petrus Terralius ad urbem tuendam: hunc secuti Anna Mommorantius, Turritus, & plures alij, qui quotidianis eruptionibus hostes fatigabant. ipse Baiardus Caduceatori Nansoi diserte imperauit, ne sub specie deditionis imperandæ rediret in urbem, ni pareret morte denuntiata. Multi tamē opprimebantur globis æneis è superiore loco emißis: in quibus parū abfuit quin opprimeretur Franciscus Brassacus è Golardorum antiqua familia in Cadurcorum finibus. Nāsous dum uidet acriter urbem defendi castra alio trāstu-

lit,

lit, seditione orta in castris à Germanis, aduentantéque Gallico exercitu qui ad Atignium iam coactus erat. atq; ita proximæ utrinq; fuere copiæ, ut quodam die certum iam prælium speraretur. At Cæsariani Gallos frustrati in palustria se loca recepere: constructis tamen ponticulis aliquot, progressæ cohortes aliquot Gallicæ, turmas aliquot hostiles relatis spolijs dißiparunt impetu tormentorũ: ubi Aymericus Spurius uulneratus, post paucos dies desideratus est. Carolo quoq; Borbonio aduentante Hisdinum receptum est. Paulo antea suadebat Borbonius, dum Cæsar Valentiæ obequitans cum copiolis inermibus conspectus esset, impetus in eum fieret, nec tamẽ auditus est: ipso Cæsare postea profitente magno se defunctum periculo. Alij scribunt, cum indignaretur Borbonius Alenconium qui Margaretæ Valesiæ regiæ sorori nupserat, primæ aciei præpositum, authorẽ fuisse ne Cæsar opprimeretur, quasi insidias hostiles uereretur, fuisseq; deinceps eius animum à Rege alieniorem. uideri poterãt illata utrinq; damna æqualia, nisi Cæsariani Tornacenses, quos alij Neruios uocant, uictos recepissent, cum sera auxilia aut nulla superuenissent. Libet hoc loco ueniam deprecari, si diuersorum annorum mensiumq; monumẽta uaria confuderim: Nam quæ de Gallis postea Mediolano pulsis proditurus sum, quædam circa ea tẽpora, quædam antea contigere. At nos Gallica suo loco, extera separatim quoque maluimus reddere. Rex cũ integris copijs Burgundionum agros late populatus est. passim uillæ exustæ. corrupta ædificia. arbores excisæ. Domus ipsa in quã Rex diuerterat, ob hospitæ nobilis preces quæ genibus eius aduoluta incendium deprecata fuerat, cuiq; parcẽdum Rex iusserat, à pueris aulicis (ut sunt ad

omnem petulantiam educati) dũ uix Rex ocreatus equũ admisisset, incensa est. Talibus incendijs initium hostes dederant. Leo Pontifex qui spe pacis uana lactauerat regios legatos, bello etsi nõ indicto, tamen iam decreto hostis erat Gallo. Immutatus est is à Iulio Cardinale Medice: qui & si multis acceptis & pecunijs & præfecturis ecclesiasticis Regi amicissimus esse debebat, Cæsari tamẽ totum se tradidit, accepta pẽsione annua decem millium nummûm aureorum hispanicorũ, qui ducis nomine insigniri solent: adiectumq;, uti Parma & Placẽtia ad Leonem redirẽt: augeretur pensio regni Neapolitani. Cæsar scripsit ueritum Leonem ne uires Gallicæ augerentur secum in fœdera uenisse. obtendebat Leo Pontifex præfecturarum ecclesiasticarũ prouentus, in Mediolanensi ditione occupari à Gallis, irritis Põtificijs codicillis; idq; Manaldi Tarbellorum Põtificis improbi & ignari hominis temeritate: cuius cõsilia ut & Sanctostephani deterioris, Lautrecus pro oraculus sectabatur. Hæc clàm addebat etiã, multa Gallos arrogãter præiudicare, reuocareq; ad suũ arbitriũ oppressa Pontificia maiestate & dignitate. palàm Italiæ libertatem personabat, concipiebatq; animo pulsis Gallis maiora, ne ab ipso quidẽ Cæsare, aut Frãcisco Sfortia, cuius iactitabat restitutionẽ, succedentibus rebus temperaturus. Coniunctis uiribus Cæsaris, Pontificis, & Sfortiæ bellum erat gerendum. Prosperum Colũnam equitatui, peditatui Ferdinandum Daualum Piscarianum præposuere: Federicum Gonzagã adiunxere Põtificijs copijs, Hieronymo Adurnio interea nauticis copijs præposito. Paulò antea Lautrecus qui Mediolano præerat in Galliam redierat, relicto Thoma Fuxeo Lescuno fratre Prorege. Hic à Federico Gonzaga certior factus est

exules

" exules Mediolanenses res nouas moliri. Gabriel Venetus
" uir magni animi, summáque prudētia, admonebat Leo-
" nem bellica ea consilia prima specie læta, tractatu dura,
" euentu tristia esse. adesse Gallicos legatos, dum integra o-
" mnia essent, uerbis potius sopirentur controuersiæ, quàm
" Italiam, Galliam, Hispaniam ad funestum armaret bel-
" lum. Cogitaret potius de Turca labefactando, in quem
" nisi mucronem Pontificium exacuisset, parum pie in reli-
" liquos uerti arma. futurum id ei spectaculum iucundum,
" qui uideat unius corporis duas acies lanista Pōtifice di-
" micantes? eò ne recidisse tot annorum magnificas pollici-
" tationes? quibus subigendi essent Turcæ, ut repentè signū
" belli ab ipso Pontifice in Christianorum mutuam perni-
" tiem proponeretur? Et mouisset Leonem prudens hominis
consilium, sed is Iulio Medice omnia administrante parū
sui iuris uidebatur. Lescunus ueritus ne exules res nouas
molirentur absente fratre, Rhegiū adijt. Præerat iussu Pō
tificis Rhegio Vidus Rangonius: cum eo Lescunus expo-
stulat de exulibus receptu præter fœdus. Dum tempus
protrahitur diuersis altercationibus, ab Alexandri Tri-
uultij militibus, qui cum Lescuno uenerant, impetus fieri
cœptus in oppidanos. at hi leuibus aliquot machinis e-
missis, Triuultianos compressere. ipse Triuultius pila plū-
bea ictus, post aliquot dies occubuit. Lescunus cū reti-
neri posset à Rāgonio, emissus est. Rumor interea percre-
bruit Lescunū captum. deletas turmas quæ eūsecutæ fue-
rant. résque parum abfuit à seditione, perterrito Senatu
Mediolani, ni Lescuni aduentus timorem omnem discus-
sisset. eóque tempore Mediolani arx Iouis de cælo tacta
est, non sine strage Gallorum. Manfredus Palauicinus ra-
ptim Germanorum copijs in gratiam Francisci Sfortiæ e-

ductis Como imminebat, sperans ab ijs cum quibus prius conuenerat, orto tumultu, loco se potiturum. Como praeerat Gratianus Garrus Aquitanus, quē licet ut nouum hōminem multi praeterèant, gentilitate tamen Grandimontanis coniungebatur. Is cum urbi proximum Palauicinū rescijsset, atque de uia fessos Germanos in locum uicinum consedisse, ut ex uia labore relaxarēt animos, cum Turmis aliquot Aquitanicis urbe tacite egressus, in eos impetum facit, nactúsque imparatos palantes facile dissipat. Palauicinus ut erat locorum peritus, per mōtes fuga elapsus, defunctum se tanto periculo existimabat, ac iam cū Germanis qui ex fuga superfuerant, agitabat de bello renouādo. Garrus subductis rationibus, admonitus à peritis locorum, mōtis fauces eò celeriter actuarijs nauigiolis uectus occupat, eóq; contendit quo Palauicinum peruenire necesse erat. Celeritatem iuuit rei euentus, deprehensum hominem unà cum Ioanne Stulto comprehendit: Germanis ad suos reditu permisso, reliqui maiestatis damnati capite luerunt. eius iudicio decreta quaestio in Christophorum Palauicinum, cuius rei ille non ignarus suadentibus amicis, fugae consilium neglexit. & hunc aiunt in castro aduentantem Lescunum ultro excepisse, nō ignarum quam ob causam adesset: ut Lucae Ogo Scoto peditū ductori qui eò nocte à Lescuno praemissus fuerat, ignarusq; esset quam ob causam eò missus esset, dixerit, immerito fidem suam suspectam Gallis. Comprehensus est & alter qui sanguine cohaerebat Palauicinis; qui quotidie loricatus satellitioque stipatus ad salutandum Lescunum uētitabat. qui ubi sensit praetoriam adesse cohortem quae inijceret manum, chlamyde abiecta parum abfuit quin sequentes frustraretur. Huic aiebant certum

fuisse

fuisse cum suis in Lescunum impetum facere, eumq; occidere. Res erat in ea opinione, ut hostes domesticis insidijs Mediolano se potituros non desperarent. Cribelli iam & Caymi copiolas in agro Mediolanensi cõtra Regem collocarant. crescebat in dies numerus; hos ne se cõmouere possent diu obseruatos, multis & firmis præsidijs accersitis, repētè idem Garrus oppreßit authores tumultus fuga sibi consuluere. apparatus belli direptus & à Garro abductus est. Conflato iam bello Mediolanensi Lautrecus Mediolanum redierat. Non defuere qui Lautrecum & fratrem cogitasse dicerent quo pacto Triuultiorũ & Palauicinorum agros maximos & feracißimos, uillas, castra, oppidula, in suos quæstus converterẽt. Et sunt qui putent Mediolanenses parum iam Gallis æquos fuisse, ob impetus aliquot direptionésque nocturnas factas in domos ciuium aliquot opulentorum, partium inuidia, Menaldi Põtificis consilio, à Lescuno absente fratre. Vnde in domum suam ingentem pecuniã auarus Pontifex auerterit. Fama est Leonem decimum Palauicino affinẽ fuisse, certe pro eo intercesßisse eo animo ut rem suam agi diceret: nec cessasse Galerum purpureum offerre Menaldo, quem gratia multum ualere sciebat apud Lautrecũ, modò ex reis eximeret Palauicinum. Fuisse Lautrecũ, ut nemo nascitur uitiorum expers, natura acerbiorem, & qui ægre à suscepta sententia diuelleretur. Itaq; spretis Pontificijs promißis in reum lege agi iußisse: unde in Gallos Pontifex inexpiabile odium conceperit. Quod si in Galliam reũ misisset, aut liberali custodia habuisset, mitigari potuisse Pontificem, qui reo damnato Gallis apertißimus fuit hostis. Atque eo pacto culpam amißi Mediolani in Lautrecum conferunt: ignari prorsus & consiliorũ Pon-

tificiorum & Gallicorũ: quippe aliquot antè mensibus quàm Palauicinus comprehenderetur, & fœdus inierat Pontifex cum Cæsare, clanculũ tamen, & Põtificiæ Cæsarisq; copiæ iam agrum Mediolanensem infestabát: nec de Palauicino sumptum est supplicium, donec eorũ copiæ Mediolano proximæ essent: quod & die octauo post sumptum de eo supplicium captum fuit. Iam Cæsaris Põtificisq; copiæ Parmam peruenerant. Ad eam tuendã prius Lautrecus miserat Thomam Fuxeũ, Lescunum fratrem cum alis aliquot Scotorum & Gallorum, pediteq; Aquitanico. Vasta urbs maiore numero cum indigeret, accersiit ad se Lescunus Federicum Gonzagam Boium, quem & Bozulum alij uocant: qui cum lecta Italicorum peditum manu aduolauit. Sed cum plures ex ijs ad hostes transirẽt, consilium uterque inijt de omnibus opprimendis. quod illi animaduertentes, repetito iureiurando Lescuno receperunt urbe se non excessuros; atq; eo tẽpore plus quã trecentos, cũ nomina omnes edidissẽt, desiderare se ex eo numero quẽ adduxerat, fatebatur Boius. Ferdinandus Daualus circa portam Placẽtinam admotis machinis sternere mœnia Parmæ non desinebat, ut iã aditus patefactus ad irruptionem uideretur. itaq; hortante eodem Daualo, Cæsariani Pontificijq; in fossas sensim progressi tentabant per stratum murum irrumpere. Lescunus temeritate eorum animaduersa, emissis leuibus tormentis in fossas rursus omnes præcipitat. ita multis cæsis, iniquo se loco tormenta admouisse deprehendebat Daualus. Prosperi Columnæ consilio admouentur tormenta ad propugnaculum eruẽdum, quod erat circa inferiorem murum. ita factum ut intra octauum diem conuulso propugnaculo, cum libratores assidue globos æneos in id

solerter

ſolerter immitterent, aditus ad irrumpendum commodiore loco pateret. erat id propugnaculum ſatis munitum, cæterùm diuerſis locis concauatum atque apertū, ad bellica tormenta commodius emittenda: & libratores hoſtium dum in ea loca aperta dirigunt tormenta, nec ſulphureo apparatu abundās Leſcunus, *incertis ictibus audet terrere hoſtes, factum eſt ut propugnaculi uis concideret. fluuius ita mediam ciuitatem diuidit, ut undiq; muris ſeptus uoluatur: ita quando & uis hoſtium imminebat, & ægre uaſta urbs omnino ob præſidij paucitatē retineri poterat,* Leſcunus *trans fluuium ſubductis tormētis, cū ſuis ſeceſsit, ab ea interea parte quæ munitior erat, uim facilius depulſurus: paſsimq; uniuerſa ripa collocatis militibus, alueum tuebatur, conciſis pontibus quibus eo perueniri poſſet; uallo, cratibus, doliisq; undiq; ripæ adiectis.* Hoſtes *direpta uacua urbis parte ad reliquam uim parabant, machiniſque emiſsis fortiſsimum quenq; è* Gallis *ſternebant: in quibus fuere &* Carolus Montacutus Aquitanus Agenuenſis, & Lucas Scotus, & Ludouicus Auerus Baionēſis: *quorum morte* Leſcunus *perturbatus eſt, ut ei quidem tredecim diebus continuatis unà noctibus, circa ripam excubandum fuerit, fruſtra interea hoſtibus uim admouentibus, tametſi à latere uarie tormenta* Daualus *admoueret.* Galli *uigilijs confecti, animos iā deſpondebant.* Lautrecus *ad fratrem miſſo* Carbone Saiaſo *homine impigro, per eum fratrem admonebat, ut uirum ſe præſtaret, ne cōcideret animo, auxilia ulla ne expectaret, meminiſſet quem in locum progreſſus eſſet: idq; clàm. palàm uero admonebat epiſtola ſcripta, quā de tribunali militibus legi iubebat, ſeipſum mox cum lectiſsimis copijs adfuturum.* Atque *ut inijceret ſpem auxilij, ho-*

stésque terreret, Cremonã peruenit, stipatus equitatu Gal lico & Heluetijs peditibus: iamq; ad Sanctosecundũ oppidulum transierat, personãtibus omnium uocibus quasi ad Parmæ soluendam obsidionem irent. mittebat tamen Sanctoualerianum cum mille quingentis peditibus Gallicis è Narbonensi prouincia, Delphinatiúmque finibus. Quæ causa fuit ut Prosper & Daualus soluta obsidione raptißime inde se proriperent: Lescutúsque abeuntiũ trepidationem sentiens urbe erumpens, & plures oppresserit & una machina ingenti quæ segnius auehebatur potitus, in urbem redierit. Interea opera Matthæi Cardinalis Sedunensis cohortes aliquot Heluetiorum ad Pontificia castra peruenere. hi cum in Gallos non esse sibi bellãdum dicerent, mißi sunt in Ferrariensem, qui Mutinæ & Regio lepidi imminebat. Venit & in castra Iulius Medices unus è purpuratis pontificijs, qui postea Pontifex designatus Clementis nomẽ tulit: qui quòd adolescẽs Rhodiorum militiam secutus fuerat rei militaris non imperitus habebatur. Frater uero patruelis Leonis cum haberetur, arcanorumq; omniũ moderator, magno plausu exceptus est: Hunc pleriq; reptitium & temere insitũ familiæ Mediceæ, quos eius uiri odium cœperat, affirmarunt: unoq; ex Mediceis fratribus submerso cõfictis quorundam testimonijs, ut submersus pro spurio pronũtiaretur operã dedisse, ipsum sese pro legitimo asseruisse. quæ ut uanißime conficta plerique risere, educati unà cum eo. Interea hostes ad Casale Maius ponte copias traijciunt: obseruabatque Lautrecus eorum iter, traiecto Ollio & Abdua. Posuere Columna & Daualus castra ad Robechum iuxtà Ollij Ripam, minus commode. Id cum sensisset Lautrecus, re tantùm communicata cum Francisco

Maria,

Maria, qui Venetis copijs praeerat, & Antonio Columna, & Lescuno fratre, ipse in crastinũ diẽ prima uigilia admotis copijs parte una hostes inuadere parabat, parte alia è Ponteuico machinis emißis ita erat hostes impetiturus, ut sine iactura ullius certam omnes sibi sponderent uictoriam: patebant enim hostes tormentis bellicis, atq; ita imperite castra fixerant, deploratam ut oporteret eorũ salutem. fama est aut ab Vrbinate, aut Venetis quos Vrbinas monuerat, hostes admonitos, repentè castra mouisse: nam & Veneti illis receperant nihil eo loco hostile uererentur, & dum res acceleratur, machinis Gallicis non suis impeti hostes uolebant: Lautreco ea simulatione ita commoto, ut Veronã Brixiámque cum illi adiunctis Gallicis copijs reciperent, se ipso Gallicarum copiarum ductore nũquam latas à Gallis tales cõditiones exprobraret. Haec sicut exposui ita gesta esse audiui, referentibus integrae opinionis nobilißimis equitibus, qui eo tempore sub Lautreco meruerãt. At exteri scriptores ita hac in re parum sibi consentiunt, ut contraria eorum scripta multũ ab eis gratiae patriaeq; datum ostendant. Alij enim ita narrant. dum ad Robechũ occurrentes hostes non detrectant certamen, Lautrecum ad consiliũ de pugna retulisse: duces Gallicos & Franciscum Mariam Heluetiósque omnes pugnam decreuisse: paucos alios dissensisse. quid enim frustra belli aleam tentarent? cum fusis his copijs mox hostes sint Mediolano potituri? qui facilè alia uia distineri possint: fieri posse ut interea dilabãtur hostiles copiae: ducẽdum bellum: sua mox mole ruituros hostes. Atque huius sententiae authorem uolunt fuisse Petrum Nauarrum, cuius unius sententiam Lautrecus peßimo exemplo secutus sit. narrantq; eum multorum sentẽtias exquirere solitũ,

quódq; pluribus displicuisset quasi unus ipse saperet, ple rumque secutum. Alij narrãt admonitũ ab Vrbinate *&* Columna Lautrecum*, quàm incõmodißime sita essent ho stium castra: missum ab eo* Carolum Sardonum *ad loca intuenda, eóque transferenda tormenta. illũ moræ impatiẽtem, qui consilium tegere debuisset, leuius tormentum in castra hostium emisisse. territos hostes &* Venetorum *pollicitationibus diffisos qui salua omnia recepissent, repentè castra mouisse.* Vtcũque *sit,* Lautrecus *in fugientes hostes, alas aliquot equitum cum* Lescuno *fratre,* Ioanne Bonauallio, Ioanne Chabaneo, Palicio, *cui* Vandenesii *cognomen erat, propere emisit: hi multis cõcisis, cum frustra* Daualus *cohortes aliquot sclopetariorum circa fossas & uirgulta in insidiis collocasset, submittente* Lautreco Pontiremium *&* A. Columnã *cum recentibus equitibus ita hostes oppressere, parum ut abfuerit quin ipsum* Prosperũ *temere extra ordines inuectum, interciperẽt: ex* Ioannis *quoque* Medicei *ala uix uiginti illæsi redierint. quanquam non ignarus sum qua fide hæc ab alijs relata sint.* Lautrecus *deinde ad* Bebriacum *hostes secutus castra posuit. hi commodiore loco castra collocarant, eaque uallo foßisq; munierant integra nocte, ita* Prospero Columnæ *munitiones urgente, primus ut foßis æquandis operã daret ad excitanda aliorum studia.* Non *est uisa ratio* Lautreci, *cur periculoso loco frustra prælium committeret: tãtum aliquot horis equestre prælium factum, æquóq; certamine discessum est.* Carolus *tamẽ* Counaus Aquitanus, *familia nobili* Caunea, *haud lõge à fano* Seueri, *&* Mõtaldo, *& quidam alij emißis machinis desiderati sunt.* Lautrecus Pontiremium *&* Hugonem Pepulum *miserat, uti claustra* Sebini *amnis occupãtes, transitu arcerẽt hostes*

stes

stes aduenientes. Erant hi Heluetij, qui neq; hac neq; illa parte parum fideles, uelut licitatione auctioneq; proposita, ad hostes transierant. Rursus Prosper & Daualus cum integris copiis redeunt ad Ollium: Lautrecusq; misso Lescuno ad Sebinum lacum, leuem hostium armaturã temerius uagantẽ oppresserat, eo loco cui Carauagio nomen est. Rursus Lautrecus cis Abduã cum integris copijs rediit; traductisq; nauibus omnibus in ulteriorẽ ripam, uarijs munitionibus, dispositisque undique militibus & machinis iuxta ripam, Cæsarianos Pontificiosq; transitu arcebat. At illi Francisci Moroni Mediolanensis consilio, cimbis aliquot piscatorijs repertis in Brãbo fluuio, qui per Bergomatum campos fluẽs in Abduam se præcipitat, ad Vaprium traijciũt. Munierat Lautrecus uaria loca circa ripam, & ad Vaprium Hugonem Pepulum cum ala Italica reliquerat, qui & transitu arceret hostes, & celeriter si res exigeret admoneret Gallos transitus hostium. Hunc omnes fatentur serò uigilum incuria excitatũ, ut iam occupata ripa domibusq; uicinis, cum illi magno numero traiecissent, impar esset eis pellẽdis. Tarde excitatus Pepulus, tardius Lautrecum monuit quo statu res essent. Mittit tamen cum delectis equitibus Lescunum & Palicium iuniorem, unà cum machinis aliquot. Daualus cohortes aliquot subsidio suis tuendis & Rhetorum & Hispanorum submittit, delecto impigro quoq; sclopetariorum. Cõcurrunt Galli hortante Lescuno acerrime: relictis equis peditum munia implent: multisque ex ijs qui traiecerant cæsis, Vaprij eos area excludunt: igne iniecto in domum in quam Hispani sese receperãt, multos sese præcipitare cogũt. Et prorsus eo die concisæ essent hæ copiæ, ni Ioannes Medices, qui cum recentibus traiecerat, iam

Hispanos, Italos, Rhetosq; terga uertētes ad praliū accendisset. Venêre & Lescuno subsidio cohortes aliquot Aquitanicæ: sed Medicei, & Hispani globus æneis fortissimum quémque sternebant. & Lescunus dum in celeritate omnia sita putat, machinis relictus praliū accelerarat, quæ si adfuissent, hauddubie afflictas deploratasque res hostium oportebat. Lescunus à Theceno Rheto hasta impetitus parum abfuit quin abduceretur, suorum tamen uirtute sublatus est: Palicio iuniori equus suffossus est à Mediceo equite: Gratianus Lussus & Sardonus Aquitani cæsi sunt: Benedictus Dorsius Belnensis ingenti rōphæa quam ambabus manibus undiq; uibrabat in perniciem hostiū, Caponio & Serralio Hetruscis, & Martingo Nouariensi obtruncatus, multis quoque uulneratus, à Stoncino Aretino & ipse necatus est. Lescuuus ubi aduersa omnia uidet receptui canit, ad fratrē se recipit, nemine ex hostibus sequēte. Lautrecus mutato cōsilio Mediolanum redijt, urbe hostes prohibiturus. Heluetij quotidie dilabebantur, & præter peditum Delphinatiū & Aquitanicorum paruum numerum, equitesque Gallicos, qui multis mensibus nulla acceperāt stipendia, pauci exteri sub eo merebant: exceptis Venetis, quibus partē Mediolani coactus est cōmittere. Hostibus uerò Matthæus Sedunensis Cardinalis recentes Heluetiorum plures cohortes adduxerat: ipseq; cum Iulio Medice Cardinale in perniciem Gallorum uarie eos acuebat, sanctius uterq; operas suas daturi sacris suis, nec eas ni mens uana occæcasset animos, eò collaturi. Lautrecus ne Mediolani suburbia hostibus prædæ præsidioq; essēt, usus Andrææ Griti Veneti consilio, incendit. Iam Cæsariani Pontificijque Mediolano proximi erant, dubitantibusq; quo statu res

essent

essent Gallicæ, fama est ab obuio rustico, quasi deploratas res Gallicas assereret, accēsos, maturasse iter. Præmissus est Daualus cum leui armatura & cohortibus aliquot Hispanicis: uenitq; ad locum quem Vigentinum uocant. Huic loco Venetos præsidio reliquerat Lautrecus cū Grito & Theodoro Triuultio. Veneti mox irruentibus Hispanis uelut panico terrore perculsi, undiq; armis abiectis munitiones deseruere. Triuultius uillosa domesticaq; ueste amictus, mulæq; insidens capitur. Gritus cum integra ala equitum fuga sibi consulit, priusquàm ad iactum teli uenisset. Lautrecus diris deuouens Triuultij Gritiq; & socordiam et dubiam toto hoc bello fidem, ad castrum cum equitatu reliquisq; copijs peruenit: ac constitutis rebus arcium Comum traijcit copias, relicto eo loco cum præsidio Palicio Vandenesio & Bonauallio: inde Leucum peruenit. Triuultius cum liberasset se, ut aiebant ingenti pecunia, deinceps eius opera minime usus est. Hostes potiti sunt Mediolano rapinis omnia fœdantes. opera quoque Marij Montani Papiensis Pōtificis Papia mox ab eis recepta. Lautrecus Lescuniū fratrem mittit ad Cremonenses in officio continendos. hi paucitatem Gallorū irridentes, urbe Gallos excludebant: accersierant enim Nicolaum Varolum cum quatuor exulum millibus, fossisq; ille præaltis & aggeribus urbem munierat. Venit Lescunus in uicum nō longe à Cremona cui Possayo nomē, ibi equos sarcinasq; relicto Aquitanico præsidio collocat. contendit deinde in arcem Cremonensem, cui præerat Bunonus Gallicus eques. est medius locus inter arcē & urbem, hūc hostes palis, aggeribus, dolijs uinarijs, undiq; sepserant. Gallici Aquitaniciq; equites nihil aggeres ueriti, quidam in Cremonenses proruperant: plures re-

missis equis peditum munere functi sunt. ita disiectis aggeribus, Cremonenses & exules cogũtur in aliam urbis partem: è tectis tamen picem, lapides, græcumque ignem iaculantes, Lescuni impetum morabãtur. Erat ille æquissimus Cremonensibus, nam rebus florẽtibus eum obseruarant, in eius clientelam recepti fuerant, multis indictionibus liberati. Itaq; se in arcem recipit, caduceatorẽ mittit qui eos admoneret, uiderent quò progrederentur. recreati illi Lescuni aduentu ad deliberandum consilium petunt in sequentem diem. Lescunus unius demum horæ ad deliberandum dat spatiũ, uim posthac denuntiat. Latæ sunt ab eis hæ conditiones, Fraudi ne cui esset Cæsarianos secuto: Verolus cũ suis incolumis urbe abiret: Galli reciperentur. receptis conditionibus additũ, aleretur Regius exercitus. Ita recepta Cremona. Sed accidit perincõmode ut Federicus Bozulus, quem cum præsidio Parmæ reliquerat Lautrecus, Parma excederet, cõmissa urbis custodia Roberto Sanseuerino nepoti. Is gratiam initurus apud Leonem affinem, mox Alexandrum Vitelliũ & Hieronymum Columnam è Placẽtia euocatos, in urbem recepit. Huius ignauiam quo plerique tegant, referunt duos equites loris equos trahentes, prætextu in officinam eos Ferrariam abducendi, portæ irrepsisse, custodes necasse: reliquos qui proximi erant mox adcurrisse, urbeq; potitos. Alij narrãt Federicum à Lautreco è Parma euocatũ, dum putat Lautrecus maioribus copijs opus esse ad Cremonenses in officio cõtinẽdos, urbe excessisse. mox alijs scriptis literis eidem imperatum urbe ne moueret: si mouisset, eò rediret, Vix Bozulum urbe fuisse egressum cum hostes urbem occuparint. Plane Lautrecum cõstat acriter in Bozulum inuectum, qui adolescenti urbem

com-

commisisset, nec à se euocatus uenisset: Interea urbẽ Sanseuerino reliquisset, cui nupsisset Leonis Pontificis ex Sorore neptis. At ille ita sibi Deos propitios obtestabatur, itáque obtingere ab his, quæ exoptabat sibi, ut nunquam sciens commeruisset, merito ut suo Lautrecus ei succenseret: firmasseq́; sibi Sanseuerinum fidẽ, salua omnia Gallis futura. Hæc flagitia facturum eum atque admissurum indigna genere suo nuquam eum nisi expertus esset crediturum. Interea Daualus pergit ad Comum Gallis extorquendum. Como præerat Palicius Vãdenesius. Hostes admotis machinis bellicis ad turrim circa meridiẽ spectantem, eam ita quatiebant, ut iam irruptio in urbẽ parata uideretur. Enimuero imminebat fossa eo loco aquis referta, & è propugnaculo uicino emissæ machinæ in dextrum latus, Nicolaum Valentinũ, Alphonsum Peraltam, Carolum Errium Hispanos cõciderant, dum audacius qua parte irruptio tentanda sit, excutiunt: Palicius quoque crates, palos, dolia, circa ruptos muros disposuerat, infrà quoque munitionibus confectis, quibus illæsi essent ab hostium pilis æneis instar grandinis undique ex hoste prodeuntibus, qui præsidio relicti erant. Eas munitiones cum uarie immissis tormentis Daualus concidisset, emissis tamen ex urbe machinis uim admouere dubitauit: Gallici enim equites ultro peditum munere fungentes, magno animo locum tuebantur, alijs dolijs rursus oppositis. Sed sulphureum omnem apparatum iam Palicius consumpserat: itaque per Petrum Foresium admonet Lautrecum ni sulphureo apparatu iuuetur, loco hostes potituros. mittebat abunde necessaria omnia è Leuco Lautrecus, per Larium lacum. At Daualus delecto fortisimo quoq; & cũ Ludouico Gusmano mis-

ſo eum omnem apparatum intercepit, ipſo tamen Guſmano, dum incautius in nauiculā Gallicam inuehitur, necato. Hoc incommodo accepto nulla iam Vandeneſio cōſultatio reliqua, quàm de urbe æquis conditionibus dedenda. Has cupidiſsime accepit Daualus, conceptis uerbis, ritu maximo adhibito, palàm iurauit Comēſibus ſalua omnia futura: Gallos cum armis impedimētisq; omnibus palàm uexillis elatis incolumes abituros. iam Comēſes in uerba Cæſaris iurarant. Galli inſtructis copijs urbe maiore ex parte ceſſerant: ipſe Vandeneſius humaniſsime cum Daualo colloquebatur, cùm repentè Hiſpanus miles & Gallorum & Comēſium impetu facto fortunas miſerè diripit. Vandeneſius purganti ſe Daualo, Hæc ne ait fides? Nec plura locutus, ad Lautrecū diripiente urbem Hiſpano peruenit, prouocans mox ad ſingulare certamen Daualum, qui fœdere uiolato & Gallorum & Comenſium res diripiēdas Hiſpano militi dediſſet. At ille culpam in milites transferens, iuriſperitorum uſus cōſilio, & uerboſa ſimulatione prudentiæ, quaſi ille ex iure manū cōſereret, ac non potius perfidiam ferro expiaturus eſſet, perfecto demum bello duellum ſe ſubiturum reſpondit. Proſper Columna aut in milites animaduertendum tanto ſcelere patrato, aut duelli leges accipiendas ſuadebat: alioqui futurū ut ea animi labes, nec diuturnitate uaneſceret, nec manibus ullis leguleiorúm ue cauillis, aut formulis & actionibus exceptionibúſque elui poſſet, ut nec tranſlatione criminis. Sed neutrum à Daualo ſibi conſcio impetrari potuit. Interea defuncto Leone decimo Pontifice, uel ueneno uel pituita, deſignatus eſt in gratiam Cæſaris, cuius tum uenti ualde ſecundi erant, Adrianus Sextus. Lautrecus conſternatis morte Ponti-

ficis

ficis Cæsarianis, Bonauallliū cum Federico Bozulo & Antonio Columna mittit ad Parmam tentandam. Hanc iam Pontificij ualidis præsidijs munierant: itáque cum aduectæ nõ essent machinæ, uanus fuit conatus, nũtiato præsertim Prosperi aduentu, qui se iam accingebat ad urbem tuendam, ut uano rumore dissipatum erat. Iam Lautreco in mentem nihil uenire poterat non modo quid speraret, sed quid optaret. Nam Heluetiorum opera ægre toto eo bello utebatur, quippe qui nec Parmam nec Cremonam adire uoluerint: solicitatiq; à Põtificijs quasi sub hac exceptione euocati essent pro Rege se militaturos, non tamẽ in Pontificem palàm iactitarent. Eodem accedebat, quod exploratorum aut nulla aut minus fideli opera utebatur prudentia Prosperi columnæ. Namq; is cunctator insigni silentio consilia sua tegebat: sæpeq; cum moturũ minime quis putaret, repentè paratus uisebatur. idẽ Lautreco pugnæ copiam faciente ita aciem instruebat, ut inuitus ad prælium nisi superiore esset conditione, cogi non posset. Dolebátque Lautrecus omnibus se uentis inuidiæ in aula Regia circumflari: inculcatumq; fuisse Regi Palauicinum damnatum non rite, moreq; maiorum decreta quæstione: non hospitij ius atque nomen à cupiditate Lescunũ ad partem humanitatis reuocare potuisse, quin eius castra exhauriret et exinaniret referta rebus omnibus. Ad ea purganda mittit in Galliam Lescunum fratrem, simul ad noua auxilia parãda. Parte alia Cæsariani & Sfortiani Alexandriam & Nouariam expulsis Gallis receperunt. Rex Renatum Sabaudianum Præfectum prætorio unà cum Palicio ad parãdas copias ad Heluetios misit: hostiumq; copiæ prius aduenictibus septẽ Germanorũ millibus auctæ sunt. his Georgius Franispergus præposi-

tus est homo eius gentis imprimis nobilis. Et *quasi omnia Gallis infesta essent, niuibus quæ in montium cacumina itineraque insederant multis mensibus, etsi magnis sumptibus itinera refecta essent*, Heluetij *ne ad* Lautrecum *peruenirent impediti sunt.* Erant *hi conscripti à* Sabaudiano *ad sexdecim millia: hi tandem* Cremonã *peruenerunt: exieratq; iam annus ab initio belli secundus.* Sed *fuit quoddam belli ueluti iustitium.* Accidit *id militum amore in* Lautrecum: *quippe rumor percrebruerat abrogato ei imperio, decretum omne belli imperiũ* Sabaudiano, *quod iniquo animo miles ferebat: et* Sabaudianus *ea fuit modestia, ut præsẽte* Lautreco *nihil ipse iuberet, absente uidebat dilapsuras copias.* At *accingente se ad iter* Lescuno, *certiores facti milites, nihil mutatum,* Mediolanum *omnes profecti sunt.* Videbat Prosper Lautrecũ *ad arcem uenturum, eaq; parte facilè* Mediolano *potiturũ. itaque eo descludẽdos* Gallos *putabat, munitionésq; nouas instituendas.* Vercellensi *itinere ad* Comensis *portæ suburbia, duas munitiones perfecit, sinuato quasi in orbẽ ambitu: has duplici fossa cõclusit: spatium uiginti passuũ inter utranque munitionem cõprehendit: ad fastigia munitionum, loricam pinnasq; adiecit instar propugnaculorum.* Plutei *obtegebant interuallum quod erat inter pinnas: pinnæ interstuctæ erant inter pluteos.* Cerui *ingentes collocati inter pinnas aggeris: his suspensi plutei quibus tecti* Hispani, Itali, & Germani *ascensum* Gallorum & Heluetiorum *depellerent.* Lautrecus *sæpe cupas seu o piceq; completas & ardentes, ad incendendas hostium munitiones immitti iubebat: cumq; hi operi acrius instarẽt, collocatis loco apto machinis maioribus, pinnas propugnaculaq; deijcit.* Constat *uno die plusquam ducentos*

impetu

impetu machinarum elisos. Vilis ea iactura Prospero uisa, cum maior pars constaret ex fossoribus rusticanis hominibus, nec desinebat uilia eorum capita periculo exponere. Sed parum abfuit quin Alphonsus Daualus elideretur: Petrus Nauarrus intentus deijciendis munitionibus, ita cuniculos agebat, ut in media hostiũ opera penetraret: sed hostes emissis tormentis bellicis Nauarri cõsilia perturbabant. itaque parte alia Lautrecus urbẽ oppugnare instituit, territus maxime morte Marci Antonij Columnæ & Camilli Triuultij, qui emissa è munitionibus hostilibus machina necati sunt: suadente tamen Palicio & Sabaudiano, distulit oppugnationẽ, dum hi annonæ inopia aut stipendij dilatione non desperant urbe potiri. Interea Franciscus Sfortia sex secum ducens Germanorum millia & trecentos equites Pontificios, unà cũ Federico Gonzaga Ticinũ peruenit. Lautrecus ad Cassinum motis castris, ea ratione, ut Sfortiã copiasq; eius excluderet ab ope ferenda Mediolanensibus, castra munijt. Iam Lescunus Genuam peruenerat, collectoque peditatu fratrem admonebat, Nouariam si sibi obuiam copias mittat, recipi posse: mittit ille Annam Mommorantiũ & Federicum Bozulum cum peditum septem millibus et equitibus quadringentis: Mommorantius mox Vigleuenum cæsis pulsisq; Cæsarianis recepit. Alij narrant postea arcẽ receptam à Lescuno; uituperantq; Hispanos in eius arcis deditione, quòd cum Italis commilitonibus suis non minus ac sibi consulere potuissent, irati Galli arbitrio concidẽdos eos dederint: eius rei author Christophorus Lõgolius. Inde iunxit copias Lescuno Antonius Læua & Federicus Gonzaga, summo silentio eductis raptim è Ticino quatuor Germanorum millibus, & trecentis equi-

tibus ad Gambelotũ uicum obuiã fit Mõmorãtio. Apud eũ ubi parata uident omnia ad certamẽ, in urbẽ rediere: ille ad Lescunũ cõtendit. Philippus Torniellus cũ peditũ duobus millibus ducentisq; equitibus Nouariæ præsidio relictus erat. Signũ dat Lescunus ad inuadẽdã Nouariã. Torniellus suis excitatis celeriter arma cepit, Gallósq; repulit & quibusdam interfectis nihil minus quàm de deditione cogitabat, misso Carolo Salomonio ad Sfortiam, auxilium expectans. Lescunus & Mommorantius cum machinis admotis strauissent mœnia, fit impetus ab Aquitano Heluetioq; pedite, iam proposita urbis direptione. Illi primùm acerrime obsistere: mox ubi redintegratis uiribus acrius oppugnantur, undique circũuenti desperata salute, se per munitiones deĳcere & fuga salutẽ quærere cœperũt. Nouaria direpta est. multi cæsi. Torniellus, Rusca, & plerique alĳ capti. Cæsus est tamen Bocalius unus è Gallicis proceribus spectatæ uirtutis, peditũ ductor. Interea Sfortiam clàm nocte flexuosis itineribus Mediolanum peruenisse resciſt Lautrecus: itaq; ad Papiam oppugnandam traducit copias, celeriterq; admotis tormentis sternere incipit mœnia, ea parte, qua uergunt à porta Noua ad castrum. Præerat Papiæ Federicus Gõzaga, & semel atque iterum submotis Gallis, Sfortiam & Daualum admonebat, ni mox adsint auxilia, urbe se Lautreco cessurum. Galli ut mutui auxilĳ spem Cæsarianis adimerẽt, & castra diffuderant ingenti latitudine, & sua & Venetorum itinera obsidebant. Missi tamen sunt à Daualo mille ducẽti pedites, partim ex Corsica, partim ex Hispania, qui media nocte hoc astu fefellere uigiles. dũ obambulantes per Veneta castra Aquitanice loquũtur, pro Aqnitanis à Venetis habiti sunt: Gallicos autẽ uigiles Italica

lica lingua decepere pro Venetis habiti. Verùm in cautiores uigiles incidētes, tesseraq; nomine ignorato detecti, dum ad arma undique conclamatum esset, plusquā quadringenti cæsi sunt: reliqui fugati aut capti, exceptis paucis qui Papiam peruenere. Hos insecutus est Riberacus Daydius Aquitanus consanguinitate Lautreco proximus, alæq; eius uexillifer, tanto impetu, ut intra portam quæ Ticino fluuio iungitur militare uexillum intulerit, capiq; potuerit urbs si cæteri eodem impetu secuti essent. Sed tardius accurrentibus & Riberacus cecidit, & Ioannes Lauda Bernolius unus è Medullorum nobilitate, sclopo circa gulā uulneratus est: Lautreco ita mortē Riberaci ægreferente, ut incolumes hostes saluo eo cupere se diceret Papiam peruenisse. Eo acerbius Lautrecus quatere cœpit mœnia: iamq; strarat triginta murorum cubita, cum subito Sansius Castalius cum centum equitibus & ducentis peditibus uisus est, parans sibi aditum inuitis Gallis in urbē. In hunc Renatus Sabaudianus, et Palicius, & Galeatius Sanseuerinus inuecti, multis cæsis in fugam hominem uerterunt. Tum uerò mox adfuit Daualus cū flore equitatus omnis hostilis et peditatus: eius aduentu commotus Lautrecus, acie instructa in eum graditur: ueritus quoque ne unà Prosper adesset. In hac trepidatione Castalius Gallis ereptus, fuga sibi deuijs captatis itineribus consuluit. Daualus sensim se ad suos recipiens, Gallos frustratus est. Apparebat Lautrecum potiturum Ticino, itaq; eductis omnibus copijs Prosper & Daualus pergunt ad soluendam obsidionem: occupatoq; sodalium Cartusianorū fano, indeq; Veneto præsidio pulso, castra munierūt. Ita Lautrecus soluit obsidionē. Narrant alij Corsicos & Hispanos pedites prius inuitis Gal-

lis cum ferro sibi iter aperuissent, Ticinum ingressos: & cum propter aßiduos imbres minus annona in castra inferri posset, consumptaq; esset omnis pecunia in stipendiũ militum à Sabaudiano allata, soluisse Lautrecũ obsidionem, Heluetio quoq; milite iã mißionẽ seditiose flagitante. Circa ea tẽpora archipiratæ aliquot Hispani deligentes sibi insulas aliquot haud lõge à mari Santonico, quas habebant adiutrices scelerum, furtorum receptrices, flagitiorum socias, mare Santonicum orámque Medullorum circa fanum uirginis Solacææ uarie uastabant, in Blauiã ipsam & Burdigalæ uicina loca inuecti. Quidam cum myoparonibus deprehensi, alijs ad malum, alijs ad cornua antennarum gula fracta, pœnas dederãt. Vnus quoque Gallicus pyrata cum ad Barcelonem usque temere prouectus esset, circũuentus supplicio à Cæsarianis affectus est. hunc Ioannem Fleurium uocabant: Normanus is erat rei nauticæ peritißimus. sed uicos permultos hostium alios miserè funditus euerterat, alios non solùm bonis exhauserat, sed nefarias etiam libidinum cõtumelias, turpitudinésque subire coegerat. Lautrecus ad Landrianum è Ticino mouens celeriter contendebat, aut Mediolano se potiturum Prospero Daualoq; absentibus, aut nacturum in itinere iustæ pugnæ copiam crediderãt: utraq; spe lapsus est, cũ deuijs itineribus nocte Daualus regressus esset Mediolanum. Itaque Moguntiam exercitum traduxit, & ueritus Heluetiorum seditionẽ, & Veneti ne dilaberentur metuens: nanque hi commeatibus eum suis uti uolebant. atque hos quidem dum abũde toto bello & Cæsarianis & Gallis suppeditarẽt, in lucro id deputãtes, bellum trahi è re esse sua putabant. Heluetij etsi stipendijs solutis nihil queri possent, uel desiderio repetẽdæ patriæ,

nel

*uel quòd à paucis Cæsaris pecunia corruptis admonebā-
tur, ni reditum festinarent, futurum, ut decreto gentis pro
proscriptis haberentur: aut ultro pugnā deposcebant, aut
discessuros sese palā iactitabāt.* Erat *utrūque sanè quàm
durum* Lautreco *atque acerbum:* Nam *& ad* Picocā *(a-
lij* Bicocam *uocant) munito loco cōsedisse hostes uidebat,
nec inde nisi magno accepto incōmodo erui posse: &* Hel
*uetiorum discessu debilitatas regias copias uidebat. ita-
que palam submittēs nobilissimos homines &* Heluetijs
uirtutis nomine notissimos, in quibus fuere Renatus Sa-
baudianus, Palicius, I. Medices, Galeatius, Sāseuerinus,
Lescunus *frater*, Mommorantius, Terralius Baiardus, Io
annes Bonauallius, Pontiremius, *multis precibus contē-
debat ab* Heluetijs, *& Alberto Petra qui eos maxime
aut ad discessum aut pugnam solicitabat, ut abeundi pu
gnandique consilium remitterent, donec hostes fatigatos
commeatus inopia, aut ui tormentorum bellicorum è lo-
cis munitis eduxissent.* At hi *unico uerbo præcidentes,*
AVT *pugnandum aut abeundum clamitabant.* Re *ad
concilium à* Lautreco *relata,* Palicius *dimittēdos potius*
Heluetios *censebat:* Renatus Sabaudianus *& cæteri o-
» mnes excepto* Petro Nauarro *satius esse aiebant tentare
» euentum belli, quàm inermes copias dilabētibus* Helue-
» *tijs hostibus obijcere, mox eis prædæ futuras.* Nauarrus
» Lautrecum, Lescunum, Paliciū, *totq; nobiles imperatores
» Gallicos singulos regno dignissimos, multis casibus didi-
» cisse quando pugnandum, quando abstinendū sit pugna.*
» Intolerandum *esse si* Peralta *&* Heluetij *docere uelint
» tot bellis assuetos, quiescēdum an pugnandum sit: ratio-
» nes alijs in rebus à fœderatis fortè in tempore reposci pos
» se, nunc nisi authoritate tot procerum contenti sint, pro*

" perduellibus habendos. Esse Gallis uictoriam exploratā " si intra paucos dies cōsumpta ānona, munimētis, agmine " effuso hostes abeuntes patentibus in campis adoriantur. " Nunc si castra eorum praealta fonticulis undique munita, " uallo insuper septa inuadantur; quis nō uideat inde Gal- " los maxima clade accepta redituros? Itaque nisi qui sti- " pendia Gallica iam cōsumpserint, Gallico Imperatori pu " gnae consiliū differenti pareant, concidendos esse, aut po- " tius domum remittendos aiebat. Videbatur haec sentētia durior alieno tempore, cū Gallicae res auxilijs Heluetiorū starent: cum rursus & Palicius & Lescunus & Sabaudianus frustra adnisi essent ut Heluetios à pugna deterrerent; satius uisum est pugnae copiā fieri. Lautrecus accitos ad se Albertum Peraltam & Arnoldum Vnderal- " dum Heluetiorū duces, Hoccine rogauit humanum esset " factum aut incoeptum? hoccine officium foederatorū dis- " sentientibus omnibus succlamare, praeliumq; poscere aut " discessum minari? obijcere hostilibus munitionibus exer- " citum fortissimū, maxima auxilia, proceres Gallicos, pro- " uinciam Mediolanensem cunctam, summae dementiae & " temeritatis esse: sibiq; si ita oppressus esset remq; Medio- " lanensem perdidisset, mortuo non modò honorem sed mi- " sericordiā quoq; defuturam. Per sacra omnia obtestatus " est, cuncta ut integra intra aliquot dies seruarent: datu- " rum se operam quoad copias alias Rex submiserit, salua " ut eis omnia sint. Illi adhaec: sustinere se non posse Heluetios, nisi in crastinum diem pugnam decretam audiant, omnes dilapsuros. Ita Lautrecus Gallicique alij proceres illusi tum Heluetiorum delitijs, tū Altosaxi, Peraltae, Vnderaldi, Polamyri, qui multum apud eos poterāt, insolētia, copias propè in aspectum hostium adduxerūt, Heluetijs

tijs summo impetu in hostem ruituris: à quibus nec impetrari potuit, ut nocte prius tentarêt educere ex ea munitione hostes, pollicente Lautreco futurum, ut pluribus locis circunductis machinis, hostes loco depelleret, debellandosq; daret. Præmissi sunt Petrus Terralius, Baiardus & Petrus Nauarrus, qui munitiones hostiũ à qua parte commodius inuadi possent, renuntiarêt. Aciem ita distribuit Lautrecus, ut Lescuno partẽ equitatus cum Pontiremio, Hugone Pepulo, Palicio, Mommorãtio attribueret: alteram sibi ipse sumeret, cum Federico Bozulo, Galeatio, Sanseuerino Sabaudiano, Bonauallio. Theodorũ Triuultium & Venetorum equitatum iubet Heluetiorũ terga claudere. Iohanni Medici (is post Leonis Pontificis mortem quòd Vidonem Rangonium à Florentino populo in copiarum imperio ferre non posset sibi prælatum, Gallicas partes sequebatur) cum expeditis equitibus imperat mox in hostes præcurrat: Prosper tuto loco ad Picocham castra fixerat. ad dextram fossa uia militari muniebantur: læua & à tergo, duobus fonticulis claudebantur: in fronte uia admodum erat caua, & implicita, itaq; eo loco machinas & pedites posuerat cum Daualo & Georgio Franispergo; Hispano Italoque pedite sclopetario in frõte collocato: ipse à tergo cum equitibus cõstitutus erat: constituto quoque Francisco Sfortia militari uia, qui eò è Mediolano excito fortissimo quoque peruenerat. Aliquantulum Medicei equites cum Petro Castalio, qui ad exploranda Gallica arma præcurrerat, dimicant. multi utrinque desiderati: sed Medice ut habebat expeditissimos equites uarie hostes ludificãte, proripuit sese Castalius. Heluetij uix dato spatio ad displodẽdas maiores machinas, temere quanquam acerrime, in frontem aduersus

Daualum & Germanos proruunt, sed ab Hispano Italóque pedite emissis pilis æneis ita prostrati sunt, ut & alij impliciti fossarum altitudine, alij pilis concisi sint; plerique per cadauera cæsorum difficultatem locorum trangressi in hostes proruperunt. in qua rerum uarietate à Peralta Franispergus uulneratus; reliqui diu cum locorum angustijs conflictati, Germanis & Hispanis irruentibus & instar turbinis pilas uoluentibus, pulsi loco cesserũt. Veneti quoq; equites dũ Heluetios terga uertere uidẽt, cũ Theodoro Triuultio mox sese proripuere: iusserat Daualus assuefeceratq; sclopetarios, ut cum ex priore ordine pilas æneas uoluissent, in genua proclinati secũdis uoluendi locum aperirent: idem alijs ordinibus imperarat, ita ut sequentes cũ uoluissent, primi consurgentes qui interea impleuerant sclopos, rursus nouas ipsi pilas uoluerent. At sinistra parte Lescunus, cum strenue transilijsset duplicem fossam, captis cæsisq; multis Sfortianis, tentorio quoq; Læuæ & Castalij direptis, properabat ad pontem occupandum. atrox tenuit certamen utrósq;. Sed tamẽ cum Sfortiani minores machinas diuina quasi uirgula loco opportuno transtulissent, eásque in transuersos Gallicos emisissent, & essent loca munita fossis, & funibus & cippis ita coniunctis inter se atque implicatis, ut qui intrarent se ipsos acutissimis uallis induerent, irrita erat Gallicorum equitum uirtus. Lautrecus nihil territus Heluetiorũ strage Venetorumq; fuga, à dextra sumpta rubra cruce hostili insigni, mutataq; alba, & Hieronymi Adurnij et Colisani equites fugarat, & unà cum Cæsarianis parũ abfuit quin castra hostium penetraret. Prosper dolo intellecto herbæ uirentis fasciculos, quibus locus ille abundabat, mox suos omnes colligere iussit, uti ab hostibus discerni

terni possent. Cum undique aggeres, fossæ, palis perforatis, interiectis longurijs impedirent equitatum, sclopetarijq; hostium in latus obuersi multos conciderent, Lescuno fratre ad se redeunte, iã suadentibus omnibus frustrà uim admoueri, receptui canit. Discessum Gallorũ nihil simile fugæ habuisse fatetur Galeatius Capella, Barlãdus, exteriq; omnes scriptores: non militem ullum, non equitẽ, non quicquam impedimentorum, non machinam ullam bellicam dum se recipiunt Galli interceptam. Daualus cũ saucium Guineam cum duabus cohortibus in discedẽtes emisisset, effecit ut unà cum Guinea à Baiardo, Medice, & Heluetijs qui machinas reducebant ad unum cõciderentur. Emissi mox hostium equites à Pontiremio, Mommorantio, Lescuno unà cum Medice redeunte in castra compulsi sunt. Eo prælio occubuit Ludouicus Bacclaurus Philippi Chabotij Brionij alæ uexillifer, & Longanus è Petrocoriorum Longana illustri familia: Lescuno equus suffossus est; idem alio equo admisso ense in os impacto uulneratus est. Ex Heluetijs Peralta & Vnderaldus & Altosaxus cæsi. ex quibus etiam tria millia, duo alij millia cæsa aiunt. desiderati quoque Miolantius, et uicinus Sabaudianis Guycheus, quem Laguichen uocant insigni genere è Burgundia, & Monfortius et Turnonius: Vulneratus quoque Anna Mommorantius. Ex hostibus quoque Petrus Colisanus Cardonia familia natus, quem alij Ioannem Cardonensem uocant, Guinea, & Paulus Vargius cæsi: Vulnerati Alphonsus Vastius, Georgius Franispergus, Hieronymus Adurnius, Ambrosius Lãdrianus, Castalius, & plusquã trecenti alij. Ita fractis Gallis, cæsis Heluetijs, nullo ex hostibus iam sequente, copiæ indè eductæ sunt, Palitio qui paruulo equo uehebatur tardius

Daualum & Germanos proruunt, sed ab Hispano Italóque pedite emißis pilis æneis ita prostrati sunt, ut & alij impliciti fossarum altitudine, alij pilis concisi sint; plerique per cadauera cæsorum difficultatem locorum trangreßi in hostes proruperunt. in qua rerum uarietate à Peralta Franispergus uulneratus; reliqui diu cum locorum angustijs conflictati, Germanis & Hispanis irruentibus & instar turbinis pilas uoluentibus, pulsi loco cesserũt. Veneti quoq; equites dũ Heluetios terga uertere uidẽt, cũ Theodoro Triuultio mox sese proripuere: iusserat Daualus assuefeceratq; sclopetarios, ut cum ex priore ordine pilas æneas uoluissent, in genua proclinati secũdis uoluendi locum aperirent: idem alijs ordinibus imperarat, ita ut sequentes cũ uoluissent, primi consurgentes qui interea impleuerant sclopos, rursus nouas ipsi pilas uoluerent. At sinistra parte Lescunus, cum strenue transilijsset duplicem fossam, captis cæsisq; multis Sfortianis, tentorio quoq; Læuæ & Castalij direptis, properabat ad pontem occupandum. atrox tenuit certamen utrósq;. Sed tamẽ cum Sfortiani minores machinas diuina quasi uirgula loco opportuno transtulissent, eásque in transuersos Gallicos emisissent, & essent loca munita foßis, & funibus & cippis ita coniunctis inter se atque implicatis, ut qui intrarent se ipsos acutißimis uallis induerent, irrita erat Gallicorum equitum uirtus. Lautrecus nihil territus Heluetiorũ strage Venetorumq; fuga, à dextra sumpta rubra cruce hostili insigni, mutataq; alba, & Hieronymi Adurnij et Colisani equites fugarat, & unà cum Cæsarianis parũ abfuit quin castra hostium penetraret. Prosper dolo intellecto herbæ uirentis fasciculos, quibus locus ille abundabat, mox suos omnes colligere iußit, uti ab hostibus dis-

cerni

cerni possent. Cum undique aggeres, fossæ, palis perforatis, interiectis longurijs impedirent equitatum, sclopetarijq; hostium in latus obuersi multos conciderent, Lescuno fratre ad se redeunte, iā suadentibus omnibus frustrà uim admoueri, receptui canit. Discessum Gallorū nihil simile fugæ habuisse fatētur Galeatius Capella, Barlādus, exteriq; omnes scriptores: non militem ullum, non equitē, non quicquam impedimentorum, non machinam ullam bellicam dum se recipiunt Galli interceptam. Daualus cū saucium Guineam cum duabus cohortibus in discedētes emisisset, effecit ut unà cum Guinea à Baiardo, Medice, & Heluetijs qui machinas reducebant ad unum cōciderentur. Emissi mox hostium equites à Pontiremio, Mommorantio, Lescuno unà cum Medice redeunte in castra compulsi sunt. Eo prælio occubuit Ludouicus Bacclaurus Philippi Chabotij Brionij alæ uexillifer, & Longanus è Petrocoriorum Longana illustri familia: Lescuno equus suffossus est, idem alio equo admisso ense in os impacto uulneratus est. Ex Heluetijs Peralta & Vnderaldus & Altosaxus cæsi. ex quibus etiam tria millia, duo alij millia cæsa aiunt. desiderati quoque Miolantius, et uicinus Sabaudianis Guycheus, quem Laguichen uocant insigni genere è Burgundia, & Monfortius et Turnonius: Vulneratus quoque Anna Mommorantius. Ex hostibus quoque Petrus Colisanus Cardonia familia natus, quem alij Ioannem Cardonensem uocant, Guineá, & Paulus Vargius cæsi: Vulnerati Alphonsus Vastius, Georgius Franispergus, Hieronymus Adurnius, Ambrosius Lādrianus, Castalius, & plusquā trecenti alij. Ita fractis Gallis, cæsis Heluetijs, nullo ex hostibus iam sequente, copiæ inde eductæ sunt; Palicio qui paruulo equo uehebatur tardius

quente, atque hæc identidem Heluetijs suggerente, Siccine uenimus? Prosper deinde Laudem Pompeiam profectus, frustra Carolo Castrinouano Aquitano adnitente, Italoque pedite dilabente eam recepit, diripiendámque militi dedit. Lautrecus cum Heluetij ne salute quidē Gallis reddita dilapsi essent, equiti quoque plurium mensium stipendium deberetur, Tritium peruenit: cumq; deesset pecunia fidemq; omnem suam consumpsisset, ipse fratre Cremonæ relicto, comitante uno tantum atque altero seruulo, per Heluetiorum fines in Galliam reditum parabat. Veritus uerò insidias hostiles & Heluetios aliquot, in quos pugnæ ardore temere flagrantes inuectus fuerat, ipse nidulo sarcinulas compositas equo uehēs iter faciebat, uno è ministris pro hero se gerente, atque ita in Galliam rediijt. Nactus est autē Regem grauissime Mediolani amissi iacturam ferentem, præcipitatumq; eius inde discessum carpentem. Is Lautrecum etsi satis hilari uultu excepisset, ueluti re male gesta haud eodē quo prius loco numeróque habere uidebatur: nam multi è castris redeuntes in eum Regem incenderant, Palauicini bona direpta iactitantes: & moleste constabat ferre Regem quòd eo tēpore Mediolano excessisset, quo nondum illius recipiendi abiecta omnis spes uideri poterat. Quodā die Lautrecus ad Regem admissus Carolo Borbonio impetrante ut audiretur; atque ut nullis simulationum inuolucris, militaris potius quàm eloquentiæ aulicæ homo irā tegere poterat, sic Regē affatus est. Audita tibi esse arbitror, here,
» *quæ Mediolani, quæ Papiæ, quæ nuper ad Picochā acta*
» *sint: quæ fuerit cuiusq; sententia de bello, munitionibusq;*
» *hostium eo tempore minime inuadendis. Neque ego su-*
» *periora repetam: sed extremo bello si ab Heluetijs impe-*

trari

» trari potuisset ut pugnandi ardorem in mensem unicum
» differrent, aut oppressum iam esset bellum, aut Cæsariani
» in aduersissima illis loca cum detrimento eorum maxi-
» mo extrusi. Fuit aliquis fatalis casus quem tulimus, quo-
» quomodo tamẽ ferendus fuit. Ego quidem reliquiq; Gal-
» lici proceres consilio quàtum potuimus, labore plus penè
» quàm potuimus excubauimus, salua ut essent omnia. Cũ
» hæc ita sint, grauiter fero alios uetera accersere de Pala-
» uicini cæde, qui decreta quæstione à peritis iuris legumq;
» ciuilium, damnatus sit: alios præcipitatum meum inde
» discessum apud te obliquè carpere. E quidem facere non
» possum, here, quin grauiter feram, aditum patere, ad au-
» reis tuas uanis hisce sermonibus pusillorum hominum, et
» ipsa maleuolentia ieiunorum atque inanium: nec animi
» tui magnitudo nec acerrimum iudicium multis magnisq;
» rebus perspectissimum id postulat. Profectò si me uirũ fi-
» delem meminissent, me quoque ex natura sua fingerẽt. At
» qui sic habeto, te tot tuis in me præclarißimus beneficÿs nõ
» modò id assecutum, perpetuò ut animam hanc pro te ex-
» positam uelim, (quod quidem ipsum cum tua parum refe
» rat, mea certe plurimum interest, ut ingrati animi tot cu-
» mulatus honoribus notam fugiam) uerùm me etiam ubi
» uoles, daturum operam, uti ne tot in me profusorum ho-
» norum unquam pœniteat: ut uoles uel utare uel nõ utare
» opera mea, æquo animo laturus sum. Si quid aliud te of-
» fendit, tuum est admonere. Ego quidem innocẽtia una te-
» ctus, prudentiaq; tua fretus, mihi persuadeo graues ma-
» leuolorum suspitiones discussas fuisse: iamq; sentio causæ
» nostræ ueritatem, & si uanis rumoribus diu afflictã, tua
» humanitate æquitateq; erigi atque recreari: maiora à te
» ornamenta consecutus sum, quàm sperare unquã debue-

" ram. Id eò sane pertinet, ut intelligas quàm mihi maiestas
" tua & fuerit et esse debuerit curæ: Si modo is ego sum ut
" plane sum qui officiū meū, memoremq; erga tot tua meri
" ta animum perstiterim. Illud tamen admonebo: Si equiti
" Gallico pluriū mensiū stipendia non defuissent, me Lau-
" de aut Cremona non moturum: Cremonæ tamen præfeci
" fratrem. cum plerisq; in rebus gerendis tarditas & pro-
" crastinatio nocere solet, tum hoc bellum indiget eleritatis.
" Succurrendum est Lescuno, & Genuēsibus horam si exi-
" mis ullam in eis submittendis auxilijs, nihil est quod am-
" plius solicitus sis de Mediolano retinēdo, hosti omnia pa
" tebunt. Hæc admoneo, qui ut non omnis peritißimus sim
" belli: cum Cæsarianis quidem manū conserere bonis ma-
" lisq; meis didici. Ad ea Frācīscus Rex, ut erat humanißi-
" mus & suauißimus: Ea orationis tuæ pars Lautrece, qua
" mea in te beneficia enumeras minime necessaria fuit. Ea
" si ideo enumerasti ut uel te non ingratum ostenderes, uel
" meum in te amorem excitares, neutrum eorum adducere
" te debuit in eam commemorationem. Neque enim tu in-
" gratus esse potes, qui re non uerbis industriam tuā mihi
" tot bellis perspectam probaris, omnésque uel cogitationes
" meas officijs tuis uiceris. Neque ego is sum qui à te aman-
" do reuocare tam facilè animum poßim, nisi tu is esse de-
" sinas, qui es, animiq; magnitudinem fidémque dediscas.
" Itaque si me amas ne tu posthac ad me quidem quicquā
" eiusmodi. Te uerò scire uelim (quod subuereri uideris)
" gratiam nostrā & quam de spectata tua fide semper ha-
" bui opinionem, nullius unquam sermonibus labefactam.
" Grauiter uerò tuli præcipitatum tuū è Cremona discef-
" sum, cum neque Gallicus equitatus, neque firma Veneto-
" rum auxilia deessent; ipse peditem conscribendum nouū
mihi

» mihi proponerem, quem tibi mox submitterem: itaq; egi
» tecum paulo quidem asperius quàm tu putaras & expe-
» ctaras; sed & iracundia Mediolani amissi permotus, aut
» ne me tam remissum putares, si in eo uultus seueritate nō
» te admonerem, in quo te omnes culpa minime eximebāt:
» Nam equitum stipendia hactenus à me tibi curata sunt,
» aut summa perfidia à Quæstoribus interuersa Me quidē
» in posterum tuæ dignitatis non modo fautorem sed am-
» plificatorem cognosces. Ad ea Lautrecus, quinque se mē-
sium stipendia corrasisse ostendit, se aluisse milites eo tē-
pore, fidem iam suam omnem consumptam, non potuisse
uicem se fisci præstare, amicos omnes seq; ipsum ære alie-
no obstrictum. Cum nulla spes nummi affulsisset dimissos
Heluetios, qui nec triplici stipendio retineri potuissent:
ignoscendum Gallicis equitibus multis si domum rediissēt
tanto tēpore dilato stipendio: reliquos munitis locis præ-
sidio relictos. Tum Rex, qui pecunias putabat ad eū mis-
sas, Iacobum Belnensem Samblanchianum Quæstorem
uocari iubet: uenientem rogat num pecuniam præterito-
rum mensium ad bellum Lautreco curasset. Ille cum pri-
mò impudenter respondisset, ad extremū debilitatus atq;
abiectus, se numerasse quibusdam fassus est: hijq; intro-
ducti cum faterentur, culpam tamen deprecarētur, quasi
putassent ea nō missa, salua omnia Regi futura. Tū Rex,
enimuero ait abiecta est spes Mediolani recipiendi, idq;
nostro merito: nō si ipsa uictoria uelit, ipsi uincere posthac
Cæsarianos Mediolanóque pellere possimus. Nec plura
locutus, bono animo omnes esse iussit, ut erat officiosissi-
mus & humanitate omnes omnium gentium, & proce-
res & Reges uincens, cum Lautrecóque rediit in gratiā.
Hæc excepta à Iacobo Minutio præside Tholosano, qui

Lautreco fuit familiarißimus narrare libuit, fidei periculū in me minime recepturus, quādo in gratiam Lautreci ab eius familiaribus conficta arguere quis posset. Accidit ut quodam die Rohanus Spurius Diocetes Rhotomagensis qui hostio liminus regij præpositus erat, homo asper & ferox, uel ea re initurus gratiam apud aulicos, uel suapte asperitate & petulantia, cum egrederetur è cubiculo regio Lautrecus, talos ei uixdum egresso conculcaret ianua celeriter impacta. Non tulit ille ferociam aulici mancipij, foribusq; mox apertis multis increpitum uerbis, pugno in os ferociter impacto, cecidit. quod altius in animum Regis descendisse multi putabant, expectantes ut eo nomine decerneretur quæstio. Sed is contumeliæ impatientem Lautrecum cum sciret, aut dißimulauit, aut ignorauit ut alij uolūt: nam Lautreco quindecim postea dies Lutetiæ obambulante, nihil auditum est in eum seuerius. quin & in aulam reuersus, cum Ludouica regia mater de ea iniuria expostularet, causam ei suā probrauit: & Gulielmo Gounfierio subijciēte se libenter Regem placaturum, sibi uerò non opus intercessore respondit. In Aquitaniam deinde redijt, cuius rector erat, ad res partim quarum suprà meminimus, componendas: contractis etiam ad Tartasium Aquitaniæ urbē copijs, quibus hostium incursiones reprimeret.

Finis libri Quinti.

ARNOLDI FERRONI RE- RVM GALLICARVM LIBER VI.

DVM *ita Galli & Cæsariani de Mediolano certant, Solimanus Rhodum terra mariq; oppugnabat. Repetam uerò & ueterem aliam Rhodi oppugnationẽ nihil ab historia Gallica alienam, cum utranque Gallicis ducibus, ære, milite, magna ex parte cõfectã oẽs satis intelligant. Annus agebatur Millesimus* CCCC. *octuagesimus, quo tempore Romanis sacris Sixtus quartus Pontifex, Romano imperio Federicus tertius, Gallis Ludouicus undecimus, Rhodijs Petrus Dambußius Gallus Aruernus præerat, cum Mahometes Turcarũ Tyrannus, qui unus potentia & opibus haud inferior omnium aliorũ uiribus erat, consiliũ inijt de Rhodo oppugnanda. Eius oppugnãdæ habebat has causas: Quod graues uicini incubarent uiribus eius, facilè si qua eum fortuna feriat, labantes res eius impulsuri: quod multis myoparonibus mare infestißimum Turcis redderẽt: quod ab eorũ sacris abhorrerent: quod uni omnium neque imperata facerent, neque leuißimi tributi impositione honorariá ue ulla alia professione, Turcarum imperium agnoscere essent parati. Ad hæc ea is erat animi elatione et magnitudine, quibus nimia dominãdi cupiditas innascitur, ut & incredibili arderet cupiditate nominis illustrandi, & æquum censeret neminem imperium eius detrectare. Augebatur ea cupiditas perpetuo cursu prosperarum rerum.*

Erat Antonius Meligalus Rhodius, familia non ignobili, uario homo ingenio. Is cum delectaretur magnificis apparatibus, uitæq; cultu cum elegantia & copia, patrimonium paucis annis deuorauit. Redactum se ad penuriam uidens, homo omnium nequißimus, nihil humile agitabat. Meditabatur uerò ut prius patrimonij, ita patriæ ruinam: neque ita se parauit ut spes nulla reliqua in se ipso sibi esset, & consilium cum re amisisse diceretur. quiduis perpeti & patrare, quàm squalidus Rhodi, cũ bona abligurijsset, maluit. Is cũ indignus esset Rhodo, fallax & leuis, & ad assentationem eruditus, in regiam Mahometis Constantinopolim peruenit, ac licet antea ignotus, suis tamen artibus id assecutus est, breui ut in Mahometis familiaritatem penitus intraret, cum eum acueret ad Rhodum debellandam. Attulerat is secum Rhodiæ urbis descriptionẽ, portis, propugnaculis, munitionibus, arcibus, portubus, uicinis locis ita apte descriptis, repræsentare ut urbis faciem facilè uideretur: idem qua mari peruadendũ, quò exponendæ copiæ, qua parte propugnacula mœniáq; sternenda essent ita acute disserebat, oblatus ut diuina uirgula ad antea meditatam oppugnationẽ uideretur. Bellexerat is in eandem patriæ perniciem unum cui uana spe animos inflarat quasi orto familia Palæologorum; & Euboicum Demetrium, & Sophonium, qui quasi magorum uanitati deditus male paßim audiebat. Expectabat uero Antonius Rhodo uicta urbis præfecturam. Is uerò prætexebat cupiditati suæ Græciæ libertatẽ, quæ & innumeris portorijs & uectigalibus, & acerba seruitute opprimeretur à Latinis: se uerò eam iactitabat prouinciam suscepisse, ut mederetur incommodis Rhodiorum, prouideret saluti, quasi patriæ amator & dici & haberi

haberi uellet: quaſi uero fidelior hic eſſet patriæ, quàm CHRISTO OPTIMO MAXIMO, cuius ſacra homo impius uictus Mahometis auro, intra paucos annos paßim repudiauit. Erat Petrus Dambußius (quem alij Dambosßianum, alij Ambuſſonum, alij Maubuſſonũ uocant) ortus parentibus nobilißimis, qui & re & æſtimatione magna apud Gallos fuere. Puer ſub Sigiſmundo Cæſare uixit, manſuetiorũ Muſarũ amantißimo: ita factum quaſi tinctus literis ut multa quæ ad antiquæ hiſtoriæ cognitionem pertinebant, meminiſſet. Cõtigit huic forma decora, ingenium acre, conciliandæ eorum cũ quibus uerſaretur amicitiæ, ac promerendi paßim amoris ſingulare ſtudium. Adhibitus à Carolo ſeptimo Gallorũ Rege arduis negotijs, diligentiæ laudem à principe prudentißimo eam tulit, ut & amorem eius in ſuſcipiendis mandatis, & fidem in conficiendis ac renuntiandis perſpicere ſe fateretur. adſcriptus inter Rhodiæ militiæ proceres, optima & fide & fama ſemper apud eos fuit: ut Rhodiæ militiæ imperatores, qui ſeſe Magiſtros appellari uoluere, & abſtinentem & moderatum & à cupiditate omni remotißimum, præterea magni laboris, ſummæque induſtriæ, & dignißimum ſummo Rhodiorũ imperio iudicarint: idem plenus officij, grauis præter Gallicum morẽ, & liberalißimus: ſic prorſus & Græcis & Italis placebat, illius ut ordinis obſeruarent neminem diligentius. Catus adeò & ſagacißimus in odorandis Turcarũ Mahometiſque conſilijs erat, ut octauo quoque die per exploratores quos magna ui auri ſubornabat, conſilia eius notißima haberet: rurſus idem uafer adeò ingenio in iudicandis his quæ ab exploratoribus & transfugis nunciarentur, rarò ut bis ab eodem deceptus ſit. Somni cum eſ-

ſet breuißimi, & nocte & die ſemper ad depellẽdos aut intercipiendos Turcas paratißimus erat. Rhodi mœnia qua parte infirma erant ſedulò inſtaurabat. Molas quoq; manuales & publice & priuatim curarat: ſolitus idem in otio de negotijs cogitare, & in ſolitudine ſe ita agitare, ut neque ceſſaret unquam, & magnum quid tacens etiam & ambulans meditari uideretur. Vbi circa mœnia Rhodi obambularet, & circa uicina loca (obambulabat uerò frequenter) quos acres & induſtrios ex ſuo ordine nouerat, rogabat ecquid hac parte ſatis munita ꝓpugnacula uiderentur: Quid ſi illa parte hoſtis occurrat, qua ei anteuortendum: quid ſi multitudo hoſtium ſuperueniat in eos qui urbe temere eruperint, qua receptui canẽdum: quo loco claßis hoſtium commodißime poßit incendi: quæ ad incendendam antea paranda. Ex quo intelligebãt omnes Dãbußium mentis agitatione, inueſtigationeque earum rerum, quæ ſibi neceſſariæ uidebantur ad Rhodi conſeruationem, neque otioſum eſſe, neque ubi in præſens certamen ueniendum eſſet, imparatum futurum. Non latuere Dãbußium quid Meligalus & Demetrius molirentur apud Mahometem: curauit igitur magnam uim frumenti & tritici ex uicinis locis: ſulphurei uerò pulueris tantam copiam repoſitam habuit, ut hæc una illius cautio maximi momenti ad uictoriam fuerit. arma, telã, gladios, clypeos proceriores ad mœnibus arcendũ hoſtẽ recõdidit: per Antoniũ Dãbußiũ fratrem oppigneratis etiã annuis uectigalibus pecuniã accepit: à Ludouico quoq; undecimo Gallorũ Rege, qui bello Burgũdico implicatus, diſtrahi ſuas nollet copias, dono accepit ſexto ante obſidionẽ mẽſe ſexaginta nũmũ aureorũ millia: à Ferdinãdo Neapolis Rege quatuor millia et cõmeatũ in mul-

tos

tos mẽses: à Sixto Romano Pontifice permiſsũ uti è ſacris uicinis decumam ſacerdotiorũ multorum auferret, & ue ctigalia quædam quæ ambigui iuris inter Pontificem & Ferdinandum fuerant. Paucis quoque ante obſidionem menſibus Rhodum uenit Antonius Dãbuſsius frater, ſtipatus nobiliſsimorum equitũ comitatu, qui maxime ex Aruernis erant. Venerat & cum eo Ludouicus è Craonũ nobiliſsima Galliæ familia, ſed ſpurius, Gulielmus Gomardus Xantonenſis, Claudius Columbus Burdigalenſis, Carolus Regius Diuionenſis, Ludouicus Sanguinus Pariſienſis, Matthæus Brangelerius Petrocorienſis, et alij plures è Gallia, inſignes omnes & bellicis rebus à pueritia aſſueti. Venerat & paulo antea Benedictus Scaliger, ortus nobiliſsima Scaligerorum familia: cuius olim maiores Verona Italiæq; parte nobiliſsima potiti fuerãt. utebatur autẽ ad omnia Dãbuſsius Carolo Montelono Heduenſi, quo neque prudentior quiſquam, nec fide maiore eſſe ferebatur, neque amantior illius. Concoquebat toto triennio eam expeditionem Mahometes, incertus adhuc fluctuanſq; an ſuſcipiendam ſibi proponeret. Tandẽ rem ad conſilium, uocatis intimis quibúſque qui conſilijs bellicis adhiberi ſolent, refert. Erant Mahometi trium generum conſultores: militares homines & ueterani, conſilijs militaribus: ciuilibus negotijs urbani: ſacris rebus ſacrificuli adhibebantur. Ipſe ſæpiſsime præerat conſilijs; ita tamen ut audiret ſigillatim ſententias omnium, nihil eo loco decerneret: ſed ut negotij grauitas exigebat, interdũ ampliabat totam rem, interdum poſt aliquot horas aut dies clanculum ijs qui ſummæ rei præerant, ſignificabat quæ magis ſibi probaretur ſententia. Eã ubi ſemel indicaſſet, mox illi mãdata curabant. Deliberatio omnis hæc

fuit,esset ne Rhodus oppugnanda.Cùm iniuriæ Rhodiorum erga Turcas plurimæ,tum contumeliæ illatæ recentes,adducebant multos ut oppugnandam dicerent.
" *Accedebat illud,uicinam insulam et Latinorum auxilijs*
" *tum nudatam,nō difficile esse intercipere:quæ multis re-*
" *bus usui esse poßit ad subigendas reliquas Europæ par-*
" *tes.Neque uerò periculum esse ne inde cum aliquo fortè*
" *dedecore abeundum sit,cum multo plures machinæ ad*
" *eius expugnationē afferri poßint,quàm Rhodo urbi sint*
" *lapides,quibus ambiantur mœnia. In hac parte hæc e-*
" *rant quæ Turcas acuebant ad eius obsidionem urbis: In*
" *altera quæ deterrerent hæc.Diuersam causam Rhodi op-*
" *pugnādæ quæ olim fuerit aut Cōstantinopolis aut Tra-*
" *pezuntij imperij.Ibi pro imperio certatum:hìc pro insula*
" *quæ uix emergat,cur tot corpora in certam perniciē tra-*
" *henda?Non idem futurum bellum quale nuper ad Chal-*
" *cidem aut Scodram:deligi insulam omnium bellicosißi-*
" *mam ad prælium,ubi sedes Latinorum equitum fortißi-*
" *morum,ubi multæ uires,multi qui concurrant,multi qui*
" *defensam uelint;etiam si nemo auxiliū ferat longius bel-*
" *lum futurum.Si reliqui Christiani proceres succurrāt,re-*
" *linqui ad posterum bellum implacabile: eam oppugna-*
" *tionē cum Mahometi, tum Turcarū omni imperio inuti-*
" *lem & periculosam esse.Priorem sententiā probauit Mahometes. Decimo quinto postea die Dabußius per exploratores admonitus est,quasi nō dubium bellum haberet. Ad futuros mox Turcas Misacho Palæologo duce,(hunc alij uocant Mesithum Bassam,omnes quidem ortum Palæologorum genere fatentur.)cum maximis copijs;et euocatorum firmam manum,et fœderatorum populorū,Regumq; & sociorum tāta auxilia ad futura,ut octuaginta hominum*

ta hominum millia expleant. Ipse exercitu lustrato, Rhodijsq; ciuibus & exteris, Iudæis quoque & seruis qui ad arma non inutiles erant, sexdecim hominum millia habebat: segetesq; etsi immaturæ essent, colligi & in urbem inuehi curauit, ne essent prædæ hosti. Iam per flexũ littoris Lycij usa classis Turcica felicitate nauigandi cum auster leuissimus flasset, Rhodum contendebat. Rhodi situs à ueteribus plurimis copiosissime descriptus est: uerùm haud prorsus eodem loco nũc uisitur. Qua portus Septẽptrioni oppositus est, mari alluitur: quæ pars occidẽtem intuetur, hanc excipit planicies lapidosa, maiore lõgitudine quàm latitudine. Proximè uisuntur colles aprici ciuitati imminentes, uillis uicinis lautè ædificatis, & fontibus undique scaturientibus, ortis, oleastris, uitibus, cerasis, malis punicis, citrijs insignes. Qua exitus patet in montem Philerемum, Dabussius propugnaculum munitissimum paucis antè mensibus erexerat: unde factum ut porta uicina Dabussij nomẽ multis postea annis retinuerit, quam alij malunt ab Ambosio qui ei successit exornatam. Fanum stephani (ubi mons huic diuo sacer ab eodem nomen accepit) uix uno miliario ab urbe abest. habebat pluribus uicinis locis dispertitos industrios homines Dabussius, qui in speculis erãt: qui excubabãt eo mõte, primi aduentũ Turcicæ classis tumultuosè nũciarunt. Dissipatum interea est consultò ab hostibus, ut imparatũ ab exercitu facilius Dabussium opprimerent, Mahometem occubuisse. Hic rumor cum raucus esset factus, et per alios quorsum emanasset ille nouisset, nihil remisit de pristina cautione. Misachus Palæologus in classem profectus, uocari ad se iubet Antonium Meligalum. Is paucos ante dies scaturientibus undique uermibus, tetroq; odo-

re commotis omnibus, deũ hominumq́; fidem implorans, quos ea perfidia implacabiles habebat, nequicquã quiritans in mare à nautis præcipitatus fuerat. Mortuũ demersum paßim aliis renuntiatum est. Vocari deinde iubet Palæologus Demetrium, eoq́; ueluti interprete et itinerum duce postea usus est. X. Calendas Quintiles equitatus Turcarum in montem Stephani expositus est. Ibi machinas æneas, testudines, apparatúmque alium oppugnandæ urbis ima montis parte collocarunt: ita apte, ut ob montis cacumen rupésque, è Rhodo conspici non possent. Deĩde aliæ copiæ superuenere. Dãbußius etsi antea delata quoque urbis Præfectura Antonio fratri uarie singulos hortatus fuerat, hac tamẽ oratione uocatos rursus omnes simul ad ferenda obsidionis incommoda hortatus est.

» *Tandem aliquando sodales charißimi, quod & li-*
» *teris multorũ et sermone omnium perferebatur, uidemus*
» *anhelãtes Turcas perniciem nostrã: delubra, aras, sacro-*
» *sanctaq́; sacra nostra uiolare paratos, uastitatẽ urbi huic*
» *nobilißimæ, perniciem singulis nobis moliri, fortunas o-*
» *mniũ, uitã spes opseq́; omnes, tot annis parta decora inua*
» *dere. Atq; ego quidẽ ut omnẽ belli Martẽ cõmunẽ, et sem-*
» *per incertos esse præliorũ exitus nõ diffiteor, animi tamẽ*
» *uestri magnitudine in spem certißimam uictoriæ uocor.*
» *Susceptum ab eis bellum nullo nostro merito: causa belli*
» *nulla alia quàm libido immensa propagandi imperii, op-*
» *primendíque nominis latini, & excindendæ sacrosanctæ*
» *Christianæ persuasionis: Nobis machinæ, arma, tela, cõ-*
» *meatus in multos annos; nobis auxilia è Gallia Italiáq;*
» *firmißima: nobis deniq; dux & author* CHRISTVS
» OPTIMVS MAXIMVS, *quo freti uim ab hoste*
» *scelerato et ĩpio facilè depellemus. Nobis nominis* CHRI-

STIANI

» STIANI *tuendi cura exuscitat animos, & maiores ad* » *uim depellendam facit: illi pro impijs sacris propagandis* » *laborant. Nobis Galli, Itali, Germani ad bella nati: illis* » *Aegiptij, Syri, Asiatici militant ad delitias educati: neque* » *ego ullum uelim scientem in paratam perniciem incurre-* » *re, neque uana spe lactare animos; id tamen spondeo re-* » *cipioq;, si longius bellum ducetur, & Gallica & Italica* » *& Germanica & Hispanica auxilia ea adfutura, nō di* » *cam quæ obsidionē soluant, sed quibus freti, ultro & Cō-* » *stantinopolitanum illis Trapezuntiúmque imperium e-* » *ripere poßimus. Videbūt illi neque sui se consilij ullū exi-* » *tum reperturos, & totam eorū rem ita uacillare & clau* » *dicare, ut præcipitem hinc profectionem inutilem sibi sen* » *tiant. Quod si quid acerbius etiam impēderet, conscien-* » *tiā rectæ uoluntatis, & uitam profusam tuendorum sa-* » *crorum nostrorum gratia, ecquis non felicißimam lauda-* » *tißimámque diceret? Me quidem ipsum ætas & acta iam* » *uita, cum suo cursu confecto ex animi sentētia in propa-* » *gationem Christiani nominis, tum certißimùm quæ ma-* » *neant à patre illo cælesti & diuino præmia eò uocant, ut* » *uim etiam futuróſque casus parum timeam: qui tamē ne* » *nos opprimant quoad eius fieri potuit, data egregie à no* » *bis est opera. Vos fortem facite animum habeatis & ma-* » *gnum, quod est in unis uobis situm: reliqua tēporibus re-* » *gentur consilijsque nostris prouidebuntur.* Accidit ut die qui sacer est D. Ioanni, antelucano tempore Demetrius transfuga, cuius suprà meminimus, cū turmis aliquot equitum & peditū iussu Palæologi, quasi qui in rem præsentem uenisset, circa muros obequitaret, locaq; apta ad oppugnationem designaret. Non tulit Antonius Dābusſius contumeliam transfugæ. (Hunc Antonium alij Mo-

telium à ditione more Gallico uocăt) Is igitur circa recẽtem Turcarum aduentum, ad existimationẽ nominis Latini pertinere arbitratus comprimere eorum insolentiam, acceptis à fratre turmis aliquot equitũ, quæ maxime ex Aruernorum nobilitate erant, eò contendit. Turcæ hortante Demetrio intenti infensiq; eos excipiunt. committitur prælium. Antonius adesse, instare, multusq; locis stipatus equitibus lectißimis, in eos inuehi. contra ea Demetrius cum Turcis obsistere. ubi quẽque periculum cœperat ibi resistere. pedites equitibus permisti, uim propulsare. deniq; quando numero uincebant (neque enim plures emißi fuerant quàm centum) à tergo Gallos inuadere. Antonius conuerso equo id intuitus, eo impetu in hostes inuectus est, ut iam illi implicati & dißipati cedere cogerentur. magna pars aut uulnerati, aut cæsi sunt. Ipse Demetrius suffoßis iliis equi, procidens obtritus est equitum incursu: Muratius eques Gallicus dũ cæsi spolia incautius legit, una quoque necatus est, Turcis etiam caput eius palàm conto gestantibus, eiq; mira diritate insultãtibus. Hostes qui ex prima eruptione Latinorũ robur fugati cognouerăt, Georgio Frapamo authore (hũc alij Germanum, alij Pãnonium, Danũ alij fuisse cõtendunt, quisquis is fuit machinarum admouẽdarum egregius fuit artifex, eoque nomine acceptißimus Mahometi) decreuere non aperta oppugnatione, neque acie, sed alio more Rhodum oppugnandam. Occupato igitur horto Antoniano, excisis arboribus, tres inusitatæ magnitudinis machinas erexere, quibus Nicoleum propugnaculũ portamq; subuerterent. Aduersus eos conatus Dãbußius antea eò traductis ingentibus duabus machinis, quibus Basilici nomen inditum erat, ita apte eas hostilibus opponi curarat,

frustra

frustra ut inceptum eorũ fuerit. Erat hortus *quem equitũ* Aruernorum *hortum paßim uocabant, quasi is esset* Aruernis *equitibus attributus: & quia ad subitas eruptiones aptus locus uidebatur, attributis custodibus septus fuerat uallo & fossa, additis quoq; tribus machinis.* Palæologus *loco animaduerso hunc statuit oppugnare, ratus id quod res postulabat, aut* Dãbußium *laborantibus suis auxilia submissurum, & urgente suorum multitudine intercepturum se eos: aut si auxilia non ueniant, loco se potiturum.* Diffidere *quoque cœperat loco* Dãbußius, *itaq; antequam lucesceret, distributis cohortibus & auxilijs, machinas inde abducere parabat: hostes instare, urgere.* Latini *ubi innumerum hostiũ uident ueriti ne quid grauius accideret, relictis machinis hosti, in urbẽ se proripuere: id eorum consilium, etsi metu fortè compulsi cessarant, laudauit* Dãbußius, *nõ ignarus si hosti occurrissent cohortes, id futurum ut occidione occisi omnes, nullo postea usui in tãta militum penuria sibi* Rhodiisq; *essent.* Rhodi *situs distat à turri* Nicolea *trecentos ferè passus. uergit ea in mare miro artificio, apta ad myoparones bellicos excipiendos, & aphracta quà patet in occasum: eius exitus paulo est angustior imminente ingenti concauitate: uersus* Septentrionem *ea moles sita est, eiq; imposita turris prodigioso opere, circundata undique rupibus marinis.* Visitur *adhuc hodie moles dextro cornu ante portum in mare proiecta: huic impositum ferunt* Solis *nobilem illum* Colossum; *de quo* Græci *multa, ueteresque omnes paßim ut rei captum humani ingenij prætergressa, meminere.* Munitam *ferunt turrim pecunia collata à* Philippo Burgundionum *duce* Caroli *quinti* Gallorum Regis *fratre.* Persuaserat *sibi* Palæologus *hac occupata*

prospere successura omnia: itaq; rursus circa hortos Antonianos & multo plures machinas disposuit; & erexit ingentis molis turres ligneas, Georgio eodem authore, eo consilio ut & munitiones quibus septus est portus conuelleret, & ne naues aliæ auxilium ferrent facilius impediret. Ex his turribus saxa ingentia uoluebantur, sed irrito conatu: in quo Georgius Palæologi spem fefellit. ita Georgius cum se illi suspectum uideret, uel ut alij uolunt dolo malo quasi exploraturus Rhodiorum consilia, antequam lucesceret uisus est circa portas urbis, obuium quemque rogitans, perduceretur ad Dabussium. Hunc plerique uelut certißimum exploratorem necandum mox censebant: Alij cū suspectum se Palæologo uideret, sponte & sincera fide transiisse, aculeo etiam diuina ope homini, qui olim sacra Christiana coluerat, expiandæ ueteris perfidiæ iniecto. uicit ea sententia ut attributis ei sex custodibus diligentißime obseruaretur. Ipse interea rogatus de apparatu, copijs, cōsilio hostium, grauiter prudentérque disserebat. Prægrauant tamen dicta factáque eius multa, ut quasi explorator missus fuerit: repetitóque exēplo Tarquinij iunioris et Zopiri, Rhodum sese proditurum Mahometi spoponderit: ita ostendit se infelicē cui Christianæ persuasionis ueritas posterior ambitione & opibus fuit. Quatiebat interea frustra admotis machinis mœnia hostis: pilæ tamen sæpißime præteruolantes priuatos infestabant. Itaque Palæologus retulit animum ad ueteris consilij & spei Nicoleæ turris occupandæ. Ex his ligneis turribus, quarū suprà meminimus, ingentia saxa eáq; rotunda in eam uoluebantur. Quin & nuper cum trecentas machinas minores admouisset, quæ pars in occasum uergit, ita quassata est, ut ingētia ea saxa quæ extra

tra turrim collocata erant, aptißime ad uim depellẽdam, corruerẽt: quorum ruina ingens exauditus est fragor: Signinum tamen aliáque ædificij opera integra manebant, mortario necdum excusso. Commoti sunt grauiter Rhodij ea ruina. Sed Dãbußius per industrios homines hortabatur moderate eum casum ferrent: ipsi se interea contra fortunam cautius pararent & armarent: curaturum se ne turri etiam quæ tanta ruina prostrata sit potiatur hostis. eademque paßim concionantem audiere Rhodij libenter Antonium Fradinum sodalem Franciscanum, doctum hominem & studijs optimis deditum: cuius oratione cum essent moniti ne ita caderent animis, quasi aliquid euenisset quod fieri posse nũquam putassent: essent uero eà mente quam ratio & persuasio Christiana præscribit, placate ut si quid etiam impendeat, ferant: acrius illi ad uim depellẽdam accensi sunt. utebatur ille oratione & celeri & cõcitata, & uerbis efferuescentibus, quibus id assecutus erat ut unus aptißimus eßet, & ad populum languentem incitandum, & ad effrænatum moderandum & placandum. Interea cum se potituros turri putarent hostes, Dãbußius equites Rhodios delegit, qui locum tuerẽtur: Fabritio Carretto imperauit, fossas, propugnacula, nouasq; munitiones intus excitet, quibus uis hostium arceatur: huncq; cum reliquis præsidio reliquit. Ipse nauicula uectus locum ipsum lustrauit, & quæ muniendo eo necessaria erant, ut accelerarentur continuatis noctu diuque operibus curauit. Ibi uerò cubicula quibus Rhodij equites insederant, ita oppleta saxis arenáq; uisa sunt, uix ut recipiẽdis illis uacuus inueniretur locus. Excitata est alia munitio circa antemurale & turrim quæ à diuo Petro nomẽ retinet: Ex eo loco usque ad molẽ, quæ

protrahitur uersus turrim Nicoleam, quãdo mare ibi parum profundum & interdum uado inuento permeabile erat, in ualle & fossis equites Gallici & Hispanici notissimæ uirtutis Craono et Scaligero ducibus collocati sunt; qui facilè reliquis auxilio essent. Sed & machinas bellicas plures circa mœnia auehi iussit, quibus naues faselosq; Turcarum, qui sese accingebant ad turrim occupãdam, deprimeret. Nocte ingenti ululatu quid pararent ostendebant. Prima luce timpanis omnes excitati, ingens undique strepitus. Turcæ nostros inuadunt: machinarum fragor ad cælum ferri. Qui turrim defensabant, contra acerrime niti: neq; ullus quàm in dextra spem habere. Sagittæ utrinque uolare, intenti illi nostros loco pellere, nostri fortiter uim arcere. Illi rursus plurimis locis loca semiruta oppugnare: nostri saxa uoluere, quibus multos in mare præcipitabãt: maius illis studium Turcas sauciandi, quàm semet tegendi. At dum fessis & saucijs recentes undiq; Alexius Tarsius (nam is eo die Palæologo ægroto Turcis præerat) submittit, scalis Turcæ propè summa occuparant: cõcurrunt Latini, lapides, tela, ollas præterea pice sulphureq; igneo plenas ingerunt. Addunt alij funibus & restibus, quæ ad instar scalarum apte compactæ fuerant hamis et harpagonibus ferreis, quas edocti erãt mira arte in turrim summo impetu uibrare Turcæ, fatigatos Latinos. Turcæ principiò resistere: deinde ubi omnes scalæ hamæq; comminutæ sunt, multi afflicti, multi præcipitati in undas, pauci integri, magna pars post horam diei tertiam uulneribus confecti, Alexio iubẽte inde se subducunt. Eo prælio Antonius ipse Dãbussij frater, unà cũ ipso Dãbussio interfuit. Octingenti Turcæ necati sunt: uulnerati mille: præter eos qui in undas excussi iacuere.

cuere,quorum maior numerus,certo tamen iniri non potuit. Ipſe Dãbuſsius, *excuſſa lapide caßide territis alijs, pileo ſumpto nihil remiſit de priſtina diligentia,quin ſuis ſemper præſtò adeſſet:ſagittam quoque in fœmur impactã,clypeo diuertit, & Fabritio Carreto oranti ſubduceret ſe periculo,cum illi proximus Benedictus Aguius à manu ſeruus cecidiſſet,tibi(inquit)tuiq; ſimilibus labores hi mei ſudant;præſagiens et uaticinans Carreto ſummam Rhodij imperij poteſtatẽ,qua & poſtea potitus eſt. Ipſe quoque Antonius Dãbuſsius prægrauante Turcarũ multitudine, ingenti arca è ſatu longinquo loco humeris uecta,ingenti ſtrage proiecta ea multos eliſit & oppreſſit. Sequenti die ad claßicũ paludatus Dãbuſsius,& comitatus equitibus ornatißimis,qui phaleras equorum & arma auro & argento polierant, Rhodum redijt. ubi ei concurſus priuatorum Rhodiorumque omnium mirabilem in modum incredibili multitudine præſtò fuit. Nihil exoptatius aduentu illius, nihil charius. plebs Dãbuſsiũ ad cælum tollere:resq; illius geſtas ſummorum imperatorum uictorijs anteponere. Fortunam eius qua paulo duriore conflictari uideatur,fortunæ qua reliqui Reges florentißima utebãtur præferre. Supplicationes ob res proſpere geſtas decretæ. Antonius Fradinus ſacro die cõcionatus populũ edocuit,uni* CHRISTO OPTIMO MAXIMO *tantæ uictoriæ fructum acceptum ferendum:uotiq; reus Dãbuſsius in ſacratum fanũ diuæ Virgini profectus eſt,quo damnatus ſpectante omni populo & Deum & ſacram Virginem obteſtatus eſt,auerterent iram à Rhodijs, & in uilißima Turcarum capita tranſfunderent. Palæologus ea ſpe excidens, admotis rurſus machinis quatiebat mœnia,parans aditum qua ſui irrũ-*

perent. Sed & acriter Turcæ urbem oppugnabāt, erectis propugnaculis è regione montis qui uergit ad Septentrionem, eo loco quo supplicium de sontibus sumi solet. Loco excelso machinas admouent, quibus & mœnia & domos Rhodiorum concutiebant. Nec id fefellit Dābußium, itaque Iudæorum hortos domosque ibi adiacentes ipse diruendas curauit. Ibi fossa & uallo locum ambientes, erecto etiam muro secundum fossam, ne eò peruaderet hostis effectum est. Nemo ab eo immunis opere fuit, uel omnibus paßim ad tam utile opus operā sane quàm lubenter deferentibus, uel motis ipsius Dābußij labore qui lapides, terram, calcem, arenam suis ipse humeris auehebat. Huius exemplo & exteri negotiatores & Iudæi ipsi, cum Gallicos equites tā cupidos uiderent loci muniendi, operas quoque suas in id opus contulere. Franciscani quoq; quidam è Gallia una cum Fradino, qui Gallia exulabat quod liberius aulica uitia Oliuerio Dano præsente accusasset, ipsi quoq; plaustris subuectabāt sabulum: totaq; ea oppugnatione armati negotia attributa strenue curabāt, ut eo maxime motus Dābußius uictor, cœnobium diuo Francisco ædificandū magnis sumptibus curarit. horum commotæ exemplo & mulieres ipsæ Rhodiæ, & quæ deo addictæ erant, dum alij incūbunt operibus, cibos occupatis præparāt: ipsæ quoq; si quæ uirili corpore apparuere, cætratæ armatæque uisæ in transuectione publica, quô hosti è monte spectanti maior numerus uideatur tuentium urbem. Sed tamen hostis machinarū aßiduo impetu ita ꝑfecit, ut sterneret partem muri: nocte quoque saxa uoluentes multos è Rhodijs opprimebant: ita Dābußius collapsa celeriter reficere, intus nouas fossas erigere, has leuiter arena ligno superiniecto

perinie cto tegere, proximè picatum apparatum sulphureumque admouere, ut si ea hostis irrumperet facilè opprimeretur: quod Palæologus *per exploratores intelligens, irrumpendi consilium distulit.* Georgius *transfuga futura ea prædixerat* Rhodijs, *uel uere ita sentiēs, uel aucupaturus eo nomine apud eos fidei opinionem. Cum autem eorum saxorum impetu quæ ingentia in oppidanos uoluebantur uarie omnes afficerentur, pueros & mulieres quæ bello inutiles erant in hortum conclusit* Dăbussius, *annona affatim illata: eum tabulato ita contexit illæsi omnes ut fuerint.* Noctu *pleriq; in cellis uinariis, antris & speluncŭlis, concauisque locis & tectis firmo opere desidebant, facilius diu uitantes saxa: multi quoque in ædes sacras se abdebant: ita cum omnes latibulū & perfugiū noctu quærerēt, nihil hostis ea oppugnatione profecit.* Neque *tamen* Palæologi *animus minuebatur: at quotidie plura agitare, machinas rursus oportunis locis admouere. ubi multa agitanti nihil procedit, per transfugas aliquot, qui nondum indicto bello subdole* Rhodum *speculati* Dăbussij *consilia ierant, parat ueneno* Dăbussium *tollere.* Rumor *interea dissipatus est, auctus* Calibassæ *iunioris uanis imposturis, qui à* Mahomete *in castra missus fuerat, adfuturum mox* Mahometē *ipsum cum centū hominum millibus, & machinis mille quingētis insignibus.* Eo *rumore ita* Itali *aliquot* Hispani *quoque &* Nauarri *consternati sunt, ut conuenticulis actis quærerent, saluū ne esset* Rhodiū *imperiū: ipse* Dăbussius *nō minuēdo neq; negando rē, at præterea augēdo addendóq; cōfirmabat: uocatis ijs qui seditiose iam missionē flagitabant, aphractis se quas in terras uellent auehēdos curaturum ait, modo desināt quærere quantæ essent hostiū copiæ.* At

si odiosi esse pergãt, inferias se Murato daturum, iugulatis omnibus: Rhodũq; Gallus solis iuuantibus & Rhodijs, cum Veronensiũ cohortibus quas lectissimas Benedictus Scaliger adduxerat, defensurũ se edixerit. At hi ad frugem redeuntes pœnam ultro in se depoposcerunt: ut obliterata seditionis infamia, cum tumultuosissime adesse hostes dicerentur, proriperent se nec redirent nisi multis capitibus conto elatis. Sequentibus quoque oppugnationibus maximo usui fuerũt, perforatis aliquot hostium tormentis, repentina eruptione: Nec tamen erũpere eos sinebat Dãbussius nisi attributis Aruernis equitibus, ut Palæologus rem esse sibi dixerit cum bellicoso Cantabro, Quiriniq; & Magni Caroli uetere progenie, et Hispano indomito: nouerat enim per transfugas à quibus ea eruptio fuisset tentata. Interea Ianus Dalmata transfuga in urbe disquirebat, quo pacto ueneno Dãbussium adgrederetur. Denique omnia tentando socium sibi adiungit Pythium Epirotam: erat is Mario Philelpho familiarissimus, qui erat Dãbussio à secretis. eum uerò & patris Frãcisci nomine, cuius nomen celebre erat, et quòd eius opera crebrò uteretur in præscribendis epistolis & Græcis et Latinis, & quòd humanitate eius in consuetudine quotidiana magnopere delectabatur, liberalissime fouerat Dãbussius: recẽti tamen seditione cui is hæserat, excidisse uidebatur amicitia; ut tamẽ remissione usus leuata et dissuta magis quàm extincta uideretur amicitia. Hunc Pythius anxium aggreditur, hortaturq; pœnas petat uiolatæ amicitiæ. Id adeò mature posse euenire, si ueneno parent Dãbussium tollere: esse id ei facillimum cui cũ cocis, pincernisq; Dãbussianis familiaritas sit. Sed ille cum simulasset sese ea curaturum, quæ maneãt præmia exquirit:

rit. Ille Palæologi literas ostendit, quibus rem acceleret monebatur, quamcunq; participibus facinoris fidẽ dedisset, se prestaturũ. nec tamen (ne res deprehenderetur) subscriptæ erant: tãtum prima literarum. nomina latius à tergo scripta uisebãtur. Marius, uti & ingenio, et optimis studijs quibus erat deditus æquum fuerat, cum recepisset se curaturum quæ in rem uidebantur, cognitis insidijs ad Dambusium pergit: & rem omnem uti acta erat, enarrat. Deprehendi mox ille iubet & Ianum et Pythiũ. Pythius interrogatus de insidijs, quid egisset cum Mario, quid parasset, principio negare; deinde dissimulare; pòst ubi tormenta admoueri uidet, omnia uti parata erãt aperit: docétq; magnis se præmijs solicitatum ut Dambusiũ ueneno tolleret. Igitur Pythio gula laqueo fracta est, Iano caput truncatum: Conscij duo tãti facinoris nominati, cognito indicio mox urbe profugerant. Mariũ deinceps ardentius complexus est Dãbusius, à quo nulla simulatione antea se cultum aut obseruatum causa temporis, sed uerissimo mutuoque amore intelligebat: præsertim qui in eo lumen insigne probitatis, & fidei indicio hoc delato perspexisset. Palæologus diu in incerto habuit quidnam consilij caperet, detectis domesticis insidijs. Redijt autem rursus ad Nicoleã turrim: prius tamẽ parat comminuere eas munitiones quas Rhodij circa littus maris erexerant. Antonius Dambusij frater animaduerso eorum consilio, quinquaginta ex Italica statione delectis, exitu clanculum subtus terram parato, summo eos silentio emisit, circa locum quo incipiebant hostes ea moliri: sublatísque repentè scalis, telis, gladijs, lapidibus, in fugam Turcas uertere, dissipato eorum apparatu: decem ex hijs necatis, quorum capita hastis uictores extulere. Eos palàm lau-

datos multis præmijs Dăbußius donauit: ac tanti eis honores habiti, ut in honoribus decernendis quasi nimius & prodigus reprehenderetur. Iam Turcæ machinationes suas summa industria turri admouent, sperantes sese munitiones Latinorum fracturos. sed quæ hi diruebant, mox multitudine operarum & militũ reficiebantur. Ineunt autem nouam de integro rationem, ut ponte constra to ex transuerso, prodirent ex fano Antoniano usque ad turrim. Pons ex uarijs lingnis constratus est, cui inerant aditus desuper: ingentes porrò claui suffixi: ita latus, ut exciperet sex homines armatos prodeũtes. Hunc per ma re funibus oblongis & grauibus obstrictũ transferre pa rabant. Geruasius Rogerius è Britannia minore rei nau ticæ peritißimus, noctu indicãs suis magnum nescio quid se moliri, in mare insilijt, summáque celeritate usus, funes quibus pons illigatus erat inscidit: deinde ordine rem, uti erat gesta, in urbem rediẽs enarrat Dăbußio. Huic ille summos honores habuit, donauitq; ducentis nũmis aureis pro concione etiam publice laudatum. Hæc ubi frustra fuere, parant hostes põtem subductis pluribus nauiculis, in turrim educere: simul etiam faselos alios & põtones miræ magnitudinis, quibus abundabant, subducũt onerantq; eos tormentis bellicis: ut & uno eodemq; tempore alij Latinos, qui præsidio turri relicti erant infestarent, alij ascensum pararent, alij machinis eos terrerent. Nouo præsidio mille delectis equitibus locũ auxerat Dăbußius, intusq; omnibus paßim intentis nouas munitiones pararat. Repẽte nocte signo dato Latini inuaduntur, sed sagittis, globisq; æneis pelluntur hostes. Magna rerum hominumq; strages, nocturno fragore ululatúque circunsonante: cymbis transuehitur pons: sed machinas aliquot

quot bellicas Dãbußius ita apte direxerat, ut hæ & põtẽ & reliquũ apparatum cõminuerint: et quatuor myoparones & pontones aliquot onustos bellicis tormentis perfossos dißiparint: ubi multi quoque ex hostibus submersi sunt. Nec tamen remittebant hi aliquid de pristina oppugnatione, nanque multitudine tormentorum bellicorum abundantes, uarie Rhodios infestabãt: qui & ipsi alijs tormentis tormenta hostilia subuertebant. Protracta est ea oppugnatio ex hora noctis tertia, usque ad horam diei sequentis decimam. Palæologus ubi uidet suorũ minui numerũ receptui canit, & ardens ira in castra redijt. Fluitantia hostium corpora diebus sequentibus ripæ appulsa sunt, & spolia à Rhodijs lecta. Duo hominũ millia & quingenti desiderati. Eadẽ nocte duo è Creta stipendiarij, qui transitum ad hostes parabant, intercepti ceruice luerunt. Circa eam muri partẽ ubi Iudæi & Itali excubabant, rursus incumbunt hostes: ac die quidẽ nõ desinũt mœnia obruere, nocte uero actis cuniculis, muro quàm maxime instant: fossas quoque perfodiunt, easq; ne uideantur obtegunt arboribus. Munitiones nouas erigũt, easq; uiburnis tegunt, ut inde cõmodius machinas æneas admoueãt. Erat ingẽs uel fossa uel hiatus haud lõge à muro, quem illi multa arena multisque saxis illatis, peræquare instituebant, ut inde ueluti dorso parato cõmodius in murum scandere eis liceat. Consulit Dambußius quid agendum, quo pacto disturbandæ hostiles munitiones. Placuit Liguris equitis Caroli (quem quidã aiunt è familia Arruerensiũ Sixtiq; Pontificis fuisse) qui machinam ligneam die quidem struendã, nocte uerò altius promouendam docuit, qua ingentia saxa in hostilia opera laceranda emitterẽtur. Nec spem Dambußij ille

fefellit,ita ingentia saxa nocte emittebantur altius promota machina, ut munitiones eorum comminuerentur. Placuerat eodem authore, ut uacuaretur fossa ea quam exæquarant hostes:ita nocte cuniculis actis eo multi cõcurrere, ut magna parte hiatum uti antea uacuũ reddiderint. Palæologus tot se repentè circunuallatum angustijs fatebatur, unde nunquam emergeret: Calibassa tamen consilio nõ desinit quatere mœnia. Dambusius cum fratre sanctioreq; consilio ex Aruernis equitibus, et Liguribus & Veronensibus disquirit quo pacto se hac expediat turba tanta; iam ruentibus muris qua Iudæi et Itali excubias agebant. Decretum est iuxta hortum uicinum extruẽdum alterum murum, densatum latitudine geminarum palmarum commodum esse: mox figere ima terra paxillos è ligno tenacissimo: diffundi deinde dispergique uisci copiam, diu multúmque commixtam aqua & irrigatam, intra arborum ramos quæ mox comprimatur. ut constitutum erat mox opus procedebat: nec id Calibassẽ latuit. Dat igitur operã ut impediat opus Latinorũ, adhibito plurimo igne artificiose admoto. hic magna industria inferebatur doliolis plenis pice & sulphure, aptissimus incẽdio mouẽdo. Accedebãt loculi & sacculi oppleti lana, & canabi ferro intermixto, (alij ramẽto, scoria, & ferri excremento oppletos uolunt) quibus ille existimabat se munitiones deleturum. Sed accidit ut austro reflãte, uel quod uerius est imperitia eius qui machinis ijs erat præpositus, uanus is esset conatus, multosq; ex hostibus absumeret. Ipse quoque Dambusius quid hostes machinarentur per transfugas intelligens, breuibus illatis machinis multos pſternebat: unde Rhodijs Latinisq; aucti animi. Georgius trãsfuga prius in eum locum perdu-

ctus

ctus fuerat, uti consuleret qua arte eludendi essent hostes: isq; cum perfunctorie agere uideretur, ad extremũ consuluit, ut noua eaque altiuscula erigeretur machina, unde impeterentur Turcæ. *Hæc dum pararentur, machinis hostilibus uexati sunt* Latini *acerrime; ita diffidere omnes illius consilio, ut transfugam fallacißimum ad supplicium raperẽt. Sunt qui inuito* Dambußio *discerptum à furibunda plebe scribant. Sunt qui acerrimis hominibus datum ad quæstionem, ordine retexuisse narrẽt, quo dolo in urbem transierit, quibus artibus* Rhodum Mahometi *daturum se pollicitus esset: quibus simulationibus alias quoque urbes aut pellexerit ad deditionem, aut inuitas diripiendas, elusis ciuibus, ei tradiderit: ita laqueo illi gulam publice fractam. Eius supplicio accisas spes aiũt* Palæologi, *qui etsi omnibus modis insidias parabat* Dambußio, *intelligebat tamẽ neque illi ad cauendũ prudentiam aut astutias deesse. Postquam uidet uim frustra esse, neque insidias quas* Dambußio *faciebat prospere cedere, quando quæ ui tentarat aspera fœdáque acciderant; constituit alijs astutijs* Latinos *opprimere. Scri-*
" *buntur literæ à* Palæologo Græcis *&* Rhodijs, *quibus*
" *narrat bellum hoc à* Mahomete *susceptum, ut eos æqui-*
" *tate & fide tueretur, oppressos iam* Latinorum *serui-*
" *tute. Principio eos uirtutis, continentiæ, beneuolentiæ, li-*
" *bertatisque* Rhodiorum *propagandæ uisos studiosos; sen*
" *sim hanc consuetudinem & disciplinam amissam: desitũ*
" *in eos reliquaq; græciæ lumina uideri quicquam iniquũ,*
" *ut iam commoti eorum contumelijs multi patria fortu-*
" *nísque carere maluerint: id esse clarißimum &* Antonij
" Meligali *& plurium aliorum exemplo. Tandẽ aliquan-*
" *do miseræ patriæ consulant: libertatis legumq; præsidiũ,*

quod improbitas Latinorum eripuit, restituant: ne eos patiantur licentia rapinarum quasi rabie, ad singulos integrósque procedere: Dambußium ne audiant, qui angatur ac laceretur animi cupidine, & noxarum metu inquies, abutaturq; eorum facilitate: sibi ipsis consilium salutare capiant, antequam copijs rursus admotis ferro atque flamma Rhodum subuertãt. His literis publice lectis, Rhodij Dambußio respondere, pollicitationibus plenißimis insidiarũ se nihil moueri, à Græcis uerò, sibi, Latinóque omni nomini paratißima esse omnia consideret. Iuberet demum quæ ad Rhodum tuendam pertinere arbitraretur, omnia se diligenter studioseq; curaturos, profuso etiam sane quàm libenter suo, liberorũ, uxorumq; sanguine: quæ cum facerent, amorem ergà se Dambußij Latinorúmque imitaturos, merita non assecuturos. Rursus è græcis transfugis mittuntur legati ad Dambußium, qui intromißi uarie eum ad deditionem, Mahometis etiã ostentatis præmijs, accendebant: monuerunt uideret etiam atque etiã quò progrederetur proclinata iam re: nõ eandem illi semper occasionem in conditionibus æquis ferẽdis & impetrandis futuram: cogitaret, ne se Latinosq; omnes funditus euerteret; nec se prudẽs sciensq; eò demitteret, unde exitum uideret nullum esse. His respõdet Dãbußius, consilijs se hostium libẽter minime uti integris rebus, afflictis uerò constanter se uitam quàm DEO OPTIMO MAXIMO debeat redditurum: idque potius quàm ad ullas deditionis etiam honoratißimæ & utilißimæ leges ueniat. cũ legati præstito aliquo obsequio Mahometi non ad deditionem sed ad societatem se eum hortari diceret, tum Antonius Dambußij frater, Tu quidẽ ait frater uerbo ad societatẽ, re quidem certe ad præ-

dam

dam certam peteris. Ita uiratis insidijs legati digrediuntur. At Palæologus ubi nullis conditionibus bellum componi posse uidet, noua rursus cõsilia capeßiuit. Parari itaque iubet omnia tormenta, & trigesimo die post uanam oppugnationem Nicoleæ turris, & die & nocte ita pergit sternere mœnia, leuioráq; alia tormenta in urbem altius emittere, ut quatuor diebus integris atratum cælum, & fulgura emittentem condensatum aërem stridore & fumo sulphureo omnes dicerent: & erant aliquot turres altißimæ, iámque parte una muri ita prostrati ut ad irruptionem hosti locus datus uideretur. Quinto Calẽd. Augusti. inuadunt urbẽ, multitudineq; prægrauante muro potiuntur; ibi figunt uexilla: idem faciũt circa turrim Italicam: sed à læua & sinistra accurrentibus Italis & Cantabris, quibus & subsidio uenit Antonius Dambußius cum nobilitate Aruernorum, pellũtur hostes; & mutilatis corporibus alij cadunt alij præcipitantur. Qua in re Caroli Montlij Aruerni equitis nobilitata est uirtus. Erant quatuor scalæ quibus ascensus & descensus patebat in uicum Iudæorum, quo loco fuit ea irruptio. At cum animaduertisset Dambußius unà Turcas in urbem descẽdere, comminuta ea qui temere irruperant discerpti sunt. Altera scala cum iã instarent hostes, ipse Dambußius cõscendens impetu facto sæpe hostem ferire, strenui militis & acris officia exequi, temere inuectos disturbare: alios quoque equites Rhodiósque inducit, qui hostes perturbatos loco depellunt. Multi cum cecidissent, rediere tandem hostes in castra. Eo prælio plagas accepit Dãbußius quinque: harum unam circa mamillam dextram, letalẽ medici dicebant: Dei tamen ope emersit ille ex incommoda ualetudine. Cæsa Turcarum tria millia: addũt alij quin-

gentos & trecentos, qui concisi sunt in uico Iudæorũ. adduntque & perterritos hostes et destitisse oppugnatione inspecta in aëre cruce insigni & uirgine fulgente, quæ manu scutum & hastam gestabat: astitisse huic synthesi hominem indutum, stipatum insigni nobiliũ comitatu, quasi pararet obsessis ferre opem. Iacobus Sadoletus scribit fulgore insolito cælitus ad confirmandos nostros apparente, plerosq; Turcarum in acie, sine uulnere, sine sanguine, sine ulla aperta ui cecidisse. At Palæologus cum suorum numerum imminutũ uideret (cæsorum enim numerũ ad octo millia sauciorum, ad quindecim millia multi protrahunt) anxius trahere cum animo suo, omitteret ne Rhodi oppugnationem quæ frustra hactenus fuisset, an fortunã opperiretur qua sæpe prospere usum se meminerat. Hæc cũ plures dies noctésque æstuans agitasset desperans uictoriam, tandem deliberat suos inde educere. Accelerauit cõsiliũ profectionis fama, quæ ante paucos dies percrebruerat Latinorum auxilia è Gallia, Neapoli, & Roma aduẽtare. Ferdinandus Neapolis Rex subsidio Rhodijs mittebat naues duas duce Ioanne Poo, refertas militibus, cõ meatu, machinis; hæ portũ inspectantibus Turcis ingressæ sunt: emisere tamen hi in eas machinas bellicas, quarũ impetu malum unius diruptum est. Harum una cum deerrasset paululum, Palæologus missis uiginti myoparonibus, eam inuadit. effusi erant omnes in hoc spectaculum. tribus horis integris pugna protracta est dum hostes circũuenire nauim parant: sed ea talibus erat machinis munita, ut respirandi hosti nullus locus daretur. Elapsa tandem tribus depressis myoparonibus ad Rhodios se recepit. Erat in naui ea Neapolitana Frãciscus Auersanus à Sixto Põtifice literas afferẽs, ante decimũ quintum diem, nisi

nisi interea solutā obsidionem Dambusius nunciet, se ingentem nauium, faselorum, hominumq; multitudinē missurum: libenterque omne ærarium pontificiū in tam sanctam expeditionem exhausturū. Hæ literæ publice cum essent recitatæ, recreati sunt omnium animi gratiáq; habita Pontifici. At Turcæ succisis prius arboribus & uineis, abactoq; pecore quātum licuit inde sese proripuere. Posteriore ea oppugnatione sunt qui ita Turcas sibi certam urbis direptionem adfuturam crediderint, ut octo millia palorum adduxerint; quibus publice denūtiarint se palis podici impactus, fixuros totidem Latini nominis: repertíque sunt circa zonas cæsorum funes, quos in Latinos, ut nō dubio euētu, portauerant. Tribus integris mēsibus obsidionem tulere Latini, magna animi constantia; aut ut alij malunt octuaginta diebus. Christophorus Richerius cœptam obsidionem ad undecimum Calend. Iul. solutam ad sextum decimum Calend. Septembr. ait. Hæc habui, quæ de Rhodij priore oppugnatione scriberem, ut obliteratā penè Dābusij memoriam ab obliuione hominum atque à silentio uindicarem: qui cum bello asperrimo premeretur, armis, machinis, militibus multis spoliatus, occupata etiam murorum parte, nūquam defessus sit uel uitæ iactura de sacrosanctæ nostræ persuasionis honore, Rhodiiq; salute pugnare. Non doli, non insidiæ, nō multitudo Turcarum, non aduersa asperaq; res ingentem eius animū subegit, quin quem uirtute adeptus erat principatum simul cum anima retineret. Quæ multis bellis militans uiderat, quæque ab adolescentia à prudentissimis uiris tradita, memoria & scientia comprehenderat, his aduersis rebus usus est: atque ita semper instructus fuit, non modò tranquilliora ut læte ferret, sed omnia turbi-

dißima etiam si essent, tamen ex conscientia et factorum & consiliorum probatißimorum, quæcunque acciderēt, fortißimo et maximo animo ferre paratißimus esset. Atq; » is quidē magis prudentibus consilijs, ut qui sese antea ad- » uersus tātam potentiam munierat, & sincero cultu diui- » ni numinis, quàm magnitudine uirium ferocißimos ho- » stes depulit: cuius utinam exemplo Pontifices Maximos, » Cæsares, Reges, Regulos, liberos populos, ea cupido exer » ceat; ut quàmprimum labantem rempublicam Christia- » nam fulciant: Labefactatoq; Turcarum imperio decora » Christiani nominis priuatis commodis potiora habeant: » neque sacrosanctum CHRISTI nomen apud Afros, » Asianos, Græcos, Macedonas, Illyrios, Tessalos, Hūgaros, » Aegyptios, Iudæos, tabescere uetustate, ac per summā so- » cordiam dilabi patiantur. Eniterentur porrò & conten- » derent, ut longi temporis usuram qua caruit Christiana » respublica, intermisso officiorum debito, & industria et » fortibus consilijs, & magnitudine copiarū sarcirent: tan- » tumq; studij, operæ, laboris, pecuniæ, ad conficiendū bellū » conferrent, quantum maiores suos, quorum pietate aucta » habent quanta quanta sunt aut imperia aut regna, con- » tulisse exploratum est: ac nisi sui ipsi morosi æstimatores, » fructus quos uetus inertia desidiaq; Christo substraxit, » oēs à seipsis exegissent, hac amplitudine imperij, hac ma- » iestate regnorū, hoc splēdore dignitatis, nō se satis dignos » iudicarēt. At enī quousq; tandē illi desinēt in mutua cor- » ruere uulnera? quousq; desinēt multipliciter animos curis » atq; uigilijs fatigare, uicinos ut ꝓpinquos, affines, fœde- » ratos Reges regnis spoliēt? quē ad finem sese efferet præ- » ceps hæc & inquies ambitio? Quid expectāt nisi ut Græ- » corū et Aegyptiorū exēplo antè opprimantur quā anhe-

lantem

» lantē Christianorū omnium perniciē Turcā, debacchantem inaudita crudelitate, sitiētem Christiani cruoris, depellere poßint? An non obsecro intuentur quid Trapezūtijs, Byzantijsque; quid Mycenis, Andronopoli, Spartæ, Mothoni tam immani seruitute oppreßis acciderit? En uidemus lugere Græciam, Macedoniam plangere, eiulare Cyclades, Cariam dolere, Phrygiam ingemiscere, Dalmatiam queri, Tessaliam mœrere, tristari Bœotiam; superata septē ostia Nili, Alexādriam omnémq; Aegyptū domitā, occupatā nuper maiorem Vngariæ partem. Fugisse Arabes, Hierosolymam iugum ferre coactam, formidare Carras, metuere Persas, expauescere Assyriā, & interim semper putamus nos ab isto periculo uacuos futuros? usq; eo sumus eneruati ut ruinam proximam longe malimus spectare & otio tabescere, quàm in uenientem procellam diuertendam incumbere? Profectò nisi tandem nobis cōsulimus, qui hactenus tantos terrores iecerit atq; denuntiarit, malū dabit Christiano nomini: Eruptura sunt pessima consilia in capita magnatum, neq; sinent ætatē nostram quantumcunque diuturnis laboribus deuexam, ad otium domesticarum curarum spectare. Expergiscantur itaque tandem Reges, Pontifices, Cæsares: si stant, ingrediantur; si ingreßi sint, currant: si currere cœperint, aduolent, ut flagitiosam, impiam, sacrilegam Turcarum uim Christianæ existimationi petulantius illudentem, oppugnent, lacerent, cōtundant, deleant. Excutiāt se ipsos aliquando: magnitudinem animi excitent: ad pulcherrimū opus contento cursu nitantur. Impertiantur Christianū nomen hoc beneficio, ut tot gentes laboribus eorum conseruatæ, libertatem & salutem gloriæ fortitudiniq; eorū acceptam referāt. Sed reprimā iam me, nec insequar hæc

longius. Quæ quoniam in hunc locum semel incidissem, admonendos eos putaui, ne per uniuersum orbem terrarum uastitatem, bella, cædes Christianorum, oppressorũ indigna seruitute gemitus, passim exaudirentur. Cæterũ CHRISTVM OPTIMVM MAXIMVM *precor, ut quocunque modo agent, ea eis res reiq; publicæ Christianæ prospere ueniat. Ac de priore quidem Rhodi oppugnatione hæc dicta sint. Reliquum est ad posteriorẽ expugnationẽ ueniamus, in qua consultò breuiores erimus, cum & extent Gallice scripti commentarij eius historiæ locupletissimi à F. Macedonio, Gallo eodem, equitéque Rhodio, qui huic bello interfuit: & Latini multi, ita tamen scripti, ut alij ab alijs multis locis dissentiãt, qui & in linguam Italicam uersi sunt. At hoc non scriptorũ esse uitium arguere debemus, quippe eodem loco dum diuersis locis urbs oppugnatur, omnes non possunt interesse: quos consecuti multi sunt in eodem historiæ genere uersati. Cum Fabritius Carretanus Rhodiorum Imperator è uita emigrasset, comitijs habitis de nouo Imperatore deligendo, accidit ut Philippus Villarius Liladamus Gallus, & Thomas Docrans Britannus æquales calculos ferrẽt, nulla habita ratione Antonij Meralij Lusitani, cuius præproperã prẽsationem omnes repudiarũt. Vbi æqualia sunt suffragia, uetere Rhodiorum more, est in potestate primi maximique equitis qui ad ea comitia delectus sit, renuntiare utrum malit. Is igitur Philippũ Liladamũ cũ renuntiasset, è Gallia ille salutato prius Francisco Rege, uocatus tãdem Rhodum peruenit. Ex eo tempore Meralius, qui nullum calculum tulisset, mirandum in modum fuit abalienato animo, non à Villario solùm sed à Rhodiorum omnium libertate. Eo odio percitum atq; actum*

præci-

præcipitem, non dubitasse multi scribunt & in se & in Rhodios pessime consulere, & nouandis rebus studētem communicasse clanculum cum Solimano, quibus artibus Rhodo potiretur. Etiam dissipatis rumoribus cũ parare diceretur classem, arma, milites Solimanus ad Rhodũ oppugnandã: mittit Villarius Ioannẽ Lupũ Aruernũ circa uicinũ mare, ad explorãda hostiũ cõsilia: atq; is faselo suo comitatus aliquot aphractis intercepta naui Turcarũ eã Rhodũ pduxit: ex captiuis notissima fuere Rhodijs hostiũ cõsilia. Dispari euẽtu Alphonsus Trotus et Iacobus Xaicus alter à piratis, alter fide ab hostibus data dũ in colloquium uenit, intercepti & abducti sunt ad Solimanum: qui cum Xaicum uerborum contumelijs infesto ore lacerasset, tormentis quæstionem habuit de consilijs & apparatu Rhodiorum: ac tam fuit immemor humanitatis, quã interdum ostentare solet, ut suam insatiabilem crudelitatẽ in hominẽ fide publica abductũ, exercuerit. Menetonus eques Gallicus uitatis insidijs, subduxit se huic procellæ. Annona deinde & molis ligneis, reliquóque apparatu ad obsidionem tolerandam necessario, purgatis etiã sordibus urbis & murorum propugnaculisque lustratis & instauratis, ubi opus esset, muniit Rhodum Villarius: uocatósq; Rhodios equites acriter accendit ad obsidionis incommoda toleranda, eadémque eisdem & Rhodijs alio tempore cum appropinquare Turcarum aduentus putaretur, per Leonardum Balestrinum Genuensem Pontificem Latinorum apud eos, & Rhodijs per Clementẽ Episcopum Græcorum proponi iussit. Balestrinus ex sodali Franciscano ad Pontificatum peruenerat: cuius toto hoc bello & beneuolentiam erga se et fidẽ expertus est Villarius. Clemens ea erat opinionis sanctitate & probita-

te, ut uetere Græcia dignißimus paßim haberetur. Misit interea ad Carolum Cæsarem Villarius, ad Franciscum Galliarum Regem, ad Henricum Britanniæ Rhodios aliquot equites, cum frustra auxilium ab Adriano Pontifice & Leone expectasset: qui eos hortarentur suā quoque rem agi, auxilium Rhodijs ferrent aduersus eos hostes, quibus tandem obuiam nisi uentum sit, annorū aliquot processu in eorum fines irrupturi sint: eósque aut posteros eorum fœdum in modum habituri, & in graue & gloriæ & salutis amittendæ adducturi discrimen: Susciperent uerò communem religionis causam, maiorumque uestigijs consectandis, hæreditatem eorū non minus laudis, quàm regnorum cernerent. Sed hæc occupatis eis distractisq; Belgico Italicoq; bello frustra fuere. Incidit posterior hæc oppugnatio Rhodi in annū M. D. XXIII. VI. Cal. Iul. certior factus est Villarius, qui paulo antea ne prædæ essent hosti, hortos, uicinásque regiones imminentes uastauerat, adesse Turcarū naues cum Mahomete Carra. cœpit classis periculoso aditu sub Rhodiorū cōspectū ferri, sed machinis à Rhodijs emißis mox inde abacta est: seceßitq; in Boium promontorium, quod alij Parobolinum uocant. Sed cum rursus machinis emißis uarie illi uexarentur, in terram paulò pòst subducti sunt. Hieronymus Bartolutius Florentinus cōmunicato cum nauticæ rei peritißimis aliquot consilio, hanc inibat rationem incendendarum nauium hostilium, ut myoparonibus lectißimis & leuißimis quasi eliceret hostes ad pugnā, his occurreret, miraq; arte factitium ignem qui uasculis concludebatur, nauibus hostiū aliquot locis inferret. Sed cū magni sumptus fieri deberent in eam rem, & res periculi plena uideretur, repudiatum id est consilium. Interea copiæ in

piæ in insulam perueniunt: explorantq́; qua parte commodius urbs oppugnari poßit. Placuit occupare eum collem, qui fano ædificato sacer erat Cosmæ & Damiano, spectans in Britannicam stationem. Tricoplerus cum delecta Britãnorum multitudine eam tuebatur. Mostaphes cœpit eum locũ adhibitis emißisque machinis uarie quatere: Pyrrus Apocletus Italicam stationem simul terrere cœpit. At cum loci depreßione frustra hic esset labor, cœpere aggere proiecto, foßis loca aliquot urbis circundare: nãque Turcæ calonum multitudine abundabant, ut eis ad ea opera tum perficiẽda I. Fontanus quinquaginta hominum millia, alij sexaginta adfuisse prodiderint: excisasq́; ab hijs rupes durißimi silicis, & campos montibus aggere æquatos, & complanata fossuris montium iuga. Constabant hi maxime ex Asapis. est id apud Turcas genus militum, quos Turcicæ urbes mittunt exhibito in singulos menses trium nummûm aureorum stipendio, quos Solymanus aut remigum loco aut operarum interdũ habet. Achimetus interea stationem Hispanicam, et Caßius Antoniam portam uicinaq́; locã uarie tormentis emißis quatiebant. At uillarius in eos qui opera hostium accelerabant, cuniculisque agendis intenti erant, suos erumpere iterum atque iterum ex urbe iußit: simul aptißime monet ubi elicuerint hostes, recipiant se: nam machinis se ingentem stragem facturum. Erumpunt Rhodij equites, prosternunt innumeram calonum multitudinem. Mostaphes id intuitus, suos propere castris educit: illi infesti adesse, instare. Hos ludificati Rhodij nunc leuitate equorũ impetum eorum declinabant, nunc quasi conferendi manum cupidi, urgere. Postremò quasi cedentes citato cursu, uarijs locis dispersi, ad suos se recipiunt: cum interea in

Turcas proximos emiſſa tormenta infinitam eorum multitudinem proſtrarunt. Id Moſtaphes & Achimetus intuiti, pluteos quibus contegerentur qui operi inſtabant, erexere: Pyrrus machinas opponi etiam iuſsit quæ mox in erumpentes emitterentur: noctúque opera promoueri iubebat, die facilè innumera multitudine Turcarum opera tuente. interea Baſilius quem alij Rhodium alij Cretẽſem fuiſſe aiunt, ſimulato mercatoris officio dum cibos uicino littori quaſi uenales oſtentat, interceptos aliquot Turcas faſelo impoſitos Rhodum perduxit: qui cum principiò rogati de conſilijs hoſtiũ uarias nectere uiderentur captiones, tandem metu tormentorum omnia ordine enarrãt, ut illi Solimani aduentum expectent, interea parum in officio miles contineatur: eius aduentu futurũ ut ſtrato muro peruadere in urbem illi modis omnibus enitantur. Quo die illi adfuturum Solimanum prædixerant, qui fuit V I. Calend. Septembr. eo is adfuit, aduentumq; eius Rhodij perſpexere, emiſſo ingenti undique machinarum fragore, & cum eo uenientibus quindecim bellatorum millibus: is ubi aduenit ut ſe acrem & ſeuerum Imperatorem oſtenderet, multos quos Pyrrus ut ſeditioſos criminabatur, cum ignominia dimiſit: in exercitu recenſendo multorũ increpita inertia, acerbior uiſus eſt. Turris Phari faſtigia eo adueniente, cum ut è præalta explorarentur à Rhodijs multa, diruere hoſtes. Admotis itaq; machinis rurſus uexare urbem conſtituit: proijciebãtur & magno conatu globi ſaxei, quibus parum abfuit quin ipſe Villarius opprimeretur. Immiſsi quoq; ſunt paſsim cupro contecti inſtar pilarum paſtilli bituminati, refertiſsimi pice & ſulphure: rurſus eiuſdem apparatus alij globuli contecti intortis reſtibus, quibus ferrei aculei hærebant: qui

tetrum

tetrum in modũ odoriferi, cum essent acuminati, ubi hærebant, uarie quos impetebant lacerabant. Sed maiorem in modum obsessi fatigabantur, & terrebantur aßidua conquassatione tormentorum ingentium. horum duodecim Basilicos, quindecim Salamandras, tredecim quorum magnitudo alios superabat Crocodilos uocabant illi; prædam aduectam direpta Aegypto: quorũ perpetuo impetu factum ita ut comminuerẽtur mœnia, duriorem ut conditionem impendêre sibi Rhodíj iam uererentur. Turcæ ut tormenta sua sarta tecta seruarent à Rhodiorũ impetu, hanc ineunt rationem; ut asseres contignatione proxima coniunctos supponerẽt, hiq; medio loco introrsum ab axibus sustentarentur, prominẽtioriq; loco restibus ad machinarum extrema diducto, in altitudinẽ ingentem rem euexere, ut tormentorum os apertum uideretur: inde inducto ad foramen igne mœnia quatiebant. diu cum laborassent Latini in disturbandis his operibus, tandem rem illi ad exitum perduxere, non suppetente nostris apparatu pulueris: itaque in hunc celeriter conficiẽdũ suos ipse equos maiores, et delectos ex sua cohorte fidelißimos quósq; Villarius præposuit; in quibus fuere Belgæ aliquot. Solimanus interea increpita eorum segnitia, qui uane tandiu tempus tererent, nouo cõsilio ad turrim Nicoleam occupandam incubuit. Sepserat eam Villarius præsidio delecto ex Gallicis equitibus & Cantabris fortißimo; quibus præfecerat Guydũ Ragusum Gallũ. Admotis tormentis cum sperarent hostes se loco potituros, rursus proiectis ex ea aliјs tormentis Ragusus ita Turcas infestabat, ut tormentarios eorum plures & tormenta ipsa laceraret: ita factum ut omissa diurna oppugnatione, nocte tormẽta rursus illi promouerẽt, nihilominus noctur-

na quàm diurna oppugnatione promouentes. Namq; Ra*gusius, qua parte nocte uerisimile erat emissuros hostes tormenta, ita sua quoque collocata displodebat, ut iurarent hostes patefacta ei prius omnia consilia: suffodiēdis itaque rursus cuniculis* Pyrrus *incubuit circa* Rhodum, Vil*lariúsque his auertēdis, ut utrinque multi desiderati sint:* Britannicum *tamen propugnaculum magna ex parte ab hostibus prostratum est,* Britannis *multis oppressis. & iam ea parte tumultuose nunciatum est* Villario *instare hostē, & muro potiri, cùm ille cum cohorte prætoria adcurrēs, multis necatis hostes loco deturbat.* At Mostaphes *suos reuocans & fessis recentes submittens, præliū acrius renouabat.* At Rhodij, Galli, Hispani *equites pilis plumbeis emissis, simul aductis breuiusculis tormentis, ita lacerabant hostes, ut nihil nisi de fuga consulerent.* Fracti *itaq; & debilitati pedem referunt: at multis cæsis ex* Hispanis *&* Gallicis Britannicísque *equitibus, quorum, ut &* Italorum *quorumdam animi magnitudinem eo cōgressu omnes extollunt, qui huius temporis res gestas conscripsere: ex* Turcis *mille cæsos, alij duo millia addunt, alij mille quingentos.* Illud *quoque prodidere, ex* Britannica *statione machina emissa necatum tormentorum* Magistrum, *qui ob singularem industriam charus erat* Solymano: *& ex* Gallis XX *desideratos, ex* Hispanis XVII, *ex* Italis XIII *aiunt, prorsus ostentantes magna se incuria scripsisse historiam, cum oppugnationi interfuerint, ac nomina silentio obruerint fortissimorum uirorum & immortalitate scriptorum dignissimorum.* Recensent *tamē inter cæsos* Philippū Lommelinū Genuensem, Petrum Melā Senēsem: *&* Michaelē Dargelinuntiū: *inter saucios &* Baptistā Romanū *&* Franciscū Telū Lusitanū, *&* Henricū

Mansel-

Manſelleũ: quin & Gallicus ſcriptor quatuor addit ſauciatas Rhodias mulieres, quæ uaſcula plena pice, ſulphure, & igne immittẽtes, uirilibus ipſæ officijs in patria tuenda utebãtur. Oẽs conſentiunt dũ ignis in cuniculos ab hoſtibus immittitur, intremuiſſe urbẽ eo pacto, ut ruinã oẽs uererẽtur. Addũt & alij ea ſtrage mœnia ita procidiſſe, facilis ut eſſet hoſti irruptio: ſed anxios metu ui tũc abſtinuiſſe. Alij ita acriter ſcribunt irrupiſſe eos, ut aliquot uexilla fixerint in faſtigijs propugnaculorum & murorum: & per ruinas aditum ſibi facilè eſſent paraturi, niſi erectis à Villario prius munitionibus ex aſſeribus et trabibus, ab ipſis Rhodijs loco deiecti eſſent: & ex noſtris tantùm tredecim deſideratos uolunt. Quinto die poſt id prælium rurſus Moſtaphus hortationibus, inuadendum id ſibi Britannicum propugnaculum Solymanus credidit: et iam penetrarant per loca prius diruta Turcæ, Britannosq́; loco depulerant. At Villarius cum equitibus lectiſſimis occurrens, rurſus excitat Latinos: inſtauratur prælium quantum unquam antea. iam qui potiebantur propugnaculo, præcipitati temeritatis pœnas luebãt. Pyrrus & Moſtaphes compeſcunt fugam ſuorum: ita rurſus redintegratur oppugnatio, quæ eò durior erat, quod globis æneis & telis longe emiſſis Latini ſauciabantur. Sed cum ſuis laborantibus Aruernos equites plures ſubmiſiſſet Villarius, tum uere fuga facta, receptui quoque Moſtaphe canẽte, ob cædes purpuratorum aliquot, qui apud Solymanum gratia atque authoritate ualebant. hos alij fuiſſe aiũt ex eo ordine qui apud Turcas honoratiſſimus eſt, quem alij Spachum Oglanum alij Spahiglanũ uocãt: qui eo loco quem Turcæ uocãt Clauſuram, liberaliter inſtituti, ſerijs honorificisq́; nuptijs præficiuntur, quibúſque

& mulieres educatæ apud eãdem Clausuram, & sororores & filiæ nubere solent ipsius Tyranni. fatentur omnes incredibilem ea pugna fuisse animi magnitudinem Emerici Ruiauli Aruerni, qui propè amissum uexillum Rhodiæ militiæ multis cæsis hosti feroci extorserit. Pyrrus non succedente hac parte, ui propugnaculum Italicũ summo impetu paucis postea diebus adoritur, admotis tormentis quibusq; eximijs: eodémque impetu stationem Narbonensem suffossis cuniculis inuadit Cassius. At Gabriel Chierus Narbonensis contrà actis cuniculis, compressit eius conatus, ut & Gregorius Morgutus Pyrri. Emericus Ambosius summus olim Rhodiæ militiæ princeps ingentem aggerem struẽdum curarat, proximũ Italico propugnaculo. Pyrrus cum eum locum altero die cũ Syro milite inuasisset, necatis qui custodiæ præpositi erãt, loco iam potiebatur. undique strepitus quasi capta urbe. Rhodij ciues permixti equitibus, et multi è Franciscanorum sodalitio, et Aethiopes serui aduolantes pellũt Turcas. Pyrrus Turcas integros saucijs submittẽs, rursus aggere potiebatur. Nostri rursus instare, lapidibus, ferreisq; sudibus, & hastis & uerubus impellere Turcas. Tardatus est hostiũ impetus industria Fernandi Gentilis, qui ex uicino propugnaculo in latus irrumpentiũ multis emissis machinis, & conglobatos dissipabat, et dispersos alijs facilius detrudendos proponebat. Clamor permistus hortatione, acclamatione, fremitu, gemitu cæsorum, ad cælũ ferebatur. Pyrrus ubi consilia sua secus procedere, neque quod intenderat effici posse uidet, anxius immitteret ne suos rursus deliberat. Sed cum tribus integris horis pugnatum esset, & nunciata cæde purpurati alterius, indignatus Solimanus, suos renouaret, patuit ille suósque in

quę in castra reduxit trahens sauciorum ingentem multitudinem; Mostaphes qui apud Solimanum se uilescere sentiebat, ob frustra iam bis Anglicam stationem tentatam, rursus eò contendit, altera quoque parte Achimeto Hispanicā impetente. Mostaphes suos hortādo ad uirtutem arrigere prorsus intentus summo impetu fertur in Latinos: illi hostem infestum uidētes, ac recordati omnia sua decora in extremo sita esse, mœnibus hostem prohibent, eoq; acrius instant ac fundunt. Cum labare Britanni dicerentur prægrauāte Turcarū multitudine, eò Villarius mittit Ioannem Buochum Britannum, cum delecta Italorum Cretensiumq; ala: qui superuenientes detruserunt animose hostes. Multi fortiter pugnantes è Britānis desiderati, quos rursus huius historiæ scriptores silentio obruêre, excepto Ioanne Buocho. Preianus Aquitanus eo die cum aliorum fortitudinem uicisset, se ipsum uicit, ne circa gulam quidē plaga accepta impeditus, quo minus plerosque ex hostibus instar pecorum mactaret. fuit & toto eo prælio eius industria apud Villariū Rhodiósque celebris. Maiore impetu Hispanos fatigabat Achimetus, ut iam in fastigia muri uexilla Turcarum fixa essent. Sed Hispani equites tanta ui occurrebant, ut nisi fau cij magna ex parte omnes paululum remisissent de priore impetu, soli facilè innumeros hostes fugassent. Saucijs Villarius mox adfuit cum Aruerno equite & Germano: quo factum est ut qui loco iam potiri se existimabant, magna clade depulsi, sensim se ad suos reciperent. Crediderat Achimetus initio se loco hac arte potiturū, cum prius subter effossos cuniculos igne immisso ingentem mœnium partem fregisset, puluere ingenti simul Latinis obiecto. & ipse quidē quæ parauerat industrie executus est.

Arnol. Ferroni Lib. VI.

Sed cum per alios ſubter cuniculos Latini impetum in hoſtes feciſſent, admotiſque aliquot machinis nihil tale metuentes oppreßiſſent, ualde debilitati ſunt: qua in re Chriſtophori Vualderici Germani uirtus non immerito celebratur; qui memor generis & Germanici decoris, in confertißimos hoſtes incurrens, duobus eorum uexillis potitus eſt. Nec tamen Achimetus abſiſtebat oppugnatione; ſed maximo clamore, infeſtis ſignis, rurſus recentes ſubmittit: hi uerò miſerè atterebantur & lacerabãtur emiſſis machinis ex propugnaculo uicino à Ioanne Maupaſo leuo latere: & rurſus alijs emißis dextro latere à Frãciſco Gienraucio, alijs quoque emiſſis ex tectis domuũ proximarum, quas ſollerter ubi inſtare uidet periculum, eò aduexerat Gabriel Martiningus Brixienſis. itaque cum uim fruſtra parari uideret, è proximo loco Achimetus ita ſuos reuocat, ut tamen non deſineret ſtrata iã mœnia undique tormentis quatere: & quidem plus eo pacto Rhodo nocuit, quàm ſi ui aperta ut cœperat, irrupſiſſet. Villarius tamen diruta quoad eius fieri poterat inſtaurabat. Sed ea multitudine machinarum hoſtes abundabant, ut iam in quartum menſem protracta obſidione, omnia Latinis aſperiora: Turcis in quorum exercitu adfuiſſe cõſtat pluſquam centum hominum millia, proſperiora uiderentur. At Caierbeius in eam muri partem inuectus eſt, quæ ab Aruernis equitibus defendebatur. His Raimũdus Rogerius quem alij Gallum, alij Rhodi patre Gallico ortum ſcribunt, præerat. Falſi ſunt tamen Turcæ qui ſperabant artificio cuniculi lapſurum murum; & qui incautius eò properarunt necati ſunt. At Caierbeius modò huc modò illuc cum globo Turcarum adcurrere, pro fatigatis ualidos ſufficere. neque uerò Aruerni, neque Turcæ pedẽ referre,

ferre,pugnare utrique summa ui.undique bellantiũ clamor,occumbẽtium planctus exaudiri. primis cõfossis per eorum strata cadauera reliqui congredi, & iam qui scalis mœnia conscenderant, deiecti sunt. At Caierbeio *urgente,uociferante, iterum irrumpere, iterum aditum ad mœnia conari, iterum* Aruernos *in extremam belli aleã deducere.* Tandem Aruernorum *uirtute* Turcæ *fatigati potius quàm uicti, in mœnium oppugnatione abstinuere:*Caierbeius *subducta ratione,ignis tanto impetu in cuniculum immissi,fragoreq́; emisso, etsi aperte uis non appareret,intus tamen uitium accepisse murum non temere coniectura augurabatur. Ita factum ut eius consilio, magno tormentorum numero murum integra nocte dieq́; sequenti quatiẽdum illi sibi desumpserint.* Id *cum esset factum impigre, (abundat enim* Solimanus *omni apparatu,tormentariorumq́; industria haud temere à scopo pilæ aberrabant)murus stratus est.neque uerò tam facilè erat* Villario *excitare nouas introrsum munitiones,quàm hosti & ueteres diruere,& nouas impedire.* Ea *oppugnatione maximum laudis cumulum tulere,* Rogerius *is cuius suprà meminimus, &* Fornouius Aruernus. Caierbeius *paucis antè diebus lectißima secum ducens* Solimano *auxilia equitum & peditum ex* Alexandria *uenerat:ut &* Pharates *ex* Natolia, *multa & ipse ducens peditũ millia.* Solimanus Mostaphis *cõsilio,quãdo abundabat multis hominũ millibus,pluribus locis simul* Rhodios *oppugnare statuit:decem hominum millia deliguntur ad propugnaculnm murumq́;* Britannicum, *decẽ millia ad* Hispanicum,*decem millia ad* Italicum,*decem millia ad* Narbonensem,*decẽ millia ad* Aruernorũ:*his multi alij qui fatigatorum uicem suppleãt uelut optiones de-*

liguntur. Turcæ inuehuntur acriter multis locis in murum: occurrunt & Rhodij animose, eóque loco unus ex ijs desideratus est, qui Ianizarijs præerat magna apud suos fortitudinis opinione. Vndiq; diuersis locis pellebãtur hostes, & Gallis & Hispanis & Britannis & Italis suo fungẽtibus munere, Rhodiisq; mulieribus & sodalibus Franciscanis picatos igneósq; orbes in Turcas uoluẽtibus. Villarius cum cohorte prætoria prius Italicam stationem quæ opprimebatur hostium multitudine liberauit: mox ad Britannicũ propugnaculum cum iam uexilla hostilia apparerent, occurrit, sed cum uix dimidia cohorte: reliquam partẽ Antonius Monterolus Gallus eius iussu hortabatur ad subeunda strenue pericula. Paululum resederant impetus Turcarum adueniente Villario; nam is stipatus fortißimorum equitum ueteranorúmque robore quacunque incendebat, hostes deturbabat, cum repẽte exclamant alij Hispanicam munitionem ab hoste iam occupatam: itaque ex suis acrem hominem Emericũ Gombautum relinquẽs, adcurrit cum robore suæ cohortis. Ex Turcis aliquot qui machinarum uitabant impetum, turpi desidia circa molem lapidum deiectorum hæserant: Turcæ interea parte alia immißis machinis, uarie Hispanos fatigabant dextro latere, ubi quô suis opẽ ferrent & fatigatis succederent fortißimi quique ex Hispanis occurrebant, nullo iam ipsum propugnaculum oppugnante. Tandem hi quos scripsimus desidia circa saxa hæsisse, cum strepitum nullum audirent, rati id quod erat locum propugnatore uacuum, uersuri desidiã in robur & fraudem, cliuo reptantes deserto loco potiti sunt, cæsis paucis quibusdam à tergo uexillisque deiectis. Reliqui hæc intuentes, in cælum horũ robur tollẽtes increpita sua ignauia,

uia, incitato media fossa cursu, suis se parabant adiungere. In hac tanta rerum perturbatione occurrit Villarius, ac primũ iubet tormenta apte emitti, ne simul hostes coniungantur, & simul ui murus conscendatur, & deturbentur hostes imperat. Et machinae quidem ne illi iungerentur effecere, multis caesis. qui autem iam propugnaculũ conscenderant, saxa uoluentes ascensum impediebant. Interea tamen unus ex his qui Vlufagis praeerat (est id apud Turcas equitum honoratissimorum nomen) cũ duodecim alijs strenuus in moenia Hispanorum conscendit. At Villarius & ipse cum suis iam propugnaculo Turcas deturbarat, & misso Maquenao uno ex suis industrio homine ad Guydum Ragusum qui turri Nicoleae praeerat, iubet retentis solùm qui paucarum horarum hostilem impetum sustinere possint; reliquos omnes ad se emittat. Paruit ille, moxq; cum Alioro Hispano equite lectissima auxilia aduentare uisa sunt, quibus & Latinis Rhodijsque animi aucti, et Turcis fracti sunt. Et iam parte alia Menotius Gallus, & Hugo Caponus Hispanus cum Cretẽsium cohortibus aliquot, per portam erumpentes multos ex hostibus trucidarunt, celeritérq; ad suos se receperũt. Interea hostes qui se nihil ui proficere uiderent, iussu Solimani in castra rediere, multis caesis; ac tantis quidem, ut eorum numerum alij ad uiginti millia protrahant, alij ad decem. Commendant omnes hoc praelio Villarij ipsius militarem gloriam, & Georgij Faucelli Lugdunẽsis, et Tori Hispani, & Ioannis Antonij Frãciscani. At nobis omnes quidem certe qui tanto impetu potentissimo hosti obstiterint, laude dignissimi uidentur. multi tamẽ & ex Gallis & Hispanis & Italis desiderati sunt: quorum nomina qui se scribit silere quasi id esset historia indignum, parũ

uidetur ueterum scriptorum diligentiam hac in re æmulatus. Solimanus ita exarsit huius oppugnationis frustra tentatæ causa, parum ut abfuerit, quin Mostaphem quem architectum uocabat totius huius belli, supplicio palàm afficeret: & uix animaduersionem & supplicium quo in eum erat usurus, Pyrro intercedente remitteret & condonaret. Interea Solimanus in cacumine Phileremi mõtis arcē ædificari iußit, mole insigni: & iam aspera hyeme multos absumente reficiebat suos. Accidit dũ hyeme prædura minus timetur hostium impetus, ut promurum qui Aruerno muro ꝓximus est, Achimetus occuparet, et qui occuparant tandiu se, obsistētibus quantumlibet Latinis, loco continuerunt, donec auxilia maiora adessent, quæ eò adcurrerunt per pluteos antea paratos: simul etiã ingesta humus altißime, usum machinarum ijs qui propugnaculo Aruerno præerant adimebat: latebant & Turcæ alij intra aggeres, qui et ipsi suis tormētis, ne Latini è muro Turcas tormentis arcerent, curabant. ex eo loco Achimetus ima murorum dolabris uectibúsque ferreis euersurum se aut perforaturum credebat; sed Preianus uarie eos opprimebat. Asaporum ingens multitudo huic operi incumbebat: horũ salutē Solimanus multis expeditionibus, hácq; Rhodia, eo loco habuit, ut excauandis implendisq; fossis eos præficeret; easq; interdum eorum corporibus impleret, quo commodius aditum Ianizaris ad loca expugnãda pararet. Hi igitur urgente Achimeto, cõcauata prope fundamenta mœnia ingētibus stipitibus sepiebãt: deinde impactis malleis ignéque diruebant. Apparebat uano eos labore operam consumere: ineunt itaque aliam rationem, ut murum hamis ferreis, funibúsque in terrã impellant. Eo tamen loco cum muro propius succederēt, machinæ

chinæ ex Aruernica munitione emissæ, diruere omnia ea opera hostium, multosq; ex Asapis necarunt. Martiningi consilio locus patefactus est intra murum, ut inde emissi Rhodij disturbarent opera hostium, & permultarũ machinarum hinc inde collocatarum impetu conculcarentur. Non desinebant tamen illi murum perforare, & qua parte hiulcus erat murus, per fissuras eum tormẽtis quatiebant, uulneratis multis: ita factum ut iam ruinam murus apertam minaretur. His Villarius recentem oppósuit murum, magno labore Rhodiorum ædificatum. Rursus Achimetus urbis direptione uoluntate Solimani proposita, accendit suos ad urbem occupandam: impetúmque facit in portam quam ab Ambosio Emerico ædificatam aiunt: simul etiam classem circunduci iubet, quasi ad urbis oppugnationẽ. Trepidatur tota urbe: occurritur Turcis: sternũtur undique multi. Ludouicus Tentauillus Gallus cum uexillum in hostes immisisset, languentes iã suos excitauit. Achimetus obuersis in frontem cuneis, summa ui iam inuectus in Rhodios urbe potiebatur, ni qui extrema mœnium operibus celeriter erectis defendebant, dextra leuaq; parte hostium latera lacerassent emissis machinis. Ita factum ut suos Achimetus reuocaret: sequentibus uerò diebus murum sternendũ curaret, igne eos qui recentes construebantur corrumpens: ingentiaq; saxa In urbem uoluebant hostes, quæ priuatorum domos et fortunas atterebant. Et sane hac perpetua oppugnatione ita quassata sunt mœnia, ut multis locis aditus in urbem pateret: atque ita omnium animi Rhodiorum consternati, extrema ut iam omnia metuerent, sibique diffiderent. in tanto & tã repentino motu multi delati sunt, quasi Rhodi Turcis proditione dedendæ authores, quæ & animũ

Villarij magnopere mouerūt. Dicebantur pleriq; infami simulatione quasi in hostes sagittas emitterēt, aptatis literis sagittæ, omnia consilia Solimano prodere. Ita factū ut edicto, præconis uoce, magno omnium concursu, circa omnes urbis angulos & propugnacula omnia pronuntiato, prohiberet Villarius ne quis sagittā in hostes emitteret. Lucius Castrophilacus Rhodius cum aduersus edictum emisißet, mox in uincula coniectus est. Erat illius authoritas ut clarißimi & spectatißimi uiri, & grauißimis causis cogniti summa; atque imprimis hac posteriore oppugnatione probatus fuerat Sed aduersus recens edictū, alieno & loco & tempore emissa sagitta, suspectum eum reddebat. Quo factum ut decreta quæstione à Tribunis rerum capitalium, tormentis ad eliciēdam rei seriē subijceretur: à quo tamen pauca extorta sunt. Paulo antea unus è Iudæis qui in Christianismum adscriptus erat deprehensus cum esset, Meralium Lusitanum suspectū reddiderat. Tādem cognitum est Meralium architectum totius doli, & epistolis telorum amentis illigatis, quo statu res essent solitum indicare. Atque is minime tortus, quippe magna apud Rhodios & dignitate & authoritate, fassus est odio repulsæ in id se erupisse: simul initurū gratiam apud hostem quē ipse Villarius Rhodijq; omnes uident aperte. si uim paret admouere, urbe potiturum. Ea tamen palàm edixit, ut appareret deplorare eum tot annos quibus fideliter Christo seruisset, ad extremum tam nefarium scelus concepisset. Ita ille ceruice luit, ac de multis indicio eius delatis supplicium sumptum. Narrat Paulus Iouius in libro de rebus Turcicis, feruente bello Adrianum Pontificem Maximum, qui cum nōnullis nauibus ac triremibus, peditumq; circitèr tribus millibus uenerat,

nerat, rogatũ à Iuliano Medice, alijsq; purpuratis, ut eas naues ac pedites unà Rhodum mitteret, id aperte detrectasse: futurum uerò omnes sperasse ut hæ naues ualidioribus uentis adiutæ, inuita etiam Turcica classe portum ingrederentur: præsertim cum quinquaginta Venetorum triremes in Creta tunc essent, quæ hac in re nonnihil auxilij, etiam si solùm sese hosti ostentassent, attulissent. Lilius Giraldus addit in Gallos eos pedites mox ab Adriano missos, auditasq; palàm infaustas uoces, Pontificis non in eum usum paratas sibi copias ut Rhodijs opem ferret, uertendum aliò impetum dictitantes. Idq; magis mirãdũ in Adriano, quem & uirtus & eruditio & Dei optimi beneficium, nouum hominem & terræ filium, in editißimo authoritatis fastigio collocarat. Obstrictum uerò meminiße se potius debebat Deo quàm Cæsari: & hostes se eos relinquere quorum potentiam crescere iniquũ ac pestiferum esset, opprimere & sanctum & necessarium. Germani scriptores narrãt illum sophisticis magis occupatum, & poëtis Roma exigendis, quos perduelliũ loco habebat: quæ pertinerent ad acquirendã ueram laudem, nec sciſſe cogitare propter imprudentiam, nec exequi potuiſſe propter inertiam. Iam res Rhodiorum eò reciderant, ut Villarius diutius tantum exercitum Solimani sustinere non poſſet; neque quo se pacto his expediret ærũnis reperiret. Male ipsi Rhodij omnes, equites ciuésque metuebant ne malum aggrauesceret: omnes cogitationibus molestißimis perturbabantur, pendebant animi, cruciabantur, angebantur: nec longius res aberat à seditione, profusis lachrymis porrectísque libellis, more inueterato Rhodiorum undique Villario, à Græcis orantibus ne se, pueros, uxores, urbẽ diripiendã Turcis præberet. Nec

uerò Villariũ tam hæc mala angebãnt, quàm ſuſpitio inteſtini doli, domeſticarúmque inſidiarum: quãquam accito Preiano, Martiningo & alijs, uidebat deploratã urbis ſalutem. Apud Solimanum quoque ſæpe re relata & grauiter acta, & plane perſpecta eius uoluntate, dũ Achimetus diripiẽdam primo impetu Rhodum, Pyrrus ad deditionem hortandos nobiliſsimos equites & ciues, decretum eſt humanitate tentandos eorum animos. Miſſus eſt itaque Rhodum Genuenſis transfuga, qui cùm priuati alterius Genuenſis prius colloquium peteret, acturus poſtea maximis de rebus, à Gallico equite non ferente iã cõditiones ut uictis dici, pulſus eſt. Refertur res ad Rhodiũ conſilium à Villario; atque is prioribus belli calamitatibus breuiter enumeratis, ueniam petijt, dum ruinæ imminenti conſilium quærit, ſi prius ipſe ſententiam dicat: Rogauit nobiliſsimos equites ne tantis plagis acceptis cõciderent, ne deficerent: uulnus quidem eſſe eiuſmodi, ut & pertimeſcendum uideretur, nec diſsimulandum: At enim res à nobis geſtæ id exigũt, libenter ut Deo acceptam uitam repetenti referamus. Quis ſcit an interea noua auxilia ueniant? Quis ſcit an nouo ſtupore perculſi, ut in bello paruæ res magni momenti ſunt, illi cedant? Imitemur nos oportet, nobiſcum ipſi certemus: ne licet quidem iam tantis rebus geſtis non noſtri ſimiles eſſe. Quamobrẽ erigite animos, retinete priſtinam animi magnitudinẽ: Ego quidem primus libentiſsime hoc pectore tela hoſtium excipiam; Vos uerò omnes quantum periculorũ ad uim hoſtium ferendam ſubieritis, etiam ſi occiſione omnes occiſi ceciderítis, tantundem uobis ad fruendam immortalitatẽ loci apud Deum Optimum Maximum comparabitis. Tũ Raimundus Lupus Pacus Hiſpanus, homo & fortitudi-

nis

nis & prudentiæ opinione apud omnes Rhodios clarus,
» *hæc: Oratio tua Villari etsi est nobis probatißima, quòd*
» *ab insigni inuictoq; prodit pectore, tamen hoc nobis mul*
» *to est iucundior & gratior, quòd tantis acceptis plagis te*
» *neque defatigari, neque angi, neq; unquam antea uidi-*
» *mus, & hoc tempore constantißimum agnoscimus. Sed*
» *quando potentißimo hosti pares esse non possumus, quid*
» *tandem molimur morte nostra uictoriam eorum insigni-*
» *re? Iam ciuibus famem, iam urbi uastitatem uides in-*
» *ferri? urbem & decus Latini nominis seruandum, quan-*
» *tũ in nobis fuit, semper putauimus. Sexto iam mẽse mise-*
» *ri obsidemur, auxilia aut nulla aut ea superuenere, quæ*
» *uel leuißimo congressu impetuq; hostium pugnando mox*
» *concident, cedendo duriorem nostrã conditionem faciẽt.*
» *Quin te ipsum Villari uideo quasi exitium adsit, nos hor*
» *tari: cæterùm nostrã ne sponte an Turcarũ ui pereamus,*
» *id modò agitari: iam omnibus rebus urgemur, quas susti*
» *nere nullo modo possumus; una erit leuatio si Rhodũ re-*
» *līquimus. Obsecro te, obsecro omnes nobilißimos equites,*
» *ẽst ne ulla nobis uia? superẽst ne aut ars aut dolus aut cõ*
» *silium quo hosti æquales esse poßimus? Si quis id agnoscit,*
» *expromat, me quidẽ ipsum authorẽ habiturus, me priore*
» *loco in uulnera ruiturũ uidebit. Si nihil superest, si huma*
» *nas oẽs diuináſq; spes cõsumptas agnoscimus, cur nõ qua*
» *les quales conditiones dedendæ urbis potius proponi-*
» *mus, alio fortè tempore dolorẽ uindicaturi, quàm teme-*
» *raria morte hosti immanißimo nos obijciamus? Necesßita-*
» *ti parere semper est sapientis habitum. Caput illud est: etsi*
» *ista mors laudatior esse uideatur, cogitandum tamen sit,*
» *ne Christiano nomini Rhodióq; ordini incommodior sit.*
» *Itaque censeo consulamus temporibus; mittamus ad So-*

" *limanum legatos, qui tentent an æquis conditionibus hoc*
" *nos loco emissurus sit.* Villarius *seruato antiquo more, exquisitis omniũ sentẽtijs, ubi uidet in* Lupi *raptim currere omnes sententiam, iubet nominari qui ad* Solimanũ *mittantur: delecti sunt* Robertus Perusius, Raimundus Marchetus, *& is ipse* Lupus *deditionis author, &* Groleus. *rursus & alij missi.* Pactum *est* Villario, *equitibus,* Rhodijsq; *qui uellent, abire, auehereq; quæcunque possent, annonámq; & naues, liceret: machinas bellicas quas uellent nauibus inferre: templa* Turcæ *ne pollueret.* Nulli *qui Christianam fidem sequeretur fraudi esset, ac nemo in* Turcarum *sacra inuitus adsisceretur.* Variæ *uerò sunt sententiæ scriptorum huius temporis quàm fidelissime ea* Solimanus *executus sit.* Iacobus Fõtanus *qui eo tempore ius* Rhodijs *dicebat, narrat porta* Cosquinij *ui effracta insolentem eum in urbem introijsse, polluta templa, dicata quædam* Mahometi, *Christianis cæsis uice iumentorũ usos:* CHRISTI OPTIMI MAXIMI *statuas luto conspersas: in foro aut loco publico neminem expertẽ fuisse contumeliæ.* At Paulus Iouius Solimani *res gestas scribens, pactum ait demptis æreis machinis res* Latinis *proprias liceret auehere: conuentionésq;* Solimanum *humanissime ac religiosissime seruasse: præterea res sacras* D. Ioanni *ne attigisse quidem: seq; audijsse de* Villario, *cũ* Solimanus Rhodum *triginta hominum millibus stipatus esset ingressus, ne unum quidem uerbum petulans ex alicuius ore emissum: cumq; secundo* Solimanum Villarius *inuisisset ut abeundi copiam impetraret, cõuersum eũ ad* Habraimum Bassam *hæc dixisse,* Equidem *haud possum non dolere qui infelicem hunc senem, proprijs laribus pulsum, mœstum hinc abire uideam.* Villarius *tandem post*

uarias fluctuationes Melita à Cæsare concessa, eò fixit sedem equitum Rhodiorum. Multum uerò eo tempore simulatio Adriani Pontificis elusa est à prudentibus: qui cũ omnes palàm uiderent ad bellum eius uti consilio dignitate, gratia, ope, hostes, ut sumptibus bellicis exhauriretur ærarium omne pontificium, tamen nullam se partem belli suscipere Francisco Regi scriberet, hortareturq́; eum obliteratis simultatibus ad bellum Turcis inferendũ. Hic si in suis maximis curis aliquid impertijsset temporis huic quoque cogitationi, ut Gallorum Cæsarisque controuersias componeret, pij tum Pontificis nomen famámque retulisset. Pertinebat hoc ad pontificium officium, ut pacis utriusque & communis concordiæ cupidißimus haberetur. Nec tamẽ tot iniurijs irritatus Rex humanus, & religionis amantißimus adduci potuit, quin sui semper similis esset in pontificia maiestate obseruanda.

Libri sexti finis.

ARNOLDI FERRONI RERVM GALLICARVM

LIBER VII.

ALIQVOT *iam menses transierant, & æstas præcipitauerat, neque auxilia ulla Lescuno ueniebant:* Ioannésque Medices *&* Veneti *dilapsi erāt.* Mediolanēses *qui iugum* Gallicum *se exuisse existimarant, in compedes se* Hispanorum *duriores serius quam uellēt, incidisse agnoscebānt; ut nihil uulgatius tota ea prouincia fuerit trito hoc multorum sermone prouerbio, à* Gallo *attrectatas clā* Mediolanensium *uxores, ab* Hispano *& uiolatus palàm, & insuper bona direpta: cum neque à* Sfortia *ad tantas alendas copias suppeditarentur pecuniæ, neque à* Cæsare, *exhaustum esset iam ærariū pontificium,* Prosper *&* Daualus *deductis militibus in locupletissimas* Mediolanensium *domos, has interdum diripiendas eis dabant: interim imperabantur tota urbe pecuniæ, maioreq́; acerbitate exigebātur, mutui ac crediti nomine uelatis rapinis.* In *capita singulorum & famulorum & infantium indicebatur pecunia, nunc in stipendium militi, nunc in uestem, nunc in acetum & ius, nunc in ligna, nunc in arma detergēda, nunc in calonum expensas, nūc in uias purgandas, cuius modò rei nomen inueniri poterat, hoc satis ad argentum imperandum erat. non solùm* Mediolano, *sed uicis castellisq́; uicinis* Hispani *milites publicanorum officio functuri præponebantur: eorum qui aliquid contumeliosissime impudentissimeq́; fecisset, is ut*

uere

uere Cæsarianus, & libertatis studiosissimus commẽdabatur: atque hi præter indictos nummos priuato suo cõpendio intenti erant: ut iam & Sfortiam ipsum & Hieronymũ Moronum tæderet Cæsarianos accersitos, nõ ad Sfortiæ asserendum, sed ad diripiendum (ut aiebãt) Mediolanensem principatum, quanquam armis oppressi tegerent odium. Cum uideret Prosper direptas iam Mediolanẽsium afflictasq; res, ipse Dauãlum ad Pisteonem oppugnandum mittit, cum & annona deesset, neq; satis esset præsidij ad uim arcẽdam, pacta Gallorum oppidanorumque omnium incolumitate, à Bonauallio qui oppido præerat, atque ut datis uiæ ducibus Cremonam mitteretur, fit æquis cõditionibus deditio. Vix deditio facta erat, cum Prosper iter in Cremonã parare incipit: literæq; ab eo Dauãlo redduntur, properaret ad se cum expeditis Hispanorum cohortibus uenire, omniáque posthaberet: tentãda enim sibi Gallica omnia præsidia, longiúsq; procedendum existimabat. Valde Dauali uoluntas abhorrebat à Prospero: ipse ut erat elato animo indignũ putarat cui pareret; dedêre tamẽ operam communes amici, ut & ei quàm humanissime scriberet; & se mox cũ eo coniungeret. Lescuno in multis & uarijs molestijs cogitationibúsque, cum & deesset commeatus, & dilapsa undiq; auxilia, hæc una consolatio occurrebat, quod neq; à laudatiore æquioreq; quàm Prospero quoquã oppugnari posset: neq; is deditionis honestæ leges, si ita res urgeret, memor casuũ humanorũ repudiaturus esset: qui meminisse posset fieri posse ut & ipse in easdẽ angustias præcipitatus, eandẽ fortunã deprecaturus esset. Hanc spẽ cũ haberet de eius uolũtate, arcẽ munijt: præsidia in urbe disposuit. Neq; uerò Prosper etsi innumeræ copiæ adessẽt; ui op

pugnare urbē instituit, anguste Gallos cum uideret uti rē frumētaria, aßidēdo aditusq; intercipiēdo eos undiq; magna cura obsidebat. Itaq; fœdus tādē ictū his legibus, ut Lescunus intra quadragesimū diē Cremonæ cum Gallicis copijs uersaretur, remissa interea omni obsidione. Si interea Gallica, aut fœderaturū adfuißēt auxilia, quæ aut Padū inuitis Cæsarianis tranarēt, aut urbem unā Cæsarionorum armis occupatam reciperent, infecta essent conditiones: sin secus accideret, ipse Cremona Prospero cederet, ita tamen ut Gallus sibique è præsidio decedenti expansis uexillis, timpanis personātibus, incolumibus omnibus impedimentis, & saluis Cremonensium fortunis, iumentis quoque præbitis quibus & ægri & impedimenta ueherentur, datis quoque uiæ ducibus in Galliam ire liceret: captiui utrinque restituerentur, reliqua loca quæ præsidijs Gallorum tenebantur, eiusdem essent iuris: castra tamen Mediolanensium, Nouariensium & Cremonensium quoad eius fieri posset sese tueri possent, nec huic deditioni obnoxia essent. Dati sunt obsides eo nomine à Lescuno, in quibus fuere Riberacus Daydius, alterius Riberaci qui ad Papiam ceciderat frater: Freißillius qui postea Daciorum rector fuit: Bonauallius. His confectis, et ultra præstitutum diem deditione facta, Prosper ad Genuā cōtendit, cum ad eum Ottobonus & Sinibaldus Flisci pollicerentur uisis Cæsarianis Ligurum ciuitates imperata facturas, aut ui futurum ut extorquerentur Gallis. Erant Genuæ factiones plures: Flisci ueteris homines potentiæ, & Adurnij Hieronymus & Antoniotus, & Augustinus Spinula Cæsarianos uocabant. Octauianus & Federicus Fulgosii, Andreas et Philippus Doria, & Ligurū reliqua nobilitas Adurniorum exosa imperia, Gallus faue-

bant:

bant: itaque cum spes esset adfutura mox Gallica auxilia constituunt obsidionem ferre. Genua ipsa etsi sua nobilitate omnibus notissima est, quo tamen huius obsidionis rationes apertius quiuis intelligat, pauca nobis de eius situ dicenda sunt. Est illi portus memorabilis ad Africum expansus, urbem qua patet ad orientem Feritor amnis praeterfluit, quem & hodie Bisamnem uocant, amnem è proximis montibus praecipitatum qui se Bisamni immiscet, Ferixanum uocant: haud longe modici circa littus uici Neruium, Buliaschum, Saulum, Rechum, Camulium. Post Camulium fanum Fructuosi, & promontoriũ quod & Caput Montium appellant: saxosum in mare excurrit, laeuaq; irrumpentes fluctus angustis faucibus excipit, Delphini portum efficiens, quem & portum Finum uocant: planis locis & littori proximis, passimq; totis uallibus & collibus lautius uillae aedificatae ciuium spectantur: has uillas edicto, ne Caesariani aut diruerent aut spoliarent, Prosper cauerat. Prosper cum Sfortianis & Germanis ad eam portam fixit castra qua ad Feritorẽ amnẽ peruenitur. Classis Hispanica duce Ioanne Recasentio sese intra Delphini portũ cõtinuit. Habebant Fulgosii magnum Corsorum numerũ: simul ex Liguribus pleriq; homines rusticani atque montani exercitati in armis, in urbem se receperant. Andreas Doria & celeritate nauium & scientia rei naualis superior, uarie Recasentium fatigabat, impetumq; in Caesarianas naues faciebat, easq; circunuenire, aut remos transcurrentes detergere si posset, laborabat. Ille quòd minus exercitus erat, assuetusq; pugnae nauali, tutiore consilio sese posthac è portu Fini non commouit; ut ne classem quidem mouerit ad apparatum sulphureum Prospero Daualoq; perferendum: at

hic iumentis fuerit summo noctis silentio efferendus. In*terea* Petrus Nauarrus *cum duabus triremibus freto* Ge*nuensi prouehitur, appulsisq;* Genuam *triremibus, uarie* Genuenses *accēdebat ad obsidionem perferendam.* Pro*sper iubet denuntiari* Genuensibus*, nisi intra diē sequentē saluis ciuium & immunitatibus & fortunis; liberóque discessu* Gallorum *deditionem faciant, uim se allaturum.* Octauianus Fulgosius *æger lectulo decumbebat, cum* Na*uarrus & reliqui omni machinarum copia abundantibus hostibus, parum esse tuta omnia referrent; uisum è re* Genuensium *fieri deditionem: ad leges conscribēdas missi sunt* Thomas Cataneus*, &* Paulus Bulgarus*: addunt alij* Benedictum Viualdum*. dum legati agunt cum* Pro*spero,* Daualus *interea* Ioāne Vrbino *acri homine et summo apud* Hispanos *loco dissentiente, & iniquum esse clamitāte, summa* Cæsaris *ignominia cū legati deditionē polliceātur, diripi urbem; seq; subducēte* Hieronymo *quoque* Adurnio*, &* Frācisco *&* Hieronymo Moronis *dissuadētibus, machinas emitti iubet ex loco excelsoin eū locū, cui est* Petræ Paruæ *nomē: accenso ad prædam* Hispano Ita*loq; pedite,* Nauarrus *celeriter iubet emitti minores aliquot machinas, quibus ex* Hispanis *quidā discerpti sunt.* Tandem *frustra* Genuensibus *repugnantibus cum undiq; tormenta uoluerentur, & omnes ad urbis opulētæ direptionem properarent, multis præterea qui in urbe* Adur*niis optime cupiebant adiuuantibus,* Cæsariani *urbe potiti sunt.* Octauianus Fulgosius *æger, cum se* Dauali *fidei commisisset; soluto redemptionis pretio semel emissus: deinde ex* Auersa *in quam perductus fuerat reuocatus effecit, ut in* Cæsare *aut* Cæsarianis *probus quisq; fidem desideraret.* Petrus Nauarrus *oblato ingenti pretio, tametsi*

Daualus

Daualus liberatum cuperet, cum & Cæsar ei esset iratior qui causa sua relicta Gallicam tutatus esset, aut diutius uellet eos habere solicitos à quibus se existimaret diutur nioribus molestijs esse conflictatum; uix post aliquot mẽses capto Rege liberatus est. Federicus Fulgosus Pontifex Salernitanus nauicula cõscẽsa cũ multis magno uitæ periculo Maßiliã perfugit. Narrat Iacobus Sadoletus, eo tẽpore quo Octauianus & Federicus Fulgosii fratres regiis auspicijs regerent Genuã patriã, nunquã florentiorẽ fuisse Genuam: cum illi nihil præter æquum et bonũ permitterent cuiquam: nec in studijs et dissentionibus partium, quæ in illa republica aßidue uigebant, potentiores & gratiosi homines plus possent per iniuriam & gratiam, quàm aduersarij eorum per ius & iudicium: Federicum conceßisse in Galliã, cœnobio opulentißimo donatũ à Rege; atq; ibi cum fratribus pijs nonnullis, nocturnã diurnámque operam sacris literis impendisse: conciones sæpe ad fratres hortandi, docendi, monendi, consolandique causa more maiorum habuisse: redijsse in Italiam, & in Eugubinorum ciuitatẽ quam habebat sedem sacerdotij sui, domicilium omnium suarũ rerum curarúmque fixisse. ibi intra aliquot annos magna caritate frumenti & graui fame exorta fructus suos omnes ecclesiasticos in egenos effudisse; etsi omni etiam tempore egenorum curam sustineret. Ita factum ut à Paulo Pontifice Maximo ignarus & absens in purpuratorum ordinem cogeretur. Cæsar etsi Genuæ receptione lætatus est, tamen direptionem urbis à Daualo per speciem colloquij cum legatis factam moleste tulisse uisus est: durior tamen in Octauiano Fulgoso & Petro Nauarro iudicatus. Franciscus plane Rex & Carolus Cæsar cum æquali ha

berentur potentia, diuersis ferebātur consilijs. Cæsar cal lidior & occultior: Franciscus opertior et elatior. In Rege clemens & mitis natura: in Cæsare durior & minus remissior. Cæsar ualde acutus & prouidens: Rex strenuus & magnanimus habebatur. Cæsar quô astu insidijs q; falleret: Rex ut pugna aperta uinceret laborabat. Cæsar militares homines & callidos cōplectebatur: Rex mirifice ingenijs excellentibus delectabatur. In Cæsare maiorem fidem: in Rege interdum maiorem cautionē desiderares. Erant apud Cæsarem industriæ quidam stimuli ac laboris: flagrabant ornamenta fortitudinis, comitatis, humanitatis apud Regem. Cæsarem parcum nec illiberalem tamen, diceres: Rege in largitione nemo effusior habebatur. Cæsar seruire temporibus, regere ad tempus suam naturam, huc atq; illuc torquere, & flectere didicerat: Rex constantiam sermonum re exequebatur, eaque palàm sentiebat quæ inuictum eius animnm facilè ostēderent. Cæsar cum callidis acute, cum suis grauiter uersabatur: Rex cum aulicis iucūde, cum proceribus humaniter uiuebat. Conferres Regem Carolo Burgundioni Cæsaris auo, nisi quòd & fide & comitate fuit maiore Rex: Cæsar Ludouico undecimo Gallorum Regi simillimus. In Rege uariam eruditionem memoriámque propè diuinā: in Cæsare uarium & ad omnia uersatile ingenium non desiderares. Cæsar repræsentabat umbram humanitatis, & clementiæ: in Rege non adumbrata simulachra, sed totam effigiem harum uirtutum agnosceres. Rex manu fortior, Cæsar cautior ferebatur. Cæsarem nisi se ambitu cōmaculasset uere pij nomen relaturum: Regem nisi delitijs aulicis implicitus fuisset, omnium Regum triumphos superaturum, detrectatores tantarum uirtutum & quasi

Momi Veneris sandaliũ carpentes, aiebant. Naturâ enim cum esset comis, facilis, benignus, disertus, conciliarat sibi omnium principio regni amorẽ. Rythmos quidẽ Gallicos ea concinnitate Rex edebat, ut nec fluere rotundius, nec cadere numerosius, nec cohærere aptius ullo pacto possent: dubitaréntque qui eo in genere uersati sunt, an res uerbis an uerba sententijs magis illustrarentur. atque ita amatorijs lusibus Philosophorum seueritatem permiscebat, ut & illi hinc authoritatem, & hæc illinc hilaritatem precario accepisse uideri possent: totumq; Francisci Petrachæ Myrothecion, ac nonnihil etiam Dãtis Aligerij pigmẽta consumpsisse uiderẽtur. Vidimus ipsi siquid plebi Gallica lingua suaderet, præcipites ferri impetu animos audiẽtium, quocunque eos ei impellere libuisset; tãta copia orationis, tantum flumen lectissimorum florum, id pondus grauissimarum sententiarum ex eius ore manabat. Eo ferè tẽpore Susanna Borbonia Caroli Borbonij magistri equitum uxor emigrauit è uita. Erat Borbonius homo & gnauus & industrius, experientissimusq; in re militari. Defuncta uxore cum ad fanum Germani Layci Regem inuisisset, pullasq; uestas ponere iussus esset animumque oblectare; uultu ipso ingentem animo premere dolorem uidebatur, molestissimisque cogitationibus molestiam quam contraxerat testari, ut ad blanditias aulicas undique subringentem, constaret nondum illum ad pristinam suam alacritatem redijsse. Gulielmus Gounfierius tribunus maritimorum ita Regi Regiæq; matri Ludouicæ familiaris erat, nihil ut posset esse coniunctius. Eo tantum potente, cum & rem & existimationem & authoritatem suam tueri se non posse putaret, illumq; sibi præferri grauiter ferret, commotum putãt: præsertim

cum olim apud Regem dignitate & gratia plurimum ipse ualuisset, eo tempore parum posset. Ludouica Regis mater Borbonium in ius uocauit ob Boiorum aliquot oppida, quæ sibi ut proximiori ab intestato delata esse contendebat, quæ ab uxore ille relicta possidebat. Ille irarum plenus qui paterna auitaq; oppida in iudiciũ nolebat deduci, aperte frendebat iniquũ esse sibi ea adimi à quibus data oportuit. Ita factum ut ea iniret malo exemplo consilia, quibus & regiam dignitatem & uniuersam Galliam concuteret: rempublicam Gallicanã ad exitium & uastitatem uocaret: ac iam odio æstuans, iracundia ardens, in patriam præceps ferebatur: atque ita obfirmato animo obduruerat, ut nullum laborem recusaret, nullum periculũ defugeret, quô uel perturbata uel oppressa Gallia, iniurias ut aiebat ulcisceretur. Rex ut erat humanissimus Molinũ inuisens Borbonium, uersatus apud eum humanissime fuerat: uidebatúrque quæ eũ ob litem motam offenderant, quæque acrius in animo eius insederant, & suauitate orationis deleuisse, & uultu illo familiari sustulisse. At is paulò antea oblitus patriæ, misso ex suis fidelissimo ministro ad Cæsarem & Henricum Britanniæ Regem, cũ eis pactus fuerat de Rege regno depellendo, Gallia sibi adsciscenda; parte tamẽ Cæsari parte alia Britanno tradenda: Italiæ imperio Cæsari asserẽdo, Helionora sorore Cæsaris in matrimonium ducenda. Quidam ad id impulsum uolunt Borbonium ob ueteres simultates quas cum Rege gesserat; quippe priuatus Rex ob quædam ad Ludouicum ab eo delata, ad certamen eũ prouocarat palàm, è Borboniana domo quæ Lutetiæ circa Luparam arcem sita est. Harum simultatum tantũ aberat ut regnum ille adeptus meminisset, ut ultro Magistrũ

eum

eum equitum designaret. Alij putăt Borbonium *cum delectaretur magnificis apparatibus, uitæq; cultu cum elegantia & copia, omnésque passim domo mensáq; exciperet; nec res familiaris etsi amplissima tătis sumptibus par esset, turbare omnia ac permiscere uoluisse: captúq; regni libidine, excussis tot suis clientelis atq; amicis, iussisse cōsilia rapiendi regni quod semper cōcupierat.* Docēt *uerò sapientissimi homines in maximis animis, splendidissimísq; ingenijs plerumque existere honoris, imperij, gloriæ, potētia cupiditates: nec tamen ullum adduci debere ut eum iustitiæ patriæq; capiat obliuio, cum in imperiorum honorúmue cupiditatē inciderit.* Borbonius *non solùm perturbatione indignationéque animi, sed consultò & cogitatò hæc molitus fuerat.* Narrant *enim auditum, cum diceret se post tam acres aculeos infixos, aulicis uerborum mulsulis, blanditiarúmue lenocinijs flecti non posse.* Laudabat *idem & in ore habebat* Aquitani *eius scitum responsum, qui rogatus à* Carolo *septimo quo tandem præmio impelli posset, ut fidem sibi tot magnis rebus perspectam falleret, non tuo (inquit) here regno, nō orbis imperio adduci possim, non omnium thesauris; contumelia tamen & stomachosa iniuria possim.* Manauerat *interea rumor in aula nescio quid illum moliri, atq; is ab uno authore ad plures peruenerat, aliusq; alij tradiderat.* Quibus *permotus* Rex Borbonium *euocarat: atque is uacua lectica uno die elata, quasi æger conspectum hominū uitaret, noctu* Molinium *egressus. posteaquam in castro cui nomen* Carlaco *pernoctasset cum* Pomperano, *in* Burgūdiam *uicinā quæ* Cæsaris *imperio obnoxia est perfugerat: missamque ualidam manum, rumore certiore ad se comprehendendū frustratus est.* Galeatius Capella Bor-

bonium abijsse ait ob litem quam ei Ludouica *intenderat.* Adrianus Barlandus *narrat curasse* Regem *uti* Borbonius Ludouicæ *matri nuberet, eum nuptias repudiasse: ueritum tamen ne cogeretur, abeundi consilium sumpsisse.* Id ille *unde expiscatus sit, incertum.* Nunquam *in* Gallia *auditum. maioréq; uerisimile est* Ludouicã *modestia, &* Regẽ *humanitate maiore, q̃ ut inuito obtruderẽt nuptias: ætásq; illius deuexa à nuptijs abhorrere uidebatur.* Ac *sæpe et multum admiratus sum exteros scriptores quotidianarum illarũ nuptiarum meminisse: atq; eam à* Borbonio *cauillo impeti solitam ut ambitiosam, quasi ea esset quæ libidine arbitrioque suo, non ratione & consilio uteretur.* Prudẽtissime *uerò eruditissimi homines sensisse mihi uisi sunt, qui scripsere scientiam esse eorum quæ sic comprehenduntur, ut conuelli ratione non possint: sin aliter, inscientiam uocari: ex qua existit opinio, quæ est imbecilla & cum falsò incognitóq; communis.* Atqui *ipsi de* Francisco Borbonio *sani* Paulini Comite *audiuimus, missum se à* Ludouica *paucis antè mensibus ad* Carolum Borbonium; *eius nomine egisse cum eo accurate, ne angeretur ob litem eam intentatam: si liberos ipse cui uellet nupturus susciperet, iure quo optimo maximo ijs se daturam, cessuram eorumque posteris omnia ea oppida, quæ in controuersiam deducta erant. sin cælebs maneret, usufructu se cessuram quandiu superstes esset: impetraturam etiam à* Rege *ut quem uellet ex agnatis ad eam hæreditatem cernendam liberè uocare posset: interea molestè ne ferret iudicio patrum* Parisiensium *rem decerni: nulla se regia potestate eo in iudicio usuram: neminem missurum qui suo nomine patres prensaret: permittere* Borbonio *quos uellet ex cohorte iudicum reijceret.* Parisiẽsis *senatus*

tus si

» *tus si displiceret, quem uellet ipse deligeret; aut Tholosanũ, aut Burdigalensem aut Rhotomagensem, aut Diuionensem, aut Gratianopolitanum, aut Aquẽsem. Ad ea illũ respondisse, Feruntur mihi hæ conditiones quas ego accipere lubentißime debueram: at satius controuersiã in iudicium delatam patrũ iudicio sopiri, ipsa dabit dies consilium. Addebat idem cũ Borbonio sibi sæpe multũ fuisse de Ludouica sermonem, qui sibi uisus esset nunquam nisi reuerentißime de ea & sentire & loqui: unde eum placatiorem crediderit futurũ, nisi Pomperanus Pelusius & quidam alij, quibus mendacijs multiplicando uerbis Cæsaris uim & liberalitatem erexerant eius animũ, ijsdem spem eius inflassent, quasi mox summo omnium uoto ad Gallica regna uocaretur, & undique concursus ad eum futurus esset, ubi Cæsaris exercitum conspexissent: præsertim cum hinc Cæsar haud dubie uocaret eum ad regnũ Gallicum, illinc Britannus Gallicis cladibus lætus, stimularet. Antea Guillotus Maclous Lutetiæ abscissa prius dextra capite luerat, ob uicos aliquot direptos, quos cum turmis militaribus circuibat, metatoréisque suos præmittebat, qui sibi ut Regi hospitium pararent: missusq; caduceator ab Henrico Britanniæ Rege, bellum Regi superbißime indixit. Hũc Rex Lugduni audijt, placidaq; oratione placatum dimisit. Ipsi interea in Galliæ fines irrupere. ijs P. Borbonius Vindocinensiũ dux unà cum Carolo Tremolio occurrit: misiq; sunt mox Thomas Fuxeus, Lescunus, Anna Mommorantius, Federicus Bozulus, Renatus Maserianus cum multis equitum alijs: quæ causa fuit ut mox illi ne tentato quidem prælio redirent, frustra per multos dies arce Hisdinensi obsessa. Annus agebatur millesimus quingentesimus uicesimus tertius, cum rursus*

Angli stipati longo agmine Burgundionũ, maioribus cõtractis copijs in eam partem Galliæ quæ Picardiæ nomine notior est, peruenere: & petente ipso Vindocinensium duce præpositus est uniuersæ illi prouinciæ idem Tremolius. Is in Sanctoquintinũ peruenit, inde Bononiã muniit urbẽ maritimã: deinde Monsterolio urbe se parũ munita cõtinuit, munitionibus celeriter cõstitutis. Suffortius unà ingẽs agmẽ Anglorũ trahẽs cũ Distano Burgũdicis copijs præfecto adcurrit. uidebãtur lectißimæ copiæ. Constat in armis fuisse peditũ triginta millia, equitũ sex millia, tormẽta bellica & multa & inusitatæ magnitudinis. hi Bononiam cũ obsidere uellent certiores facti prius munitã, incensis direptisq; castris aliquot abiere in Tarannã Morinorum: & quãuis consumpsissent quatuor integros dies aßidendo, dum exquirũt qua parte facilius urbem obsideant, territi undique emißis machinis ea quoque abstinuere. Petrus Põtius qui urbi præerat, cum Gallicis equitibus abeuntium agmen carpens, multis cæsis in urbẽ rediit. Suffortius deinde mouit ad Dorlanũ castra: frustráq; consumptis quatuordecim diebus inde quoq; ceßit. Nãq; Pontiremius prope urbem propugnaculum humo undiq; congesta in castelli arciumq; speciem erexerat: unde emissis machinis uarie eos infestabat: huic subsidio duæ alæ equitum missæ, quæ expansis uexillis inspectanteq; hoste urbem introiere. Valde laborandũ fuit Tremolio & Vindocinensi ob copiolarum paucitatem, ut cum hostis è loco uno sese cõmouisset, sensim ex eo eductis copijs hæ in proximum in quem uerisimile erat eum uenturum submitterẽtur. Mox hostes oram legentes Somonæ, Brayam uenere: eáque præsidio nullo munita potiti, amnem transmisere. Inde quoque & Royam & Mõdiderium desertas ab

oppidanis

oppidanis urbes diripuere. Boiagnũ idem prius receperant & præsidio sepserant. Tremolius & Vindocinensis ubi Britannos & Burgundiones uidẽt Somonam transmisisse, Dammartinum mittunt ad Nouiodunum tuendum, cum ala equitum lectissima: atque is collectis è uicinis locis militibus ciuibúsq; uocatis ad arma, breui quãtum loci oportunitas belliq; ratio postulabat, urbem muniit. Idem fecere Mommorus & Humerius, qui ad Peronam missi sunt. Luxemburgus Brienneus, & Brẽneus ad Guysiam; ad Corberiam Põtiremius, Ioannes uicecomes Turenensium, & Borbonius Lauedanus: ad Sãctoquintinum Iacobus Albonius Sanctoandreanus: ita hostes circumuallare ea loca prohibiti. Scripsit ad Senatum & Decuriones Parisienses Tremolius quos iam angi ob aduentum hostiũ uidebat, soluto essent animo, & per Matronam machinas bellicas, sulphureumq; apparatũ mitterent: ipse in omnes intentus occasiones, annonam undique qua uenturum uidebat hostẽ, corrumpebat. Quo factum ut illi mole sua ruentes, clàm se è Gallia proriperent infeliciter succedentibus rebus. Hos secutus Tremolius uestigia eorum undique ita premebat, ut inspectantibus eis cæsis qui in præsidio ad Boiagnum relicti fuerant, locum reciperet: darétque operam ne ullo loco ad obsidendam ullam urbem consisterẽt. Ita re infecta pars ea Galliæ metu periculoq; liberata est. Atque eo tẽpore & prioribus annis ad tãta belli impendia perferenda, uariis indictionibus urbes Gallicæ oneratæ sunt: noui magistratus designati, hiq; uenales propositi. in fœneratores iudicia seuere multa facta, datis selectis iudicibus, submotáque prouocatione, qui passim ubi minus pretium à uenditore datum cõstiterat, usuræ prætextu temere initos cõtractus

rescindebant, adiecta multa fisco maiore interdũ quàm res esset empta. Imperatæ quoque pecuniæ sacris hominibus. Interea ne senesceret cõsilia belli Mediolanẽsis Rex undiq; copias scribebat. Eodẽ quoq; tempore multi absentes postulati maiestatis, qui Borboniũ secuti fuerãt: in quibus fuit Põtieurius è Britannia minore, Ioãnes Huraltus Eduẽsium Põtifex, qui postea captus est, Carolus Motta, Põperanus Pelusius, Sãctouincẽtianus, & plures alij. Capti et in carcerẽ coniecti Ioãnes Troius Pictonicus, qui et Sãctoualeriani nomẽ retinebat: et Ioãnes Escartius supprœfectus Boiorum, qui Lauangioni nomine notior est. Ac multo pòst tempore Valerianus maiestatis damnatus, perductusq; ad eum locum quo de reis sumi solet supplicium. At Diana Valeriana eius filia eximia pulchritudine, insigniq; mulier pietate, uestita incomptius & negligentius ornata, genibus Regis obuoluta parceret patri rogabat; & per ea quæ dulcissima essent in uita sacraq; omnia, misereretur infelicis patris, neque extingui pateretur extinctum, post patris ærumnosissimi mortem ni filiæ mortem uidere uellet: daret sibi, quæ ab ineunte adolescentia & Claudiæ Reginæ & Ludouicæ matri præsto semper fuisset ad aulica ministeria, patrem in falsa inuidia periculisq; uersatum: leuaret hunc aliquando supplicem, quem seruatum plurimi uolunt, seruare ipse unus possit: ne permitteret in tot bellis periculisq; perspectum uagari flammam aliorum facto & cupiditate excitatam. orabat Regem & flens obsecrabat ne infelicissimæ filiæ uota, ne preces repudiaret; aliter post funus paternum filiæ funus expectaret: quódnam ob facinus? quid ipsa tantum sceleris admisisset misera? Rex ut tam in breui spatio omnem eiecisset animum de se, preces

ut mi-

„ *ut miseræ filiæ nihil apud eum pro patre possent? Ita flexit illa animum humani benigniq; Regis.* Nanque *ætatis nostræ* Reges, *Cæsares*, Pontifices, *alijs fortè in rebus æquales* Francisco *aut superiores fuere: humanitate, clementia, pietate omnes ille uicit. excubabat filia pia & diligens pro salute patris: itaque curauit mox diploma regium obsignari quo crimen obliterabatur, idq; cursu pegasario celerrime quocunque statu res essent patris, perferri curauit.* Ita *factum ut pater desperata iam propè salute, in carcerem reduceretur, beneficióque regiæ clementiæ frueretur.* Escartius *absente* Rege *ueritus ne falsi criminis inuidia opprimeretur, dum fugam parat custode carcerum ita alligato ut neque uerbo neque facto fugam impedire posset, acclamantibus alijs captiuis, proruẽteq; plebe causam iterum fugæ dicere coactus, cùm patribus innocentiam suam probasset absolutus est: multique alij aut absoluti sunt, aut humanitate* Regis *restituti.* Maxime *uerò* Gallia *omnis perturbata est incendiariorum iniecto metu: quos paßim submissos à* Cæsarianis *ut in uicos urbesq; ignes immitterent plebs suspicata est.* Trecensium *ciuitas maiore ex parte ea lue polluta est: nec tamen unquam exploratum esse potuit, unde ea incendij causa orta; tantum in* Cæsarianos *causa translata uulgi rumoribus.* Ac *rursus ob metum* Cæsarianum Tarăna Morinorum *scripto exercitu commeatu instructa est.* Caroli Borbonij *bona fisco addicta, exceptis ijs de quibus contẽdebat cum* Ludouica, *quæ decreto senatus post aliquot annos ei cessere.* Hactenus *res* Gallorum *eo statu fuerant, ut de* Mediolano *recipiendo nondũ spes abiecta esset.* Amissa *autem* Cremona, *expugnata* Genua, *arce* Mediolanẽsi *reddita, morbo & fame tabeq; consumptis qui in eã in-*

troierāt, in quibus fuit Gratianus Garrus; Venetis in Cæsaris partes uenientibus, Carolo Borbonio rei militaris peritißimo, cui consilia omnia Gallica notißima erant adiuncto, Adriano Pontifice Maximo Cæsaris studiosißimo pecunias exercitúmq; suppeditante, accitis etiam ad partes Florentinis, Senēsibus, Lucensibus, regulisque Italiæ: Ioāne etiā Medice (iterū repudiata Gallorū amicitia opera Iulij Medicei Cardinalis) cum equitibus leuis armaturæ trecentis, grauis quinquaginta, quinque peditū cohortibus ad Cæsarianos transeunte, uersa est belli alea. & studiosi Gallicarum partium uim hostilem uериti, Italia excedere coacti; cum Romæ Vulteranus unus è purpuratis pontificijs Gallicarū partium inuidia, in uincula esset coniectus ab Adriano Pontifice. Nec licuit Regi ut cōstituerat Mediolanum pergere, ob patefactam Borbonij coniurationem: terebatúrque interea tempus, belliq; apparatus refrigescebat. At tādem summa imperij traditur Gulielmo Gounferio Boniueto tribuno maritimorum: cū eo fuere Vandemontius Lotaringus, Palicius, Vandenesius; Baiardus, & plures alij. Erat ille quidem Borbonio inimicißimus, eumq; ille oderat æque atque illos ipsos qui Regis animum à se auerterant: multáque antequam Gallia excederet acciderant, in quibus & simultates illius & odiū experiretur. Huic adfuere triginta peditum millia, equitum quatuor. Prosper Columna illi ad Ticinū occurrit, ripa munita transitu eum prohibiturus; sperans futurū ut turbatis ordinibus Gallos interciperet. At illi munitionibus præruptis, interceptis etiam aliquot machinis, Prosperum mox Mediolanum redire coëgerunt, Baiardo primo cum suis Ticinum intrepide transeūte. Omnes qui huic bello interfuere, ipséque Baiardus & Vandenesius

culpam

culpam hanc adscribebat Bonitueto, quòd perterritos hostes non secutus, spatium eis dederit Mediolani muniēdi. Id & in eo Galeatius Capella desiderat: multiq; suspicati sunt spe pecuniæ ingentis ab oppidanis exigendæ dilatam oppugnationem; quod ab eius uiri uirtute abhorret.
" *Naturâ uerò id insitum, ut consilia euentu ponderemus; ac cui fauste quid contigerit prudentissime illū prouidisse, cui infeliciter, male sensisse iudicemus. Ipse aiebat sequi se confestim non potuisse, nondū equitibus, sarcinis, machinis traiectis: deterritumq; à Galeatio uicecomite: quem parum fidum Regi serò sensisset. Interea Prosper eadem ratione qua prius Mediolanum munijt. Eo ferè tempore Adrianus Pontifex Maximus concessit fato: & post uarias disceptationes suffectus in locum illius Iulius Medices, qui se Clementem VII. uocari uoluit. Prosper cum extrema ualetudine conflictaretur, absente Daualo, qui ob simultates aberat, Ferdinandum Alarconem docebat quid agi uellet. Gounferius castra fixit ad Ticinensem portam. Serò autem Baiardi Vandenesiiq; consilium se non secutum, qui perterritis mox instandum suaserant, agnouit. Interea Carolus Laurius & Ferdinādus Daualus è Neapoli Papiam peruenere cum recentibus copijs: & Borbonius è Germania acceptis à Ferdinādo Cæsaris fratre septem Germanorum millibus, Mediolanum quoq; perueniebat. Mutata belli ratione Gounferius ipse cum parte copiarum Mediolanum obsidebat: Baiardum misit cum septem peditum millibus, equitibus ducētis, & Federicum Bozulum ad Laudem Pompeiam oppugnandam. Laudi præerat Federicus Mantuanorum regulus, qui se imparē Gallicis uiribus agnoscens, tentatis per Bozulum honestis conditionibus deditionem fecit. Vande-*

montium quoque Lotaringum cum quatuor peditũ millibus leuique armatura Moguntiam mittit, quam & ille profugientibus Cæsarianis occupauit: frustra tamen Cremona tentata est: itaque rediere rursus cõiunctis uiribus ad Mediolanum omnes. Summa tamen annonæ inopia, coactis aßiduisque imbribus fatigabantur Galli: Ad hæc Federicus Gonzaga Mantuanus, & Medices Ioannes, frumẽtatores Gallicos uarie cõcidebant: & maturius soluisset ille obsidionem, nisi per Carolũ Murgantem Parmensem in spem uenisset clã potiundi Mediolani; namque is ponte sublicio occupato quo extra munitiones ad urbem aditus patebat, Gallos erat introducturus. At dũ incautius consilia sua cõmunicat cum Ioãne Ferrario, detecta ab eo coniuratione pœnas dedit. Prospero interea mortuo summa imperij redierat ad Carolum Lanoium. Peruenit & Borbonius Mediolanum cum Germanorum copijs, cui unà cum Lanoio totius imperij cura à Cæsare commissa, uicario etiam imperij ut uolunt multi designato. Iam autumnus in exitu erat, Baiardoque & Rentio Cerro in uicina loca dilapsis, seduloque adnitentibus ne quid commeatus in urbem inferretur; molis quoq; dirutis fame prius cœperant Mediolanenses urgeri. tantis copijs hostibus auctis, coactus est Gounfierius & Baiardũ & Cerrum ad se reuocare: horum discessu recreati Mediolanenses minus anguste re frumentaria usi sunt. prius quoq; de inducijs actũ fuerat, quas cum Prosper & Alarco duorum mensium se dare recepissent, Hieronymi Moroni opera præcisa est eorum spes. Fuerat is Moronus Gallis olim amicißimus; at se totum eo tempore à Gallorum amicitia auerterat: initioq; huius belli non sensim atque moderate ad Sfortiæ amicitiam arrepserat, sed breui tẽ-

pore

pore totum hominem difficillimis adhibitus consilijs, mirusq; artifex in pecunijs undique auertendis, possederat: eadem ratione non ingratus Prospero & Daualo, cum et Cæsari optime se cupere iactitaret; ac neque hac neq; illa parte fidem habens, omnia perdita ob prædam cupiebat: ardebat studio præpropere adipiscendarũ præfecturarũ sacrarũ: sedatisq; tãdem bellis neq; Cæsari neq; ipsi Sfortiæ parum fidelis uisus, Mutinensis tamen Pontifex designatus. Ac principio quidem sic progressus est, ut maximis in rebus pacis & belli consilijs adhiberetur intimis. Posteaquam uerò ambitio praua uirtutis imitatrix, sine ulla ratione officij, subdolo freta ingenio, cõcutere nouum hominem & ambitiosum principatus, & labefactare fidem ciuium et præfectorum impulit, suis ipse captus artibus parum abfuit quin perfidiæ daret pœnas. Huius igitur consilio sublatis inducijs, Goũfierius Abdiatum se recepit, Rentium Cerrum Aronam mittit, qui frustra castrũ oppugnauit. Gaudentius Merula scribit Aronam à Goũfierio classe etiam quam ad hoc opus præpararat, & terra infeliciter oppugnatam. Hæc ante Borbonij Lanoíque aduentum gesta. Borbonius quartana fatigatus Germanos ad iter longum promisso tantum stipẽdio pellexerat. Efflagitabant illi stipendia ab eo, minitabanturq; futurũ ut ad Gallos transirent, nisi fidem suam liberaret. Adriano Pontifice extincto cũ pecunia deesset, à Clemente Põtifice, Senensibus & Sfortia undique corradẽs nummos, tantum pecuniæ sumpsit, ut multorum mensium stipendia militi persolueret. Veneti quoque misso Francisco Maria Cæsarianis se coniunxere: quorum opera cum toto superiori bello minus aut prospera aut fideli Galli usi essent, ueluti superis in eorum perniciẽ cõiurantibus, Cæsariani

& secunda & fidelißima deinceps usuri sunt. Miserat Gounferius Baiardum ad Robechum oppidum tuẽdum, haud satis oportunum ad uim hostilem arcendam, haud lõge ab Abdiato, cum equitibus leuis armaturæ quadringentis, cataphractis centum, & peditum quatuor cohortibus. Daualus re cum Lanoio & Ioanne Medice cõmunicata, nocte intempesta raptißime eductis quatuor Hispanorum millibus, indusiis albis quò facilius fallerent superinductis, Robechum peruenit. Erat ei notißimum quid ageretur in castris Gallicis: nihil Galli tentabant, nihil moliebantur, nihil deliberabant quod ille aut non resciret, aut non sentiret per Genuensem quendam transfugam. Itaque intelligens leuem armaturam maxime ex Italico equite constare, summa ui multis locis circunuallato oppido irrumpit: ut in re inexpectata undique strepitus & terror. Pauci in quibus Baiardus & Egidius Cortonensis memores pristinæ uirtutis, hosti occurrêre, multos deiecere, reliqui fuga sibi consulere: ita factum ut multis cæsis Robecho hostes potirentur. Terralius qui se unum peti non ignorabat, cum duodecim equitibus ferro uia aperta, uiam sibi fecit & ad Gounferium peruenit. Qui res gestas Baiardi scripsere narrant, cum loco diffideret ille sæpe agitasse cum Goũferio de præsidio inde educẽdo: Goũferium illi pollicitum ut iustas copias mitteret, nec tamen misisse; idque illi à Baiardo exprobratum: noctéq; eadem cum alis aliquot equitum ab eo acceptis, in alam Medicea impetu facto multis necatis, ense iã ita sanguinolento ut inutilis esset deinceps futurus, ad suos rediisse. Exteri scriptores negligentius uigilias egisse Baiardũ & Gallos aiunt, eumque discinctum uix inde sese proripuisse. Cæsariani interea deliberãt quo pacto Gallos perse-

*perſequantur,*Borbonijque *anthoritate permoti præſidia uicinis locis undique conſtituta,inuadenda cenſuere.*Hac *ille ſuadebat quòd anguſta re frumentaria uterentur; quódq; Gounſierius multitudine equitū ualebat, ut minore periculo undique commeatum ſuis curaret;ſimul uti pabulatione Gallicum equitatum prohibens, ad rem gerendam inutilem redderet.* Mittit itaque Franciſcū *Mariam ad Çarlaſcum oppugnandum cum* Ioanne Medice, *Venetorumq; copijs: Garlaſco præerat* Baptiſta *Leca Ligur.abundabant* Veneti *machinis multis bellicis,quô factum eſt ut obrueretur mox murus multis locis.* At *Leca intus nouis munitionibus celeriter excitatis ſibi non deerat.*Fit *impetus in urbem:promptiſſimus quiſque ex Venetis dū incautius progreditur cæſus eſt, ut iam de fuga cogitarent,ni Maria recentes undique ſubmittēs ita ſuos hortatus eſſet,ut perrumpentes tranſilientéſque foſſas aqua refertas,loco tandem potiti ſint:direpta urbe, præda undique abacta,multi cæſi.*Plures *ita prodidere, ex hoſtibus ducentos ex Gallis quadringentos deſideratos. Cæſi ſunt ex hoſtibus notiſſimæ uirtutis,Hieronymus Angelus* Patauinus,*Carolus* Eugubius,*Scipio* Palauicinus. *Gounſierius,ne authoritatē qua maxime Gallicus equitatus apud exteras gētes niti uidebatur,minueret,ſi fama percrebreſceret ſe ſuis ſubſidia nulla ſubmittere, neq; audere prælio dimicare,* Vigleuenū *motis caſtris properabat:poſteroq; die ante frōtem caſtrorum hoſtilium,qui eodem cum* Borbonio, Lanoio, Daualo, Maria, Medice *peruenerant,copias ſtruit.*Borbonius *an productis copijs prælio decertaret dubitabat: nam etſi numero abundaret cataphractorum,tamen equitum robur metuebat.& ſtudium alacritatémque pugnandi cognoſcens, ſperabat*

futurum ut cum resedisset ea alacritas, hyemisque sæuitia consumpti essent Gallici equi, ad prælium minus apti essent: simul auertendo annonam & singulatim præsidia eorum expugnando, incruentam sibi pollicebatur uictoriam. cum omnes in eius sententiam transiissent, castris se continuere Cæsariani; tametsi triduo pugnandi copiam faceret Gounferius. Mittit uerò Borbonius ad Vigleuenum oppugnandum Daualum cum tribus Hispanorum millibus; atque is celeriter concusso muro frustra Bonauallio adnitente cùm sui undique fugerent, oppido castróque potitus est. Ioannes quoq; Medices ad Mortarium missus. is quandiu Gounferius proximus fuit, quasi alia tentaret in alia loca iter simulabat: eo abeunte pductis copijs, circũuallato oppido, prostratoq; muro, dũ Ioannes Biragus agit de deditione irrũpentibus suis, loco potitus est, capto eodẽ Birago & multis alijs. Sic et Ioãnes Vrbinus capto Hugone Pepulo, Sartirano oppido sito circa ceteriorẽ ripã Padi expugnato, redijt ad Borboniũ. Iam Goũferius Nouariam peruenerat expectans equitũ noua auxilia, quæ à Rotelino adducebantur: expectans quoque Heluetiorum nouas copias, quas iam sciebat ad Gattinarium peruenisse: simul sperans futurũ ut Rentius Cerrus qui ab eo accepta pecunia ad Rhetorum ingentẽ numerum conscribendum missus fuerat, & Federicus Bozulus ut inter eos conuenerat, Mediolanum obsidentes, Borbonium Cæsarianosq; eò reuocarent: ipse mox adesset cum recentibus lectissimisq; copijs ultro hostes ad pugnam prouocaturus. Excidit ille utraque spe; neque enim Rotelinus in tempore adfuit, neque Cerrus ut receperat potuit Rhetorum auxiliũ Laudem perducere ad Bozulum, ut inde Mediolanum inuaderẽt. Cum per Ioannem

Medicen

Medicen illi Sfortiano auro corrupti, legatis ultro ad Sfortiam missis fœdus cum eo pepigissent; relinquebatur Gounferio ut se cum Heluetijs coniungeret:nam illi aliter reditum ad suos minabantur,cum equitatus hostilis uim soli sustinere non possent. & Borbonius fixis inter Nouariam & Vercellas castris, commeatus intercipiebat. Quin & per Hieronymum Pectium à Vercellensibus aut potius per Sabaudiani uxorem,ipsumq; Sabaudiæ Ducẽ Carolum impetrarat,ut neque à Taurinis Gallis neque è uicinis ullis locis annona deferretur,affatim uero in Cæsarianorum castra inferretur. Accessit aliud incommodũ ex Abdiati occupatione.Franciscus enim Sfortia cũ multis equitum peditumq; millibus,unà cum Ioanne Medice Mediolano egressus, occupato prius ponte Ticini quem Galli retinebant, Abdiatum peruenit:atque ex antelucano tempore usq; ad horam primam post meridiem machinis muros concussit.Huic præerant Ludouicus Nemorẽsis,& Federicus Carafa cum ualido quidem præsidio: sed pestis iã in plerosq; ita grassabatur,ut inutiles essent ad uim depellendam.Impetu itaque ab hostibus facto potiuntur Abdiato,abducta ingenti præda & multis cæsis.nec tamen præda illis diuturnum gaudiũ attulit,contagione mox morbi in eos qui eam attrectarant serpente: Nemorensis minime cognitus sese ad suos recepit:Carafa captus est.Gounferius solicitus erat de Gallia repetenda: itaq; cum Heluetij ad Eporediam peruenissent, ijs se adiungere parabat. Ad Padi ripam ubi Sicida fluuius ostia habet Bremide oppidum: & ad fluuij dextram Palestrũ; superiusq; est Romagnum. Superius ad sinistram Sicidæ,Burgus:deinceps ad Padum est Triduum, & prope cœnobium cui Lucedo nomẽ,Duria Baltea amnis apud

Hast ubiam ex alpibus oriens, cui inferius adhæret Crescentinum, superius Salugiæ & paulo suprà Eporedia. Borbonius per exploratores certior factus Gounfierium in Galliam reditum parare, ut inclinari eum uidet, timore sic impulit, omni ut diligentia uteretur ad eius exitiũ, abeuntémque premeret. At ille pro certo habens id quod erat, si quid de celeritate remitteret, eripi se nõ posse Borbonio, transuersis itineribus Romagnum peruenit, nocte intempesta è Nouaria eductis copijs. Mox diuersis itineribus ad insequendos Gallos præmissi Daualus, qui serò circa Romagni uicinos uicos peruenit, & Vastius, qui frustra Fontanettum perrexerat: missus tamen cum Mercado peditibus Hispanis, qui colles eos conscẽderet: Galli conferti in eos impetum fecerunt, illiq; in fugam coniecti sunt. Sed Daualus Ioãnem Vrbinũ mox his submisit, qui & ipse multis cæsis irruente Baiardo pulsus est, cũ prius uulnus accepisset pila ænea impetitus. itaque cum robore peditatus & equitũ leui armatura Daualus & Vastius progressi in pugnam: cum & his & Vandenesius & ipse Gounfierius strenue occurrerent, sensim suos recipere, & in castra ad Gemium uicum reducere eos, coacti sunt. Ex Hispanis octuaginta, ex Gallis uiginti eo prælio, quod fuit instar decursionis, uulnerati sunt. Nocte quæ secuta est colles uicinos Daualus occupauit: nec Heluetij qui ad Gattinarium erant ullis precibus adduci potuere ut flumen transirent, ita necessariò fuit Goũfierio ad eos transeundum. Borbonius perculsis instandum, ut & Daualus, & Franciscus Maria, & Vastius aiebat: Lanoius abeũtẽs faustis ominibus excipiendos; non esse usque adeò accisas res Gallicas, atque ut sint accisæ, præcisa salutis spe in desperationem uersos cladem fortè illaturos. In ea Cæsarianorum

rianorum altercatione Goüfierius nocte eductis Gallis, iã uenientibus ad ulteriorem ripam Sicidæ, Heluetijs qui Eporedia uenerant, uado fluuium transiit. Borbonius celeriter summo diluculo è castris cum Daualo et Vastio profectus, paucos lixas & calones & saucios qui nondum flumen transierant, impeditos & inopinanteis aggressus, concidit: moxq; aduentantibus integris copijs in alteram ripam reperto uado transiit cum equitibus mille, peditibus totidem, qui in equorum dorsum sublati sunt, omnes peritißimi globorum æneorum emittendorum. Non dubitarat Goüfierius quin ille omnia moliretur quibus iter suum auerteret, itaque leuibus aliquot machinis in ripa adhibitis, Italorúmque & Narbonensium peditum quos Prouinciales uocãt cum Casseo Tristanoq; relicto præsidio, ipse aciem instruebat. hi cum à Daualo pulsi eßẽt, uidens futurum ut temere progressus turpem haberet exitum si hostes machinis bellicis potirentur, dandam esse ait operam ut acceptum damnum uirtute sarciretur: uocatísque Vandemontio, Vandenesio & Baiardo præstare aiebat per uirtutem in pugna belli fortunã experiri, quã per summam infamiam sinere hostes machinis potiri. Illi cum se ultro prælio offerrent, in Cæsarianos impetu facto machinas quidem maiores omnes abduxere, septem tantum leuibus desideratis, quæ antea in aduersam ripã ab hoste celeriter transuectæ fuerant. Sclopetarij tamen Hispani dum modò instarent, modò sensim se reciperent, in gyrumq; uoluerentur uitato impetu Gallicorum equitum plures uulnerauere: in quibus Gounfierius necatis tribus Hispanis qui maius tormentum abducere parabant, sinistro brachio glande ænea ictus uulneratus est: Vandenesius quoque circa humerum grauioris pilæ uulnere acce-

pto, post paucos dies animam exalauit. Philippus Cerbelio & Paulus Luzascus Hispani leuiores machinas abduxere, eoq; prælio specimen dedêre fortitudinis. Ea pugna Heluetij cũ dicerent ad suos se recipiendos, non certamen uenisse, adduci non potuere ut Gallos in hostẽ ruẽtes sequerentur. Hispani rursus flumine traiecto ad suos se recepere. Iam Gounfierius integra nocte longum iter emensus erat, cũ Borbonius, Lanoius, Daualus, Franciscus Maria media nocte eos cõsecuti sunt. Heluetij iam equites Gallicos & machinas in medium receperant agmen. Tyrones præcedebãt, uetus eques Gallicus ut quisq; plura stipẽdia meruerat, aut spectata eius esset fortitudo, à tergo sequebatur, nullo fragore nulla perturbatione audita; sensim ita incendebant, ut neque ullus ordine se suo commoueret, neque celerius progrederetur. neque ullis procursationibus hostium terreri potuere, quin aut somnum caperent horis duabus, aut quæ pertinerent ad iter commodius explicarent. Iam instabat, cum se illi ad iter accingerent, cum robore exercitus Borbonius. Nam ante huius aduentum miratus Daualus ordinẽ constantiamq;, copias suas exiguas noluerat obijcere. A. Gounfierius qui Imperatoris officia, oppressus acerbitate uulne-
" ris, minus cõmode implebat, accersito Baiardo, Vides in-
" quit quo statu sint res, opinio magni mali impẽdentis uin
" cenda constantia. Borbonius quos persequatur immemor
" quasi quasdam immittat in nos atq; incitet furias, omni-
" bus uiribus in perniciem nostram incumbit Si uolumus
" quod reliquum est uitæ sine infamia traducere, omni no-
" bis contentione, uelis remisq; fugiendum, ne potiatur ma-
" chinis bellicis. Me uerò uulneris magnitudo munus officij
" mei exequi & tueri uetat: interea principem te tãtis co-

pijs no-

» *pijs nominaui,& ad omnia te alterū me fore dixi; itaq;*
» *per sacra omnia illum animum adhibe quæso, quem forté*
» *semper habuisti.* Erat Baiardus *naturâ dicax, atq; eo tem*
» *pore* Gounferio *respondit,* Magnificētius *id sibi cessurum*
» *si tantum decus imperiumq; prosperis rebus impertijsset:*
» *se tamen rebus afflictis & difficillimis sic adfuturum, ut*
» *& præstaturus sit quod debeat, & quodcunque sibi ac-*
» *ciderit moderate laturus.* Borbonius Daualusque Gallis *instantes cum quatuor* Hispanorum *millibus, pilis plumbeis emissis uarie equites* Gallicos, *extremūq; agmen carpebāt: nec tamen ordines sensim incedentes perturbabāt.* Baiardus *ut cohiberet hostes cum lectissimis equitibus, ut interea præcedendi spatium pediti daretur, in confertos eos sese effudit.* Sclopetarij Hispani *leuisq; omnis armatura repentè expansa, impetum* Gallorum *fugiebat: rursusq; hortāte* Borbonio *sensim ad iactum globi ænei pedem conferentes, multos uulnerabant: cōculcati sunt tamen prius aliquot ex hostibus.* Baiardus *dum equitū alas ut ad suos se recipiat uolubilis circumagit se, sub latére dextro sclopo ictus corruit: ac sese circa uicinam quercū*
» *prosternens,* CHRISTVM OPTIMVM MA-
» XIMVM *obtestatus est, se circumdaret, se complecte-*
» *retur, se tueretur; purgataq; præteritorum memoria ani-*
» *mam ad se euntem exciperet, ablueret sua humanitate et*
» *gratia sordes, parceret misero, uultu placido intueretur*
» *seu seruum seu reum malet: gratia se filium adoptatū ab*
» *eo, culpa reum factum, uinceret gratia culpam: ut diuina*
» *clemētia maiore in scelere cresceret, male quidem tot an-*
» *nis numē diuinū cognitum, parum abesse quin humani-*
» *tas superaretur sceleribus: se tamen excusso dæmonū iu-*
» *go, nihil non beneficio sanguinis effusi, patrocinióque*

" CHRISTI OPTIMI MAXIMI *ſperare*. *Semianimusq; adhuc uenienti* Borbonio *eumq; conſolanti, nihil aliud reſpondit quàm ſerò, &,ubi nam fides here?* Sunt qui ſcribant curaſſe Borbonium ut ſacro prius libamine ſumpto decederet, quem & in huius funere multũ profudiſſe lacrymarum certum eſt. Symphorianus Cãpegius narrat illum ſclopo percuſſum,morientem hæc dixiſſe,Mortem ſe non ægre ferre, etenim ueniſſe domo ut Regi uitam debitã tribueret:eo uerò nomine angi,quando manu minime uſus moreretur. Nicolaus Quercetus eius opera ſaluas rediiſſe ait Gallicas copias, magnumq; ab eo ſtrenuis uiris exemplum præbitũ,quanto potior eſſe debeat probis dignitas ſine uita,quàm uita ſine dignitate. Galli tãdem incolumes paucis quibuſdã Heluetiis, qui longius in hoſtes excurrerant,deſideratis, Eporediam uenere. Hîc finem factum ſequendi Gallici ſcriptores aiunt, diſſentiẽte Hiſpano ſcriptore Petro Lacueno, qui Celando oppido multas machinas bellicas relictas, à Gallis per Fernandum Alarconem abductas ait. Laudẽ deinde Põpeiam hoſtes recepere, Federico Bozulo qui urbem tuebatur æquis cõditionibus unà cum omni preſidio, ſaluis rebus omnibus emiſſo. Rex etſi belli aleam male ceſſiſſe uidebat,extenuariq; ſpes ſuas & euaneſcere,incolumẽ tamen exercitum,incolumenq; Gounfieriũ rediiſſe lætabatur:atq; ita res eius geſtas commendabat, ut laudabilem eius ex Italia ceſſionẽ,quàm hoſtes fugã uocabãt,ceſſioni illi nobiliſſimæ Græcorũ,qui Cyro iuniori militarãt aduerſus Perſas,Xenophonteq; imperatore nõ ſine laude ad ſuos redierãt,multis ſuperatis hoſtiũ et uiribus et inſidiis, cõferret. Et iam aderat annus milleſimus quingẽteſimus uigeſimus quartus, cũ mẽſe Iulio Bleſis Claudia Valeſia,

Regina

Regina migrauit ad superos. Hãc lychenes morbo aut nõ ita dißimili impetigine fama est occubuisse, imperitia medici: qui cum morbum erumpentem curare debuisset, abigere pharmacis adhibitis & aluo subducturũ se receperat. Fuit ea stata quidem forma & liberali, sed summa integritate pudicitiaq́;. Abũdabat illa innocẽtia, pietate, religione, obsequio in uirum, diligentia in familiares: nunquam insolens elataq́; uisa, eundum uultum eodẽ tenore referebat, grata ciuibus, iucunda plebi, nobilitati optabilis; ut in aduersis rebus constantiam, ita moderationem in secundis retinebat. Familiare illi nihil nisi de diuinis cælestibúsque promißis, cretioneq́; diuinæ hæreditatis dies & noctes cogitare. Placabilis erat in eos à quibus esset offensa, afflictis multa condonabat, probis pijsq́; uiris multa elargiebatur. Nemo eã ulla lucra ligurientẽm, nemo ad rem attentiorem, nemo ullis deprauatam cupiditatibus, aut uidit, aut audiuit. Ita sapiẽter, ita scitè, ita eleganter, castum sincerumq́; animi motum singulæ eius sententiæ olere uidebantur, omnibus ut abundare ornamentorum generibus, omnibus uirtutibus quasi fontibus scaturire uideretur. Interea Borbonius Daualum mittit ad Alexandriam oppugnandam, daturus operam ne usquam subsisterent Galli. Claudius Boysius Gouñfierij nepos Alexandriæ præerat, & quamuis urbs satis munita uideretur ad pellendum hostilem impetum, ueritus tamẽ Dauali ueterani imperatoris astutias, nec uidẽs in quẽ usum amißis alijs urbibus retẽta Regi Alexãdria prodesset, deditionẽ facit, ea lege ut saluis rebus omnibus emitteretur: atque ita in Galliam cum Federico Bozulo redijt. Ante aliquot menses frustra Vitellius Romanus, Hieronymúsque Adurnius etsi stipati ingenti Corsorum mul-

titudine urbem ei eripere tentarāt. At Borbonius uel ueteribus stimulatus simultatibus, atque ex fœdere Galliā recepturus; uel Cæsaris iussu, ne tot copiæ dissoluerentur, cum sciret Regem expeditionem nouam in Mediolanenses paraturum, ut eum ad sua tuenda reuocaret; prætexēs etiam eam Gallicam præfecturam cui uetus Prouinciæ nomen mansit, Cæsarum uetus esse beneficium, simul Mediolanensem agrum militū rapinis liberaturus, in Galliam cum ualidißimis instructißimísque copijs progreditur, unà cū Daualo & Ioanne Vrbino & Philippo Cerbellione Italicisque multis proceribus. Carolus Lanoius qui ad Hastam sedebat, mille se equites grauis armaturæ submissurum receperat. Cæsar quoque pollicebatur occupata reliqua Narbonensi prouincia, qua ex Perpeniano aditus patet, uires se suas ei coniuncturum: Henrico interea Britanniæ Rege cum Burgundionibus ad Parisios penetraturo: Ricardus Pacæus qui ab Henrico legatus ad Borbonium Cæsarianósque uenerat, maxime eum ad bellum acuebat: neruósque belli pecuniam ingentem afferens, author fuit itineris accelerandi. Borbonius primū ignobilia aliquot castella, deinde etiam Aquensem urbē, cui Aquarum Sextiarū uetus nomen multi tribuunt, uacuam nactus (prius enim iubente Rege fortunis quātum licuit sublatis secesserant ciues) occupat: deinde crebris literis Lanoiū admonebat, grauis armaturæ equites mitteret, nō ignarus his detractis rebus suis quantū mali cōstitueretur. ille cum rem extraxisset uarijs simulationibus ad extremum totum illius postulatum causamq; negligere se ostendit. Cupiebat Borbonius Auenionē, Carpentoractum, Cauillunū, Arelatē, uicinaq; alia loca inuadere. Nō ita uisum Cæsarianis: Maßiliam malebant op-

pugnari

pugnari, quæ semel occupata retineri facilè posset, magnoq; usui Cæsari futura esset ad Galliam edomandam. Hostes hortãte Borbonio Tholoniensem arcem aggressi, multis admotis machinis ea sunt potiti: Hugone Moncata qui è Genua cum aliquot militaribus nauibus uenerat, mari uim admouente. Hũc postea Andreas Doria adortus in fugam uertit, interceptis tribus nauibus, quarum unã abduxit, anchorarijs funibus à Iona Nauarcho Gallico iã præcisis: superuenit Daualus, qui reliquas ne prædæ essent Gallis, incendi iussit. Pergit deinde expositis à Moncata Borbonius machinis ad Massiliam oppugnandã. Huius situs ex ueterũ cõmentarijs notissimus, ipsoq; Iulio Cæsare à quo urbs oppugnata est: at pleraq; hodie munitiora. Quin post Borbonianã oppugnationem nouæ excitatæ munitiones: erat portus ferreis cathenis pilis duabus medio mari collocatis obseptus, hæ etiã alligatæ sunt turri quam Santoioannã uocãt. Extra mare fanũ Victorianũ, quod ualido præsidio munitũ fuit: inde hortus Regius; inde locus quẽ Canalẽ uocant, ubi ædificantur, ornantur, reficiũturq; classes. Et minus commode tẽtaturus uidebatur obsidionẽ, qui fanũ Virginis custodiæ dicatum sitũ loco excelso, præsidio suo muniendum nõ curarat. Ibi nũc arxs munitissima, eo enim occupato ciues facilè perterruisset. Relinquebatur ut ad portã quæ ad Lazari tẽplũ spectat, cũ ea parte mœnia parũ firma uiderẽtur, urbs quateretur. Miserat Rex ad urbẽ tuẽdam Philippũ Chabotium Brionum unum ex Aquitanis proceribus, cuius humanitate & prudentia in consuetudine quotidiana magnopere delectabatur. Ille & fani cuius suprà meminimus muniendi author, & substruxerat aliud munimem eo loco ubi erant molæ frumentariæ, sito excelsa

parte urbis & media, machinisq; bellicis dispositis, uarie Cæsarianos infestabat. Hunc locum hodie Galli ualidius communierunt. Superuenit deinde æquali cum imperio à Rege missus Rentius Cerrus, cum bellico multo apparatu delectisq; Italorum turmis. fama est missum à Borbonio ad urbem caduceatorem, qui Gallos ad colloquium euocaret. hi cum non detrectarent colloquium, sperantes futurum ut ille solueret obsidionem, prohibitos à Cerro, qui diceret urbem obsessam quæ per colloquia ab hoste tentetur, iam pro dedita haberi: proinde si quis egrederetur ad colloquium, futurum ut redeundi iter præcluderet. Brionus dum animaduertit subuehi hostium machinas, ad portã minore præsidio quàm deceat misso Stisaco nepote cum Massiliensibus aliquot Gallicisq; peditibus, uarie hostes fatigauit. Nanque illi è portu conscensis onerarijs nauibus, in alteram ripam euaserãt; hisq; cæsis qui tormentis uehendis occupati erant, reliquos in fugã uertunt, tormenta quoque iam abducebãt. Id Borbonius intuitus, Daualo & Cerbellione repentè uocatis, cum delectis Hispanorum cohortibus adcurrit. Galli numero inferiores cessere: ita tormenta recepta. quidam tamen feruescente acrius intumescenteq; mari absorpti sunt: reliqui unà cum Stisaco faustis acclamationibus excepti. Aegre ab hoste admouebantur urbi tormenta, cum terra prædura & petrosa perfodi uix posset ad excitãda opera: ad hæc ipse Doria & Ionas circumactis undiq; myoparonibus, uarie eos, & oppidani quoq; fortuitò emissis tormentis infestabant. Antonius Rupifocaldius, quẽ uulgatiore cognomine Barbusium ab oppido in Xantonensium præfectura sito, uocant, admonet Brionum & Cerrũ sibi si ducenti milites dẽtur, futurum ut hostes opere prohibeat.

hibeat. his attributis munitiones acerrime impediebat: multisq; cæsis reliquos in fuga solùm spem habere compulit. audaciusq; eos premere & instare cœperat, ni ueritus ne à multitudine circumueniretur, aliquot captiuis abductis spolijsq; hostium in urbem rediisset. Ille *eo nomine deinceps innotescere cœpit, à* Briono Cerróque *palàm cõmendatus.* Borbonius *deinceps cautior futurus est ad eas eruptiones coercendas.* Vincentius Tibaldus *Romanus, gentilitate proximus* Cerro, *non quô aliquid delibaret de laude* Rupifocaldij, *at incensus animi magnitudine, acceptis* Italicis *aliquot cohortibus porta quàm Regiam uocãt, dissẽtiente* Cerro, *ipse quoque perrumpere hostiles munitiones constituit; rémq; feliciter exorsus ancipiti prælio hostes distinebat cum in insidias quas* Borbonij *iussu* Daualus *misso* Alfonso Vastio *parauerat, præcipitatus esset, adolescens omnibus rebus ornatus, fortissime pugnans, occubuit: fugientes alios cum hostes effuse usque ad mœnia sequerentur, inde abacti sunt machinis bellicis: quidam etiam circa portã cæsi, in quibus fuit* Rodoricus Corius *uexillifer* Vrbini. *repressæ satis uidebãtur* Gallicæ *eruptiones.* Borbonius *continua munimenta ad mare circumduxit; turriculisque excitatis effecerat dispositis militibus ne opera illi turbarent, néue impedirẽt impetum machinarum: ea enim opera uix quadraginta passus à muro aberant. & iam ita strauerat mœnia ut irrumpendũ sibi uideretur in urbem.* At Brionus *&* Cerrus *intus pro dirutis reficiebant muros: ac tametsi multis urgebantur angustijs, tamẽ nulla eos res magis quàm uigiliæ assiduæ fatigabant.* Interea *è superioribus colliculis ex urbe emissis tormentis, uariè tentoria* Cæsarianorũ *lacerabantur. Accidit ut quodam die in ipsum tentorium*

Dauali ingens emissus globus, sterneret unum ex eius familiaribus, qui uix sex passibus ab eo aberat. Itaque Daualus accito puero tolli ab eo mox globum iussit, ad Borboniúmque perferri, rogante puero & sciscitāte Dauali nomine, essént ne hi claues Massiliæ? Id ille rogare puerum iusserat cauillo impetēs Borbonium, qui prædixerat futurum ubi ad portas Massiliæ processisset, ut sibi ciues cum clauibus urbis occurrerent. Est uerò Daualus omnibus, propter summam uirtutem summámque nobilitatē, maxime propter Regis captiuitatem, atque egregiam operam totis his prælijs Cæsari depensam notissimus. multi uerò machinis magni apud hostes nominis concisi sunt; in quibus fuere Franciscus Gusmanus, & Ludouicus Calecus Hispani, Franciscus Cantelmus; & Titus Fanfulla Parmensis, & plures alij. Cum iam strata satis uiderentur mœnia, Borbonius, Motta, Pomperanus, Pelusius, reliquiq; Galli qui Borbonium secuti fuerant, signum inuadendæ urbis proponēdum putabant. Hæc cum etiam ipsi ueterani Hispani milites sentirent, & cum in eam sententiam incitati prædæ spe loquerentur, unus erat Daualus qui dissentiret: futurum enim coniectura augurabatur, intus nouo refecto muro ingenti ut strage depellerētur; præsertim Briono & Cerro ita uigilātibus, ut decem iam noctes ipsi ad mœnia excubarint, ut constabat per Corsum exploratorem, qui infesta omnia futura Cæsarianis palàm iactitabat. Tum multi concurrunt; orant Daualum educat omnes ad oppugnationem, alioqui futurū ut Borbonio hortante ad quem summa imperij pertineat, ipsi ultro urbem sint inuasuri. Ibi Daualus uerò æstuare dubitatione, uersaréque se in utramque partem. Tum uerò simulans se uictum eorum rationibus id impetrauit, ut

uelo-

uelocißimi aliquot ex Hiſpanis mittantur, qui impetu facto excutiāt ſaluiſne rebus urbs poſſet oppugnari. Hi cū irruiſſent per deiecta mœnia, quibuſdam cæſis, omnibus uulneratis, renuntiāt obſeptum undique dirutum locum nouis munitionibus, ingentes ſpecus concauatos, hos picato apparatu aptißimo ad incendium excitandum refertos: ita futurum ut priuſquam ad teli iactum uentum ſit, alij incēdio flagraturi, alij ſemiuſtulati in hoſtium poteſtatem uenturi ſint. Borbonius uerebatur ne per Hiſpanos pedites fucum ſibi feciſſet Daualus: itaque in uetere permanebat ſententia urbis oppugnandæ. Rex Maßiliæ obſidionem grauiter ferens, contracto ingenti peditatu ex Heluetijs, equitatuq; Gallico inſtructißimo, cui Iacobū Palicium Chabaneum præfecit, Palicium præmiſit ad Auenionem, ne fortè hoſtes qui uicini erant Aquis Sextijs, conſilia inirent de ea intercipienda. Is Auenionem profectus urbe quidem minime excluſus eſt à Frāciſco Claromontano legato pontificio homine Gallo: cum tamē urbs pontificiæ eſſet ditionis, claues urbis penes eum ad quem ſumma imperij pertinebat, manere æquū aiebat. Rex cōſternatus ea altercatione raptißime Tremolium, Maſerianum, Aubignium ad eum miſit, qui reciperent futurum ſalua omnia Pontifici futura: aut ultro temeritatem coercerent purpurati pontificij, cuius fratres cùm honorificis functionibus in regia fungerentur, unus etiā Narbonēſi prouinciæ præpoſitus eſſet, mirabatur hunc immutatum, qui ſplendidißimis ſacerdotijs, Auxitanenſiq; præfectura maxima (quæ multo omnium opulētißima eſt apud Gallos) frueretur. Tremolius mox admiſſus cum eſſet, hominem placauit; ut ille ultro omni abdicato imperio, omnia regiæ potentiæ & fidei traditis omnibus portarum cla-

nibus permiserit: Aubignio cum ueteranis alis equitū custodia urbis data. Palicius & Tremolius properabāt ad obsidionem Massiliæ soluendam. Horum aduentu & fama uenientis Regis territus Borbonius, qui nullo pacto cōmouere se obsidione urbis uolebat: simul etiam ueritus quod & aiebat Daualus, ne Mediolanēsem agrum milite uacuum nacti Galli, facilè Cæsarianos pellerent; mutato consilio transiit in Dauali sententiā, soluta urbis obsidione post quadragesimum diem. Rex Aquas Sextias cū excessissent hostes mox quoque recepit. Ibi deliberatū est an ipse Mediolanum proficisceretur, an imperium alicui ex proceribus decerneret. Tremolius, Palicius, Aubignius, Lescunus, cum iam in exitu æstas esset, differenda belli consilia in uer proximum aiebant: præsertim cum robur exercitus exteris constaret, qui ægre retinerētur sine nummis. Gounfierius, Sammarsallus, Franciscus Lotaringus minime differendum bellum, instādum hosti perterrito censebant: ueterani proceres ut maxime hosti sit instandum præsentem Regem reuocabant à bello. uulgus Gallicum ut ex ueritate pauca æstimat authorem fuisse Ludouicam Regis matrem huius profectionis credidit. Id tantum abest à uero ut ille matrem, cui nihil non deferebat, abiēs salutare minime ausus sit: pro certo habens futurum ut illa profectionem remoraretur. indicarat enim ea per literas esse quædam quibus angatur & solicitetur magni momenti: quibúsque uerendum sit ne ipse premeretur, quæ non audeat committere epistolæ, ea mutui sermonis communicatione egere: adfuturam se intra paucos dies. Ille hæc ueritus mox sese proripuit: abiens tamen illi administrationem omnem regni reliquit. assidebat uerò Ludouicæ Antonius Pratianus Iurisprefectus,

absen-

absenteq; Rege omnia illi exequebantur, in speciem uocatis aliquot proceribus. Sic & ante multos annos matri curam regni in Heluetios Sfortiamq; Maximilianũ moturus, delegarat, aßidẽte tum ei in locum Pratiani iurisprafecti qui cum eo proficiscebatur, Mondoto Martonio præside Parisiensi. Hunc Rex mox regnũ adeptus, cũ Pratianũ iurisprafectũ designasset, in locũ Pratiani ex Burdigalensi præside Parisiẽsem renũtiauit: liberalitate eius cognita cũ ad Cãtabros recipiẽdos adolescẽs pfectus esset: eiusq; industria factũ ut & Rex Martonios alios cõplecteretur, & Robertum Martonium, quem Bouensem uocabant, multis obeũdis legationibus præficeret; in quo ille dexteritate ingenij multum ualere uidebatur. Itaque cum Carolus Geldriæ Dux cum multis copijs Hollãdiam ingressus cæde, incendijs, ruinis omnia strauisset, Medelbicum diripuisset, Alcmariam spoliasset, Sparandanũ incendisset, Aspera capta in oppidanos ita sæuijsset, ut & pueros in gymnasiis inuentos trucidaret, miserrimeq; sæuijsset in uagiẽtes infantulos ad cunas repertos, manente tamen prius pace inter Cæsarem & Regem, misso Rex Roberto Martonio Bouensi cum frustra id alij tentassent, per eum conciliauit Geldrũ Cæsari. Iam Borbonius & Daualus maturabant fugã, ita tamen instructa acie, ut laceßiti facilè uim depellerent. Annaq; Mommorantius, Boxulus, Marchianus, Aubignius, & plures alij tardius insecuti hostes erãt, proxime cum Borbonius pugnæ ciendæ auidißimus sistere suos iubebat: monitus tamen à Daualo quantum cladis infamiæq; instaret, iter ita accelarauit, ut & mediocres duas machinas relinqueret, cum maiores nauibus imposuisset, minores uerò minutim scidisset, easq; iumẽtis imposuisset, ut ex eodem ære cũ Me-

diolanum uenisset reficeretur. Rex per Coctias Alpes celeriter uolens Cæsarianos anteuertere, Mediolanũ properabat: idq; ratus Borbonius continuatis nocte diéque itineribus suos urgebat, effecitq; ut prius Papiam perueniret quàm Galli. Ibi Cæsariani deliberaturi accersebãt Franciscum Sfortiam, qui ueritus Gallicas copias cum diceret non esse se auem ut cauea includatur, adduci non potuit ut se Mediolano ad obsidionem perferẽdam teneret: uitatoq; Cæsarianorum colloquio suspectus eis fuit. Iam Borbonius, Lanoius, Daualus Antonium Læuam cũ sex Germanorum millibus, Hispanisq; octingentis cũ machinis multis bellicis apparatuq; machinario maximo, Italorumq; cohortibus aliquot Papiæ præfecerant: uidẽtes futurum Regem ut erat magni animi ægre post se Papiam relicturum. atque ille urbem propugnaculis nouoq; opere communierat. magnam uim frumenti coëgerat. recensuerat oppidanos omnes qui arma ferre possent. tormenta aptis locis locarat. singula loca suis custodibus firmarat. molas manuarias multas parauerat, nihilque sibi reliqui ad molestam longamq; obsidionem tolerandã fecerat. Erat Papiæ cum Læua Garcia Mauricus impiger reiq; militaris peritissimus, cuius & in ea oppugnatione uirtus cognita est. Rex misso Michaële Salutiano cũ alis aliquot equitum, submissoq; mox cum maioribus copijs Iacobo Palicio, & Ioanne Albanio, repentè Mediolanũ occupat: ea quidem celeritate, ut cũ Borbonius, Lanoius, Daualus diffisi uiribus cederent abirentq; Romana porta; Galli Ticinensi & Vercellensi urbem occuparent. Galeatius Capella ait si eo die Galli Cæsarianos secuti fuissent, nemini dubium fuisse, quin eo die debellatũ fuisset. Alij frustra persequentibus Gallis, cum etiam temere in-

uecti

uecti repreßi essent, Cæsarianos Laudem aiũt peruenisse: quod qui huic bello interfuere negant. Alij quoq; narrant missum Salutianum fuiße ad tentandos Mediolanensium animos: huic postea submissum Tremolium, qui in itinere certior sit factus receptum Mediolanum, hostésq; sese proripuisse. Authoremq; scribunt, qui Tremolij res gestas scripsere, illum fuisse Regi ut propere hostes insequeretur quocunque illi se reciperent: nec tempus tereret in urbium oppugnationibus ubi Gallicus ardor flueret, remissius q; parum posset: id illius consilium repudiatum. Misit deinde Rex Tremolium qui Proregis nomine Mediolano præesset: huicq; postea si quid hostes mouerẽt subsidio misit Frãciscum Borbonium Fani Paulini Comitem, Vandemontium, Lotaringum, Thomam Fuxeum, Lescunum, Teodorum Triuultium: atque refectis ueteribus munitionibus quas olim Prosper fecerat, duplex uallum duplici fossa circunduxit, ad dirimendum à castro præsidio Cæsarianorum munito hostem. Circa finem Octobris mensis deliberante Rege satiúsne esset aut Comũ aut Laudẽ adgredi, an uerò potius Papiam, cum ueterani omnes proceres, in quibus erat Ludouicus Darsius qui pedibus æger lectica aduectus fuerat, censerent aut Como aut Laudi admouẽdas copias. At Gounfierius cui Sãmarsallus quoque hærebat, à regia maiestate ostendit alienum esse, relicto proximo hoste longinquum consectari. Huius sententia tantum ualuit apud Regem, ut medio ex itinere Albanius qui iam Laudem à Tremolio premissus fuerat, reuocaretur. Daualus ubi uidet Regem ad Papiam cõtendere, qui Laudem relicturus erat, consilia de ea retinenda non abiecit. Borbonius autem in Germaniã transiit noua Germanorum auxilia coacturus. Lanoius

ita consternatus fuit Gallorum *aduentu, saluas ut sibi res futuras desperarit, donec trans Abduam se reciperet: ex quo apparuit postea malo omine ad Papiam peruentum.* Rex *castra posuit inter ædem sacrā* Seruatoris, *quā uulgò* Saluatorem *uocant, & Lanfranchi ædē, uia militari qua ad* Laudem *itur.* I. Chabaneus Palicius *substitit cum prima acie:* Anna Mommorantius *à* Goüfierio *cui familiarißimus erat, in insulam missus, ut impediret exitum hostium.* In *hunc erumpens* Læuæ *iussu cum paucis* Germanis, *pluribus uerò* Hispanis, Garsia Mauricus *urbe erupit, & quibusdam utrinque cæsis arcus pōtis postremus concameratus incisus est. utrinque deinde & à* Læua *& à* Mommorantio *munimētis perductis, postridie occupato suburbio,* Mommorantius *molas quæ secundum* Ticinum *sitæ erant, partim ui admota partim tormentis emißis comminuit: eo factum cum putaret ut illi fame essent laboraturi spe lapsus esset, cū trusatiles molas prius id præuidēs* Læua *parasset. has interdum homines, interdum asini & equi in gyrum adigentes, nē quid desideraretur effecere. hæ uersabantur & quibusdam locis publicis & sacellis, & in ipsa academia ciuilis pontificiiq; iuris.* Ita *pinsorum uoces inconditæ nobilißimo loco strepebant, ubi paucis antè annis* Iasonis, Deciorum, Curtiorū, Picorum, *cum admiratione acuminis auditæ fuerāt.* Erat *turricula in ripa* Ticini *haud longe à muro lateritia, obseptaque erat præsidio* Hispanico. Hanc Mommorantius *adcurrētē quoq;* Claudio Lōgauillano *cæsis* Hispanis *recepit.* Barlādus *narrat* Hispanos *pactos corporum salutē, à uictoribus* Gallis *suspendio uiolata fide necatos.* Alij *cū per præconem sæpe moniti deditionis omnes leges repudiassent, ui expugnatos aiūt concisos: constratóque pōte*

ad

ad mutua auxilia submittenda facilior locus uidebatur. Ex ea turricula sclopis emißis ita perterrebant Galli oppidanos, consilium ut ineundum Leuæ fuerit de ea diruenda. itaque multis ūsque ingentibus admotis machinis, celeriter diruta est quibusdā oppreßis. Pergit Rex urbem oppugnare, quassatisq; mœnibus & à se & Palicio ad propugnaculum Aquitanos cum Sanctostephano & Ambleuillano mittit: atque hi munitionibus præruptis si recentes alij submißi fuissent, poterant loco potiri. Sed Ambleuillano necato, dum nemo fert auxiliū, multis uulneribus confecti rediere. Et sane sperabat Rex futurum idque malebat, ut afflictis rebus hostes agerent de deditione. Ipse cum alueo ueteri uult Ticinum deflectere, impensis factis grauißimis, frustratus est. addunt & alij multis de cœlo aquis decidentibus impetu aquarum opera corruisse. cúmque Ticinum postea Rex diuertißet, fossis et uallo à Læua excitato impeditum ne uim admoueret: quod sane dißidet ab his qui omissas munitiones scripsere. Eo quoque tempore postulatus unus è Cæsarianis maiestatis, quasi Regi per literas indicasset laborare obsessos sulphurei apparatus inopia, cum tormentis facta infectaq; efferre cogeretur, damnatus est. raptus ad supplicium saniorem mentem Læuæ imprecatus est, qui crudelitatem exerceret in se innocente, ut eo exemplo deterreret Germanos ne se commouerent. Resupinato & districto carnifex pectus aperuit gladio, manu sanguinolenta cor, hepar, præcordia abstraxit, minutimq; in frusta reliquas partes corporis dissecuit, improba simulatione tegente hoste crudelitatem, omnésque Nerones & Phalaridas Domitianosque uincente exemplo proposito animi parum memoris humanæ socieatis. Claudius Lon-

gauillanus dũ incautius munitiones ſpectat, ſclopo ictus, magnum ſui deſiderium reliquit. Interea per Albertum Pium Carporum Comitem clandeſtina inita fœdera inter Clementem Pontificem Maximum, Regem & Venetos: miſſoq; I. Matthæo Giberto Veronenſi põtifice hortabatur Cæſarianos Pontifex ad inducias, donec conueniſſet inter Regem & Cæſarianos. eoq; uentum eſt ut principia ferrẽtur hæ leges Cæſarianis, donec agitur de fœderibus utrique quas urbes occuparent retinerent: id ſi diſpliceret, penes Pontificem quaſi ſequeſtrum interea Mediolanum maneret. Ipſe cum ſe fœdere Adriani non teneri diceret, ne Florentini, Senẽſes, Lucenſes pactam prius pecuniam numerarent effecerat. Rex ſublata induciarũ ſpe I. Stuardum Albaniæ regulum & Rentium Cerrum, attributis eis decem peditum millibus, ſexcentis equitibus, ad Neapolim recipiendam mittit, conſilio maxime Pontificis & Venetorũ: ut reuocaret Cæſarianos ad ſua tuenda, diſſuadentibus multis qui copias diſtrahi nolebãt. deſideraturus eſt Rex eas poſtea copias. Ille in Senẽſiũ fines profectus adiuuante etiam Fabio Petrucio, qui Senenſibus mutata reipublicæ forma præerat, ab eis & tormenta bellica & pecunias ad bellum palàm ſumpſit. Clemẽs tamen cum uana ſpe Albaniũ lactãdo remoraretur eius iter, hoc ipſo ſe uentitans Cæſari cum modò harum modò illarum partium uideri uult, geminus ſellis ſedens utraque excluſus eſt, & Cæſarianis, & Gallis æque ſuſpectus: prudentiſſimus interea ſibi uiſus qui bellum aleret. Ac poſtea parum abfuit rumore pugnæ aduerſo intellecto, quin Albanius Romæ ab Hiſpanis interciperetur, ni Rentius auxilio ei fuiſſet libero aditu in Galliam dato. Ea expeditio eius fuit momenti, ut Carolus Lanoius ni

Daualus

Daualus multis precibus dissuasisset, & in aduentū Borbonij differrentur ut ea consilia impetrasset, ad Neapolim tuēdam redire uoluerit. Interea à Germanis cum inopia ac fames timeretur concursus est ad Læuam factus: Azornio quoque magnæ apud eos nobilitatis & authoritatus seditionis stimulatore & cōcitatore, à quo & dissipatos ferunt sermones de Papia Regi dedēda. Itaq; ual de fuit prouidendum Læuæ, ne in hāc tantam materiem seditionis ea funesta fax adhæresceret, & undique à ciuibus magna acerbitate exactis pecunijs, sumptisq; pannis quibus illis uestes confectæ sunt militares, solutoq; stipendio sedauit seditionem: iussitq; uasa sua omnia argētea liquefacta & inde pecunia cōflata in eos erogari: palàm quoque sumptis donarijs, statuis, calicibus, patellis, thuribulis, pollubris, phyalis, capedunculis è sacris omnibus locis. à Læua quoq; Azornius ad cœnam uocatus ueneno sublatus est: neq; expertem Læuam fuisse huius cōsilij palàm omnes prædicabant. Sæuiente uerò hyeme cū ligna ad obsonium parandum deessent, Germani lautissime ædificatas ædes Papiensium, asseribus contignationibusq; direptis, nudabant, eisq; pro lignis utebātur. Scio ita rumoribus uulgi exagitatum, & à quibusdam pro re seria scriptum, missum fuisse clàm à Rege ad Læuā sodalitij Frācíscani hominem, qui Læuæ fuerat olim à sacris cō fessionibus, ut per eum oblata ingenti pecunia solicitaret eum ad Papiam dedendam. Huic ob uitæ morúmque sanctimoniam, & opinionem quam olim de eo conceperat, illum pepercisse; cum prius laqueum interminatus esset: admonuisseq; operam potius dependeret sacris uoluendis, quàm acuendis hominibus ad uiolandam fidē: id ipsi etiam Cæsariani et Læuæ familiares falsum fatentur. Sit

qui narrēt obsessos ad eam caritatem rerum penuriamq́; uenisse, ut consumptis equinis asininisq́; carnibus, uix hæ reperirentur, cum gallina nummo aureo Gallico ueniret. Alij uerò conuiuia eos ꝓfusissime iniisse, quasi in summa omnium rerū copia contendunt. Cursitabāt è Papia in castra Gallica Hispanorum exploratores, & ad Daualum & Lanoium quorum dubia fide Rex utebatur. Daualus certior factus ob stipendia non soluta periculum esse ne tumultuentur Germani, ueteranos duos subornat specie mercatorum, qui prætextu uini in castra regia deferendi, fixis tabernaculis ubi primū licuit ancipiti prælio occupatis Gallis, Papiam se proripuere, triaque nummûm aureorum millia Læuæ reddiderunt, affirmātes paratam quidem reliquam esse pecuniam, fieri uerò non posse hoc tempore circumsidentibus Gallis itinera omnia, tutò ut in urbem inferri posit. Ita illis ad tempus placatis, admonitoq́; Læua de toto Borbonij Daualiq́; consilio, qui regia castra inuasuri essent, utrique se ad belli præmia ubi debellatum esset accingebant. Sunt qui per Hispanos qui cō scientia sceleris patrati in Gallica castra transfugerant, rursus eis solicitatis à Daualo, expiatione omnis sceleris condonationéque proposita, pecuniam allatam Læuæ uelint. Interea per Alphonsum ferrariēsium regulum curatus ingēs apparatus sulphurei pulueris in castra perductus est: Ioannésque Medices oblatus à Rege summis stipendijs cum multis cohortibus equitatuque lectissimo, relictis Cæsarianis in castra Gallica uenit pridie Nonas Decembres. Huius aduentu territi obsessi cum candida uexilla quindecim haud longe à mœnibus ostentata fuissent, conatiq́; sunt Medicei pedites admotis scalis subire muros, uano conatu, cum Germani irruētes omnes deiecissent,

ieciſſent. Cum Germani quererentur integra ſtipendia non ſoluta, Læua intelligens canonicis templi quod Mo- ius uocan͛, pecuniam eſſe reconditam, o nnem accepit: ar genteóſque baculos qui inſtar faſcium & inſignium Ti- cinenſis gymnaſii Rectori præeũtibus apparitoribus cir- cũferri ſolent, in uſus ſuos conuertit. Nonis Ianuarij Rex imperat turrim mœnibus ſitam machinis quati, tentatu- rus hac parte irruptionẽ. hæc biduo quaſſata uel ita cor- ruit ut ruina muri aditum difficilem Gallis præberet, uel ut alij aiunt ex parte tãtum conciſa irruptionem diſtulit. Carolus Borbonius qui ad Ferdinandum Cæſaris fratrẽ ad noua auxilia Germanorum paranda peruenerat, etſi pauca pecunia accepta cum accendiſſet ſpe prædæ polli- citationibuſq; Germanos, ſex peditum millia, duo equitũ contraxit. Venêre cum Borbonio Georgius Franiſpergus quem alij Fronſpergum uocãt, Marcus Pſittacus Empſus quem & Sithium uocant, & qui equitatui præerat Ni- colaus Salmus. Hos Germani ſcriptores magis Borbonij uel amicitia uel pollicitationibus (unus enim omnium o- ptime comprehendere Germanos, quos olim multis rebus in Gallia detinuerat amicitia, tueri obſequio, cum ijs com municare quod habebat didicerat) pellectos ſcribunt ad iter, quàm Ferdinandi hortationibus. Borbonius cum his Germanorũ auxilijs ſexto Calend. Februar. uiſus in agro Laudenſi: is ſe deinde cum Lanoio Daualóque coniungit ad Laudem. Huius Daualiq; conſilio ad Papiam contẽ- dunt: quippe cũ dubio prælio ex urbe erumpentibus Læ- uianis pugnari poſſet, & foris multæ peditum equitumq; copiæ adeſſent, Regem ſeſe intercepturos non deſperabãt: quem affirmabat Borbonius nũquam ſe è Papia niſi aut uictorem aut uictum commoturum. ita ei eſſe conſtituta

consilia, etiam accisis rebus ut magis pœniteret eum cœpisse quàm liceret desistere. Rex nuntiato Borbonij, Lanoi, Daualiq; aduentu, ex Rhetis & Sedunis noua accersiit auxilia: Ludouicumq; Palauicinum Manfredi fratrem, Guydonem & Franciscum Rangonios cum aliquot peditum equitumq; turmis, oblato stipendio ad se inuitat. Accidit autem ut Palauicinus annonam quæ in castra hostium inferretur attributis sibi peditibus mille quingentis, & quadringentis equitibus impediret, nactusq; Cæsarianos interciperet, & iam Sfortiæ qui Cremonæ substiterat terrori esset, dum Casale maius muniisset. Missus est ad eum reprimendum à Sfortia Alexander Bentiuolus Bononiensis. admonuerat Franciscus Rāgonius Palauicinum per litteras, se intra paucos dies cū delectis equitibus peditibusq; uenturum. At Palauicinus contemptis Sfortianis, ne participem adsciscere uideretur laudis Rāgonium, occurrit mox Bentiuolo. pugnatum est utrinque summa alacritate. Bentiuolus prætoriam cohortem Sfortiæ quam ab eo acceperat (constabat ea ueterano milite) cū immisisset in Palauicianos, perturbauit ordines, mox & dissipauit. Palauicinus equo excussus cum suos ad pugnam reuocaret captus est: reliqui fuga sibi consuluere multis & captis & cæsis. Eodem tempore Michaël Salutianus Genuenses Sauonensesq; obsidebat: Andreasque Auria pro Gallis, & Hugo Mōcata pro Cæsarianis classe instructa aderant. Defertur ad Moncatam Gallicos pedites ad Veragrium sedere oscitantes uino, luxu, epulisq; diffluentes. Is classi impositis peditibus ad eos opprimēdos contendit. Pombrianus & Sanctochemantius è Lemouicensium nobilitate, cum Simone Tibaldo Romano & Gigantio Corso Gallicis Italicisq; cohortibus præerat:

&

& tametsi ægre in officio militem cōtinerent, ipsi tamen cum paucis alijs excubabant, uigiliasq; agebant. his cum esset nuntiatum adesse hostes cum paucis cohortibus, in eos erumpunt uocatis omnibus ad arma. Moncata qui fucum sibi factum uideret, & ad suos se in classem recipere uellet, classem reflantibus aduersis uentis soluisse uidet: suos tamen expediens ad pugnam paululum restitit, donec undique suis fugientibus capitur. Rex omissa Genuæ obsidione ad se euocat mille pedites Italos hi Tibaldo & Gigantio ducibus ad iter se accinxerant, peruenerantque nullo ordine in agrum Alexandrinum. Præerat Alexādriæ Gaspar Maynus. is certior factus palātes eos uagari, alios stertere, cum octingentis peditibus centumq; equitibus Alexandria egressus, in eos impetum facit: facileq; oppressis multis, reliquos in fugā uertit. Multi tamē in Castellatiū oppidū perfugère; quos et ille obsessos ea cō ditione recepit, ut armis equisq; acceptis saluos emitteret. Tibaldus & Gigantius antea Sauonam ad Salutianum redierāt. Rex cōcussus Borbonij, Lanoi, Dualiq; aduētu, Tremolium, Franciscum Borbonium, Lescunum qui Mediolani erant ad se euocat, cura Mediolani manda- ta Theodoro Triuultio, quid agat consulit. Tum Tremo- » lius senior, Papiæ oppugnationem tantisper differendam » ait, donec traducto in tutiora loca exercitu trans Ticinū » nouum belli ineant consilium, aut ad Binascum motis ca- » stris: uetera illa militarium hominum iactitans, Citius ue » nire periculum cum contemnitur, cōtemnique esse leuius » quàm percuti: eripienda esse tela irato Borbonio, non dā- » da: uenire iratum, uenire uitæ suæ prodigum, uenire cum » lectissimis Germanorum copijs. adesse Lanoium & Da- » ualum cum Hispano pedite ueterano, qui mori sibi tutum

» putet adeò præmiјs prædaq; accẽsus ruiturus ſit: qui mor
» tem ſic negligat metuendum. Honeſtum laudabiléq; eſſe
» ſeruire tempori, cedere fortunæ ad tempus. Erumpẽtibus
» Læuianis ex urbe, urgentibus Cæſarianis alia parte, fa-
» cilè futurũ ut Rex facilius obſideatur quàm obſederit Pa
» pienſes. Magna ſpe obſeſſam Papiam, nunc aduentanti-
» bus hoſtium uiribus, fortunæ uim temporumq; rationem
» in conſilium admitti debere. Sic inſtare futura mala, ut ta
» men uitari poßint prudentia. Tranſiere in Tremolij ſen-
tentiam Palicius, Leſcunus, Franciſcus Borbonius, Suffor
tius, Sanſeuerinus. At Gounfierius ita caſtra munita aie-
» bat, ut uis hoſtium metui non debeat. Proinde ita quidem
» agendum, ut niſi potioribus oblatis conditionibus prælio
» non decernatur, ita dilapſuras hoſtiles copias quibus nul
» la ſtipendia perſoluantur: ut potiamur commodis feren-
» da incõmoda. Fraudes ſe Borbonij & Dauali ſemper ue-
» ritum, nunc minus eſſe noxias cum ſint apertæ. miſerrimũ
» eſſe angi metu mali quod nondum impendeat: raro peri-
» culum ſine periculo uinci: alios Regem uidiſſe uentos, a-
» lias proſpexiſſe animo procellas: aliјs impendentibus tem
» peſtatibus non ceßiſſe; aliјs turbinibus ac fluctibus regni
» nauẽ ſaluam in portu collocaſſe. In rebus dubiјs plurimũ
» ualere animi magnitudinem. In eas plagas iam irretitum
» Borbonium trãsfugam & exulem unde ſe explicare uix
» poßit: huius belli conficiendi multo ſe maximam ſpem in
» erecto Gallorum animo poſuiſſe. Incumbendũ eſſe omni-
» bus ut in alieno ſolo ad bellum laboréſque adſuefacti, de
» retinenda priſtina gloria ſoliciti ſint. itaque æquum eſſe
» expergefieri & accendi, & ad prælium (ſi res exigat)
» nunc maxime gerendum animum adiјcere: nec patiendũ
» talem occaſionem diuinitus oblatam elabi; nec commit-
tendum

» *tendum ut fraudi sit cunctatio: dandam potius operam*
» *ut illata plurima incommoda nunc uindicentur.* Papien-
» *sibus ut primæ oppugnationis exitus animos dare, ita di*
» *rutos paßim muros summamq; rerum omnium penuriam*
» *sollicitos habere.* Neque enim facilem refectionem defici-
» *ente materia; & multis iam aut belli impetu aut inedia*
» *extinctis, maiore multitudine opus esse ad tuendam ur-*
» *bem.* In Gounfierij sententiam transiere multi ex nobili-
tate Gallica, quos inuetus feroces & ad aduersos omnes casus promptißimos reddiderat. Rex eam sententiam quæ ultimo loco dicta est approbabat, hortante maxime Sammarsallo, qui Cæsarianorum uires eleuans, blanda pro ueris solitus ingerere, opinione prudentiæ sibi conciliata fallebat: magnisque additis munitionibus & fossis à tergo, à fronte, & sinistra firmarat castra, antea septi etiam Papiẽsis mœnibus ea obtexerat. Borbonius, cui una cum Laonio decretum erat supremum imperium priuſ-
» *quam è Laude Cæsariani mouerẽt in Regem, milites hac*
» *sibi oratione uocatos, excitandos putauit: Tandem ali-*
» *quando cõmilitones lætor illuxisse diem, quo potestas uo-*
» *bis daretur, ut quantum animi, quantum roboris, quan-*
» *tum fidei uobis inesset, & Cæsari de uobis optime merito*
» *& ciuibus Papiensibus, Antonio Læuæ, fidelißimisq; so-*
» *cijs Germanis ostendendi daretur occasio. Me quidem ip-*
» *sum nihil æque ac pulcherrimæ uictoriæ adipiscendæ cu*
» *pido solicitabat: ita diurnis nocturnisque horis agitabã,*
» *si quà possem pulcherrimorum facinorum patrandorum*
» *uobis author esse: uoto enim meo abunde id sufficere ar-*
» *bitrabar. Id uerò suprà uotũ, uictores nos uolitare per o-*
» *ra hominũ seruitute depulsa à fidelißimis socijs, suoq; de-*
» *cori pristinæq; maiestati restituto imperio. Ac mihi quidẽ*

» putet adeò præmijs prædaq; accēsus ruiturus sit: qui mor
» tem sic negligat metuendum. Honestum laudabiléq; esse
» seruire tempori, cedere fortunæ ad tempus. Erumpētibus
» Læuianis ex urbe, urgentibus Cæsarianis alia parte, fa-
» cilè futurū ut Rex facilius obsideatur quàm obsederit Pa
» pienses. Magna spe obsessam Papiam, nunc aduentanti-
» bus hostium uiribus, fortunæ uim temporumq; rationem
» in consilium admitti debere. Sic instare futura mala, ut ta
» men uitari poßint prudentia. Transiere in Tremolij sen-
tentiam Palicius, Lescunus, Franciscus Borbonius, Suffor
tius, Sanseuerinus. At Gounfierius ita castra munita aie-
» bat, ut uis hostium metui non debeat. Proinde ita quidem
» agendum, ut nisi potioribus oblatis conditionibus prælio
» non decernatur, ita dilapsuras hostiles copias quibus nul
» la stipendia persoluantur: ut potiamur commodis feren-
» da incōmoda. Fraudes se Borbonij & Dauali semper ue-
» ritum, nunc minus esse noxias cum sint apertæ. miserrimū
» esse angi metu mali quod nondum impendeat: rarò peri-
» culum sine periculo uinci: alios Regem uidisse uentos, a-
» lias prospexisse animo procellas: alijs impendentibus tem
» pestatibus non ceßisse; alijs turbinibus ac fluctibus regni
» nauē saluam in portu collocasse. In rebus dubijs plurimū
» ualere animi magnitudinem. In eas plagas iam irretitum
» Borbonium trāsfugam & exulem unde se explicare uix
» poßit: huius belli conficiendi multo se maximam spem in
» erecto Gallorum animo posuisse. Incumbendū esse omni-
» bus ut in alieno solo ad bellum laboréque adsuefacti, de
» retinenda pristina gloria soliciti sint. itaque æquum esse
» expergefieri & accendi, & ad prælium (si res exigat)
» nunc maxime gerendum animum adijcere: nec patiendū
» talem occasionem diuinitus oblatam elabi; nec commit-

tendum

» tendum ut fraudi sit cunctatio: dandam potius operam
» ut illata plurima incommoda nunc uindicentur. Papien-
» sibus ut primæ oppugnationis exitus animos dare, ita di
» rutos paßim muros summamq; rerum omnium penuriam
» sollicitos habere. Neque enim facilem refectionem defici-
» ente materia; & multis iam aut belli impetu aut inedia
» extinctis, maiore multitudine opus esse ad tuendam ur-
» bem. In Gounfierij sententiam transiere multi ex nobili-
tate Gallica, quos inuetus feroces & ad aduersos omnes
casus promptißimos reddiderat. Rex eam sententiam
quæ ultimo loco dicta est approbabat, hortante maxime
Sammarsallo, qui Cæsarianorum uires eleuans, blanda
pro ueris solitus ingerere, opinione prudentiæ sibi conci-
liata fallebat: magnisque additis munitionibus & fossis
à tergo, à fronte, & sinistra firmarat castra, antea septi e-
tiam Papiēsis mœnibus eà obtexerat. Borbonius, cui unà
cum Laonio decretum erat supremum imperium prius-
» quam è Laude Cæsariani mouerēt in Regem, milites hac
» sibi oratione uocatos, excitandos putauit: Tandem ali-
» quando cōmilitones lætor illuxisse diem, quo potestas uo-
» bis daretur, ut quantum animi, quantum roboris, quan-
» tum fidei uobis inesset, & Cæsari de uobis optime merito
» & ciuibus Papiensibus, Antonio Læuæ, fidelißimisq; so-
» cijs Germanis ostendendi daretur occasio. Me quidem ip-
» sum nihil æque ac pulcherrimæ uictoriæ adipiscendæ cu
» pido solicitabat: ita diurnis nocturnisque horis agitabā;
» si quà possem pulcherrimorum facinorum patrandorum
» uobis author esse: uoto enim meo abunde id sufficere ar-
» bitrabar. Id uerò suprà uotū, uictores nos uolitare per o-
» ra hominū seruitute depulsa à fidelißimis socijs, suoq; de-
» cori pristinæq; maiestati restituto imperio. Ac mihi quidē

quandiu in Gallia olim uel leuißimă ſpem uidi ab eo quo opprimebar onere reſpirădi, & ſorbenda multa & cō-coquenda rebar. poſteaquam ueterem me ferendo iniu-riam inuitare nouam uidi, nectique mihi grauiores la-queos, ſtatui mecum inſignem eſſe materiam oblatam inſectandi Regis: miſeros uos ſocios uindicandi: in profe-rendo Cæſaris imperio omnem ei meam operam ſtudiūq; deferendi. Mutata eſt mihi fides quæ irritata fuerat iniu-ria. & quando facta uerbis potiora ſunt, ſcitote de ſentē-tia ducum mouenda caſtra, mox hoſtem oppugnandum. Ego ſi ſolus eam ſententiam dicerem qua regia caſtra in-uadenda eſſent, certe ignoſceretis, ueniam ueteribus ſi-multatibus querelisq; præberetis. Nunc ea demū ſumma uoluptas eſt, uel quòd id Papienſibus, Leuæ Germanisq; prodeſt quarto iam menſe obſeſſis, ut ira noſtra nihil à cō-modo publico differat: uel quòd authores habeo Daua-lum uirum & prudentiſsimum & fortiſsimum, & La-noium cautiſsimum. Qui ſi propter inſigne odium in me Gallicum, caſtra omni impetu putant oppugnanda, quó-nam me animo eſſe oportet, qui uindicandæ contumeliæ occaſionem hactenus terra mariq; tot exantlatis labori-bus quæſierim? Iamdudum parauimus omnia quæ perti-neant hoſtium oppugnationem: conſpirantem Italiā, con-iunctam Germaniam, paratas copias, expeditos duces ui-detis. Retinenda eſt uobis cōmilitones priſtina animi ma-gnitudo: repetenda uetus illa alacritas, inuadendi ſunt hoſtes; quod diu quidem diſtulimus: ſed erat tunc occaſio numero illis ſuperioribus dura illa quidem, ſed tamē iu-ſta. nunc quidem nulla: æqualis aut maior numerus. ad hæc, fatigatis hyberna oppugnatione, eruptionibusq; cre-bris Papienſium, ipſi recentes occurrimus: nunc ui occu-

panda

» pāda sunt quæ ui ab eo extorta sunt. uenit tempus serius » omnino quàm Cæsare nobisq; dignum sit, sed tamen ita » maturum, differendi ut nulla expectandiq; superfit ratio. » Fuit tempus quo insultantibus illis minus commode ob- » uiam iremus; id quoquo modo tulimus: nunc si quis erit » casus iure ille nobis adscribetur. Ego quidem commilito- » nes, consilio quantum potero, labore plus penè quàm po- » tero, excubabo seduloq; dabo operam, ut quàm minimo » uobis negotio confodiendos spoliandosq; locupletißimos » hostes exhibeam. Ardet animus contundendæ reprimen- » dæq; Gallicæ audaciæ. Mihi cōstat nec meas ferre, nec de- » serere Antonium Leuam fidelißimum socium, nec Tici- » nenses pati ad cruciatum rapi. Res intra poucos dies ad » extremum discrimen deductas uisuri sumus: nolite com- » mittere, ut uos à maiorum pristinaq; animi magnitudine » desciuisse quis opinetur. Simul illud ante oculos uestros » proponite, Primùm superatis Gallis opulentißima præda, » opimisq; uos spolijs potituros: deinde Italiam omnem ar- » rectam ad spem libertatis recepturos: tum etiam fidelißi- » mos socios Ticinenses, Hispanum Germanumq; commili- » tonem subleuaturos. Postremò id fixum in animis reponi- » te, capto superatoq; nobilißimo potentißimoq; Rege, im- » mortale uos decus adsecuturos. Quādo uerò res eò per- » ducta est ut aut ille pœnas luat audaciæ, aut nos perpe- » tuò seruiamus, pristinum animum uirtutemq; recipite: ut » aut recuperemus libertatem, aut mortē captiuitati præfe- » ramus. Hæc ille cū dixisset, conclamatum est, duceret quò uellet; militem suo officio non defuturum. ita educti mili- tes, cū simulassent se Mediolanū pergere, exploraturi an Galli metu urbe cederent, nihil eis perterritis, Papiā contendunt. Est oppidum quod fanum Angeli uocant, mediū

fere inter Laudem *&* Papiam. Rex *qui nō dubitaret hostes oppido omnibus rebus munito insultaturos, prius eò miserat* Palicium *&* Federicum Bozulum, *qui explorarēt satis ne ad uim hostilem depellēdam munitum esset.* Oppido *præerat* Pyrrus, Gonzaga, Bozulus: *hiq; renuntiarāt parata omnia ad uim arcendam.* Iam Borbonius *castra fixerat,* Daualumque *præmiserat ad machinas commodo loco admouēdas.* Quibus *ille celeriter confectis, primo diluculo admotas machinas in turrim quadratam emittit; multisq; horis quassatam tandem concußit:* Antonio *tamen* Capuano *dum incautius cum* Daualo *situm oppidi explorat, globo ex urbe emisso necato.* Foßis *mox aggestis uirgultis complanatis, irrumpunt in oppidum.* Itali *qui cum paucis* Gallis *in præsidio erāt multos sclopis sternunt: in quibus* Antonius Capecius Neapolitanus *in ipso iuuentæ flore præreptus est: ipse* Daualus *bis pila ænea decussa ne occumberet parum abfuit: turri tamē potitur.* Secesserant Itali *qui in præsidio erant in secundam munitionem. uarie tamen impetebantur pilis à* Cæsarianis; *nec loci iniquitate poterant uim arcere.* Itaque *cum* Pyrro *omnes se in arcem recipiunt:* Daualus *multis precibus cum ægre impetrasset à* Casada *Centurione* Hispano, *ut per speculas turris in murum desiliret, cognouit id quod sibi persuaserat ab hoste munitiones desertas.* Nanque *ille et pileo rubro hasta elato, & puero mox in murū sublato indicauit nihil hostile subesse.* Daualus *celeriter cum* Vastio Hispanoque *milite in murum euadit, & porta obsepta aperta, aditum suis aperuit.* Pyrrus *mox cū suis deditionem fecit. equi armaq; militibus captis adēpta. imperatum ut trans* Abduam *transirēt, neue ante mensem in* Cæsarianos *arma ferrent: summa præda in arce inuēta ho-*

ta hostes potiti. Non *desunt qui* Pyrri *fidẽ in dubiũ reuocent, qui affinitate iunctus cum esset* Daualo,*ante tempus oppido relicto in arcem cõfugerit cum suis omnibus.* Iam *castra castris collata uidebantur, ac sæpißime nunc* Borbonius,*nunc* Daualus, *nunc* Alphonsus Vastius, *nũc* Alphonsus Carnailus *occulte* Gallicas *copias inuadentes aßiduis incursionibus fatigabant, nũc hac nunc illa parte inclinante uictoria.* Quodam *die parum abfuit cũ* Borbonius *&* Daualus *in pecora* Gallica, *quæ extra uallum paulo longius processerant,* Hispanis *irruẽtibus fugatísque cum robore exercitus auxilium tulissent, parte alia* Gounferius, Lescunus, Antonius Cusanus, Ioannes Medices *cum equitibus* Gallicis Italicísque, *adiuncto etiam ex* Heluetijs *&* Aquitanis *peditatu adcurrissent, quin iusta pugna certaretur.* Iam *enim* Rex *adcingebat quoque suos ad certamen: sed hostes cum impetum* Gallicum *non sustinent, receptui canunt: multis tamẽ desideratis, in quibus fuit* Alphonsus Carnailus. Alio *die* Daualus *ita inuectus est in* Gallorũ *munitiones, ut parum abfuerit quin tormenta clauis configeret: sed urgentibus* Gallis *secesit.* Læua *quoque urbe erumpens cohortes aliquot* Ioannis Medicei *dißipauit: absente tum* Medice *qui intra paucos dies* Læuiarios *ad eruptionem inuitãs, quibusdam quoq; cæsis ultus uidebatur priorem cladem: nisi accepto uulnere sclopo iuxta pedis talum, uel in pugna (ut quidam aiunt) uel post pugnam dum stratorum hostium cadauera* Gallis *ostendit, maxime commouisset* Gallos. Nanque *ille intra paucos dies uulneris acerbitate urgẽte, coactus est* Placentiam *naue deferendum se præbere.* Atque *hunc non ferentem magnitudinem doloris, sunt qui putent pede amputato non diu superuixisse.* Et *sane habebatur is*

rei militaris non imperitus. multum in eo audaciæ ad pericula subeunda, multum industriæ inter ipsa pericula; ni tantas uirtutes ingentia uitia fœdassent: quippe & inaudito iureiurando uarie Deum diuosq; lacessebat, & fœdus puerorum amoribus deditus cum esset, flagrare uitia libidinis apud eum uidebantur. quin à diuinæ maiestatis contemptore auditas has uoces ferunt, Florentinis se uelle imperare; sed tamen inuitis dijs: si uolent dij, nolle imperare. Gulielmus Paradinus narrat Medicen dũ acri conflictu cum Annibale Testa Paduano leuis armaturæ equitum signifero congreditur, cæso Annibale ipsum dextro fœmore sphærulam excipientem uulneratum fuisse: trahuntq; multi ea quæ suprà à nobis narrata sunt de crure amputato, libidine postica, religionis cõtemptu, ad alterum Ioannem Medicen, qui bello fœderatorũ ad Gubernolium uulneratus Mantuæ decesserit: nisi temere ex uno duos confundant. Accidit autem postea cæso Alexandro Medice Florentiæ principe, factione Laurentij Medicis, ut Cosmas Medices aliquot pòst annis adnitente maxime Innocẽtio Cibo uno è purpuratis põtificijs & Alexandro Vitellio, dux Florentinus designaretur. erat ille Ioannis Medicei filius, à quo optime cõstitutam rempublicam Florentinam eruditi homines paßim fatentur. Et quasi quotidie esset deterior posterior dies, acceßit aliud Regi incommodum. I. Iacobus Medices Mediolanẽsis qui arci Mußi præerat prope Larium lacum, Thecano, qui cum sex peditum Rhetorum millibus apud Regẽ militabat, pollicitus sex nummûm aureorum millia, per eum efficiebat ut Rheti è Gallico exercitu abducerẽtur. uelare ille specie aliqua perfidiã uolebat: itaque arce Clauennæ de industria positis insidijs à Medice occupata, id

effectum

effectum est,ut Rheti insolito perculsi metu quasi bellum pro aris & focis instaret,omnes qui apud Regem militarent proscriptionem minitantes domum reuocarent. Rex multis precibus obtestabatur ne prælium cum instaret desereretur, maiora ultro deferens stipendia, traducturus confecto bello copias ad Medicen debellandum. & quanquam Tremolius & Gounfierius multa in eam sententiam cum Thecano egissent, ingenium aduersum uti flecterent, aut ad operam Regi nauandā accenderent, à Rege eum plura bona accepturum quàm mala perpeti posset ab hoste reciperent, tamen nunquam flecti potuit. Itaque factum ut corruptum auro abire multi suspicaretur: Lescunúsq; contumeliæ impatiens probris omnibus conscindens Thecanum, ultro eum ad singulare certamen prouocaret. Ille uerò sibi conscius fidem qui perdit nihil admodum posse perdere, etsi haberent aculeum eius contumeliæ quem pari uir fortis & probus non posset, qui tamen pretio fidem addixisset, ne tantulum quidem commotus est. Franciscus Lotaringus ita in eum incensus est, uix ut contineri potuerit quin perfidum hominem mactaret: feruidúsque iuuenta Regem regiósq; omnes proceres obtestabatur, ut Gallicas omnes copias in medios Rhetos inducere, eósque circunuetos obtruncari iuberet. Erat id consilium periculi plenum. nam si illis resistentibus Cæsariani tumultu audito impetum in Gallos fecissent, intestinus hostis non minus damni intulisset, quàm externus. Abiereq; Rheti abductis etiam Heluetiorum aliquot cohortibus. atq; horum discessu Albanij copiæ maxime, serò tamen, desideratæ sunt. Borbonius & Daualus tentādum existimabant quidnam Rex propositi haberet ad dimitandum: sæpeq; quasi instructa acie Gallos uelitaribus

pugnis fatigabant: quæ res quotidie confirmatiorem eorũ equitatum faciebat, cum Galli eo uincere uiderẽtur. Institutúmque id seruabat Borbonius, ut quoniam uereretur ne par esset equitatu, ex peditibus Hispanis & Itälis delectos dorso equitum impositos sclopo ferire equites edoceret. His erat effectum ut equites pauci Cæsarianorũ apertioribus etiam locis, multorum equitum Gallicorum impetum, cum esset usus, sustinere auderẽt. Quin & partitis diligẽter excubijs per uiginti singulos dies castra Gallica nocte infestaret: quæ res affecta uigilijs corpora Gallorum extenuarat, ut iam sæuitia etiam hyemis et imbriũ strigosiores equi apparerent. Borbonius, Daualus & Lanoius deliberant castra regia inuadere. Est locus quem Mirabellũ uocant, uel palatij nomine olim insignitus, uel lauta domo qua Mediolanensium principes olim dum uenationi impliciti sunt, diuertere soliti sunt. est is medio ferè in septo. hoc potiti si essent, necesse erat aut liberari Læuam obsidione, aut Regem in Mediolanum cogi, aut pugnandi copiam eductis è castrorum munitione copijs facere. Ferunt superiori nocte qua commissum est prælium, uenisse ad Borboniũ exploratorem narrãtem quid apud Regem ageretur: dum Rex uentrẽ exonerat audita quædam afferentem, quasi minime Rex esset prælium detrectaturus. Adhibitis militibus fabrisq; prostrata est muri pars qua cingebantur regia castra, nec quicquam exaudientibus Gallis; uel quòd alia parte eodem tempore infestaßẽt hostes castra, uel ut alij ꝓdidere arietibus malleísq; lana oblitis, quæ Cremonæ Borbonius in eũ usum pararat: simul per quẽdã uel oscitãtibus uel deceptis uigilibus admonetur Læua, eruptionẽ paret è Papia, cum impetum duarũ ingẽtium machinarũ audierit. Missus à Borbonio

Dauloq;

Dualoq; Alphõsus Vastius qui Mirabellum occuparet. is multis oppreßus iam loco potiebatur. Et iam Rex uidés hoste, septum ingressos ad se properare, Heluetijs et Germanis eductis, quos hîc machinæ bellicæ hinc equites æquis frontibus æquabant, suos ad pugnã hortabatur, & Heluetios quidem Germanorũ copijs opponebat: Hispanis uerò Germanos, quos Nigros uocabant Galli. Italorũ autem multas cohortes aptis locis collocat ad eruptiones Antonij Læuæ compescendas: Bußium uerò Ambosianum castris cum Gallico pedite reliquit tuendis. Aliquot hostiũ cohortes, cum lõgius septum ingressæ à suis disiunctæ essent, misso Philippo Cabotio Briono, & Federico Gonzaga Bozulo qui eas machinis deducendis implicitas nacti erant miserè discerptæ sunt: neq; in uicinum nemus elapsæ iram uictorum uitauere, quin Gallis sequẽtibus protererentur. Cæsariani equites leuis armaturæ in Gallicos qui subsidio erant Germanis inuecti, repellebantur: & in uallem proximam cogebãtur. Nam Ienolacus Galeatius tormentorum magister, raptatis aptißime termentis quà necesse erat, uarie afficiebat hostes. Palicius quoq; Chabaneus cum primo agmine cum Borbonij Lanoiq; equitatu congressus, iam cedentibus illis superior uidebatur. Rex qui instandum perterritis putabat, à dextro cornu cũ robore equitatus ita ferebatur in hostes, nihil ut propius fuerit quàm ut uere illi fugientes uictoriam ei relinquerent. At Borbonius misit ad Daualum Carolũ Mottã, qui doceret deplorata omnia, nisi mox sclopetarios ut cõuenerat, mittat. mißis ab eo octingentis sclopetarijs in dorsa equitum, ut quidam uolunt, collocatis, uersa est belli alea. Nanq; hi à tergo, à latere, globis aßidue emißis stragẽ ingentem equitum equorumq; edidere; & eam quidem,

ut hoc maxime nomine uictoria illi potiti sint. fortissimus quisq; passim sternebatur, conglobati Gallici equites acrius urgebantur pilis. expansi & dissoluti & petebantur & inutiles erant ad uim arcendam. Tremolius, Lescunus & Sanseuerinus dum conferti coactis suis inuehuntur in sclopetarios, in gyrum eis sensimq; dilabentibus, nihil impediuere quin maior strages ederetur; cum hostes emissis semel sclopis & rursus adimpletis displodendi finem nullum facerent: cum interim Gallicæ machinæ inutiles essent, nec emitti in hostes nisi prius in Gallos emitterentur, possent: qua parte insigniter peccatum est. Rex hortando suos, periculaq; intrepide obeundo, languentem pugnā multis locis restituebat: concitatoq; equo in confertos hostes, multis cæsis, fortitudine aduersas res uincere uidebatur. Ille Ferdinandum Castriotam Thessalorum Regum sanguine ortum, ille Hagonē Cardoniū alæ Dauali præfectum, nobilissima Cardoniorum familia natum, ille Alphonsum Hispanum equitem Consalui Ferdinandi propinquum, manu sua confodit: & quāuis undiq; se suosq; profligātē fortuna, omnibus uiribus cōnixus substitit in acie, strenui equitis intrepidiq́ue munia omnia summa alacritate, inuictoq; animo obiens: equoq; cæso iterum cum esset sublatus in alium acrius in hostes ferebatur: eo quoque suffoso, pedestre certamen intrepide iniit. Parte alia Daualus cum Germanis in Gallicos, Germanos, Nigros inuehitur. Is cum esset leuiter uulneratus, monuit Fronspergum & Marcum Psittacum Germanorū duces, ut expansa acie circuirent hostes acriter resistentes quô factum est ut circundati ad unum trucidarētur. Ibi fortissime dimicantes periere: Suffortius Britannus potissimæ uirtutis, Franciscus Lotaringus, Lōgamantius

Vinde-

Vindelicus Augustanus, multique è Germania proceres: multis tamen ex hostibus & cæsis & uulneratis. Alio loco Alphõsus Vastius Dauali iussu à dextro cornu in Annam Mommorantium fertur: hyq; diu ambo pugnantes uisi, cum & sclopetarij Hispani ingentem stragem ederẽt Gallicorum equitum. quô factum uulnerato equo ut excidens Mommorãtius ab Hispano pedite caperetur. Iam Hispani cum Daualo in omnes partes se circumagẽte, & Vastio in Heluetios impetum faciebant. Marchianus quẽ ab oppido Cedano sito in Belgica Gallica Cedanum uocabant, ægre tametsi in prima acie pedes uersaretur impetrauit, ut primum hostium impetum ferrent. Tum demũ Despacho summæ apud eos nobilitatis procere cæso in fugam uersi: qui si uires ipsi suas metiri uoluissent, æquales sane erant hosti. Altera eorũ acies multis cæsis fortiter impetum hostium sustinebat. at intellecta Gallicorum equitum consternatione mox quoque in fugam uersa est. Narrant Germani scriptores & Heluetij, dum præceps Rex ruit in initio in pugnam, & Nigris nudatis equitum præsidio & machinarum usu, simul instar procellæ emissis ab hoste globis, necesse fuisse hosti cedere. Lescunus quidem à Rege missus fugam eorum sistere nunquam potuit. Non constant sibi scriptores neque Gallici, neque Italici, neque Hispanici, neque Germanici in huius pugnæ narratione: ut qui dixit tot pugnæ narrari formas, quot sunt authores, uere dixisse uideatur. Partim uolũt, cum ad uoces tumultuosorum nuntiorum ad arma conclamatum esset, ut hostis occurrebat, sine imperio, sine signo, incõpositos inordinatosq; qui Gallis aderant in prælium ruisse. Partim aiunt in septum progressos hostes, Gallos adcurrẽtes pulsos: his subsidio uenisse Heluetios cum equitatu Gallico à

latere, à quibus pulsi sint Hispani: inuectos deinde Fronspergum cum Germanis in cuneatam frontem, porrigētes aciem Heluetios post longā dimicationem cōcidisse. Partim uolunt Gounfierium nōdum omnino accisis rebus, ita perterritum uisum, quem intrepidum semper agnouerāt, ut mentem ei à dijs ademptam quiuis diceret: Ille captus animi non manu non lingua pollere, neque aliorum monita exaudire, neque sua expedire, huc illuc circūagi. Deniq; cum haud dubia fortuna hostium esset, ne superstes tantis copijs quæ suo consilio prælium inijssent, esset, concitato equo in confertos hostes se immisit, pugnansq; occubuit: existimans captum se Borbonio eripi non posse; cuius in se implacabile odium multis rebus accenderat. Regem iam stipatoribus suis cæsis, uix tandem aiūt Lescuni multorumq; hortatu in proximum pontem se recepisse, ibiq; obrutum hostium subsequente multitudine qui armis insignē uiderāt; rogantibus multis dederet se Borbonio, etsi undique enses pugionésque admouerentur, tacuisse. Deinde adcurrente Pomperano, agnitum, qui mox Lanoium proximum euocarit, cui ille deditionem fecerit: alijs arma, alijs calcaria, alijs annulos diripiētibus, dum omnes capti Regis decus penes se esse uolunt, discerptisq; ornamentis militaribus uitæ adijt irruente in eum turba non leuius periculum. Tum demū multi capti, fuga aperte facta, multi fugiētes gurgitibus absumpti Ticini, quorum pauci in terram enauerint: fluitantia corpora unde per multos dies fœdißime uisa. Galeatius Capella narrat Ioānem Alenconium sororium Regis, cui postrema equitum acies attributa fuerat, statim conserta manu cū tota acie prælio se substraxisse. Adrianus Barlādus, illū suorum stragem uidentem, quadringētis cum equitibus Galliam

liam q̃ maxime citato cursu contendisse: unique huic, qui suo equitatu integro Heluetios tueri potuit, Heluetij ipsi fugæ suæ causam cũ deserti ab eo essent, adscribũt. Vnus *demum è uulgaribus* Gallicis *scriptoribus narrat* Alẽconium *in pugna captum, mox à* Tiercelino *legato alæ suæ ereptum hosti; cuius se consilio receperit* Mediolanum, *comitante* Aureliano *&* Forgeo: *ipsum* Tiercelinũ *qui hosti* Alenconium *eripuisset captum fuisse.* Ludouicus Tremolius *facie uulnus excepit haud longe ab oculo, equo uulnerato, cum obuius fuisset* Ludouico Bonnio Clusẽo, Iacobo Brossio, *domesticis suis,* Iacobo Borgeto *qui sub eo olim militarat.* Tum Brossius *qui apud eum puer educatus fuerat, equo suo integro illum intulit:* Brossius *pedes ad* Heluetios *se recepit.* Tremolius *iterũ se* Regi *adiungit acriter dimicans, sclopo ictus corruit. Cæsi quoq; sunt ex eius ala nobilissimi equites; in quibus* Ioannes Iacurtius Villarnous *alæ eius uexillifer,* Iacobus Salezardus, Ioannes Iosserandus, Layreus, Marconus Britãnus, Arrasius, Ioannes Poixus, Villemorus, Carolus Cazeratus, Adamus Rauenellus, Riuerius, Ludouicus Poixus, Forgeus: *uulneratus grauissime* Claudius Crauantius; Bonnius *autem, cuius suprà memini, &* Georgius Chargius *&* Rõceus *iunior capti, liberatiq; à* Borbonio, *corpus heri in* Galliam *aduexere. Sunt uerò hi quorũ meminimus maiore parte è* Pictonica *nobilitate.* Thomas Fuxeus Lescunus Lautreci *frater eo prælio memorabilis fuit: sæpius audacissime qua parte premi* Regem *uidebat concurrit, eo iubente nunc hos nunc illos capessentes fugam pristini decoris admonebat: coxaq; cum esset globo ictus uulnus præ calore non sentiens, nulla non strenui equitis munia obibat. Captus cum* Rege, *&* Borbonij *sedulitate* Da

naliq; humanitate omnibus adhibitis rebus quibus uulnus curari posset, cũ tardius plaga curata esset, intra decimum diem desideratus est. Rex primis literis quas captiuus ad matrem scripsit, iubebat erogata quantum hostes peterẽt pecunia regia, mox ille liberaretur. Cæsi quoque Palicius Chabaneus Tribunus militaris, Galeatius Sãseuerinus, Bußius Chaumontius, Bußius Ambosianus, Franciscus Duratius, Turnonius, Caianus, Marrafinuus, Tonorreus Comes, Moretta: Renatus Sabaudianus post octauum diem captus, ex uulnere moritur. Paris legatus alæ Brioni cæsus, & plures alij illustres. Capti Henricus Nauarrorũ Rex, Franciscus Borbonius Fani Paulini Comes, Ioannes Montferratus, Claudius Boysius, Boneuallius, Philippus Brionus, Anna Mommorantius, Antonius Rupifocaldus, Barbusius, Franciscus Sammarsallus, Ludouicus Cliuẽsis, Carolus Tiercelinus, Marchianus, Cardilacus Monpezatij cognomine notior, Galeatius uicecomes: innumeriq; alij nobilitate & rerum gestarum magnitudine insignes. Borbonius uarie elusit Sammarsallũ quasi architectum totius in se conspirationis. Castra direpta: ubi inuenta ea omnia quæ delicati homines desiderare solent. Nec desunt qui narrent admonitum Regẽ per Gounferium nihil esse salui, sibi ipsi cõsuleret: sed spe renouandi prælij id non exauditum Alẽconium & Carolum Claromõtanum cum multis Mediolanum properasse: deinde unà cum Theodoro Triuultio & Chandio dissimulato casu pugnæ aduersæ sese in Galliam proripuisse. Satis constat Palicio, Tremolio, Lescuno, Suffortio, Sanseuerino, funus apparatißimum à Borbonio factum, cui & ipse atratus interfuerit. Rex Pisleonum in custodiam ductus est: custodia eius attributa Ferdinando Alarconi.

Borbonius

Borbonius cum eum salutasset, humaniter exceptus est. Scio tamen iactitatum, ad Regem ut uenisset, collachrymanti similem Regem dixisse, Egregiã uero laudem Borbonil egregia uero spolia refersitus oppressis, uictis, dissipatis! Illum hæc respondisse, Ego quidem, here, si nemo me coëgisset ad ea molienda, libenter supersedissem: deinde illos semifultos proximæ fenestræ, multis uerbis ultro citroq; habitis, dimidium horæ consumpsisse. Pomperanus quidem Borbonij comes & dux itineris ita officiosus tota hac captiuitate in Regem fuit, in Galliam ut mox condonatione impetrata aditus illi patuerit, posteáq; alæ equitum præpositus sit. Rex Pisleonum ingressus, uisus est quiddam efflagitare à Borbonio & Lanoio: recipientibúsque illis futurum ut acciperet, alia cum expectarent, petijt ne pueros Gallicos qui capti erãt Italicus miles attrectaret. Si quos cepisset Hispano redderet permutatis captiuis: atque id petijt pudicitiæ eorum consulens. Id libentissime Borbonius Lanoiúsque concessere. mox totis castris per tubicines edicto proposito, plusquam sexcenti adolescentes liberali egregiaque forma Hispanis redditi: quorum pudicitiam deploratam si apud Italos mãsissent omnes fatebantur. Cœna apparata accubuere cum Rege Borbonius, Lanoius, & Alphonsus Vastius, cum diu frustra deprecati essent ne accumberet. Lanoius argenteã lancẽ lauanti Regi sustentabat: Vastius hydria argentea aquam infundebat. Borbonius ad manus abluendas mãtile obtulit. idem honos, idem cultus, eadem in captũ obseruantia quæ fuisset florentibus rebus, captis magnitudine animi facundiaq; hostibus. Post cœnã uenit ad Regẽ salutandum Ferdinandus Daualus Piscarianus: cũ quo in multam noctem Rex protraxit sermones grauissimis

de rebus. Nuntiata clade Ticinensi *Gallia maxime consternata est: ipsaque* Ludouica *Regis mater perterrita*. At *senatores Gallici, qui Lutetiæ, Tholosæ, Burdigalæ, Rothomagi, Diuione, Grationopoli, ex ueteri instituto iuri dicendo præerāt, populum paßim admonuerunt ne animū demitteret, sese colligeret potius*. Decurionibus *urbium negotium dederunt ut urbes paßim circuirent, uigilias agerent, mœstitiæ publicæ speciem demerent, omnibusque excitandis & cōfirmandis & intererāt ipsi priores, & præerant*. Horum *exemplum secuta* Ludouica *consilium habuit procerum; consolataque & hortata est eos ne ad tantas calamitates animos submitterent*. Lautrecus *cum* Baionæ *curam* Grandimontanis *delegasset*, Narbonā *qua fama erat uēturos Cæsarianos adcurrit*. Huic *multis uerbis laudato consilio eius* Ludouica *scripsit, uideret, ageret, ne quid Gallia detrimēti caperet*. Si Baionensiū *res curasset*, Narbona *ne se commoueret: quid peditū, equitūq; ad prouinciæ fines tuendos satis esset, scriberet*. Ad *hæc literis humanißime ad ciuitates scriptis, singulos consola-*
» *batur*, Abfuisse *filium* Regem *tantum à culpa in bello ge-*
» *rendo, ut etiam prudentißime omnia disposita habuerit:*
» *euentusq; magis consilij quàm consilium reprehēdi pos-*
» *sit. quando præstiterit quod debuit, moderate quod eue-*
» *nit ferendum: futurum mox ut armis aut conditione po-*
» *sitis, aut defatigatione abiectis, aut hac ipsa uictoria de-*
» *tractis*, Gallia *omnis respiret, & dignitate sua frui* Regi *et*
» *populi beneuolentia liceret*. Rex *etsi cum maxima mole-*
» *stia desideretur, nullam tamen absente eo futuram rerum*
» *perturbationem, hinc* Vindocinēsium Duce Belgicæ Gal-
» *liæ incubante, hinc* Lautreco Aquitaniæ *prospiciēte: de-*
» *disse se operam suum ut statum omnia tenerent, nec me-*
lius

» lius si ille adesset tenerent; nec esse ullo in proprio pericu-
» lo. pollicebatur quoq; futurum filio liberato si quid in eo
» desideratum esset, ne posthac desideraretur: neq; futurum
» quod multi grauiter tulissent, ut rebus semel iudicatis re-
» cuperatores ulli, nec delecti amplius iudices, submotæ sua
» cuiq; iurisdictione, darentur.

ARNOLDI FERRONI RERVM GALLICARVM LIBER VIII.

IN hanc dimicationem duorum maximorum potentißimorúmque Regum, omnes Italiæ principes Venetiq; animos intenderant; inter quos Clemens Pontifex eo magis quo propiores Mediolano urbes habebat. Is ubi primùm audijt uictum Regem, utrius mallet uictoriã dubijs adhuc uiribus fluctuatus animo fuerat. Postea captiuitate illius nuntiata ad fortunam inclinauit; legatosq; ad Borbonium & Lanoium misit, centum quoque nummûm aureorum millibus quos uocant ducatos, ut inde stipendia persoluerentur militibus, mißis, pactoq; fœdere conuenit ut Cæsariani è finibus pontificiarũ urbium educerentur: cõditione adiecta, si de fœderis ineundi cũ Cæsare legibus illi non conueniret, pecuniæ redderentur. Sperabat autem futurum ut Regio Lepidi & Ruberia Ferrariensi extorta Cæsarianorum copijs, potiretur: qua spe lapsus uarijsq; procrastinationibus à Cæ-

ſarianis eluſus, totum ſe ab eorum amicitia auertit, & ad Regem liberandum animum cum reliquis Italiæ regulis ſerò adiecit. Nondum clade ad Ticinum accepta, Hiſpani cùm ualidis copijs Baionam peruenerunt: & antea prope portam Leonis conſpecti ſunt, quàm reſciret Lautrecus ullum eorum apparatum. Mox tamen ab exploratoribus certior factus ueniſſe eos ſpe demum furtim ciuitatis intercipiendæ, nullo conſilio urbis diutius oppugnandæ: & ciues qui uetere inſtituto ad impetus hoſtiũ excipiendos paratiſsimi ſemper ſunt, et ſacerdotes & ſodales Dominicanos & Franciſcanos, et reliquos omnes qui arma ferre poſſent, recenſens quaſi milites, qua parte maxime hoſtibus terrori eſſe poſſet, circũduxit; ac per tres dies ita fruſtratus eſt, donec Ioãnes Grãdimõtanus et Aſprimontanus Ortenſis cum expeditis militibus urbẽ per Fanum ſpiritus ingreſsi ſunt: hoſtésq; uel ſpe fruſtrati, qui auxilia nulla uentura crediderant; uel audacia ciuiũ oppidanorumq; perterriti, qui quotidie ex urbe erũpebant, ad ſuos ſe obſidione ſoluta receperunt. At claſsis hoſtium pontem qui media in urbe mare alluit, deijcere parabant. At celeriter & ob maris anguſtias & ſollertia oppidanorum in fugam uerſa eſt, uno etiam faſelo tormento ex urbe emiſſo, eliſo. Compoſitis Baionenſium rebus Lautrecus Narbonam peruenit, inibatq; rationem unde pararet copias quæ tanto bello ſufficerent, ſi res interea minime componerentur. Lanoius cum Rege agit captiuo (multa enim iam inſcio Borbonio & Daualo moliebatur) ut fide publica data ex Gallia in Hiſpaniam ultro citroq; pegaſarijs curſoribus iter pateat; & Philippum Chaloniũ Aurengiorum principem, & Hugonem Moncadam captos antea à Gallis in libertatem reſtituat: pro quibus & Petrus

trus Nauarrus *& quidam aliꝗ redderentur. Anna quidem* Mommorantius *liberatus nihil non tentabat summis uigilꝗs, industriaq; ad* Regem *liberandum: patuitque ad Cæsarem per* Galliam *aditus, quando reciperet* Lanoius *futurum, uti facillime induceretur* Cæsar *remisso* Mediolanẽsi *principatu iureq; regni* Neapolitani, *ad liberandum* Regem. Rex *scriptis ad matrem literis id petꝗt. missusq; est in* Galliam Pelousius Gallus *unus ex his qui* Borbonium *secuti fuerant. Is cum* Ludouica *collocutus facilè* Hugonis Moncadæ *libertatem impetrauit,* Chalonio *in aliud tempus dilato. Ac celeriter ad Cæsarẽ trãsiturus, cum* Narbonam *peruenisset ueritus ne si abiret* Lautreco *insalutato ex itinere retraheretur, cũ petasatis comitibus petasatus ipse, quasi mox equos admissurus,* Lautrecũ *inuisit. Ille nobilium aliquot cateruis, qui ultro nomina dederant armatis corpus circũsepsit: urbemq; custodia acri firmauit. armorum splendore apparatuq; collucebant omnia. aliꝗ ægre admissum aliꝗ in crastinum diẽ admissum uolũt cum admisso multa* Lautrecus *disseruit de sua cum* Borbonio *amicitia: at nihil tanti fuisse quo*
" *frangeret fidem. uideri sibi* Borbonium *capto* Rege *egre-*
" *gium facinus consciuisse. at sibi prius quingentisq; aliꝗs*
" *potentioribus omnia diuos adempturos, quàm ut conce-*
" *dãt* Galliæ *res diutius periclitari. Scire se qui furore iraq;*
" *deprauati, hostes patriæ semel esse cœperint, eos cũ à rei-*
" *publicæ pernicie repulsi sint, neque ui coerceri neque be-*
" *neficio placari posse. sibi cum talibus sempiternum bellũ*
" *susceptum hoc scelere expiando seueritate animaduersi-*
" *onis nimis uehementem neminem esse posse. si suo demum*
" *arbitrio res agatur, exempla se ea editurum quorum po-*
" *steritas meminisset.* Hæc dicẽs diducta *manu quasi seca-*

turus aliquid esset, uisum illum exanguem & æstuantem ferunt tremulaq; uoce respondentem. Is uisus est eo splẽdore militarique apparatu instructus, regia ut illi castra regiumq; splendorem sibi uisum putarent: multumq; remitterent de spe Galliæ à Cæsare inuadendæ, qui in uno Lautreco tantum roboris tantum maiestatis agnouissent. Pelousio ad Cæsarem proficiscenti, Ludouica literas dedit ad Cæsarem in hanc sententiã. LVDOVICA CAROLO FILIO CAESARI S. D. *Equidem ut audita filij captiuitate indolui, ita non leuiter recreata sum, cum tui eum iuris factũ agnoui: cuius ego humanitatem multis rebus perspectam, perspexi. Quô fit ut coniectura augurer, facilem te ei præbiturum. Id si accidit, & reipublicæ Christianæ, & populorum uestrorum trãquillitati filij mei calamitas proderit. A te uerò postulo animũ tandẽ ad eum liberandum adijcias; petoq; donec cõueniunt inter uos conditiones, absentis filij desiderium crebritate literarũ leniri patiare. Ego quidẽ ea proponã cõsilia, quæ si secutus fueris, magnificẽtius te uictoria usum q̃ uicisse oẽs existimaturi sunt. Interea & necessitudinis uestræ iura ꝓxima, et tua humanitas & illius dignitas, liberali ut custodia asseruetur exigere uidentur. Id si feceris, erit mihi uehementissime gratum. Vale. Cæsar audita tanta uictoria, supplicationibus passim decretis uetuit ignes accendi, cæteraq; uictoriæ encomia & triũphi prænuntia adhiberi: palamq; populo ad sacram contionem uocato edici iussit, uictoriã uni Deo Optimo Maximo referendam: nihil nec sibi nec suis eo nomine blandiẽdum: literisq; Ludouicæ lectis, flecti cœpit memor casuum humanorum. Scripsit uerò & ad Ludouicã has literas.* CAROLVS CAESAR LVDOVICAE

MATRI

MATRI. S. D. *Ego quàm pacis antea cupidus fuerim & tu ipsa scis, & filium tuum testem adhibere potes.* Re*pudiasti verò pacis omnes cõditiones etiam æquissimas. At præteritorum quæ magis reprehendi quàm corrigi possunt oblitus, non faciam ut insultẽ aduersis rebus uestris. Scito idem pacis studium, eandem semper hærere uolũtatem: eóque mitto ad te filiumq; tuum* Regem, *qui uos nomine meo ad quas ego pacis uenturus sim cõditiones edocebit,* Rutium. *Ac uos quidem tandem aliquando remittere aliquid ex pristina elatione æquius fuerit.* Neq; *plane uelim eadem uti austeritate nõ solùm in filium tuum, at ne in procerem ullum tenuiorem ex uestra nobilitate, qua uos usi estis in* Philippum Aurengiorũ *principem cõsanguineum nostrum: quem obsecro uel aliorũ captiuorũ permutatione, uel soluto redemptionis pretio curabis mihi liberandum.* Id *si feceris, quæ te uelle quæq; pertinere æqua arbitrabor ad discordias hasce pacandas, diligentius studiosiusq; curabo.* Vale. Lanoius *interea simulans sese* Regem *abducturum* Neapolim *cũ* Borbonio & Daualo, Regi *curam iniiciebat: & quasi illi in* Galliam *arma mouere uellent pacisque turbare consilia, consuluit ei classe ut sua* Hispaniam *ad* Cæsarẽ *perduci se pateretur, obliteratis simultatibus; futurum maiore ut comitate liberaretur & exciperetur, quàm olim* Alphonsus Aragonius *à* Philippo Mediolanensium Duce *exceptus liberatusque esset.* Non ignoro *iactatum dum in senatu* Lutetiæ *agitur de* Rege *liberando, quosdam ita sententiam dixisse, quasi leuibus tantũ conditionibus liberandus esset, quod falsum est.* Tantum *constat, dum uerborum contentionibus impliciti quidam ob fœdus* Britannicum *ineundum cum* Henrico Britanniæ Rege, *qui*

ſeſe Franciæ Regem dicere ſolitus eſt,hijsq́; fœderibus dicebat,multi id fœdus auerſarentur, parum abfuiſſe quin ſaluberrimæ cum eo pacis conſilia abrumperentur: unde male in eos Regem animatum fuiſſe. Quæ cauſa fuit ut et quidam diutius poſtea caſtro Luparæ aſſeruarentur. Conſtatq́; eodem tempore diem dictam Antonio Pratiano iuriſpræfecto,cui præſens ipſe adeſſe iubebatur,ob cœnobij cuiuſdam poſſeßionem immißis militibus occupatam. Is cum Ludouica Lugduni moderabatur conſilia liberandi Regis:ob quæ poſtea reuerſo Rege edicto caueri impetrauit, ne ulla decuria ſenatuum Gallicorũ in iuriſpræfectos quæſtionem decernere poſſet. Idem è ſenatibus præfecturarum eccleſiaſticarum iura controuerſa cognitione aulico conſilio demandata attribui uoluit: eoq́; tẽpore cum aulicum conſilium decretum aliquot patrũ Pariſienſium infirmaſſet inter priuatos quoſdam,oblato libello ab eo qui cauſa ceciderat cõtrario,inductoq́; iudicio aulico,à patribus Pariſiẽſibus id ſublatum eſt. Ludouica lectis Cæſaris literis, poſt aliquod tempus recepto Petro Nauarro Lautreci admonitione,liberauit Aurengiũ,qui conſilium fugæ iampridem deprehenſus inierat;eoque acriori cuſtodia aſſeruabatur. At Clemens Põtifex et Veneti ueriti ne Cæſar occupato Mediolano quod eſſet reliquum Italiæ inuaderet,cum Ludouica Henricoq́; Britãniæ Rege agere cœpere de Rege liberando, Cæſaréque Italia pellendo. Henricus his bellis ea fuit ſimulatione,ut inferiori innixus bellum aleret:ita qui uires Cæſaris augeri nollet,fœdus percutit cũ Ludouica multis magniſq́; de rebus,quod à ſenatibus Gallicis comprobari uoluit ſibi conſulens. Serius omnino quàm utilitas Galliæ poſtularet, aliquando tamẽ Cæſaris uires Galli antea ſæpe cõ-

temptas uereri cœperunt. Ludouica *etsi tantum esse consensum omnium uidebat, ut ad authoritatem dignitatéq; regiam defendendam conspirasse omnes uiderentur, externis tamen auxilijs freta, multum captiuo filio ad liberationem à* Cæsare *impetrandam conferebat.* Rutius *à* Cæsare *ad* Regem *missus duriores conditiones retulerat: simul admonuerat* Carolū Lanoium, *simularet sibi iussū à* Cæsare Regem Neapolim *abduceret, ita futurū ut longinqua captiuitate depulsa, ad quasuis pacis esset uenturus conditiones.* Is *cum uideret iniquius id* Regem *ferre, & Pontificis, Venetorū, aliorumq; fœderatorum coniurationes uereretur, ei persuadere cœpit, si in* Hispaniā *ad* Cæsarem *pergeret, futurum uti æquioribus conditionibus liberatus, in regnum mox rediret:* Lanoius *id quoq; recipiebat.* Id *eius consiliū maluit* Rex *sequi quàm periculosa aliorū consilia tentare.* Genuam *tamē profectus, cum undique occurrisset multitudo, petulantiâq; aliquorū risu irritatus esset, pœnitere eum cœpit consilij, minusq; æquus semper postea* Genuēsibus *fuisse uisus est.* Scriptores Gallici *aiunt ita pacto conuentū inter* Regem *&* Lanoium, *nisi eum æquis conditionibus* Cæsar *liberaret, ut eum in* Italiam *reduceret.* Cæsariani *uanißime ea confingi, quæsitumq; colorem frangendæ & uiolandæ fidei.* Borbonius *etiam postea in* Hispaniam *classe uectus ad* Cæsarem *peruenit.* Cui Cæsar *multis passuū millibus extra urbem* Toletanam *obuiam ijt, cum toto comitatu aulico: ingentiq; pecunia donauit, quæ mox ut erat ille profusus, paßimq; omnes domo excipiens, mensæque adhibens, (quod rarißimum est apud* Hispanos*) cōsumpta est.* Vnde *postea & ab* Henrico Nansoo *mutuò decem aureorum nummū millia, & à* Laurentio Gonomodio *uen-*

dita Calmontij Montealtiq; ditione uiginti nummûm aureorum millia accipiēs, omnia mox consumpsit. Henricus Nauarrorum Rex *cui inuito regnum iampridem Cæsar seruabat, etsi pactus erat de redemptionis pretio cū Daualo quod mox ad futurum erat, iussu Cæsaris diligētius in Papiensi arce asseruabatur.* Id Petrus Rapifortius *cubicularius eius intuens, qui ultro citróq; in urbem cursitare solitus erat, acri homo ingenio & sollerti, paulatim duos è custodibus præcipuos in eam adduxit sentētiam, uti consilium eius liberandi caperent. Solicitatos urget custodes: deligitur nox proxima rei parandæ. Interea funes cōparantur oblongi. hi nocte intempesta sane quàm sollerter aptantur à custodibus, ut his innixus fossas arcis transiliret. Ille admonitus ubi transiliendum fuit, animo cōsternatus uel periculo ne in fossas decideret, uel acriori custodia si minus res ex animi sententia succederet, parum abfuit quin improbato suorum cōsilio in cubiculum rediens, prudēs consiliū eluderet. At cubicularius ut erat naturâ ferox, et qui heri audaciā nosset, quasi tamē ignauia ei exprobrata, resipiscendi nullū locū rebus iam paratis ait.*

» *Quis enim non damnet ignauiam tuam here?*
» *Vin' liberari? Vin' redire in Galliam? Vin' distractionem*
» *bonorum fugere, quæ iam agitatur ob redemptionis tibi*
» *pretium afferendum? Et uelle quidem te uideo. Addo etiā*
» *uelle te Cæsaris iram uitare, qui redēptione persoluta re-*
» *gni æmulum, quod iampridem occupatum possidet, fortè*
» *sublaturus est. Ea omnia cum uelis, tuum esse in experiē-*
» *do periculum nō uis, haud stulte sapis: siquidem id sapere*
» *intelligis te regnumq; tuum funditus perire. Aut abeun-*
» *di periculum tibi hodie suscipiendum, aut spes omnésque*
» *regni & uitæ amittendæ: harum conditionum utram ma*

lis

" lis dispicito. Parata uides omnia tutissime: sine metu abe-
" undi facultatem uides. At nos in tua uita laudem quæri-
" mus? ubi si paululum modò quid nos præterierit, abeun-
" diq; consilium Cæsariani rescierint ipse perieris? Immo ue
" rò nullo abeundi consilio animaduerso, ut regni æmulum
" tollendum te deliberarunt. ut non deliberarint; an putes
" minus meam rem agi quam tuam? Hîc enim si quid nobis
" aduersi (quod dij auertãt) euenerit, ego perierim: tibi sal
" ua omnia. Tibi quidem à Cæsarianis paululum diligẽtior
" custodia, & uerba: mihi & compedes et uerbera, ad ex-
" tremum ceruice id mihi luendum uideo. Quin age & te
" & nos metu omni libera. Ea cum audijsset Rex Hẽricus, iactamq; iam aleam uideret, redeundi consilium omisit. Nec tamen, funes illos ueritus, prius sibi transiliendos putauit, quin prius unà à puero aulico qui ei perpetuus comes fuerat, tentarentur. Misso igitur puero & transiliente eo ensis pueri in fossas desiliẽs, stridulúmque sonum emittens, maiorem ei incussit timorem. At cubicularij exci tatus sermonibus nomine compellare cœpit puerũ. Is strenue transilierat, exauditúsque à Regulo cum se transilijsse sine periculo diceret, tantum ensem decidisse; proinde ne quid uereretur, pacata esse omnia, eum mouit ad transiliendum. itaq; Regulus transgressus cubiculario & custodibus sequẽtibus ex arce egreditur: seruiliq; ueste sumpta, celerique cursu uectus, in Galliã rediit. Custodes ingẽtibus uectigalibus annuis donauit. Interea quo res esset occultior, nec fugientes Cæsariani assequi possent, iusserat Regulus occupationes prætexens, alterum ex pueris suis lectulo suo decumbere. Is ignarus horum consiliorum creditus est. Ac reliquis custodibus prima luce uenientibus in cubiculum, cum Regulũ obdormire de more sum-

mo iam die uiderent, nihil admirabantur. At ubi ad undecimam iam horam mirantur hominem stertere, lectulo puerum extrudunt, dolíq; ignarum nacti serò sequi abeuntem nequicquã pergunt. Acciderat paulò antea parua quidem res, sed quæ in extremum penè discrimen cõditiones liberandi Regis adduceret. Nam Rutio quẽ à Cæsare ad Ludouicam missum diximus per Narbonã proficiscenti, Lautrecus comitem dederat Carbonem Saisasum hominem rei militaris peritissimum, qui iter eius obseruaret secretaq; colloquia inhiberet. Is ubi Monspessulum peruenit, nactus hominem exterum cum Rutio colloquentem de conditionibus Regis liberandi, Galliæq; statu, maleq; in Gallos animatũ, edixit ei facesseret ex eo loco, alioqui futurum ut uinctum ad Lautrecum perduceret. Ille qui se iam designatũ uideret, grauioraq; uereretur, proficiscentes sequitur, tacite obseruans si quo tãdem pacto rationem inire posset Carbonis intercipiendi. nactúsque occasionem cum de uia deflexisset Carbo uentrẽ exoneraturus, concitato calcaribus equo in ipsum infestus dirigit, ualidoq; ictu transfixum obtruncat. Rutius qui Carbonem miraretur tandiu iter differre, ubi ad eum properans obtruncatum agnouit, abeũtem insidiatorem sequutus, accitis uicinis hominibus persequitur: nactúsq; palude delitescentem uinctum ad Lautrecum perducit, rem quo erat ordine gesta exponens. Videbat enim si aliter accideret, futurũ ut ex itinere à Lautreco reuocatus, eum in se accenderet. Non uidebatur uerisimile ei ignarũ Rutium sceleris. Reus tortus & adductus satis hominem purgabat. tandem Cæsaris Ludouicæq; literis acceptis, eũ dimisit, de insidiatore suppliciũ sumpsit. Interea Clemens Pontifex cum Venetis, Sfortia, Ludouica, aliisq; fœderatis

occulta inibat consilia, quibus ex Italia & Neapoli pelleret Cæsarem. Cum autem uideret fieri uix posse ut tantæ Cæsaris copiæ delerentur, nisi adiuncto aliquo è Cæsarianis, tentauit in eandem factionem perducere Ferdinandum Daualũ; oblato regni Neapolitani titulo. Hieronymus Moronus solicitandi Dauali negotium receperat. At is quo sagacius hostium consilia uiresque exploraret, finxit se libenter huic prouinciæ præfuturum. occulte autem literis ad Cæsarem scriptis eum certiorem tota de re facit: admonuit tamen dißimularet quæ tentarentur. Iam conueniebant fœderati cum Daualo, ut is mox cum parte copiarum quantam posset contrahere, ad eos trãsfugeret: Neapolim inuaderet: eo regno Pontifex rite Cæsarem rebus iudicatis Pontificiq; rebellem priuatum declararet. Cum transiturum eum expectarent, petijt ut in quindecim proximos dies res differretur, quibus interea responsis peritorum scire posset, an hæc faciens in maiestatis crimen incideret. Re autem uera interea totum rei exitum Cæsari patefecit. Iurisperiti Romani cum respõdissent posse eum iussu Põtificis arma in Cæsarem ferre: Cæsarq; eodem tempore quid moliretur non ignoraret, uana spes fuit fœderatorum. Risit autem Cæsar Pontificis perfidiam: qui cum totius esset coniurationis architectus, Cæsarem tamen scriptis literis admonuerat, rebus suis sibi caueret, ducesque suos fidelius sibi deuinciret. Rex in Hispaniã profectus ubique honorifice iussu Cæsaris exceptus fuisset, nisi fortunæ suæ eos honores non conuenire dixisset. In Hispania quoque cum ægros sanaret, strumis scrophulisq; mederetur: (quod ei singulari ueluti prærogatiua à DEO OPTIMO MAXIMO cõcessum, uetus est opinio) cum in corporis custodes liberalitate incre-

mo iam die uiderent, nihil admirabantur. At ubi ad undecimam iam horam mirantur hominem stertere, lectulo puerum extrudunt, doliq́; ignarum nacti serò sequi abeuntem nequicquā pergunt. Acciderat paulò antea parua quidem res, sed quæ in extremum penè discrimen cōditiones liberandi Regis adduceret. Nam Rutio quē à Cæsare ad Ludouicam missum diximus per Narbonā proficiscenti, Lautrecus comitem dederat Carbonem Saisasum hominem rei militaris peritissimum, qui iter eius obseruaret secretaq́; colloquia inhiberet. Is ubi Monspessulum peruenit, nactus hominem exterum cum Rutio colloquentem de conditionibus Regis liberandi, Galliæq́; statu, maleq́; in Gallos animatū, edixit ei facesseret ex eo loco, alioqui futurum ut uinctum ad Lautrecum perduceret. Ille qui se iam designatū uideret, grauioraq́; uereretur, proficiscentes sequitur, tacite obseruans si quo tādem pacto rationem inire posset Carbonis intercipiendi. nactúsque occasionem cum de uia deflexisset Carbo uentrē exoneraturus, concitato calcaribus equo in ipsum infestus dirigit, ualidoq́; ictu transfixum obtruncat. Rutius qui Carbonem miraretur tandiu iter differre, ubi ad eum properans obtruncatum agnouit, abeūtem insidiatorem sequutus, accitis uicinis hominibus persequitur: nactúsq́; palude delitescentem uinctum ad Lautrecum perducit, rem quo erat ordine gesta exponens. Videbat enim si aliter accideret, futurū ut ex itinere à Lautreco reuocatus, eum in se accenderet. Non uidebatur uerisimile ei ignarū Rutium sceleris. Reus tortus & adductus satis hominem purgabat. tandem Cæsaris Ludouicæq́; literis acceptis, eū dimisit, de insidiatore suppliciū sumpsit. Interea Clemens Pontifex cum Venetis, Sfortia, Ludouica, aliisq́; fœderatis

occulta

occulta inibat consilia, quibus ex Italia & Neapoli pelleret Cæsarem. Cum autem uideret fieri uix posse ut tantæ Cæsaris copiæ delerentur, nisi adiuncto aliquo è Cæsarianis, tentauit in eandem factionem perducere Ferdinandum Daualũ; oblato regni Neapolitani titulo. Hieronymus Moronus solicitandi Dauali negotium receperat. At is quo sagacius hostium consilia uiresque exploraret, finxit se libenter huic prouinciæ præfuturum. occulte autem literis ad Cæsarem scriptis eum certiorem tota de re facit: admonuit tamen dissimularet quæ tentarentur. Iam conueniebant fœderati cum Daualo, ut is mox cum parte copiarum quantam posset contrahere, ad eos trãsfugeret: Neapolim inuaderet: eo regno Pontifex rite Cæsarem rebus iudicatis Pontificiq; rebellem priuatum declararet. Cum transiturum eum expectarent, petijt ut in quindecim proximos dies res differretur, quibus interea responsis peritorum scire posset, an hæc faciens in maiestatis crimen incideret. Re autem uera interea totum rei exitum Cæsari patefecit. Iurisperiti Romani cum respõdissent posse eum iussu Põtificis arma in Cæsarem ferre: Cæsarq; eodem tempore quid moliretur non ignoraret, uana spes fuit fœderatorum. Risit autem Cæsar Pontificis perfidiam: qui cum totius esset coniurationis architectus, Cæsarem tamen scriptis literis admonuerat, rebus suis sibi caueret, ducésque suos fidelius sibi deuinciret. Rex in Hispaniã profectus ubique honorifice iussu Cæsaris exceptus fuisset, nisi fortunæ suæ eos honores non conuenire dixisset. In Hispania quoque cum ægros sanaret, strumis scrophulisq; mederetur: (quod ei singulari ueluti prærogatiua à DEO OPTIMO MAXIMO cõcessum, ue tus est opinio) cum in corporis custodes liberalitate incre-

dibili uteretur, paßi à plebe Hispanica laudatus est. Inde Marguareta Valesia Regis soror cum Francisco Turnonio Biturigum pontifice, Ioanne Selua Parisiensi præside, Philippo Sauotio, Galioto Ienolaco ad pacis cõditiones tentandas missa est. Cæsar qui Rege in Italia agente ad æquas pacis conditiones se uenturum ostẽderat, repentè immutatus est. Nam Burgũdiam omnem sibi prius reddi postulabat, Mercurini iurisprærefecti consilio usus: et Marguaretam Regis sororem Borbonio iungi connubio. reliqua tẽperari poterant. Selua respondit de Burgundia restituenda nihil sibi imperatũ: Marguareta quiduis potius se passurã, q̃ Borboniũ maritũ. Sunt qui scribant Regem aperte contestatũ, si ad duriores pacis cõditiones cogeretur, futurũ ut in Galliã reuersus pacta uiolaret. Irritatus Cæsar qui Regem diceret Hugoni Moncadæ ea oĩa pollicitum, exceptis pauculis aliquot cõditionibus, missos ait oratores ad pacis perturbãdas rationes: simul illud simulans inita consilia inter Regem & sororem, quibus is in Galliam fugeret. itaque & Regem arctius quàm antea custodiri iußit, & longum ei carcerem per suos minitatus est. Inde Rex in grauißimum morbum incidit, uel tædio longæ custodiæ, uel animi cõsternatione, cum liberandi sui consilia non procederẽt. Id ubi resciit Cæsar qui antea Regem non uiderat, pergit ad eum consolandum: nam & facilè medici morbum auctum ex animi consternatione, renouata spe depelli posse aiebant. Et is nihil se eius morte uidebat consecuturum; angebaturque animo tantum bolum sibi ereptum austeritate sua. Itaq; ad eum profectus, initio orationis ualetudinem tantum diligẽter curaret admonuit: adfuturam mox ei certam liberationẽ: multa se remissurum æquis ut conditionibus liberari posset,

set. Rege conualescente in Mantuano conuentu quod recentiore nomine Madricense uocatum est, cōditiones Regis liberandi acceptæ sunt, Turnonio Selua & Sauotio *pro Rege spondentibus: pro Cæsare* Hugone Moncada *et* Ioanne Alemāno. *Cōuenit uti* Burgundiæ *ducatum* Cæsar *reciperet: remitteret* Rex *iura* Mediolani, Genuæ, Hastæ, Tornaci, & Attrebatensium: *abdicaret à se suprema dominia* Flandriæ, Attrebatensium, *aliorumq; uicinorū: cederetq; prouocationibus.* Henricus Nauarræ *Regulus cederet iuri quo regnum* Nauarræ *sibi maioribusq; suis delatum contendit: ei* Rex *ulla ne auxilia ferret:* Cæsari *ad coronam imperij suscipiendam* Rex *tredecim naues paratas daret: ad hæc ingentem pecuniam.* Donec *impleta essent pacta, obsides manerent* Franciscus & Henricus *regij liberi: aut si liberos dare nollet* Petrus Vandomius, Ioannes Scotus, Henricus Lautrecus, Michaël Salutianus, Bernardus Aubignius, Lauallus Riuensis, Sauotius, Mommorantius: Eleonoram *sororem* Cæsaris Rex *uxorē duceret:* Borbonio *aliisq; qui ad* Cæsarem *transfugerant bona redderentur.* Pluraq; *alia diserte adiecta sunt, quæ omnia sancita sunt* Patrum Gallicorum *decretis. quæ nos omittimus cum uideamus paucis postea mensibus irrita fuisse.* His *cōditionibus* Rex *liberatus est, datis obsidibus duobus liberis; pactus ni pacta impleret futurum ut ad* Cæsarem *rediret.* Carolus Lanoius *cum eo profectus ad* Burgundiam *recipiendam,* Miserum *spectaculū non longe à* Fonte Rapido, *una naui pater redibat: altera liberi eadem uia in seruitutem abducebantur.* Rex *in* Galliam *reuersus solito tristior uisus est. ad* Montem Marsanū *diuersatus ad pristinam hilaritatem redire cœpit.* Burdigalæ *magnifice exceptus ibi dies aliquot consumpsit: na-*

ctusq; cum Ludouica matre Annã Pisselenam quæ postea Pontieuria à mariti nomine uocitata est, uel Estampea ob oppido Cesso, ut uidit liberali facie puellã delectatus est eius comitate & suauitate. Inde in Angolismensium urbem diuersatus, Cognacum etiã adijt, ubi multos dies consumpsit. ex eo enim loco ortus cũ esset, suadebant medici uti leniret curas captiuitatis diuturnæ. At dum auidius ceruum uenationi deditus sequitur, ex equo prolapsus, magnum adijt uitæ discrimen. Ibi magno principũ, procerum, pontificumq; coacto consilio, palàm expressit cum Cæsare inita fœdera: obsecrans deliberarent suaderentq; quid in rem esset & suam & suorum: affirmans nihil sibi esse antiquius, quàm fœderibus seruandis operam suam omnem deferre, perpetuáque pace cum Cæsare frui. Illi re deliberata; iniquissima esse aiũt fœdera: neq; uerò à capto homine ui doloq; extorta seruãda. metu carceris perpetui pollicita irrita esse. ut autẽ maxime ea Rex uelit seruare, non situm in sua unius potestate: solutũ cum non peteret à Pontifice, ultro legibus, & iure quidẽ. neq; enim uanis illis pollicitationibus distrahi alienariq; potuisse Gallici regni uerum patrimoniũ, ab ipso ut nõ partum, ita posteris seruandum: cũ nulla populi uoluntas adfuerit, irrita esse omnia. Ac post longũ tẽpus uocatis Burgundiæ proceribus, cum instaret Lanoius de ea recipienda: lõga Rex ab eis oratione petere cœpit, fidem suam apud Cæsarem liberarent, libentes ad eum transirent. Hi negarunt se unquam in Cæsaris uẽturos potestatẽ. Quod si pergat Rex ui eos cogere, futurum ut & ipsi uim ui depellentes, solutique dominio omni & à Rege & Cæsare seruitutis iugum depellant. Lanoius etsi omnia perbelle instructa compositaq; uidebat: quippe quem præsentem

Rex his consilijs adhibuerat, rogare cœpit Regem uti arces quas præsidio munitas possidebat, redderet. Vt uerò nec hoc impetrauit, quid gereretur sensit: precibusq; Regis adductus ad Cæsarem scripsit, suadẽs ut pecunia accepta Burgundiã remitteret. Ille rescripsit nihil esse quod Rex culpam in suos uertat, pactis eũ satisfacturum si in Hispaniam rediret. reque infecta ad Cæsarem redijt Lanoius. nec tamen protinus ad arma uentum est. At misso à Cæsare ad Regẽ Nicolao Perrenoto Grauillano utrinq; de fœderibus actum est. Dum hæc gerũtur, nouum fœdus initum est inter Regem, Clementem Pontificem Maximũ, Venetos, & Franciscum Sfortiam. His cautum est amicitiam inter eos perpetuò futuram. Si quis his, uni ue horum hostis sit, hostem omnibus futurum. Posse Cæsarem participẽ huius fœderis fieri, si prius Regios liberos æquo soluto redemptionis pretio reddiderit; Mediolanúmque Sfortiæ: neque Italiam adeat ad infulas imperij recipiendas nisi eo comitatu, qui arbitrio relinquetur Pontificis & Venetorũ: solueritq; Anglorũ Regi debitam pecuniã. parabuntur autem à fœderatis sumptibus communibus copiæ trigiuta millium peditum, quingentorum equitum cataphractorum, triumq; millium leuis armaturæ, unà cũ machinis tormentisq; bellicis necessarijs. Manebit is exercitus donec bellum confectum sit, debellatiq; qui Italiæ quietem perturbant. Conducentur ad bellũ Heluetij: dabiturq; opera à Rege qui multum apud eos authoritate potest, ut honestis conditionibus ad bellum accedãt. Admonebitur Cæsar de restituendis Regijs liberis: Ni faxit, confecto hoc bello fœderatus quisq; Franco ad bellũ Cæsari inferendum auxilia suppeditato: omnes uerò decem millium peditum, mille cataphractorum, & quingentorũ

equitum leuis armaturæ numerum, aut eorum loco pecunias ad eum numerum militum cogēdas. Parabitur classis ad id bellum uiginti octo triremium, nauiumq; onerariarū ad eum usq; numerū qui fœderatis placebit. Permittet Frācus Sfortiam iure quo optimo maximo uti frui Mediolanensi principatu; soluta tamē quotannis pensione annua, quæ Pontifici Venetisq; æqua uidebitur: modò tamen ne sit minor quinquaginta millium nummûm aureorum. Pro his soluendis prædes sponsoresq; aßiduos eo nomine dato. hos si non inuenerit, Pontifex eius nomine spondeto: Veneti consponsores accedūto. Persoluito Sfortia Maximiliano Sfortiæ fratri annuam pensionem æquā pro dignitate familiæ. Liberato Regē ea pēsione quam ex fœdere pēdit Maximiliano. Amicis fœderatorū restituūto bona: his liber in patriā reditus esto: præcipue quidē Alberto Pio Carporū Comiti. Pēsiones quas Gallus Heluetijs persoluebat, has illis Sfortia persoluito, adiunctis sibi eis eo fœdere, quos sibi Rex adiūxerat ob Mediolani defensionem. Vxorem Sfortiæ Rex dato Pontificis arbitrio, regio ortam sanguine. Interea si quid acciderit Francisco Sfortiæ, eadem hæc Rex in Maximilianū conferto. Reddatur Regi Astensis Comitatus, Genuensium quoque supremum dominium: relicto tamen Antonio Adurno duce, si is fœderis uelit particeps fieri. Parta Italiæ quiete, si moretur Cæsar in reddendis Regijs liberis, fœderati ijsdem copijs Regem iuuabunt. Neapolitanum regnum ubi debellatum fuerit, Pontificis esto: persoluta tamen æqua quotannis pensione Regi, modò tamen minor ne sit septuaginta quinque nummûm millium aureorum. Dato Pontifex eo nomine coacto rite purpuratorū consilio, eorúmque consensu sponsores Regi. Ni faxit, redito Rex ad pristina

stina iura. Hactenus capita aliquot fœderum adscripsimus: pleraq; autem omisimus aliò spectantia. Tanta Italiæ coniuratione territus Cæsar, eò remittit Carolũ Borbonium attributus copijs: eodem peruenit Georgius Frõspergus cum multis Germanorum millibus, frustrà Francisco Vrbinate iter impediente. Rex quoq; Michaelẽ Antonium Salutianum cum quatuor Aquitanicorum peditum millibus multisq; equitibus in Italiã mittit: qui expugnatis aliquot oppidis, cum uidet latius uagari Cæsarianos, qui Mediolanũ præsidio tenebant, imparatos adortus Mediolanum redire coëgit. Quô factum est ut parũ abfuerit quin orta grauißima seditione res Cæsari infelicißime cederent, nullo toto biennio militi soluto stipẽdio. At Borbonius uarie mitigãs militum animos, corrasisq; à priuatis & sacris locis ingenti pecunia, seditionem iam gliscentem compescuit. Submiserat Cæsar Hugonem Moncadam Romæ ad perturbandos Pontificis conatus. Is etsi Cæsari fauentes Columnẽses prius placarat, quippe cum Vespasiano Columna redierat in gratiam: Pompeium tamen Columnam unum è purpuratis põtificijs ad insidias Pontifici tendendas impellit. Ingreßi cõiurati Romã, direpta põtificia suppellectili, securum sibiq; nihil ab his timentẽ adorti, in Vaticanũ cogũt: nec prius dimittũt quàm pactis in quatuor mẽses inducijs. recipit etiã quòs cis Padum haberet milites reducturum se. Præerat Borbonius cum magnis copijs Mediolano: pontificiumq; & Venetum exercitum adeò contemnebat, ut ultro Placentiam oppugnãdam sibi susceperit. Cuius oppugnationem dum uidet tardiorẽ, tardeq; militibus à Cæsare stipendia suppeditari, re cũ Antonio Læua, Alphonso Vastio, Georgio Fronspergo, Philippo Chalonio, Aurengio deliberata, cõ-

sulit unde egeno militi succurri possit. Placuit, quoniā rumor increbruerat lectissimas duce Lautreco Gallorū Heluetiorūq; copias parari, quæ Neapoli Cæsarianos pellerent, eò traduci copias. Sed interea dū eò peruenitur, magnopere usui futurum ad subleuandam rerum inopiā omnium potiri Florentia, urbe plena atque opulenta, & quæ hactenus Cæsarianis iniquior fuerit. Borbonius usus singulari militum studio, Florentiam aduolat. Florētini consilio Borbonij cognito, iam fœderatorū copias & Salusianum, Fœdericum Boium, Pomperanū cum turmis equitum lectissimis præsidio sibi prius uocarant. Ita facilè impetrarunt, eam ut tanti exercitus procellam à se depelleret, alioq; copias transferret: præsertim cū dubia esset futura urbis nobilissimæ oppugnatio: Francisco Vrbinate sensim Cæsarianos sequente. Itaque mutato consilio Romam properare eóque omnem belli apparatum conferre decreuit. Nihil minus uerebatur tunc Pontifex ob pactas nuper cum Columnensibus, Moncada, & Carolo Lanoio inducias. nec uir astutus sentiebat se in eadē esse naui positū, in qua alij sæuiētibus procellis multos iā dies periclitabantur: ac sane quàm libentissime incitatus ueteribus odijs, cupiebat Florentinorum naufragia ex terra intueri. Vbi autem audijt iam instare urbi Borbonium, ita perterritus est, diris ut tantùm pontificijs fugaturos se hostes putaret. Romani interim muros armatis complēt: frequentes confidunt ad se defendendum. at, ut in populo belli imperito, undique res trepidæ: timor insolitus, malū improuisum: Heluetijs tamen qui stipatores erant Pontifici, reliquisq; paucis strenue dimicantibus, æneisq; machinis facilè hostes pellentibus. Borbonius qui intueretur si protraheretur urbis obsidio, futurum ut neque militem

retinere

retinere neque alere posset ob commeatus inopiam; pridie Nonas Maias pergit ad urbem oppugnãdam. Hispani & Germani bis mœnia scalis scandentes pulsi sunt. eo die nebula crassior urbi insidens pontificijs oberat. Pergit dolens suos pulsos Borbonius celeriter allatis scalis ipse scãdere: cum eo certatim aduolat Germanus Hispanusq; miles. Emisso autẽ à suis ex æneo tormento globo, qui in crus sinistrum deuolutus est, inde repentè sublatus est. Nec minus tamen cessauit oppugnatio Philippo Aurengio uulneratum tantũ dicente: proinde ulciscerentur uulnus imperatoris sui. itaque illi acrius instare, auidi prædæ murũ ascendere: nec nisi urbe capta cessare. Pontifex in Adriani molem prius secesserat. capti ciues, dereptæ domus, & sacra loca, uiolatæ mulieres & uirgines, etiam sacris addictæ. Pontifices minores purpuratiq; passim in seruitutẽ abducti. qui se pecunia redemerãt, iterum in captiuitatẽ ab alijs abducebãtur. nihil sancti nihil sacri prorsus intactum. neque modum neque modestiam uictores habuere. fœda facinora in Romanos patrauere. Borboniũ adhuc spirãtem Romæ expirasse creditum est. Is ita ab exercitu toto deploratus est, ut Germanus miles tumulo eius titulum hũc adscripserit: AVCTO IMPERIO, SVPERATA ITALIA, DEVICTO GALLO, PONTIFICE OBSESSO, ROMA CAPTA, CAROLI BORBONII HOC MARMOR CINERES CONTINET. Tandẽ exacta à Pontifice post aliquot dies ingenti pecunia, abactáque undique præda, Neapolim Aurengius cum Cæsarianis profectus est. Interea fœdus Rex arctissimum cũ Henrico Britannorum Rege prius cõtractum renouauit: amboq; Reges fæciales suos ad Cæsarem misere, qui & bel-

lum indicerent, & indignam Pontificis captiuitatem ei exprobrarent. Fœcialibus Cæsar respondit, indici bellum à captiuo suiq; iuris homine non posse: Gallum iure captum belli, seruum factum: liberatum datis filijs obsidibus, iureiurando sacratißimo pepigisse ni pacta seruaret, seruaré ue per suos non posset, futurum uti in captiuitatem rediret. Quid interea contra ius gentiũ, neq; religione solutus iurisiurãdi, bellum indicit? Si pactorũ pœnitet, redeat in meã potestatẽ captiuus: cõuentiones irritæ sint: quicquid habuere Galli ante receptas pactiones recipiãt: tum bellum & audaces prouocationes placeant: tũ sponsio & iusiurandum repudietur. Expostulastis Pontificem captum, quasi is me ignorante non captus sit: captiuumq; adhuc liberari uultis, qui multos iam menses iussu imperioq; meo liberatus est. Hæc ubi Cæsar dixit, separatim rogato Guyeneo fœciale regio petijt ab eo ecquid Rex intellexisset de Francisco Caluimõtano Burdigalẽsium præside regioque apud se legato, quod illi denuntiarat. Caluimontano autem Cæsar multis antè mensibus dixerat, nisi pacta Rex seruaret, futurum uti inter profligatæ famæ, uilésq; homines eũ deinceps haberet. Ea ubi Rex rescijt, per fœcialem Cæsarẽ ad singulare certamen prouocauit. Addunt alij Regis nomine mẽdacium Cæsari exprobratum, quod genus contumeliæ multo maximum est apud proceres: Cæsar ad Regem & ipse fœcialem suum misit. Hunc excepit Rex in palatio Lutetiæ, uocatis magno apparatu legatis Pontificis, Venetorum, Florentinorum: nobilitate omni Gallica, Cardinalibus, Episcopis, iurispræfecto Antonio Pratiano aßidente unà cum senatu Parisiẽsi, theatro etiã in eam rem parato, uti res populo notior esset. His ita paratis admissus est fœcialis. Admißũ rogauit

Rex afferrét ne à Cæsare duelli locum. At ille Rege orato ut audiretur, iterum atque iterũ ferocißime à Rege rogatus est, ecquid afferret locum duelli: nihil opus uerbis, proinde afferrét ne duelli locum? Ille cum se id afferre diceret quod Regi satis esse deberet: proinde prius sibi diserte imperatum à Cæsare esse, uti quædam Regi referret, quæ paratus erat referre, non est exauditus. Ita cõuentus est dissolûtus, cum prius Rex de multis Cæsaris in se iniurijs expostulasset, spectantibus audientibusq́; legatis.
Interea Henricus Lautrecus contractis multis equitũ peditumq́; millibus, Hastam peruenerat: ubi Heluetiorũ septem millia expectans, ne quid interea hostes molirẽtur, (certior factus Ludouicum Lodronij Comitem Boschum peruenisse, urbem Alexandrinorum satis munitam, cum quinque millibus Germanorum, quos mox Alexandriam traducturus erat) constituit intercipere Lodronium unà cum Germanis: celeriterq́; properare iußis militibus unà cum Heluetiorum cohortibus, quæ recentes peruenerant ad eum, Boschum cœpit oppugnare: misso Ioanne Mompezatio Carbone suppræfecto Vatensi, qui urbem cingẽs Germanos exitu arcebat. Lautrecus paucos post dies cum robore exercitus sequutus, cũ & oppidani & Germani acriter urbis defensioni incumberent, admotis grauibus machinis stratisq́; muris, signo suis dato, prædaque concessa militibus, eorum usus opera mox expugnat Boschum, direptaq́; urbe prædã militi concedit. Sunt qui Lodronium, dum Boschum obsidetur iam Alexãdriam peruenisse scribãt: uxore apud Boschum relicta, quæ & ipsa in potestatẽ Lautreci peruenit. At ita humaniter tractata est, ut & pudicitia salua non ipsius tantũ, sed comitum omnium fuerit: & suppellex ei, omnia uasaq́; aurea &

argentea quæ diripuerat miles conquisita & reddita. Iā prius attributa parte copiarum Carolū Lotaringū Vandemontium Alexādriam Lautrecus miserat: in qua Baptista Lodronius & Albericus Barbianus cum ualido præsidio erant Germanorum. Barbianus per colliculos Alexandriæ uicinos inuito Vandemontio ingressus fuerat. Celeriter admotis machinis ueriti oppidani Boschi casum, ad deditionem cogūt Lodronium & Barbianum: his quidem conditionibus; Germani, ut qui uellent redirēt in Germaniam; Barbianus intra sextum mensem arma ne in Gallos ferret. Venit interea ad Lautrecum Cæsar Fulgosus, indicans facile esse Genuam recipere. Si partem copiarum sibi is attribuat, ita res se Genuensium attriturū, sequente ut Lautreco ad deditionem cogi facilè possint. Visa res Lautreco non indigna regio nomine. itaque attributis aliquot cohortibus, Fulgosum emittit: eodémque tempore ab Andrea Doria Genuensi, quem Rex nauibus suis nauticisq; copijs præfecerat, ita ora Ligurum omnis infestabatur, ut ad portum Delphini perueniens naues obsideret Genuensium. Non longe à Genua promontoriū est, quod saxosum in mare excurrens, sinistroq; latere ex undantes undas angustis faucibus excipiēs, Finum portum efficit, quem ueteres Delphini uidentur nomine decorasse. In eum locum Genuenses in Doriam nauesq; Gallicas progressi, usi uentorum auxilio, & obsessas naues liberant, & Doriam capto etiam Philippino Doria nepote Andreæ, usque Saonam persequuntur: ferocioresque facti in Fulgosum progrediuntur, Gabriele Martinengo duce. Fulgosus fugam simulans, capto prius Martinēgo, alio itinere in urbem peruenit: nactusq; uacuam milite commeatusq; inopia laborantem, cū iam Lautrecus pro-

ximus

ximus esset urbē recepit. Antonius Adurnus cum Cæsārianis in arcem se recepit: inuitatusq; à Lautreco honestis pactionibus deditione facta arcem reddidit. Ita Liguriā omnem mox Lautrecus recepit. Hinc Lautrecus in ditionem Mediolanensem peruenit. Cumq; Mediolano proximus esset, Ludouicumq; Barbianū ab Antonio Læua sciret Papiam missum cum præsidio ualido peditū, uel quòd nollet Sfortiam Mediolano potiri, cui captum mox reddendum erat; uel quòd Papiensium insolentia commotus est, qui se Regum domitores prædicabant ob captiuitatē Regis, summo usus Aquitanorum studio Papiam contendit Quatuor diebus admotis machinis mœnia prostrata sunt. Papiensibus & Barbiano non indiligenter urbem tuentibus, quinto die expugnata est ciuitas: incensæ domus: expilata templa: direpta bona: uiolatæ mulieres. Et iam parabant Aquitani ita urbem diruere, nunquam ut refici posset: ni Lautrecus post aliquot dies edicto uetuisset, ne quid in ciues oppidanosq; miles moliretur: utq; Venetus miles qui expugnata urbe aduenerat, passimq; omnia postica libidine polluebat, deinceps ullos ne attrectaret. Barbianus captus est: Aquitani pedites præda ditati, pleriq; inscio Lautreco in Galliā redire: quos omnes edicto regio conquiri ultimoq; supplicio in eos animaduerti iussit Lautrecus, ob desertam militiam Sunt qui scribant capta urbe post aliquot dies deprehensas aliquot hostiles cohortes, subterraneo loco collocatas; fusásque ac miserè concisas ab Aquitano milite, quem eo quidem bello ferociorem crudelioremque plusquam res exigeret passim fuisse aiunt. Quod & ipsi Lautreco non satis probabatur: qui ut erat clementissimus, si quis ad æquas conditiones rediret; ita impatiens cōtumeliæ, si quem nactus

erat à quo se contemni putaret, uelut accidit ad Viglebanum. Nam præfecto castri cum per caduceatorem iußisset castro Regi cederet, is q; superbißime caduceatorem abegisset; remisso ad præfectum caduceatore, eò se uenturum cū totius exercitus robore denuntiauit: ubi machinæ castro essent admotæ, nullum precibus locum futurum. At is superbius abegit caduceatorem, multa in Lautrecū Gallicúmque nomen conuitia effundens. Itaque admotis machinis cum præfectus deditionem fecisset, iure militari usus, cum exercitum regium lusisset, in præfectū animaduerti iußit, reliquis omnibus illæsis: & tamen admonentibus rogantibusq; aliquot Italicis proceribus, animaduersionem suam in eum remiserat: nisi momento prius tēporis hi quibus imperatum fuerat ante mandatum executi fuißent, quod grauiter ipsum Lautrecum tulisse fama est. Interea cum Antonius Pratianus Pratiani iurisprǽfecti filius in Galliam uoluntate Lautreci rediens, (reditū tamen breuem pollicitus, quippe eū Lautrecus quòd tardius antea subministrabantur pecuniæ regiæ secū abduxerat, patrémque ideo cui ærarij cura incumbebat faciliorem putabat futurum ad pecunias suppeditādas) cum nuntiasset Regi Papiæ expugnationem, rumórq; tota Gallia dißipatus esset, plebs Lautrecum ad cælum tollere; ueluti macula priori sublata melius sperare. Nāque alia egregia belli facinora peperisse quidem Gallis laudem: Papiam autem expugnatam, in cuius oppugnatione priori Rex hæsisset, restituisse ueterem omnem Gallicam gloriā, priorísque captiuitatis famam obliteraturam. Clemēs interea Pontifex etsi captiuitate liberatus, uel spe ut conuenerat Neapolitani regni recuperādi: uel quô Cæsarianos à quibus uexatus fuerat ulcisceretur, sperans etiam futu-

rum uti Lautrecum in Florentinos male sibi pacatos immitteret, non cessabat Lautrecum ad Neapolim uocare. atq; ita effecit apud Regem, ut is Lautreco imperarit, expeditionem Neapolitanam sequeretur. Non satis id placebat Lautreco: imperia tamẽ regia secutus accinxit se ad expeditionẽ. Vixdum abierat, cum Antonius Laua Mediolano cũ Cæsarianis egressus, Sfortianos Abdiato spoliat. Huius rei admonitus Lautrecus à Sfortia Petrũ Nauarrum cum tribus Aquitanicorũ peditum millibus subsidio Sfortianus misit: qui mox fusis fugatisq; Cæsarianis Abbdiatum recepit. Iam Lautrecus longius cum exercitu progressus, præmiserat Petrum Nauarrum ad Aquilã tentandam. Aquilani etsi Cæsarianorum aduentum expectabant, deditionem tamen fecere. Inde Troiam Galli peruenerunt. Ibi Cæsariani Gallos expectabãt: Philibertúsque Chalonius Aurengius satius existimabat prælio decerni, antequam res Neapolitanorum tentarentur. Erat uallis inter duas acies nõ sane arduo descensu: eò Aurengius equitatum omnem & leuem armaturam ex urbe emisit, qui Gallicos equites lacesserent. in eos Lautrecus equitatus partem mittit. Diu cum esset pugnatum, & multi è Cæsarianis qui longius procurrerant circunuenti, in urbem redierunt. Erant hostium copiæ ut numero, ita robore ueteranorum militum non inferiores Gallicis. Hi ueriti ne eo loco impetum Gallorum sustinere possent, ut maxime poßint, periculum esse ne Neapoli excludantur: cõcilio cõuocato optimum esse statuũt, Troia relicta Neapolim redire. Itaq; Aurengius prima castrẽsi uigilia è Troia copias subducẽs, crebris ignibus spẽ prælij faciens: non tamen ita occulte egressus est, quin ex fremitu àbitum eorum Lautrecus senserit. Agitatũ est apud

Lautrecum sequendi ne essent hostes. sequendos plerique suadebant, precipue Michael Salutianus: perculsas acies ac perterritas facilè dißipari posse. Dissentiebat Petrus Nauarrus: neque enim in certius exitium properare hostes posse, quàm ad Neapolim confugientes uastam urbē & quæ diutius tantas copias alere non posset. Quid si eos sequi uelint Galli? quid impediat quo minus illis & numero & robore non inferioribus, belli alea feliciter cadat? Emensos iā tota nocte longa itinera assequi quis posset? Quæ tandem res cogeret Gallos se fortunæ committere aduersus hostem, quem tempus mox deteriorem et locus ipse redderet, sine stabili munimento degentem? Placuit Nauarri hominis rei militaris peritißimi sententia Lautreco. itaque hostium sequendorum consilium omittens, Troiam recepit. Troiam urbem alij à ueteribus Aeculanum uocatam, alij per castra Annibalis ab alijs designatam contendunt. Lautreco culpam paßim omnes adscribunt qui hostes persecutus non sit: rei militaris periti homines culpa eum quidem liberant: cum Melphi retro relicta periculum urgeret non leuius. apud Troiam prope olueta urbi proxima defixerat Lautrecus bellica tormenta: unde hostibus ingēs periculum & terror. Id Aurengius intuitus, pugnam Lautreco denuntiarat Intempestaq; nocte multum itineris emensus erat, pugnæ tamen speciem relictis aliquot uelitibus præbuerat. quô factum est ut de hostibus sequendis consilium tardius initum sit. Ergo Melphim cū robore exercitus proceßit Lautrecus. ibi rustici & reliqui uicini quod non putarent eò Gallos peruenturos ob loci situm, fortunas suas collocarant: & Ianus Caraciolus Melphitanorum princeps cū quatuor peditū millibus urbi suæ præsidio relictus fuerat. Vbi tormentorum

mentorum impetu prostrata sunt mœnia, cum nõdum satis prostrata essent, Italicus miles spe prædæ summa ui capere urbem intendit. At cum locus quò euadendum erat angustior esset quàm deceret, frustra illi conatus procedebat. hostes igni, machinis, lapidibus optimum quemq; cedere. eo die in castra rediјt Lautrecus. Sequẽti die admotis iterum machinis, cum mœnia grauius essent prostrata, impetum in urbem facit. Aquitani diu multumq; fatigati, tandem in urbem perueniunt. Tum uerò cæsi fugatiq; hostes. urbs direpta. præda ingens militi parta. Caraciolus in castrum se receperat: ibiq; à Grandimõtano captus est: parumque abfuit quin ab irato milite cæderetur, ni Grandimontanus cohibuisset militarẽ audaciam. Is postea in Galliam partes Regis sequutus peruenit. neque huic Cæsar Melphim recepto Neapolitano regno reddidit, dominio eius Aurẽgio attributo. Sibi enĩ Cæsar persuaserat Caraciolũ libenter partes Regis sequutũ. Quod ut ille facilius & nulla sua nota faceret, captiuus petiјt à Cæsare, quãdo Galli urbeis omnes fortunasq; suas occupassẽt, ipse eũ pecunia attributa è captiuitate liberaret. Id cũ peteret, negarit ne Cæsar quòd transiturũ eũ ad hostes uideret, an alia ex causa incertum. Iam Trecarienses, Rapolani, Monspilosi per legatos deditionem fecerant. Capua etiam recepta est; & Samniũ totum cum parte Calabriæ: Campania tota, eo tractu quo agrum Leborinum situm aiunt, quem hodie Terram laboris uocãt, usque ad Neapolim parebat Lautreco. Restabat Neapolis urbs antiqua, & pro arce regni habita: qua recepta confectum erat bellum. Eo Aurengius cum quatuordecim ueteranorũ militum millibus, magnis itineribus Lautrecum urbibus interea aliјs recipiendis occupatum, anteuerterat. abunde

commeatum in urbem introduxerat, urbē munierat. Lautrecus pro tempore atq; loco paratis rebus mœnia exercitu circūuenit. Auersa urbs nonnihil uisa est uelle Gallis aduersari: eo loco Atellam ueterem ciuitatē stetisse passim proditum. At tutius sequuta consilium, mœnibus excepit Lautrecum. is eo loco plures dies res componens diuersatus est. Circa maris littus post Vulturnum sequitur Clauius, apud Suessulam, medio tractu inter Capuam et Nolam in montibus oriens, Aduersanum agrū multis inundans locis: ita ut pōticulis multis inter Auersam & Capuam fluuium oporteat iungi, ad quos ponticulos multæ sunt molæ passim ædificatæ: eas cū disiecisset Lautrecus, ita Capuanos perturbauit, deditionem ut spōte fecerint, & urbibus præsidium impositum, & ciuium mutabiles animi & ad potentiorum excipiendas res promptiores, Gallos ad Neapolim recipiendam acrius incitabant. In quam Lautrecus totus & animo & corpore incumbebat, recepta ea bellum profligatum agnoscens. Cæterùm dū ea res agitur, Andreas Doria qui classi Gallicæ præfectus fuerat è Genua soluens, uarie Neapolitanorum res affligebat. Id Hugo Moncada intuitus Gallicæ classi obuiam pergit, ex insula quam uulgus Isclam uocat, Aenariaq;. atque ut constātius illi occurreret fortissimū quemque ex urbe deligit, classiq; imponit. Philippus Doria cū tota de re admonuisset Lautrecum, ex Gallicis etiā copijs impigris hominibus delectis, in quibus fuit Crocus Aruernus eques strenuus, Mōcadæ occurrit. uidebātur Galli fugam parare. Prætoria hostiū nauis id intuita, longius euecta, redeunte Gallica classe æneisq; tormentis emissis depressa est: at non nisi post longū certamen. reliquæ uarie circūuentæ, partim captæ, partim depressæ sunt. Hugo Mon-

go Moncada fortiter pugnans interijt. Crocus qui prior in prætoriam illius nauē inuaserat, post aliquot dies uulneratus cum esset grauißime, occubuit. Alphonsus Vastius & Ascanius Columna aliiq; plures è primoribus Hispanorum & Neapolitanorum capti. Sunt qui narrent potuisse Neapolitanam classem Gallorum impetum euadere: sed dum nauarchos qui priores redierant, ob fugā Fernandus Gonzaga occidi iubet, reliquos metu perterritos, ultro deditionem fecisse. Satis constat Andream Doriam nauali prælio non interfuisse. atque eius animum iandudum abhorrere à Gallis multi suspicabātur: qua maxime ex causa incertum. Alij ita prodidere: Cum in Sardiniam paulò antè cum myoparonibus suis ex Gallicis peruenisset, seditione leui ex causa inter suos & Gallos orta, repentè conclamatum ad arma fuisse: Doriæq; nomen inclamatum, cum uicißim Galli Franciam acclamassent. uisum id & Samblacardo & Rentio Cerro iniquius; atq; illos in eum stimulandi Regis authores fuisse, ut abrogato maris imperio, Antonium Rupifocaldium Barbusium præficeret: qua ex re eum indignatū ad Cæsarē transiisse. In hoc ulcere ueluti unguem fuisse Daualum & Colūnā aliosque captiuos, quos Rex quasi suos repetebat. Ille à Philippo nepote captos, suos esse contendebat. atq; is Saonam Genuensibus attribui uoluerat; quod cum nō impetrasset, desperās se eorum principem futurum, quod iampridem concupierat, magis irritatus est. Itaq; Daualū & alios captiuos qui in Galliam proficiscebantur interceperat. quos alij malunt Genuam ei à Philippo nepote missos: Vastiumq; ut erat uario atq; acri ingenio authorē Doriæ fuisse, ut relicto Rege sequeretur Cæsarem. Alij ita prodidere; Vastum hominis animum altaq; cupiētem, cum ma-

xima eum libido inuasisset sese principẽ constituendi imperij maritimi, neque id quibus modis adsequeretur in Gallia uideret, eò eum impulisse. Cum trãsiturus esset ad Cæsarem, transeundi occasionem quæsiisse: utcunq; quæsitam arripuisse. Nanq; Lautrecus id sentiens, ultro eum admonuerat daturum se operam uti maritimum ei imperium decerneretur: pretiumq́; pro captiuis ipse se redditurum sponsoribus datis receperat: capitaq́; aliquot fœderum ambo signis suis admiserant, quibus ipse confisus de Doriæ fide minime dubitabat. Ad Cæsarem transiens & captiuos reddidit: & Genuam Gallo parentem ad seditionẽ pulsis Gallis concitauit. Paulo antè decreto à Rege maritimo imperio circa littus Neapolitanum peruenerat Rupifocaldius. Interim Lautrecus qui porta Capuana Neapolim oppugnare uolebat, cum muri & opere et natura muniti essent, ratus id quod erat nulla ui oppugnari posse urbem, tentabat si quo tandem pacto fame eos ad deditionem cogeret. Prope Neapolim paulo suprà Palæpolis est; Herculis nomen retinens. Ad uetera quoq; mœnia Nolanamq; portam, sacellum Saluatoris: & in eadem regione Mariæ ecclesia. Post Palæpolim ubi hodie noua est arx cũ hortis, postq́; mõtem qui Palæpoli imminet, promontorium protẽditur in meridiem Pausilypum: è regione aliud promontorium. quæ loca uarie hostes munierant, Aurengio diutino morbo, quem ex scabie Neapolitana contraxerat, fatigato. Dum ad Neapolim sic sedetur, Ioannis Vrbinatis consilio Aurengius ex improuiso castra Gallica cum magna manu inuadit. Horatius Ballio, cum delecta manu Italorum, earumq́; cohortiũ quas à colore Nigras uocabant, repentè perculsus est, mox reliqui sibi quisq; consulere: alij fugere, alij prælium parare,

multa

multa impedimenta direpta. Lautrecus qui clamorẽ hostilem à tergo accepisset, equitatus partẽ subsidio suis misit: hostes perturbati in urbem rediere. At Galli immodicis caloribus cœliq; inclementia iam segniores fiebãt. Ad extremum & febribus & peste (quas ortas multi uolunt hostium opera) exagitati uarie terebantur. Quod Veneti Italiq; alij intuentes iamdudum dilabebãtur. Accidit ut quo die multi Gallici proceres cũ Rupifocaldio & Francisco Nauarro reguli Nauarrorum fratre post nauigationem longam in castra regia concederent, ratus id quod erat Lautrecus, hostes adfuturos, robore exercitus collecto eis obuiam prodiret. At illi ubi extremũ agmen Lautreci redire uident, porta Brutia egressi paulatim procedere: mox signo dato Gallos inuadũt. multi modò eminus uulnerabantur, modò locorum imperitia intercipiebantur: pars cedere; pars sequi. Lautrecus ubi uidet hostes acrius instare Ioanne Candalio Fuxeo admonito, iubet ut in unum cõductis equitibus impetum faciat in hostes. Ille uti imperatũ erat, immissis equitibus loco depulit hostes. At dum audacius fugientes sequitur uulneratus est, ac paucas post horas desideratus. Eo die parũ abfuit quin totis copijs certaretur. At illi magni interesse sua uidẽtes, in urbem rediere, fortissimo quoque ex ueteranis aut cæso aut uulnerato: cũ interea haud pauciores è Gallis desiderati essent. Multi eo prælio negant Lautrecum interfuisse, at misisse tãtum Candalium. Ex eius diei pugna ob Fuxei mortem, Lautrecus fatigatus in febrim incidit: uigintiq; dies ita iacuit, pro mortuo ut haberetur. At dum conualesceret, uideretq; castra circumiens suos uarijs morbis afflictos, pleròsque hac atque illac præter militarẽ disciplinam dispersos, ita acclamauit, ut renouato dolore in

febrim incidens, paucos post dies occubuerit. Et sane cum Rupifocaldius cum myoparonibus Gallicis antea rediisset, Doriaq; iam Gallis apertus esset hostis, facile fuit hostibus Gallorum impetum sustinere. Sunt qui scribant, dū putat Lautrecus ruptis Neapolitanorum aquæductibus, se ciues ad deditionē coëgisse, ex graui intra aquas restagnatione aquæ fœtorem excitatū: unde Gallicus exercitus peste postea laborarit. Alij uocatū in castra Seplasiarium italum, pestis morbiq; authorē fuisse prodidere. Reliquiæ exercitus Vido Rangonio & Michaëli Salutiano attributæ sunt: hi in Auersam peruenerant: pactaq; fide cum Aurengio in Galliam tutum sperabant reditum. At hostes, uel quòd nondum fœderum capita omnia recepta uane iactarēt, uel causati Salutiani audaciā, qui è Neapoli quasi dimicaturus redierat, Gallos inuadūt: fusos fugatósque partim in captiuitatem abducunt, partim dissipant. Multi morbo extincti, ut Vandemontius, Lotaringus, Moleacius, Vinonius, Ioannes Carleus. Franciscus Fuxeus captus ac Neapolim perductus, cū Francisco Grādimontano: atque illum qui Nauarrorum regno succedere posset, fugæ consilium captantem, propinato medicato poculo ueneno extinctum multi uolūt. Et poterat tota ea Lautreci expeditio feliciorem exitum nancisci, si Clemēs Pontifex, Veneti, aliiq; fœderati stipēdia pacta persoluissent. Veneti receptis aliquot urbibus cum essent lāguidiores, cum Clemens exitum rei expectaret, nec Rex interea Gallis subsidia pecuniamq; mitteret, parta propè uictoria elapsa est: lue præsertim morbisq; & ducē exercitus & militem inuadentibus. Nec uerò feliciore fato circa Genuam & Mediolanum Gallicæ res tractabantur. Doria qui urbe Genua Gallos expulerat, arcē etiam à Theodoro

doro Triuultio per deditionẽ recepit: cum Franciſcus Borbonius Paulinus Comes obſeſſus ut putabatur auxiliũ nõ tuliſſet. Salutianus & Petrus Nauarrus capti ab hoſtibus, circa Auerſam, morbo an alia ui hoſtili occubuerint parum certum. Rangonius hyeme ſequẽti aliquot oppida Appuliæ retinuit, donec deſperatis rebus cedendum ſibi uidit. Rex primũ eo cõſilio Paulinũ miſerat, uti Lautreco ſubueniret: deinde Genuenſium res eum tentare uolebat: poſtremò Sfortianis & Venetis iunctum res Italicas curare. Ac multa quidem quæ è re eſſent ſuorum iubebat: cæterùm ex diſtantibus interuallis mandata poſt res afferebantur. Sequenti æſtate quæſitum quæ ſedes bello legeretur. Papia cũ eſſet nuper recepta ab Antonio Læua, uiſa potior: ſimul urbem nobilẽ ad quam olim Galli diutius ſteterant, auferre Cæſari in rem famamq́; uidebatur. Erant Itali mille, Germani trecẽti relicti præſidio: ſed ita acriter oppugnata eſt urbs à Gallis, ut poſt quaſſata mœnia, cæſis hoſtibus, recepta direptaq́; ſit. Sed & Mortarium & Nouariam Galli recepere, multaq́; alia oppida: pelliq́; Mediolano Læuam ſperari poterat, ni iuſſu Regis Paulinus ad Genuenſium res tentandas maluiſſet redire, uulgato Gallorum cõſilio. Dum Landrianum Paulinus ueniſſet, tormentaq́; & primum agmẽ præmiſiſſet, negligentiusq́; ſuos reficeret, Antonius Læua Mediolano egreſſus, repẽtè imparatos adoritur: priusq́; adfuit quàm Galli de eius aduẽtu cognouiſſent, exercitum ue inſtruere aut ſarcinas colligere poſſent. Itaque Hiſpani cateruatim uti quoſq́; caſus conglobarat, in eos concurrunt. Galli aliquot uirtutis memores & Germani arma capere, Italos ad pugnam hortari, ſine ordinibus eques pedeſque permixtus necare quoſdam, quoſdam cõculcare, alios in fu-

gam uertere. At Italus palàm in fugam uersus est, ex quo præcipuus numerus constabat. Hispani nihil remittere, acrius instare: ita sensim & à Gallis & Germanis fuga facta. Paulinus sibi consulens dum desperatis rebus nequicquam fossas ingentes equo parat transire, captus est. multi simul capti: impedimenta direpta: reliqui dißipati. Exteri scriptores prorsus quod attinet ad Papiæ expugnationem, maxime commeatu & apparatu bellico adiutos aiunt Gallos & Lautrecum à Venetis: ibique Ioãnem Paulum Manfronium, dum tacitus spectat uim Gallorum qua sternebant propugnacula Papiensium, sclopo ictum corruisse. Petrum Longhenã custodiæ urbis à Lautreco præpositum. Hunc postea dum parum suo fungitur munere, urbem amisisse, interceptum à Læua. præpositos Cæsaris nomine Papiæ Apontesium Hispanum, Ludouicũ Belzoiosum, & Petrum Biragam. Narrãt ijdem pluribus uerbis, Gallicæ & Venetæ claßis apparatum maritimum unà cum Doria in Siciliã, cuius intercipiendæ spes affulserat. utq; & Ioannes Morus Venetorũ nomine, & Rẽtius Cerrus qui Regi militabat. ipseq; Doria cũ Gallis loca aliquot Sardiniæ expilarint: aliquot etiam uolutaria deditione receperint, dum qui Cæsaris nomine præessent, parum locis fidentes sese ex unò loco in alium proripiũt: quæ tãdem omnia relicta sint. Narrant ijdem Comitis Aqailani ope multa acceßisse Lautreco. Circa Troiam uarijs certatum utrinque prolusionibus. Alarconem tãdem cum Cæsarianis nocte Neapolim contendisse. Missum Petrum Nauarrum cum Aquitanico peditatu à Lautreco Melphim capto Caraciolo expugnasse: omnes Appuliæ urbes obuiam claues urbiũ misisse Lautreco. Manfredonios Cæsarianis fidos fuisse: dum Manfredoniam urbem in fide

in fide Cæsaris malunt permanere. Cæsarianos uariis munitionibus erectis Neapolim muniisse: supra Martinianũ montem erectam munitionem insignem, multis machinis adhibitis, cui tuendæ præpositus sit Fabritius Maramus. Fuisse Neapoli acres homines & uigilãtes Hugonẽ Mõcadam, Philibertum Chalonium, Aurẽgium, Alarconem, Moronum Cremonensem, Alphonsum Vastium, Ioãnem Durbinum Hispanum, Salernitanum, Ludouicum Icartum. Maritimis copiis præfuisse Icardum Vaurium. multi mercatores merces supplectilemq́; omnẽ in castra abduxere. ubi tanta fuit abundantia annonæ, ut in biennium parata uideretur: tantaq́; fuit uini etiã delicati copia, ut milites non cõtenti sese eo ingurgitare pedes equorum eo abluerent. unde accidit ut ex ea copia, inopia mox accederet: flagitaretq́; Italus & Germanus miles uinum seditiose, irrumperétq; in Capuanam arcem prætextu uini inquirendi: ubi uix à Ferdinãdo Alarcone manus abstinuerit, qui è fenestra præceps in alium sese locum effudit, cæsis pluribus ex ea cohorte. Ferunt Aurengium commotum ea seditione, turbulentißimis aliquot arreptis, stipatum Vrbini Hispani, quem & Durbinum uocant, fidelißimo comitatu, ita seditiosos increpuisse ut iuberet aperta porta ad Gallos transire. Huic Vrbano pinguißimus aqualiculus, isque propenso sesquipede extabat. Cæterùm compensabat eam corporis intemperiẽ insigni animi magnitudine: cohortem habebat circa se fortißimorum Hispanorum: ipse ut ad fugã inutilis erat mole corporis uastitatéque præpingui, ita si quem fugã moliẽtẽ uiderat, huic certa nex parata erat. Lautrecus quãdo uideret sedendo & fatigando coërcendos Neapolitanos, Rentium in Brutios misit, ad Bituntum Ioannẽ Cle-

mentem Stangam, quem Bario præfecerat. In Mãfredoniam, Camillum Vrsinum: Salernum Horatium Ballionẽ. In Calabros, Asteum Grandimontanum & Symonẽ Romanum, & Federicum Caraffam. Monopolim, Dominicum Bolanum Venetum patritiũ cum Pomperano Gallo. hi uaria loca receperunt, expilarunt, uastarũt, cæsis Cæsarianis: oppida præsidijs munierunt. Sed Asteus & Põperanus receptis oppidis ad Lautrecum rediere. Camillus Vrsinus circa Sipontum, dum ab Hispanis qui arci munitissimæ in præsidio erant, eos qui aquatum in uicina loca eũt opprimi uidet, accersito Georgio quodã summo ingenio homine, cuniculis actus turrim deiecit, oppressis & Hispanis & quibusdã cuniculorum ministris. Ad Neapolim ingrauescẽte annona, multæ ad Lautrecum fiebant trãsitiones: Hispani tamen undiq; excurrẽtes inopiam subleuabãt. Hos etiam in Appuliam excurrisse aiunt. eosdem Pontificis Melfitani suppellectilem; & mercatorum quorundam qui ad Gallos transibant: & ad Auelinum procurrentes Pontificẽ eiusdem loci, direptis auectisq; rebus multis, cum multis hominibus captiuum abduxisse ferũt. Est locus quem uulgò Podium Regale incolæ uocant, quẽ sepserant Galli, dum scalis multis allatis eum se interceptu ros Hispani ex urbe progressi existimant, plusquam ducẽtis cæsis, multis uulneratis, magna clade accepta in urbem cõpulsi sunt. Nec lõge Gallicæ aberant copiæ, eo fiebat ut uariis quotidianisq; decursionibus utrinque certaretur. Erãt molæ circa Magdalenæ locum, quæ una die quinquies nunc ab Hispanis, nunc à Gallis occupatæ tandem Gallis cessere. duo faseli quibus stipendia Gallis aduehebantur, parum abfuit quin adcurrẽte hoste interciperentur: sed Italo serius occurrente bolus is ereptus ex

hostium

hostium faucibus. Circa principium mensis Iulij, dum temere hostes irrisa Gallorum socordia, in uineas proximas dilabuntur, adcurrentibus Gallis multi fugati, pauci capti: sed fugientibus suis Hispani opem ferentes fugam cohibuerunt. addũt alij decem Gallicos equites captos: ita permutatione inita captiuos utrinque receptos. Impleuit Chaloniũ suspitione eques unus Italicus captus, qui Fabritium Maramum affirmabat Lautreco recepisse liberũ introitum ea parte quam præsidio seruabat. Cum appareret indicium falsum esse, Fabritius qui captus fuerat liberatus est: uere an falsò accusatus incertũ. Camillus frustra per dies aliquot Manfredoniam oppugnauit, Petro Aluigo Farneseo cum Cæsarianis acriter urbem tuente. Referunt quoque exteri scriptores pluribus uerbis claßis Neapolitanæ direptionem, cuius suprà meminimus: & Doriæ ad Cæsarem transitum, cuius perfidiam uelant et ob Sauonæ libertatem in Genuensiũ damnum tributam; & ob alij præfecturam maris à Ludouica destinatam; et ob illustres homines, captiuos à Rege, à Philippo Doria repetitos: interim tamen fatentes Alphonsi, Vastij, Dauali, & Ascanij Columnæ captiuorum susurris et pollicitationibus pellectum Doriam in Cæsarianorũ partes. Narrant ijdem, cum Lautreco, fœtore & corruptione aquarũ orta peste, occubuisse Michaëlem Angelum Salutianum, & Aluigum Pisanum, qui Venetorum copijs præpositus erat. egressum è Neapoli Fabritium Maramũ: à quo multæ urbes à Gallis captæ, receptæ sint. Post cladem Gallorum, Bernardinus Barelitanus celeriter adcurrit ad Clementem Stangam, qui Regis nomine toti huic præfecturæ à Lautreco præpositus fuerat. is è Betonte (quod & Bituntum uocant) mouens, dißimulata clade quasi Lautre-

cus Neapoli *recepta potiretur,uana ſpe omnes implebat:* Bariletóq; *munito ſe continebat: (id alij paßim* Barolum *uocant)certioremq́; clam facit* Camillum Vrſinum Manfredonia *abſtineat,eoq́; ad ſe contendat.in* Calabria Comes Burellus *Cæſarianis uarie collectus occurrit* Simoni Romano*:congreſſusq́; tumultuaria pugna hominem fugat.*Huic *occurrere auxilium laturi cum* Gallorum Venetorúmque *turmis aliquot* Boutierus & Federicus Garaffa*.hi quoque incolumes dißimulata clade* Bariletum *contendebant.* At *rumor uires die acquirens peruaſerat in oppidanorum aureis cladis acceptæ:ita illi introitu urbis excluſi.*Hos Stanga *inſimulabat quaſi parum conſtãtes;ſparſos ab hoſte rumores dictitans:mox ſibi diffidens arce ſe continebat.*Eandem *aluerat dißimulationem* Vrſinus Camillus,& Tranium *peruenerat.* At Stanga *irritatus* Barelitanorum *cõtumacia, clandeſtina porta reliquos excipiens è caſtro impetum in oppidanos facit: direptisque rebus omnibus & captiuis abductis ingenti præda ſuos pauit..*At Boutierus Cruceus & Federicus Caraffa *captiuos remiſſo pretio liberos reddi iuſſerunt.* Cum *miles* Italus *non pareret,* Gallicus *cum* Boutiero Italisq́; *proceribus multos obtruncauit.* Interea Stãga, Boutierus, Caraffa,Simõ Romanus,Morettus, Calaureſus,Angelus Calaureſus,Nicoletus Corſus, Iacobus Boſus Corſus,Carbo Aquitanus Vaſſariorũ *ſupp-præfectus de ſumma rei deliberãt:cõſtituũtq́; quãdo difficile eſſet cum his copiolis hoſti occurrere, direptis fanis et alijs locis, præda abacta inde ſeſe clàm proripere.*Multa *fana expilata:ab* Antonij *fano temperatum, quaſi is igne tutus ſeſe uindicaturus eſſet.* Interea Borellus *auctus* Cæſarianorũ *copijs è* Calabria *mouit,&* Rubos &

Quadra-

Quadratam peruenit. Rétius *Gallorum collectis reliquijs* Bariletum *peruenit ad* Stangam: *locoq; munito quiduis passurus uidebatur antequam deditionem faceret .eò ex* Andria *peruenerat* Borellus . *Is dum incautius equo uectus,intuitus qua parte commodius urbs obsideri posset, machina ex urbe emissa occubuit: relatusq; est* Andriam *magno* Cæsarianorum *desiderio.* Alarco *interea in* Borelli *locum peruenit,* Bariletũ *obsessurus.* At Caraciolus, Caraffa, Simon Romanus , *& plerique alij in* Canusiũ *procurrẽtes, pecore multo abducto urbem laborantem commeatu subleuarunt : Quadratamq; idem* Simon *obsidere cœperat,ni paratiores* Cæsarianos *nactus soluere obsidionem coactus esset.* Interea Veneti *classe instructa* Gallis *qui ad* Bariletum *cum* Rentio *sedebant,auxilium tulere. erat cum* Veneta *classe* Ionas Nauarchus Gallus : *cui ipsi uni,tot nobiles eruptiones, dum obsidet* Maßiliam Borbonius,*quas alij* Stisaco, *alij* Barbusiano *adscribũt,acceptas* Maßilienses *ferũt:huius hortatu soluit* Veneta *classis è* Barileto: *ubi & quidam* Dominicum Bembum *adfuisse,alij classem eius aiunt.* Hi Molfetam *oppidum maritimum progreßi,moxq; irruẽtes in muros, erectis signis* Gallicis *oppidanos perterritos fudere : partaq; præda & multis captiuis abductis potiti sunt. occubuit tamen ea in oppugnatione* Federicus Caraffa:*uulneratus alter quoq; magni nominis* Ionæ *comes, quem à patria & corporis exiguitate* Vasconem *paruum uocabant.* Regreßi *deinde* Bariletum *ijdem* Nardi *nomine loca insignita depopulati sunt:atque ibi claßis* Gallica *cum auxiliis* Gallicis *præstò fuit:quo factum est ut uicina loca undique in* Gallorũ *uenerint ditionem .* Id *intuitus* Alarco,*conscriptis copijs mouit ex* Andria *circa* Tranium. Ioannes Coradus Vrsi-

nus & Simon Romanus Brũdusium classe obsidebãt: urbeq; potiti direptis passim omnium fortunis sunt. Arx munitior uidebatur, nec priore alteró ue impetu expugnari potuit. Id intuitus Simon Romanus pergit ad locum cõtemplãdum. Dum incautius disquirit qua parte collocari aptius posset machinæ bellicæ, breui machina emissa prostratus est: immatura morte à Gallis iuxta ac Venetis deploratus. Interea Orengius mittit cum ualidissimis copijs Ferrandum Gonzagam. hic è Quadrata uarijs excursionibus Gallos & Italos qui ad Bariletum & Traniũ sedebant fatigabat. Eò tandem contendit ipse Orengius cũ Alphonso Vastio, Daualo, Fabritio Maramo. Rentius & Galli urbem acrius munierunt. id illi intuiti oppugnatione abstinuere. Erant Bariletí multæ Gallicæ & Aquitanicæ cohortes, sed longis uigilijs attenuatæ, & ad paucitatem redactæ. Corsi, Veneti multi, cum Rentio Cerro, Ioanne Veturio, Stanga, Caraciolo, Camillo Conrado Vrsino, hostes in Grauinam & Matteram sese recepere: uidebanturq; Galli duce Cerro latius euagari, ni Venetorum societate amissa, qui cum Cæsare redierant in gratiã, acceptis maritimis aliquot oppidis rursus compulsi essẽt Bariletum. ibi exagitatus est Corsorum seditione Reutius, cum stipendiorum solutionem tumultuosissime efflagitarẽt: ut iam in seditiosos machinas aliquot emitti Rentius iuberet, ni prudenti cunctatione eius qui tormentis præpositus erat, dilata re tandẽ iræ sedatæ essent. Fuitq; Rentij laudata constantia, qui urbem pulsis undique Cæsarianis eò usque tutatus sit, donec iussu Francisci Regis literis acceptis de pace inita cum Cæsarianis certior fieret. Hæc ab exteris scripta referre libuit, quando quibusdam nostratia omnino sordescunt. Addunt ijdem, dum Nauar

rorum

rorũ Regis *frater cum* Rupifocaldio *classe uectus esset in castra* Gallica *ad* Lautrecum,*salutatione utrinq; reddita ingemuisse* Lautrecum:*rogasseq́; adolescẽtem, quis eũ lanista ad talem lanienam emisisset.* Itali *scriptores initium fugæ à* Germanis *&* Gallis *ortum uolunt: culpa plane liberare* Paulinum, *qui parum solicitus fuerit de hostium aduentu, nemo posset.* At Galliæ *omnia in deterius audita* Regem *angebant: & liberorum captiuitas et belli tædium utrunque principem ad mitiora inclinabant.* Feruente *adhuc bello nobiles aliquot aulicos qui formandæ pueritiæ liberorum regiorũ dati erant, procul ab his* Cæsar *amandauit, plerosq́; ferreis uinctos cõpedibus in triremium suarum dedidit remigia: ex quibus quidam captis his triremibus à* Mauris Tunete *oppido à* Cæsare *recepto stipem mendicantes in* Galliã *rediere.* Causam *prætexuit* Cæsar, *quod didicisset* Iacobi Belliuultij *coniuratione tentata redeundi in* Galliam *consilia.* Ea *indignitate motus* Rex *captos aliquot ex* Hispanis, *triremibus quoque suis addixit: nec uerò prius liberauit quàm liberata parte suorum qui manus* Maurorum *euaserant.* Exhausti *cum essent ambo pecunijs ad pacis conditiones reditum est: ea composita est soluto ingenti pretio pro liberorum redemptione.* Remissaq́; *à* Cæsare Burgundiæ *petitione,* Cameraciq́; *sancita eò conuenientibus* Margareta Cæsaris *amita, &* Ludouica Regia *matre.* Post *multũ tempus procrastinantibus* Cæsarianis *redditi* Regij *liberi pecunia illis* Baionæ *appensa.* Regij *liberi cum prope* Fontem Rapidum *uenissent, inde retro perducti sunt, ita iubente* Velasco *magistro equitũm* Castulonensi: *ut multum* Annæ Mommorantio *laborandum fuerit in his celeriter recipiẽdis; causante* Hispano *uel nummos minus fi-*

deliter appensos, uel retractũ ex itinere Hispanũ fœcialẽ
ad Regem missũ. Ducta in Galliá Eleonora Cæsaris soror.
Rex Burdigalæ diutius cum liberorũ reditũ expectasset,
ægre tulit Cæsarianorũ ꝓcrastinatiões. Vbi audijt Baionã
appulisse obuiã ꝓfectus, nõ lõge à Mõte Marsano Aqui-
taniæ oppido apud Veriẽse cœnobiũ mulierũ sacris addi-
ctarũ, uxorẽ nocte celebratis nuptijs duxit. Bononiã cum
esset ꝓfectus Cæsar ad insulas imperij accipiẽdas, Gallicũ
fœdus iterum renouatũ est: aliquotq; annis Galliam pace
frui contigit, quibus nihil admodum memorabile gestum
est: nisi quod interea adnitente Gabriele Grandimonta-
no Cardinale Clemens Põtifex Massiliam magno comi-
tatu ad Regem peruenit. Ibi multa inter Pontificem &
Regem agitata dicuntur. Nupsit tandem Catharina Me-
dices Henrico Aureliorum Duci, uni è regijs liberis. Re-
gnum is postea felicissime est moderaturus & humanissi-
me. Rex præter cœnobia aliquot põtificijs attributa, an-
nuas quoque pensiones constituit: & gemmam nobilem
quæ pretium omne superabat, quæ Tholosæ in ecclesia di
uo Saturnino sacra asseruabatur, Pontifici petenti dedit.
Pontifex in eius gratiam Claudium Ginorium, I. Scotum
& Oddonem Castilloneum purpuratorum cardinali-
umq; numero adscripsit. Romam reuersus Pontifex libe-
ram donationem episcapatuum, cœnobiorum, aliarumq;
præfecturarum ecclesiasticarum Regi, sublatis electionũ
priuilegiis, prærogatiuisq; concessit: Lutetiæq; multi in-
terea uiolatæ persuasionis damnati sunt, uiuique exusti:
Cæsarq; per suos apud Germanos inuidiam conflans Re-
gi, dissiparat in multos è Germania animaduersum: con-
tendereq; cœperat, ne Gallica legatio Germanico conuen-
tui interesset. Itaq; scriptis literis Rex suspitiones diluens,
neq;

neque in Germanum ullum animaduersum, neque obtrectatoribus suis fidem habendam ostendebat. Interea Clemente Pontifice non sine ueneni suspitione extincto, Alexander Farnesius qui se Paulū tertium dici uoluit Pontifex designatus est. Atque is Rodolpho Pio ad Regem, et Gaspare Cōtareno cardinale in Germaniā sæpißime misso, fidem faciebat futurum uti mox cōcilium sacrosanctū toties à Germanis petitum indiceretur. Indixitq; primùm ad Mantuam, inde ad Veronā, postremò multos post annos ad Tridētum. Sed uel Regibus, Cæsareq; ipso, uel ipsomet Pontifice, purpuratisq; dißimulátibus hactenus irrita omnia fuere. Atque is ab omni dissentione cum semper abhorruisset, Columnenses tamē tot bellis attriuit, auitis ut castris oppidisq; eis cedēdum fuerit. Reliqua quæ pertinent ad pontificatum pie administrans: sedulusq; si quis unquam in principum dißidiis componendis. Paulo antea fato functa est Ludouica Sabaudia mater regia, ex morbo qui multos annos eam torserat. Et post aliquot annos Antonius Pratianus summus iurispræfectus, uel cancroso ulcere, uel igne sacro: cui nondū animā agēti pecuniā, supellectilēq; omnē aureā & argenteā Rex asseruari iußit: liberis tamen postea attributis castrorū fructibus, donec quicquid id esset æris alieni dissolutū esset. Frācíscus Sfortia Carolū Meruelíū regiū apud se legatū comiter admissum, tandē occidi indicta causa iußit, agitata cōsilia in se proponens. Quo scelere Rex & indignitate contumeliæ percitus, diu hac de re apud Cæsarem expostulauit. Henricusque Angliæ Rex, ob diuortium cum Catharina uxore à Pontifice negatū, illi apertus esse hostis cœpit; palámq; instituta maiorúmque sanctiones reijcere, Thoma Moro & Ioanne Roffensi qui decretis eius

æquum esse negabant obtemperari, necatis. Atq; is eo tẽpore malè apud suos acceptus cum esset, glisceretque iam popularium seditio, opem ferente Rege popularium motus sedauit. Parabat interea Cæsar classem & robore copiarum & omni apparatus genere instructissimam: nec regiis legatis unquam aperire uoluerat, quò proficisceretur. Quæ causa fuit uti Rex consilia agitata crederet de Massilia intercipienda. Barcinone diu in anchoris cũ stetisset, mox cum ingenti apparatu soluit: rogauitque Regis legatum, admoneret Regem ut absenti sibi fides eius & amicitia perinde ut præsenti constaret: nec quicquam rerum interea in Italia moliretur. Cæsar cum tantis copijs primũ in Baleares insulas, inde Leonis Giro superato Sardiniam peruenit. Ex ea ad Tinum profectus ad portum Phari quem Farium uocant appulit: mox in Goulletã locum munitissimum profectus: quem locum tribus locis quadraginta cõtinuos dies oppugnauit, uix & suis et hostibus respirandi spatio tributo. Nã Itali parte una, parte alia Hispani, mari autem Andreas Doria cum classis robore & tormentis emissis, & omni oppugnationis genere obsessos terrebant: tandémque post quadragesimum diẽ ui perrumpentes munitiones, simulatione extractis è propugnaculo barbaris, locum cæsis eis occuparunt. ibi octo dies cum refecisset exercitum Tunetũ peruenire parat: id nouẽ milibus à Goulieta abest. Qua ad urbẽ peruenitur, hinc stagna & aquæ: inde olíueta, medio itinere inter olíueta & aquas pergunt Cæsariani. Ariadenus Aenobardus qui regnũ superioribus annis inuaserat, ad aduentum Cæsarianorum copias cõtraxerat, ut multitudine ita robore Cæsarianis impares: ratus tamen siti Cæsarianos fatigatos, medio se in itinere intercepturum ad

eum

eum locum quo putei aliquot ſiti ſunt illis occurrit. At illi ordine pergentes nihil aduentu hoſtium perterriti ſunt. Numidæ nunc cedere, nunc aduerſis equis congredi, implicare & perturbare Cæſarianos parant. illi ex oliuetis ſclopis emiſſis fortiſsimum quemq; è barbaris proſternere. Ita hoſtes poſt breue certamen in loca ſe munita recipiunt. Cæſar circa puteos hos pernoctauit. Sequenti die inſtructis copijs Tunetum proficiſcitur. Erat ipſe in prima acie cum quatuor millibus Hiſpanorum ueteranorum, cũ totidem Italorum ueteranorum millibus, equeſtribusque copijs è ſua familia comitatuq;. Media acies è quatuordecim millibus Germanorũ conſtabat: qui & ipſi calones, lixas, reliquaq; caſtrorum impedimenta aſſeruabant. Extremam aciem cum ſexdecim Hiſpanorum, quorũ maior pars è tyronibus conſtabat, ducebat Fernandus Daluadus Toletanus dux Albæ: cum duobus millibus equitũ, quibus princeps Bondegarus è familia Mendoſarũ præpoſitus erat. Eratque dies ſacer Magdalenæ, cum repentè obuiam ciuibus uenientibus intellexit Cæſar, Aenobardum fuga ſibi conſuluiſſe: caſtrũ à Chriſtianis qui captiui aſſeruabantur teneri. Itaque in urbem peruenit, & Altzachenum Tunenſem Regem admonuit, nihil eſſe quod urbem diripiendam militi daret: ſe curaturum ut aliquot ſtipendijs ſolutis ſalua urbe illi eſſet conſultum. At ille uel ſuorum rebellionem ulturus: uel per ſpeciem belli potentiorum opes direpturus, orare cœpit Cæſarem urbem militi prædæ daret. Ita immiſsi Cæſariani præter ius gẽtiũ, cum ſe dedẽtibus parcere debuiſſent, oppidanos cædere, prædam undique auertere. ſi qui in manus uenerãt, obtrũcare: direptaq; urbe caſtrum receptũ eſt. Altzachenũ in regnum Cæſar reſtituit. Inde Goulletam rediens quam

sibi uolēte eo retinuit, præsidióq; firmauit, uictor in Sici-liā appulit. Ex eo prælio, & quòd superioribus annis ad Viennam profectus erat, Solimanúmque obsidionē sol-uere coëgerat, cæsis etiam multis ex eius exercitu, magna gloria apud omnes fuit. Cum interea Cæsariani Regem apud exteros traducerent, quòd Solimani legatos libera-liter honorificéq; excepisset: ipséq; uicissim ad eum lega-tionem misisset: quodq; cum eo fœdus sanciisset. Ad quæ Rex respondebat, accepisse itē & misisse legatos ad Tur-cam & Cæsarem & Ferdinandum: ut mirū sit quod sibi licere putant, cur in se uelint reprehendi. Cū uideret Cæ-sarem id agere ut fortunis omnibus eum euerteret: cū ui-deret se à Solimano ita urgeri ut differre non posset, quin uel se illi pacatum fore promitteret, uel hostē experiretur; adactum esse necessitate cū Solimano placabiliore hoste depacisci inducias. Verùm istas inducias ea ratione se de-pactum, ut quoad eius fieri potuit, Christianis in uniuer-sum consuleretur. Sed magis antea irritatus Cæsar puta-batur, quòd Ferdinando Cæsaris nomine bellum in Hul-daricum Vuirtembergæ Ducem gerēte, Huldaricum pe-cuniis Rex iuuisset: nam aureis Gallicis militi ab Hulda-rico persoluta stipēdia didicerat. Quæ ipse ita refellebat, quasi emisset ab Huldarico montis Pellicardi comitatum fiduciaria uenditione. Quem porrò in usum uerteret nū-mos, sua nihil interfuisse: & antiquo fœdere quod cum Germanis intercedat, si spoliato homini succurrisset, non protinus uiolata cū Cæsare postea inita fœdera. At Rex interea septem legiones in Gallia conscripsit: quibus lu-stratis belli iam cōsilia agitare cœpit. Et plane male simu latam amicitiam dissui aperte æquius fuerat; erumpereq; cōcoctas diutius odii inter utrumq; faces: dum continuū

inter

inter æquales discordia malum utrumque ad ueteres simulationes reuocat. Sed occultiora Cæsaria odia & consilia: Gallica consilia priusquam res adornatæ essent, ipsi Cæsari notißima. Mortuo interim Frãcisco Sfortia, in Carolum Sabaudianum belli procella uersa est: quem soror cõsanguinitate mutua Gallo, uxor Cæsari affinitate deuinxerat. Atque ut interim uxorum moribus dediti sunt uiri, totum se à Galli amicitia iampridẽ auerterat Sabaudianus; Cæsarẽ sequutus, uicarius imperij designatus fuerat: ipseq́; Cæsaris amicitia cùm fœderibus omnibus sibi cautum esset, sese securũ putabat. Eius belli hæ causæ relatæ sunt. Fuisse Amædeum primũ Ducẽ Sabaudiæ: huic Ludouicum, Ludouico Amædeum alterum, Amædeo huic Philippum succeßisse: nupsisse Philippo Margaretam Ducis Borboniorũ filiam, ea lege matrimonio adiecta, ut qui ex eo nascerentur, si contingeret Amædeum Philippo superstitẽ esse, hi Philippi patris loco Amædeo auo ad eas ditiones résque peruenirent, ad quas Philippus si uixißet, successurus erat: ex Philippo natos Philibertum, qui sine liberis deceßit; Carolum qui eo tempore Sabaudiæ imperabat: Ludouicam Frãcisci Regis matrem, quæ Marguaritæ matris una hæres ex lege matrimonio adiecta, Philippi patris loco Amædeo auo succedere debeat, in omnia quæ censeantur eo iure ut diuidi poßint inter hæredes, et cadere poßint in fœminas: quæ omnia cũ uindicarit Carolus, iure matris iuste repetiisse Regem. Ad hæc: Niceam & Villam Francam & Taurinorũ oppida in fide Comitũ prouinciæ fuisse: quæ omnia Sabaudiani occuparint: ut & arces & uicos cõplures ex Salaßiorum principatu, qui Delphinatus Viermensis est in clientela. Eam Rex sibi fuisse belli causam proponebat. Sunt qui putent quo

tempore Clemens Pontifex Maßiliam uenit, uoluisse Regem cum eo ad Niceam conuenire: sed recusante Sabaudiano, dilatum conuentum, translatumq́; in Maßiliã: unde Regis ira in eum nata sit. Alij, quòd se Carolus Sabaudianus totum ab eius amicitia ad Cæsarem transiens auerterat: accidebatq́; sæpe ut Gallis è Mediolano redeuntibus iniuria inferretur, potiorem eam causam belli referunt. At Cæsar eo animo & consilio Regem in Sabaudianum mouisse aiebat, ut hoc adumbrato, maiora consequentis belli momenta tegeret: & Allobrogum & Taurinorum agros Insubrium finibus coniungeret: cõmodioremq́; & ad inuadendos Insubres expeditionem, & ad receptos tuẽdos facilius præsidium haberet. Rex Diuione agẽs, postea quàm morbo graui liberatus est, huius belli consilia Philippo Chabotio tribuno maritimorum impellẽte inijt: Heluetiorum etiam opera usus, qui Geneuates male Sabaudiano placatos, ad se iam pelliciebãt. Missus est ad Sabaudianũ Gulielmus Poietus eo tẽpore præses senatus Parisiensis, qui res maternas, Niciam, aliáque oppida repeteret. atq́; is feroci oratione usus, cum Sabaudianus negaret sese rebus à maioribus suis longißimo tẽpore possessis cessurum: proinde libenter compromisso se curaturum in Pontificem aut alium quemuis minime suspectum, uti Regi salua essent sua iura, maxime Sabaudianum turbauit. Eo enim digresso mox Chabotius cum multis equitum peditumque millibus adesse nunciatur: uix ut Sabaudiano fugiẽdi locus, indéq́; sese proripiendi daretur. Is itaque & Cãbrienses, & Sabaudianos reliquos ubiq́; præsidijs impositis recepit. Mox in Taurinos ꝓfectus, Thurinũ, Fossanũ, ac pleraq́; alia oppida ditione tenuit: Pedemontanãq́; omnẽ regionẽ, quæ Sabaudiano

parebat

parebat exceptis Vercellis. At Antonius Læua, qui Cæsaris iussu Mediolano præerat, dum hæc parari uidet, repentè Vercellis leue imponit præsidium, Cæsarem tota de re admonens: proinde pacis consilia simularet donec cõtractæ essent copiæ. Cõtractis copijs & Vercellas & Mediolani principatum sartum se illi tectúmq; præstaturũ. Cæsar ad Paulum Pontificem scribens, arbitrio se eius pacis cum Rege de Mediolano reddendo initurum cõditiones recepit. Proinde mitteret è suis fideliβimũ unum aliquem: interea ne quid miles in ullas Mediolanensis agri urbes grassaretur. Ea cum celeriter ad Regem essent perlata, misit ille Ioannem Lotaringum Cardinalem ad pacis cõditiones recipiendas. Interea Chabotius copias Vercellis admouebat. In eius castra misit Læua qui denũtiarent ei, Vercellas antiquum esse patrimonium Mediolanensium principum: dum ineuntur pacis cõditiones iniquum esse in agrum Mediolanensem impetũ fieri. Ita Lotaringi consilio factum, uti à Vercellis copiæ Regis reuocarentur. Nam is interdictũ à Rege aiebat, ne quid Galli quod in re aut posseβione esset Cæsaris attingerent. Alij aiunt, Chabotium suopte usum consilio, copias à Vercellis reuocasse: ob quæ postea in odium Regis grauiβimum incurrerit. Nam Vercellis receptis (quod alij ei facile, alij difficile tunc uolunt) ad Mediolanum recipiendum facilior patebat uia. Heluetij etiam perculso Sabaudiano ad eius spolia detrahenda aduolauerunt: Geneuatésque in libertatem factionésq; suas asseruerunt. At Cæsar de Mediolano reddendo consilia cũ regijs legatis iniens, nunc unũ ex liberis Regis eo se cessurum aiebat. Nominatóq; à Rege Henrico Aureliorũ tunc principe, usufructũ eius principatus cedi sibi à Rege uolebat: ac ne quidem sibi, at ei

ex liberis cui daretur. Quæ cum Rex reciperet, contractis iam à Læua copijs, cum admonitus esset nihil instare periculi totus repentè auersus est à pacis tandiu simulatæ conditionibus. Ipse etiam Læua Franciscum Salaßiorum principem, quem fama erat ad Regẽ proficisci, uti postea Taurino præficeretur, in suas iam partes pellexerat. Atq; is Lugdunum postea profectus, redeunte iam Chabotio cum imperio circa Fossanũ missus: sed adiũctus alijs multis æquali cum imperio. Cæsar è Neapoli Romam profectus magnifice excipitur diuque concoctum odium male dißimulans tandem effudit. Nam cum Pontifex & reliqui omnes patres existimarent eum à pacis non abhorrere conditionibus, repentè nihil nisi prælia sese meditari ostendit. Conuocatisq; patribus & legatis principũ & populorũ si qui adfuerunt Romæ, acerba hac oratione in Regem qui iam spe in Mediolanum peruenerat, usus est.

» *Cum pleraq; Pontifex Maxime, Patres conscripti, à maio*
» *ribus nostris prudenter decreta sint; tũ nihil laudabilius,*
» *quàm quòd uos ipsos et sacris* DEI OPTIMI MA-
» XIMI *& Romanæ quoque urbis moderatores esse uo-*
» *luerunt: ut nobilißimi & integerrimi uiri sacra pie san-*
» *cteq; tractando, & rempublicam hanc optime gerendo,*
» *imperij decus honoremq; tuerentur. Ac maiores quidem*
» *nostri rationes semper coniunctas cum uobis habuerunt:*
» *sibi id persuadentes, quãtus cumq; esset imperij decor, per*
» *uos magnificẽtiorem reddi: uósque ad parem curam im-*
» *perij tuendi & augendi hortantes. Quod si ullo tempore*
» *factum est, hoc quidem certe faciũdum fuit. Scitote enim*
» *hodierno die statuendum uobis esse, utrum posthac uiolẽ-*
» *tos alienorumq; principatuum inuasores hortari ipsi de-*
» *beatis, ad uiolenter occupatas restituendas res; an etiam*

sacrorum

» *sacrorum istorum uestrorũ authoritate tueri malitis. Etenim si illi funesta illa sua arma, propagandorumq; finium immensam cupiditatem, quam legibus nostris defendere non possunt, sacrosancta ista uestra authoritate tueãtur, alij ritus, alij Pontifices, alia sacra quærenda: ad quæ cõfugientibus ne quiritandi quidẽ locus sit relictus. Sin autem pro uestra dignitate & prudẽtia ea quæ ab alijs occupata sunt reddi æquum censeatis, erit ratio cur decreta uetera patrum nostrorum in ornatißimis hominibus & sanctißimis, ad pontificatum sacrasq; dignitates præficiendis, iure & tueri & laudare debeamus. Atque equidẽ si est fortis imperatoris, cũ omnia auxilia labefactari cõuelliq; uideat, ferre opem reipublicæ, oppressos recipere, consulere publicæ tranquillitati: est etiam sanctißimorum atque integerrimorum patrum, quales uos omni tempore extitistis, intercludere omnes uiolentiarum uias: tollere faces seditionum & simultatum: hos, qui secus faxint atq; legibus uestris in rite rebus repetendis statutum est, uobis hostes decernere. Qua in re quem non moueat Caroli Sabaudiani exilium? qui ferro & armis & exercitus robore tot urbibus, tot castris, laribus etiam patrijs cedere coactus est? Quare labor in hoc uindicando ac tuẽdo sit ille quidem meus: studium uerò in homine nobilißimo restituendo commune mihi uobiscum esse debet. Ita enim cõstituere debetis Patres conscripti, hactenus causam nullã neque grauiorem, neque magis afflictam potiúsque à uobis suscipiendam; neque ab Imperatore uindicandam ad uos esse delatã. Agitur uerò nihil aliud in restitutione Sabaudi Põtifex Maxime, quàm ut nulla sit posthac in imperio dignitas: in uobis nobisq; præsidiũ contra arma funesta: nullũ perfugiũ, miseris à potẽtioribus expilatis, pul*

» *sis,uexatis. Sed quãdo Frãcisců Galliarũ Regẽ audio spe-*
» *rare aliquẽ se aditũ ad aures uestras esse habiturum:&*
» *quosdã queri dũ affinẽ unũ ex meis tueor, potẽtißimũ me*
» *Regem eundémque affinem in me prouocare ruptis fœ-*
» *deris legibus,uiolatáque affinitate:respondebo non illius*
» *quidem uerbis,quibus ille nullus usus est,sed uiolentiæ, fa*
» *ctisq; Rege indignißimis. cuius equidem uiolentiæ exer-*
» *citationem cum incredibili audacia, tum etiam perpetua*
» *securitate muniuit:docebóque semper ab hoc uno ruptas*
» *& fœderum & amicitiæ leges, à me uerò persanctè ha-*
» *ctenus cultas & constantißime retentas.atq; ut incipiam*
» *ab initio & extrema prioribus cõferam(omittam etiam*
» *quo astu in clientelam Ludouicus Rex à Maximiliano*
» *auo meo receptus sit Mediolanensis principatus, iniecta*
» *spe certißima matrimonij nostri cum Claudia filia,) quis*
» *apud uestri ordinis homines de Francisci Regis authori-*
» *tate industrius?quis apud exteros sæpius egit?quæ tanta*
» *contentio?quæ cum proximis simultas quam ego non pro*
» *nostra amicitia susceperim?susceptam reclamante etiam*
» *Maximiliano auo ad extremum perduxerim? Quis uerò*
» *ignorat dum Heluetiorum bello ille implicaretur & cõ-*
» *tenderet Maximilianus Cæsar auus re ipsa, dilectione*
» *pater,uti aliò per Galliæ fines exercitum in eum mouerẽ,*
» *constantißime id me renuisse.Neque uero is ipse negabit,*
» *quin audita eius Mediolanensi uictoria, profligatisque*
» *Heluetijs gratulatus ei sim de tanta uictoria: ut mira-*
» *rentur familiares nostri quid accepto uictoriæ nuntio tã-*
» *topere lætarer,Henrico etiam Nansonensi comite ad eum*
» *misso.nec uerò tẽporaria fuit ea gratulatio:fœdera inuicẽ*
» *pepigimus arctißima.quibus ego filiam eius uxorem sa-*
» *ne quàm libenter uxorem accipiebam.Atqui hanc totam*

coniun-

» *coniunctionem conspirationémque nostram certi homi-*
» *nes calumnijs confictisq; uanis rumoribus diremerunt:*
» *hortantes eum ad infulas imperij* Maximiliano *defuncto*
» *nobis præripiendas,quas tamen* Germanorum *ope ad me*
» *deferri uidebat.*Ita *multis ad deprauandũ paratus splen-*
» *dore honoris obiecto suspitionibus, eorundẽ & confictis*
» *sermonibus exacerbatus ille,totum se ab amicitia nostra*
» *auertit.*Iam*q; ab eo tempore quo uterque imperium am-*
» *biremus,inter nos zelotypia quædam nata est:etsi legato*
» *apud me suo interea hanc honoris petitionem saluis fæ-*
» *deribus amicitiáque nostra futuram receperat.*Videte *ut*
» *facta uerbis responderint.*Vbi *uidet me cunctis suffragijs*
» Cæsarem *renũtiatum,obsides à me flagitat pecuniæ no-*
» *mine,quam curatores mei rectorésque adolescentiæ pa-*
» *cti fuerant regni* Neapolitani *ergo.*Ac *mox defuncta fi-*
» *liola cum qua mecum matrimonium pactum fuerat, in-*
» *iecit nouam mentionem de* Renata *uxoris suæ sorore du-*
» *cenda.*Expe*ctabam quorsum ea obsidum efflagitatio tẽ-*
» *deret.* His *ne putatis eum cõtentum?* Imò *uerò legatis mis*
» *sis in* Germaniam *illos quidem in me acuebat: illos ad li-*
» *bertatem uocabat:prorsus ut nouarum rerum initiũ mihi*
» *expectãdum fuerit,ni gliscentẽ iam seditionẽ cõpescuisse.*
» Quin & Robertũ Marchianũ *eodẽ tẽpore in fines meos,*
» & Henricũ Alebreti *principẽ,submissis ualidis equitũ pe*
» *ditumq; copijs,in* Nauarrorum *regnum immisit: coactus*
» *sum tandem ab instituta mea cum eo amicitia desilire,&*
» *cum* Leone Pontifice *agere de meis finibus tuendis, uete-*
» *riq; imperij patrimonio recipiendo .* Ita *expulsis* Gallis *è*
» Mediolano,*cum ille ipse cui tantos spiritus adesse uidetis,*
» *captiuitate mei iuris esset factus , nihil durius in hominẽ*
» *bello captum cogitaui : at potius quo pacto reconciliata*

inter nos amicitia perpetua esset. Captiuum in Galliā remisi pacta ei sorore in matrimonium. Et fuerat quidē indicatum nobis antequā ipse dimitteretur, prædixisse eū, ubi liber ad suos rediisset, nequaquā se fœderis leges seruaturum. Ita mox reuersus fœdera Madriliensia fregit: authorq; fuit fœderum italicorum quæ ad me Italia pellendum ipse ille primus cum Pontifice Clemente, Francisco Sfortia, Venetis, Henrico Britanniæ Rege iniit: contractisq; quantum nūquam antea copiis, Lautrecum in Italiam misit. qui & pleraq; Mediolanensis principatus loca recepit, & Genuēses subegit, speq; iam deuorans Neapolitanum regnum. Virum fortißimum Neapolim misit; ubi quæ strages Gallorū fuerit, ipsi recordamini. Admonitus tandem fisciq; inopia coactus resipiscens, rursus noua fœdera proposuit: quæ & ipsa à me recepta sunt Samarobrinensi conuentu. Restitutiq; ei liberi obsides: quibus receptis renouatisq; fœderibus apud Bononiam, cum Gabriele Grandimōtano eius apud me legato. Cùm Viēnam Solimanus obsideret, ego autem in communem hostem nostræ persuasionis expeditionem pararem, pro ueteri reconciliataq; nostra amicitia petii, iuuaret me nummorum parte qua posset: quod ille tam præcise negauit, prorsus ut exulceratum eius animum agnoscerem. Neque uerò clanculū à rebus nouis abstinuit. Scitis enim ipsi Marauillium legatum eius, quod nouis rebus studeret Mediolani cæsum: totaq; Germania submissos qui uarie in me homines extimularēt. Nam bellum quidem Vuirtembergicum suo ære gestum, ne ipse quidem negare solitus est. Præterea quod grauiter me tulisse non inficior, aliquot ex meis bello captos, triremibus addixit; nec prius soluit quā ego multos liberarem, quos ipse querebatur remigiis meis

addictos.

» *addictos*. Per Dinteuillanũ quoque Italicos aliquot prin
» *cipes solicitauit: nihil opinor aliud captans quàm ut uos*
» *libertate per me parta priuaret. Iam uerò quid comme-*
» *morem Sabaudianum affinem meum, propinquum eius,*
» *in mei contumeliam fortunis omnibus spoliatum, nullo in*
» *dicio, non rite repetitis rebus? Cum tamen eũ ipsum non*
» *ignoraret fœdere Samarobrinensi adscriptum. Ferebam*
» *ego te iandudum Francisce Rex, ferebam: aliquando ani*
» *mum commotum ad ulciscendas tuas iniurias reuocabam*
» *ipse & reflectebam. Cedebam amicitiæ: dabã multa af-*
» *finitati: tribuebam omnia publicæ tranquillitati: distrahi*
» *me nolebam à bello Turcis inferendo. At ubi uideo nul-*
» *lum tibi te statuere modum, urgeri me sentio ad cona-*
» *tus tuos comprimendos. Sabaudiani istæc principatus*
» *occupatio, quorsum tendat agnosco, ut facilior uia pa-*
» *teat ad Mediolanum recipiendum. Verùm hoc quod iã-*
» *dudum factum decuit, certis de causis ut facerem adduci*
» *non potui. nunc denique obuiam tibi eundum est, cũ tan-*
» *dem neminem esse uideam quin agnoscat fœdera omniá*
» *à te uiolata, iniuste affinem meum tot urbibus oppidisq́;*
» *spoliatum. Atque ego quidem ita existimo, patres cõscri-*
» *pti, si de pacis conditionibus inter nos non conueniat, è re*
» *esse Christianæ reipublicæ, nostras ut lites cõtrouersiasq́;*
» *singulari ipsi certamine dirimamus. Nec tamen in eã par*
» *tem hæc accipi uelim, quasi nulla sit spes inter nos cõcor-*
» *diæ. Ego quidem contendam atque enitar, ne quis publi-*
» *cæ paci defuisse me queratur. Nam Regem ipsum exple-*
» *tum Sabaudiani miserijs, ad æquas fortè uenturum pa-*
» *cis conditiones non despero. Quod si neglexerit: cum &*
» *uetera & noua omnia fœdera ruperit; cum nullo iure Sa-*
» *baudianum inuaserit; cum iudicio animi certo perpetuũ*

se hostem imperij declararit; spero futurum uti repressos eius conatus audiatis. Vos quidem facta nostra comprobare æquum fuerit: reuocare hominem ab instituto ueteri aliorum opprimendorum. Ego quantum cura, diligentia, uiribus contendere potero, enitar ut libertatem uestrã tuear: afflictámque fortunam affinis mei uindicem. Hæc ille cum dixisset, Pontifex hortatus est eum ad pacis conditiones ineundas: sibi persuasum dictitans esse futurum uti æquis cõditionibus acceptis ab armis Rex discederet. Cæsar præcidit omnem spem pacis, ni Allobrogica oppida & Subalpina nuper occupata Sabaudiano redderẽtur. Eam Cæsaris in se orationem cum intellexisset Rex: longo postea interuallo missis ad Pontifitem legatis, has literas dedit quibus sese purgabat illi, Cæsarisq; orationi respõderet. Eam cum sciam à Rege ipso dictatam, malui historiæ ueritatem secutus huc adscribere, quàm nouas ipse rationes orationés ue comminisci. Sũt autẽ hæ Regis literæ.

FRANCISCVS GALLIARVM REX PAVLO PONTIFICI MAXIMO, CARDINALIBVS, LEGATIS, SENATVIQVE ROMANO. S. *Maxime uellẽ beatissime Pater, amplissimi Cardinales, et diuersarũ gentiũ clarissimi legati, tũ præsenti mihi adesse contigisset, quũ istic Carolus Cæsar, ea quæ illi mecum intercesserunt, longa oratione uobis commemorauit. Commodius enim ad singula capita respondissem, neq; suspensa nunc iudicia uestra tenerẽtur, oratione tantum alterius percepta. Sed quoniam id mihi non licuit, existimaui mihi esse scripto satisfaciendum, ad ea duntaxat, in quibus non tã res mea, quàm honos agitur: quô uos rei ueritate ante oculos proposita, facilius in quo totum contineatur iudicium, intelligatis. Quanquam*

idipsum

» *idipsum quoque,quàm mihi sit futurum difficile, nõ am-*
» *bigo:quòd quum neque Cæsar legatis apud se meis, illius*
» *suæ orationis exemplum tradere;neque legatus eius, quæ*
» *de scripto mihi recitauit, eorum mihi describendorum co*
» *piam facere uoluerit:ego ad ea tantum respondere possũ,*
» *quæ uel ipse memoria utcumque commendaui, uel meo-*
» *rum ad me literis sunt perscripta. Sed me in ijs difficul-*
» *tatibus,tuæ me (beatissime pater) æquitatis, rectissimiq;*
» *iudicij persuasio,& quam de illo uestro amplissimo con-*
» *sessu opinionem concepi,plane recreant ac reficiunt: ma-*
» *gna ut me spes teneat fore,ut nudæ ueritatis causa,etsi ob*
» *has difficultates iniquo imprimis loco constituta, tamen*
» *aditum ad omnium & singulorum aures omnium affe-*
» *ctuũ uacuas inueniat. Ac ne diutius expectatione uos*
» *teneam:Sane Cæsar,dum quæ à se faciunt,amplificare o-*
» *ratione:contra quæ à nobis,aut subterfugere reticẽdo,aut*
» *obscurare dicendo uoluit:mihi eius quam texandam su-*
» *scepit historiæ dimidiam tantùm partẽ attigisse uisus est,*
» *atque ex tota causa,id quod sibi commodum esse indica-*
» *uit,elegisse. Veluti(nam & ego omittam uanam spem*
» *nuptiarũ cum Claudia iniectam,quam & ille sibi omit-*
» *tẽdam putauit) dum ab eo exorditur loco,quòd quũ ego*
» *primùm ad regni hæreditatem sum uocatus, illustrissimũ*
» *uirum Anaxonensem Comitem ad me miserit,retinendæ*
» *firmãdæq; inter nos amicitiæ gratia; simul meminisse de-*
» *buit,se à nobis reiectum eo tempore non fuisse,quo potis-*
» *simum hæc amicitiæ inter nos conciliatio, magno sibi fu-*
» *tura erat (uti certe fuit) præsidio:ut scilicet(quod maxi-*
» *me omniũ rerum cupiebat)è manibus se subduceret Mar*
» *garitæ amitæ suæ, & ab aui Maximiliani(qui tum eius*
» *tutelam ingratis & inuiti administrabat) potestate atq;*

» imperio ereptum assereret. Atq; dum adijcit (id quod ego
» etiam tum ex oratoris apud se mei literis intellexeram) se
» acceptis de uictoria mea, deq; receptione Insubrum nun-
» cijs, non minorem cepisse animo uoluptatem, atque ex a-
» lia quacunq; re fuerit accepturus: cur me sperare non de-
» buit, si par illi successus contigisset, eodē in se beneuolo fu
» turum animo? qui quàm illi eius rei memoria obstrictum
» esse me sentirem, nunquam præ me dissimulanter tuli? Sed
» hoc meo iudicio subijcere nō debuit, se tum auo Maximi-
» liano morem nō gessisse, à quo scilicet, ut dum ego eo bello
» implicitus essem, aliunde mihi bellum inferret, urgeretur.
» Nanq; ut hoc ne aggrederetur, obligatum se iurisiurandi
» atq; existimationis periculo intelligebat. Adde quòd eo-
» dem ipso illo tempore, ego egregiam illi, & ex amino na-
» uabam operam: neque mihi antea esse conquiescendū pu
» taui, quàm ut ille Hispanias omneis (quæ non adeò lubē-
» tes illum Regem accipiebant) dicto sibi audientes habu-
» erit. Nec cuiusquam ego quàm ipsius stare uelim testimo-
» nio, quid tum ego, quid legatus meus à me ita iussus, ex
» ipsius commodo utilitatéque susceperit atque perfece-
» rit: fauórque meus & authoritas quantum rebus ipsius
» opis atque incremēti attulerit. Addit subinde, pacti sibi
» cum altera filiarum mearum matrimonij mentionem. Ego
» uerò persancte me asseuero, quū ad me de obitu earū al-
» latū est, nō maiorem ex patrio sensu dolorē cepisse, quàm
» quòd ereptā mihi hāc uidebam arctioris cū illo amicitiæ
» conciliationem. At quum subdit, eo tempore quo ego &
» illi ad imperij dignitatem unà uterque aspiraremus, sub-
» ortam primùm inter nos fuisse quandam ueluti zeloty-
» piam, & simultates subinde natas: quanquam ego tamen
» eius apud me legato sæpenumero professus erā, me per-

inde

» inde hanc honorum petitionem existimare, atque si ean-
» dem uterque puellam ambiremus: meq; adeò (utcunque
» res casura esset) in eadem uelle cum ipso amicitia integra
» inuiolataq; permanere. Ego proculdubio ijs me uerbis a-
» pud eius oratorem usum esse non negabo, neque non ora-
» tioni meæ uoluntas consentiebat. Quòd uerò queritur,
» ubi Cæsar fuit renũtiatus, me obsides ab eo flagitasse, nõ
» contentum ad amicitiæ nostræ firmamẽtum, superioribus
» fœderum uinculis: ad hæc nouam illi matrimonij mentio-
» nem cum Renata meæ uxoris sorore iniecisse: nihil dissi-
» mulanter fateor, à me omnes esse initas rationes, ut hæc
» nobis amicitia sancta esse posset atque sempiterna. Atque
» adeò, si cum filiarum mearum natu maior mihi fato ere-
» pta esset, altera tam tenera ætate, ut nuptiarum expecta-
» tio diuturnior esset futura, ego nihil mihi humanarũ rerũ
» prius agendum esse iudicaui, quàm de renouanda (nam
» ea res noua non erat) cum Renata matrimonij mentione:
» perspicuúm ne hoc facere Carolo potuit, me quacunque
» posset fieri ratione, retinendæ eius amicitiæ studiosissimũ
» fuisse? Nec aliò spectant, quam hic ipse obiectat, obsidum
» efflagitatio. Etenim quòd annua centena solatorũ num-
» mûm aureorum millia, quæ mihi ex fœdere Neapolitani
» regni ergò pactus erat, diutius quàm par erat debebãtur:
» Egó ne concidente fide ob dilatam multorum annorum
» pensionem, amicitiæ quicquam decederet, obsides aut
» potius prædes esse mihi flagitandos duxi: quos utiq; pe-
» titurus non eram, si ad constitutam diẽ mihi Carolus no-
» men dissoluisset. Cuius procrastinatio tametsi paulo mi-
» hi diuturnior uisa est, non adeò tamen ex ea commotus
» sum, ut (quod ipse quiritat) ego uel in Germania quic-
» quam aduersus eum per legatum meũ solicitauerim, uel

" *Robertum Marchianum ulla ratione in eum concitaue-*
" *rim. Mandaueram equidem legato meo, ubi sacri Roma*
" *ni imperij ordines, quibus cum me tum peruetus amici-*
tia, tū principatus Mediolani ratio sociarat, per occasionē
" *mihi salutaret: méque ostenderet non ignarum esse, quæ*
" *nam mea esse deberet & cum illis societas, & erga illud*
" *ipsum sacrosanctum Romanum imperium obseruantia.*
" *Et legatus quidem ille meus in comitatu etiam nū agens*
" *meo, sanctißime deierat, se præterea nihil quicquā in Ger*
mania molitū esse. Quòd si aliàs fecisse conuincatur, pro-
" *culdubio nec uolente, nec sciente me, nec impune laturus,*
" *id fecerit. In Robertum autem, ego Caroli oratori etiā au*
" *xilium si rogarer ex fœdere, me laturum obtuli: et militē*
" *quem Robertus in regno meo insciente me conscripserat,*
" *statim ubi ad aures meas permanauit, grauißimis edictis*
" *reuocaui, nec id sine magno Roberti incōmodo, qui præ-*
" *ter spē ab eo milite nudatus, haud ignobiles arces nō ita*
" *multo pòst ui ac deditione captas amisit. Nauarrorū au-*
" *tem Regi Henrico quòd tulerim suppetias, mihi hoc cri-*
" *minosum esse minime potest. Etenim ius fœderibus, quæ*
Carolo mecum intercedebant, diserte hoc exceptum erat,
" *nisi certo præfinito tempore illi cum eodem Rege cōueni-*
" *ret, ego quas alio ex fœdere Hērico debebā suppetias, ro-*
" *gatus ferre possem: idq; etiam fide in Carolum integra, et*
" *inuiolatis quæ inter nos icta essent fœderibus. Itaq; sup-*
" *petias Henrico tuli, sed Carolo præmonito: atque ita tuli,*
magis ut mihi uerendum sit, ne Henrici conquestio, quòd
" *serius, quàm Caroli accusatio, quòd tulerim, improbitatis*
" *sit maculam allatura. Quibus ex rebus, beatißime pater,*
" *uósque amplißimi Cardinales & clarißimi legati, satis*
" *(mea quidem sententia) intelligitis, nullius nos culpæ ex*

» hoc priore bello affines dici aut haberi posse. De fœde-
» re autem Madriliensi, quod uocant, apud Mãtuam Car-
» petanorum icto, iam toties ac tam abunde à nobis dictũ
» est, ut tam sæpe dictum dicere, mihi esse superfluum uide-
» atur. Tantùm hæc constanter affirmabo, uirum bello ca-
» ptum (id quod apud omnes cõstat) si postea quàm de re-
» demptione pepigit, adhibita custodia obseruatur, liberã-
» dæ fidei reum non esse. Ego uerò nõ modò toto itinere, ex
» quo id fœdus ictum fuit, sed etiam ad Fontem rapidũ, quo
» primum ex loco sum liber dimissus, etiã maiore quàm dũ
» essem Mantuæ, præsidio ac diligẽtia obseruabar: adeò ut
» obstrictam illis fidem habuisse, qui diligentiæ suæ potius
» quàm fidei meæ confidebant, nullo iure condemnari pos-
» sim; imo liber & cum libertate fidei, atque sine ulla obli-
» gatione, me ad meos receperim. Quare quod addit Cæ-
» sar fuisse sibi antequam ego dimitterer, indicatum, ex me
» plerosque audiuisse, non seruatum iri eius pacis & fœde
» ris conditiones: ego id me dixisse non dissimulabo. uide-
» bam enim eiusmodi esse conditiones, quas seruare neque
» si poteram, debuissem: neq; ut uellem, potuissem. At fœ-
» deris Italici societas, à qua sibi ut liberos mihi meos resti-
» tueret, denunciatum fuisse inquit, eò contracta fuerat, ut
» per eam Cæsar ad æquiores adduceretur conditiones, &
» redẽptionis meæ precio contentus esse uellet. Lautreca-
» nam uerò expeditionem, sicut omni asseueratione confir-
» mo, ad liberandum captiuitate Pontificem initio susceptã
» fuisse, ad quod maiorum meorum exempla me inuitabãt:
» ita fateor, me liberato eo, & Cæsare ita pertinaciter o-
» mnes recusante conditiones, omnis ut spes pacis iam sub-
» lata esset, oportunitatem hanc, ex adornati iam exerci-
» tus occasione, amplexum fuisse. in quo bello, si quod obie-

" *ctat Cæsar, occubuit Lautrecus dux fortißimus, imo*
" *(quod dißimulare nequeam) bona pars exercitus fœde*
" *perijt, tamen negare nō poterit, quin si Deo Optimo Ma-*
" *ximo uisum fuisset, ita meum exercitum à pestilenti cla-*
" *de, sicut ab hostium ui adhuc fecerat, defendere, aliò atq;*
" *inclinauerit, rem omnino inclinaturam fuisse. Porrò Sa-*
" *marobrinensis cōuentus indictus quum fuisset, ad ea mi-*
" *tiganda, quæ in Madriliensi pactione iniqua nimis, ne-*
" *que tolerabilia uiderentur, non modò nihil mitigatum*
" *est, sed adiectæ aliæ præterea non minus iniquæ cōditio-*
" *nes: quas ego tamē accipere sum coactus, quòd me tæde-*
" *ret indignæ ac diuturnæ liberorum captiuitatis, quorum*
" *calamitas ex dulcißima cōmendatione naturæ, mea mihi*
" *calamitas esse uidebatur. Quæ cum ita sint, nunquā uel*
" *in maximis rei gerendæ opportunitatibus, ut à pactione*
" *discederem, aut in eam quicquam offenderem, adductus*
" *sum. Imò uerò quo tempore Turcarum exercitus bellum*
" *in Austriam circuntulit (ad cuius me rei mētionem Cæ-*
" *sar reuocat) ego Balāsono qui ab eo missus, cataphractos*
" *equites & pecuniarium à me flagitabat subsidiū, quan-*
" *quam de pecunijs quidem nō assensi, quod nummularius*
" *non sim, à quo pecunias flagitare Cæsar debeat, cui tum*
" *satis esse oportuit, quod uicies centena millia nummū au-*
" *reorum à me recèns accepisset: tamen obtuli liberaliter,*
" *quod maiores mei quibus nihil unquam est præscriptum,*
" *ubi de suo aduersus hostē religionis ageretur officio, præ-*
" *stare sunt soliti, id me perlubentem esse Christianæ reip.*
" *præstaturū: ut copias scilicet meas omnes (etsi multæ mihi*
" *tum proponebantur à bello quiescendi occasiones) tamen*
" *ipse præsens uel ad tuendam Italiam, cui tum etiā Turca*
" *imminebat, uel aliò quouis, & quæcunque rei postularet*
necessitas

» *necessitas educeret:ita tamen, ut Cæsari nihilominus prin-*
» *cipem ea in expeditione locum nō grauarer ex officio ce-*
» *dere; ac ne suspectæ cuiquam essent uires meæ, potiorem*
» *exercitus mei numerum ex milite Germanico conscribe-*
» *re. Quòd si eò uocatus fuissem, eo proculdubio descensu-*
» *rus eram apparatu, bonam ut partem eo ex bello acceptu*
» *rus fuerim uel gloriæ, uel periculi. Iam quod attinet ad*
» *Bononiense fœdus, atque Marauilliæ cædem, mei apud*
» *Franciscum Sfortiam legati, non uideo quare Cæsar ho-*
» *rum mentionem facere hoc loco uoluerit. Nam Bononiēse*
» *quidem fœdus quem ad finem ictum fuerit, plane omnes*
» *recordamini. At Marauilliæ cædes, etiam ut ille quicquā*
» *aliter molitus sit, atque illum decuerit, (id quod minime*
» *mihi persuadeo, certe nullū à me huiusmodi habuisse mā-*
» *datum scio) tam indigna tamen fuit, tam sceleris & ne-*
» *fandi flagitij plena, ut antea nunquam existimauerim*
» *Francisci factum à Cæsare probatum iri: qui quo amplius*
» *atq; latè patens habet imperium, eo plurium legatorum*
» *opera, atque apud plures ut indigeat, necesse est. Quan-*
» *quam (ut uerum ingenue fatear) ubi me intellexi de tam*
» *immani scelere, apud ipsum Cæsarem affinem ac fœdera-*
» *tum meum, Francisci uerò dominum, à quo tam atrocem*
» *acceperam iniuriam, frustra querimoniam detulisse, com-*
» *motus sum sane: neque dissimulabo, nihil quicquam un-*
» *quam mihi accidisse tam improuisum ac inopinatum,*
» *quàm hoc turpissimum Sfortiæ facinus laudatorem Cæ-*
» *sarem habuisse. Quod subinde Cæsar obiectat, à me*
» *præter Samarobrinense fœdus quædam aduersus eum in*
» *Germania esse constituta, atque inita consilia; maximeq;*
» *bellum Vuirtembergicum meo ære fuisse gestum: Primùm*
» *hoc iterum profiteor atque agnosco, me in Germaniā le-*

" *gatos sæpenumero misisse. nam & ego, & maiores mei,*
" *coniunctas semper habere uoluimus cũ Germanis princi-*
" *pibus & ciuitatibus rationes: etiam nostra memoria ui-*
" *sum est, quamuis inter se Cæsares & Galliarũ Reges bel-*
" *lo contenderent, Germanicæ tamẽ & Gallicæ nationum*
" *amicitiam ac societatem non ideo fuisse dissolutam. Tum*
" *à me pecunias esse Vuirtembergæ Duci numeratas, nun-*
" *quam ire inficias uolui. Ex eo enim Mõtis Pelligardi op-*
" *pidum emeram, quod is tamen anno uertẽte (ut inter nos*
" *conuenerat) refusa pecunia redemit atque recepit: me nõ*
" *perlubente profectò, qui oppidum illud quàm pecuniam*
" *mihi maluissem. in quos autem usus ille pecuniá esset cõ-*
" *uersurus, nunquam ad me pertinere arbitratus sum. At*
" *hoc magis miror, non fuisse hoc loco à Cæsare prætermis-*
" *sum, de quo ego quàm honeste queri possit nõ uideo: ali-*
" *quot uidelicet ditioni eius subditos homines, bello à meis*
" *captos, diutius fuisse in triremibus asseruatos. Simul enĩ*
" *meminisse illum oportuit, quàm indigne meos triremium*
" *suarum addixisset remigijs, præter æquum & honestum;*
" *ac per summam iniuriam, à liberorum meorum obsidũ fa*
" *mulatu comitatuq; ui abstractos: simul suos quum fatea-*
" *tur statim meis ab se missis, per me quoq; fuisse liberatos,*
" *ignorare non potuit, à se ipso moram fuisse, quo minus ip-*
" *se suos quoque maturius ex me reciperet. ' Quod adijcit*
" *in se quosdã ex Italia principes uiros, à me fuisse per Din*
" *teuillanũ solicitatos: Ego id mihi certe non facilè persua-*
" *deam, cum quòd nullum à me Dinteuillanus mandatum*
" *ea de re acceperit, tum quòd nullum mihi cum Cæsare bel*
" *lum intercederet. Quòd si mihi aliquot insignes ex Itali-*
" *ca nobilitate uiri mereãt, haud uideo quẽadmodũ Cæsar*
" *initorum in se cõsiliorum, aut uiolatorum fœderum insi-*

mulare

» mulare me hoc prætextu poßit. Qui si uoluerit, dum tam
» creber est in commemoranda libertate Italiæ per se resti-
» tuta, hoc interim Italicæ nobilitati iugum imponere, ut
» ab eo quum recesserint, mortalium nulli dare nomen au-
» deant: hoc certe fuerit libertatẽ eorum simulatione pro-
» pugnationis expugnare, ac re ipsa seruitutẽ, mentito no-
» mine libertatis imponere. Atq; ut iã ad Mediolani prin
» cipatũ ueniamus: Sæpe mihi Cæsar ꝑ legatos ad me suos
» significauerat, nisi fidẽ ipse Francisco Sfortiæ iã obstrictã
» habuisset, eum se principatũ mihi omnino traditurũ fuis-
» se. Itaque mortuo Francisco, sublatoque eo excusationis
» prætextu, quum uenisse tempus uiderem, deesse mihi ea
» in occasione nolui. Misi, qui eũ principatũ mihi à Cæsare
» repeterent. Significauit ille, sese uni ex filijs meis æquiore
» animo traditurum: Aureliorum ducem nominaui, in quẽ
» ut ego potius quàm in aliorum quemuis hunc transferri
» principatum cuperem, multæ me & magnæ rationes in-
» uitabant: quas quoniam ego nõ ad regni mei pacificatio-
» nem tantummodo, sed ad totius etiam Christianæ reip.
» pacem, ocium & quietem pertinere maxime arbitrabar,
» Cæsari explicandas & commemorandas curaui: etiã at-
» que etiam rogans & obsecrans, ut quæ sua esset ea de re
» mens, animi status, & cogitatio, mihi aperte & ingenue
» indicare uellet: quemadmodum & ego mea omnia con-
» silia candidißime, citraque òmnem dißimulationem eius
» oratori exposueram. Tandem post multas ultro citróque
» nuntiorum & literarum mißitationes, orator eius acce-
» ptis (ut aiebat) ea de re mandatis, Cæsarem mihi asseue-
» rauit postulatis meis assensisse: tãtùm ut principatus eius
» usufructu cederem, quem deberi mihi contendebã. Nolui
» hanc unam reliquam usufructus controuersiam retinẽ-

» *dæ inter nos amicitiæ moram ullam afferre.* Ceßi, *renuntiaui,* Cæ*ſarem animi ac ſenſus mei certiorem feci; plane ut iam nihil uideam, quod pacem inter nos & amicitiam impedire poßit, modò quæ legatus eius eſt pollicitus, ea duntaxat præſtare* Cæ*ſar, & caueri ſibi æquis tantum & honeſtis conditionibus uelit, quemadmodum eo ipſo tempore, quo hæc inter nos tractabātur, ſe facturum affirmabat: atque ſi alias proponeret, ſatis ſigni ſe daturum, ſe nolle omnino ut inter nos conueniat.* Igitur *dici nõ poteſt à me ſtare, quominus pax inter nos fiat, quum in eaſdem ipſas conditiones, quæ mihi ſunt ab eius legato propoſitæ deſcenderim: à quibus ipſe ſi deceſſerit, omnis in eum neglectæ pacis culpa, nulla in me reſidebit.* Ego *enim retinendæ pacis tam ſum & fui ſtudioſus, ut etiam ſuperiori tempore, quo nec mihi* Cæ*ſar, nec liberis meis* Me*diolani principatum reſtituit, nihil aduerſus eum molitus ſim: imò quo tempore* Turcicus *exercitus in* Au*ſtriam mouit, non modò à bello quieui, ſed copias etiam meas (ut nunc dicebam) obtuli.* Et *cum* Cæ*ſar expeditionem adornaret in* A*fricam, ego (ut ipſe uoluit) cum omnibus pacẽ colui: & quod facere tum poteram minore (quàm nunc obtinente* Italiam Cæ*ſare) impendio meo & periculo, à repetendis & recuperandis meis abſtinui.* Q*ua in re tuã in primis conſcientiam* Paule Pont. Max. *implorare mihi libet.* In *cæteris uerò omnibus, quæ ad* Chriſtianæ *reipub. quietem & commoda pertinent, nulli concedere uelim* Chriſtianorum *principum, ut ea maiore quàm ego perſequatur affectu ac ſtudio. cuius mei inſtituti eſſe poßũt indicia, ſolida ſatis & expreſſa,* Gallorum *meorum mores ac diſciplina.* Q*uamobrem, beatiß.* Pater, *uóſque ampliſſimi* Cardinales, *& clarißimi legati, ea ſatis omnibus*

nota

» nota patientia, qua mihi factas iniurias huc usq; tuli: hæ-
» reditaria mea filiorúmque iura, iam tandiu per alios me
» ferente occupata: interdictũ, ne quid mei, quod in re aut
» possessione Cæsaris esset, attingerẽt: copiarum mearum à
» Vercellis de medio quasi iam desþõsæ ac destinatæ uicto-
» riæ cursu reuocatio, & statiuis in castris, ne quid tumul-
» tus excitaretur, collocatio: constituendæ pacis amplissima
» & libera facultas Cardinali Lotaringo permissa: usus
» fructus de quo memini cessio, satis omnia declarant, pacé
» ne an bello iura mea obtinere maluerim. Neq; uerò san
» ctitati tuæ mirum hoc loco uideri debet, si quod sentio li-
» berius profiteor. Nam si occupator alieni, quiritari audet
» interim ac dolere: ego quid facere debeam, qui tam am-
» pla patrimonia uideam mihi ac liberis meis per iniuriam
» auferri, & nostra cum ignominia retineri? Quod uerò
» ad Sabaudiæ Ducem pertinet, Nõ uideo qua ille se tueri
» aut defendere ratione possit, apud quem toties expostula
» tum sit, à quo toties flagitatum, rationẽ ut inire mecũ uel-
» let de iis rebus, & quas à maioribus suis nullo iure occu-
» patas, meo damno possidebat, & quas hæreditario iure
» pertinere ad felicis recordationis matrem meã, ambigere
» non poterat. quas quum ipsa dum uiueret, sæpe ad eũ cer-
» tos uiros repetitum miserit, cum mandatis (ut sororẽ de-
» cebat) humanissimis: ego item ab eius morte, uiros meorũ
» iurium peritissimos, quiq; ijs disceptatoribus qui sunt illi
» à consilio, ea singulatim exponerent, sæpe misi. In quo ego
» quum tandiu nihil profecerim, necessariò mihi ueniendũ
» ad arma fuit. Qua in re uerò nihil à me peccatum est in
» ea fœdera, quæ cum Cæsare mihi intercedunt: quibus etsi
» prohiberer, ut ne cum ullo Italico principe aduersus illũ
» consilia communicem, nõ uideo qua ratione bellum istud

„ *Allobrogicum ad se spectare Cæsar arbitretur, uel ad eā*
„ *causam ullo modo pertinere: quū interim exercitus meus*
„ *(uti nunc dicebam) nihil earum rerum ne attigerit qui-*
„ *dem, quæ ab eo rescíuerint quo iure quá ue iniuria posi-*
„ *deri: atque ut ne id facerent, diserte à me fuerit omnibus*
„ *interdictum. Neque enim si fœdere Samarobrinensi Sa-*
„ *baudiæ Ducis mētio inter Cæsaris fœderatos iniecta est,*
„ *ideo támen earum rerum quas is ad me pertinentes occu-*
„ *paret, ius in eum esse translatum intelligo. Nam neq; is eo*
„ *in fœdere, uelut qui cum iniretur, intercedit. neque uox*
„ *de rebus meis quæ ab illo tenerentur, ulla eo in conuentu*
„ *missa est. Itaque ex ui eius fœderis neque cedi, neque re-*
„ *nunciari potuerūt. Atqui ego & antea speraui semper.*
„ *& nunc etiā spero fore, ut Carolus pro necessitudine af-*
„ *finitateq; nostra, meā potius iure ac legibus nitētē, quàm*
„ *iniquā Sabaudiensis causam sibi esse suscipiendam du-*
„ *cat. Quāquam hoc ego tamen uideo (quod satis mirari nō*
„ *possum) cæterorum, qui & ipsi armis in Sabaudiēsis bo-*
„ *na inuaserint, factum à Cæsare non reprehendi, dunta-*
„ *xat reprehendi meum; qui cum illo sim maximis uinculis*
„ *& propinquitatis & necessitudinis coniunctus, & ea*
„ *tantum recuperare uelim, in quibus luce clarius ius ha-*
„ *beam, & non nisi rite repetitis rebus arma cœperim.*
„ *Atque adeò beatissime pater, paratus sum sanctitati tuæ,*
„ *si hoc ita libuerit, iura mea omnia ex tabulis autenticis*
„ *explicare: ut quæ dico nihil penitus à uero discrepare in-*
„ *telligat. Quòd si ille in animum induxerit suum, quæ mea*
„ *sunt mihi reddere; ego uicissim, si quid à meis præterea oc*
„ *cupatum est, nòn grauabor illi restituere. Iā quod Cæsar*
„ *inquit, si de pacis inter nos retinendæ conditionibus non*
„ *possimus conuenire, è re atque commodo fore Christianæ*
reipublicæ,

» *reipublicæ,nostras ut cõtrouersias singulari certamine di*
» *rimamus,*Ego *quum hactenus,si quis uitæ meæ splendori*
» *notam ullam allinere tentauerit,abunde mihi satisfecisse*
» *uidear:& quum hæc duelli à* Cæsare *commemoratio,uo-*
» *luntatis tantum declaratio,non etiam prouocatio esse ui-*
» *deatur,aut decoris atque honestatis nostræ oppugnatio;*
» Ego *inquã,breuiores esse nostros enses existimo, quàm ut*
» *congredi tanto interuallo disiuncti possimus.* Quòd *si nos*
» *propius occasio aliqua stiterit (id quod credibile est o-*
» *mnino futurum,si res ad arma redierit) atque si tum* Cæ-
» *sar eandem retineat,quam nunc se habere ostẽdit decer-*
» *tandi mecum uoluntatem,méque tum ad certamen pro-*
» *uocauerit:nõ recuso,quin si existimationis meæ defensio-*
» *ni defuero,probi me atq; graues uiri,inter profligatæ fa-*
» *mæ homines repudient: id quod mihi acerbius futurum*
» *esset, quàm certamen ipsum formidolosum.* Sed *quod*
» *subinde* Cæsar *declarauit nihil accusandi aut suggillãdi*
» *mei causa se dixisse:neque dicta sua ita uelle à quoquam*
» *accipi,quasi omni pacis spe sublata, iam classicum ueluti*
» *cecinerit,*Ego *uerò non minimam ea ex re uoluptatem me*
» *cepisse profiteor.* Porro, *hæc sunt beatissime* Pater,*amplis-*
» *simi* Cardinales *& clariss.legati, quæ apud uos comme-*
» *morari uolui,non accusatorie, aut lædendi cuiuspiã ani-*
» *mo,sed purgandi mei causa:utq; omnes intelligant,quàm*
» *ego in publicæ pacis studia,& commoda reipub. propẽ-*
» *sissima sim uoluntate, atque omnem ad arma cum* Cæsa-
» *re deueniendi culpã à me semper absuturam, sicut adhuc*
» *abfuisse perspiciant:id quod omnes sine ulla dubitatione*
» *iudicaturos spero & confido, quicunque secum diligen-*
» *tur reputauerint ad quas ego me continendæ pacis stu-*
» *dio demiserim conditiones.* Illusit *deinceps nimia im-*

perij propagādi cupiditas Carolo Cæſari. Exceptus Nea-
poli & Romæ magnifice: incitatusq; Italorum uocibus iā
ſpe Galliam hauſerat: triumphos Iul. Cæſaris meditaba-
tur. Augebāt ſpem undiq; plaudētes Italiæ urbes. Nāq; è
Roma decedentē Senenſes omni honorum genere profuſo
exceperunt: atq; eo loco obuiū habuit Ioannē Lotaringū
cardinalem, qui ad ſedandas controuerſias ad Pontificē
mittebatur. atque is cum Cæſare collocutus non alienum
à pacis conditionibus putabat: præſertim qui nō ut pur-
puratum unum è multis, ſed ut Regem ab eo ſe exceptum
uideret. Inde Florentiam Cæſar perueniens ab Alexan-
dro Medice Florentinorum Duce, Florentinaq; omni no-
bilitate hilariter exceptus, Lucam peruenit. Vbi iterum
è Roma redeūtem Lotaringum (quippe pegaſario uectus
curſu redierat) obuium habuit. Cæſar Forum Nouū, ille
claſſe in Galliā redijt. Ex Foro Nouo accito iam Germano
milite Hiſpanóque inſtructo exercitu pergere cœpit: Pla-
centiam peruenit; obuiaſq; habuit Sabaudiani & Sfor-
tiæ nuper fato functi uxores. Sabaudiana mariti exilio
ſuoq; mota, uarie in Gallum accendit Cæſarem. Inde Me-
diolanum perueniēs conſilia omnia belli inijt, miſſo An-
tonio Læua, qui Foſſanum urbem occupatam ualido Gal
lorum præſidio oppugnaret. Ipſe interea Aſtæ commora-
tus, oppugnationis euentum expectabat. Antonius Pra-
tianus, cui Mompeſatio cognomen, Foſſanū præſidio ſe-
pſerat. Læua immiſsis militibus, emiſsis ex urbe æneis tor-
mentis oppugnationem eo deſerere die coactus eſt. admo
tis machinis ſequenti die, cum ſtrata muri parte facilem
aditum ſuis putaret, maiore ui opus uidens, diſtulit op-
pugnationem: interea tamen, per ſtrages iacētium urbem
ſeſe introiturum iactitans. Sunt qui addant (ſed incerto
authore)

authore)cum iterũ refecta mœnia strauisset; ingenti multitudine lignorum fasciũmque è uirgultis contracta, fossas replet: Gallos ex urbe pice sulphureoq; igni uirgultorum fascibus immisso lusisse eam oppugnationem: simul Mompesatius ad omnia intentus globis æneis uarie Cæsarianos infestabat. Læua ubi uidet uim frustra esse, ad pactiones uenit: liberum exitum pactus cum omnibus sarcinis prædaq;: quod Mompesatio non placebat. Sed multi spe prædæ conseruandæ, ad hæc nobilissimus quisque sibi ob ignauiam metuens, recipiebat eas conditiones. Et iam his conditionibus urbem Cæsariani recipiebant, nisi Sabaudiani uxor quæ gratia apud Cæsarem multum ualebat, parentãdum suis cæde Gallorũ uoluisset. Quid enim, si alieni principatus inuasores, qui primi oppugnati sunt, præda onusti in Galliam redeant, non ausuros eos in posterum? ita iussus iterum Læua urbem oppugnare. Et iam annona urbẽ deficiebat, & sulphurei pulueris copia. Sed cũ edicto Mõpesatij ingẽs pretiũ addictũ esset eis, qui sulphureũ puluerẽ in urbẽ inferrẽt, repentè illatus in urbem ingens numerus. Quo factum est ut Læua oppugnationẽ non tentarit: ad Cæsarem scripserit, nisi his conditionibus urbem reciperet, futurum uti nunquam ea potiretur. Nã Capillatus quidã natus ex urbe cui Villario nomen Tholosæ proxima, ueluti transfuga exceptus, penuria annonæ non se quidem transfugisse, (nam ea abundare Gallos simulabat) sed ob patratum facinus in Gallus simularat. quæ causa fuisse uisa est multis uti mox Cæsar deditionis leges acciperet. Misso à Mompesatio ad Læuã Ioãne Sãtiasterio, cui cognomẽ Sanctimartino, qui & ipse perbelle simularet ad Franciscum se missum Salassiorum principem, sciscitatum uerè ne ad Cæsarem transfugisset: quæ

enim causa tot rebus Fossano instructo? unde factũ est ut Laua ante Cæsaris aduentũ cupidus urbis recipiẽdæ, pacis æquas cõditiones proposuerit, receptis tantũ equis maioribus, qui ipsi ut deditionis lex seruaretur mensi sunt, intra octauum diem. Alij putant inuito Mompesatio urbẽ relictam, ob reliquorum ignauiam, qui iram Cæsaris Sabaudianæq; uererentur. Sed Laua in Mompesatium & Gallicos multos proceres ea humanitate usus est, equos ut his etiam maiores seruaret. Multi intra octo dies tritico frumentoq; equos maiores affatim pauerunt, detracto potu aliquot dierum. Cæsariani ignari doli, cum equis receptis potu eos satiari non uiderent, primùm admirati sunt: mox fœda strage multis potu nimio necatis, dolos sensere. Ad Cæsarẽ quidam profecti spirantem Galliæ excidium nacti sunt: quippe aut sese unum è Germanis miserrimũ, aut Franciscum Regem unum è Gallis infimum futurum iratus dixerat. Suadebat Laua Cæsari Thurinum oppugnaret. at Cæsar iam Galliam spe uorans, sciens urbem munitam, neque Gallo paratas adhuc copias, in prouinciã Narbonẽsem per Niceã sibi properandũ putauit. Ita pergit ualido instructoq; exercitu, qui ex Germanis Hispanis Italisq; constabat: nihil ut neque ualidius neque instructius nostra ætate uisum periti rerum æstimatores contẽdant. Primam aciem ducebat Fernãdus Toletanus Dux Albæ: ea robore Germanorum & Hispanorum cõstabat. Mediæ aciei præfectus fuerat Alphõsus Daualus. Equites cum flore nobilitatis sequebantur, duce Antonio Pymentelo proximo Cæsare. Extremum agmẽ ducebat Ioannes Fernandus Mauricus: uelites excursoresque attributi Ferdinando Gonzagæ, qui magna celeritate copias pretergressus, infesta omnia iam Gallis reddebat. His

tantisq;

tantisq; Cæsaris copijs sese adiunxit Andreas Doria, cum ueteranis Italis aliquot militibus, è Genua ꝓfectus, unà cũ Salernitano principe. hi Antibolo urbe ꝓuinciæ expilata, Maßiliẽsem orã infestabant. Ferũt Hispanos ceu ad certã prædã cõtendentes, Galliã ingressos obuolutos genibus Cæsaris, prostratósq; inuicẽ gratulãtes uisos Cæsari, qui agros Galliæ feracißimos uberrimósq; eis attribueret: Quasi summo in imperio id esset æquius quod potẽtius. Et quô certior esset Galliæ inuasio paratiórq; Cæsari; uno eodemq; tẽpore ea dũ à Cæsare parãtur, actis raptim multis Burgundionum Germanorumq; millibus, Hẽricus Nansous in Galliæ Belgicæ parte, quæ Cæsaris imperio parebat, Peronam urbem inuadere cœpit: ea capta Lutetiæ admoturum se copias iactitans, uel solùm cũ uictore exercitu, uel adiuncto Cæsare: cui uictori adiuncturũ sese copias palàm ferebat. Simul eodem tempore cum Franciscũ Salaßiorum principem ad Cæsarem transfugisse hostes uiderent, nihil nisi Galliæ excidium expectabant. Cæsar instructo exercitu properans obuiam neminem habuit, donec peruenit ad turrim cui Dominæ cognomen. Ibi caduceatore præmisso, qui denuntiaret ni se dederent extrema passuros; id tãtum audijt, deditionem ne expectaret: denique, pro fide se ruituros. Itaque admotis machinis pediteque Hispano, qui turris occupandæ curam receperat, toto die cõtinuata oppugnatione, multis Hispanis cæsis, in quibus fuit Garsilassus Larzegus, homo rei militaris peritißimus, tandem arx ui recipitur. Qui in præsidio relicti erãt fere omnes in oppugnatione necati; pauci atq; hi saucij supplicio affecti. Inde uentũ ad Aquas Sextias. eum locum attribuunt multi Aquensi ciuitati, quam destitutam à Gallis Cæsar ingressus est. Rex apud Viennam

consilio de summa rei habito, salutaria eorũ audiens consilia, qui expectandos Heluetios & peditem Aquitanicũ aiebant: ad quem scribendum Henricus Rex Nauarræ iampridem missus fuerat. dum parantur copiæ, trahendi belli consilia probauit. atque ut à tergo tuta omnia relinqueret, Franciscum Marchianum & Philippum Dãmartinum comitem præfecit Peronæ, excepturos Nansoum. Cæterùm imminens ei cura de Cæsare erat, quem nondũ Auenionem Druentiámque transiisse sciebat. Anna Mõmorantius summæ rei præficitur. Ioãnes Paulus Rentius Cabillonem mittitur, cum delecta equitum peditúmque manu. Hũc locũ Cabelliorũ coloniã ueteribus fuisse prodidere. Ianus Carociolus Melphitanus princeps, et Ioãnes Bonevallius Arelatũ Antonius Pratianus Mõpesatius, & Antonius Rupifocaldius, cui Barbusio cognomẽ, Maßiliã. Castra nõ longe ab Auenione posita: ubi et Heluetiorũ & Germanorũ & Aquitanorũ cũ Frãcisco Calmõtio Lausuno, Narbonensiũ Gallorũq; plusquã triginta peditũ millia; equitum lectißimus numerus appulit: Sũmo ordine à Mommorantio locatæ copiæ. Castris locus is delectus, quem neque Cæsar ui expugnare; & situs munitione & militum robore deterritus; neq; eo à tergo relicto latius uagari audebat. Igne ferróq; prouincia uastata à Mommorantio. si quid usui hosti esse posset corruptum. sterile ac inops solum & uacuum relictum. Vineas aiunt summo consilio minime corruptas; famelico et egẽti hosti ut ad cibum in præsens collaturas, ita expleto ac sub dio recumbenti parum salubres. Quòd si Cæsar nondum accitis à Gallo auxilijs Auenionem occupasset, multo omnia Gallis duriora futura creditum est. Accidit ut Monteianus & Boysius & Ioannes Boneuallius, qui paulo

antea

antea missi erant ad ludificandos hostes, uarie Cæsarianos exciperent. Ferdinandus Gonzaga cum mille quingentis leuibus equitibus Transium castrum occupãs, cum Monteianum & Boysium uico quodam proximo excubare audiret, eò mox aduolans, & Boysium & Monteianum multis necatis captos abduxit. Boneuallius uicum sciens parum aptum ad hostem repellendum, eadẽ nocte lõgius secesserat. Interea Cæsar ad Aquas Sextias rationem inibat, si quo tandẽ pacto pontem ædificans Druentiam tranaret. Sed cum obnoxium se Gallorum incursionibus uideret, consilium abiecit. Et paucis post diebus cũ molas circa Druentiam ædificasset, ob tantas copias alẽdas, Paulus Rẽtius è Cabillone cum delecta Gallorũ manu prodiens, molas deiecit: iámque aduentante Gallico equitatu, prodeũtibusq; Hispanis aliquot horis uarijs excursionibus decertatum est; non sine hostium cæde, multis etiam Hispanis captis. Ante aliquot dies Turnone occubuit Franciscus Valesius unus è regijs liberis, maximus natu, regno successurus. Veneno sublatũ multi credidere, idq; passim tota Gallia uulgatum. Rex ipse literis ad Germanos scriptis tam execrandi facinoris administrũ fuisse Sebastianum Monticucullanum Comitem scripsit. De eo supplicium apud Lugdunum sumptum est: usq; ab aulico consilio dãnatus est. Hunc prodidere in ipso articulo supplicij, & priuatim & publice professũ, authores sibi fuisse patrandi huius facinoris Antonium Læuam & Ferdinandum Gonzagam: seq; primùm à Ferdinando multis oneratum promissis, quô tollẽdos uiros aliquot primarios susciperet, ad Cæsarem esse intromissum: à Cæsare esse rogatum de regiũ cibi & potus ratione: ad Antonium Læuam, ut quæ ille imperaret exequeretur, missum: Læuam

ut Regem primũ, & ex suis aliquot ueneno tolleret mandasse. Cæterùm Cæsarem nihil grauius toto eo bello accepisse aiunt, quàm huius facinoris in se relationem: paláq; cõtestatum, maluisse se toto prius priuari imperio, quàm uel leuißimã rationẽ talis ueneficij adornandi inire. Frãcisco adolescenti tollendo ecquid ueneno opus fuisse, qui grauißima æstate è Turnone longißime uagatus, æstu sitíque exagitatus, medióque in itinere identidem haustu aquæ refrigeratus fuerit: alioqui magnæ indolis, ingeniýque ad rem militarem paratißimi. Cæsar interea Arelatum obsidere parabat: sed dissuadente Læua dilata oppugnatio. Ibi inter oppidanos & milites ingens orta seditio, quam multi à Ioanne Arsaco Aquitano excitatam uolunt, ob coniectos in carcerem aliquot gregarios milites; qui Italos aliquot Regi militantes obtruncarant: uix ut à Ioanne Fuxeo Carmalio, cui Fuxeo cognomen, Aquitanicorum peditum præcipio ductore milites temperarint. uincti impetu facto liberati sunt: ob quæ parum abfuit quin de milite seditioso supplicium sumeretur. Arsacus & plerique alij ni fuga sibi consuluissent, male mulctati fuissent. Iam Cæsarianos annona deficiebat. fœda lues stragésque hominum & equorum. id Cæsar intuitus Maßiliã obsidere cœpit. Egresso è castris Cæsare obuiam undique Gallici equites excurrentes acriter cum Cæsarianis pugnam inierunt. Sed Cæsar qui ad Fanum Lazari properabat, cũ emissa ex urbe machina prostratum unum è pueris suis aulicis uideret, ne uisa quidem urbe obsidionis consilium sepofuit. Interea & Margareta Valesia Regina Nauarræ, & Rex in castra peruenere, acclamante milite educeretur in hostem. Et plane constat non alias instructiores uisas copias: non paratiores ad

dimi-

dimicandũ. Tot exteræ nationes ea concordia fuere, nihil ut auditum sit quod ullum cõmoueret: nisi quòd inter Aquitanos & Heluetios ob uina intercepta leue certamẽ, sed prudentia ducum mox sopitum. Veritus Cæsar ne instante iã hyeme opprimeretur: ad hæc cõsternatus Antonij Leuæ morte, admonito raptim milite, uasis minime cõ clamatis, præmißis antea machinis bellicis maioribus, inde sese per Niceam & Villamfrancã proripuit. Ipse è Villafranca Genuam contendit. At Ioannes Carbo, cui Mõpezatio cognomen, & Ioannes Paulus delecto equitũ robore extremum agmen carpebant. multi quos metus fugientes morabatur, necati. excepti multi uiarum ignari. sauciorum multi à rusticis ipsis obtruncati. maior tamen pars exercitus salua rediјt. Ex eo tempore Mõmorantius summa gratia apud Regẽ flagrare cœpit: aliquot post mẽses Magister equitũ à Rege renunciatus. Quô Cæsar celerius abiret factum est etiam Regis prudẽtia. Nam is ad Cæsarẽ Fulgosum scripserat, daret operam collecta quanta posset militum manu res Genuensium tẽtaret. ita apud Mirandulam à Guidone Rãgono collectis hominum octo millibus, quibus adiuncti sunt Canis Gonzaga, Federici Boij Gonzagæ nepos, & Fulgosus latè agros Cæsarianorum populati, non longe ab Alexandria illi perueniunt. Ergo fugam meditans Cæsar, ad Fulgosum opprimẽdum præuerti commodius ratus, leuem armaturam præmisit, naualésq; copias Doriæ, ut improuisæ hosti superuenirẽt. Iam Fulgosus Genuam oppugnabat, iam uexilla Gallica fixerat mœnibus fere occupatis; cum repente aduentu Doriæ & Cæsarianorũ, partam fere urbẽ deserere coactus est: admonitus etiã à Gallis instare Cæsarem cum totis copijs. Ita & Canis Gonzaga & Fulgosus cum Rangone

obsidionem soluerunt. Cæteri proximos montes occupauere, nequicquam sequētibus Cæsarianis. In multos Genuenses, qui conscij putabātur urbis Fulgoso regio nomine tradendæ, uarie quæsitum: multi damnati: multorum bona publicata. Sed & Fulgosii & Canis aliorumq; discordia, magno impedimento fuit ad res accelerandas. De Francisco Salaßiorū principe, qui hoc bello pro transfuga à Gallis traductus est, uarie proditum est. at duces Gallici initio suspectam eius fidem habuere. & Michaël Antonius Sallaßiorū princeps fratris iunioris animū à Gallo auersum sæpe cōquestus est. Is Cæsare in Gallos aduētāte cū Ioāne Villebono Mōpesatio, Ioāne Sāctiasterrio deliberat, adueniente Antonio Læua, cōmodiús ne sit, uel Ceuilanū uel Coniū uel Fossanū præsidio immisso tueri: quippe distrahi copias inutile uidebatur. Placuit deligi Fossanū: nā & castrū urbē munitiorē reddebat, et propugnacula quædā. Decretū est uti Mōpesatius Villebonus, Frāciscus Salaßiorū princeps in urbē introeāt. Sequēti die cū hi introiissent, excepto Francisco de quo iā illi dubitabāt, missus est ad eū Ioannes Sāctiasterius, is cuius suprà meminimus, cui Sāctimartino cognomē. Hic ad eū perueniēs meditantē altaq; suspiria trahentē nactus, se missum ait à Mōpesatio ecquid placeret Fossanū, uti decretū erat, tueri, paratos reliquos multū spei in eius aduētu constitutū. Ille attonito similis, Mihi uerò ait cōmodius si Conium tueamur. Sed hæc præsens mox docebo: Nec plura locutus, sequēti die ad Cæsarē se proripuit. Antonius Læua ad quē postea dum Fossanum obsidetur, Sāctiasterius missus est, aperte sibi à Læua renunciatū aiebat, toto prius biennio quesiisse Salaßiorum principem occasiones ad Cæsarem transeūdi. Alij indignatum, quòd proregis nomine abrogato

gato, Cabotio parêre cogeretur: simul seductum à Laua, qui ei nuptias conciliabat per quas Monferratensem principatum Cæsar ei redderet, ad Cæsarem aiunt transiisse. Quo tempore Cæsar relicto Thurino per Niceam in Galliã inuasit. Thurino præerat Claudius Ennebaldus prælatus à Philippo Cabotio Mõteiano, qui & ipse urbis custodiam affectarat: prudénsq; fuit consilium Cabotij, qui ubi Lotaringum ad Cæsarem proficisci uidit, ad pacis tẽtandas conditiones, mox Thurino muniendo qua propugnaculis extruendis, qua fossis, qua aggeribus totus incubuit. Cæsare Genuam reuerso, tentatæ sunt pacis conditiones. At frustra is deinde in Hispaniam redijt, relicto Alphonso Daualo Mediolani. Is mox collectis Hispanorum Italorúmque copijs, nouas res moliri cœpit. Principio Quiercium urbem oppugnare frustra cæpit: mox auctis copiis rediens, urbẽ deditione facta recepit. inde Dal uam peruenit: quam & recepit. Id Galli intuiti, parte alia aliquot & urbes et castra expugnauere. At Daualus suos hortatus Querasum obsedit. præerat oppido Cæsar Fulgosus. Post aliquot dierũ oppugnationẽ multis cæsis, in quibus fuit Liuianus Bartholomæi Aluiani filius, Fulgoso inde cũ suis omnibus saluo emisso, urbs ab hoste recepta est. Nec cessabat interea Salaßiorũ princeps Frãciscus, qui nuper ad Cæsarẽ trãsfugerat. uq; Quarayũ interea Gallis extorserat: atq; ita utrinq; accẽsi sunt, ut media hyeme acrius bello urbibusq; oppugnãdis incũberẽt. At ea æstate qua Cæsar in Galliam peruenerat, in Belgica Gallica minus ei ex animi sententia res cecidere. Nãq; Henricus Nansous, quem Anaxonensem comitem uocabant, cum uiginti quinque hominum millibus, sex equitũ millibus qui ex Menapijs ac Cliuensibus contracti erant;

cum Cæsari uictori circa Lutetiam occurre se putaret, fal sus est. Id Regis industria factum; qui antequam Cæsari occurreret ualidis præsidijs omnia loca sepsit, adhibitis ubicunque strenuis hominibus. Circa Morinos Bernuliẽ sem Canaplium è Crequiorum familia: ad Montrolium ipsum Crequium: ad castrum Dompierrum Mibernam: ad Dourlanum Bouchanneum, constituerat: Petro Borbonio Vandomio & Claudio Lotaringo Guysio summa imperij tradita: uiderent, agerent, ne quid toto eo tractu, cui Picardiæ & Campaniæ nomen inditum est, hostes nocerent. Sed hi cum exiguis copijs occurrere hosti non poterant, tantum extremum agmen carpentes uarie eos infestabant. Nansous instructo exercitu gradiens ubique prædam abigebat: incendijs omnia fœdabat: Tupignium castrum cæsis qui in præsidio erãt, recepit. Castri custodẽ (quando locum extra militarem disciplinam asseruarat, nam ita militari disciplina uolunt cautum quasi cæteræ res parum gratæ in bellis sint aut piæ) ad portã castri necauit. Ad Guysiam mox urbem perrexit (ea est hodie munitior) desertam urbem occupauere expilatis omnibus, ut & Ribemontium. Mox ad Fanum Quintini peruenit: (id alij Sanctoquintinum uocant) nactusq; situm urbis & audaces oppidanos, et qui intus in præsidio erant ad Peronam perrexit. Lacus parte una ingens urbem alluit: urbs modica, castrum modicum, turris potius quam castri nomen retinens: sed cincta mœnibus satis ualidis, quæ fossis quas aquæ alluunt cinguntur. Expugnata Perona non difficilis uia ad Lutetiam patebat: idque Rex intelligens Marchianum & Philippum Bolannillierium, cui Dammartini comitis nomen passim inditum, homines probatæ fidei & rei militaris peritos urbi præposuerat, cum duo-

bus

bus peditum millibus, quibus Sarcusius & Saissenallus praeerant. Saepe hostes post quassata moenia in urbem irruerunt, semper pulsi: ut pluribus locis cum impetum facerent, multum laborandum fuerit ducibus ne quid urbi accideret. At oppidani ipsaeq; mulieres ultro militũ munere fungebantur. Nansous ubi uim male uidet succedere, cuniculis castrum tentat adoriri. Sed ea in re contrarijs actis cuniculis opera & industria Dãmartini, inanis eius fuit conatus: exitiosaq; nimia industria & cura Dãmartino, qui intra ipsos cuniculos proruens, magnum sui desiderium reliquit. Ita post longum tempus soluta obsidio est. Ciues ob strenuam operam tributis in aliquot annos à Rege liberati. Laudatur ea in obsidione uirtus & scribae Peronensis, & lanij cuiusdam, qui Caesarianorum impetum soli sustinuerunt aduersus innumeros, dum interea Gallici milites imparati adcurrunt. Eodem tempore Domirius unus è Caesarianis, ex multis copijs quae Hisdini erant, apud Caesarianos lecto fortissimo quoque Fanũ Requierij uicinum intercipere conatus est. intromissi mox ibi centũ pedites: sed hostis recens parum aberat quin ui perrumperet. At mulieres ipsae pice aquisq; calidis & feruẽtibus admotis, moenia scandentes uiris admixtae, ita uirorum officio functae sunt, ut re infecta multis caesis redire coacti sint. Addunt alij à mulieribus uirili habitu dimicantibus, extorta hosti duo uexilla. Alter ex Caesarianis Regnauillus, cum in Bononiẽsem agrum uicinum incurrisset, Desuernẽsem uicum cum castro expugnauit. At Odoardus Biesius qui Bononiae praeerat, acceleratis nocte itineribus, cum lectissimis copijs aduentans, sepsit recumbentem cum suis Regnauillanum. itaque cum locus esset inutilis ad uim experiendum, admouerenturq; machinae,

cum Cæsari uictori circa Lutetiam occurre se putaret, fal sus est. Id Regis industria factum; qui antequam Cæsari occurreret ualidis præsidiis omnia loca sepsit, adhibitis ubicunque strenuis hominibus. Circa Morinos Bernuliẽsem Canaplium è Crequiorum familia: ad Montrolium ipsum Crequium: ad castrum Dompierrum Mibernam: ad Dourlanum Bouchanneum, constituerat: Petro Borbonio Vandomio & Claudio Lotaringo Guysio summa imperij tradita: uiderent, agerent, ne quid toto eo tractu, cui Picardiæ & Campaniæ nomen inditum est, hostes no cerent. Sed hi cum exiguis copiis occurrere hosti non poterant, tantum extremum agmen carpentes uarie eos infestabant. Nansous instructo exercitu gradiens ubique prædam abigebat: incendiis omnia fœdabat: Tupignium castrum cæsis qui in præsidio erãt, recepit. Castri custodẽ (quando locum extra militarem disciplinam asseruarat, nam ita militari disciplina uolunt cautum quasi cæteræ res parum gratæ in bellis sint aut piæ) ad portã castri necauit. Ad Guysiam mox urbem perrexit (ea est hodie mu nitior) desertam urbem occupauere expilatis omnibus, ut & Ribemontium. Mox ad Fanum Quintini peruenit: (id alij Sanctoquintinum uocant) nactusq; situm urbis & audaces oppidanos, et qui intus in præsidio erant ad Peronam perrexit. Lacus parte una ingens urbem alluit: urbs modica, castrum modicum, turris potius quam castri nomen retinens: sed cincta mœnibus satis ualidis, quæ fos sis quas aquæ alluunt cinguntur. Expugnata Perona non difficilis uia ad Lutetiam patebat: idque Rex intelligens Marchianum & Philippum Bolannillierium, cui Dammartini comitis nomen paßim inditum, homines probatæ fidei & rei militaris peritos urbi præposuerat, cum duo-

bus

bus peditum millibus, quibus Sarcusius & Saissenallus praerant. Saepe hostes post quassata moenia in urbem irruerunt, semper pulsi: ut pluribus locis cum impetum facerent, multum laborandum fuerit ducibus ne quid urbi accideret. At oppidani ipsaeq; mulieres ultro militũ munere fungebantur. Nansous ubi uim male uidet succedere, cuniculis castrum tentat adoriri. Sed ea in re contrarijs actis cuniculis opera & industria Dãmartini, inanis eius fuit conatus: exitiosaq; nimia industria & cura Dãmartino, qui intra ipsos cuniculos proruens, magnum sui desiderium reliquit. Ita post longum tempus soluta obsidio est. Ciues ob strenuam operam tributis in aliquot annos à Rege liberati. Laudatur ea in obsidione uirtus & scribae Peronensis, & lanij cuiusdam, qui Caesarianorum impetum soli sustinuerunt aduersus innumeros, dum interea Gallici milites imparati adcurrunt. Eodem tempore Domirius unus è Caesarianis, ex multis copijs quae Hisdini erant, apud Caesarianos lecto fortissimo quoque Fanũ Requierij uicinum intercipere conatus est. intromissi mox ibi centũ pedites: sed hostis recens parum aberat quin ui perrumperet. At mulieres ipsae pice aquisq; calidis & feruẽtibus admotis, moenia scandentes uiris admixtae, ita uirorum officio functae sunt, ut re infecta multis caesis redire coacti sint. Addunt alij à mulieribus uirili habitu dimicantibus, extorta hosti duo uexilla. Alter ex Caesarianis Regnauillus, cum in Bononiẽsem agrum uicinum incurrisset, Desuernẽsem uicum cum castro expugnauit. At Odoardus Biesius qui Bononiae praerat, acceleratis nocte itineribus, cum lectissimis copijs aduentans, sepsit recumbentem cum suis Regnauillanum. itaque cum locus esset inutilis ad uim experiendum, admouerenturq; machinae,

qui se uictorem crediderat uictus est: ipseq́; captiuus cum suis omnibus Bononiam abductus est. Cognita hoc bello Biesii uirtus, quem & Rex prius in cõsilium uocarat, deliberaturus, quo pacto Cæsari occurreret; atque is post aliquod tempus tribunus militum designatus est. Eadem hyeme, qua suprà Daualum multa moliri docuimus, Iacobus Scotorum Rex in Galliam ueniẽs magnifice exceptus est. Data est ei in matrimonium Margareta Regis filia: quæ post aliquot menses in Scotiam perueniens, insigni mulier uirtute, extincta est. Nuptiæ Lutetiæ ea pompa celebratæ, quasi una ea cura Regem maneret; cum interim in Pedemontanorum finibus Daualo occurrendum potius fuisset. Sunt tamen circa id tempus Cẽtrones, quos Taraulesios uocant, à Francisco Borbonio Paulino Comite, et Gulielmo Fustembergo ui expugnati, prædaq́; ingẽs abacta: ubi etiam Federicus Fuxeus Candalius Comes adfuit Carolus Consius Aquitanus ex Santonum nobili familia, tum Thurino præerat: huic Burio uulgatius cognomen est. Certiorfactus Casale minus diligẽter asseruari, incitatusq́; ciuium aliquot promißus, qui ægre Mantuanũ in urbem tum aduentantem excipiebant, frequentes milites silentio noctis educit. Galli signo dato celeriter occupant urbem: ut Hispani custodes qui castrum munitißimum præsidio tenebãt, uix se è Gallorum manibus eriperent. Salui tamen castrum, quod ab urbe separatum est, urbeq́; ualidius, ingreßi, per Mantuanum Daualum, qui tum Astæ militem reficiebat, certiorem de urbe capta faciũt. Is integra nocte cum septem aut octo hominũ millibus, nec uentis nec imbribus deterritus, eò mox aduolat: sensere Galli hostium aduentum, ex urbe ne prodirẽt deliberatum est: nã auxilium expectare se Burius aiebat

ab

Guydone Rangonio, qui author urbis intercipiendæ fuerat. Cõmittitur tota urbe prælium ipso Burio acriter dimicante, leuibusq; aggeribus ut tempus postulabat didu ctis. post longum certamen uicti Galli, multi capti. ex captis multos aiunt liberaliter dimissos. Ipse Burius captus, magis eo prælio fortitudinem militis, quàm prudentiam ducis ostentans. Nam si perculsis Galliis Daualus institisset, haud dubie Thurinũ in summũ uertebatur discrimẽ. Diuerso euentu à Cæsarianis parte alia pugnatũ. Nã cum Franciscus Salassiorum princeps Carmagnolam urbem intercipere pararet: etsi numero Cæsariani superiores erant, loco tamen freti Galli irruentes multis cæsis depulere: Rauellum quoq; tentantes, plerisq; desideratis inde sese proripuere. Ipse Franciscus dum incautius ad Car magnolam murum subit, sclopo ictus occubuit. Ea urbs sita est loco plano: castrum eo tempore non admodũ munitum: ipse cum duabus machinis qua parte sitæ sunt castri portæ, cum murum sterneret, & minus apte uideret tormentorum magistrum ictum dirigere, tormentum ipse suo loco diduxit, directurus ictũ qua commodius uideba tur. Dum hæc tentat, sclopo emisso circa humeri partẽ superiorem ictus, concidit, haud ita longe à materna domo. Annus agebatur millesimus quingentesimus tricesimus sextus: cum ad Ambianum cõtractis lectissimis copiis, ubi cum decem Germanorũ millibus Gulielmus Fustembergus Comes adfuit, & Anna Mommorantius, deliberauit Rex in Belgicam Galliam progredi: adfuerunt plusquam triginta peditum millia, equitum septem. Cum his copiis Rex progressus Auchium castrum mox expugnauit, deditione uoluntaria loco recepto. Inde Hisdinũ contendit. Vrbs mox impetu facto, cum Cæsariani deditionẽ

recuſarēt,expugnata eſt & direpta. Cæſus tamen in oppugnatione Dunchius, & Helius uulneratus, ambo rei militaris habiti non imperiti. Cæſariani ſeſe in caſtrū uicinum recepere ſane quàm munitiſsimum. Admotæ machinæ nihil proficiebant: rari inueniebantur qui ſe caſtro inuadendo accingerēt, ob perpetuum ſtrepitum hoſtilium machinarū, à quibus multi paſsim proſternebātur. Vnus tamen inuentus Brondaſius Cauderoto uico Aquitanico in Vaſſatentium præfectura natus, qui conſtātiſsime murum ſubiens impetitus plusquàm mille leuibus ſclopis ſal uus redierit, & ui expugnari poſſe locum docuerit: ob quæ à Rege multis mox ſit donatus muneribus. Circa prata uicina erat turris ingens caſtro imminens. iam multos dies fruſtra Rex conſumpſerat: aderantq; à Britāniæ Rege legati qui eum admonerēt, locum eſſe naturâ inexpugnabilē: ob quæ iā rumor percrebruerat totis caſtris ſolu turum Regem obſidionem. Redibat tum è captiuitate Cæſarianorum Carolus Conſius, cui Burio cognomen: atque is à Petro Nauarro edoctus, in cuniculis agendis multum ſollertiæ comparaſſe uidebatur. Huius conſilio ea turris quam diximus cuniculis actis proſtrata eſt aliqua ex parte. Simul per biduum admotæ machinæ ad aliam turrim, quæ diui Chriſtophori nomen retinet. Quæ dū Cæſariani uident, ac iam apertū ad irruptionē locum, diffidere ſibi cœperūt. Caſtrenſis qui à Rutio miſſus loco præerat, ad Regem de deditione acturus uenit cum alijs Cæſarianis. Conuenit uti ſaluis omnibus & rebus & impedimentis illi abirent. Ita locus receptus munitiſsimus: quē quidam ui expugnari primùm potuiſſe, alij niſi ſibi hoſtes diffiſi uolūtariam deditionem feciſſent, inexpugnabilem uolunt. Receptus autem eſt menſe Aprili milleſimo quin-

gentesimo

gẽtesimo trigesimo septimo. Rex castro Sarcusum præfecit & Pienneum attributis ei duobus peditũ millibus & aliquot equitibus Comes Saxerrius iunior in eius oppugnatiõe cæsus est. Inde ignobilibus aliquot locis receptis, Fanum Pauli ab hoste relictum Rex munire cœpit: id passim Sanctopaulinum uocatur. loco munito Ioannẽ Tonteuillanum, cui Villebono cognomen, cum Moyencurtio præfecit. his attribuit peditum duo millia, eorum qui militabant sub Martino Diuetotio, Renato Sanctiaubino, & Salleo. his ita constitutis cum Bethuni oppugnatio uicinarumque aliarum urbium difficillima uideretur, Rex in Galliá dissoluto exercitu rediјt. Interea Cæsariani instructo exercitu, (cui Comes Bureus, Darscotus, Aurengius filius Anaxonẽsis Comitis, Despinogus Rentius interfuere) cum triginta peditum, sex equitum millibus passim uastare Galliæ fines cœpere: & uidẽtes Fanum Pauli parum munitum eo mox adcurrerunt. toto triduo admotis machinis quassatæ sunt munitiones: impetus sæpe in urbem factus. Galli duces occurrère, modò hostem pellere, modò tanta multitudine fatigati, loco parum fidere. Tertio die eo impetu hostes in urbem irruere, ut post aliquot horas ui loco potiti sint. Moyencurtius cum diutius impetum eorum sustinuisset, unà cum fratre multisq; alijs cæsus est: Salleus ita uulneratus ut post paucos dies occubuerit: Villebonus captus est. Hostes Fano Pauli direpto Hisdinum ueniunt; ueriti tamen loci munitionẽ Montrolium contendunt. Canaplius è Crequiorum familia maior natu, eò mox missus est cũ aliquot equitibus, & sexcẽtis peditibus. urbs uasta maiorem numerum desiderabat. Illi instare, admouere machinas, excidium urbi minitari. Itaque deditione facta cõuentum, uti saluis omni-

recusarēt,expugnata est & direpta.Cæsus tamen in oppugnatione Dunchius,& Helius uulneratus, ambo rei militaris habiti non imperiti.Cæsariani sese in castrũ uicinum recepere sane quàm munitißimum. Admotæ machinæ nihil proficiebant:rari inueniebantur qui se castro inuadendo accingerēt,ob perpetuum strepitum hostilium machinarũ,à quibus multi paßim prosternebātur. Vnus tamen inuentus Brondasius Cauderoto uico Aquitanico in Vassatentium præfectura natus,qui constātißime murum subiens impetitus plusquàm mille leuibus sclopis salus redierit,& ui expugnari posse locum docuerit: ob quæ à Rege multis mox sit donatus muneribus.Circa prata uicina erat turris ingens castro imminens. iam multos dies frustra Rex consumpserat:aderantq; à Britāniæ Rege legati qui eum admonerēt,locum esse naturâ inexpugnabilē: ob quæ iā rumor percrebruerat totis castris soluturum Regem obsidionem.Redibat tum è captiuitate Cæsarianorum Carolus Consius,cui Burio cognomen:atque is à Petro Nauarro edoctus,in cuniculis agendis multum sollertiæ comparasse uidebatur. Huius consilio ea turris quam diximus cuniculis actis prostrata est aliqua ex parte.Simul per biduum admotæ machinæ ad aliam turrim, quæ diui Christophori nomen retinet. Quæ dũ Cæsariani uident, ac iam apertũ ad irruptionē locum, diffidere sibi cœperũt. Castrensis qui à Rutio missus loco præerat, ad Regem de deditione acturus uenit cum aliis Cæsarianis. Conuenit uti salus omnibus & rebus & impedimentis illi abirent. Ita locus receptus munitißimus: quē quidam ui expugnari primùm potuiße,alij nisi sibi hostes diffisi uolũtariam deditionem fecissent, inexpugnabilem uolunt.Receptus autem est mense Aprili millesimo quingentesimo

gentesimo

gẽteſimo trigeſimo ſeptimo. Rex caſtro Sarcuſum præfecit & Pienneum attributis ei duobus peditũ millibus & aliquot equitibus Comes Saxerrius iunior in eius oppugnatiõe cæſus eſt. Inde ignobilibus aliquot locis receptis, Fanum Pauli ab hoſte relictum Rex munire cœpit: id paſſim Sanctopaulinum uocatur. loco munito Ioannẽ Tonteuillanum, cui Villebono cognomen, cum Moyencurtio præfecit. his attribuit peditum duo millia, eorum qui militabant ſub Martino Diuetotio, Renato Sanctiaubino, & Salleo. his ita conſtitutis cum Bethuni oppugnatio uicinarumque aliarum urbium difficillima uideretur, Rex in Galliá diſſoluto exercitu rediit. Interea Cæſariani inſtructo exercitu, (cui Comes Bureus, Darſcotus, Aurengius filius Anaxonẽſis Comitis, Deſpinogus Rentius interfuere) cum triginta peditum, ſex equitum millibus paſſim uaſtare Galliæ fines cœpere: & uidẽtes Fanum Pauli parum munitum eo mox adcurrerunt. toto triduo admotis machinis quaſſatæ ſunt munitiones: impetus ſæpe in urbem factus. Galli duces occurrẽre, modò hoſtem pellere, modò tanta multitudine fatigati, loco parum fidere. Tertio die eo impetu hoſtes in urbem irruere, ut poſt aliquot horas ui loco potiti ſint. Moyencurtius cum diutius impetum eorum ſuſtinuiſſet, unà cum fratre multisq; aliis cæſus eſt: Salleus ita uulneratus ut poſt paucos dies occubuerit: Villebonus captus eſt. Hoſtes Fano Pauli direpto Hiſdinum ueniunt; ueriti tamen loci munitionẽ Montrolium contendunt. Canaplius è Crequiorum familia maior natu, eò mox miſſus eſt cũ aliquot equitibus, & ſexcẽtis peditibus. urbs uaſta maiorem numerum deſiderabat. Illi inſtare, admouere machinas, excidium urbi minitari. Itaque deditione facta cõuentum, uti ſaluis omni-

bus urbs dederetur. Leges fœderis hostes uiolãtes, & expilarunt Gallicos milites, & urbẽ diripuere: nec contenti, urbẽ igne paßim tectis immisso delere uoluere. Ita urbs fœdo incendio consumpta. Tentauere hostes Dompierreũ castrũ, cui Miherneus præerat expugnare: at frustra multis amißis rediere, uico prius expilato. Rex interea ad nouas scribendas copias Henricum filium & Annam Mõmorãtium Ambianum misit: ubi quotidie nouæ copiæ cõueniebant. At Cæsariani Morinorum urbem Tarannam adorti, ualde in expugnanda laborabant. Præerat Morinis Bernuliensis Crequius, è Canapliorũ familia. iã quassata parte mœnium irruptionem minabantur. At Crequius ubique occurrere, lapsa reficere, aperta aggeribus factis admotisq; uirgultorum fasciculis, & sulphureo puluere, ita hosti ostentare, nihil ut minus quàm de irruptione cogitaret. & machinæ bellicæ ita emittebantur ex urbe, ut strages hostium non leuis fieret. Et iam obseßi integrum mensem obsidionis incommoda pertulerũt, nihilominus fatigati. Tantum Bernuliensis Delphinum qui apud Ambianos erat, admonuit, sulphureũ puluerẽ omnem iam consumptum: daret operam uti in urbem intromitteretur, alioqui periculum esse ne hostes ui loco potiãtur. diu deliberatũ est quid agendum esset. De consilij sententia Claudius Ennebaldus, cum lectißimis equitũ turmis, peditibus trecentis, quibus Brandasius præerat, curã sibi sumpsit cum sacculis breuibus sulphureo puluere onustis, quos singuli & equites & pedites ferrent, in urbem introeundi. Nec mora, ut deliberatum est frustra hoste iter impediente, in urbem peruenit. Recreati eius aduẽtu oppidani, præsertim cum à Delphino maximas quotidie scribi copias ostenderet, quæ soluere hostes obsidionem cogerent.

rēt. Brandasius cum suis in urbe relictus est. Hostes ignari eiusce expeditionis, arbitrati id quod erat futurum, ut redirent in castra Gallica qui eò contenderant, diligentius uias sepsere: quod in tanta multitudine non difficile illis fuit. Itaque redeuntem Ennebaldum cum suis intercepere, captiuúmque abduxere, cum Honorato Sabaudiano, Pienneo, Hugeuilleo, Sansaco, & multis alijs. Interea cū Delphinus cum lectissimis copijs adesset, actum de cōcordia. Ea ad Bomium inita est, usque ad decimum mensem; non tamen ut commearent utrinque mercatores: tantùm ut utrique interea bello abstinerent. Ita è Morino illi abiere. Ennebaldus deinceps gratia apud Regem multū ualuit: designatusq; tribunus militum, liberatusq; è captiuitate. Hunc saluum redire potuisse alij aiunt, cum è Morino profectus esset, nisi adolescentes aliquot rei militaris ignari, ultro hostes excitassent, occasionemq; sequēdi dedissent. Circa ea tempora Humerius Albā in ditione Mōteferratensi hosti ademit, & Cherascum. à Busco oppido submotus est ita repētè, ut panico terrore oppressū multi crediderint. alij id in Conij oppugnatione accidisse aiūt. At Alfonsus Vastius, quem & uocant ab auunculo Daualum, interea in Pedemontanorum finibus, post Quiersium expugnatum, multáque alia loca ut suprà ostendimus, passim agros populari cœpit: unde annonæ inopia laborare Gallos erat necesse. Et quando Humerium qui è Thurino in Galliam peruenerat, redire cum expeditis copijs fama erat, itinera ita sepsit, aditu ut urbis prohiberetur. Id Boutierius intuitus, cum progredi arduū, & tueri urbem salutare uideret Galliæ; priuato consilio cum delecta militum manu Thurinum ingressus est: ciuiúmque animos ob annonæ inopiam territos, solatus est. Irritus

erat Dauali labor in oppugnando Thurino, & Pignerolo: itaque tentabat fame ad deditionem urgere. Rex à suis admonitus quo statu res essent, contracto ingenti exercitu, premisso prius Henrico Delphino & Anna Mommorantio, expeditioni si adcinxit. Hostes eius aduentum ueriti, Susam mox urbē reliquere, quam occupabat Cæsar Neapolitanus. Vastius inde Moncalerium peruenit, deliberās eo loco Regem expectare. Rex Taurinū (quod uulgò uocant Thurinum) profectus magnifice excipitur. Castrum quoque Vilanum quod ingenti præsidio Cæsariani munierant, ui expugnatum est, multis cæsis. & sunt qui putent, dum Burius agit cum præfecto de deditione, parte alia irruente Gallo receptum. Inde Rex Moncalerium pergit. eius aduentu non expectato, urbe hostis cessit, omni re instructa: ac urbes finitimas præsidijs munijt. Dum Quiersium se recepit Vastius, sequētibus Gallis ita dimicatum est, ut Rex pugnam expectarit. Sequenti die actum de inducijs. hæ à Rege in tres menses concessæ, instante hyeme, cum sciret & Quiersium et uicina alia loca egregie munita. Vastius pactis inducijs, ad Regem salutandum profectus, amicissime excipitur: eiq; omnē suā operam detulit, in perpetuæ pacis cōditionibus cum Cæsare ineundis: quæ iam aperte utrinq; tractabantur. Hyeme quæ secuta est, conuenere Regum oratores ad Leucatam: nec tamen pacis conditiones utrinque placuere. Tātum dilatæ sunt in æstatem proximam, cum Pontifex Niceam uenturus esset. Mense itaque Iunio anno millesimo quingentesimo trigesimo octauo, cum Cæsar non longe à Villafranca uenisset, Pontifex autem Paulus cum cœtu purpuratorum Niceam; Rex ad Pontificem uisendū profectus, benignissime excipitur. parata extructaq; temporaria

raria

raria domo, quæ in speciem castri nobilißimi esse posset, eò Rex cum Pontifice uenit, comitatus aulicorum turba, & Gulielmi Fustēbergi militaribus Germanicis turmis: iterū ad Pōtificē atq; iterū etiā profectus. Ad Cæsarē qui intra myoparones suos bellicos ripæ pximos desidebat, Eleonora Regina soror, cū turba aulicarū profecta, ponticulo fracto risum mouit Cæsarianis; qui aulicas aliquot repentè consternatas ipsi aquis circūfusi metu liberarunt. Hæc ut gesta esse narrant Gallici Annales, bona fide appendimus. Cæterùm exteri fere scriptores in rebus præsertim Subalpinis, eadē & preßius & diligentius & fidelius quoque multis retulisse uidentur: quæ nos quoq; operæpretiū facturi uidemur, si ut simpliciter prodita sunt, scripserimus. Ordiūtur illi à Cæsaris in Narbonēsem prouinciam irruptione, qui Andreæ Doriæ Maritimum omne imperium, Subalpinum Salutiano decreuerit, Salmonem peditatui præfecerit, Cæsarem classe uectum stipatū cœtu nobilißimo, & Tuscorum cohortibus appulisse Veizuinum, ubi conuenerant terrestres copiæ omnes duce Læua, & Vastio Daualo, & Fernādo Gonzaga. Processerat tamen longius cum leui equitatu Gonzaga circa castrū duobus miliaribus proximum Versui: ibi plusculos dies cū sedisset Cæsar, consilio de summa belli habito, mox Gonzaga imperat Ioanni Chinaciaro præposito alis leuium equitum, exploret quid moliantur Galli, longeq; procurrat. Is diligenter mandata curans, cū quinquaginta equitibus nactus est Monteianum & Boysium. Ducebant hi centum cataphractos equites, octingentos pedites, qui iā agros urebāt, ne prædæ essent Cæsari. Hæc ille Gonzagæ renunciat. Ille summo diluculo pergit Gallos insequi eductis secū duobus Germanorū millibus, mille Italis. omnes

sclopetarios fuisse aiunt cum infinito numero leuis equitatus.fixit castra in oppidulum uicinum quod tribus miliaribus distabat à Gallis,excitatusq; suis prima luce & instructus relicto peditatu educit sexcentos equites,& in Gallos contendit.Medio itinere erant qui suaderēt ne iter acceleraret:accerseret robur peditum. Alij dissuadebant interposita mora elapsuros Gallos dicentes.Visum est commodius futurum,si ad extremum locum prope Breignollum oppidulum situm inter duos monticulos sese collocarent haud longe ab hostibus,& reuocarent eo loco pedites.Sequenti die Chiaciarus & Paulus Luxascus uixdū illucescente aurora acrius præcucurrerūt cum leui equitatu.repēteq; superuenerunt excubiis Gallorum matutinis imparatis:tumultumq; miscentes,effecere ut apud Gallos tumultuose ad arma conclamaretur. Nec desunt qui prandentes interceptos putent: alij malunt stertentes adhuc. Multi oppido egreßi celeriter in aduersos hostes incurrunt:illi Gallicum impetum non tulere: celeriter ad suos se recipiūt.In Gallos longius progressus inuectus est mox Gonzaga cum omni equitatu,incitatus maxime oratione Chiaciari et Valerij Vrsini, cum multi expectandū peditem censerēt. Pugnatur utrinque acerrime: æqualiq; marte dimicatum est aliquot horis.multi ex hostibus cæsi,in quibus fuere Stephanus Dapnius Parmensis, & Polecanus Bononiensis.Procedente pugna, cum ferre ultrà nostri tantam uim hostium non possent,qui imparati cum paratißimis congreßi erant,cedebant Galli, instabāt Hispani cum leui equitatu. ita undiq; cæsis Gallus multi sese proripuere.Monteianus & Boysius capti. Sequenti die Læua se coniungit cum Gonzaga: deinde cum robore copiarū Cæsar: à quo comiter capti excepti sunt.Inde peruenit

uenit Cæsar ad Fanum Magdalenæ:tandemq; ad Aquas Sextias peruenit castris in planicie fixus:ibique duos mẽses desedit,captans aliũde occasiones commodiores quibus Gallia potiretur,quam iam spe hauserat.Iunio peruenerat ad Aquas Sextias.Mense Augusto cupido eũ incessit Massiliæ uidendæ:ubi erumpentibus Gallis uariæ uelitationes factæ:cum uideret frustra à se urbẽ tentari,uastatis omnibus agris usque ad fossas Marianas & Arelatẽses,clàm se(ut suprà proditum est) cum prius ad Aquas Sextias rediisset,subduxit,cũ undiq; rumor percrebruisset aduẽtare Regem cum florentibus copiis. Eodem tempore quo Cæsar erat in Gallia,parte alia Taurini oppugnari cœpti à Medehino regulo Muso,quem & Musonium uocãt. Is cum duodecim hominum millibus urbe se potiturum sperabat.Ei aderant Scalongus,Cæsar Neapolitanus, Petrus Comes Beliosus. Præerat Taurino Regis nomine Claudius Ennebaldus,cui aderat Carolus Consius Burius Aquitanus,Marcus antonius Cusanus,Ludouicus Biragus,Lælius Marinus,& plures alii è nobilitate Gallica & Italica. Vrbs obsidebatur,utrinq; erũpentibus Gallis magnis animis certabatur. Interea Thomas Picus Mirãdulanus cum duobus Germanorum millibus & quingentis Italis uastatis agris Mirandulanorum,copias suas Musonio iungit.Galli nihil eius aduentu cõmoti,crebris eruptionibus castra hostiũ infestabãt. Cusanus decoris auidus impetrat ab Ennebaldo ut sibi liceat cum suis Læliiq; turmis urbe egredi:futurum ut Senilanũ locũ munitissimum imparato hosti extorqueat. Probatur consilium.egressus urbe cum mille quingentis militibus dum Senilanum tentat,paratiora omnia quàm putarat nactus est: fortiter impetũ illi sustinuere. Is se lapsum spe ui

dens,populatus agros in ecclesiam uicinā ubi Cæsariani telorum armorumq; ingentem multitudinē congesserant, ignē immittit:qui secundo uix die extinctus est. Non latuit Musoniū *Cusani audacia,suspicioneq; assecutus infectis rebus inde moturum,* Scalēgo *imperat eductis duobus peditū millibus(quorū maior pars è sclopetarijs cōstabat)locū deligeret mediū inter* Taurinū *&* Seuilanā, *unde in insidijs suos locās, in regredientē* Cusanū *impetū faceret,ac interclusos* Gallos Italósq; *exciperet*. Redeunt Cusaniani,*sed maiore ordine quā* Scalēgus *putarat. nec tamē uanus omnino hostiū conatus.Vbi pximi fuere hostibus,*Scalengus *emissis sclopis cædē edere incipit.*Res eo *erat durior,q illi rursus in nemora se proripiebāt.* At ubi *pedi pes utrinq; collatus, ancipiti certamine acriter dimicatū est.Sed* scalengus *procedēte pugna inferior,antequā maior clades acciperetur, refugiebat ad castra:dū instat acrius* Cusanus,*cofossus uulneribus corruit.*Birago *tamē urgente passim hostes aut cæsi aut dißipati in sua castra perfugêre.cæsi ex hostibus ducenti,ex* Gallis Italisq; *centum & quatuor.*Biragus *&* Lælius Cusani *corpus pompa* Taurinum *retulerunt.* Ennebaldus *illius morte commotus est,cum & summa prudentia esset, & intrepidus ad obeūda pericula.*Interea Musonius *certior factus obsessis iam ad inopiam uenietibus subsidio mox affuturum* Guydonē Rāgonium *cum lectißimis copiis,soluta obsidione peruenit* Carignanum : *inde* Hastēsem *agrum profectus.*Quo *hæc agebātur tempore, parte alia* Guydo Rāgonius *Cæsari infestior,quòd neque* Prospero,*neque* Fernando Daualo,*aut* Carolo Lanoio *mortuo præfecturam ullā accepisset,qua dignißimus habebatur ob multa fortiter gesta,operamq;* Cæsari *superioribus bellis datā.è* Ve

netis

netis profectus Mirandulam contendit literis regiis inuitatus ad Italicarum copiarum ingentem numerum conscribendum. Ioannes Teus cum sexcentis Gallicis equitibus eò quoque uenerat, atque unà cum Galeoto Pico Mirandulano facilè Thomam Picum Mirandulanũ & Tamisum, qui Cæsaris nomine deliberabant de Mirandula intercipienda, expulere. Illi (ut ostẽdimus) uastatis agris ad Musonium peruenere. Excitati multi ex Italica nobilitate Gallico nomine, certatim nomina dabant militaturi sub Rãgone ueterano duce. Superuenere codicilli regij cum legato regio, qui summam imperij detulerat Rãgoni. Hunc sequebantur Galeotus Picus, Teus, Sãctocelsus, Ioannes Thurinus, Sansepulchrus, Ranelus Concordiensis, Caninus Gonzaga, Annibal Comes Nunolarus, Cæsar Fulgosus, Petrus Strosius, Comes Berlingerius Caldora, Reamus, ad decem peditum millia contraxere exercitum, equitum duo millia, at non Gallico numero instructorum. Lustrato recensóq; exercitu, qui armis uarie affabreq; contextus splendebat, peruenere Carpũ. inde Rezum. inde emensi agrũ Parmensem & Placentinũ, Stradellam, mox Vogheram, & Tortonam, tandem & Genuam peruenere, hortante maxime Fulgoso. Missus caduceator qui ciuibus denunciaret, redirent ad officium, ueterem Regem mitissimum, atque Gallicum dominatum reciperent. Responsum est non defuturos qui Cæsaris nomine urbẽ tueantur. Rangonius sequenti die Canino Gonzagæ, Belingerio, Ioanni Thurino imperat, parata omnia ad obsidendam urbẽ habeant. parantur omnia: hinc Galli, hinc Itali urgent. admouentur uarijs locis scalæ. Cæsariani sclopis, telis, hastis multos iam conscendentes deturbant. Binis horis anceps fuit certamẽ. Baptista Farina qui

urbi tum præerat, adesse suis, instare quà premi eos uidet, cũ prætoria cohorte adcurrere, dũ incautius se exponit, necatus corruit. Hector Neapolitanus eo cæso dũ fortiter suos excitat, ipse quoq; occubuit. Cũ parte alia nunciatũ esset Augustinũ Spinulã cũ septẽ hominũ millibus subsidio Genuẽsibus uenire, remissa est oppugnatio: Cæsarianis animi aucti. Ex Gallis eo die centum partim cæsi, partim uulnerati sunt. ex Cæsarianis quindecim cæsi, triginta uulnerati. Cæsar qui Rangonem non dubitaret Genuã oppugnaturum, prudenter eò præmiserat Spinulam cum ualidis copijs. eius aduentu, & quòd nihil mouebantur Genuenses, cum ille motum aliquem ex tam uaria ciuitate sperasset, obsidionem quibusdam dissentientibus soluit: abactaq; ex agris ingẽti præda, incensisq; castris aliquot, mouere copias in agrum Astensem. cúmque Astam uacuã uideret milite, inde panis cibarij ingentem numerum lucanicorúmque abduxere, parte suis diuisa, parte diuẽdita. Rangonius deinde Carignanum admouet copias. cingit locum obsidione, munitum illum quidem: at non talibus munitionibus quæ hodie excitatæ sunt. Cæsariani cũ se tantis copijs impares uiderent, extremáq; omnia semel oppugnato Carignano passuros, deditionẽ fecere. Ibi cũ ingẽtem similæ copiã nacti essent, partem curarant Taurinis aduehendam, qui iam penuria tritici fatigabãtur. è Carignano deinde Carmaignolam contendit, quam Salaßiorum reguli nomine tuebantur Cæsariani. sed & ea intra paucos dies recepta est, præsidioq; Gallico firmata. Hæc circa finem Septẽbris gesta sunt anno M.D.XXXVI. Venit ille deinde Pinarolum accersito Canino, Annibale Nunolaro, Acciolo Romano, Antonio Maria Aueroldo: in hyberna eos cum suorum alis ad Cherum mittit. alij

id ad

id ad Quiersium pertrahunt,locum diuerso nomine scriptoribus nominantibus. Hi *antea ea fuere arrogantia,ut neque Gallos neque Cæsarianos exciperent:tum libenter iugum ferre uisi.* Mittit deinde *Cæsarē* Fulgosum *cū millepeditibus & ducentis equitibus ad oppugnādam arcem munitam* Raconam. *ibi præsidio relictus fuerat cum sex* Italorum *signis* Hannibal Brācaccius Neapolitanus, & Alexāder Cribellus Mediolanensis. *Prima luce* Fulgosus *submissis suis acriter instabat, adcurrētibus undiq;* Gallis Italisq; *si quà irrumpere possint,assidue alijs super alios irrumpentibus.* Annibal & Cribellus & *ipsi cum suis forti animo pro munitionibus pugnabant. At dū undique premuntur,antequam omnes oppimerentur,multi erumpētes fugēre,multi cæsi,multi capti unà cum* Annibale & Cribello:*ingens præda parta* Eodem *terrore qui* Seuilano *præerant perculsi deditionem fecere. Castri custodia donec* Ennebaldus *prorex consultus esset,* Lælio *et* Berlingerio *commissa:eo consulto,* Petro Corso & Ioāni Thurino. Iam Ennebaldus *in Galliā redierat.* Thurini *custodia commissa est* Carolo Burio,*à quo mense* Nouembri *sequenti* Casale *oppugnatum est,ut antea scripsimus,eiq; postea extortum.* Tantum *addūt exteri scriptores* Ioannem Gulielmum Bandram *authorē fuisse* Burio *urbis intercipiendæ,cum iam præmissi in urbem essent à* Mātuano,*cui eum principatum* Cæsar *addixerat, qui ea curarēt quæ ad eum magnifice excipiendum pertinerent.* Addūt *superuentu hostium cæsum* Christophorū Aquitanici *peditatus ductorem strenuum.* Iam *instabant hyberni dies. mense* Ianuario *anni* M.D.XXXVII. *hyēs erat summa, tēpestas perfrigida,imber frequentissimus.* Reliqui *omnes tectis se continebant,quibus frigorum uim pellerent, aut*

lenirent curas, & animos oblitos laborum. At non Rangonius, Teus, Boutierius Gallicarum copiarum ductores remittebant animos à curis bellicis. Idem accidebat Alfonso, Vastio, Daualo, Francisco Salutiano, Pyrro Colūnæ, qui Cæsarianis præerant. Sedebat Vastius ad Pinerinum. submittebat undique exploratores. mittit Rāgonius ad Rupem Caraiam Tortesanum Antoniū cum duobus peditum millibus, & tredecim signis, qui locum hosti extorqueāt. Nec latuit id Vastium. submittit suis auxilio cū ualidis copijs Franciscum Salutianum: atque is celeritate usus eodem tempore obsessis adfuit, quo aderat Tortesanus. diu se utrinque sclopis emissis fatigauere, ubi multi et cæsi, & uulnerati. Oppidani loco egressi acerbo ululatu imperium identidem acclamantes (quæ uox Cæsaris imperij cupidos eos ostēdebat) unà cum Salutianis in Tortesanum irruêre, ut cedere ille coactus fuerit; ita tamē, nihil ut fugæ simile uideretur. Id Salutianus intuitus, urget cedentes acrius: tum demū uera fuga facta, multi necati, multi dißipati. ipse Tortesanus cum paucis elapsus, ægre ad suos peruenit. multi capti, inter quos Colla Squartus nobilis centurio, Zacharias Ariminensis cæsus, quem alij Zagechessam uocant. Salutianus ad Vastium rediјt cum opimis spolijs: summóq; omnium plausu exceptus est. Accesit Gallis altera clades mense Februario. Cupiebat Rangonius à Cæsarianis Bargostum castrum munitum pulsis illis uindicare. Hannibal Brancaccius, quem suprà captum ostēdimus, elapsus è custodia peruenerat ad Vastium. isq; cum trecentis peditibus Corsis, Sardis, Neapolitanis huic castro præpositus fuerat. Missi sunt ad eā oppugnationem Cæsar Fulgosus, Galeotus Malatesta, Petrus Strosius, Hannibal Nunolarus, Ioannes Thurinus,

digni

digni omnes qui imperijs summis praeessent. Castra Bar*geso collata*. Impediti Galli Italiq; *munitionibus, multi pulsi conuulneratique sunt.*Brancaccius *suos hortabatur memores pristinæ uirtutis pugnarent. ita factum ut multis desideratis satius uideretur supersedere oppugnatione.Cæsus est ex ijs qui* Regi *militabant*, Thomas Roncus *uicarius alæ attributæ* Nunolaro. Tortesanus *angebatur atque ardebat dolore uindicandæ cladis acceptæ ad* Caraium.Re *cum* Boutierio *cõmunicata obseruabat momenta omnia temporum, si quo tãdem pacto ulcisceretur iniurias suas*. Tandẽ *cũ obseruasset præter centũ* Hispanos *pedites nullum inesse præsidium*, Aquitanis *quos ei* Boutierius *cum* Zacharia Castetiaco *attribuerat*, Italisq; *eductis, summo diluculo summa ui infert suos in eum locum: ab hisq; & oppidanis celeriter concursum est, certatúmque ab* Hispanis *ita acriter, ut à uiris fortibus in extrema spe salutis certari debuit.* Tandem *refractis portis, atq; intromißis* Aquitanis *atque* Italis, *ingens cædes facta:*Hispani *omnes concisi, oppidani necati, ager eorũ flãma omnique contumeliarum genere uexatus, identidem acclamante* Tortesano Italicæ *cladis superioris se ultorẽ: irent nunc oppidani, & imperij infulas proferrẽt: insultans miseris, qui superiori bello superiores, pulso eo imperij nomen acclamarant*. Salutianus *interea ardebat cupiditate suorum oppidorum recipiendorum*. Iam Monteianus, *qui persoluto* Cæsarianis *precio parũ firma ualetudine redierat in* Taurinos, *urbi præerat.*Hic Cargmegnolæ *præfecerat cum cohortibus aliquot* Italicis Stephanum Balium.*Accidit ad* Thurinum, *ut quem uis hostilis sæpe erumpentẽ nunquam potuerat intercipere, quique quam expectationem sui concitarat ob robur singulare,*

centio Strosio, Baptista Lego, Galeoto Malatesta ad Bargelum castrum, quod & Bargel uocant. Sedebat idē Hānibal Brancaccius ad uim depellendam prōptus, ad Gallos Italósque pellendos expeditus. sed is fuit impetus Gallici Italiciq; militis, qui se indignabatur pulsum superioribus mensibus, ut quāquam hostibus fortiter dimicantibus, multis tamen cæsis locum expugnarent. ipse Hannibal Brancaccius fortißime dimicans captus est. ingens præda parta. Lælius sclopo sinistra ictus post paucos dies occubuit. Giraldus quoque Camerinus, qui Regi militabat, circa caput altero sclopo impetitus, necatus est. Rangonius parum abfuit quin iuberet Brancaccio gulā frangi, quasi eius cæde parētandum uideretur manibus Stephani Balij & Lælij: sed Boutierij aliorumq; precibus reuocatus, incolumē seruauit. Bargelū Gallico præsidio munitum est. inde in Bonesum mouere Galli Italiq;: memorésque commilitonum sæpe interceptorum in multos acrius sæuiere. Confecto bello, pacatisq; his locis Regi, Rāgonius in aulam ad Regem salutādum peruēnit: à quo cultus est ut eo splendore, dignitate, fortitudine ueteranum ducem decebat: diutiusq; de rebus Italicis collocuti cum essent, rumor percrebruit quātum cōniti animo posset, quantum labore cōtendere, tantum facturum Rangonium ut Cæsariani Italia pellerentur. Ille ex Gallia in Venetiam regressus cum esset, factum est ut immaturo eius interitu ea consilia perturbarentur. Eodē anno mense Iunio cū multis equitū peditumq; millibus missus est prorex regio nomine Humerius, quem & Dumerium uocant, cui se coniunxere Ioānes Paulus, Cæsar Fulgosus, reliquiq; proceres Italici & Gallici, ad Puerinum. ex eo loco infestus copijs in Vastium progreditur, pugnandi copiam facturum

arbitratus. Ille imparem se sentiens, retro in Italiam peruenit. quo factum est, ut nemine obuio ingenti Galli præda potiti, arma undiq; circũtulerint. Missi sunt Centallus & Comes Bellingerius ad Buschum oppugnandum, ubi præsidium inerat sexaginta ueteranorum Hispanorũ cũ triginta ueteranis Italis. Et quanquam acriter Galli instarent, obsessorum tamen robore & constantia cedere coacti sunt. cæso etiam Marco Ascocolo ueterano, peruenit deinde Humerius in Fanum Damiani, & ex eo in Albam urbẽ, quæ reguli erat Monferratẽsis. Qui absumpta annona cum diffiderent munitionibus, deditionẽ fecere. Mẽse Augusto mittit Humerius Cæsarem Fulgosum & Boutierium ad Cheraschum oppugnandum: Septuaginta Itali, Hispaniq; totidem in præsidio erant. Cumque à Gallis summo ardore oppugnaretur, qui in præsidio erant, contrà sclopis, telis, sagittis subeuntes impigre arcebant. Scloporum tamen multitudine qui à Gallis emittebantur, factum est ut qui se conspiciẽdum præberet, uulnere mox accepto excederet. ita exteriorẽ Cheraschi murum Galli subeuntes, loco potiuntur, multis cæsis. Rursus Humerius mittit qui Buschum oppugnarent: sed obsessi magno fortiq; animo temere subeũtes depulere, multis etiam cæsis, in quibus fuere Hannibal Nunoralus, & Gulielmus Finalis. Apparebat Hulmerium non tã quid expediret cogitare, quàm frendentem indignabundumq; ad ultionem accingi, cum mox allatũ est adesse Daualũ Vastium cum lectissimis copijs ad decẽ hominũ millia, præter recentes Germanorum copias, quorum non minor erat numerus. ita mox dispositis præsidijs uelut rumore panico consternati Galli se in loca munita recepere. Aderant cum Vastio Antonius Rangonius castrorũ magister, Cæsar

sar Neapolitanus, Brunorus Brixianus, & alter Vincẽtinus. Exitu Augusti ad Quiersiũ castra ab hoste fixa, Itali Cher uocãt patria lingua, nisi fortè temere quos sequimur authores ex duobus locis unum efficiant. Erant in præsidio Acciolus cum aliquot Italis, & Raymundus Bigorrus Aquitanus: stratiq; cũ diutius essent muri, ui tandem hostes perrupere: multisq; cæsis Acciolum & Raymundum captiuos abduxere. Vrbs ea sita erat loco opportuno, facileq; muniri poterat. Sed Rex adduci non potuit ut impensam in rem utilem faceret. hostes itaque muniere deinceps ut Gallis desperandum sit eam se recepturum. Vastius cum abundaret copijs, ita milites partitus est, ut partem ad Moncalerium mitteret, partem ad Pinarolum: ipse cum robore staret ad Cherascum oppugnãdum. Qui ad Moncalerium missi erant admotis machinis quatiunt muros, irruptioneq; facta oppido potiuntur, nõ magna tamen strage facta. idq; accidit circa initium Septẽbris mensis. Vastius ad Cherascũ exercitu circũdato, summa ui irrumpere nititur, maxime sperans primo se acriq; suorum impetu casum uictoriæ inuenturũ. Cherasco præerãt Liuius Vrsinus Bartholomæi Daluiani filius, & Cæsar Fulgosus. Cũ strata esset pars muri, signo dato undiq; cõcurritur, ingẽs clamor exoritur. alij succedere, alij sclopis Gallos impetere, pars eminus omni telorum genere pugnare. Cõtra ea Liuius & Fulgosus, & Galli qui in præsidio erant, subeuntes temere depellere, aquã feruẽtem, picẽ uoluere: nec minor erat alacritas obsessorum, q̃ impetus obsidentiũ. Eo die re infecta Vastius multis cæsis in castra reuertitur. Sequẽti die strato quoq; muro Cæsariani parãt irrũpere. Galli obuiã ire. undiq; clamor, uulnera, neces. Liuius dum incautius se hosti exhibet, circa pectus

sclopo ictus corruit. At pro diruto muro undique Fulgosus nouum refecerat: quo factum est ut uanæ hostium uires, uanus Dauali Vastij esset conatus. Sequēti die quingentos passus retrocedit Vastius: stat tamen sententia, donec loco potitus sit, nunquam cessurum. Fulgosus si annona illata in tempore fuisset, facilè impetus hostiles tulisset. Id resciierat Vastius: itaque urgebat hominem. missus est Ludouicus Gõzaga Rodulphi filius in oppidum. cum honestæ conditiones proponerentur, uisum est è re Gallica futurum, si loco cedant. Pactiones hæ initæ, abirēt obsessi saluis omnibus impedimentis, equis, armis. Ipse Fulgosus cum suis Pinarolum ire permitteretur. Si Rex eò perueniret intra decimumquintum diem, machinæ bellicæ omnes redderentur: sin minus, Cæsari cederent. His pactis ille cum suis Pinarolum uenit, quo amisso maius damnum passuri Galli uidebantur. Misit deinde Vastius qui Albā oppugnarent. Præpositi erant urbi Iulius Vrsinus, Vincētius Strozius, Carolus Artigadius Aquitanus cū quingentis peditibus: unicuique tantundem fuisse alij uolunt peditum. Hi uel uim hostium metuētes, uel se impares tātis copijs agnoscētes, saluis rebus omnibus & ciuium fortunis deditionem fecere. Vastius celeriter copias Thurino & Pinarolo admouet. Nec loca ea munita satis commeatu fuere instructa. Tandem Henricus Delphinus cū lectißimis copijs subsidio obseßis aduēnit, qui ad eam inopiam uenerant, ut equorum carnibus non abstinerent. Huius uirtute pulsi hostes Alba, Quierso & Asta munita oppidis se cōtinuere, auidißimo Henrico pugnæ ciēdæ. Tandem pactæ sunt induciæ in decimum annum. interea bello capta uterque tueretur: nisi quod Sanctopaulinum Cæsar cum quibusdam alijs reddere debebat. Cum ea ita

pacti

pacti essent Reges, neque tam proximi unquam collocuti essent, mirari homines, male ominari de pace: ea in deterius rapere. At Cæsar cum in Hispaniam rediret, uel fiduciam ostentans liberali Rege non indignã: uel (ut alij uolunt) metu aduersæ tempestatis motus, ultro ad Regẽ, qui sedebat ad Aquas mortuas quas & fossas Marianas dicunt, misit, uenire se ad colloquium, paratum dare fidẽ & accipere. non nisi datis dextris, è re utriusq; sibi uisum ne abiret. exceptus est itaque à Rege humanissime, sic ut cũ paucis aulicis obuiam ei ueniens, in eius se Rex myoparonem coniecerit, abeuntem eodem pacto prosecutus sit.

Anno sequẽti defuncto Antonio Burgo summo iurispræcto, designatus in eius locum iurispræfectus Gulielmus Poietus; in gratiam ut fama fuit Annæ Pisselenæ, quæ apud Regem multum gratia ualebat. Hic mox regio nomine constitutiones plurimas edidit ad componendas lites non inutiles, si nihil præterea molitus esset. Cæterùm dum fisco augendo quo iure qua iniuria attentus, omniũ hominum ordines nouis edictis, auitis ueteribus q; prærogatiuis spoliat: dum salinarium uectigal insulis Santonũ, Oloronensibus, Aquitaniæq; imponere uult: dũ regio nomine senatus omnes Gallicos traducere, in ordinẽq; cogere uult, flagrare inuidia apud omnes cœpit. Exciderat iã è Regis amicitia Philippus Cabotius tribunus maritimorum, Anna Mommorantio magistro equitum omnia administrante. Sed Regij liberi et Anna Pisselena hominem fouebant. Tãdem delecti iudices è senatibus Gallicis dati sunt Cabotio, qui post uarias relatas quæstiones in eũ more maiorum statuerent. Volebat ille è iudicũ numero reijcere Gulielmum Poietum iurispræfectum: idq; poterat ob simultates ueteres. At is peruerso exemplo, dũ hunc ruen-

tem uidet, & iam exclusum amicitia Regis: alterum uerò Mommorantium iisdem se causis sperat posse in eundem scopulum impingere, frõte simulans sese maxime afflictis rebus Cabotij fauere, idq́; recipit Pisselenæ, id molitus est ut suffragia in reum periculosa ferrentur: ægre ut tandem factum sit ne capite mulctatus uitæ periculum subiret. Cæterùm grauissime mulctatus est, uix ut opes omnes satis essent mulctæ fisco inferendæ. Interea nepos Cabotij sororem Pisselenæ uxorem duxit, aut certe de ducenda pactus est. Acciditq́; ut erat Rex clemẽtia diuina, uti remissis mulctis exauthoratione que omni, & restitutis bonis, quæ ita fisco addicta fuerãt, nunquam ut inde auelli possent, rediret is in Regis gratiam; nec minus quàm antea gratia apud Regem ualeret: & aliquot post menses coactis rursus patribus decerni iusserit, nõ se mulctatum aut dãnatum ob ullum aut perfidiæ in Regẽ, aut maiestatis crimen. Eo igitur in aulam reuerso Poieti res labare cœperunt. Nam Mommorantius, qui eum in discrimen uenisse uitæ uideret, cautius & prudentius aulicis sese rebus inuoluerat. scio à Poieti assentatoribus temere uulgatũ, quasi is à Rege condonationem omnium rerũ impetrasset, plura etiam adiiciens quibus sibi conscius non esset; ne quando negotium sibi eo nomine inuidi facesserent. Quos in eandem rem codicillos Poietum dum sigillo regio muniuntur inspectãtibus omnibus palàm legi iussisse, in odiũ Mommorantij. Sed hæc paulò pòst conficta apparuit, cum ille Poieto undique querente abstinentiam suam probasset. Agebatur annus millesimus quingentesimus trigesimus nonus, cum Gandauenses questi tributorum grauitatem, uinóque uendendo indictam collationem, ad seditionem omnia uertunt, parati etiam sese Regi iungere. At is cau-

satus

fatus pactas nuper cum Cæsare inducias eorum fœdere abstinuit. Cæsar qui certior fiebat quotidie seditiosorum conatus augeri, periculumq; esse ne quid illi molirētur in posterum, constituit eò ex Hispania proficisci. breuior & facilior uia per Galliam patebat. Erat Regis nomine legatus apud Cæsarem Antonius Castrinouanus Tarbellorum Pontifex: *per hunc Mommorantium certiorem facit ecquid placeret Regi, si per Galliam Gandauum peteret. Simul agit cū Castrinouano, uti à Rege oretur ne alia uia quàm per Galliam eò contendat. Mommorantius sperans congressum Regum toti Galliæ non inutilem, id persuadet Regi.* Ita *scriptis literis & à Rege & liberis Regijs, proceribusq; Gallicis, oratur Cæsar uti in Galliā ueniat. Rex tū ad Lochias æger sedebat, pessimo ulcere quod circa pudibunda incurrerat uexatus. ulcere tandē aperto chirurgorum industria conualescere incipiebat. Cæsari ad Baionam occurrere Henricus & Carolus Regij liberi: parati obsides manere, si quid ille dubitaret, aut alios ex nobilitate Gallica quæ frequens obuiam ierat, dare. Occurrit & Mommorantius. Cæsar obsidibus recusatis unà cum eis Burdigalam uenit, magnifice ubiq; exceptus. Dum illi occurrunt Cæsari, multum ubique fuit querelarum: nam passim priuatorum equos sumētes aulici inuitis dominis, stomachum multis mouerunt. atq; ut in aula nihil non petulantiæ adest, multi abeuntes equos abduxerūt nihil de pretio pacti. Cum Cæsaris uxor nuper fato functa esset, existimabant multi affinitatem inter Reges nouam futuram. At illum alij antequam Galliā ingrederetur diserte cauisse aiunt, ne quid sibi dum esset in Gallia, aut de matrimonio nouo, aut de nouo ullo fœdere proponeretur. Rex cū ad Lochias Cæsari occurrif-*

ſet, ubique gratulationes, ſupplicationes, pompæ. Accidit Ambaſiæ ut artifex quidam Cæſaris cubiculum, igne per aliquot loca immiſſo, odoribus uarijs implere uellet, gratiusq; reddere. at fumus immiſſus in cubiculũ errore artificis, ni ei reliqui occurriſſẽt nocere potuiſſet Cæſari: qui eo ſane nomine perturbatus eſt. Rex tota de re admonitus ſeſe Cæſari purgans, miſerum artificem rapi ad ſupplicium iubet. Cæſar artificis errore cognito ueniã ei multis precibus petijt; ut de reo liberando uarie illi cõtenderent: niſi Rex Cæſaris motus precibus, qui ſe non ueniſſe aiebat ad ſupplicia repræſentãda, ſupplicium ei remiſiſſet. Lutetiæ quoq; exceptus magnifice, nihil ut pompæ in eo excipiendo omiſſum ſit. Fama eſt aulicis aliquot puellis delectatum Cæſarem eis illuſiſſe. Alter caſus Lutetiæ excepit Cæſarem. nam Poietus ſtipatus aulico conſilio, cũ ad eum iſſet ſalutandum, & ob ueſtis longitudinem feciſſet uti tabula lignea quæ parata erat ob ignem excipiendum, caſu in Cæſaris caput impingeret, nõ leuiter omnes territi ſunt, attonito ob ictus grauitatẽ Cæſare; qui tamen mox diſſimulans continuato prandio, ſeſe poſtea ſecedens in cubiculum medico inſpiciendum dedit, & ſi parum eſſet læſus. Abeuntem Regij liberi ad Valentianum proſecuti ſunt, quos & ille magnifice eo loco excepit. De Gandauis quæſtione habita, multis proſcriptis ſupplicium ſumpſit; Caſtro etiam eorum ſumptibus ædificato. Tentatæ ſunt interea pacis conditiones per legatos. Cæſar ex Zelandia & Hollandia regno conſtituto, Mediolanum ſimulabat ſe Carolo Aureliorum Duci Regis filio redditurum, uſufructu tamen retento, ſi filiam ſuam uxorem acciperet: eaq; omnia liberis ſi qui ex eo matrimonio ſupereſſent addici uolebat: ſi liberi nõ ſu-

pereſſent,

peressent, ad suos redire. Ita Rex frustratus est spe Mediolani recipiendi, dum hæ cōditiones per Pelosium à Cæsare missum non placerent. Iamq; eu male consultum uolebat, qui sibi authores fuissent eius in Galliam recipiendi. qua causa abfuisse aula diutius Mommorantium suspicati sunt. Media in pace potentiores aulici alij alijs insidiari cœpere. & iam Cabotius Poietum iurisprǽfectum per Pontieuriam Regi suspectum reddiderat: ut ille sibi metuens, cum nihil minus homines expectarent, sacris initiatus sit. In Germaniam Cæsar ueniens, Sabaudiæ Duci legatis Regis accusandi ob res sibi ablatas, potestatē dedit. At regij legati respōdentes benignißime auditi sunt. Paulo antea quam Mōmorantius aula excluderetur, celebratæ sunt nuptiæ ad Castrilerādium Pictonum urbem inter Gulielmum Cliuensium Ducem, & Ioannam Henrici Regis Nauarrorum & Marguaretæ Valesiæ Reginæ Nauarræ regiæq; sororis filiā, non satis ex animi sententia & patris & matris; qui alias iampridem conditiones filiæ quærebant. Delira fuit fabula, ex agitata tamen, inscio Rege ab his actū cum Cæsare de ea paciscenda Philippo Cæsaris filio, interceptū tabellarium à Carolo Grādimontano pontifice Burdigalensium, opera ea in re utēte Tardi, qui arci Mauleacensi præerat: mißósque fasciculos epistolarum ad Regem, unde illi in eū male semper animati sint, etsi amicitiam congressu & uultu simulātes. Cum enim esset Grandimontanus regio nomine uicarius reguli Nauarrorum, cui Aquitanica prouincia data erat regenda, intra paucos post menses dederunt operam, uti in eius locum Carolus Cōsius Burius substitueretur. Abhorret hoc à fide Regis Nauarræ in Regem, pietate sororis in fratrem, beneuolentia eorum in Grandimontanum.

Pergũt tamen illi narrare, quaſi cauſati ob ſacerdotiũ minus ei licere quæ ad bellũ pertinebant curare. tametſi ille aptißimus omniũ ad eam eſſet prouinciã, uel ob familiæ ſplendorem, ingenijq; huiuſcemodi in rebus acumen: uel ob multas cum Hiſpanis, qui male in Cæſarem animati erant affinitates; quibus efficiebatur omnium ut mox certior fieret, ſi quid Cæſariani molirentur. At rectè ſapien-
" *tißimi homines prodidere, deum magna exempla in ca-*
" *put inueniẽtium regerere: ut iuſtißima patiẽdi uice quod*
" *quiſque excogitarit alieno malo, ſæpe excipiat ſuo. Nam Marguareta Valeſia Regina Nauarræ, etſi ingenij omnibus dotibus quæ Regina digna erant, abundaret, pudicitiaq; laude imprimis excelleret, nihil illi maius, nihil antiquius diuino amore eſſet, ea haberetur probitate, diſcordiarum ut & controuerſiarum, inimicitiarumq; ea iudice omnes uterentur: diuinarumq; literarum pio ſtudio flagraret: caſta mens, pius animus, pudor, religio ſemper cũ illa eſſet: nihil ſibi ipſa cõcederet, quod quidem cũ omnes leges tum certe homines non conceßiſſent: nihil proprium putaret Reginæ præter uirtutem & humanitatem: aliis duceret ſe natã plus quàm ſibi: cultu literarũ clara præſtantiaq; ingenia ſecum haberet: male tamen eo nomine audiebat, uano quorumdam rumore, quod locupletes filias patrum locupletum hæredes, inuitus interdum parẽtibus, regio diplomate impetrato, quibus uellet, aut his qui è ſua eſſent familia, aut alienis nubere iuberet. Id illi eo tempore à diis repoſitum eſſe parum æqui rerũ æſtimatores aiebant. Fama eſt inuitam filiam his nuptijs conſenſiſſe: imperraſſeq; matrem ob teneram ætatem & ualetudinem filiæ, uti Cliuenſis horis aliquot tantum recumbẽti ſimilis lectulo aßideret, nec tamen attentaret illius pudicitiam.*

citiã. Quæ cauſa fuit ut ruptis poſtea cum eo fœderibus, matrimonÿ fœdera, ſi quæ fuerint, rupta irritaq; fuerint: conteſtationibus etiam prolatis quibus metus clare detegeretur. Dum hæc in Gallia geruntur, ne reliquæ quidem orbis partes in tranquillo fuère. Nam Solimanus Turca ægre ferens Caſtellumnouum (quæ eſt Dalmatiæ ciuitas) ſibi non ita pridem à Carolo Romanorum imperatore ui ereptum eſſe: ſecumq; reputans quanto ſuo cum periculo eiuſmodi hoſtem in ſuos fines irrepere ac pedem figere pateretur: quantum uerò è re ſua foret, ſi pulſo ab imperÿ ſui terminis hoſte urbem recepiſſet: his rebus uehementer cõmotus nihil ſibi antiquius eſſe duxit, quàm in eam expeditionem omnes ſuas uires, omnem induſtriam, omnéſque animi neruos intendere. Quæ quidem cogitatio cum altius animo inſediſſet, Viſiris ſuis cõſilium omne aperit. Illi cognita eius animi ægritudine, memorata interim iniuria quæ ei à Cæſare fieret, munitiſſimum locum occupante, ut quem nuper magna ui conſtruendum muniendùmque curauerat, quemque munitiſſimum totius regni propugnaculum eſſe uolebat, nonnihil etiam eius rationibus permoti magnas terra mariq; cõparandas eſſe copias ſuadent. Itaque Ariademum Aenobarbum ipſe copÿs maritimis præfecit: qui quidem breui oblata nauigandi occaſione, rebus omnibus rectè conſtitutis, ſecundis uentis tãdiu prouectus eſt, donec Cifutes homo rei naualis peritiſſimus primo eius agmini (quod fere nauium uiginti ſeptẽ numero cõſtabat) præpoſitus, Caſtellumnouũ attigit, anno Chriſti milleſimo quingẽteſimo trigeſimo nono ad tertiũ idus quintiles. Vbi dũ Aenobarbũ opperitur tardius inſequentẽ quædã Turcarũ cohors aquãdi cauſa ſe in cõtinentẽ proripit. oppidani per exploratores admoniti ho-

*stes ad fontem(qui ab oppido mille passus abest)inermes
cõstitisse,portis egrediũtur,eósq; nec opinantes adorti ad
quingentos trucidãt, reliquis fusis fugatisq;. Cuius cladis
certior factus Aenobarbus quam maximis potest itine-
ribus ad Castellumnouum centum & nonaginta nauiũ
classem ducit. Quò ut uenit omnes suas uires omnésq; co-
pias ad obsidionem comparat. Oppidani eius aduẽtu ni-
hilo commoti,mœnia conscendere, uallum ac propugna-
cula tueri, se ad ciuitatem armis defendendam paratos
ostendere,ac hostem è superiori loco facilè oppressuros nõ
dubitare. At Aenobarbus ex ipsa classe tormẽtis machi-
nisq; depugnabat: cuius impetum oppidani parui pẽde-
re, si sibi res cum eo in mari tantum esset. Sed per idẽ for-
tè tempus eodem contenderunt Ballibeches, Ollambas,
& Mustaphas Sanguiachi, quos Bizantio abiẽs Aenor-
barbus terrestribus copijs per Bosynam ductandis præ-
fecerat, ac singulos quindenis Iazinorum millibus duces
constituerat. Ad hæc accesserunt Molarcharum & Mar-
thelotarum triginta quinque millia, quos suis ipse naui-
bus uexerat. Quæ omnis multitudo octoginta millibus
armatorum cõstabat. Castra ad radices urbis facta, uallo
& aggere munita: circunsepta exercitu mœnia. Cumq;
rari hostes apparerent, Turcis signum prælij quotidie da-
ri placebat. Aenobarbus tamen(quòd nisi uirorum for-
tium morte parari uictoria non poterat) dandum nõ cen-
sebat: sed quónam modo in suam potestatem uenire posset
oppidum, dolóque aut pollicitationibus ciues capi, taci-
tus animo uoluebat. Cum uerò hac ratione confici res nõ
posset, fœcialem cum his mãdatis ad Franciscum Sarmiẽ-
tanum Caroli legatum mittit: Aenobarbum, si oppido per
eum potiatur, singulos oppidanos cum denis aureis inco-*

lumes

lumes dimissurum: sin autem uictoriam suam expectet omnia extrema passuros. Sarmientanus ad hæc respondit, facere munifici imperatoris liberalitatem, sibi suisq; auro opus ne sit. Enimuero fidem dedisse se nemini in deditionem uenturum oppidũ, nisi Carolo Imperatori qui id iure belli poßideret. qui si dedendum mandet, dediturum: sin minus, omnes hostium impetus in defendendo perlaturũ. Quod ideo respondit audacius, Lazaro Albano expeditorum equitum magistro, Ioanne Boschayno, Marchino Monghiano, Roscio, Sanza Friano, Oliuerio, Burgũdione, Mandoza, Lodoico Sandalio, Ariano & Mascheffa hominibus perspecta uirtute & spectata fretus, quos Carolus ex omnibus Hispanis atque Germanis potißimùm elegerat, qui singulis ueteranorum cohortibus præessent, urbémque omni obsidione liberarent. Atque his quidem Sarmientani responsis commotus Aenobarbus in continentem descendit, locum urbis expugnandæ commodissimum, turribúsque ac castellis, in quibus tormenta collocentur, construendis aptißimum explorat; omniáque aduersa molitur quibus oppidanos in suam potestatem cogat. His ita constitutis, machinas murales classe educit ac mœnibus admouet, obsidionem instruit, oppidúmq; omni ex parte oppugnare cœpit. Interea ipse animum suis addit, ac propositis signis ad omnia feliciter auspicãda adhortatur. Et modò mœnia obequitare, exercitũ obire ac lustrare, quémq; nomine compellare, ad uirtutem proposita utilitate incitare: deniq; omnia boni imperatoris munera exequi. Quod Sanguiachi cum uiderent, tantis eũ se periculis obijcere, sibi ut suæq; saluti parceret enixius rogabant. Ille nihilominus à laboribus ac periculis deterrebatur, sed magis magisq; oppugnationem ex omnibus

urbis partibus moliebatur. At oppidani Turcas ascensu lapidibus ac lignis prohibebãt: nunc facibus pice ac sulphure illitis confertißimas hostium turmas disturbabant: omnésque pariter instruendis firmandisq; turribus & apparando aggeri incumbebant: sed eorum uirtus hostiũ multitudine deprimebatur. Crebris etiam eruptionibus machinarumq; furioso impetu rarescebant. Cum uerò in istis rerum angustijs uersarentur calendis sextilibus duæ onerariæ naues quæ ad Castellumnouum ementitis aquilæ signis aduentarunt, oppidanos in falsam magni gaudij spem coniecerunt. Cum enim sibi auxilio uenire crederẽt, hostibus commeatum munitionibusq; faciendis materiã ex Epidauro deportabãt. Octauo dein calendarum sextilium die, oppidani multo maiores Turcarum uires quã antea, ac crebris machinarum insultibus crudeliores terra marique impetus in ea oppugnatione experti sunt, nec eius tantæ crudelitatis ullus prius quam iduum sextilium octauus dies finem fecit. Sarmientanus insolita rei nouitate simulq; tam crebra machinarum ferocitate, multisq; suorum cladibus perculsus, ubi nihil aliud urbis saluti relictum uidet supplicationem Deo Opt. Max. decernit, suósq; urbem lustrari iubet, ac proposita hostibus Christi cruce inuocatóque eius auxilio mœnia confidenter tueri ac defendere. Quod oppidani cum rite egissent, eo ipso die ueluti pro sacris aris oppetituri portis omnibus erumpunt, hostésque tanta ferocitate tantaq; animi alacritate adoriuntur, ut perturbatis eorum signis confusisq; omnium animis ad quatuor millia trucidarint: ipsi paucis suorum deperditis in urbẽ se incolumes receperint. Iduũ sexto cum crescentes Turcarum copiæ paulatim oppidanorum uires frangerent ac debilitarent, Aenobarbus ex

duobus

duobus transfugis quo in loco res oppidi essent cognoscit: armatos ex acri illa oppugnatione paucissimos superesse: præsidium superius de septingentorum decem propugnatorum numero nunc tantum à triginta defendi. Quibus quidem cognitis perspectisq; rebus Aenobarbus oppugnationi rursus uehementissime instare, & iam suum esse oppidum credere. Ac statim quidem suis mœnia conscendere, urbémque perturbare, deniq; omnes nunc uires effundere imperat. Vsusq; tormentis multis, multis sagittarijs magno labore suo, magna molestia sumptúque sociorum, cedentibus undique tantæ multitudini oppidanis, urbem in suam potestatem recipit. Quod oppidani animaduertētes eius exercitum muro undique circūfundi, uallo desiliunt, forumque præsidij causa occupant: ubi omnibus hostium telis subditi, miserè uulneribus cōficiebantur. At Sarmiētanus ubi fugæ nullum locum relictum esse uidet, unà cum Lazaro & Mascheffa & Ioanne Boschaino in propugnaculū inferius confugit. Quē gregarij quidā tantæ cladi superstites insequuti, & barbaris obuiam facti omnes ad unum trucidantur. Ipse uerò cum ijs præfectis & oppidanis modò trecentis munitionem eam incolumis occupat. Sed ubi de se suisq; actum uidet, barbarósque acerrime instare, ueritus ne quid in se grauius statuerent, in Aenobarbi se potestatem dedit, eius ut ferunt misericordia fretus. Ianizari & Molarchæ quo melius suorum manibus parētaretur, omnes hostium reliquias extinguendas ac radicitus extirpandas censebāt. Verùm Aenobarbus quòd remiges deerant, deditítios in triremes suas miserè enecandos coniecit. Sarmientanum autem unà cum paucis præfectis uinctum ad Solimanum abstrahi iubet. Interea uictores prædæ instare, omnes æ-

dium fores effringere, sacra profanare, omnia diuina hū manaq; permiscere. Denique nemo nō eorum omni prædæ genere onustus in patriam reuersus est. Sic florentissimum oppidum paucis pòst diebus, quàm à Cæsare Venetis adiuuantibus occupatum fuerat, à barbaris receptum direptumq; est. Et iam serebat belli semina inter Cæsarem & Franciscum discordia, quæ maxime creuerūt ob Cæsarem Fulgosum & Antonium Rinconum ab Alphonso Daualo circa Padum interceptos. Et hos fama est à Rege ad Solimanum missos, priuatorum habitu clanculū progredientes agnitos, mox captos, seuerißimaq; prius quæstione habita excruciatos ac deinde necatos. Māsit id odium repositū altius apud Regē quam credi posset. Expostulauit cum Cæsare eo rem ad Daualū reüciente. Daualus ad singulare certamen prouocare se simulabat omnes si qui essent qui taciti eū facinoris arguerent. Et plane incertus adhuc erat tanti sceleris author, ni Guliemus Bellaius Langæus certißimis probationibus in Daualum rem omnem reiecisset. Non tamē rupta sunt fœdera Cæsare ad Argieram proficiscente: cuius conatus & bellici apparatus quorsum tenderēt diu incertū fuit. Misso tamē ad Regem Philippo Mauro cum pōtifice Aurēgio expeditionem eam Regi significauit, intereaq; eum ad pacem hortatus est. Eius autem expeditionis hæc fuit occasio. In Germania Cæsar cum inter Ferdinandum fratrē, & Ioannis filium qui Pannoniam proximè rexerat contentionem de iure regni exortā esse comperisset, & hunc Turcas in auxilium suum adsciuisse, Ferdinando fratri exercitus sui partē mittit quo hostes ingressu prohiberet: interim ipse ne Christiana respub. ab eiusmodi hostibus sibi quicquam metueret, de bello in Turcicos fines transferendo

rendo cogitauit. Quod antequam susciperet tenendã sibi necessariò Africam existimauit, ne Turciam petens infestum hostem perpetuumq; Hispanis terrorem post tergum relinqueret. Igitur in eam expeditionem animum appulit, magnumq; nauium numerũ comparat, quibus exercitum in Africam traducat. Coacto exercitu, dum res frumentaria expeditur, Cæsar Lucæ cũ summo Pontifice cõsilia belli communicat: Vbi dum esset, ad eum Rex legatos misit, daret operam Fulgosi & Rinconi sibi nomine satisfieret: id ni faceret suo se iure suas iniurias uindicaturum. Cæsar quasi ignarus ea sibi curæ futura respõdit. His ita gestis rebus ipse nactus idoneam ad nauigandum tempestatẽ suos soluere, ac in Baleares insulas progredi, seq; ibi opperiri iubet. Ipse deinde instructa nauium sex & triginta longarum classe, ex Aphrodisio soluit, ut in Corsicã transmittat: quæ cũ appropinquaret insulæ tanta tempestas subitò coorta est, ut nulla earum cursum tenere posset, sed aliæ eodẽ unde erant profectæ referrentur, aliæ in aliam partem insulæ magno sui cum periculo deijcerentur. Itaq; remis cõtendit, ac cũ alijs septem nauibus insulæ partem tenuit eam quæ in Italiam uergit. quò cum reliquæ sedato mari appulissent, Bonifacium Cæsar petit oppidum & natura loci & opere instructum. Nam qua parte id nõ interluit mare, clauditur muro, duabúsque turribus munitum est, quæ oppidum ab externa ui defendant. Cæsar ex eo post biduum soluit & in Minoricam contendit, quam altero biduõ attigit: ac deinde in Mahonẽ portũ prouectus est. Atq; hic quidẽ cum classis bidui tẽpestate detẽta esset, tamẽ secũdo dein uẽto Maioricã facilè tenuit. Quò cũ uenisset, centũ & quinquaginta onerarias naues ab Italia missas cõperit: eodẽq; Ferrãdũ

Gonzagam Siciliæ proregem triremes ſeptem adduxiſſe. Ac Cæſar quidem quindecim lõgas ex Hiſpania & alias quamplurimas expectabat, quas tamen in Africam iam perueniſſe ei nuntiatum eſt. Quo audito ipſe eodem contendit, & ad Argieram urbem Africæ maritimam peruenit: ubi naues comperit aduentum ſuum anteuertiſſe, ac eam continentis partem tenuiſſe quæ eſt propius ſolis occaſum, procul ab urbe decem fere millibus paſſuũ. Ipſe autem paulo longius progreſſus duodecim naues præmiſit, quæ tutiorem à tempeſtate receptum explorarent: quẽ quidem nactus in eum ſe locum recepit, ex quo totum urbis ſitum facilè poſſet intueri. poſtero die cum æſtus maritimi ingraueſcerent, ſoluit inde, locumq; tenuit qui uentis minus eſſet obnoxius. Quo dum pergitur duæ naues Turcicæ, quæ (ut ex captiuis poſtea compertum eſt) explorãdi exercitus apparatusq; bellici cauſa miſſæ fuerant, in Cæſarianos fortè, nec opinantes inciderunt: quarum altera depreſſa eſt, altera ad terram euaſit. Dum hæc ita geruntur Cæſar Fernãdo Gonzagæ & Iacobo Boſſo præcipit, littus ut nauicula præterlegant, ac ſibi renuntient qua ſit exercitui optimus in terram egreſſus. quod cũ feciſſent, Cæſar nullis reſiſtentibus loco opportuniſſimo milites expoſuit. Exercitus autem qui nauibus egreſſus eſt, hic erat numerus: Peditũ uiginti duo millia ex Hiſpania, Sicilia, Neapoli, Germania, Italiáq; omni coacta: præter Cæſaris domeſticos, & eos quos equites Rhodij nauibus ſuis ſuſtulerant numero quadringentos. Equites præterea Cæſaris quadringẽti, ac ſeptingenti ex Hiſpania euocati. Pedites ut primum continentem petiuerũt, ſeſe ſumma animi alacritate expediunt ad excipiendos hoſtes, qui crebras in eos excurſiones faciebant. At Cæſariani bom-
bardis

bardis ita eos repellebant ut in proximos montes coëgerint. Inde ad urbem progrediuntur copiæ. Cúmque Hispani qui à Ferrando Gonzaga ducebantur in acie prima collocati essent, mediam Cæsar dirigebat in qua Germani constituti fuerant. Italis autẽ & equitibus simul Rhodiis præerat Camillus Columna. Inter hæc Numidæ Cæsaris signa telis infestabant, ad quos ipse repellendos tres Hispanorum turmas misit: quod cùm cernerent hostes occupatis montium iugis eos ascensu detrudere conabantur, sed ipsi suo loco depulsi at breui cedere coacti sunt. Cæsariani dum pari certamine res geri potuit, magnum hostiũ numerum pauci sustinuere. Sed ubi signa legionũ appropinquare cœperunt quæ his auxilio ueniebant, paucis amißis se in proxima castra conferũt. Quibus receptis Cæsar exercitum propius urbem mouet. Ac quoniam Numidæ eius copias ex superiore loco sine magno suo periculo facilè premebant, percommodum uisum est eos è montibus depellere, quòd locus esset constituendo primo agmini ualde opportunus. Quibus occupatis Cæsar postea exercitum omnem in trianguli formam redegit, ac urbi circundedit. Ipse autem locus magnum afferebat suis ad salutem momentum: si enim ab hostibus fortè inceßebantur, illos facilè in urbẽ repellebãt. Inter hæc cum omnia à Cæsare rectè procurata prouisáq; essent, tãta subitò ac tã repẽtina imbriũ ac uentorũ uis totam illam noctẽ exagitauit, ut militibus qui sine impedimentis, nauibus egreßi erant, uires atque animum penè ademerit. Eodem tempore, & longas naues quibus Cæsar exercitum trãsportandum curauerat, quásque in aridũ subduxerat, æstus complebat: & onerarias, quæ ad anchoras erant deligatæ, tempestas afflictabat. Quod cùm animaduertissent

hostes impetu facto uigilias Cæsaris opprimunt, alij in munitiones tela coniiciunt. At Cæsariani quanquam uentis admodum aduersantibus, tamen hostes repulerunt: qui quidem paulò lõgius regreßi sunt, ut illos in insidias apto loco factas perducerent, nec spe falsi sunt, in eas enim illi incidere. Barbari à superiore loco Cæsaris exercitũ omni telorum genere incessebant atque ascensu prohibebant. Non tamen frequentes irruebant, sed rari equis circuncurrebant, ut eius ordines perturbarent, quo facto plures paucos circunsistunt ac interficiunt. Eo die magnus peditum equitúmque barbarorum numerus urbe egressus est: quem cum Cæsariani ad portas usque oppidi consequuti essent, tormentis machinisque bellicis non sine magna sua clade ac detrimento excepti sunt. Itali uerò Cæsarianis immixti sese fugæ mandant, equitibus Rhodiis ad portas urbis relictis paucis cum Italiæ proceribus, qui fugam à uirtute sua abhorrere existimabant. Ii igitur ubi se ita afflictatos uident, ab urbe recedunt, ac in angustiorem se locum recipiunt, unde plurimorum impetum pauci propulsare possent. Quod cum uidissent hostes in tumulos, qui ei loco imminebant, pedites immisere, qui illos lapidibus & telis lacesserent. Et magnum quidem illorum numerum (eos præcipue quibus arma deerant) cõfoderunt. Reliqui tamen tam fortiter restitere, ut hostes indignati tam paucos tantam eorum multitudinem sustinere, rem cõminus gerere, ac quos singulares conspexerãt incitatis equis impeditos adoriri cœperint. Sed alij à Cæsare auxilium expectãtes forti animo illorum incursus ferebant: longisque hastilibus facilè quamplurimos confodiebant, quòd nudi in acie uersarentur. qua re perspecta barbari ab latere aperto in uniuersos tela coniicere,

multisque

multisque grauißime sauciatis omnes ordines perturbare. Interim Cæsar tempore opportunißimo cum omni Germanorum manu suis auxilium tulit. quod conspicati hostes in eius agmen bombardas coniecerunt, quorum impetu & ipse penè extinctus est. His ita factis, cum laborantibus suis subsidia summisisset, se suósque in castra recipit. Desiderati sunt eo die equites Rhodij octo: Germanorum atque Italorum non magnus numerus. Dum res Cæsaris ita duriter terra marique exagitantur, Numidæ opprimendi eius occasionē nacti magna cum manu eam littoris partem occupât, qua Cæsaris militibus in terram esset egressus. cuius rei certior factus Cæsar duo Hispanorum millia egrediētibus auxilio misit, quæ res deserēdarum nauium causa fuit. Itaq; fluctibus absorptæ sunt centum & triginta. Quibus fractis, reliquæ cum essent funibus, anchoris, reliquisq; armamentis amißis ad nauigādum inutiles, magna (id quod necesse erat accidere) totius exercitus perturbatio facta est. Neque enim naues erant aliæ, nisi paucæ, quibus reportari possent: & omnia deerant, quæ ad reficiendas naues erant usui: & quòd præterea omnibus cōnstabat, res quibus ali exercitū necesse est omnes periisse: omniáque peditum impedimenta desiderari, quibus corpus tegi & ab iniuria tēporis defendi posset. Ad hoc accedebat, quòd ingrauescens in dies maris impetus maximum equorum numerum, magnā rei frumentariæ copiam, eáque tormēta quæ ad nauium defensionem urbiúmque oppugnationem comparata sunt: omnia denique quibus instructus debet esse exercitus, absorpserat. Quibus acceptis incommodis Cæsar, cum frumento, cōmeatuq; omni se undique prohiberi uidet, equites quos è nauibus eduxerat milites triduo refecit, ac præ-

sentem inopiam, quibus potuit subsidiis tutatus est. Verũ ubi militum uires cibariorum inopia diminui, atque incõmoda in dies augeri, ac ita fortunam inclinari uidet, ut sui magna necessariarum rerum penuria conflictentur, eam urbis Argieræ oppugnationem in proximam æstatẽ contulit. Itaque milites reducere instituit. Ac dum Itali Germanique in naues imponurtur, ipse Hispanos (quorũ fidei & uirtuti multum tribuebat) in armis consistere iubet, ac prima oblata nauigandi occasione naues conscendere. Quorum qui primi soluerũt, longius à periculo abfuere, reliquis tempestate detentis. Interim Cæsar naues Rhodias sequutus Bugiã appulit. Postero die quàm illuc peruenerat, certior factus est per triremes quæ ad Argieram cum quibusdam nauibus relictæ erant, eas fluctibus ad littus eiectas, ac labefactatas: milites autem qui continentem tenere potuerãt, cum se in hostium potestatẽ desperatione adducti dare uellent, à Numidis interceptos atque omnes ad unum necatos fuisse.

ARNOLDI FERRONI RERVM GALLICARVM LIBER IX.

HAVD *ita multò pòst turbari cœpta fœdera inter Cæsarem & Franciscum Regem cœpere: alter enim alterius potentiam suspectam habebat. Et Cæsaris consilia ut callidiora, & occasionem commodioris belli expectantia*

erant:

erant : ita ob res Africano bello accisas quietiora eo fuere tempore. Rex eo tempore bellum orsus est, quo neque satis à re nummaria paratus erat: & si induciarum tempus expectasset, Gallis maximo usui fuisset. Quippe eo tempore abundabat Gallia frumentis, uinis, pecoribus: hostes eorum inopia premebantur, qui si bellum dilatum esset ingentem pecuniarum numerum in Gallia reliquissent. Sed dolor quē Rex cōceperat ob Antonium Rinconum, & Cæsarem Fulgosum cæsos, maxime eum ad belli consilia acceleranda stimulabat. Simul Philippus Cabotius, & alij aulici ea potentiam Gallicā uerbis augentes accelerarunt. Marguareta Valesia & Henricus Nauarrorum regulus, ubi tacitum Regem belli consilia agitare uident, instare apud Regem, uti bellum ad Nauarrorum regnum recipiēdum transferretur. Idq; cum se illi impetrasse putarent, accidit ut Rex Ioannem Mompesatium Carbonem uicarium copiarum Regis Nauarræ rogaret, ecquid sentiret de bello eo, & Pompeluna recipienda. Ille si belli consilia eò uertantur, instructissimis esse copiis, & magno apparatu opus respōdit: ne idē accideret quod Andreæ Fuxeo paucis antea annis. At Rex qui decem tantum millia peditum cum turmis aliquot equitum ab aliis sufficere credidisset, cum Carbonis consilium eis non imprudens ostendisset, mutato consilio aliò bellum trāstulit: ob quæ & Marguareta Valesia & Rex Nauarræ in Carbonem male animati sunt: adhuc tamen bello ad Perpenianum moto, sperantes partem copiarum regiarum ad sua recipienda uenturam. Rex iam ob aduersam ualetudinem morosior euaserat, longéque à pristina comitate abierat: ut eo tempore captanda fuerint tempora iis, qui ab eo aliquid uellent impetrare: & minus li-

benter facetias et scommata ferebat. Interea fuit hoc ueluti belli præludiũ, cũ Rex ad Mariã Cæsaris sororẽ quæ Burgundico regno præerat per legatos peteret, Sãctopaulinum oppidum uti induciarum tempore conuenerat, redderet: cum Morinorum pontificis iurisdictionem, quam Cæsariani interuerterant, pontifici suo restitui uellet. Maria iam bellum parari sentiens, quæ sit Cæsaris de Sanctopaulino uoluntas ignorare se aiebat: petendum id esse à Cæsaris legato, qui in aula regia esset: non posse se Morinensem iurisdictionem hoc momento temporis reddere inconsulto Cæsare, cum à Pontifice Romano tota ea controuersia nuper misso ad Cæsarem diplomate, sopita sit. Et intẽta mulier ad arma repellenda, eodem tempore edicto sanxit, ut qui Cæsaris parteis non sequerentur, aut Burgundia uicinisq; prouinciis excederent, aut uitæ & bonorũ periculũ subirent. Aderat iã anni millesimi quingẽtesimi quadragesimi secundi mensis Iunius, cũ iam omnia bello feruere cœperunt: bellum paßim conclamatum ob Cæsarẽ Fulgosum & Rinconũ cæsos. Atq; horum quidem mortis causam Alphõsus Daualus sustinebat, re quidem uera nemo dubitabat, quin iussu Cæsaris cæsi essent: eóque Alphonsum Valentinum antistitem ad Cæsarem pergentem Lugduni Rex interceperat: quem aliquot post menses liberum emisit. Consilium Regis fuit ut uariis è locis Cæsarianos pelleret: dubitantésque ubi moles belli uerteretur, fatigaret. Ita Carolum Aureliorum principẽ in Lencorum fines cum copiis raptim coactis immisit, Claudio Lotaringo Guysio comite, qui iuuentutem ardentiorem si opus esset moderatione sua leniret. Ille Danuillam oppidulum adoritur: oppidani & Gallos ridebant, & irruẽtes acriter depellebant. Sequenti die admotis omnibus co-

piis,

piis, oppidum expugnatum est: præda militi concessa. Aurelius oppidanos qui ad aras confugerant seruari incolumes iussit. Inde in Yuorium contendit. erat locus munitissimus. tuebatur locum ualido Cæsarianorum præsidio Gillius Deluetius: admotis machinis pars muri deiicitur. hostiles machinæ ita ex Yuorio assidue emittebantur., ut parum abfuerit quin Aurelius dum incautius locum explorat, harum impetu caderet, cæso milite cui proximus erat: itaque acrius Galli oppugnationi intendere. hostes ubi Gallorum impetum uident, deditione facta, loco Aurelio cessere. Ita Yuorium receptum, quod ualido præsidio Galli nequicquam Cæsarianis oppugnātibus toto hoc bello retinuere. Viretonum quoque & Arlelonum receptum est. Accidit tamē ut dum Gallicæ copiæ ad Arlelonū sese reficiunt, pars urbis magna ex parte conflagraret: quod Aurelius moleste tulit, procacitate & temeritate militari id accidisse questus. Itaque mox eductis militibus Luxemburgum uastam urbem oppugnare incipit. eò ad eum perueniunt Germanorum copiæ, quas Longouallius ex Cliuensibus, & tota Germania unà cum Martino Rosseno tribuno Geldrensi eduxerat: addūt alij adfuisse Felicem tribunū Cliuensis. hi ex Rauesteno egressi, inuitis Cæsarianis per eorum loca transiere. Sensere id Cæsariani. itaque raptim coactis equitibus & peditum numero illis obuiam uenēre ad uicum Hochstrateum, Renato Chalonio Nansio suos ad certam prædam hortante. ex puluere uterque sensit hostilem aduentum. Pugnatur aliquantulum acriter, donec Flandrorum ex quibus maior pars hostium constabat, uires labare cœperunt. Tum demum urgere Longouallius, instare Germani. ita illi fugati: ingens præda abacta. captus eo prælio Vicarius co-

piarum Nanſii:relata ſex uexilla,mille quadringenti ca pti. In iis equites centum quadraginta, cum aliquot tormentis bellicis. Aurengius fugiens Antuerpiam contendit. Longouallius cum Germanicis copiis aduolat Antuerpiam,tentans ſi quo tandem pacto urbe opulẽtiſsima potiri poſsit. oppidanorum ingens fuit terror,ut in urbe opulenta neque bellorum ſtrepitum diu experta: parare tamen cœperunt quæ ſpectarent ad tuitionem. Quod Galli & Germani intuiti, qui & tormentis & reliquo apparatu ad urbis oppugnationem neceſſario carebant, incẽſis ſuburbijs, prædáque ingẽti recepta, abierunt. Suadebat Longouallius uti celeriter ad Louanium urbem nobilem & potentiſsimam, ſed præſidio uacuam properarent. Sed dum prædæ intenti Cliuenſes uicis expilandis occupantur, urbis potiundæ occaſio ſublata eſt. Itaque poſt longa itinera emẽſa Maſerias peruenere. Inde Longouallius cum iis copiis ad Aurelium qui iam Luxemburgum oppugnabat, peruenit. Oppidani partim urbe egreſſi, partim ſubterraneis locis latitãtes, urbem uacuam milite Gallis reliquere. ibi militi ingẽs præda parta. Rumor iam manabat ad Antuerpiam aut Louanium aduolaturum Aurelium: ſed neque paludes quibus hi loci referti ſunt id ſinebant: atque ut maxime ſinerent, Rex filiũ iam ipſe è Luxẽburgo reuocabat cum parte Germanicarũ copiarũ: quẽ tamẽ multi putabãt ſi copiis maioribus à Rege auctũ accepiſſet exercitũ, eas res geſturũ quæ Galliæ utiliores eſſẽt: utilius q́; fuiſſe uno loco acerrime hoſtes impeti, quàm copias uarijs locis diſtrahi. Interea iuſſu Mariæ Auſtriæ quæ fratris Cæſaris nomine Burgundiæ imperabat, Burgũdorũ copiæ mox & uiribus & numero præſtãtes, poſt Aurelij diſceſſũ ad Yuoriũ oppugnãdũ pergũt.

Sed

Sed admotis machinis & tentata oppugnatione, cũ uanos suos conatus uiderẽt, inde sese proripiunt. Claudius Lotaringus ueritus ne annonæ inopia Galli qui Yuorio in præsidio erant, ad deditionem siquando iterum urgerent hostes cogerentur, commeatum affatim in eum locũ induxit, recentésq; milites ex Cliuensibus. Parte alia in Belgica Gallia mense Augusto Antonius Borbonius Vãdomius, attributus ei à Rege certo peditum equitumq; numero circa fanum Omeri ignobilia aliquot castra diripuit, & quãdo uidebat ex castro Tornehano uarias eruptiones fieri, (nam locum munitum præsidio Cæsariani tenebant) eò copias admouit. Cæsariani ueriti Gallicum impetum iam de deditione pacisci incipiunt. Petunt autẽ à Vandomio tria. Primùm ne receptum Tornehanũ demoliatur: deinde uti tormenta eis bellica educere salua liceat: tum ut qui in præsidio erant cum armis, impedimẽtis, sarcinisq; omnibus inde incolumes emittantur. Vandomius rem ad consilium refert. Tandem hostes ita respõso dato admonet, licere eis loco cedere, atq; inde abire incolumibus una cum armis: nullas se alias leges deditioni adiecturum. Hostes recepta lege ea deditionis Tornehano cedunt: eoq; Galli potiti summum rerum apparatũ inuenere. Inde certior factus uicinum castrum Montoyreum ualido præsidio Cæsarianorum teneri, nec longe cũ expedita militum manu adesse Rutium, eò cõtendit. Cæsariani Mõtoyreo Gallis mox cessere. ibi tres aut quatuor dies Vãdomius suos refecit. Rutius nõdum suos ad bellũ paratos uidens, sese in tutiora loca recipiebat. Ad eũ Vandomius Helyum, Blaisencurtũ, Scitimũ cum turmis aliquot suorum misit, qui Cæsarianos ex improuiso adorti, uarie eos dißipauere: multos captiuos abduxere. Rutius

fuga sibi consuluit. Vandomius Tornehanum aliaq; loca recepta solo æquauit. Eadem æstate Gulielmus Bellaius Langæus qui prorex Thurino præerat, suos in prælium educens Querasum opppidum in Pedemontanorum finibus, quod superiori bello Cæsariani Gallis extorserãt, recepit. & plane etiam pacis tempore semper ea loca bello infesta fuere: nũc Alphõso Daualo, nũc Cæsare Neapolitano qui Vnolpiano præerat, nunc Sabaudiano ipso nouos dolos quibus urbe potiretur parante: ut non minus induciarum tempore quàm belli, copiæ Regi alendæ fuerint, cum hostes nunc instructo exercitu, nũc prædatorijs copijs instructi Thurino imminerent. Accidit quodã die ut rhedis quas fœno onustas in urbem introducebant, laterent armati homines, ut occupato ponte & aliquot locis Cæsarianis qui in insidijs locati erant irrumpendi in urbem esset facultas: & succedebat dolus. Cũ unus è militibus circa pontem miratus tot rhedas fœno onustas, lãcea cœpit pertentare si quid fraudis inesset: moxq; fragore armorum audito, ad arma conclamaret. Alij uolũt laxata cathena quà pons sustinebatur, rhedas deiectas. Ita fraude detecta armati miserrime necati sunt, doliq; pœnas luêre: reliqui detectum dolum uidentes inde sese proripuere. Alio tẽpore Cæsar Neapolitanus continuatis nocte diéque itineribus, prima aurora parum abfuit quin propugnaculum unum urbis occuparet. sed uigilum industria excitatis Gallis, emissus tormentis bellicis fugatus est. Denique multos ciues pecunia hostes sæpe solicitauere: quosdam etiam ex Gallicis militibus uti occulte in urbem aditum sibi præberẽt: quorum semper insidiæ detectæ sunt, ac de improbis supplicium sumptum. In huiusce belli procinctu Gulielmus Poietus apud Gallos iurispræ-

fectus

fectus in carcerē conijcitur, hac quidem ex causa aut occasione hac arrepta, qua iam aulicis exosus aula excluderetur. Anna Pisselena quæ Stampea dicebatur & Pōtieuria ut ingratum Poietum, quem illa ad id fastigium euexerat, oderat. Erat illi inimicißimus Philippus Cabotius tribunus maritimorum, ob iudicium in se nuper latum. eius gratia superbiáque commoti hominis & Regij liberi & Rex Nauarræ regináq; et potētiores alij aulici illi aperte inimici erāt. Accidit ut Ioannes Renaldius unus è Petragorica nobilitate, litem haberet sane quàm molestißimam cum Ioanne Tilio scriba regio apud Lutetiam. Ea lis (ut eo tempore qui apud aulicos gratia ualebant facilè impetrabant) diuersis in senatibus Gallicis agitata. In aulico etiam consilio, è Lutetiæ etiam senatu diplomate regio extracta est, & ad Diuionensem tandē senatum reiecta. Cumq; diploma quoddam obsignādum esset, idq; Rex imperasset, et à Giliberto Baiardo qui à secretis esset Regi Poieto esset allatum, iußit Poietus quædā mutari. id grauiter ferens Renaldius ad Pontieuriā detulit, quæ Renaldiū Regi eo die post cœnā & aulicas saltationes offerens, neglectum ait imperium Regis; nec potuisse impetrari à Poieto quod Rex iusserat. Vnde iratus Rex iusserit primū scrinia & sigilla Poieto auferri: mox frigidam suffundētibus aulicis abduci captiuum. Alij ita narrant: Cum Renaldius per Pōtieuriā impetrasset literas à Rege ad Poietum, quæ acerbius urgerent eū ad obsignationem diplomatis: eas literas cū ille accepisset, casu accidit ut eodem die salutatum iret Margaretam Valesiam Nauarræ Reginam, cui frendens eas ostendit literas, indignatusq; hæc addidit, At uos quidē mulieres omnia miscetis. ô Regina; quid salui esse potest, ubi mulierū cō-

ſilio omnia geruntur? oblique notans & Pontieuriam & Regem, apud quem nihil non illa poſſet. At Valeſia cum mulierum conſiliũ tutum eſſe Poieto reſpõdiſſet, & quædam alia acerbius, digreſſa eſt ab eo. Re deniq; cum aulicis alijs potentioribus communicata, non putauit prætermittendam hanc Poieti ſuperbi uanique hominis opprimendi occaſionem. Circa ueſperam cum circunfuſi eſſent circa Regem aulici, refertur ad Regem quid Poietus oblocutus ſit in eum. Conclamant aulici ferocitatem uiri ulciſcendam. Rex, qui male antea in eum animatus eſſet, primùm quidem abigi iubet Poietum aulâque ei interdici. Sed cum Hẽricus Rex Nauarræ, & reliqui aulici qui reconciliari poſſe Regem uidebant alio tempore Poieto, parum aiunt tutum eſſe aula eum exigi, qui tot tabulas ad regni utilitatem pertinentes ſua ipſe in poteſtate habeat: proinde cautius eſſe ſi periculoſo hoc tempore conſiliorum omnium bellicorum particeps, tuto loco aſſeruetur. Iuſsit Rex uti captus in Bituricenſe caſtrum abduceretur, data eius capiendi mox & abducendi cura Neuerſio, qui lectulo decumbentem excitans perturbatis omnium domeſticorum animis, mox in Bituriges abducit. Is mox ad Regẽ & Philippum tribunũ maritimorum, & Franciſcum Turnonium Cardinalem literas dedit, querelarum & miſerationis plenas: quibus id tantũ deprecabatur uti moleſtia carceris liberaretur, nec tamẽ impetrauit. In eius locum ſuffectus mox Franciſcus Mõthelonus, præſes Parienſis. Poietus per aliquot annos carceri incluſus uixit, ægre tandem impetrauit ut more maiorum è ſenatibus delecti patres cogerentur, per quos iudicium ſtatueretur: qui tamen ipſi nominati ſunt minime in Poieti gratiam: diúque poſtea Petro Raymundo præ-

ſidi

ſidi Rothomagẽſi negotium datum, uti in Poietum quæreret: huicque demũ anno milleſimo quingenteſimo quadrageſimo quinto ſententia patrum, ob peculatus crimẽ, diuenditóſque & uenudatos regios magiſtratus, & multa ad ſuum quæſtum nundinationemque fœde patrata, mulcta grauiſſima, at pecuniaria tãtùm irrogata eſt: niſi quòd aperto capite adeſſe iuſſus eſt, dum ſententia in eũ lata recitatur. Cuius iudicij exitum Rex acerbiſſime tulit, & in eos qui ad eum miſſi erant ad iudicium ei aperiendum (namque ita illi decreuerant, nequid prius proferretur quàm Rex eſſet certior factus) effudit multa in iudiciorum corruptelam, in iudicij huiuſce contumeliam. Et parum ſanè abfuit quin eo iudicio ille capite lueret, ægréque aulici ferebant elapſum hominem, qui tamen perpetuo carceri eadem patrum ſententia addictus erat: tametſi Pontieureæ opera ea pœna illi remiſſa eſt, cùm opulentiſſimas domos & caſtra eius aulicæ inter ſe mulieres partitæ eſſent. Nam Beuium domum Poieti & opulẽtam & amœnam Pontieuria poſſidebat, fruſtrato eo pecunia Atque hæc quæ multis pòſt annis accidêre, in hunc locum referre placuit, quando ſemel in Poieti mentionem incideramus. Principio huius belli, Rex exercitum ad Perpenianum urbem, quam Cæſar iam pridem occupabat, inſtituit ducere, conſilio Antonij Pratij Mompeſaci. Sed cùm tardius coactæ eſſent copiæ, neque maturius propter itinerum difficultatem urbem obſediſſent, inanis fuit oppugnatio. Et ſunt qui tardius ab Henrico Regis filio eductas copias uolunt. Sunt qui ea parte urbem oppugnatam, qua Mompeſacus diſſuadebat, Claudio Ennebaldo authore uolunt. Is cùm huius oppugnationis munus ſuum eſſe uellet, parum erat æquus aliorum conſiliis.

& Mompesacum aiunt quidam uanissime suasisse Regi antequam robur exercitus cogeretur, utile futurum, si ipse cum delecta equitum, peditumque manu prius locũ obsideret, itinera intercluderet: neglexisse id Regem, rogantem uellét ne solus Perpenianum recipere? oppidani cum spatium habuissent sese colligẽdi, milites instruebãt, delectum cogebant, arma expediebant. Ioannes Cõgeus & Ioãnes Ceruillio qui urbi præsidio relicti erant, parata omnia ad obsidionẽ tolerandã habuere. Est Perpenianũ mediocris ciuitas, loco superiori eminet castellũ Maius (ita loco nomen) inde muri pars, claudens parte una urbem. Castellum alterius munitionis nomẽ, castello Maiori minus. Ex ea muri parte inferiore quæ attingit castellum Maius, est propugnaculum paruum & depressum, per quod tueri possunt mœnia. Ceruillionis consilio diruta est ea pars muri ex urbe, medióque ferè itinere extru ctum est aliud propugnaculum terreum. A tergo erat fanum, quod & illi munierant instar propugnaculi: ex quo loco uarie Galli afficiebantur. Nec longe ab urbe aliam munitionem extruxerant terream, quám nequicquam Galli frustra diruere conati sunt. Italicus eques latè uicinas regiones populatus est. Hispani ex urbe frequenter erumpebant, leuia utrinq; sæpe certamina, ut quodã die urbe egressi machinas Gallicas aut abducere, aut perforare omnes tentarint, ni Brissacus cum delecta equitum manu superueniẽs, hostes in urbem coegisset. alio die ingens equitum certamẽ, ut multi utrinque desiderati sint. Captus unus è Cardurcorum nobilitate Antonius Cardilacus Bieulius: qui captum abduxerant, dum contendunt de captiuo ad certamen ipsi uenerunt: id alter intuitus Cardilacum nequicquam sibi metuentem gladio

transfigit.

transfigit. Henricus *delphinus cum apud* Congeum *&* Ceruillionem *expostulasset per tubicinem de ferocitate militum, uinctos reos illi parati sunt dedere, refutante* Delphino *de his suppliciũ* Hispani *sumpsere. noui etiam milites in urbem immißi sunt, &* Cæsar *cum robore exercitus aduentare dicebatur.* Interea Aureliorum Dux Carolus *ad fratrem è* Leucis *reuocatus peruenit.* Rex *toto obsidionis tempore* Sallellis *se non commouit. cum frustra esset obsidio, placuit dissolui copias. aduentante iã hyeme, uicina aliquot oppida à* Iacobo Perucio Escartio *&* Ioanne Sanctiasperio *direpta sunt.* Narbonensis *prouincia à militibus* Gallicis *eo tempore uastabatur, uel multitudine ipsa militum, uel procacitate ipsa, ut oliueta paßim etiam excinderentur magno hominum dolore.* Rex Monspessulum, *inde* Tholosam, *è* Tholosa *inuisit* Marguaretam *reginam* Nauarræ *sororem* Neraci *degẽtem, quam fama erat grauidam.* Mox Burdigalã, *è* Burdigala Angolismum *&* Cognacum *peruenit.* Cæsariani Luxemburgum *recepere: & iam instructis copiis* Pedemontanorum *urbes uarie afficiebant. eò mißi à* Rege *qui* Cæsarianos *ad sua tutãda reuocarẽt: quædam etiam eorum oppida oppugnarent, perterritósque in sua cogerent.* E Perpeniano *in* Subalpinum *agrum transiere regiæ copiæ, misso* Ennebaldo*: & circa finem* Nouembris *mensis conuenere ad* Carignanum. Ibi *ad sexdecim inuenta hominum millia fuere.* Ac *ne tempus frustra tererent, properant ad* Cunicum *oppidum (quod &* Conium *uocant) oppugnandum.* Huic *præerat cum ualido præsidio* Petrus Portius Vincentinus*: & quanuis acriter per singulos tres dies tentassent* Galli Italique *irruptionem, frustra tamen fuit omnis conatus, impigre obsistentibus* Hispanis. *itaq;*

& Mompesacum aiunt quidam uanissime suasisse Regi antequam robur exercitus cogeretur, utile futurum, si ipse cum delecta equitum, peditumque manu prius locũ obsideret, itinera intercluderet: neglexisse id Regem, rogantem uellét ne solus Perpenianum recipere? oppidani cum spatium habuissent sese colligẽdi, milites instruebãt, delectum cogebant, arma expediebant. Ioannes Cõgeus & Ioãnes Ceruillio qui urbi præsidio relicti erant, parata omnia ad obsidionẽ tolerandã habuere. Est Perpenianũ mediocris ciuitas, loco superiori eminet castellũ Maius (ita loco nomen) inde muri pars, claudens parte una urbem. Castellum alterius munitionis nomẽ, castello Maiori minus. Ex ea muri parte inferiore quæ attingit castellum Maius, est propugnaculum paruum & depressum, per quod tueri possunt mœnia. Ceruillionis consilio diruta est ea pars muri ex urbe, medióque ferè itinere extructum est aliud propugnaculum terreum. A tergo erat fanum, quod & illi munierant instar propugnaculi: ex quo loco uarie Galli afficiebantur. Nec longe ab urbe aliam munitionem extruxerant terream, quam nequicquam Galli frustra diruere conati sunt. Italicus eques latè uicinas regiones populatus est. Hispani ex urbe frequenter erumpebant, leuia utrinq; sæpe certamina, ut quodã die urbe egressi machinas Gallicas aut abducere, aut perforare omnes tentarint, ni Brissacus cum delecta equitum manu superueniẽs, hostes in urbem coëgisset. alio die ingens equitum certamẽ, ut multi utrinque desiderati sint. Captus unus è Cardurcorum nobilitate Antonius Cardilacus Bieulius: qui captum abduxerant, dum contendunt de captiuo ad certamen ipsi uenerunt: id alter intuitus Cardilacum nequicquam sibi metuentem gladio transfigit.

transfigit. Henricus *delphinus cum apud* Congeum *&* Cervillionem *expostulasset per tubicinem de ferocitate militum, vinctos reos illi parati sunt dedere, refutante* Delphino *de his suppliciũ* Hispani *sumpsere. novi etiam milites in urbem immissi sunt, &* Cæsar *cum robore exercitus adventare dicebatur.* Interea Aureliorum Dux Carolus *ad fratrem è* Leucis *revocatus pervenit.* Rex *toto obsidionis tempore* Salleliis *se non commovit. cum frustra esset obsidio, placuit dissolui copias. adventante iã hyeme, vicina aliquot oppida à* Iacobo Perucio Escartio *&* Ioanne Sanctiasperio *direpta sunt.* Narbonensis *provincia à militibus* Gallicis *eo tempore vastabatur, vel multitudine ipsa militum, vel procacitate ipsa, ut olivetа passim etiam excinderentur magno hominum dolore.* Rex Monspessulum, *inde* Tholosam, *è* Tholosa *invisit* Marguaretam *reginam* Navarræ *sororem* Neraci *degẽtem, quam fama erat gravidam.* Mox Burdigalã, *è* Burdigala Angolismum *&* Cognacum *pervenit.* Cæsariani Luxemburgum *recepere: & iam instructis copiis* Pedemontanorum *urbes varie afficiebant. eò missi à* Rege *qui* Cæsarianos *ad sua tutãda revocarẽt: quædam etiam eorum oppida oppugnarent, perterritósque in sua cogerent.* E Perpeniano *in* Subalpinum *agrum transiere regiæ copiæ, misso* Ennebaldo: *& circa finem* Novembris *mensis convenere ad* Carignanum. *Ibi ad sexdecim inventa hominum millia fuere.* Ac *ne tempus frustra tererent, properant ad* Cunicum *oppidum (quod &* Conium *vocant) oppugnandum.* Huic *præerat cum valido præsidio* Petrus Portius Vincentinus: *& quamuis acriter per singulos tres dies tentassent* Galli Italique *irruptionem, frustra tamen fuit omnis conatus, impigre obsistentibus* Hispanis. *itaq;*

rediere Carignanum, ubi septem peditum millia exauthorata sunt, quòd rapinis infestassent agros. Itali qui in patriam reditum parabant, cum instare uiderent Cæsarianos, deligunt certos sibi uelut itinerum duces. In his fuere regulus Malaspinus, Iacobus Sanius Vicentinus, Andrigus Venetus, Strasinus Placētinus, Ioannes Andreas Marinus Brixiensis, Franciscus Pacius Venetus, Emylius Bolognetus, Girardus Frascherus Alexandrinus, Carrerus Lecchius. Ex his Pacius, Carrerus, Frascherus cum septingentis peditibus noctu occuparunt Abruzum oppidum haud longe ab Alexandria. Nec diuturna ea fuit eis hæc sedes. Nanque Vastius Daualus intentus in omnes occasiones, cum sexdecim hominum millibus, & septem tormentis maioribus mox adfuit, quassatisq; muris summo impetu irruit in oppidum: & quanquam strenue se tuentibus illis, dum recentes undique hostes submittuntur, potitur oppido: ubi multi cæsi, multi capti. Frascherus iubēte Vastio capite diminutus est. cæsus quoque est Pacius. Reliqui Itali cum diu hac illac uagarentur, à Boutiero in castra uicina aliquot numerato stipendio distributi sunt. At Vastius & Pyrrus Columna cum septem peditū millibus, eductis quoque maioribus tormentis, multa castella ignobilia partim ui, partim uoluntaria deditione recepere. Rediit deinde Astam Vastius. At Galli Italiq; duce Petro Mario Sanctosecundano rursus conuenientes, cæsis Cæsarianis rursus ea recepere: eaq; & Carignanum muniere, annona copiosissime illata. Ex eo tempore bellū trahebatur occupatione castellorum, munitioneq;. Accidit ut Chinciarius præfectus equitum alis leuibus Cæsarianis ad Veroam negligentius sederet. id Boutierius sentiens mittit Ludouicum Biragum cum aliquot alis equitum, &

Antonium

Antonium Francũ cũ trecentis sclopetarijs qui imparatũ opprimant. Hi summa celeritate usi Veroa occupata ita oppressere Chinciarium & Cæsarianos, ut impedimẽtis, armis, equis relictis, effusa fuga omnes sibi consulere coacti sint. multi capti. plures uulnerati. præda opima parta. Acciderat uerò antea ut Gallis pulsis è loco cui Cana nomen, mitteretur ab hostibus Aldrigus Venetus cum trecentis peditibus ad Marsalium castrum præsidio firmandum. id oppidani intuentes admonere Gallos, simul partem in oppidum excurrere iubent: partem aliam ipsi per subterraneum locum perducunt ad Marsalium. Aldricus cum ingressi Galli Galliam undique acclamarent, multosque sternerent, parte alia ab alijs oppugnaretur, perterritus fugam adornabat: sed multis cæsis captus est per Fantonem, ac deinde Carolo Drotio traditus, ex cuius custodia elapsus ad Vastium confugit. Nec multò pòst adcurrens Vastius oppidanorũ agris uastatis omnes crudeliter necauit. tantum duos, quos perfidiæ prioris insimulabat, uinctos excelso loco pedibus suspendit, sclopor ũmque innumeris ictibus pẽdentes à milite necari iussit. Mittit deinde Pyrrum Colũnam ad Mõdenium oppugnandum. Instructissima acie gradientem cum multis Hispanorum, Italorũ, Germanorũ millibus, illi ad Agnellum consilio habito, prima luce uicos occupauere, ubi Galli in præsidio erant cum Ioanne Andrea, & Iulio Landriano. Landrianus captus est, reliqui Mõdenium peruenere. Carolus Drotius, quem & Drossum uocant, præerat Mondenio cum Heluetiorum aliquot Aquitanorũmque cohortibus, Italicóque peditatu, cũ Fantone, Paulo Miglio, Naldo, Bonio, Ioanne Regio Turcheto, Ioanne Andrea Marino, qui omnes Italici peditatus

erant ductores. Aquitanici uerò ductor erat Brianfonetus. Columna admonet Dauali quibus copijs intellexerit Mondenium munitum: maioribus uiribus opus esse. Ille mox eò aduolat cum lectissimis copijs, & decem & octo machinis maioribus. Ac primùm quassantur multis locis mœnia, quippe tribus locis hostes machinas aptißime collocarant. At erumpentes Galli Italique multis utrinque desideratis rediere, è Gallis Brianfoneto cæso. Sequetibus diebus strato muro hostes irruère: sed à Gallis pulsi, multis desideratis, frendente Vastio, eo die reditum est in castra. Iam acrius quassata erant mœnia: idque intuens Drotius quibusdam dissentientibus deditionem facit saluis omnibus rebus. Hæc incidère in tertium diem Nouembris, anno M.D.XXXVII. Vastius Mondenium munijt, & cũ ualido præsidio imponit Ioannem Matthæum Longum. Vicina omnia castella, quorum usque ad octoginta multi numerum transferunt, ab eo quoque recepta, & præsidijs firmata. Pergit Vastius ad Carignanum. Præerat Carignano Oßimus Gallus & Acciolus: aderant & Franciscus Bernardinus, & Accoltius. Hi impares se agnoscẽtes tantis copijs (neque enim ijs munitionibus quibus hodie septum erat Carignanum) loco relicto constituere uarijs excursionibus fatigare Cæsarianos. dũ abeuntes prosequitur Vastius, & Oßimus acriter dimicat, homo uetere Aquitanica nobilitatéque ornatißimus captus est. Culpam ipse retulit in Bernardinum, qui ut conuenerat, aut noluerit adesse, aut terrore impeditus fuerit: eóque nomine ad singulare certamen hominem prouocauit. Sed Rex duelli author esse noluit. Captus est & Magrinus: Vastius Pyrrum Columnam & Felicem, Arcium Germanũ, & Sanctomichaëlem Hispanum proposuit Carignano,

idque

idque communijt. Franciscus Rex per Boutierium certior factus nouis copijs opus esse, ex Heluetijs & Aquitanis collectum peditatum subsidio suis misit: & ad XV. hominum millia unà cum Italis habuit. Nec Vastius quæ pararentur sentiens, distulit accersere copias: octóq; Germanorum millia, aut ut alij malunt, septem millia è Germania exciuit. Interea mẽse Decembri accidit ut Petrus Portius Vicentinus dum cum Gallis congreditur uarijs excursionibus, caperet eum qui Bargesio præpositus erat: nomen multi siluere, parcẽtes familiæ, Italum fuisse aiũt. Is captiuus posteaquam de pretio ingenti redemptionis conuẽnit cum Portio, pollicitus est daturum se Cæsari aut Portio Bargesum castrum. in eam rem obsides daturum filium & uxorem. Hæc pacta rata habuit Vastius. his ille conditionibus solutus est. Euocatus Portius pergit ad Bergesum recipiendum cum ducentis peditibus, quinquaginta equitibus: admonétque alterum pactorum. ille promittit uiginti pedites prius consulit, his se arcem traditurum. Tũ demum uenturum Portiũ exploratis omnibus, nihil sibi sanctius esse fide, quam constrictam liberare uelit. hoc ille maximè fidem fecit, quasi Portij utilitati consuleret. præmittuntur uigintiquinque milites spectatæ uirtutis. hi omnes Bargesum aduenientes concisi sunt exceptis duobus. His duobus cum ferrum, ignem, acerba omnia supplicia minitaretur, tandem factum est ut spe salutis consequendæ reciperent, se quæ ille iuberet aut scripturos, aut elocuturos. Collocat eos in turriculam altiusculam: euocantur Portiani ad colloquium. his illi renunciant salua esse omnia, ne dubitarent castrum ingredi. Suadebat iterum Portio ingrederetur cũ uigintiquinque equitibus, alij deinde admitterẽtur. Ipse interea suos,

qui scloporũ emittendorũ peritißimi erant, in armis paratos esse iubet. Introducitur Portius, ut quidam uolũt: ut alij, nõ introductus est, sed ab alijs qui exituri erãt prope Bargesium stãtibus honorifice exceptus, mox emißus sclopis impetitus est. Nemo è Portianis fuit qui non aut occũberet, aut uulneraretur: ipse ita uulneratus est, ut mox exanguis desiderium sui relinqueret. Hic finis Portij, cuius fortitudo concitarat magnam opinionem apud Caesarianos. Interea Galli receperant ea omnia castella quae prius occuparat Vastius. Etiam circunagebatur initium anni M.D.XLIIII. Tum Boutierius, Teus, Maurus, Gabriel Mauri frater, Biragus, Carlous cum multis equitum peditúmque millibus in agrum Crescentinum peruenere. Huic loco praerat Canus cum trecentis peditibus, ducẽtis equitibus Caesarianis: atque is admotis machinis saluis rebus omnibus deditionem fecit. Properat Boutierius ad Liuornum, quod & receptum est uoluntaria deditione. Tãdem admouit copias ad fanum Germani, ubi Carannius cum Andrea tribuno, Petro Gasino, & multis alijs, firmóque equitatu & peditatu relictus fuerat. qui cùm robori suorum confideret, deditionem distulit, ubi sensit labare animos, deditione facta emissus est: idque accidit mense Februario. Horum omnium bellorum apud Gallicos scriptores summum silentium. Exteri quaedam prodidere: obruère tamen silentio multorum res fortißime gestas: ut ijs accidit qui Gulielmi Bellai Langei non meminere. in quo ea adfuere ornamenta, quae M. Tullius in L. Lucullum congerit, magnum optimarum artium studiũ, tum omnis liberalis, & digna homine nobili ab eo percepta doctrina. Tantus uerò fuit imperator, in omni genere belli, praelijs, oppugnationibus, totiusque belli instru-

mentis,

mentis,& apparatu,ut ille Alphonsus Vastius Daualus post Ferdinandum Daualum acutißimus omnium imperatorum,hunc à se maiorem ducem cognitum quàm quẽquam eorum quos uidisset,fateretur. Carolus uerò Cæsar plus se ab eo unius illius eloquentia, dum apud exteros legati officio fungitur pro Rege, debilitatum fateretur, quàm multorum robore,& animi magnitudine. Sed nec aut Dacierij aut Terridi aut Alegrei aut Thermi aut Sãctoiuliani aut Oßimi nisi rarißime meminere, quos omnes clarißimos ipsi sciunt fuisse toto hoc bello Subalpino. Nec hæc eo scribo quasi fidem abrogari uelim exteris scriptoribus: diligentiam illi maiorem plane quàm Gallici attulere: sed qui Gallicos exteris contulerit, meliora optimis, ingens operæpretium facturus uideretur. Obijciunt nobis exteri temeritatem, quam & Gallus Iulius Cæsar maxime innatam ait, ut leuem auditionem habeant pro cõperta. Obiiciunt iracũdiam: aulæ immodicos fastus. Obiiciunt delicias. Obiiciunt cunctationis impatientes animos, fallique eos docent, existimantes fortitudinem pugna tantùm aperta inclarescere: cùm cunctationem maturam, insignem maioremque partem esse disciplinæ militaris ueteres prodiderint. Obiiciunt omnibus bellis loca ad limites sita, aut annona aut sulphureo apparatu summa eorum qui præerant incuria caruisse. Obiiciunt causarum forensium immortalitatem: exordia causarum & præludia lõgiora apud nos esse, quàm apud alios exitus. ipsósq; etiam uictores è foro non nisi loculis exhaustis discedere. Iustitiæ interdum quasi uirginis elegantis, uenustæ & cõcinnæ lenocinium fieri ab ijs qui eius decus aut potentiæ aut gratiæ aut opulentiæ prostituunt. Ab his alijsque in nos magna cẽsura scriptis si absumus, uana sunt

eorum conuitia. Si more humani ingenij interdum ad ea offendimus, enitendum ut quæ prodidere sapientißimi homines, præcepta de utilitate capienda ab hostibus, ea hac parte exerceamus & consumamus. Eo anno *senatus* Gallici *(quod sæpe fit ubi nouorum bellorum tumultus audiuntur) iussu* Regis *prorogati sunt in totum annū; cum alioqui feriæ illis usque ad* Martinalia *stato tempore concedi soleant.* Et Carolus Burius Baionam *iussu regio missus, uisus est nescio quid occulte tractare de fano* Sebastiani *urbe uicina, quæ* Cæsaris *imperio paret, intercipiēda: sed uulgato mox consilio uani fuere conatus. & de* Aquitania *inuadenda moliri insidias* Britannus *iactabatur: cum tamen pacata omnia fuerint.* Eodémq; *anno nomine mutui exacta est paßim ingēs uis pecuniæ.* Quinque Germanorum *millia per* Aquitaniam *progrediuntur, summo hominum terrore, minore tamen dispendio, nisi quòd insigniter dolia uini siccabant.* Sanctones *&* Rupellani *ob salinarium uectigal nuper à* Rege *cōstitutum, neque solutum aut admissum, hos in se mitti uerebantur. & erat* Rex Rupellanis *infensior, ob cōtrouersiam quam semper stomachose persecuti erant in* Cabotiū Iarnacum *rectorem urbis. multi uincti, aliquot in carcerem coniecti.* Sed *ita res composita, uti ueluti theatro cōstituto* Rex *sederet cum aulicorum purpuratorúmque comitatu: illi miseri ueniam deprecarentur.* Rex *delicta omnia remisit. ac ne cui in posterum fraudi esset sancijt, ob ea quæ prius molitus erat. neque tamen minus remissum est salinarium uectigal, uana spe plebe delusa: quæ ut condonationem delicti, ita uectigalis abolitionem expectarat.* Eo anno Burdigalæ *multi persuasionis uiolatæ nomine rei peracti sunt.* Nā Poietus *cùm adhuc esse iurispræ-*

fectus

fectus, diplomate regio misso, certos è senatu ipso delectos, acres huic uni rei praeposuerat: quae res multorum odiorum semina alebat. Itaq; Marguaretae Valesiae reginae insigni pietate opera, diplomatis huius ui sublata, rediijt ad uniuersum senatum sua cognitio. Iussúque ipso Regis mitigata paululum reis pœna: nisi qui inuenti essent qui Sacrosancti lybaminis ueritatem conuellerent. Caesariani quoque eadem hyeme in Gulielmi Cliuensiũ Ducis ditionem irruentes, loca aliquot expugnarunt: & Cliuensis saepe cum Caesarianis congressus, uictor rediijt: nec tamen Hensbergum oppidum ab his occupatum recipere potuit. & ad Nurembergum coactus proceribus Germanicis, cum legati Cliuensis praeter eius mandatum inducias accepissent, repentè in Regis gratiam ab his fœderibus discessum est, irritato praeter modum Caesare. duo ex purpuratorum cœtu utrinque ad Caesarem & Regẽ à Paulo Pontifice missi, frustra utrunque ad pacem hortati sunt. Instabat iam annus millesimus quingentesimus quadragesimus tertius, cùm Rex uias omnes exhausto fisco quaerens quibus tantas aleret copias, nouam iudicum decuriam senatibus Gallicis adiecit, acceptis ab unoquoque nummûm aureorum duobus millibus. Et quasi ea pecunia parum esset profutura, urbibus omnibus Gallicis nomine mutui ad alendas quinquaginta millium peditũ copias, noua pecunia indicta est, exactáque. Narbonenses aduentantibus Caesarianis magno in periculo se esse uerebantur: sed mox dilapsis illis uanus fuit timor. Baionenses simili metu consternati sunt, & suspectos habuere multos quasi de urbe Caesarianis prodenda. Cum enim illi repentè aduenissent, ubique ad arma cõclamatum est, iàm direpto fano Ioannis Lucensis. Satis constat

uisos mulos plusquam uiginti scalas aliáq; ferentes, quibus urbs interciperetur. copiæ ut ex inermibus coactæ, ita nisi maior uis occurrisset, satis paratæ. Auxit terrorem Caroli Burij, qui regio nomine urbi præerat, absentia. Is hostium aduentu cognito, mox pegasario cursu arrepto, in urbem properauit: & aduenit inclinato iam die. eò etiam aduenerunt nocte intempesta ductores peditum, cũ turmis aliquot militaribus: inter quos Alsatus, Aillocus, Stephanus, quos oppidani ea nocte grauiora ueriti urbe excluserunt, inuito ipso Burio. Porta urbis propè quàm commeatus à Rege in urbem introducti erant, ea nocte aperta inuenta; socordia ut putatur ciuis Baionensis, cuius curæ mandata erat. Oppidani ignibus tota nocte accensis circa muros pernoctauere. emißis ex urbe machinis bellicis cum Cæsariani intercipiendæ urbis consilium parum succedere uiderent, mox aliò dilapsi sunt. Eo anno Naium oppidulum in Bernensibus finibus igne cælesti immisso, maiori ex parte flagrauit. Henricus Nauarrorũ Rex non solùm Aquitaniæ, sed & Occitaniæ prouinciæ, & eius tractus totius qui adhuc prouinciæ nomen retinet, prorex designatus. Fuit ea ueluti tacita abrogatio in Annam Mommorãtium, qui Occitanis præerat; & Claudium Sabaudianum qui prouinciæ præpositus erat: quorum Rex opera toto hoc bello minime usus est. Nouos passim magistratus, nouas præfecturas Rex designabat: designatas rursum mox reuocabat. In Narbonenses cum Cæsariani iterum duce Francisco Bemuntio incursiones facerent, Mompesacus suos in insidijs collocans, multos palantes necauit. Bemuntium cum reliquis usque ad Perpenianum fugientes secutus, deliberans etiam de urbe obsidenda, ni pecuniæ inopia deterritus esset. Principio

cipio huius belli Anglorum fides suspecta erat Regi: nam illi Cæsarianos tacite iuuabãt. Quæ eò causa Anglorum Regem Hẽricum uiolatis prioribus fœderibus impulerit, dubitatum est: nisi quòd prudentes rerum æstimatores semper uident illum inferiori sese callidißime adiunxisse, uti semper ambos committeret, & Gallum & Cæsarem: & nihil prætermisisse quãtum facere atque eniti potuit, quin Gallum superiori bello à Cæsaris amicitia auocaret. ipse interea augendo fisco intentus expectaret occasionẽ opportuniorem Gallo nocendi. Ipse uane cùm Cæsar Galliam ingressus esset, Mommorantium Magistrũ equitum Cæsaris auribus ea dantem dixisse aiebat, Cum essent Galli & Cæsariani fœderati, facilè deinceps futurũ, uti et Angli & Germani impietas deleretur. Hæc ab ipso Cæsare excepta, Anglorum apud Cæsarem legatum Regi narrasse confingebat. Anglorum naues aliquot Hispanicis adiunctæ ad Fontem Rapidum in Gallos grassabãtur, nec tamen agnitæ sunt, donec Aquitani nauem Hispanicam se intercepisse rati, Britannicam agnouere. Ea cum Baionam perduci nõ potuisset ob fauces portus angustiores, ad fanum Ioannis Lucensis perducta est. Angli mox classe Hispanica instructi eò adueniunt, nauemque recipiunt: parati qui nauem intercepissent necare, ni Hispani qui ob uicinitatẽ multus huiusce similibus casibus obnoxij sunt, ex more uix tãdem impetrassent, uti inermes capti ad suos redirent. Erat eo tempore apud Anglum Regis nomine legatus Rogerius Asprimontanus, quem Orteum à gentilitia domo uocabant. cumq; hic quereretur apud Henricum Regem infestari Britanniæ oram à suis, respõsum accepit à Rege omnia sibi cognita, aperta, patefacta

quæ inierint Galli cum Scotis consilia: daturum se operam ne illi in Scotiam adeant: pollicitationes omnes ad se delatas: curaturum se ne quid illi in se molirentur. & paucos post dies remisso in Galliam Asprimontano apertum sese hostem declarabat. antè tamen ne belli minus iustam occasionem habuisse uideretur, per legatos petere cœpit annuam illam pensionem, quam Gallici Reges Britannicis ex pacto ob Aquitaniã pendebant. Rex qui uideret iã apertum hostem, etsi pecunia immensa hoc tempore redderetur, sua pecunia bellum sibi maius accessurum, consultò differebat solutionem. Ex eo tempore, & quòd cum Iacobo Scotorũ Rege congressi Britannici superiores redierant, et Rex Scotorũ post paucos dies decesserat, tunc ueluti metu sublato apertus hostis, copiis in Flandriã traductis Cæsarianis se adiũxit. Erat Iacobus Escartius Perucius apud Tarauãnã Morinorum cum suis turmis militaribus, Hic cum suis prædabũdus ex urbe egressus hostibus occurrit numero superioribus, ad uicum cui Hera nomen: ut ex puluere utrinque hostes agniti, mox reuocati præcursores. erant hostes numero superiores: rati tamen maiores Gallicas copias adesse, taciti excepturi Gallos expectabant. Escartius confertos suos in exanguem hostem prorui iubet: ibi post diuturnam dimicationẽ illi terga uerterunt. multi cæsi. centũ ex equitibus cataphractis captiui abducti. Diuerso exitu eandem laureolam quærens Sansacus è Maserijs egressus, ab hoste multis captis in urbem coactus est: captiui utrinque liberaliter habiti, & æquo pretio liberati. Vandomius Vapamum oppugnaturus copias adduxit. Ibi Ocimons Cæsaris nomine castro præerat, relicta urbe in castrum sese recepit. At Gallo aduentante ita è castro emissis machinis Gallos cõcidit,

cidit,

cidit, quo ut loco consisterent prorsus non haberent. itaq; inde effusi sese recipiebant. Cum & Cæsariani castro egressi Gallos infestarent, nisi Gallici equitatus robore Gallici subleuati essent, res prorsus infelicius cessura fuisset. Interea Rex lectissimis copijs contractis in Maroliēse cœnobium castra defixit. ex eo loco uarie hostes Gallos infestare soliti erant. & direptis uicinis aliquot castris & oppidulis, incensisq; & corruptis hostium segetibus, ad Landrisiam oppidum pergit. oppidani quasi Gallos excepturi, primum impetū acriter sustinuere: & tota nocte emissis tormētis uarie Gallica castra infestabant. Sed summo diluculo urbe egressi, corruptis machinis, incensa etiā urbe, in uicinum nemus perueniunt, Cæsarianisq; se adiunxere. Rex ad urbem uisendam profectus, præter ducum sententiam muniēdum locum curauit: celeriterq; munito oppido præfecit Landā rei militaris peritissimū, & Andream Montelambertium, quem Decium aut Ponuillierium notiori nomine uocabāt, cum lectissimis cohortibus. Accidit ut quodam die cum circa uicinum nemus cū aulicis aliquot obequitaret Rex, repentinæ hostium copiæ uiderentur, quasi ad intercipiēdum eum paratæ. Itaq; mox ad arma conclamatum est: & Rex in tutiora loca in castra se recepit. Delphinus cum Balneēses uicinos intercepturum se putaret, eò raptim peruenit. At illi ita acriter impetum uimq; depulere, ut illi mox inde abeundū fuerit, multis desideratis; in quibus fuisse narratur Alegreus. Rex in Galliam latè agris hostium populatis, redijt: nec ea expeditione admodū hostibus nisi munito Landrisio nocuit. Ipse eo tēpore Claudio Ennebaldo (qui in locū Cabotij defuncti tribunus maritimorū designatus fuerat) utebatur familiarissime: ita prorsus ut aulici ordinis nullo

familiarius;ut quæ ad bellicos apparatus pertinerent,illius opera expedirentur. Cæsariani interea tacite in cœnobio Guysiæ urbis uicino castra defixerant, rati se adiũctis Anglis Guysiam intercepturos:in quam Neuertius à Rege cũ aliquot turmis prius immissus fuerat.Interea ex hostium copiis fortissimi quique ad Guysiã excurrebant, & urbis potiundæ spe oblata, frequẽtiores è castris ad urbem oppugnandã perueniebant. Galli qui urbi præerãt, emissis tormentis bellicis Cæsarianos infestabant. At Iacobus Escartius uel admonitus à Neuertio, uel suos mittens ad agros hostium populandos, tormentorum sonitu motus,eos ad urbem tutãdam emisit. Cæsariani cum leuis tantum equitatus adesset,cum ipsi imparati aduenissent,rati iustas Gallorũ copias adesse,sensim in castra suorum uicina confugiebant,quæ ubi locata erant,Escartiani ignorabant.fugientibus instant Gallici equites, multis cæsis,multis captis finem sequendi nullum faciunt, donec in castra hostium uentum est.Ibi mox ad arma cum esset conclamatũ,Franciscus Estensis Herculis Ferrariẽsis principis frater,admisso equo ad suos tutandos egressus est.at mox suis fugientibus immixtus, cum Galli receptui cecinissent,inter reliquos captiuos abductus est.Petrus Strozius captũ apud Guysiam agnouit, captiuumq; sui iuris effecit. Interea à Ferdinando Gongaza tibicines uenẽre rogantes saluúm ne Galli Estensem recepissent. Ita ille agnitus in Galliam perductus est: liberatus tamẽ post aliquot mẽses, reddito pro eo à Cæsarianis Gabriele Salutianorum principe: cuius captiuitatis casum mox expediam.eodemq; tẽpore Iacobus Albonius Sanctoandreanus cum hostium equitibus leuibus prelis aliquot cõgressus,multis cæsis, uexilla quoq; inde militaria aliquot retulit.

tulit. Eodémque anno Rex ad se reuocatis copijs Luxemburgum properat. Cæsariani ueriti ne quid durius accideret, urbe ei ditionéque cesserunt. Cæsar in Gulielmum Cliuensium principem progressus est. Ille quibusdam expugnatis oppidis, suorum usus consilijs, quasi uictus fidei se illius cõmisit, mulctatusq; & priuatus Geldrensi principatu, uictoris leges genibus illius aduolutus, quas uoluit accepit. is aliquot ante dies quàm deditionem Cæsari faceret, quasi armis sese tutaturus, acceperat quinquaginta nummûm aureorum millia à Rege. ei quoque toto hoc bello à Rege in singulos menses ad alendas copias suppeditata sunt uiginti quinque nummûm aureorum millia. Regem multi scribunt ad Luxemburgum exercitum eo animo traduxisse, uti procurata re frumentaria, quàm posset maximis itineribus ad obsessum liberãdum perueniret. sed cum de deditione eius auditum esset, in Galliam mœstum rediisse. Parte alia in Salassariorum finibus Ludouicus Salutianus qui Cæsari militabat, in spem ueniẽs occupandi paterni principatus, quem præsidio Regis Gabriel Salutianus alter ex fratribus, relicto Adurensi põtificatu possidebat, ad Rauellum raptissime contractis copijs substitit. Vnus ex oppidanis, quo ille utebatur familiarissime inuitato ad cœnam Salutiano, cùm in multam noctem cœna extracta esset, cõsulto facilè ei persuasit, ne ea nocte in castrum munitissimum rediret: domi suæ pernoctaret. Primo diluculo adsũt Cæsariani cum Salutiani fratre: oppidóque potiti uinctum Salutianum alterum abduxere. cum eodem exitu castro sese potituros crederent, repentè Gallici custodes emissis machinis, inde eos eijciunt. ita Salutianus captiuus abductus est. oppidum mox receptum. Is postea in gratiam Ennebaldi tribuni

maritimorum, qui pacis & cõcordiæ inter Reges author fuit, reddito Estensi liberatus est: nam & Ennebaldi filiam uxorem postea duxit, prius sibi desposatam. Eodem anno Michaël, quem uulgo Michelotum uocabant, unus ex his qui nauticis myoparonibus præerat, in spem uenit pecunia arcis Niceæ multo omnium munitissimæ potiundæ. Nam cum Castellano depactus fuerat, uti arx sibi traderetur: ille à Rege quatuor nummûm aureorũ millia & opima uectigalia annua reciperet. Is igitur Michaël quasi re explorata ad Regem ultro cõtendit: indicat quæ pactus esset. ea cum Regi placuissent, ne res lõgius efferretur, dat literas Michaëli ad præfectos rei nauticæ, ut quod is imperaret quáue myoparones bellicos mitti iuberet, eò contenderent. Cum his literis pergit ad Magdalonum Ornezanum & Bernardum Ornezanum, cui Sãblachardo cognomẽ, Magdaloni nepotem. Magdalonus lectis regijs literis deliberat cum nepote. Ille ut erat adolescens, & qui Michaëlem sub patre suo diu meruisse sciret, indignari cœpit, cum ignoto homini parendum uideret, & ita parẽdum, ignari ut ipsi essent consilij. Magdalonus laudato nepotis ingenio, parendum esse ait; Regi pareret: interea ipse naues futurum uti in tempore ad se accerseret. Ita cum Michaële instructus quatuor bellicis myoparonibus proficiscitur. diuersari cœpere tacite circa eum locum, cui Cannarum nomen, non longe à Nicea. Ibi certior factus à Michaele, de tota re admonere hominem cœpit, uideret quid ageret: quem in locum res Gallicas protraheret: nihil se satis arcis Niceæ præfecto fidere. missa autẽ scapha ad præfectum Niceensem, ille accepta parte pecuniæ certiorem iam facit Andream Doriam, qui paratus circa ea loca cũ quadraginta nauibus

agebat.

agebat. ergo communicato consilio, quo magis Galli fallerentur prædaq́; locupletiori ipsi potirentur, mittit præfectus alteram scapham ad Michaëlem & Magdalonū, ostendens certam esse deditionem. cæterùm uereri se ne ipsi satis sint ad custodes castri exigendos, castrumq́; tuẽdum: proinde accersendas esse bellicas alias naues milite instructissimas. Michaël præfecti fidem laudare: Magdalonus dolum suspicari. Vicit Michaëlis sententia, uti scapham mittant ad Franciscum Borbonium Anguianū qui ad Massiliam summæ rei nauticæ præfectus erat, uti mox nocte adesset cum lectissimis & myoparonibus & militibus. Anguianus literis lectis re cum amicis deliberata, cum duodecim nauibus magno noctis silentio soluit. Interea Doria ueritus ne Galli dolum sentirent, pergit ad Magdaleni naues intercipiendas. Ille cum Anguianū sibi subsidio uenisse putaret, remissius parare quæ pertineret ad classis defensionẽ. Ita magno impetu & celeritate machinæ bellicæ in Gallicas emissæ, imparatas oppressere. Magdalonus ipse circa coxam tormenti impetu acerrime uulneratus, quando tantæ hostiū classi sese imparẽ agnoscit, remiges mox solui iubet. unumquemque sibi consulere. ipse malum nauis uulneris oppressus dolore amplecti. uincti, soluti, pars ab hostibus oppressi, pars in mare desilientes fuga sibi consulere. Ipse Michaël cum armis exuisset sese, & nauigando iam littus attingeret, ab adolescẽte quodam Aurelio qui nauigationis expers erat prehensus, cum esset obeso corpore, mox cum eo depressus, et postea submersus inuentus est. Doria ubi insiluit in myoparones Gallicos, agnito Magdalono (quippe cū Regi militaret familiaris ei fuerat, illiusq́; opera non leuiter usus) fratrem salutauit: lacrymantique similis deplorare cœpit

uicem suã: quippe sane quàm lubenter amicißimo homini se consulturum. existimasse uerò futurum uti aut Leonem Strozium Capuanum *priorem, aut* Vrsinum Anguillariũ *comitem opprimeret. ægrum mox* Gennam *perduci iubet, & humanißime accersitis medicis, nihil sibi antiquius esse ostendit, quàm ut ualetudinem amicißimi uiri fideliter curaret. nec uerò ad oblectandum hominẽ aliquid prætermisit. At cum uulnus letale esset, illeque obeso corpore & parum temperatus, factum est uti post quintũ diem de euentu belli cum* Doria *disputans, expiraret.* Ille *curato funere magnifice, corpus cum myoparonibus sex* Magdaloni *familiaribus, ad* Tholonum *perferendũ summo splendore curauit.* Interea *oppresso* Magdalono *quo facilius* Anguianus *interciperetur,* Doria *prima luce nauibus suis insignia detrahi iubet.* Anguianus *prima luce iusserat adolescentem in antennarum molem subsilire. is cum ingentem uim nauium se uidisse renuntiasset, detecto hostium dolo propere* Maßiliam *redire cœpit.* Vẽto *etiam adiutus* Doria, *ubi dolus non succedit, uim parat: mox* Anguianum *insequitur, & usque ad* Tholonũ *persecutum emißis aliquot machinis uarie terruit: donec frustra uim se parare uidens redire cœpit.* Hi *qui mißi erant ad* Doriam *ad* Magdaloni *corpus repetendum, in itinere obuiũ habuere* Ariadenum Aenobardum, *à* Solymano *cum instructißimis nauibus ad* Regem *missum.* Ille *morte illius audita accusare cœpit* Rhegienses, *quorum opera factum eßet ne in tempore illi occurreret.* Nã *cum* Rhegienses *illius classem insectarentur, ipse quasi abiret classem parauit, mox nocte intempesta rediens, prima luce expositis omnibus machinis bellicis, & urbẽ diripuit & incendit: captiuorúmq; ingenti numero abducto, in* Gal-

liam

liam uenit, paßim diuenditis captiuis Christianæ persuasionis. Antonius Estallinus Esmarus quem uulgò Polinũ uocabant, unà cum eo in Galliam rediĵt, cum esset in locũ Fulgosi & Rinconi ad Solymanum à Rege missus. Exequar deinceps perpetuo ordine quæ anno hoc ab Aenobardo una cum Gallis gesta sunt. In hunc Rex & milites Turcas singulis mẽsibus multa nummũm aureorum millia erogabat. Conueniunt cum eo duces Galliæ: in quibus Franciscus Anguianus, Grinianus & plerique aliĵ fuere. Erant Gallis septem peditum millia, nec tantundem quidem, tametsi Rex ad octo peditum millia conscripsisset: equites aliquot ex turmis Anguiani & Griniani. Visum est omnibus è re Galliæ futurũ, si Aenobardi aduentu cõsternatis hostibus arcem Niceæ alioqui inexpugnabilem hosti extorqueant. Itaque Galli cum Aenobardo Villamfrancam pergunt. nacti urbem uacuam (quippe iam oppidani inde sese proripuerant) si quid prædæ nacti sunt prorsus diripiunt. Inde ad urbem Niceã contendunt, quæ nõ longe ab arce abest. Castris inter uineas uicinas locatis, acrius urbem incipiunt oppugnare. Eduxerat ex suis Aenobardus nauibus ad quindecim hominum millia: oppidani procellam hanc iandudum præuidentes, parauerant omnia ad longam obsidionem. Ita per uiginti dies frustra ab Aenobardo & Anguiano urbs oppugnata: præsertim cũ tormẽtis bellicis nihil hosti noceretur. Aenobardus iubet octo machinas ex nauibus, quæ ingentis erant magnitudinis, in castra aduehi. ut multa in Turcis desiderares, ita ad imperia quecunque ducis capessenda promptißimos agnouisses. non ætas, non nobilitas, nõ militaris ulla dignitas, quin uilißimi calonis fossoris ue munere omnes fungerentur si quando res exigebat, ullũ ex-

cusabat. admotis machinis quassari cœpta sunt ualidius mœnia. labefactato muro cum Turcæ in urbem irrumperent, acriter ab oppidanis excepti pulsiq; sunt. Inde sequētibus diebus admotis Gallicis machinis, maiore ui strata mœnia: ut tum demum oppidani deserendæ urbis consilium inierint. Nec tamē impelli unquam potuere, uti deditionem Aenobardo facerent. In castra Gallica missis legatis in Gallorum se uenturos potestatem recepere; ita tamen uti in crastinum diem facultatē haberent sua omnia oppidani uel in castrū uel alia uicina loca auehendi. mox urbs recepta est. Interea Cæsariani certiores facti periculum esse ne Galli arce quoque potiantur ob annonæ penuriam, (nāque ingens multitudo ex urbe in arcem confugerat, & multorum mensium cibaria consumere incipiebat) Nicolaum Doriam cum myoparonibus aliquot bellicis summo silentio in castrum introduxerunt, qui celeriter allatis cibariis multorum mensium, eos qui arci præsidio relicti fuerant & refecit & confirmauit. Hunc obseruans dū rediret classis Turcica, frustra persecuta est, submersis tamen quatuor eius myoparonibus. Interea Turcæ Gallis admixti accingunt se ad arcis oppugnationem. & iam paratis ad omnia imperia quantumuis durissima militibus, uidebatur succedere arcis oppugnatio: cum repentè rumor totis castris manare cœpit, adfuturum mox cum lectissimis copiis Sabaudianum adolescentem. Huic adiunctum Vastium cum robore Germanici Hispaniciq; exercitus. Is rumor unde ortum habuerit, incertum: & sunt qui ab Aenobardo ipso manasse uelint. Coguntur duces Gallici cum eo: de summa rei deliberant. Aenobardus suas esse partes ait maris ab excursionibus hostium tuēdi. In Regis gratiam expositas in Niceam copias.
urbe

urbe recepta non difficilem esse arcis oppugnationem. Si arce potiatur suorum tantùm auxilio, æquum esse uti & eam suorum præsidio teneat. eligant Galli utrum malint, an quandiu in arcis ipse occupatus sit obsidione, maritima loca interim ipsi tueri: aut id si nolint, ipsi obsidionis cum Gallis munus recipiant, se illis interea maris periculum præstaturum. nihil se Cæsarianos uereri si ad arcis obsidionem relinquatur. At Grinianus & reliqui Gallici proceres, cum neque se alienæ classi uellent committere, neque satis sibi esse uirium uiderēt ad Cæsarianos excipiendos, & arcem oppugnandam; ad hæc periculū esse, si ille arce Nicea cū suis potiatur, propugnaculo Ligustici maris munitissimo, consultius esse aiunt oppugnatione arcis relicta inde abire: ita arcis obsidio soluta est. Turcæ cum ex Nicea quoque urbe abeundum sibi uiderent, uiolatis deditionis legibus, in miseros ciues grassari cœpere: captiuos abducere: ignem tectis immittere. latiúsq; furor eorum uagatus esset, nisi Grinianus quiritans uiolari iura gentium diceret. Ita uix tandem à rapinis temperatum est. Sunt qui narrent Aenobardum cum robore Turcarum multis precibus contendisse ab Anguiano, urbis oppugnandæ cura suis permitteretur: quādo ciues portis apertis hostilem uim expectarent. Turcas summo impetu deuolutos in urbem, sed fractos, concisos, pulsos, secessisse. Id intuitū Anguianum sese cum equitum flore effudisse, ac ui perrupisse in urbē. At Cæsar Cliuensi deuicto, cū nihil admodū toto hoc bello sibi ademptū uideret, nisi quòd Lādrisiū oppidulū Galli præsidio sepserant, uarieq; ex eo loco suos infestabāt, coacta ingēti manu Anglorū, Germanorū, Burgundionū, quoquo modo constituit Gallos Landrisio eijcere. Iam duobus mensibus frustra obse-

derant Cæsariani Landrisium, quod alij Landericum uocant. Namque Landa & Decius & Capella qui oppido præerāt, ita ad omnia intenti erant, quotidie ut ultro ipsi intra uallum & fossam Cæsarianos cogerent, nec temere eos ad oppidi oppugnationem prodire paterentur. Accidit ut quodam die audacius Galli in hostes progreßi, in urbem redirent. Landa fugæ simulatæ suorum quasi occurreret, cum lectißimis turmis oppido egressus est: ferocißime Cæsarianis instātibus, mox illis loco cederet effusiorem fugam simulans. Cæsariani futurum rati uti Gallis permixti oppido potirentur, acrius instare. At à Lāda signo ut conuenerat suis dato, ubi proximus oppido fuit, diuisis suis propere alia parte, hi quidem dextra, alij sinistra per alia loca à suis excepti sunt, Cæsarianis circa urbis portas relictis, in quos mox ex oppido machinæ bellicæ emissæ, magnam eorum stragem edidere. Ita factū est ut Ferdinandus Gonzaga qui Cæsarianis præerat, suos intra uallum contineret: uti etiam Landa in castra eorum perueniens, machinam unam bellicam ex leuioribus abduxerit, abductam in eosmet emiserit & in oppidū traxerit. Cæsar circa Castelletū diuersans, auxilia maiora, iustumq; iam exercitum expectās, commeatu omni Gallos priuabat. Instabat iā hyems: & necesse erat aūt Galli in oppidum inferrent commeatū, aut oppido hostes potirentur. Ad hæc Cæsar ipse in castra perueniēs uarie obsessos perterrebat: & ex monte urbi uicino ita tormenta in oppidū emittebantur, uarie ut Gallos affici necesse esset, qui iam apparatum omnem sulphureum consumpserant: ut multi quidem putent Landam nisi à Decio Renatoq; Capella et aliis prohibitus fuisset, deditionem facturum. Venit interea ad castra apud Sanctoquintinum ex-

plo ra-

plorator unus è Cæsarianis Franciscani sodalitij, qui & (ut exploratorum sunt ingenia) pro exploratore Gallico habebatur. hunc Rex astu adortus rogatum quantæ essent Cæsaris copiæ, ut uidet suadētem Landrisii deditionem; persancte iurat sese cum robore equitatus & peditatus mox Landrisio adfuturum: integrisq; copijs pugnādi copiā Cæsari facturum. id ille quasi exploratum ad Cæsarem retulit, donatus à Rege ducentis nummis aureis, uti tandem Cæsari suaderet in aciem cum Gallo descenderet: cùm solo consilio annonæ inferēdæ Rex properaret. Rex à Landa & Decio certior factus fieri non posse ut post duodecimum diem oppidum tueantur, ex fano Quintini ad suos tutādos profectus est. Erant in exercitu Regis peditū qui ex Heluetijs constabat duodecim millia: Germanorum quinque millia: Picardorum & eorum qui ob clientelas nobiles Regi milites præbere soliti sunt, decē millia: equitum plusquam sex millia: ultra mille ducētos leuis armaturæ equites, & cohortem prætoriam Regis, & Delphini filij: præter eos qui uoluntariam militiam secuti erant, quorum maximus fuit numerus. Primam aciē ducebant Franciscus Borbonius Paulini comitis nomine notior, & Claudius Ennebaldus tribunus militaris: ea cōstabat partim ex Germanis & Heluetijs, partim ex Heluetijs & Gallis qui Dacierio militabant. Mediā Rex ducebat, una cum Henrico filio natu maiore, cū robore Heluetiorum, cohortibus prætoriis, equitatusq; Gallici flore. quibus etiam Odoardus Bieus tribunus militaris, quem alij Biesum uocāt, adiunctus erat. Extremum agmē claudebat Antonius Borbonius Vandomius cum Claudio Guysio. leuis armaturæ equites nulli attributi sunt alæ, propterea quòd quotidianis incursionibus hostibus pro-

ximi uarie eos afficiebant, ut hac quidem parte Brissaci, Cossei & Escartij Perucij, ut & toto hoc bello opera & industria non temere ab omnibus prædicata sit. Cum eo exercitu Rex Cambresium oppidulum profectus est non longe ab hostibus. Gonzaga ubi Regem tam proximum uidet, qui suos antea ob pabuli inopiã disperserat, in unũ locum reuocat. Cæsar quoque ad Regis aduentũ ex Vanno se in castra contulit. atque ita proximæ fuere magnorum principum copiæ, ut machinæ bellicæ ex unis castris in alia emitterẽtur. Cæsar qui locum idoneum castris elegerat, expectabat uti Rex in eum prorueret. Vbi eum se castris continere uidet, castra longius mouit. Interea Rex per tres dies nequicquam mouentibus Cæsarianis commeatum omnem in urbem infert, uestes reliquáque necessaria sulphureumq; omnem apparatum. fessos milites qui diu obsidionis incommoda pertulerant reuocat, recentibus in eorum locũ immissis: nobilitatis insignibus omnibus si qui essent plebei impertitis: & condonatione omni delictorum, si quæ olim admiserant, tradita. Interea leuia aliquot certamina quotidie fiebant: ubi pauci è Gallis desiderati, excepto Audoino Aquitano strenuo homine. Laudata etiam Petri Strozij Florentini magnitudo animi. Amnis medius paruulus Gallica & Cæsaris castra secabat. Priori die quàm Galli abirent, accidit ut aliquot equites progreßi Cæsarianos ad pugnã elicerent: alij autem circa amnem cum leuibus aliquot machinis delitescerent. Cæsariani acriter pugnare, & iam alij alijs succedebant: ita Gallis instare uti iam cedere eos cogerent. id intuiti qui in insidijs ignaris alijs sese locarant, progredientes Cæsarianos emißis machinis quæ circa cannas & iuncos d[illegible]litescebant, partim necarunt, partim in fugam

uerterunt.

uerterunt. At Cæsariani detecto dolo cum robore exercitus è castris progreßi sunt instructa acie, ut iam paßim utrinque ad arma conclamaretur: nisi Rex suos imparatos uidens, repentè quatuor machinas bellicas ex maioribus in hostes cõfertos emitti iußisset, quæ ea arte emissæ sunt, uti stragem eorum ederent non leuem, ordinésque perturbare inciperent. Ita illi cum Gallos paratiores uiderẽt, in castra regreßi eo die sunt. Galli quasi ad certum certamen in crastinum diem arma parare. Cæsar quoque aucto exercitu ex Germanorum recentibus copiis, nõ detrectaturus erat certamen: ultro etiam fortè ad id Gallos coacturus. Rex qui Landrisium munitum ita uideret, ne uis ab hoste Gallis esset metuenda, relicto in urbe Veruino, non putauit esse necesse prælio contendere. Itaq; circa crepusculum sarcinas præmittens, ignibus accensis ostentata in crastinũ diem summa prælii fiducia, media nocte uasis magno silentio cõclamatis, instructa acie inde abiit. Cæsariani discessu Regis cognito cum essent locorum peritißimi, & Regi per uicinum nemus scirent transeundũ, instructis copiis Regem persecuti sunt. Inita leuia utrinq; certamina, in quibus è Cæsarianis multi desiderati sunt. Erãt in prima acie Delphinus, Vãdomius, Paulinus, Ennebaldus. hi prima luce data pugnandi cupiditate, paucitate hostium contempta, ita in eos irruere, ut qui Gallos persequerentur, in fugam ipsi uerterẽtur, multi etiam necarentur. captique dicebantur Octauianus Fregosus, Ludouicus Daruellus & Rutius: sed inter tumultus bellicos dũ fugientes Galli persequuntur, elapsi. Sequebatur Rex cum robore exercitus primam aciem. Is ubi pontem transiit quo traiiciendæ erant copiæ, substitit, uersusq; ad hostes, aliquot frustra eos horas expectauit: nanque illi in

tuta loca iam traductis copijs Gallicis, uix eò peruenißet. Id Regis consiliũ Gallici scriptores laudant: munito enim oppido quid aliud fuit necesse, quàm tot Cæsaris copias pugnæ auidißimas eludere? At cæsar fugam uocabat & pugnæ detrectationẽ. Ita Rex saluus cum incolumi exercitu in Galliam redijt. Cæsar quoque è Landrisio castris motis, suos in hyberna eduxit. Nec uerò idem hic annus minus domi quàm foris infestus fuit. à milite ipso Gallico multas iniurias patiebãtur rustici. Ob salinarium uectigal multi in iudicium uocati, multi damnati. mutui nomine iterũ urbibus indictæ pecuniæ. in fraudatores iurium Regis etiam uarie quæsitum. Deniq; prætoriũ Andegauense Lutetiæ constitutum; ubi Ioannes Bertrandus cum alijs à Rege iudicibus datis præfuit, qui uarie quærerent in ueteres familias, ad quas ex his rebus quæ olim fisco debebãtur aliquid peruenisset. Hanequini & Leporei multis maioribus quàm bona paterẽtur, ob id dãnati. Hi cum postea magna ui pecuniæ regio fisco illata cum Rege transegissent, accidit ut aliquo postea tempore Frãcisci Alemani (erat is ad Castrilaurium habitans homo acerrimi uarijq; ingenij) opera factum est, uti Rex fisci sui nomine ueluti minoris iure utens, in integrum restitui postularet: & ad restitutionis cognitionem iudicandã noui rursus iudices darentur. Atque is, ut fato interdum accidit in capita eorum tela in alios iactata uoluantur, dum incautius in aulicos proceres sanctiori consilio præpositos quædam dicere uisus est, aliquot pòst annis in uincula coniectus est: nec restitutus est. De Raynerio etiam Gentili regio apud Lutetiam inquisitionũ præside, palã sumptũ est suppliciũ, ob temere quædã patrata, et pecuniã ob lites iudicãdas promißã: uel ob concußionum crimina ei

intenta-

intētata. Vulgus credidit ob Pōcherij regij quæstoris pridē dānati interuersas rationes, et apochas dānatū. Hic cū è iudicibus à Rege datis (neq; enim à senatu iudiciali ordine damnatus est) multos ut suspectos summoueret, eximereq; uellet ut suspectos, Gulielmi Poieti opera, qui tūc iurisprafecti munere fungebatur, factū est, uti regio diplomate ipsi illi iudices suspecti, cōtempta submotaq; suspitionis cognitione, de eius capite iudicarent. Et Franciscus Turnonius unus è purpuratis, qui apud Regē gratia florebat, cùm Maria Pontieuria quæ et ipsa apud Regem plus poterat, pecunias petijsset ad suburbanum cōparandum amænum, usque ad quinquaginta millia libellarum Turonicarum, cum Regi aperte ostendisset exhaustū esse fiscū tot liberalitatibus, eā pecuniā in partē minimā eorū stipēdiorū quæ equiti Gallico qui comes expeditionis Lādericæ fuerat exponēdā, primùm quidē benigne auditus est, mox irata muliere ab ea curabatur ut Regis amicitia excideret. breui tamen tēpore nō minus Regi postea charus uisus. In locū Francisci Mōtelonij nuper defuncti designatus, qui uicē iurisprafecti obiret, Frācīscus Errautius Chemanæus, in gratiā Claudij Ennebaldi tribuni maritimorū. cuius probitatē etsi multi probarēt, accidit tamen uti multa sub eo decernerentur diplomata regia, quæ senatuū authoritatē conuellerēt, culpa ne eius an aulicorū qui plus poterāt, incertū. Noui magistratus palā designati: cū quindecim senatores quibusdā locis priori anno solùm essent designati, his quinq; alij adiūcti, ut nihil magis eo tempore fuerit uenale, quàm hæc noua magistratuum designatio, quæ facta est maiori ex parte ex adolescentibus aut locupletibus: in quibus designandis non mores, nō eruditio, nō anteactæ uite dignitas quæreretur. Mixti

tamen sunt multi reipublicæ non inutiles. & cum uias omnes quærendæ pecuniæ aulici quærerent, factum est ut Rothomagi, Burdigalæ, Tholosæ, *& paßim in aliis senatibus noua* Decuria *patrum constitueretur, instar eorum quæ* Lutetiæ *libellis præesse dicuntur. at exhausto populo* Burdigalæ, *emptores desiderati: quo factum uti eo loco minus res succederet. & plane nouarum illi rerum authores prorsus refrixissent, si eodem pacto nemo concurrisset ad nouas eorum designationes.* Cum *hæc essent ita eo tempore constituta,* Cæsar *interea in* Germaniã *ad cõuentus peragẽdos* Spiram *profectus: ubi primùm actum est uariis simulationibus distracta oratione, de confirmãdis his dogmatibus quæ in cõtrouersiam iampridem uertebantur.* Deinde *cœpit auxilium in* Regem Gallorum *à* Germanis *petere.* Quanquam *(aiebat) non minus uobis ipsis, quàm mihi, quàm toti* Germaniæ *præsidiũ peto, aduersus eum* Regem, *cui iampridem in mentem uenisset ideo regnum nobilißimum sibi datum, ut eius potẽtia omnia repagula iuris, pacis, amicitiæ, affinitatis perfringeret: ut uicinorum regum, principum, sociorum, populorum prouincias, suam prædam putaret.* Vastatas *iam suas prouincias* Germaniæ *proximas, quid superesse nisi ut in* Germaniam *contendat?* In *causa sua periculum quod in omnes uertitur propulsandum.* Ac *ne uererentur delendi illius periculum esse, in tot laqueos iam irretitum* Regem *se tenere, quorum ex nullo unquam se expediret, nisi deleta* Gallia: *aut ita attrita, deinceps uti libentißime* Germanorũ *iugum ferre disceret.* Germani *proceres suadere* Cæsari, Primùm *ipsi suas controuersias componerent: deinde si minus res succederet, armis ipsi decernerẽt: ne miscerẽtur* Germani *tantæ controuersiæ.* Quod *olim factitarunt,*

tarunt, Regum stipendia sequerentur, idq; ex fide. habere se quosdam aditus amicitiæ ad Regem, quos cur uiolarēt causam nullam subesse. Nam & illum ita iampridem sibi recepisse, daturum se operam uti persuasionis hæ controuersiæ, coacto patrum concilio, iudicarentur. Et aiunt, nihil eo cœtu Cæsarem æqui relaturum fuisse, nisi literas ostendisset à Rege ad se olim scriptas, quibus si ipsi inter se conuenissent, eum admonebat, arma Germanorum ne uereretur: ea se auxilia equitum ei ad Germanos debellandos missurum, ut illi noua dogmata abijcere cogerentur. His literis permotos Germanos multi putarunt, ultro in Regem Cæsari in annum sequentem auxilia quāta uellet decreuisse. Et sane Rex eam procellam quo pacto à se auerteret deliberabat. Itaque ad Cæsaris conatus elidēdos miserat Spiram Ioannē Bellaium Cardinalem, Franciscum Oliuarium præsidem Lutetiæ, qui postea summus iurisprefectus designatus est, & Africanū Maleiū diœcetem Rothomagensem, summo ingenio homines. hi cœtu eo exclusi sunt, admoniti per literas, sibi redeuntes mox consulerēt. ita quod superfuit, literis publice scriptis Regem purgauere, in Cæsarem belli occasionem uertentes. Narrabo hoc loco quæ paulo antea eadem hyeme inciderunt. Erat locus satis munitus cui Marrano nomen: unde facilis in Græciam traiectus. ex eo cum Galli in Græciam aut ad Solymanum proficiscentes sæpe intercepti essent, Rex eum locum occuparat. Maranum uerò receptum est à Gallis hoc pacto circa annum M. D. XLII. Bertrādus Sacchias Vdinus familiaris ita erat ei qui Ferdinādi Romanorum Regis nomine præerat Marano loco munitissimo, nihil ut esset eorum familiaritate cōiunctius. is ex ea familiaritate illius mores existimās, occasionem quæ-

rebat, qua in deditionem Regis redacto Marano, gratiã ab eo iniret. Confert ea de re cũ legato Gallico apud Venetos, quem fuisse tum Monlucum uolunt. is stimulat hominem ad patrandum facinus. præmia quæ à Rege maneant, ostendit. accersiit Bertrandus in partem cõsiliorum Turchetum Bersanũ. sciebat is opus esse Marano frumẽto. Confingit Bertrandus sese onerarias duas naues frumẽto onustas eò uelle inferre, hortatur præfectus id faciat. parantur naues onustæ frumento in speciem, latitantibus interea armatis. & iam progreßi erant aliquantulum, dũ quosdam pœnitere cœpit conatus audacißimi, nisi hi fuissent confirmati, & accẽsi præmijs à Ioãne Guercio Istro. Iam adsunt naues proximæ. nunciat Bertrandus adesse frumentum. Dum intromittendo eo porta aperitur, prosiliũt armati, Galliæq; nomine acclamato, multis cæsis, multis captis, præfectoq; abducto, loco potiuntur. Sed qui eo potiti erant, ob paucitatem hominum quotidianis excubiis obeundis attenuabãtur. simul uicini Bertrandi perfidiam insimulabant. Quin & Turchetus conspirationis particeps, cum Demetrio Græco Baptista Salo & Montano consilium ineunt de opprimendo Bertrando. Nicolaus Torreus frustra conatus est Gallis locum eripere. Nã Sineo opem ferente & legato regio, uani eius fuere conatus. Interea dũ è Marano egreditur Bertrandus, porta illa occlusa est à Turcheto eo nomine, quasi cum Cæsarianis noua iniret consilia. ferunt sclopis eum impetitum uitasse periculum fuga. Is Venetias ad regios profectus, humanißime exceptus est. Cum Torreus instaret Gallicis qui Marano præerant, legatus regius egit cum Scipione Constantio, uti industrij homines mitterentur expensis regiis ad Maranum. Delecti sunt Siluester Ronigus &

Pamphilus

Pamphilus Curinaldus. Sed iactati maris tempestate cũ essent, noua eis ineunda fuere consilia. Tandem industria legati Torrei conatus uani fuere, introductis militibus et commeatu. Hilarius Sineus & Valdeus excitis nomine Gallico undique auxilijs, uicina aliquot loca diripuere. Anteus dum strenue quidem & diligẽter, sed animosius quàm cautius ex insidijs prosiliẽs cædẽ edidit Gallicorũ, sclopo ictus occubuit. Interea Venetorum aliquot myoparones, quorum præfecti erant Bernardus Sagredusius, Philippus Bragadinus, & Thomas Venierus, & Iulius Motenechius, & cõmeatu & propugnaculis ut instrueretur Maranum effecere: eóque Regis nomine Raymõdus profectus est, & ad componendas discordias inter Bertrandum & Turchetum. Accersitus est Turchetus à Regio legato, eiusq; hortatu alteri alter cõciliatus est: tametsi uterque iactitaret haud immemorem se. amico conciliato haudquaquam per omnia fidendum. Rex postea Maranum Petro Strozio donauit. is id uendidit Venetis, Rege non ignorante, triginta millia nummũm aureorum, qui ducatis nomine uulgò notiores sunt: & quinque millia pro machinis à Venetis tradita prodidere. Rex Ferdinandus in Cæsaris gratiam aut suam utilitatẽ, terra mariq; eum locum oppugnare cœpit. Monlucus qui apud Venetos Regis nomine legatus erat, à Venetis id impetrauit, ut eorum nauibus, nautis, commeatu subsidium obsessis mitteret. naues duæ commeatu onustæ in eum locum introductæ. propugnaculum quod sibi hostes circa uicinam insulam constituerant, direptum. soluta obsidio. Cæsariani media hyeme duce Gulielmo Fustẽbergo Arelonum & Montem Ioannis diripuere. Luxemburgũ ita obsedere, ut periculum esset, ne ui aut commeatus inopia

rebat,qua in deditionem Regis redacto Marano,gratiā ab eo iniret.Confert ea de re cū legato Gallico apud Venetos,quem fuisse tum Monlucum uolunt. is stimulat hominem ad patrandum facinus. præmia quæ à Rege maneant,ostendit.accersiit Bertrandus in partem cōsiliorum Turchetum Bersanū. sciebat is opus esse Marano frumēto.Confingit Bertrandus sese onerarias duas naues frumēto onustas eò uelle inferre,hortatur præfectus id faciat. parantur naues onustæ frumento in speciem,latitantibus interea armatis.& iam progreßi erant aliquantulum,dū quosdam pœnitere cœpit conatus audacißimi, nisi hi fuissent confirmati,& accēsi præmijs à Ioāne Guercio Istro. Iam adsunt naues proximæ. nunciat Bertrandus adesse frumentum.Dum intromittendo eo porta aperitur,prosiliūt armati,Galliæq; nomine acclamato, multis cæsis,multis captis,præfectoq; abducto,loco potiuntur. Sed qui eo potiti erant, ob paucitatem hominum quotidianis excubiis obeundis attenuabātur.simul uicini Bertrandi perfidiam insimulabant. Quin & Turchetus conspirationis particeps,cum Demetrio Græco Baptista Salo & Montano consilium ineunt de opprimendo Bertrando. Nicolaus Torreus frustra conatus est Gallis locum eripere.Nā Sineo opem ferente & legato regio, uani eius fuere conatus.Interea dū è Marano egreditur Bertrandus, porta illa occlusa est à Turcheto eo nomine,quasi cum Cæsarianis noua iniret consilia. ferunt sclopis eum impetitum uitasse periculum fuga. Is Venetias ad regios profectus, humanißime exceptus est.Cum Torreus instaret Gallicis qui Marano præerant, legatus regius egit cum Scipione Constantio,uti industrij homines mitterentur expensis regius ad Maranum. Delecti sunt Siluester Ronigus &

Pamphilus

Pamphilus Curinaldus. Sed iactati maris tempestate cũ essent, noua eis ineunda fuere consilia. Tandem industria legati Torrei conatus uani fuere, introductis militibus et commeatu. Hilarius Sineus & Valdeus excitis nomine Gallico undique auxilijs, uicina aliquot loca diripuere. Anteus dum strenue quidem & dilig ẽter, sed animosius quàm cautius ex insidijs prosiliẽs cædẽ edidit Gallicorũ, sclopo ictus occubuit. Interea Venetorum aliquot myoparones, quorum præfecti erant Bernardus Sagredusius, Philippus Bragadinus, & Thomas Venierus, & Iulius Motenechius, & cõmeatu & propugnaculis ut instrueretur Maranum effecere: eóque Regis nomine Raymõdus profectus est, & ad componendas discordias inter Bertrandum & Turchetum. Accersitus est Turchetus à Regio legato, eiusq; hortatu alteri alter cõciliatus est: tametsi uterque iactitaret haud immemorem se. amico conciliato haudquaquam per omnia fidendum. Rex postea Maranum Petro Strozio donauit. is id uendidit Venetis, Rege non ignorante, triginta millia nummûm aureorum, qui ducatis nomine uulgò notiores sunt: & quinque millia pro machinis à Venetis tradita prodidere. Rex Ferdinandus in Cæsaris gratiàm aut suam utilitatẽ, terra mariq; eum locum oppugnare cœpit. Monlucus qui apud Venetos Regis nomine legatus erat, à Venetis id impetrauit, ut eorum nauibus, nautis, commeatu subsidium obsessis mitteret. naues duæ commeatu onustæ in eum locum introductæ. propugnaculum quod sibi hostes circa uicinam insulam constituerant, direptum. soluta obsidio. Cæsariani media hyeme duce Gulielmo Fustẽbergo Arelonum & Montem Ioannis diripuere. Luxemburgũ ita obsedere, ut periculum esset, ne ui aut commeatus inopia

Galli facerent deditionem. Longauallius urbi praeerat. is consanguinitate iunctus erat Pontieuriae. itaque celeriter contractis copijs (quibus praefuere Ioãnes Melphitanus princeps et Claudius Dampetrus) eò concursum est. Cõmeatus affatim in urbem introductus. Fustembergus cũ suorum copijs cedere coactus, pauci moratorum cum iam Fustembergus in tutiora loca se recepisset, necati. Natus circa haec tempora filius Henrico Delphino, cum Catharina Medices eius uxor multo antè tempore nullos liberos cupienti marito procreasset. huic patres lustrici adhiti Rex ipse, Carolus Aureliorum Dux & Margareta regij liberi. Parte alia cũ Daualus instructo exercitu nullis imbribus deterritus, media hyeme Susam aliaq; loca occuparet, instaret iam Thurino, Rex etiam collectis copijs quibus Franciscum Borbonium Anguianum praefecit, eò misit, qui Sabaudianos mox & Caesarianos extortis his oppidulis quae receperant, ad sua reuocauit. Et sane temporum iniuria minus utrisq; licuit totis copijs pugnare. munitae utrinq; arces. Ac nihil quidem deliberatius fuit Caesari ineũte uere, quàm regnum Gallicum modis omnibus subuertere. Id quô maturius perficeret, Vastio ingẽtes è Germanis & Italis adiunxit copias, uti primo quoq; die Thurino & Sabaudia Gallos pelleret. in Lugdunẽsem etiam praefecturam inuasurus, si res feliciter succederet. Ipse Caesar parte alia instructissimo exercitu Galliã inuaderet: parte alia Henricus Britanniae Rex post expugnata alia oppida sese Caesari coniungeret: ambo coniuncti Lutetiam expilarent, regnumq; Gallicum partirẽtur. Tantis Caesaris conatibus quô obuiam iretur, constituerat Rex triplici instructo exercitu utrisque occurrere. Nec tamẽ id aulicis moderatoribus placuit, uel quòd minus

nus instructa uiderent omnia ad tantas alendas copias: uel quòd satius esse putarunt, urbibus oppidisq; munitis tantas hostium distrahi copias. Cũ tamen instaret Daualus, circa Thurinum Borbonio Anguiano raptim instructis copiis ei fuit occurrendum. & si altero eoq; iusto exercitu occursum itidem fuisset Anglis, minus fortè eò peruenisset belli alea quò peruenit. Sed cũ illis numerosæ essent copiæ, reliquum fuit in urbium oppidorumque munitione spem reponere. Illæ quoque ingentes & instructissimæ copiæ, quæ circa Iallonum ut Cæsari occurreretur paratæ, tardius omnino contractæ sunt. Instabat iam sacer ille dies Paschatis, cum Anguianus Carignanũ oppidum à Cæsarianis munitum oppugnaret. At cum ille circa Carmagnolam diuersaretur, certior factus est adesse Cæsarianos cum Daualo. Erant in Cæsaris exercitu ad decem & octo peditum millia: ex his nouem millia Germanorum quos Cæsar recentes Daualo miserat: duo millia ueteranorum Hispanorum: septem Italorum millia: mille ducẽti equites leuis armaturæ. Anguianus suas quoque mouere cœpit copias, ut Cæsarianis pugnandi potestatem faceret. erant in eius exercitu quindecim peditum millia: equitum sed lectissimorum & ueteranorum duo millia: reliqua pars exercitus circa uicinas urbes disposita fuerat. Itali & Heluetij proceres pugnandum non esse putabant: Gallici contrà. hiq; mouebantur & rerum omnium inopia, & oratione Regis, qui iusserat si redirẽt in Galliam, futurum uti omnes pro hostibus haberet. Deliberatum est an eo die fieret hosti pugnandi copia. Aderant in consilio Boutierius, Teus, Paulus Ternuus, Dossunus, Moueus, Langeius, Sãtalus, Drosius, Biragus, Escartius, Dampetrus, Iammus Sanctoiulianus. statutum est

eo die educendos tantùm equites, uti experirêtur ecquid animi hostes ad prælium afferrent Educti equites Cæsarianos offenderunt circa locum cui Syresollas nomen est. Iam instabant præcursores: reliqui ita utrinque congredi cœperunt, ut pœniteret Anguianum quod non omne robur exercitus eduxisset: sed hostes constituti locis infimis minus commode uidebât quales essent Gallicæ copiæ. ita eo die post uaria equitum certamina in castra reditũ est. In sequentem diem parata omnia utrinque totis castris, uelut ad certum certamẽ. Primo diluculo instructa acies Gallica. Prima acies commissa Boutierio cùm equitibus, & Thermo cum ducetis equitibus leuis armaturæ, Mauro Monaldo cũ ducentis alijs equitibus, Ioanni Tayo attributi pedites Gallici. Ipse Anguianus mediæ aciei præerat, comitatus Galioto Ienolaco, quem Dacierium uocabant, Crussolo Ossuno Mõtreuillo equitibus ducentis leuis armaturæ, Heluetijs ad quatuor hominum millia, unà cum machinis septẽ bellicis eximiæ magnitudinis. Extrema acies commissa Claudio Dampetro & Carolo Drotio, adiunctis etiam Italis & Gruerienfibus. (hi sunt fœderati Gallo non longe à Geneuatibus & Heluetijs, quos alij Veratris & Rhetis adscribũt, distantes) nec hostes detrectauere certamẽ, maiore ordine progressi. Certare cœpere utrinque equites uarijs excursionibus, æquo certamine. Sed dum emissæ à Gallis machinæ terrerent hostes, iubet Daualus Germanicas copias ex quibus robur exercitus constabat, in gallos progredi. illi strenue mãdata curantes summo impetu in Gallos inuecti sunt, cæsis equis & machinarum ductoribus: puluerem quoq; machinarium incendere. Itali & Gruerien. ubi machinas uident direptas, fuga sibi consulere coacti sunt: ut iã de toto prælij exitu

lij exitu omnes dubitarēt. Id Boutierius & Anguianus intuiti, primæ aciei robur cum robore mediæ aciei miscē-tes, magno impetu in Germanos feruntur. Constabāt Germanorum primæ copiæ ex hastatis: Gallicæ etiam ex hastatis, iunctis sclopetarijs. hi in Germanos proruentes tres eorum gradus prorupere & dißipauere. ita equites Gallici à latere progreßi magnam eorum stragem edidere. simul Heluetij eo robore inuecti sunt, perturbatisq; instite-re, ut post unam aut alteram horam omnes dißiparentur. Anguianus incautius in hostes ꝑgressus cedere coactus est. nactus autem equites Cæsarianos fuga sibi consulentes, & uicinum nemus occupare parantes, celeriter in perturbatos inuectus, magna ex parte eos concidit. Sunt qui putent Thermum, cum se medium inter Hispanos & Italos qui Cæsarianis militabāt, opposuisset, Italósque eo pacto pugna cohibuisset, multū momenti ad uictoriam attulisse. Hispanos à prima acie in extremā trāsijsse, cum se existimarent Gallis occursuros. Anguiani & Boutierij & aliorum prudentia ita eis occursum, ut parata omnia inuenirent. Et sane cōstat peditum Gallicorum, qui maxime ex Aquitanis constabāt, uirtutem eo die magnopere cognitā. Ex Gallicis equitibus multos cæsis equis strenue peditum munere functos, inter quos numerantur Boniuetij tres fratres. horum maiorem natu specimen fortitudinis eximiæ reliquosq; præbuisse cōstat. Sed & Italos & reliquos qui iam fugam captarāt redintegrata pugna ad pugnam redijsse. Daualū fixo equitatu in loco palustri, emissa machina una atque altera, inde eductum mox cum suorum uiribus in fugā apertam effusum. cæsa hostium septem millia: capta duo millia. Desiderati quoq;

multi ex gallicis equitibus;in his Molla Mōcaldus *ex* Armeniacorum *nobilitate*, Paßinus Descrotius, Chemantius Doynus: Galiotus Dacierius *acriter uulneratus est. nā cū in peditatum hostiū satis leuiter armatus proruisset, qua parte leuiter armatus erat, circa axillas & poplites, hastis impetitus corruit, & post aliquot dies desideratus est.* Adrianus *quoque* Lustracus, *quem* Mottedantium *uocabant, inter saucios pro mortuo relictus postea conualuit, sed ita ut resideret semper uis uulnerum. plusquam octingēti equites* Gallici *desiderati: in quibus multi ex prætoria cohorte* Anguiani. Vastius & Cæsar Neapolitanus *altius in montes uicinos fugientes non sequentibus* Gallis, *suorum parte amissa & à uicinis intercepta*, Astā *peruenere.* Thermus *dum effusius quàm decet* Vastium *sequitur ipse captus est.* Anguianus *ad* Carignanum *progressus opere munitißimum, totum locum exercitu circūuenit: & quando parta uictoria interceperat ingentes commeatus, quos* Daualus *in eum inferre uolebat, dat operam ne parte ulla commeatus inferatur. Præerat* Carignano Pirrus Columna, *quorum maiores* Cæsaris *ditioni plurimum addiderant. is etsi consumpto omni commeatu, tres tamen menses ea usus est abstinentia, ad extremū per multos dies ea usus patientia in fame toleranda, ut* Anguianus *multis diebus & laboribus consumptis anxius dubitarit omitteret ne oppugnationē, quando frustra hactenus esset; an expectaret donec hostes cōpulsi fame deditionem facerent. per multos dies fame tolerata, cum etiam frustra locus morituris qui asseruarent, in* Gallorum *esset uēturus potestatem, deditio facta est; his legibus, uti abiret* Pirrus Columna *cum suis: sed complicatis uexillis,*

nec

nec timpana pulsarentur donec ipsi Padū pertransiissent: nec ullus ex toto eo numero ante quinque menses in Regē arma ferret. addunt alij quædam alia adiecta. ita Carignanum in Gallorum uenit potestatem: quem locum Daualus uelut propugnaculum munitißimū futurū in Gallos maximis impensis munierat. Interea Strozius & Petilianus & Palauicinus, qui è Mirandula contractas turmas aliquot ad Anguianum ducebant, intercepti, à Vastio dißipati sunt. Sed mißis ab Anguiano mox rei militaris peritis hominibus, benigne curati & recreati in castra perueniūt. Addūt alij cū Daualo congreßos, cum modò uictorem se putarent Daualo intercepto, modò equitum paucitate uictos Daualū ipsum ad Mediolanensem principatum tuēdum reuocatum. Quo factum est ut Anguianus Monferratensis principatus oppida aliquot arcésque oppugnaret, & reciperet. & nisi ueteranis ad Regem mißis ad Iallonum castra collocantem impeditus fuisset, tentaturus esset Mediolanum. Sedebat Anguianus castraq; locarat non longe à Carignano, eo loco quem incolæ Poyrinum uocant. ubi tumultus ortus inter Heluetios & Italos, quæ fuit causa ut Italos unà cū Oßimo ad alia loca tutanda Anguianus remitteret: ipse cum robore exercitus ad Quiersium peruenit: ubi obuijs & prodeūtibus hostibus leuiter certatum, donec hi in urbē sunt reuocati, ab oppidanis interea in Gallos multæ emissæ mamachinæ. unde Galli in uicinum fanum se recipiunt. id ut expugnarent hostes urbe egreßi sunt, Gallis iam dilapsis. Teus tamen cum Gallicis copijs expugnauit Sandanium, ægre id ferente Vastio. At Cæsar collectis plusquam octoginta hominum millibus, partem copiarum misit ad Lu-

xemburgum oppugnandum. Præerat Franciscus Taugius Luxemburgo. atque is quidem uel quòd desperaret auxilia aliis bellis implicato Rege, uel quòd locum uastū multis incursionibus patere uideret, deditionē fecit; ubi plusquā quadraginta machinæ bellicæ ingentes ab hoste receptæ sunt. Alij commeatus inopia aiunt deditionem factam, pecunia regia à Longouallio auersa aut ab aliis. Inde Cæsar diu circa Metensiū fines uersatus, infesto exercitu in Commarsium progreditur: oppidulū erat ab ipsis met Gallis incensum. castrum munitū à Carbone Italo, & Ransa Cāpano: sed admotis machinis ui expugnatum castrum. Carbo & Itali qui in præsidio erant, necati: namq; ei infensus erat Cæsar, quòd Mōtecleri muniendi Regi author fuisset. Inde Lignium (id alij Ligniacū uocāt) admotæ copiæ. Eò Rex ubi ea uia grassari uidet Cæsarianos, miserat Eschenayum: simul Briēneus Comes & Roscidus fratres, qui Ligniaci domini erant, in urbem castrumq; peruenerāt. post castri aliquot dierum oppugnationem, Cæsariani loco potiti sunt. Vulgò ita iactitatum, cum una parte alij castrū tuerentur, alia ab his intromissos Cæsarianos: ut tota Gallia Brienneus & Roscidus & Eschenayus pro transfugis habiti sint. Alij ui putant receptum locum: captiuos eos abductos, nec nisi pretio ingenti recepto dimissos. Et sane mortuo Rege illi restituti sunt, culpa in Longoualliū trāslata, quasi abusus esset ea pecunia qua muniendum erat oppidum. Mox ad fanum Desiderij properatum est. urbi præerant Landa & Sancerrius. Cæsariani in celeritate omnem spem reponentes, magno clamore Burgundione milite oppugnationem oppidi deposcente, urbem circunueniunt. Summa alacritate

mœnia

mœnia inuadunt.Contra ea Galli sclopis depellere irruẽtes, proximos necare, murum tentantes aliò deuoluere. Ferdinandus Gonzaga cum acerrime rem geri à Burgundionibus uideret,Gulielmũ Fustembergum cum Germanorum cohortibus mittit,uti recentes oppugnationem redintegrarent. Landa cum ualida manu in confertißimos irruens,picem sulphure tædáque mixtam emittens, multis necatis ab oppugnatione hostes submouit,functus eo die fortis uiri munere. Gonzaga dum animaduertit, nisi postero die expugnetur oppidum, multum apud exteros de Cæsaris magnitudine detractum iri,qui cum tãto exercitu hæsisset ad oppidulum nunquam antea munitum,tertiam parat oppugnationem,hinc Hispano, hinc Germano,hinc Burgundione milite fretus. Sed cum Galli magno impetu hostes excepißét,cum fossas ita uirgultorũ fascibus,pice,sulphure,tæda, igneq; ardenti complanassent,ut illi dolum non metuerent, summa ui irruentibus hostibus,factum est ut multi in fossas irruẽtes miserè armati usti sint:multi priorũ calamitatis admoniti cesserĩt, irritaq; omnis ea oppugnatio fuerit, Aurẽgio etiã Chalonio sclopo icto et necato;cuius mortẽ acerbißime uisus est ferre Cæsar. Alij eodẽ die eam oppugnationẽ incidisse uolunt,quã Cæsariani dũ parant, & Lãda qui toto die nocteq; insomnis manserat,excitatus arma induit,machina temere ab hoste emissa in faciem ictu cadente necatus est. Quo fit ut ad Ludouicũ Sancerriũ tertiæ huius oppugnationis gloriã referãt: qui et tota ea oppugnatione strenui ducis munere functus sit,ut retrocedere Cæsariani coacti sint:interea tamẽ diligẽter curãtes ne quid usquã cõmeatus in oppidum inferretur.Narrant Sancerrium, dũ Cæ-

sariani omnibus uiribus parant irruere in oppidum, delectos milites sclopis emittendis aptissimos ducētos delegisse. hi in propugnaculum planū, quod alij Ycnographū uocant, certo numero conscendentes, sclopis emissis uarie Cæsarianos occurrentes fatigabant. his alij integri atque alij succedentes, dum identidem multos ex hostibus uulnerant, emittendi in hostes finem nullum fecerunt, donec Cæsariani mediocribus machinis admotis, multis prius tamē desideratis, eos arcuere. Huius propugnaculi altera pars demissior erat, atque ita depressa, ut hostium conspectui haud esset obnoxia: ita qui integri succedebāt eo loco oneratis sclopis, in alteram celeriter transibant. Existimabat Rex eo loco implicitum Cæsarem satis esse. At mox post paucos dies sulphurei pulueris inopia audijt aut deditionem faciendam, aut eò iustum exercitum mittendum. Sensit Gonzaga qua parte laborarent oppidani. Itaque dum acrius urbem oppugnatum uenit, pactus est cum Sancerrio, Eschenayo & Hieronymo Marmo intercedentibus, nisi intra diem octauum copiæ à Rege uenissent, quæ Cæsarianos cogerent quatuor miliaria retro cedere, ut Galli urbem dederent, unà cum machinis exceptis duabus, totoq; commeatu. Interea maneret unus è Cæsarianis cum Sancerrio, qui caueret ne quid à Gallis annonæ corrumperetur. Galli instructo exercitu, tubis occinētibus, cū omni ea supellectile quæ equo uehi posset, abirent, & perducerentur in tuta loca. obsides darētur sex è nobilitate Gallica. hæ conditiones referrentur ad Regē. Rex ægre audijt eas conditiones: certior tamē factus periculū esse ne his spretis duriores ferrentur, his subscripsit. ita decimo septimo die Augusti è fano Desiderij abijt Sā-

cerrius

cerrius instructa acie. captiui utrinque ut & cõuenerat, redditi. Sancerriũ multi uolunt uiri strenui munere si quis unquam in urbe tuẽda functũ. at commeatus sulphureiq; pulueris inopia coactum, deditionem fecisse. Quod plane toto eo bello sibi cõmune cum strenuis hominibus fuerit; uti in urbes nulla re instructa ad impetũ hostiũ tuẽdum, obsidionemq́; longam tolerandam mitterentur. Ferdinãdus admonitus Vitriaco Brissacum Cosseium cum aliis aliquot equitum minus hostilem impetum uerentem desidere, nocte intẽpesta delecto ex exercitu fortißimo quoq; eò adcurrit, nactus Brissacum cum suis imparatum in eos irruit. Cum esset ad arma conclamatũ, & multi ex Gallis cæsi, periculum etiam ne Brissacus caperetur, Galli loco cesserũt. Ibi enituit uirtus Raffini Potoni, quem inuitũ pater iampridem curarat sacris addici. is multis cæsis, cũ essent Galli numero superiores, erat author uti uia alia recipienti se Ferdinando occurreretur: sed perturbatis omnium animis de salute tantùm cogitatum. Ferdinãdus oppido incenso & expilato, inde se proripuit. Interea Cæsar copias non longe à Chalonio, quod & aliÿ Cauillunũ uocant, collocat, circa fanum uirginis cui à Spina nomen inditum est. Neuersius ad eam urbem missus fuerat cum ualido præsidio. Intromissæ etiam hæ alæ equitum, quæ Ioachimo Chabaneo Curtono attributæ erant. Curtonus cum suis ex urbe progressus, uarie Cæsarianos infestabat: ut si quodam die frequentiores ex urbe prodÿssent, male res Cæsari fuisset successura. Proruentibus undique hostibus in urbem quidem redÿt, uti accisis suis copÿs, ita Cæsarianis illius animum mirantibus; quos & ille perpetuis incursionibus ne locum excelsum uicinum

urbi occuparent, acerrime urgebat. Cæsar hæc intuitus, simul auidus Lutetiæ *diripiendæ,* Cauilluno *relicto circa urbem progressus est.* Hunc *secuti* Gallici *equites extremum agmen lacessentes, ubi multi utrinque desiderati: præcipue uerò* Cæsariani *pugnam simulantes emisso breui sclopo cui* Pistoleo *nomen plerósque cædebant: inde mox sese proripientes.* Rex *ubi uidet eò uentū, uti aut* Lutetia *relinquenda aut retinenda armis esset, necessariò copias ad* Iallonum *cōtrahit. eò mittit* Henricum *&* Carolum *liberos cum* Claudio Ennebaldo. Simul *adfuerunt equites* Gallici *& pedites: &* Heluetij *pedites ad uiginti hominum millia.* Totus *exercitus octoginta milliū hominum fuisse dicitur. eò confluxerunt ueterani è* Taurino *ab* Anguiano *missi, & qui obuiam* Anglo *parte alia ierant.* Angebatur Cæsar Matronæ *impedimento: namque uadi tentandi qua parte traducerētur copiæ pauci gnari erant.* Gulielmus Fustembergus *prima uigilia suos ex uico educens solus cum molitore uicino aut rustico quodā homine, quem excitarat, dicitur uadum pertētasse.* Dum *minus res succedit, aiunt, ab his militibus qui circa ea loca ex* Ennebaldi *turmis præsidio locati erāt, excubias agentibus, suomet indicio proditum & captum.* Nam *cum rogaretur cuius esset, qui ex radijs lunæ insigne* Ennebaldi *quod milites gestare soliti erant, pro insigni eodem quo* Cæsariani *utuntur acciperet, professus est uelut indignās se* Gulielmum *esse* Fustembergum. Illi *quasi ei gratulātes captum hominem, & deorum hominumq́; fidem implorantem, ad* Delphinum *perducūt.* Alij *solùm dum uadum pertentat suamet uoce agnitum aiunt, dum tesseræ militaris se ignarum ostendit.* Is *ad* Delphinū *perductus, cōstanter*

stanter asseuerabat futurum ut eodem die Cæsar in Gallos irrueret. & erat uerisimile, si is uti constituerat Germanorum turmas uado eduxisset; futurum uti parte una ille, alia Cæsar in Gallicas copias irruerent: totóque eodem die uisæ sunt Cæsaris copiæ quasi pugnandi potestatem Gallis facere uellent. Cæsar interea cum per plures dies castra uno & eodem loco fixisset, & Galli ad Iallonum stantes ignorarent quid moliretur, misit interea Delphinus delectos ex suis impigros homines, & in his Ioannem Sanctiasteriũ, cui & Sanctimartino Linensi cognomen fuit, (erat is uicarius earum turmarum quæ attributæ fuerant Escartio tum ex uulnere ægro) uti iter illius explorarent. Illi tota nocte profecti obuios habuere Cæsaris exploratores; simul & ualidas copias. Sed dum maiorem numerum suspicantur, pugna abstinuerunt: atque explorantes quo essent statu res Cæsaris, abeuntem nacti sunt. at ita abeuntem uti castra eodem statu manerent: non tentoria euersa: non carri abducti: arma etiam etsi igne corrupta, relicta. Cõiectura augurabantur Galli aut dolo ita instructa castra relicta, ut Gallis adcurrentibus & ignaris doli imponeretur: aut ita consilia instituta Cæsaris, ut aut ad Rhemos aut Parisiẽses oppugnãdos relictis alijs rebus omnibus, contenderet. At Delphinus ut erat magno fortíque animo, totæq; ipse Gallicæ copiæ simul Heluetij studio ardebant pugnæ cum Cæsarianis conserendæ. Rex tamen literis ad Delphinum scriptis diserte imperabat, ne ad belli aleam rem perduceret. Cæsarem Lutetiam contendentem ipse tantùm anteuerteret. Interea etiam Borbonius Rupisorius è Maserijs in castra ueniẽs, à Cæsarianis captus est, magno omniũ dolore.

Arnol. Ferroni Lib. IX.

Matrona fluit è uicina Campania. in Briam dum fluit, est pratum ingens ex Chalonio usque ad castrum Tierrium: quod & castrum Theodorici uocant. atque ibi quidem parte una uidetur Haya, parte alia Esparnaynum. hac Galli ordine militari incedebant: illac Cæsariani. Matrona ipsa uelut curriculum inter tantas erat copias. & raræ utrinque fiebant excursiones, nisi si qui sclopis emißis progredientes, mox ad suos se recipiebant. Veriti Galli ne Esparnayum urbem omnibus rebus instructã hostes occuparẽt, præmonitis duobus antea diebus oppidanis, urbem incenderunt. illi ad castrum Tierrium contenderũt. quod cum Galli ob breuitatem temporis munire nõ possent, à Cæsarianis direptũ fuit. Inde usque ad Meldenses excursiones fiebant ab hostibus quotidianæ. Sueßiones quoque interea direptũ, quos tractata iam pace, multi uolunt Ennebaldi iussu, quod regijs mãdatis minus paruissent, direptos. Contendebat Cæsar Lutetiam: anteuertebat iter atq; obseruabat Delphinus. Parisienses quasi urbe iam capta solum uertere. supellectilem omnem, bonaque auehere. mulieres, adolescentes, artifices qua cuiq; uisum, se recipere. itinera omnia uehiculis onusta. & iam pestis grassari incipiebat in oppidanos. iã grassatores circa itinera nihil intactum relinquebant. plena omnia tumultus. Eò Rex misso prius Ioanne Melodunensi cardinale: & cum is parum esset plebi gratus Claudio Lotaringo, ciues ad officium reuocabat. & circa Mommartrensem locum satis excultum, ea iam opera instituebat ut Cæsarianis occurreret. ipse etiam Lutetiam contendens, plebem consolatus est: muniebátque urbẽ uti cum instructo alio exercitu, cui liberi eius præerãt, simul Cæsari obuiam

uiam iretur. Iam pacis mentio iniecta inter Reges fuerat, Gabriele Cosmano Hispano uno è sodalium Dominicanorum cœtu utrinq; in castra uicina cursitante. Hunc Gallici scriptores putant in eam rem à Ferdinando Vngariæ Rege delegatum. alij à nepte Cæsaris, quæ Lotaringiæ principi nupserat, uel ab Anna Pisselena, quæ apud Regem gratia multum ualebat, & Lotaringa missũ pacis putãt authorẽ fuisse. Illum Galli pugnæ auidi ægre cursitantem intuebantur: uix ab eo manus temperaturi, ni Ennebaldus prohibuisset: qui & ipse cum Francisco Errautio Chemantio iurispræfecti locum tenente in castra hostium uenit. tandemque inita est pax his conditionibus quæ diu latuerunt, donec Cæsar eas uoluit à senatibus Gallicis omnibus confirmari. inter cætera adiectum, nuberet Carolus Aureliorum Dux aut nepti Cæsaris filiæ Ferdinandi: aut filiæ met Cæsaris, idq; Cæsaris arbitrio intra annum. Esset in potestate Cæsaris si filiam accepisset, Flandriam & è Burgundiæ domo quædã alia loca ei dare. Si neptem accepisset, Mediolanum sibi haberet, relicto tamen usufructu Cæsari: aut usumfructum remitteret, retentis arcibus Mediolanensi & Cremonensi. Rex Sabaudiano loca bello occupata redderet, exceptis Cerilano & Pignerolo, quæ retinere posset donec integra Mediolani possessio ad filium peruenisset. Extremo hoc bello utrinque capta castra oppidaq; redderentur. captiui utrinque liberarentur. Capita fœderum longissima sunt, quæ huc adscribere nolui, quando postea Aurelij morte irrita fuere. obsides à Rege Cæsari dati, in quibus fuere Ioãnes Lotaringus Cardinalis, Vidus Lauallus & quidam alij. ipse Aurelius cum Ennebaldo Cæsarem in pa-

cata loca perduxit. Additū est fœderi uti Cæsari in Turcam proficiscenti, Rex certum numerum equitum Gallicorum & peditum tribueret: aut pecuniam pro eorū stipendio. Et sunt qui antequam ille è Gallia abiret, pecuniā ei datam putent. sed hoc nullo capite fœderum comprehensum est. Vulgus ut ex ratione pauca, multa ex opinione æstimat, in multos quasi huius pacis male conciliatæ authores multa passim dictitauit. Et plane nescias eo bello an ab hostibus, an ipsismet militibus Gallicis acrius sint agricolæ uexati. Cædebant utrique greges armentorum. quodcunque nacti erant milites epulabantur. edebant strages ubicunq; sistebant uestigia. uastabant agros, diripiebant uillas. matres familias, uirgines, adolescētulas abripiebant: ne à pueris quidem Italo milite qui Regi militabat abstinente. Ager ille Campanus & Belgicus, cui Picardiæ uulgatius nomen inditum, qui solebat esse cultissimus, cuius antea species ea erat, ut dum cultus uideretur, omnes oblectaret, sic erat deformis atque horridus, ut uberrimis in prouincijs ubertas passim desideraretur. Ita euersi funditus aratores: relicti agri. non modò ex agris aratores, & rustici eiecti, sed etiam ex ciuitatibus multi, ex ipsis prouincijs non ignobiles, bonis fortunisq; omnibus ereptis in Galliam ipsam, mox extremā Aquitaniam sublatis secum misero spectaculo infantulis, mendicare coacti sunt. Dum ita Cæsar in Galliā grassatur, Henricus Angliæ Rex instructo exercitu, ubi plusquam adfuere triginta hominū millia, parte alia in Belgica Gallia nunc Bononiam, nunc Montrolium urbes infestabat. Et Henricus quidem Delphinus quandiu adfuit, etsi cum impari exercitu, uanos conatus eius red-

debat.

debat. Eo in Campaniam reuerso, etsi Antonius Borbonius Vandomius cum copijs leuibus nunc aliquot uexilla Anglis extorsisset, nunc annonam intercepisset, nunc cum turmis occurrentibus manus conseruisset superiorq; euasisset, non tamen tantæ eorum potentiæ obuiam ire potuit. eo factum est ut illi Montrolium & Boniam oppugnarent. Odardus Biesus quem rectorem Rex iampridem Bononiensibus dederat, uidens Bononiæ oppugnationem irritam futuram, quippe locum norat natura inexpugnabilē, uel ea ratione motus, uel sperans Mōtrolio nondum munito seruato plus sibi laudis accessurū, Veruino genero Bononiam tuendam delegat: ipse Montrolium tuendum suscipit. Iam cōtinuata multorum dierum oppugnatione circa Montrolium, domos strauerant Angli machinarum impetu: labefactarāt ita muri partem, ut pateret militi in urbē aditus. Biesus etsi æger corpore, permultas noctes circa muri labefectatam partem lectica uectus mansit: simul paululum extra muros aliam munitionem pararat, quam temere illi adgredi uerebantur. ita factum ut relicta parte copiarum illi ad Bononiā peruenirent, adiuncti alijs. ibi transfixa uicina terra machinas murales frustra admouerant urbi. sed cum Veruinus tres menses oppugnationem sustinuisset, mortuo interea eo qui ei comes adiūctus fuerat, cum aditus omnes ita intercepti essent, uti nequid usquam è Gallia audiret, labare cœpit & sibi metuere; tametsi annona in multos menses esset instructißimus. Rex interea Ioannem Bellaium unum è purpuratis pontificius ad Angliæ Regē misit, sperans solui posse obsidionem. At ille iam per suos cum Veruino de urbe dedenda pactus fuerat. ita factū ut no-

bilißima ciuitas & inexpugnabilis, uel metu rectoris uel perfidia aut ignauia in potestatem eorum uenerit. Ipse Rex quem pedibus ægrum & sepulchro uicinum Galli dictitabant, pedes urbem mox equitans ingressus sit summa hostium alacritate: qui tantis conatibus impetitam olim urbem nunc demum in manus suas uenisse uidebant. Multi suspicabantur pecunia uictum Veruinum deditionem fecisse. Multi consilium Odardi Biesi improbarũt, qui locum minus tutum susceperit, munitum adolescenti genero reliquerit. Namque Monirolio capto spes erat id posse extorqueri ab hoste: at Bononiam receptam nunquam in Gallorum rediturã potestatem inuitis eis uidebat. Multi quoq; putarunt ab Antonio Vandomio admonitum Regem sæpius, si mediocres copias mitteret repelli posse Anglos. Est autem Bononia & inferior, quam uocant, & superior. Bononia inferior uicus non septus mœnibus ante Anglorum aduẽtum. ibi fanum diuo Nicolao sacratum: & aliud Franciscanorum sodalium. Mare Anglicum uicum alluit: prope fanum sodalium, quod non lõge aberat à mari, facillimus traiectus in Angliam. Abest à Bononia superiore centum fere passus, & eo quid fortè amplius. at Bononia superior cincta mœnibus ualidißimis. ibi fossæ prææltæ muros ambientes: totus ille locus sabulosus, ex eo genere quod sabulum feruens maritimi homines uocant. unde Boloniæ nomẽ à feruenti sabulo Gallico nomine inditũ putãt. Ibi inter cætera quinque turres magni roboris, haud ita excelsæ uti lædi ab hoste poßint. Turris quæ à uirgine Maria nomen accepit, in Caletos prospectans, castrum instar turris munitißimum, quod minime ambitu muri septũ est. Turris Porqueti quæ

aliàs

aliàs Martinianæ nomen accepit: hæ duæ in Bononiensem agrum spectant. Turris Franciscana prospectans in Montrolium, & Bononiam inferiorem. Turris alia per quam ingressus & egressus in urbem patet. nam ex turri adnexæ castro, nisi magnates haud temere prodeunt. Ibi duo sacraria, alterū diuæ Virgini sacratum, ubi olim canonici regulares, sane apud eos sanctū & religiosum: alterum Vrsmari, & sacrariolū diuo Ioanni dicatum. & non longe à castro aliud Martino dicatum, unde & turris nomen accepit. Templum dicatum uirgini Mariæ augustißimo & religiosißimo in loco. ibi lampades quatuor argenteæ, prope imaginem Virginis tres aureæ. Simulachrum diuæ Mariæ altera manu ostentans cor aureū, altera infantulum cōplexa, ostētans flores aureos, ubi carbunculus eximiæ magnitudinis uisitur. Pilæ quæ ante altare erant opertæ argento: multa alia certantia cum ueterū quamlibet eximio splēdore & apparatu: quæ ita spoliata Angli reliquerunt, ornamenta ut uix fani pristina extent. ecclesiam etiam ipsam complanantes, ibi propugnaculum extruxere. Ex campania reuerso Cæsare, Delphinus cum robore exercitus, unà cum Carolo fratre, Ennebaldo & alijs plurimis Bononiam contendit. Vulgus putauit ad Bononiam intercipiendam. sed cum sciret ab eis munitam inferiorem Bononiam, ibi relicta septem hominum millia, ad eos intercipiendos parabat. nocte intempesta egressus castris ex fano uirginis Escuellæ profectus, (est is uicus in Bononiensi agro) non tamen antequā illucesceret eo peruenire potuit. Galli & Aquitani pedites in Bononiam inferiorem impetum fecere: simul Itali. Sed dum prædæ intenti minus imperia ducum exaudi-

rent, Angli ex superiore Bononia tumultum spectantes, acriter in Gallos proruerunt. Ibi Itali quibus comes Sanctosecūdus & plurimi alij praeerant, nullis minis aut hortationibus induci potuere, uti in aduersum Anglum prodirent: at fugam ipsi capessentes, alijs quoq; fugae authores fuere. Heluetij, Rheti, Galli & Aquitani parati erant, quà ducibus uisum esset, irrumpere. At cum tormentis ex superiore loco emissis prorui omnes possent, satius uisum est pugna abstinere. Delphinus circa uallem uicinā cum equitatus parte fuit, extra iactū teli, cupidissimus pugnae ciendae ut erat animo imperterrito. Simul imber maximus prima luce sese effundens, Gallis maximo impedimento fuit: ut inde quidem etsi hostibus non sequentibus abeundum fuerit; etsi plures ex hostibus desiderati sint. sed eô res male successit, quòd cum se intercepturos hostes ipsi putarēt, mox cedere coacti sunt. Nam nullis machinis auectis Bononiae superioris oppugnandae non fuit consilium: nisi Angli ex superiori egressi & in eandem à Gallis coacti, admistis Gallis in eam redijssent. quāquam Veruino authore impetu facto, priusquàm munirentur strata moenia, recipi posse urbem multi uoluere. Ibi Fossolius alter gener Biesi fortiter pugnans interijt. Fuit toto eo itinere annonae in castris inopia. Eo anno mortuo Frācisco Errautio Chemātio & postea Poieto dānato, Franciscus Oliuarius summus iurisprafectus designatus est, in gratiam (ut putatur) Marguaretae Reginae Nauarrae. & cum salinarium uectigal refrixisse uideretur, misso in Aquitaniam Antonio Boierio quaestore regio, & Pontio Brandoo senatore Parisiensi, repentè acrius id exagitatum est. at Pontius dum apud Petrocorios edicto Regis

exequendo

exequendo uacat, orta plebis seditione miserè & uulneratus & discerptus est: traductusq; per aliquot loca ignominiosissime: nec quid aliud auxilio ei fuit, nisi quòd irritatum uulgus pro mortuo relinquens, occasionem ei inde se proripiendi dedit. ob id in Petrocorios à Rege immissi milites, qui arbitrio suo uiuerent: misso etiam Cotelio libellorum magistro, qui uarie in seditiosos quæsiit: miscens etiam qui seditionis participes non essent. Et eo tempore Aubignius in suspitionem uocatus ob fratrem, qui in Scotiam missus consilia sua cum Anglo communicarant, in carcerem coniectus est. magistratus eius aulici qui plurimi & opulēti erāt Lorgio dati. acciderat idē prius Anguillario comiti Vrsino, alias ob suspitiones. & paulo antea cum Boësi uxor ueneficij à marito accusata, absoluta uideretur patrum Parisiensium iudicio, ille qui apud Regem gratia florebat, recuperatores impetrauit, qui iterum de eodē iudicio quærerent, ubi et ex aulico consilio multi adfuere. hi cum prius iudicium sanctum agnouissent, idem pronunciarunt. At Rex controuersiam ad se ipsum reuocans, id effecit, ut quæ olim uarie cōperendinata, ad extremum absoluta putaretur, damnaretur; & ambitu breuis muri septa miserè intra paucos dies occumberet. Alij putāt iustissime, nec nisi rite quæstioneq; more maiorum decreta, exploratoq; delicto damnatam. Hyeme quæ secuta est, multi ex his ueteranis qui è Thurino Regis militiam secuti erant ad Anglos transiere; cū stipendia multorū mensiū eis à Rege soluta nō essent. Anglorū aliquot naues ad Bononiā adeuntes interceptæ, multi cæsi & necati et capti. Et prius cū Angli magno impetu ad nouē hominum millia propugnaculi regij circa Bononiam muni-

tiones impedirent, undiq; occurrentibus Gallis, duce Bieso magna hostium strages facta. Diuerso exitu, acri iam hyeme, cum Biesus maiore ui Anglis ad Bononiam commeatu instruendam uenientibus occurreret, & impeditos in terram exeuntes se intercepturum crederet, illi diuersis locis exeuntes, & suis è Caletio & Guynis admonitis, summa ui irruentes Gallos depulere: multis necatis quò intenderant peruenere. nec ea contenti uictoria, Ardeam urbem uicinam, quam sciebant parum commeatu plenam, obsidere iam incipiebant. Rex eo tempore ulcere graui & molesto sibi exorto, uarie affectus est, ut de salute eius passim desperatum sit. aperto ulcere paulūlum recreari uisus est: ita tamen ut per multos menses iacuerit. Claudius Dampetrus ad Ardeam tuēdam missus est, cuius aduentu recreati oppidani; quòd Angli etiam obsidionem minus urgerent. Ineunte uere missus Lorgius in Scotiam ad Anglo ea parte bellum inferendum. instructa numerosissima classis, quæ in Angliā parte alia perueniret. Regij myoparones è Massilia in Anglicum mare post aliquot menses peruenere. his præerant Leo Strozius, Antonius Escarlinus, quem Polinium uocabant, Samblanchardus & plures alij. Imperium maritimum decretum Ennebaldo: nam & hic tribunus erat maritimorum, cuius in classes Gallicas & mare summum est imperium. Parte alia Odardus Biesus terrestri itinere ad Bononiam oppugnandam cum instructissimo exercitu profectus est. Sed dum frustra uidet obsidionem futuram, locum interea delectum castris munire cœpit, atque inuitis Anglis ædificare. Eum locum uocauere Galli propugnaculum Bononiense, quòd uelut frontem aduersus

Bononiam

Bononiam tuentes, uarie in eos qui Bononiæ præsidio relicti erant, grassabantur. id frustra sæpe Angli oppugnauere. locum præsidio Galli tenuere. Angli, nondum ornata classe Gallica, postquam Rex circa Argentatũ uersatus in portum nouũ ad Normaniam, quem Gratiæ littus uocant, peruenit, cum numerosissima classe non longe ab eo loco uisi sunt, ut trepidatum sit à multis. Id Petrus Strozius, Boutierius & Anguianus indignum rati, acceptis aliquot myoparonibus in hostem contẽdere. Illi emissa machina Gallos aliquot uulnerauere, mox inde sese proripientes. Interea Ennebaldus soluit cum classe Gallica, eáque numerosissima & instructissima. Dum soluit nauis Gallica, una eximiæ magnitudinis nautarum ignauia incensa est, multiq; absumpti. Gallica classis in insulam, quam Ladoyam uocant, appulit. ibi cæsi multi ex hostibus. domus incensæ, pecora abducta, ipse Ennebaldus classe se continuit. & nisi qui in eum locum appulerant, mox ex eo se proripuissent, periculum erat ne hostes aquis passim immissis Gallicam subuerterent classẽ. Aulsius Rhodius eques qui Gallo militabat cæsus est. Angli ita portus sepserant, ita littora munierãt, ut ea magno periculo adirentur. simul exploratorum inopia, & eorũ qui locorũ essent periti, minus res Gallus succedebant. Anglica classis in locum tutissimum se receperat. circa eam prætereuecti Galli, cũ hi loco se non mouerent, & ipsi pugna abstinuerunt: Petrus Strozius putabat ui oppugnari debere: unde illi cum Polinio simultates postea fuere. Ita nulla alia re gesta, Ennebaldus cum classe omni in Galliam rediit: Lorgio interea apud Scotos haud melius Gallicas res promouente. Et iã pestis in terrestres copias grass-

ſari incipiebat, ut multi mortales abſumpti ſint. Ea peſtis in aulicos ipſos graſſari cœpit, totaque Gallia diſperſa in Aquitaniam mox peruenit. Interea Dampetrus, qui ad Ardeam regendam præpoſitus erat, ferociam Anglorum uidens, qui contemptis tot regijs copijs in Bononiam terreſtri itinere commeatum introduxerāt, admonitis prius aliquot Gallicis proceribus ut ad certum diem cum copijs adeſſēt, intra certum locum certamini deſtinatum, ipſe cū robore ſuarum copiarum ex Ardea egreſſus eſt. ſimul Angli ex Gniuis locisque uicinis numero ſuperiores adfuere. ibi per multas horas acriter dimicatū eſt. Hoſtes qui Gallicam paucitatem uidebant, ipſi pedetentim ad eorū numerum egrediebantur: mox conferti ita irruerunt, ut paßim diſperſi Galli qui cum Dampetro exierant, abirēt. Dampetrus cum ſe fuga in Ardeam proripere incolumis poſſet, cæſo equo diu cum Anglis pugnauit, expectās eorum auxiliū quos ſibi adfuturos credebat. ubi uidet ſuos diſperſos, auxilij ſpem nullam ſubeſſe, cum admoneretur fugæ, ſatis id perſpexit, ſi ipſe fugiens Ardeam properaret, mixtos hoſtes facilè ſecum in oppidum peruenturos. itaque diu immotus ſubſiſtens, cum Angli fruſtra eum captiuum abducere uellent, & à pedite quodam impetitus ſe exeruiſſet, ad extremum ictu breuis tormētuli, cui Piſtoleo nomen, ictus occubuit. alij uolunt haſta tranſfixū. Galli qui ei auxilium ferre debuerāt, cum exploratorum ignauia in unum locum pro alio perducti eſſent, uel quòd uerius eſt, tardius auxilium tuliſſent, exanguem & paululum ſpirantem nacti ſunt. ſed in confertißimos hoſtes progreßi, aliquot necatis, eos in ſua loca fugarunt. Afferebātur ex loco, cui Doyo nomē, terreſtri itinere commeatus in

tus in Bononiã. is locus haud ita longe à Caletibus abest, fertilitate agri abũdans. Odardus Biesus ad eum locum uastandum profectus est: atque ei eò cõtendenti per Cæsaris ditionem iter fuit faciendum. Erat ibi propugnaculum satis munitũ, quod asseruabatur præsidio aliquot peditum Anglicorum hi per exploratores de Gallorum aduentu admoniti, munitionibus auctis parabant eum locum tueri. itaq; Biesus machinas bellicas quæ fere miliario adhuc aberant, accelerari iubet. His minime expectatis, Ioannes Teyus cum peditum robore acriter in hostes progressus, necatis quingentis Anglis, qui in præsidio locati fuerant, propugnaculum occupat. Equites quoq; iter accelerarũt, precipue Escartius, Brissacus Sansirus. Escartius etiam præmissus est explorandi gratia quales essent hostium copiæ. is mox Biesum certiorem facit ingentẽ adesse & peditum et equitum numerum. Angli ita sibi persuadebant, robur copiarum ad Bononiam relictũ, adesse tantũ cohortes aliquot Gallicas uastandi agri gratia missas. Biesus cũ robore equitatus recta ad eos contendit, comitatus sex machinis bellicis. Angli tum demum & numero & uiribus se superiores rati, referre ipsi pedem incipiunt. Escartius & Sansirus cum suis cohortibus acerrime in eos impetum faciunt. Resistẽtes adhuc & sese uicißim ad prælium cohortãtes, progreßi Gallici equites in fugam uertunt. dißipatos paßim obtruncant. eadémque ferocia qua illi ubi essent superiores utebantur in Gallos, deditione nulla ad missa, paßim nobiles & ignobiles obtruncabant. relata inde quinque uexilla militaria. cæsa tria hominum millia. alij quindecim uexilla relata uolũt: cæsa ad nouem hominum millia. Huic prælio & Ne-

sari incipiebat, ut multi mortales absumpti sint. Ea pestis in aulicos ipsos grassari cœpit, totaque Gallia dispersa in Aquitaniam mox peruenit. Interea Dampetrus, qui ad Ardeam regendam præpositus erat, ferociam Anglorum uidens, qui contemptis tot regijs copijs in Bononiam terrestri itinere commeatum introduxerãt, admonitus prius aliquot Gallicis proceribus ut ad certum diem cum copijs adessẽt, intra certum locum certamini destinatum, ipse cũ robore suarum copiarum ex Ardea egressus est. simul Angli ex Gniuis locisque uicinis numero superiores adfuere. ibi per multas horas acriter dimicatũ est. Hostes qui Gallicam paucitatem uidebant, ipsi pedetentim ad eorũ numerum egrediebantur: mox conferti ita irruerunt, ut passim dispersi Galli qui cum Dampetro exierant, abirẽt. Dampetrus cum se fuga in Ardeam proripere incolumis posset, cæso equo diu cum Anglis pugnauit, expectãs eorum auxiliũ quos sibi adfuturos credebat. ubi uidet suos dispersos, auxilij spem nullam subesse, cum admoneretur fugæ, satis id perspexit, si ipse fugiens Ardeam properaret, mixtos hostes facilè secum in oppidum peruenturos. itaque diu immotus subsistens, cum Angli frustra eum captiuum abducere uellent, & à pedite quodam impetitus se exeruisset, ad extremum ictu breuis tormẽtuli, cui Pistoleo nomen, ictus occubuit. alij uolunt hasta transfixũ. Galli qui ei auxilium ferre debuerãt, cum exploratorum ignauia in unum locum pro alio perducti essent, uel quòd uerius est, tardius auxilium tulissent, exanguem & paululum spirantem nacti sunt. sed in confertissimos hostes progressi, aliquot necatis, eos in sua loca fugarunt. Afferebãtur ex loco, cui Doyo nomẽ, terresti itinere commea-

tus in

tus in Bononiã. is locus haud ita longe à Caletibus abest, fertilitate agri abũdans. Odardus Biesius ad eum locum uastandum profectus est: atque ei eò cõtendenti per Cæsaris ditionem iter fuit faciendum. Erat ibi propugnaculum satis munitũ, quod asseruabatur præsidio aliquot peditum Anglicorum hi per exploratores de Gallorum aduentu admoniti, munitionibus auctis parabant eum locum tueri. itaq; Biesius machinas bellicas quæ fere miliario adhuc aberant, accelerari iubet. His minime expectatis, Ioannes Teyus cum peditum robore acriter in hostes progressus, necatis quingentis Anglis, qui in præsidio locati fuerant, propugnaculum occupat. Equites quoq; iter accelerarũt, precipue Escartius, Brissacus Sansirus. Escartius etiam præmissus est explorandi gratia qualès essent hostium copiæ. is mox Biesum certiorem facit ingentẽ adesse & peditum et equitum numerum. Angli ita sibi persuadebant, robur copiarum ad Bononiam relictũ, adesse tantũ cohortes aliquot Gallicas uastandi agri gratia missas. Biesius cũ robore equitatus recta ad eos contendit, comitatus sex machinis bellicis. Angli tum demum & numero & uiribus se superiores rati, referre ipsi pedem incipiunt. Escartius & Sansirus cum suis cohortibus acerrime in eos impetum faciunt. Resistẽtes adhuc & sese uicißim ad prælium cohortãtes, progreßi Gallici equites in fugam uertunt. dißipatos paßim obtruncant. eadémque ferocia qua illi ubi essent superiores utebantur in Gallos, deditione nulla ad missa, paßim nobiles & ignobiles obtruncabant. relata inde quinque uexilla militaria. cæsa tria hominum millia. alij quindecim uexilla relata uolũt: cæsa ad nouem hominum millia. Huic prælio & Ne-

uersius & Anguianus et Tremolius interfuere. Anguianus ob uadi difficultatem ipse equo per manum educto, reliquis uiã ostentatabat: Guydus Lauallus hasta, at modice tamen, uulneratus est. Mox passim exusti agri: uillæ direptæ: ut ipse quidem fumus ab ipsis Caletibus uideretur. Menapij ab Anglo mercede conducti unà cum alijs multis è Germanorum robore, ad sexdecim hominũ millia, ad propugnaculum Bononiense euertendum iã proficisci putabatur. & Rex iam circa Campaniam præmittebat robur copiarum, ut prælio decertarent, aut iter eorum impedirent. At hi cum per Cæsaris fines transeundũ esset, iussu Cæsaris qui transitum negarat; uel quòd iã instaret hyems, ad suos rediere. Paulo antea Carolus Valesius Aureliorũ Dux Regis filius immatura morte præreptus, magnum sui desiderium aulicis reliquit. ut enim implicitus aulicis delitijs uisus est, quod certe adolescentiæ condonari potuit: ita uigebant apud eum studia rei militaris. Nemo fortissimos centuriones, tribunos, duces, equites exteros iucundius excipiebat: nemo ubi res exigebat, in laboribus patientior: nemo in largitione dum opus erat, effusior. Ille optime edoctus comprehendere militares homines amicitia: tueri obsequio: seruire rumoribus uentisq; aulicis. Regem patrem ita sibi deuincire, Pontieuriam & eos qui patri placerent, ut dubitares quorsum tantus patris aulicorúmque amor progredi deberet. Ille uersare se, urgere ad tempus, ut potẽtiam iam eius gliscentem, & ad maiora quotidie progredietem uideres. Is ea ratione decessisse creditus est. Grassabatur pestis in uicina ea loca, circa quæ Rex diuersabatur. Carolus cum Henrico fratre domum agricolæ ingressus

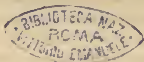
gressus est, etsi admonitus contagione pestis infectam, mox lusu iuuenili inductus ridere cœpit & se & fratrē, qui in pestiferam domum introijssent: simul ense in lectulum & culcitram emisso ludens, in fratrem excussas plumas uoluebat. ex eo tempore putant mox peste infectum: & dum morbi uis ignorātibus medicis ignoratur, extinctum. Alij nimia exercitatione, cum se cum fratre otiosus exercuisset, uolunt necatū. Nec defuere qui uenenū adhibitū ab hoste suspicarētur: quanquam quid ita ferocienti ueneno opus fuit? Huius morte Rex perturbatus est. ipse una cum aulicis hac atque illac secedens, diuersi diuersa in loca, quoad eius fieri potuit pestis contagionem euasere. Et hæc quidem ea gesta æstate sunt eius anni, qui fuit millesimus quingentesimus quadragesimus quintus. Legati Germanorum ad Regem hyeme uenerunt, cupidi fœderis cum eo aduersus Cæsarem paciscendi. Sed Rex altiora ueritus, bono esse eos animo iubens, ad suos remisit, nihil pactus aduersus fœderatum Cæsarem. Et iam ad Tridentum sacrosanctus cœtus cogebatur, cum tamen è Gallia nemo eò conuenisset. Angli dum Gallos Bononiense propugnaculum præsidio tenentes inuadunt, sæpe fusi sunt. Sæpe utrinque pugnatum minus iustis copiis, nūc ad hostes nunc ad Gallos uictoria redeunte: ut Regi fides quorundam qui in præsidio erant suspecta fuerit, uerito ne quid cum Anglo pacti esset. Missi sæpe ad Anglum legati, nullas æquas conditiones retulere. Tādem Ennebaldus missus pacis utrūque Regem cupidum reddidit: cum tamen leuia certamina quotidie ad propugnaculum fierent, simul ad Ardeam & uicina loca: & Angli inter Caletos & Bononienses aliud ipsi propugnaculū extrue-

te,neque è Gallia sese Rege mouente,raucus hic rumor factus. Solent feriæ apud Gallos litigantibus apud senatus regios dari à Septembri dicato Virgini die,usq; ad Martinalia. ubi soluitur senatus, ex senatoribus legitur una decuria,quæ interea uice senatus iudicet capitales quidē causas omnes,ciuiles,quéq; certam æstimationē non excedant. Ad eam decuriam eo anno Lutetiæ sedētem cum delati essent plures uiolatæ persuasionis rei, in eos est seuerißime animaduersum:ut quatuordecim uiui exurendi ad Meldenses remißi sint:multi uirgis cæsi, multi mulcta honoraria castigati, ubi & mulieres multæ adfuerunt criminis,ut aiebant,participes. Domus una solo æquata,ubi querebantur uiolari ueterem ritum sacrorum. Sed quibusdam ex eis qui uiui exusti sunt, cum palinodiā non recantarent,prius lingua excisa:cum periculum esse seueri iudices uererentur,ne eorum sermonibus plebecula moueretur. Hyeme quæ secuta est, Henricus Angliæ Rex animam emisit; post eius mortem renouata fœdera cum Eduardo eius filio, qui adolescentulus regno præfuit: eius funus Rex more regio curauit, pompæque adfuit. Nec multo pòst inuadente Regem ueteri morbo,quo sæpe angebatur, cum sæpe conualescere uisus esset, tandem apud Rambuletum rite more Christiano unctus, extinctus est. Is ea constantia pietatéque deceßit,ut iam euanescente uitali spiritu, Dei semper nomen pie inclamaret, & cum uox eum deficeret, animámq; iam emitteret, identidem quasi lectulo digitis cruces insculperet, uisus sit. Ferunt ab eo filio Regi futuro commendatos Turnonium unum è purpuratis, Ennebaldum & quosdam alios. Henricus mox in fanum Germani Laiacum

profe-

profectus est: auláq; iampridem absentem Annam Mommorantium, uirum acrem & industrium mox ad se reuocauit: resecatáque aulæ superflua pompa, & aulicis aliquot abire iussis, nouatisque prudentissime rebus multis, specimen mox optimi principis dedit.

FINIS.



rent, Angli ex superiore Bononia tumultum spectantes, acriter in Gallos proruerunt. Ibi Itali quibus comes Sãctosecũdus & plurimi alij præerant, nullis minis aut hortationibus induci potuere, uti in aduersum Anglum prodirent: at fugam ipsi capessentes, aliis quoq; fugæ authores fuere. Heluetij, Rheti, Galli & Aquitani parati erant, quà ducibus uisum esset, irrumpere. At cum tormentis ex superiore loco emissis prorui omnes possent, satius uisum est pugna abstinere. Delphinus circa uallem uicinã cum equitatus parte fuit, extra iactũ teli, cupidissimus pugnæ ciendæ ut erat animo imperterrito. Simul imber maximus prima luce sese effundens, Gallis maximo impedimento fuit: ut inde quidem etsi hostibus non sequentibus abeundum fuerit; etsi plures ex hostibus desiderati sint. sed eô res male successit, quòd cum se intercepturos hostes ipsi putarẽt, mox cedere coacti sunt. Nam nullis machinis auectis Bononiæ superioris oppugnandæ non fuit consilium: nisi Angli ex superiori egressi & in eandem à Gallis coacti, admissis Gallis in eam rediissent. quãquam Veruino authore impetu facto, priusquàm munirentur strata mœnia, recipi posse urbem multi uoluere. Ibi Fossolius alter gener Biesi fortiter pugnans interijt. Fuit toto eo itinere annonæ in castris inopia. Eo anno mortuo Frãcisco Errautio Chemãtio & postea Poieto dãnato, Franciscus Oliuarius summus iurispræfectus designatus est, in gratiam (ut putatur) Marguaretæ Reginæ Nauarræ. & cum salinarium uectigal refrixisse uideretur, misso in Aquitaniam Antonio Boierio quæstore regio, & Pontio Brandoo senatore Parisiensi, repentè acrius id exagitatum est. at Pontius dum apud Petrocorios edicto Regis

exequendo

exequendo uacat, orta plebis seditione miserè & uulneratus & discerptus est: traductusq; per aliquot loca ignominiosissime: nec quid aliud auxilio ei fuit, nisi quòd irritatum uulgus pro mortuo relinquens, occasionem ei inde se proripiendi dedit. ob id in Petrocorios *à* Rege *immissi milites, qui arbitrio suo uiuerent: misso etiam* Cotelio *libellorum magistro, qui uarie in seditiosos quæsiit; miscens etiam qui seditionis participes non essent.* Et *eo tempore* Aubignius *in suspitionem uocatus ob fratrem, qui in* Scotiam *missus consilia sua cum* Anglo *communicarant, in carcerem coniectus est. magistratus eius aulici qui plurimi & opulēti erāt* Lorgio *dati. acciderat idē prius* Anguillario *comiti* Vrsino, *alias ob suspitiones. & paulo antea cum* Boësi *uxor ueneficij à marito accusata, absoluta uideretur patrum* Parisiensium *iudicio, ille qui apud* Regem *gratia florebat, recuperatores impetrauit, qui iterum de eodē iudicio quærerent, ubi et ex aulico consilio multi adfuere. hi cum prius iudicium sanctum agnouissent, idem pronunciarunt.* At Rex *controuersiam ad se ipsum reuocans, id effecit, ut quæ olim uarie cōperendinata, ad extremum absoluta putaretur, damnaretur; & ambitu breuis muri septa miserè intra paucos dies occumberet.* Alij *putāt iustissime, nec nisi rite quæstioneq; more maiorum decreta, exploratoq; delicto damnatam.* Hyeme *quæ secuta est, multi ex his ueteranis qui è* Thurino Regis *militiam secuti erant ad* Anglos *transiere; cū stipendia multorū mensiū eis à* Rege *soluta nō essent.* Anglorū *aliquot naues ad* Bononiā *adeuntes interceptæ, multi cæsi & necati et capti.* Et *prius cū* Angli *magno impetu ad nouē hominum millia propugnaculi regij circa* Bononiam *muni-*

tiones impedirent, undiq; occurrentibus Gallis, duce Bieso magna hostium strages facta. Diuerso exitu, acri iam hyeme, cum Biesus maiore ui Anglis ad Bononiam commeatu instruendam uenientibus occurreret, & impeditos in terram exeuntes se intercepturum crederet, illi diuersis locis exeuntes, & suis è Caletio & Guynis admonitis, summa ui irruentes Gallos depulere: multis necatis quò intenderant peruenere. nec ea contenti uictoria, Ardeam urbem uicinam, quam sciebant parum commeatu plenam, obsidere iam incipiebant. Rex eo tempore ulcere graui & molesto sibi exorto, uarie affectus est, ut de salute eius passim desperatum sit. aperto ulcere paululum recreari uisus est: ita tamen ut per multos menses iacuerit. Claudius Dampetrus ad Ardeam tuẽdam missus est, cuius aduentu recreati oppidani; quòd Angli etiam obsidionem minus urgerent. Ineunte uere missus Lorgius in Scotiam ad Anglo ea parte bellum inferendum. instructa numerosissima classis, quæ in Angliã parte alia perueniret. Regij myoparones è Massilia in Anglicum mare post aliquot menses peruenere. his præerant Leo Strozius, Antonius Escarlinus, quem Polinium uocabant, Samblanchardus & plures alij. Imperium maritimum decretum Ennebaldo: nam & hic tribunus erat maritimorum, cuius in classes Gallicas & mare summum est imperium. Parte alia Odardus Biesus terrestri itinere ad Bononiam oppugnandam cum instructissimo exercitu profectus est. Sed dum frustra uidet obsidionem futuram, locum interea delectum castris munire cœpit, atque inuitis Anglis ædificare. Eum locum uocauere Galli propugnaculum Bononiense, quòd uelut frontem aduersus

Bononiam

Bononiam tuentes, uarie in eos qui Bononiæ præsidio relicti erant, grassabantur. id frustra sæpe Angli oppugnauere. locum præsidio Galli tenuere. Angli, nondum ornata classe Gallica, postquam Rex circa Argentatū uersatus in portum nouū ad Normaniam, quem Gratiæ littus uocant, peruenit, cum numerosissima classe non longe ab eo loco uisi sunt, ut trepidatum sit à multis. Id Petrus Strozius, Boutierius & Anguianus indignum rati, acceptis aliquot myoparonibus in hostem contēdere. Illi emissa machina Gallos aliquot uulnerauere, mox inde sese proripientes. Interea Ennebaldus soluit cum classe Gallica, eáque numerosissima & instructissima. Dum soluit nauis Gallica, una eximiæ magnitudinis nautarum ignauia incensa est, multiq; absumpti. Gallica classis in insulam, quam Ladoyam uocant, appulit. ibi cæsi multi ex hostibus. domus incensæ, pecora abducta, ipse Ennebaldus classe se continuit. & nisi qui in eum locum appulerant, mox ex eo se proripuissent, periculum erat ne hostes aquis passim immissis Gallicam subuerterent classē. Aulsius Rhodius eques qui Gallo militabat cæsus est. Angli ita portus sepserant, ita littora munierāt, ut ea magno periculo adirentur. simul exploratorum inopia, & eorū qui locorū essent periti, minus res Gallus succedebant. Anglica classis in locum tutissimum se receperat. circa eam præteruecti Galli, cū hi loco se non mouerent, & ipsi pugna abstinuerunt: Petrus Strozius putabat ui oppugnari debere: unde illi cum Polinio simultates postea fuere. Ita nulla alia re gesta, Ennebaldus cum classe omni in Galliam rediit: Lorgio interea apud Scotos haud melius Gallicas res promouente. Et iā pestis in terrestres copias graf-

sari incipiebat, ut multi mortales absumpti sint. Ea pestis in aulicos ipsos grassari cœpit, totaque Gallia dispersa in Aquitaniam mox peruenit. Interea Dampetrus, qui ad Ardeam regendam præpositus erat, ferociam Anglorum uidens, qui contemptis tot regijs copijs in Bononiam terrestri itinere commeatum introduxerãt, admonitus prius aliquot Gallicis proceribus ut ad certum diem cum copijs adeßẽt, intra certum locum certamini destinatum, ipse cũ robore suarum copiarum ex Ardea egressus est. simul Angli ex Gniuis locisque uicinis numero superiores adfuere. ibi per multas horas acriter dimicatũ est. Hostes qui Gallicam paucitatem uidebant, ipsi pedetentim ad eorũ numerum egrediebantur: mox conferti ita irruerunt, ut paßim dispersi Galli qui cum Dampetro exierant, abirẽt. Dampetrus cum se fuga in Ardeam proripere incolumis posset, cæso equo diu cum Anglis pugnauit, expectãs eorum auxiliũ quos sibi adfuturos credebat. ubi uidet suos dispersos, auxilij spem nullam subesse, cum admoneretur fugæ, satis id perspexit, si ipse fugiens Ardeam properaret, mixtos hostes facilè secum in oppidum peruenturos. itaque diu immotus subsistens, cum Angli frustra eum captiuum abducere uellent, & à pedite quodam impetitus se exeruisset, ad extremum ictu breuis tormẽtuli, cui Pistoleo nomen, ictus occubuit. alij uolunt hasta transfixũ. Galli qui ei auxilium ferre debuerãt, cum exploratorum ignauia in unum locum pro alio perducti essent, uel quòd uerius est, tardius auxilium tulissent, exanguem & paululum spirantem nacti sunt. sed in confertißimos hostes progreßi, aliquot necatis, eos in sua loca fugarunt. Afferebãtur ex loco, cui Doyo nomẽ, terrestri itinere commea-

tus in

tus in Bononiā. *is locus haud ita longe à* Caletibus *abest, fertilitate agri abūdans.* Odardus Biesus *ad eum locum uastandum profectus est: atque ei eò cōtendenti per* Cæsaris *ditionem iter fuit faciendum.* Erat *ibi propugnaculum satis munitū, quod asseruabatur præsidio aliquot peditum* Anglicorum *hi per exploratores de* Gallorum *aduentu admoniti, munitionibus auctis parabant eum locum tueri. itaq;* Biesus *machinas bellicas quæ fere miliario adhuc aberant, accelerari iubet.* His *minime expectatis,* Ioannes Teyus *cum peditum robore acriter in hostes progressus, necatis quingentis* Anglis, *qui in præsidio locati fuerant, propugnaculum occupat.* Equites *quoq; iter accelerarūt, precipue* Escartius, Brissacus Sansirus. Escartius *etiam præmissus est explorandi gratiá quales essent hostium copiæ. is mox* Biesum *certiorem facit ingentē adesse & peditum et equitum numerum.* Angli *ita sibi persuadebant, robur copiarum ad* Bononiam *relictū, adesse tantū cohortes aliquot* Gallicas *uastandi agri gratia missas.* Biesus *cū robore equitatus recta ad eos contendit, comitatus sex machinis bellicis.* Angli *tum demum & numero & uiribus se superiores rati, referre ipsi pedem incipiunt.* Escartius *&* Sansirus *cum suis cohortibus acerrime in eos impetum faciunt.* Resistētes *adhuc & sese uicissim ad prælium cohortātes, progressi* Gallici *equites in fugam uertunt. dissipatos passim obtruncant. eadémque ferocia qua illi ubi essent superiores utebantur in* Gallos, *deditione nulla ad missa, passim nobiles & ignobiles obtruncabant. relata inde quinque uexilla militaria. cæsa tria hominum millia. alij quindecim uexilla relata uolūt: cæsa ad nouem hominum millia.* Huic *prælio &* Ne-

uersius & Anguianus et Tremolius interfuere. Anguianus ob uadi difficultatem ipse equo per manum educto, reliquis uiã ostentatabat: Guydus Lauallus hasta, at modice tamen, uulneratus est. Mox paßim exusti agri: uillæ direptæ: ut ipse quidem fumus ab ipsis Caletibus uideretur. Menapij ab Anglo mercede conducti unà cum alijs multis è Germanorum robore, ad sexdecim hominũ millia, ad propugnaculum Bononiense euertendum iã proficisci putabátur. & Rex iam circa Campaniam præmittebat robur copiarum, ut prælio decertarent, aut iter eorum impedirent. At hi cum per Cæsaris fines transeundũ esset, iussu Cæsaris qui transitum negarat; uel quòd iã instaret hyems, ad suos rediere. Paulo antea Carolus Valesius Aureliorũ Dux Regis filius immatura morte præreptus, magnum sui desiderium aulicis reliquit. ut enim implicitus aulicis delitijs uisus est, quòd certe adolescentiæ condonari potuit: ita uigebant apud eum studia rei militaris. Nemo fortißimos centuriones, tribunos, duces, equites exteros iucundius excipiebat: nemo ubi res exigebat, in laboribus patientior: nemo in largitione dum opus erat, effusior. Ille optime edoctus comprehendere militares homines amicitia: tueri obsequio: seruire rumoribus uentisq; aulicis. Regem patrem ita sibi deuincire, Pontieuriam & eos qui patri placerent, ut dubitares quorsum tantus patris aulicorúmque amor progredi deberet. Ille uersare se, urgere ad tempus, ut potẽtiam iam eius gliscentem, & ad maiora quotidie progrediẽtem uideres. Is ea ratione decesßisse creditus est. Grassabatur pestis in uicina ea loca, circa quæ Rex diuersabatur. Carolus cum Henrico fratre domum agricolæ ingressus

gressus est, etsi admonitus contagione pestis infectam, mox lusu iuuenili inductus ridere cœpit & se & fratrē, qui in pestiferam domum introÿssent: simul ense in lectum & culcitram emisso ludens, in fratrem excussas plumas uoluebat. ex eo tempore putant mox peste infectum: & dum morbi uis ignorātibus medicis ignoratur, extinctum. Alÿ nimia exercitatione, cum se cum fratre otiosus exercuisset, uolunt necatū. Nec defuere qui uenenū adhibitū ab hoste suspicarētur. quanquam quid ita ferocienti ueneno opus fuit? Huius morte Rex perturbatus est. ipse una cum aulicis hac atque illac secedens, diuersi diuersa in loca, quoad eius fieri potuit pestis contagionem euasere. Et hæc quidem ea gesta æstate sunt eius anni, qui fuit millesimus quingentesimus quadragesimus quintus. Legati Germanorum ad Regem hyeme uenerunt, cupidi fœderis cum eo aduersus Cæsarem paciscendi. Sed Rex altiora ueritus, bono esse eos animo iubens, ad suos remisit, nihil pactus aduersus fœderatum Cæsarem. Et iam ad Tridentum sacrosanctus cœtus cogebatur, cum tamen è Gallia nemo eò conuenisset. Angli dum Gallos Bononiense propugnaculum præsidio tenentes inuadunt, sæpe fusi sunt. Sæpe utrinque pugnatum minus iustis copiis, nūc ad hostes nunc ad Gallos uictoria redeunte: ut Regi fides quorundam qui in præsidio erant suspecta fuerit, uerito ne quid cum Anglo pacti eßet. Mißi sæpe ad Anglum legati, nullas æquas conditiones retulere. Tādem Ennebaldus missus pacis utrūque Regem cupidum reddidit: cum tamen leuia certamina quotidie ad propugnaculum fierent, simul ad Ardeam & uicina loca: & Angli inter Caletos & Bononienses aliud ipsi propugnaculū extrue-

bāt, quo munito regium illud extructum inutile esset. Vltro citróque cursitantibus legatis, tandem his conditionibus sequenti æstate pax inita est, uti Henricus Rex Angliæ acciperet intra longum tēpus (quod fuit multis haud ita certum, addunt autem octauum annum) à Rege ingentem pecuniæ numerum, certis pendendum temporibus: accepta pecunia, mox Bononiam uti à Gallis acceperat, redderet. Nata erat superiori hyeme Henrico Delphino filia, quæ tum demum parta pace, lustricis patribus adhibitis magnifice abluta est. Sed et eadem hyeme Anguianus, cui Francisco Borbonio nomen, interijt, leui ex causa. nā cum una cum Delphino & aulicis aliquot proceribus ad Lutetiam specie belli domum ipsi oppugnarēt, & iam Anguianus superior uideretur, unus asseres & contignationem cubiculi cœpit diducere: his diductis è superiori loco arcam ligneam proiecit in inferiorem partem, qua, ut erat ingentis molis in Anguianum prolapsa, ipse corruit magno sui desiderio relicto. Dum fœdera pa ciscuntur legati Regum, Estreus (erat is uicarius copiarū quæ Vādomio attributæ erant) in Bononiam turmas suas educens, pulsus est ab Anglis multis desideratis. eadē pacis fiducia alium cum suis myoparonibus Caletos prospectantem ab ijsdem captiuum abductum aiebant. Nec tamen minus pax conuenit inter Reges: quā iniquis condi tionibus uulgus conuenisse putabat, nec periti rerum ratam futuram existimabant. Ea æstate quæ secuta est, nihil admodum magnifice domi gestum. Legati Anglorū Regis eius nomine patres lustrici adhibiti natæ filiolæ Henrico Regi futuro, splendide lautéque accepti. Duellū mul ta pōpa inter duos Hispaniæ gentis milites spectante Re-

ge & aulicis, peractum. Inde Ennebaldus *in Angliam missus, classe eò peruenit, omni apparatu ab Anglo exceptus, ut etiam* Eduardum *filium* Regem *futurum obuiam mitteret, qui oratione breui eaque latina aduentãtem excepit.* Cæsaris *cum* Germanis *contentiones libenter auditæ & uerbis auctæ. Iniecta mentio fœderis cum* Carolo Sabaudiano *ineundi, at frustra.* Rex Molinium; *ex eo longius progressus circa uicina loca &* Cæsarianis *&* Germanis, *dum tacitus rumores sparsi in* Cæsarẽ *belli, expectat. Missi sunt à* Cæsare *ad* Regem *legati, qui auxilium in* Germanos *peterẽt.* Hi *benigne auditi, sed præcisa spe auxilij. suo enim consilio bellum initum, suis uiribus exequeretur: nec ultro quæsitarum inimicitiarum quæreret socium. Missi & à* Germanis *oratores auxilium in* Cæsarem *petituri: quibus responsum, spectatorem futurum* Regem *belli: nullam esse causam uiolandi inita cum* Cæsare *fœdera.* Vtrique *cum essent peditatu potentissimi, equitum auxilia expectarant.* Rex *cum circa littus quoddam nõ longe à* Bononia *portus noui fundamẽta iaceret, repentè irruentes* Angli *magno impetu operas disturbarunt. id* Rex *dissimulauit, cupidus pacis: eoq; factum est uti* Ennebaldus *ex* Anglia *mox rediret.* Interea *dũ plebs* Gallica *tot oppressa bellis uix dũ respirare inciperet, multi apud* Santones *ob salinariũ uectigal minime solutum in uincula coniecti:* Petro *etiam* Segondato *quæstori* Aquitaniæ *negotiũ datũ, uti id uectigal &* Liburnensibus *&* Petrocorijs *&* Lemouicibus *imponeret, unde multæ plebis querelæ.* Cum *ad* Vlmam *urbẽ* Petrus Strozius *uisus esset, multi consultò à* Rege *missum putauere, qui* Germanis *auxilium ferret. sed inde mox abeũ-*

te, neque è Gallia ſeſe Rege mouente, raucus hic rumor factus. Solent feriæ apud Gallos litigantibus apud ſenatus regios dari à Septembri dicato Virgini die, uſq; ad Martinalia. ubi ſoluitur ſenatus, ex ſenatoribus legitur una decuria, quæ interea uice ſenatus iudicet capitales quidē cauſas omnes, ciuiles, quéq; certam æſtimationē non excedant. Ad eam decuriam eo anno Lutetiæ ſedētem cum delati eſſent plures uiolatæ perſuaſionis rei, in eos eſt ſeueriſſime animaduerſum: ut quatuordecim uiui exurendi ad Meldenſes remiſſi ſint: multi uirgis cæſi, multi mulcta honoraria caſtigati, ubi & mulieres multæ adfuerunt criminis, ut aiebant, participes. Domus una ſolo æquata, ubi querebantur uiolari ueterem ritum ſacrorum. Sed quibuſdam ex eis qui uiui exuſti ſunt, cum palinodiā non recantārent, prius lingua exciſa: cum periculum eſſe ſeueri iudices uererentur, ne eorum ſermonibus plebecula moueretur. Hyeme quæ ſecuta eſt, Henricus Angliæ Rex animam emiſit; poſt eius mortem renouata fœdera cum Eduardo eius filio, qui adoleſcentulus regno præfuit: eius funus Rex more regio curauit, pompæque adfuit. Nec multo poſt inuadente Regem ueteri morbo, quo ſæpe angebatur, cum ſæpe conualeſcere uiſus eſſet, tandem apud Rambuletum rite more Chriſtiano unctus, extinctus eſt. Is ea conſtantia pietatéque deceſſit, ut iam euaneſcente uitali ſpiritu, Dei ſemper nomen pie inclamaret, & cum uox eum deficeret, animámq; iam emitteret, identidem quaſi lectulo digitis cruces inſculperet, uiſus ſit. Ferunt ab eo filio Regi futuro commendatos Turnonium unum è purpuratis, Ennebaldum & quoſdam alios. Henricus mox in fanum Germani Laiacum

profe-

profectus est: auláq; iampridem absentem Annam Mommorantium, uirum acrem & industrium mox ad se reuocauit: resecatáque aulæ superflua pompa, & aulicis aliquot abire iußis, nouatisque prudentißime rebus multis, specimen mox optimi principis dedit.

FINIS.

